

Kalligram

Kosztolányi Dezső Összes Művei
A szegény kisgyermek panaszai

Kosztolányi Dezső Összes Művei
Kritikai kiadás

Sorozatszerkesztő:
Dobos István
Szegedy-Maszák Mihály
Veres András

A sorozat
az MTA-ELTE Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport
és az MTA Irodalomtudományi Intézet OTKA pályázata
együttműködésében készül.

Az MTA Textológiai Munkabizottságának ajánlásával.

Kosztolányi Dezső

A szegény kisgyermek panaszai

Kalligram Könyvkiadó
Pozsony, 2014

Szerkesztette:
Győrei Zsolt

A szöveget sajtó alá rendezte,
a kísérő tanulmányokat és a jegyzeteket írta:
Győrei Zsolt, Lovas Borbála

A francia kéziratot sajtó alá rendezte:
Józan Ildikó

A szövegközlést Horváth Iván és Józan Ildikó,
a *Jegyzeteket* Veres András,
a bibliográfiákat Sárközi Éva lektorálta.

A kötet az OTKA 101441. számú pályázata
és az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet
támogatásával készült.

A kötet megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap tette lehetővé.

© Győrei Zsolt, 2014
© Lovas Borbála, 2014
ISBN 978-615-5454-10-3

ELŐSZÓ

Az életrajzomat megírtam már versekben. Abban a kis könyvemben, amelyet legjobban szeretek és legtöbbre becsülök, *A szegény kisgyermek panaszaiban*, megírtam összes emlékeimet. Más nem történt velem.¹

Noha időrendben a *Négy fal között* (1907) megelőzte *A szegény kisgyermek panaszait*, a költő és a közönség vonzalmának köszönhetően mégis a második verseskötet vált a lírikus Kosztolányi védjegyévé, későbbi műveinek és megítélésének vonatkoztatási pontjává. Ezért szerencsésnek mondható, hogy Kosztolányi verseskötetei közül elsőként *A szegény kisgyermek panasza* jelenik meg az életműsorozatban.

A kritikai kiadásnak kötetenként más-más sajátos problémákkal kell megküzdenie. Esetünkben az egyik ilyen a rendelkezésre álló szövegváltozatok nagy száma. E ciklusnak a költő életében – egyedülálló módon – hat önálló kiadása látott napvilágot, az 1935-ös egykötetes *Összegyűjtött költeményeiben* található már a hetedik szövegközlésnek tekinthető. A köteteket a legtöbb esetben számos folyóirat-publikáció előzte meg és követte, a versek antológiákban is rendszeresen bukkantak fel. A ránk maradt kevés kézirat mellett rendelkezésre áll tizenhét vers autográf tisztázata is. Kosztolányi a ciklus négyszeri bővítése során (a kezdeti harmincnégyről előbb ötvenhétre, majd hatvanra, végül hatvannégyre emelte verseinek számát) más versesköteteiből (*Négy fal között*; *Mágia*; *Lánc, lánc, eszterlánc...*; *Mák*; *Kenyér és bor*) is átvett költeményeket, ezek ottani közlései újabb szövegváltozatokat jelentenek. A temérdek változat közül a legérvényesebbet szerencsénkre a költő választotta ki, amikor 1935-ös kötetében – több korrektúraforduló tanúsága szerint – alaposan végiggondolta kedves

¹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Önéletrajz*, in *Az Érdekes Újság Dekameronja. Száz magyar író száz legjobb novellája*, II, szerk. KABOS Ede, Budapest, Légrády Testvérek, [1914], 207.

ciklusának végleges szövegét. A szerzői szándékot és az *ultima manus* elvét tiszteletben tartva döntöttünk úgy, hogy e szöveggözlést tekintjük alapszövegnek.

Két szempontot igyekeztünk összeegyeztetni: a filológiai alaposágát és az olvashatóságát. Tehát egyfelől minden szóba jöhető szövegváltozatot a lehető legpontosabban jegyeztünk le, másfelől a szövegváltozatok lapalji jegyzetbe csoportosításával és a lábjegyzetpontok helyett a verssorok megszámozásával igyekeztünk megkönnyíteni az olvasó dolgát. A sorszámozásnál a Kosztolányi által többször, általában verskezdeteknél alkalmazott félsorokat egy sornak számoltuk – ezekről a félsorokról részletesebben is írtunk a *Szövegkritika* fejezetben.

A ciklus következetes bővítése nem fedheti el azt a tényt, hogy *A szegény kisgyermek panasza* szövegének minden későbbi sikerének kiindulópontja az 1910-es első kiadás volt. Ezért döntöttünk úgy, hogy a korabeli kötet faksimiléjét is közreadjuk. Másik mellékletként egy autográf javításokkal ellátott gépirat átírását közöljük: a ciklus négy versének gyaníthatóan Kosztolányitól származó francia fordítástörődékét.

A *Jegyzetek*ben először a kötetben használt rövidítések feloldását adjuk. *Szövegforrások* címszó alatt részletesen, több táblázattal illusztrálva mutatjuk be a kéziratokat, a köteteket a bővülések pontos listájával, a folyóiratközléseket, külön a versek sorrendjében és külön időrendben is, a költő életében megjelent antológiákat, majd a fordításokat. A *Szövegkritika* fejezetben a fennmaradt szövegváltozatok kezelésének módjáról ejtünk szót, valamint a ciklusegység és a verses forma speciális igényeiből adódó kérdésekre adunk választ. A *szegény kisgyermek panasza keletkezése és bővülése* című fejezet tanulmány formájában ismerteti a ciklus megszületésének előzményeit, az irodalmi mintákat és párhuzamokat, s kötetről kötetre kíséri nyomon a ciklus útját, majd röviden a költő halála utáni kiadásokról is megemlékezik. A *Tárgyi magyarázatok* a versszövegekben és a korrektúrákban található nevek és fogalmak tisztázását szolgálja. A *Befogadástörténet* előbb a ciklussal kapcsolatos recenziók, kritikák, szakirodalmi publikációk bibliográfiáját hozza, külön csoportosítva a kizárólag

a ciklusra vonatkozó és a tágabb témájú, de a ciklust is szóba hozó írásokat. Ez után található a ciklus verseinek inspirációjára született primer irodalmi művek (versek, paródiák, novellák, zenei alkotások) lajstroma, s végül itt kap helyet a ciklus verseinek színesi-zenei interpretációit csokorba gyűjtő bibliográfia is. Ezt egy terjedelmes szemelvénygyűjtemény követi, melynek első része Kosztolányi saját, ciklussal kapcsolatos megnyilatkozásait gyűjti egybe, második része pedig az első kiadás óta eltelt több mint száz esztendő recepciótörténetében kalauzol el. A kötetet névmutatató zárja.

A szöveggözlés jegyzetapparátusát és szövegforrásait, valamint a *Bibliográfiát* Lovas Borbálával közösen állítottuk össze – a *Jegyzetek* szerzőit a *Tartalom* részletezi. De könyvünk jóval kiterjedtebb közös munka eredménye, és most, a munka végeztével sok-sok ember gondos munkáját esik jól megköszönnünk. A szöveggözlést Horváth Iván és Józán Ildikó, a *Jegyzeteket* Veres András, a különböző fejezetekben található bibliográfiákat Sárközi Éva lektorálta. Az egyes versek fölött szereplő, azoknak az egyes kiadásokban elfoglalt helyét rögzítő, úgynevezett széljegyzetek ötletét Józán Ildikó vetette fel. A keletkezéstörténetet tárgyaló tanulmányt és a szemelvénygyűjteményt Bíró-Balogh Tamás, Józán Ildikó, Réz Pál, Róna Judit és Veres András fontos észrevételekkel és kiegészítésekkel gazdagították, a hangzó anyagok bibliográfiájának összeállításában a Hungaroton munkatársa, Bakos Anikó segített. A korrektúrát Hradeczky Móni, a tördelést Hollós János végezte. Mellettük külön köszönet illeti az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetét, az MTA Könyvtára Kézirattárát, az Országos Széchényi Könyvtárat, a Petőfi Irodalmi Múzeumot, a Szabadkai Történelmi Levéltárat és a Színház- és Filmművészeti Egyetem Könyvtárát.

A kötet megjelenését az OTKA 101441. számú pályázata támogatta.

Győrei Zsolt

Kosztolányi Dezső

A SZEGÉNY KISGYERMEK
PANASZAI

1.

[SZKP1–6, ÖGYK] → 2

Mint aki a sínek közé esett...

És általérzi tűnő életét,
míg zúgva kattog a forró kerék,
cikázva lobban sok-sok ferde kép
5 és lát, ahogy nem látott sose még:

Mint aki a sínek közé esett...
a végtelent, a távol életet
búcsúztatom, mert messze mese lett,
mint aki a sínek közé esett:

10 Mint aki a sínek közé esett –
vad panoráma, rémes élvezet –
sínek között és kerekek között,
a bús idő robog fejem fölött
és a halál távolba mennydörög,
15 egy percre megfogom, ami örök,
lepkéket, álmat, rémest, édeset:

Mint aki a sínek közé esett.

Szövegváltozatok

[Mottó] [k] <Ezt a könyvem egy szőke kis gyermeknek irtam.> [A vers fölött,
áthúzva.]

1–5 [korr₂] [A levonat szedéséből a sorok kimaradtak. A laprészt a korr₁-ből ki-
vágva és beragasztva.] [korr₃]

[:Mint aki a sínek közé esett...

És általérzi tűnő életét,
míg zúgva kattog a forró kerék,
cikázva lobban sok-sok ferde kép
és lát, ahogy nem látott sose még::]

[A levonat szedéséből a sorok kimaradtak, későbbi autográf pótlás a lap tetején.]

- 1 [k, Ny, SZKP1, É, SZKP2–6] sinek [korr₁, korr₂] s<i>|:i:|nek
- 2 [SZKP4] életét. [A sor végén pont.]
- 3 [k, SZKP4] Mig;
[Ny] zugva
- 4 [k, Ny, SZKP1–4] soksok
- 5 [SZKP4] látott soha még: [k, Ny, SZKP1, É, SZKP2–4, OVA, SZKP5] még.
[A sor végén pont.]
- 6 [korr₁] [A sor betűinek teteje sérült. A versszak feletti laprészt levágva és beragasztva a korr₁ levonatába.] [korr₃] <Mint> |:Mint:| [A vers első szedett sora a levonaton. A hibásan kiemelt verskezdés visszavonva. A sor utáni kihagyás kihúzza.]
[k, Ny, SZKP1, É, SZKP2–6] sinek [korr₁, korr₂] s<i>|:i:|nek [Az ékezet javítva. A javítás egyik korrektúrapéldányon sem látszik teljesen, korr₁-en az eredeti, korr₂-n a javítás.]
[k, Ny, SZKP1, É, SZKP2–4, OVA, SZKP5–6, korr₁, korr₂] esett, [A sor végén vessző.]
- 7 [SZKP4] végtelen,
- 8 [É] Búcsuztatom,
[k, Ny, SZKP1, É, SZKP2–6] lett. [A sor végén pont.] [korr₁] lett<.>|:;|
[A sorvégi pont vesszőre javítva.]
- 9 [k, Ny, SZKP1, É, SZKP2–6] sinek [korr₁] s<i>|:i:|nek
[k, Ny, SZKP1, É, SZKP2–4, OVA, SZKP5] esett. [A sor végén pont.]
- 10 [k, Ny, SZKP1, É, SZKP2–6] sinek [korr₁] s<i>|:i:|nek
- 11 [k, Ny, SZKP1, É, SZKP2–4, OVA, SZKP5] Bús panoráma,
- 12 [k, Ny, SZKP1, É, SZKP2–6] Sinek [korr₁] S<i>|:i:|nek
- 13 [k] fölött, [A sor végén vessző.] [Ny, SZKP1, É, SZKP2–4, OVA] fölött. [A sor végén pont.]
- 14 [k, Ny, SZKP1, É] menydörög,
- 16 [Ny, SZKP1, É, SZKP2–4, OVA, SZKP5] édeset. [A sor végén pont.]
- 17 [k, Ny, SZKP1, É, SZKP2–6, korr₁] sinek

Szövegforrások

[k] = OSZKK, Quart. Hung. 2173, 1r.

[Ny] = *Nyugat*, 1910/7, [április 1.], 450. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*. Tizenhét vers együtt közölve a 450–460. oldalakon. A versek listáját lásd a *Jegyzet*ekben.

[SZKP1] = SZKP1, 5.

[É] = *Élet*, 1910/29, [július 17.], 73. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*. Négy vers együtt közölve: *Mint aki a sínek közé esett...; És látom Őt, a Kisdedet; A doktor bácsi; Az iskolában hatvanan vagyunk*. Annotáció lábjegyzetben: *Részlet Kosztolányi Dezső most megjelent új verseskötönyéből*.

[SZKP2] = SZKP2, 5.

[SZKP3] = SZKP3, 5.

[SZKP4] = SZKP4, 5.

[OVA] = *Ország-Világ Almanach*, 1915, 149. Összefoglaló cím: *A szegény gyermek [!] panasza*. Két vers együtt közölve elválasztó jelzés nélkül, a második: *És látom Őt, a Kisdedet*.

[SZKP5] = SZKP5, 3.

[SZKP6] = SZKP6, 5.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 1. (= SZKP6, 5.) A vers első öt sora hiányzik: levágva és beragasztva a korr₂-be.

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 2. [31.] A lap tetejére beragasztva a korr₁ első öt sora. A beragasztott laprészen a nem mondatkezdő helyzetben lévő sorkezdő betűk javítva. A levonat többi részében nincs javítás. A vers után K. D. megjegyzése: „a versek között a tér is nagyobb legyen”.

[korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 2. [31.] A nyomtatott szöveg a 6. sorral kezdődik. Fölötte a vers első öt sora. Autográf.

[ÖGYK] = ÖGYK, 31.

[ÜMaK] = *Új magyar költők*, szerk. Vajthó László, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1936, 210 (A Tanítás Problémái, 12). Összefoglaló cím: „*A szegény kisgyermek panasza*”-ból. Öt vers együtt közölve a 210–213. oldalakon: *Mint aki a sínek közé esett...; Azon az éjjel; Este, este...; Lánc, lánc, eszterlánc (Lánc, lánc... címmel); A patikának üvegajtájában*.

2.

1 ← [SZKP1–6, ÖGYK] → 3

És látom Őt, a Kisdedet,
 aki fehérő ingbe lépdel.
 Még lopva-lopva rám tekint
 és integet szőke fejével.

5 Arany gyertyácskát tart keze
 és este félve ül le mellém.
 Hallom kacagni csöndesen
 s látom alvó fejét a mellén.

10 Ő a pap, az igaz, a szent,
 bámulom, mint egy ismeretlent.
 Gyónok Neki és áldozok
 és megsíratom Őt, ki elment.

Szövegváltozatok

- 1 [korr₂] <És> |:És:| [A verskezdő szó első betűje aláhúzva, iniciálészerű szedés kérése jelezve.]
- [Ny] kisdedet, [korr₃] [A sor utáni kihagyás kihúzva.]
- 3 [k, Ny] lopvalopva
 [SZKP6] rámtelint [korr₁] <rámtektnt> |:rám tektnt:|
- 7 [k, Ny, SZKP1, É, SZKP2–4, OVA, SZKP5] csendesen
- 8 [k] mellén, [A sor végén vessző.]
- 9 [SZKP3] igaz [A szó után nincs írásjel.]
- 11 [k, Ny] neki
- 12 [k, Ny, SZKP1, É, SZKP2–4, OVA, SZKP5–6, korr₁] megsíratom

Szövegforrások

[k] = OSZKK, Quart. Hung. 2173, 2r.

[Ny] = *Nyugat*, 1910/7, [április 1.], 450. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*. Tizenhét vers egyútt közölve a 450–460. oldalakon. A versek listáját lásd a *Jegyzetekben*.

[SZKP1] = SZKP1, 6.

[É] = *Élet*, 1910/29, [július 17.], 73. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*. Négy vers egyútt közölve: *Mint aki a sínek közé esett...*; *És látom Őt, a Kisdedet; A doktor bácsi; Az iskolában hatvanan vagyunk*. Annotáció lábjegyzetben: *Részlet Kosztolányi Dezső most megjelent új verseskőnyvéből*.

[SZKP2] = SZKP2, 6.

[SZKP3] = SZKP3, 5–6.

[SZKP4] = SZKP4, 6.

[OVA] = *Ország-Világ Almanach*, 1915, 149. Összefoglaló cím: *A szegény gyermek [!] panasza*. Két vers egyútt közölve elválasztó jelzés nélkül, az első: *Mint aki a sínek közé esett...*

[SZKP5] = SZKP5, 4.

[SZKP6] = SZKP6, 6.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 1. (= SZKP6, 6.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 2, 4. [31–32.] A vers után K. D. megjegyzése: „spatium”.

[korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 2–3. [31–32.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 31–32.

3.

2 ← [SZKP1–3] → 5
2 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 4

A doktor bácsi.

Áldott aranyember.

Világító, nyugodt szemei kékek.

Komoly szigorral lép be a szobába,
szemébe nézek és csöppet se félek.

- 5 Borzongva érzem biztos újjait,
ha kis, sovány bordáimon kopog.
Ősz bajusza a fagytól zuzmarás,
hideg kezén arany gyűrűsorok.
Oly tiszta és oly jó. Ő ír medicinát,
10 keserűt, édest, sárgát vagy lilát.
Az ő kezéből hull a paplanomra
nagynéha egy halvány, szelíd virág.
Rágondolok, ha szörnyű éjszakákon
párnáimon oly egyedül sirok.
15 Ő az egészség és a bizonyosság,
titkok tudója és csupa titok.
Gazdag, nyugodt. Nehéz bundája ott lóg,
prémét szelíden prémezi homály.
De elmegy innen és itthaggy magamra,
20 színházba tér, vagy csöndbe vacsorál...

Ilyenkor látom otthon s páholyban,
amint valami víg tréfán nevet.
De kék szeme egyszerre elsötétül,
rám gondol, mit csinál a kis beteg?

- 25 A béke ő, a part, a rév, az élet.
Jaj, hányszor néztem jó arcába hosszan,
míg ájuló álomba lengve árván,
kis ágyamon, mint egy bús, barna bárkán,
ködös habok közt ringatóztam.

Szövegváltozatok

- 1 [Ny, SZKP1, É, H, SZKP4–6] [A felsorok között nincs kihagyás.] [korr₁] [A két felsor között kihagyás jelölve.] [korr₂] [A felsorok között nincs kihagyás. A két felsor között jelzés, a margón K. D. megjegyzése: Itt is nagyobb legyen a tér.] [k, Ny] Áldott, [A szó után vessző.]
2 [k, SZKP6, korr₁] Világító,
4 [k, Ny, SZKP1, É, H, SZKP2–5] cseppet
5 [Ny, SZKP1, É, H, SZKP2–5] ujjait,
6 [k, SZKP1–5] kis [A szó után nincs írásjel.]
7 [k] fagytól
8 [k] gyűrű-sorok. [SZKP1] gyűrű-sorok. [H] gyűrű-sorok. [SZKP2–5] gyűrű-sorok. [SZKP6] gyűrű sorok. [korr₁] <gyűrű sorok.> |gyűrűsorok.:| [A két szó összevonva.]
9 [k, Ny, SZKP1, É, H, SZKP2–6, korr₁] és jó.
[Ny] medicinát, [H] mediczinát, [SZKP2–SZKP3] medicinát, [SZKP5] medicinát, [korr₂] medic<i>|:i|nát
10 [H] Keserűt,
11 [k, Ny, SZKP1, É, H, SZKP2–5] hull kis paplanomra
12 [Ny, SZKP1, É, H, SZKP2–4] szelid
[k, Ny] virág [A sor végén nincs írásjel.]
13 [k, H] szörnyű
14 [korr₂] s<i>|:i|rok
15 [k] és a bizonyosság [A sor végén nincs írásjel.] [Ny] és bizonyosság [A sor végén nincs írásjel.]
[SZKP1, É, H, SZKP2–5] és bizonyosság, [A sor végén vessző.]
17 [k, Ny, SZKP1, É, H, SZKP2–5] Gazdag s nyugodt.
18 [Ny, SZKP1, É, H, SZKP2–3] szeliden
19 [k, Ny, SZKP1, É, H, SZKP2–3] itthaggy [SZKP4] itt hagy [SZKP5–6] itthaggy [korr₁] itth<a>|:á:|gy
[k, Ny, SZKP1, É, H, SZKP2–6] magamra. [A sor végén pont.] [korr₁] magamra<.>|:;:| [A sorvégi pont vesszőre javítva.]
20 [k, Ny, SZKP1, É, H] Színházba
[k] tér|:;:| <és> |vagy:| csendbe

[SZKP1–5] csendbe [korr₁] <csöndbe> <|:otthon:|> |:csöndbe:| [Előbb: *otthon*. Majd az eredeti változat újra kiírva: *csöndbe*.]

[É] [A sor után nincs kihagyás.]

21 [k, Ny, SZKP1, É, H, SZKP2–5] látom őt a páholyában,

22 [H] vig

23 [k, Ny, SZKP1, É, H, SZKP2–5] elsötétül [A sor végén nincs írásjel.]

24 [k, Ny, SZKP1, É, H] S rám gondol, [SZKP2] S rám goandol, [Nyomdahiba.] [SZKP3–5] S rám gondol,

[Ny, SZKP5] [A sor után nincs kihagyás.]

26 [H] arcába

27–29 [korr₂] [A vers utolsó három sora hiányzik.]

27 [k] Míg ájuló álomba lengve, árván, [Ny] Míg ájuló álomba lengve, árván, [SZKP1, É] Míg ájuló álomba, lengve árván, [H] Míg ájuló álomba, lengve árván, [SZKP2–6] Míg ájuló álomba, lengve árván, [korr₁] míg ájuló álomba, lengve árván, [korr₃] míg ájuló álomba<, > lengve árván, [A vessző kihúzva.]

28 [k, Ny, SZKP1, É] bús [A szó után nincs írásjel.] [H] bus [A szó után nincs írásjel.] [SZKP2–4] bús [A szó után nincs írásjel.]

[k, Ny] bárkán [A sor végén nincs írásjel.]

Szöveggforrások

[k] = OSZKK, Quart. Hung. 2173, 5r–6r.

[Ny] = *Nyugat*, 1910/7, [április 1.], 450–451. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Tizenhét vers együtt közölve a 450–460. oldalakon. A versek listáját lásd a *Jegyzetekben*.

[SZKP1] = SZKP1, 6–7.

[É] = *Élet*, 1910/29, [július 17.], 73. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Annotáció lábjegyzetben: *Részlet Kosztolányi Dezső most megjelent új verseskötönyéből*. Négy vers együtt közölve: *Mint aki a sínek közé esett...; És látom Őt, a Kisdedet; A doktor bácsi; Az iskolában hatvanan vagyunk*.

[H] = *A Hét*, 1910, 31/1064, [július 31.], 494. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Négy vers együtt közölve a 494–495. oldalakon: *A doktor bácsi; Ó, a halál; Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok; Mostan színes tintákról álmodom*.

[SZKP2] = SZKP2, 6–7.

[SZKP3] = SZKP3, 6–7.

[SZKP4] = SZKP4, 7.

[SZKP5] = SZKP5, 5–6.

[SZKP6] = SZKP6, 6–7.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 1–2. (= SZKP6, 6–7.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 4. [32.] A szöveg csak a 26. sorig maradt meg.

[korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 3–3. [!] [32–33.] A 33. oldal felső margóján megjegyzés a szedő részére: „33–64 Még egy ivlevonatot, aztán imprimálok. KD Bp 1935 IV. 8.”

[ÖGYK] = ÖGYK, 32–33.

4.

3 < [SZKP4–6, ÖGYK] > 5

Mult este én is jártam ottan.

Hogy bíbor lázba hánykolódtam
az üvegajtó állt elem,
a zajtalan, a hangtalan,
5 csupa ezüst, csupa arany,
a sarka tűz, kilincse fém.
Az üvegajtó állt elem,
üvegje köd és alkonyat,
bámultam benne arcomat
10 s mint víziárny lengett felém,
akár vak tükrök lemezén,
hogy bíbor lázba hánykolódtam.

Néztem közelről meghatottan,
ez az ajtó, ismertem én,
15 ezen suhant el kisöcsém
s ezen a bűvös, tükrös ajtón
ment el, mikor leszállt az alkony,
kis, kékszemű húgom, szegény,
már régesrég ismertem én.
20 Csupán egy tükör az egész,
aki belenéz, belevész
és aztán nincs többé remény,
egy kép az üvegen kilobban.

Mult este én is jártam ottan.

Szövegváltozatok

[Cím] [FMo] Az üvegajtó.

1 [SZKP4] ottan, [A sor végén vessző.]

7 [FMo] üvegajtó

9 [FMo] Bámúltam

10 [SZKP4] vízi árny [FMo] vízi árny

13 [FMo] S néztem

[korr₁] [Új szakasz határa jelölve a sor elején.]

18 [SZKP5] kékszemű hugom,

19 [FMo] én, [A sor végén vessző.]

21 [SZKP6] Aki belenéz belevész [korr₁] aki belenéz belevész

Szövegforrások

[FMo] = *Független Magyarország*, 1909/305, [december 25.], 69.

[SZKP4] = SZKP4, 8.

[SZKP5] = SZKP5, 7.

[SZKP6] = SZKP6, 8–9.

[korr₁] = PIM, V. 4966/2–3, 2–3. (= SZKP6, 8–9.)[korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 3. [33.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 33.

5.

3 ← [SZKP1–3] → 6
4 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 6

Ó, a halál.

Mi ismerjük csak, pici gyerekek.

Utunkba áll

s könnyes, pityergő szájunk megremeg.

5 Ó, a halál.

A játszótársunk és tréfál velünk.

Rohanva száll –

Ő a fogó – és jaj, jaj, jaj nekünk,

tépázza gallérunk, ijedve forgunk

10 és kacagás közt betöri az orrunk.

Kutakba látjuk, mély vizek felett,

sötét szobákba kuksol reszketeg

lepedőben – így mondta ép a dajka –,

kasza van a kezében, nincsen ajka

15 és fondoran vigyáz,

mikor suhan az esti láz

s a hőmérőn, ha ugrik a higany,

csontos markába hahotáz vigan.

Övé a bál,

20 Ő a halál.

Farsangos éjen a nagyok mulatnak,

de kis szobánkba fekete az ablak,

az éjbe kint

Ő ránk tekint.

25 Mi gyermekek, mi küszködünk vele

s játépuskáinkat fogjuk ellene.

Szövegváltozatok

[Cím] [MP] Ó a halál [Kh] A halál

- 1 [k, Ny, SZKP1, H, SZKP2–3, SZKP5, MP] Ó [A szó után nincs írásjel.]
[k, Ny, SZKP1, H, SZKP2–6, MP, Kh] [A sor után nincs kihagyás.]
- 2 [H] piczi
[Kh] gyerekek, [A sor végén vessző.]
- 5 [k, Ny, SZKP1, H, SZKP2–3, SZKP5] Ó [A szó után nincs írásjel.]
- 8 [k, Ny] nekünk. [A sor végén pont.]
- 9 [k, Ny] forgunk. [A sor végén pont.] [SZKP1–5, Kh] forgunk, [A sor végén vessző.]
- 10 [H] kaczagás
[MP] orrunk [A sor végén nincs írásjel.]
- 12 [H] reszketeg, [A sor végén vessző.]
- 13 [SZKP5] Lepedőben, [A szó után vessző.]
[k, H, MP, Kh] így
[k, Ny, SZKP1, H, SZKP2, SZKP4] épp
[k, Ny, SZKP1, H, SZKP2–5, MP, Kh] dajka – [A sor végén nincs vessző.]
- 14 [k, Ny, SZKP1] kezében, csúf az ajka [H] kezében, csúf az ajka [SZKP2–6, MP, Kh] kezében, csúf az ajka [korr.] <<csúf az> |:nincsen:| ajka> <:csúf az ajka:|> *nincsen ajka* [Előbb az eredeti mondatrészéből a *csúf* az kihúzva, alatta javítás: *nincsen*. Majd az egész áthúzva, a sor végére kiírva: *csúf az ajka*. Végül a javítás is átsatírozva, alatta a végleges változat: *nincsen ajka*.]
- 16 [Ny] Mikor rohan
- 17 [k, Kh] hőmérőn [A szó után nincs írásjel.]
[k, Ny] higany [A sor végén nincs írásjel.]
- 19 [k] bál. [A sor végén pont.]
- 22 [k, Ny] szobánkban
[k, Ny] ablak [A sor végén nincs írásjel.] [MP] ablak. [A sor végén pont.]
- 25 [k, Ny, SZKP1, H, SZKP2–5, Kh] küzködünk

Szövegforrások

[k] = OSZKK, Quart. Hung. 2173, 7r.

[Ny] = *Nyugat*, 1910/7, [április 1.], 451–452. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*. Tizenhét vers együtt közölve a 450–460. oldalakon. A versek listáját lásd a *Jegyzetekben*.

[SZKP1] = SZKP1, 7.

[H] = *A Hét*, 1910, 31/1064, [július 31.], 494. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*. Négy vers együtt közölve a 494–495. oldalakon: *A doktor bácsi; Ó, a halál; Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok; Mostan színes tintákról álmodom*.

[SZKP2] = SZKP2, 7.

[SZKP3] = SZKP3, 7–8.

[SZKP4] = SZKP4, 9.

[SZKP5] = SZKP5, 8.

[SZKP6] = SZKP6, 9–10.

[MP] = *Magyar Parnassus*. *Ady Endre, Babits Mihály, Füst Milán, Gellért Oszkár, Heltai Jenő, Ignótus, Juhász Gyula, Kemény Simon, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Nagy Zoltán, Somlyó Zoltán, Szép Ernő, Tóth Árpád, Turcsányi Elek versei, Gara Arnold rézkarcai*, bev. LYKA Károly, [Budapest], Gara Arnold, 1926, [25v]. Benne: autográf kézirat sokszorosított másolata, szignálva. Alcím: („*A szegény kisgyermek panasza*”ból.)[Kh] = *Kincsház. Szavalókönyv a magyar ifjuság számára*, szerk. BAK János, DÁVID László, Miskolc, Magyar Jövő Nyomdaüzem és Lapkiadóvállalat, 1927, 164–165. Összefoglaló cím: „*A szegény kisgyermek panasza*”-ból. Két vers együtt közölve a 164–166. oldalakon, a második: *A húgomat a bánat eljegyezte...*[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 3. (= SZKP6, 9–10.)[korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 4. [34.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 34.

6.

5 < [SZKP1-6, ÖGYK] → 7

Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok.

- És nagyapám, a régi katona
 hallgatja mosolyogva, boldogan,
 sebforradástól lángol homloka
 5 s én, térde közt, hadarva szavalok,
 hogy győznek mindenütt a magyarok.

 Csak a szeme borul el néha kissé:
 Jaj, meg ne tudja ez az árva gyermek,
 hogy vannak messze, különös világok
 10 s aranyba nyílnak a versaillesi kertek,
 jaj, meg ne tudja és ne lássa őket,
 ne lássa fényük és ne hallja hangjuk,
 a magyar szó a hét szilvafa alján
 körötte most még mint tengermoraj zúg.
 15 Övjátok édesen ez édes álmát,
 mint álmát a szegény beteg gyereknek,
 hogy meg ne tudja, élete nem élet,
 és meghalt már, bár alig született meg.
 Jaj, meg ne tudja, hogy hiába minden,
 20 ha dalol és ha a távolba lát,
 mert néma gyermek minden kismagyar
 s a Nagyvilág nem érti a szavát.

Szövegváltozatok

[Cím] [k] A szegény kisgyermek panaszai.

1-6 [korr₂] [A levonaton a sorok hiányoznak.]

- 1 [k] vagyok [A sor végén nincs írásjel.] [Móka] vagyok, [A sor végén vessző.]
 [k, Ren, SZKP1, H, Móka, SZKP2-6, korr₁] [A sor után nincs kihagyás.]

- 2 [k] nagyapám [A szó után nincs írásjel.]
 [Ren] a szép katona
 [H] katona, [A sor végén vessző.]
 3 [Ren] mosolygva,
 [k] <csendesen> |boldogan:| [A sor végén nincs írásjel.]
 4 [k] S sebforradástól lángol homloka. [A sor végén pont.]
 5 [k] És térde közt [A harmadik szó után nincs írásjel.]
 [H] szavalok. [A sor végén pont.]
 6 [k] magyar<.>|:ok.:| [Későbbi betoldás a pontra írva.]
 7 [k] <Csaka> |Csak a:|
 [SZKP2-3] borúl
 [k] kissé. [A sor végén pont. A szó a sorvonal fölé írva, talán későbbi pótlás.]
 9 [k] világok, [A sor végén vessző.]
 10 [SZKP1] nyílnak
 [Ren] versaillesi kékek. [A sor végén pont.] [k] kertek [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP1, H, Móka, SZKP2-6, korr₁] kertek. [A sor végén pont.]
 11 [k, Ren, SZKP1] Jaj [A szó után nincs írásjel.]
 12 [k] hangjuk [A sor végén nincs írásjel.] [Ren, SZKP1, H, Móka, SZKP2-4] hangjuk. [A sor végén pont.]
 13 [k] hétszilvafa [Ren] szivafa [Nyomdahiba.]
 [k] <árnyán> |:alján:|
 14 [k] <Most még> <k>|:K:|örötte |:most még:| [Ren, SZKP1, H, Móka] még,
 [A szó után vessző.]
 [k] zúg [A sor végén nincs írásjel.] [H] zug.
 15 [k] <Áldott,> <|:Vigyázzatok szelíd:|> |Övjátok édesen ez:| édes álmát
 [A sor végén nincs írásjel.]
 18 [k] És <még> meghalt már, bár alig született meg [A sor végén nincs írásjel.]
 A sor beljebb kezdve, utólagosan beszúrva.]
 19 [k] Jaj [A szó után nincs írásjel.]
 20 [k] dalol <is> és
 [k] ha |:a:| távolba
 [Ren, SZKP1] lát [A sor végén nincs írásjel.] [Móka] lát. [A sor végén pont.]
 21 [Ren] kis-magyar
 22 [k] S a <n>|:N:|agyvilág

Szövegforrások

[k] = MTAKK, Ms. 4618/62v.

[Ren] = *Renaissance*, 1910/2, [május 25.], 121–122. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Négy vers együtt közölve a 120–122. oldalakon: *Mostan színes tintákról álmodom; A nagyanyámhoz vittek el aludni; Oly jó ébredni; Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok*.

[SZKP1] = SZKP1, 8.

[H] = *A Hét*, 1910, 31/1064, [július 31.], 494. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Négy vers együtt közölve a 494–495. oldalakon: *A doktor bácsi; Ó, a halál; Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok; Mostan színes tintákról álmodom*.[Móka] = *Móka*, 1910/1, [október 5.], 8. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Két vers együtt közölve, a második ugyanezen az oldalon: *Anyuska régi képe*.

[SZKP2] = SZKP2, 8.

[SZKP3] = SZKP3, 8.

[SZKP4] = SZKP4, 10.

[SZKP5] = SZKP5, 9.

[SZKP6] = SZKP6, 10–11.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 3–4. (= SZKP6, 10–11.)[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 5. [35.] A szöveg csak a 7. sortól maradt meg. A 17. sor utáni sorköz kihúzva.[korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 4–5. [34–35.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 34–35.

7.

6 < [SZKP1–6, ÖGYK] → 8

Azon az éjjel

az órák összevissza vertek.

Azon az éjjel

holdfényben úsztak mind a kertek.

5 Azon az éjjel

kocsik robogtak a kapunk alatt.

Azon az éjjel

könnyben vergődtek a fülledt szavak.

Azon az éjjel

10 égett szobánkba gyertya, lámpa.

Azon az éjjel

féltünk a borzadó homályba.

Azon az éjjel

arcunk ijedt volt, halavány.

15 Azon az éjjel

halt meg szegény, ősz nagyapám.

Azon a reggel

csupa rokon jött, sirató nép.

Azon a reggel

20 sűrögtek az öreg mosónék.

Azon a reggel

kendővel kötötték fel gyöngé állát.

Azon a reggel

lassan vezettek a földúlt szobán át.

25 Azon a reggel

rozsdás pénzt tettek kék szemére.

Azon a reggel

riadtan bámultam feléje.

Azon a reggel

30 csak hallgatott makacs ajakkal.

Azon a reggel

olyan volt, mint egy néma angyal.

Szövegváltozatok

[Cím] [UMK, MK] Azon az éjjel...

- 1 [korr₃] [A sor utáni kihagyás kihúzva.]
- 2 [MK, ÚMaK] össze-vissza [ÚMaK] vertek [A sor végén nincs írásjel.]
- 6 [MK] kapuk [Nyomdahiba.]
[k, Ny, SZKP1] alatt [A sor végén nincs írásjel.] [UMK] alatt; [A sor végén pontosvessző.] [MK] alatt, [A sor végén vessző.]
- 8 [k, Ny, SZKP1–2, UMK, SZKP4] Könyben
[k] vergődtek
- 14 [k, Ny, SZKP1–2, UMK, SZKP3, SZKP5, MK] volt s halavány.
- 16 [UMK] [A sor után nincs kihagyás.]
- 18 [SZKP4] nép, [A sor végén vessző.]
- 20 [k, Ny, SZKP1] mosónék, [A sor végén vessző.]
- 22 [k, Ny, SZKP1–2, UMK, SZKP3–6, MK, korr₁] gyenge [korr₂] gy<e>|ö:|nge
[k, Ny, SZKP1, UMK] állát [A sor végén nincs írásjel.]
- 24 [k, Ny, SZKP1–2, UMK, SZKP3–6, MK] Búsan vezettek [korr₁] <Búsan>
|:lassan:|
[k, Ny, SZKP1] feldult [SZKP2, UMK, SZKP3–6, MK] feldúlt [korr₁] f<e>|ö:|ldúlt
[k, Ny, SZKP1] át [A sor végén nincs írásjel.]
- 26 [k, Ny, SZKP1, UMK, SZKP4, MK] szemére, [A sor végén vessző.]
- 28 [k, Ny, SZKP1–2, UMK, SZKP3–4, MK] Riadva
[SZKP2] bámúltam
[k, Ny, SZKP1] feléje [A sor végén nincs írásjel.]
- 30 [k, Ny] ajakkal [A sor végén nincs írásjel.]

Szövegforrások

[k] = OSZKK, Quart. Hung. 2173, 8r.

[Ny] = *Nyugat*, 1910/7, [április 1.], 452. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*. Tizenhét vers együtt közölve a 450–460. oldalakon. A versek listáját lásd a *Jegyzet*ekben.

[SZKP1] = SZKP1, 8–9.

[SZKP2] = SZKP2, 8–9.

[UMK] = *Ujabb magyar költők. Lyrai Anthologia. 1890–1910*, összevált. ELEK Artur, Budapest, Nyugat, 1911, 90–91. Öt vers együtt közölve a 89–92. oldalakon: *Megállt az óra* (kötetben: NFK1, 57; NFK2, 25; NFK3–4, 26; ÖGYK, 8); *A zsidók kivonulása* (kötetben: NFK1, 117); *Azon az éjjel; Este, este...*; *A húgomat a bánat eljegyezte*. Annotáció a versek alatt. Az első kettő alatt: (*Négy fal között.*), a többi alatt: (*A szegény kisgyermek panasza*).

[SZKP3] = SZKP3, 9.

[SZKP4] = SZKP4, 11.

[SZKP5] = SZKP5, 10–11.

[SZKP6] = SZKP6, 11–12.

[MK] = *Magyar Költők. Szemelvények hétszáz esztendő dalterméséből*, II., szerk. Vajthó László, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1928, 208 (A Magyar Népművelés Könyvei). Öt vers együtt közölve: *Ének Virág Benedekről* (kötetben: Mák1, 3–5; Mák2, 5–7; ÖGYK, 149–150); *Azon az éjjel; Este, este...*; *A húgomat a bánat eljegyezte; Csillagok* (kötetben: *Csillagok* címmel, KB, 60–61; *Diákkoromban, vékony kis legényke kezdettel*, BFP, 13–14, ÖGYK, 208–209). Az *Azon az éjjel*, az *Este, este...* és *A húgomat a bánat eljegyezte* alatt annotáció: (*A szegény kisgyermek panaszaiból.*)[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 4. (= SZKP6, 11–12.)[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 5–6. [35–36.][korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 5–6. [35–36.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 35–36.

[ÚMaK] = *Új magyar költők*, szerk. Vajthó László, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1936, 210 (A Tanítás Problémái, 12). Összefoglaló cím: „*A szegény kisgyermek panasza*”-ból. Öt vers együtt közölve a 210–213. oldalakon: *Mint aki a sínek közé esett...*; *Azon az éjjel; Este, este...*; *Lánc, lánc, eszterlánc* (*Lánc, lánc...* címmel); *A patikának üvegajtájában*.

8.

7 < [SZKP1–6, ÖGYK] → 9

Már néha gondolok a szerelemre.

Milyen lehet – én Istenem – milyen?

Találkoztam tán véle messze-messze,

valahol Andersen meséiben?

5 Komoly és barna kislány lesz. Merengő.

A lelke párna, puha selyemkendő.

És míg a többiek bután nevetnek,

virágokat hoz majd a kis betegnek.

Ágyamhoz ül. Meséskönyv a szeme.

10 Halkan beszél, csak nekem, soha másnak.

Fájó fejemre hűs borogatást rak.

És kacagása hegedű-zene.

Egy lány, ki én vagyok. Hozzám hasonló.

Különös, titkos és ritkán mosolygó.

15 Az éjbe néző. Fáradt. Enyhe. Csöndes.

Csak széttekint és a szobánkba csönd lesz...

Szövegváltozatok

1 [k, Ny, SZKP1, FMo, SZKP2–6, korr₁, korr₂] [A sor után nincs kihagyás.]

2 [k, Ny, SZKP1, FMo, SZKP2–3] istenem

7 [k, FMo] mig

[k, Ny, SZKP1, FMo] nevetnek [A sor végén nincs írásjel.]

8 [k, Ny, SZKP1, FMo, SZKP2–6] hoz a bús kis betegnek. [korr₁] hoz <a bús>
|:majd a:| betegnek.

9 [SZKP4] ül. [FMo] Mesekönyv

15 [k, Ny, SZKP1, FMo, SZKP2–5] Csendes.

16 [k, Ny, SZKP1, FMo, SZKP2–5] csend

Szövegforrások

[k] = OSZKK, Quart. Hung. 2173, 9r.

[Ny] = *Nyugat*, 1910/7, [április 1.], 452–453. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Tizenhét vers együtt közölve a 450–460. oldalakon. A versek listáját lásd a *Jegyzetekben*.

[SZKP1] = SZKP1, 9.

[FMo] = *Független Magyarország*, 1910/158, [július 13.], 1. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Annotáció: *Kosztolányi Dezső lírai ciklust írt ezen a címen. Most jelent meg a Modern Könyvtárban. Innen való ez a két vers. A második vers ugyanezen az oldalon: A húgomat a bánat eljegyezte.*

[SZKP2] = SZKP2, 9.

[SZKP3] = SZKP3, 10.

[SZKP4] = SZKP4, 12.

[SZKP5] = SZKP5, 12.

[SZKP6] = SZKP6, 13.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 5. (= SZKP6, 13.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 6. [36.]

[korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 6–7. [36–37.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 36–37.

9.

8 ← [SZKP1–3] → 10

8 ← [SZKP4] → 11

8 ← [SZKP5–6, ÖGYK] → 10

Az iskolában hatvanan vagyunk.

Szilaj legénykék. Picik és nagyok
s e hatvan ember furcsa zavarában
a sok között most én is egy vagyok.

5 Ez más, mint otthon. Festékszag, padok,
a fekete táblácska és a kréta,
a szivacs hideg, vizes illata,
az udvaron a szilfa vén árnyéka
s a kapunál – az arcom nézi tán? –
10 egy idegen és merev tulipán.

Ez más, mint otthon. Bús komédia,
lélekzet-visszafojtva, félve nézem,
hatvan picike fej egyszerre int
s egyszerre pislant százhusz kis verébszem.

15 Hatvan picike, fürge szív dobog,
hatvan kis ember, mennyi sok gyerek.
Amerre nézek, mint egy rengeteg,
kezek, kezek és újra csak kezek.
Mint kócbabácskák a török bazárba,
20 egy hús terembe csöndesen bezárva,
az orruk, a fülük, mint az enyém
s a feje is olyan mindenkinek.
Mi végre ez a sok fej, kéz, fül, orr,
sokszor csodálkozva kérdezem: minek?

Szövegváltozatok

- 1 [SZKP6, korr₁, korr₂] [A sor után nincs kihagyás.]
- 2 [SZKP1, É, SZKP2–3] Pöttön legénykék. [SZKP4] Szegény legénykék.
[SZKP5] Pöttön legénykék.
- 7 [SZKP1, É, SZKP2–6, korr₁] A spongya hideg, [korr₂] a <spongya> |szivacs|
hideg,
[É] vizes
- 11 [korr₂] B<u>|:ú:|s
[SZKP4] komédia. [A sor végén pont.]
- 12 [SZKP1, É, SZKP2–6] Lélekzetvisszafojtva, [korr₁] <Lélekzetvisszafojtva>
|lélekzet-visszafojtva:|
- 15 [SZKP1, É, SZKP2–5] picike [A szó után nincs írásjel.]
- 16 [SZKP1, É, SZKP2–4] gyerek, [A sor végén vessző.]
- 19 [SZKP1, É, SZKP2–5] bazárba [A sor végén nincs írásjel.]
- 20 [SZKP1, É, SZKP2–5] csöndesen bezárva. [A sor végén pont.]
- 22 [SZKP1–3, SZKP5–6] mindenkinek, [A sor végén vessző.] [korr₁] minden-
kinek<, >|:| [A sorvégi vessző pontra javítva.]
- 23 [É] kéz [A szó után nincs írásjel.]
- 24 [SZKP1, É, SZKP2–4] csodálva

Szövegforrások

[SZKP1] = SZKP1, 10.

[É] = *Élet*, 1910/29, [július 17.], 73. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*.
Négy vers együtt közölve: *Mint aki a sínek közé esett...; És látom Őt, a Kisdedet*;
A doktor bácsi; Az iskolában hatvanan vagyunk. Annotáció lábjegyzetben:
Részlet Kosztolányi Dezső most megjelent új verseskötönyéből.

[SZKP2] = SZKP2, 10.

[SZKP3] = SZKP3, 10–11.

[SZKP4] = SZKP4, 13.

[SZKP5] = SZKP5, 13.

[SZKP6] = SZKP6, 13–14.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 5. (= SZKP6, 13–14.)[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 7. [37.][korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 7–8. [37–38.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 37–38.

10.

9 ← [SZKP1–3] → 13

12 ← [SZKP4] → 14

9 ← [SZKP5–6, ÖGYK] → 11

Mostan színes tintákról álmodom.

Legszebb a sárga. Sok-sok levelet
e tintával írnék egy kisleánynak,
egy kisleánynak, akit szeretek.

- 5 Krikszkrakszokat, japán betűket írnék
s egy kacskaringós, kedves madarat.
És akarok még sok másszínű tintát,
bronzot, ezüstöt, zöldet, aranyat,
10 és kellene még sok száz és ezer
tréfás-lila, bor-színű, néma-szürke,
szemérmetes, szerelmes, rikitó,
és kellene szomorú-viola
és téglabarna és kék is, de halvány,
15 akár a színes kapuablak árnya
augusztusi délkor a kapualján.
És akarok még égő-pirosat,
vérszínűt, mint a mérges alkonyat
és akkor írnék, mindig-mindig írnék,
20 késsel húgomnak, anyának arannyal:
arany-imát írnék az én anyámnak,
arany-tüzet, arany-szót, mint a hajnal.
És el nem unnám, egyre-egyre írnék
egy vén toronyba, szünes-szüntelen.
25 Oly boldog lennék, Istenem, de boldog.

Kiszínezném vele az életem.

Szövegváltozatok

- [Cím] [k] „A szegény kisgyermek panaszai”-ból. [MKK] Mostan színes tintákról álmodom. [A vers kezdősora külön címként is kiírva, szedéssel kiemelve a vers felett.] [Ka] Mostan színes tintákról álmodom [A vers kezdősora külön címként is kiírva, szedéssel kiemelve a vers felett.]
- 1 [Ren, SZKP1, H, SZKP2, Móka, SZKP3–4, ÉÚ, k, SZKP5–6, MKK, TVL, Ka] színes
[k] [A sor után nincs kihagyás.] [korr₁] [A sor utáni kihagyás kihúzva.] [korr₂] [A sor után nincs kihagyás.]
- 2 [k] sárga: Sok sok [A pont helyett kettőspont. A kötőjel hiányzik.]
- 3 [Ren, SZKP1, H, Móka, ÉÚ, k, Ka] írnek
[TVL] kislánynak,
- 4 [k] kisleánynak., [A szó után két írásjel.] [TVL] kislánynak,
- 5 [H] betűket [ÉÚ] beüket [Nyomdahiba.] [k, Ka] betűket
- 6 [TVL] kacskaringós [A szó után nincs írásjel.]
- 7 [SZKP1, Móka, SZKP3] másszínű [H, ÉÚ, k] másszínű [SZKP6, korr₁] másszínű [Ka] másszínű
- 8 [Ren, SZKP1, H, SZKP2, Móka, SZKP3–4, k, SZKP5–6, MKK, TVL, korr₁] aranyat. [A sor végén pont.]
[Móka] [A sor után kihagyás.]
- 9 [H] ezer. [A sor végén pont.]
[ÉÚ] [Nyomdahiba: a sor kimaradt.]
- 10 [Móka] millió; [A sor végén pontosvessző.]
- 11 [SZKP1] bor-színű, [H] bor-színű, [Móka, SZKP3] bor-színű, [ÉÚ, k] bor-színű, [SZKP6, korr₁] bor-színű, [Ka] bor-színű,
[k] némaszürke,
- 12 [ÉÚ] Szemérmetes [A szó után nincs írásjel.]
[SZKP1, H] szerelmes [A szó után nincs írásjel.]
[Ren] rikitó. [A sor végén pont.] [H] rikitó. [A sor végén pont.] [SZKP1–2, Móka, SZKP3] rikitó. [A sor végén pont.] [SZKP4, ÉÚ] rikitó. [A sor végén pont.] [k] rikitó [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP5] rikitó. [A sor végén pont.] [SZKP6, MKK] rikitó. [A sor végén pont.] [TVL] rikitó. [A sor végén pont.] [korr₁] rikitó. [A sor végén pont.] [korr₂] rikitó. [A sor végén pont.] [korr₃] rik<í>:i:itó. [A sor végén pont.] [Ka] rikitó. [A sor végén pont.]
- 13 [k] És <akk>kellene [Rontás sorugrás miatt.]
[H, ÉÚ] szomorú-viola [TVL] szomorú viola [Ka] szomorú-viola
- 14 [k] téglabarna [Az *n* betűnél rontás: alatta *m* látszik.]
- 15 [SZKP1, H, SZKP2, Móka, SZKP3, ÉÚ, k, Ka] színes
[SZKP2] kapuablak
- 17 [k, Ka] égőpirosat,

- 18 [H] Vérszinűt, [SZKP3] Vérszinűt, [ÉÚ, k] Vérszinűt, [SZKP5–6] Vérszinűt, [korr₁] <V>:v:|érszinűt, [Ka] Vérszinűt,
[Ren, SZKP1, H, SZKP2, Móka, SZKP3–4, ÉÚ, SZKP5–6, MKK, TVL, korr₁] alkonyat. [A sor végén pont.] [korr₂] alkonyat [A sor végén nincs írásjel.]
- 19 [H, ÉÚ, Ka] akkor írnek,
[Ren, SZKP1] mindig-mindig írnek [A sor végén nincs írásjel.] [H] mindig-mindig írnek, [SZKP2] mindig-mindig írnek [A sor végén nincs írásjel.] [Móka] mindig-mindig írnek [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP3] mindig-mindig írnek [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP4] mindig-mindig írnek [A sor végén nincs írásjel.] [ÉÚ, Ka] mindig-mindig írnek,
- 20 [Ren, SZKP1, H, SZKP2, Móka, SZKP3–4, ÉÚ, k, SZKP5–6, korr₁] hugomnak, [korr₂] h<u>:|ú:|gomnak
[k] anyámnak
[Ren, SZKP1, H, SZKP2, Móka, SZKP3–4] arannyal; [A sor végén pontosvessző.] [ÉÚ] arannyal, [A sor végén vessző.] [k] arannyal, [A sor végén vessző.] [SZKP5–6, MKK, TVL, korr₁] arannyal; [A sor végén pontosvessző.] [korr₂] arannyal<;>:|::| [A sor végén a pontosvessző kettőspontja javítva.]
- 21 [H, ÉÚ] írnek
[Ren, SZKP1, Móka] anyámnak [A sor végén nincs írásjel.]
- 22 [k] Aranytüzet, aranyaszt,
[k] hajnal [A sor végén nincs írásjel.] [TVL] hajnal, [A sor végén vessző.]
- 23 [korr₁] <És>:|és:| [A sorkezdő betű az előző sorvégi pont ellenére javítva.] [korr₂] <és> :|És:|
[k] egyre egyre
[H] írnek, [A sor végén vessző.]
- 24 [SZKP1–4, k, SZKP5] toronyba [A szó után nincs írásjel.]
[Ren] szünes-szüntelen. [A sor végén pont.] [SZKP1, H, SZKP2, Móka, SZKP3] szünes-szüntelen, [A sor végén vessző.] [SZKP4] szünös-szüntelen [ÉÚ] szünös-szüntelen, [A sor végén vessző.] [k] szünes szüntelen, [A sor végén vessző.] [SZKP 5–6, MKK, TVL] szünes-szüntelen, [A sor végén vessző.] [korr₁] szünes-szüntelen<;>:|::| [A sorvégi vessző pontra javítva.]
- 25 [TVL] boldog volnék Istenem,
[SZKP5–6, korr₁] lennék [A szó után nincs írásjel.] [korr₂] lennék|::| [A szó után vessző beszúrva.]
[Ren] istenem [A szó után nincs írásjel.] [SZKP1, H, Móka, ÉÚ, k] istenem, [korr₂] boldog|::| [A sor végére pont beszúrva.]
[TVL] [A sor után nincs kihagyás.]
- 26 [Ren, SZKP1, H, SZKP2, Móka, SZKP3, ÉÚ, TVL, Ka] Kiszinezném
[k] [A vers alatt autográf aláírás: *Kosztolányi Dezső.*]

Szövegforrások

- [Ren] = *Renaissance*, 1910/2, [május 25.], 120. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Négy vers együtt közölve a 120–122. oldalakon: *Mostan színes tintákról álmodom; A nagyanyámhoz vittek el aludni; Oly jó ébredni; Még büszkén vallok, hogy magyar vagyok.*
- [SZKP1] = SZKP1, 10–11.
- [H] = *A Hét*, 1910, 31/1064, [július 31.], 494–495. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Négy vers együtt közölve a 494–495. oldalakon: *A doktor bácsi; Ó, a halál; Még büszkén vallok, hogy magyar vagyok; Mostan színes tintákról álmodom.*
- [SZKP2] = SZKP2, 10–11.
- [Móka] = *Móka*, 1910/7, [november 16.], 7. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Két vers együtt közölve, a második ugyanezen az oldalon: *A hugomat a bánat eljegyezte.*
- [SZKP3] = SZKP3, 11–12.
- [SZKP4] = SZKP4, 16.
- [ÉÚ] = *Az Érdekes Újság*, 1914/9, [március 1.], 32. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Annotáció: *Kosztolányi Dezső versesciklusát, „A szegény kisgyermek panaszai”-t izléses kiállításban, amatőröknek való félpergamen kötésben adta ki. A könyv, amely eddig három kiadásban fogyott el, most tetemesen gazdagabb, a ciklus összes verseit magában foglalja. Mutatóba közöljük az alábbi két verset: [Itt következnek a versek.] A második vers ugyan ezen az oldalon: Ha néha-néha meghal valaki...*
- [k] = PIM, V. 2107/1–280. – Rozsnyay Kálmánné Dapsy Gizella emlékkönyve, 53b–54a. Autográf, a vers alatt aláírás: *Kosztolányi Dezső.*
- [SZKP5] = SZKP5, 14.
- [SZKP6] = SZKP6, 15–16.
- [MKK] = *A magyar költészet kincsháza. Új ifjúsági kiadás*, kiad. ENDRÓDI Sándor, átdolg., kibőv. Ifj. BÓKAY János, Budapest, Athenaeum, [1927, 1928], 320. Négy vers együtt közölve a 319–321. oldalakon: *Ének Virág Benedekről; Mostan színes tintákról álmodom; Én nagyon sokakat szerettem; Múlt este kissé.*
- [TVL] = *Tolnai Világlapja*, 1933/42, [október 11.], 18. – A vers kezdősora alatt következik az annotáció: *„A szegény kisgyermek panaszai”-ból.* Ez alatt: *Irtó: Kosztolányi Dezső.* Utána következik a vers második sora.
- [korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 6. (= SZKP6, 15–16.)
- [korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 7–8. [37–38.]
- [korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 8. [38.]
- [ÖGYK] = ÖGYK, 38.
- [Ka] = *Kalanga*, 1936/3, [március], 155. Összefoglaló cím: *Kosztolányi Dezső versei*. Két vers együtt közölve a 154–155. oldalakon, az első: *Anyuska régi képe.*

11.

9 ← [SZKP4] → 12
10 ← [SZKP5–6, ÖGYK] → 12

Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek,
kis társaim, az éji hidegen,
játékaim nem adom oda nektek,
mert véretek makrancos-idegen.
5 Garaboncások, vásott ördögök,
a hajatok lóg, zöld a körmötök,
ordítottok, és ha ajtónkat kitárnám,
az üveges-szekrénynek rontanátok,
zengetnétek tütülő harsonátok
10 és szánkázátok szőnyegünk virágján.
De azt akarom, tisztán és fehéren,
legyetek vígak és bársonyba-járók,
a kezetekben egy nagy arany-érem
s hódítsátok meg az egész világot.
15 Tinéktek is legyen, ami enyém,
arany-rétes, habos krémeslepény.
És menjetek tovább, kis szösze hajjal,
kék nyakkendővel menjetek tova,
legyen tiétek az alkony, a hajnal,
20 a kincs, a gyémánt, a vizit-szoba.
Legyen minden cukrászda a tiétek,
a méz, a bonbon és a karamell
és szoptasson ez a kegyetlen élet,
mint egy szelíd és lanya anya-mell.

Szövegváltozatok

- 1 [H1] szepegtek [A sor végén nincs írásjel.]
[korr₃] [A sor utáni kihagyás kihúzva.]
- 2 [H1] társaim [A szó után nincs írásjel.]
[SZKP4, H1, SZKP5–6, korr₁] hidegen. [A sor végén pont.]
- 4 [H1] Mert néktek makrancos-idegen. [Nyomdahiba.]
[H1, H2] makrancos-idegen.
- 5 [SZKP4] Garabonciások, kis ördögök, [H1, H2] Garabonciások, kis ördögök, [SZKP5] Garabonciások, kis ördögök,
- 6 [SZKP4] körmötök. [A sor végén pont.]
- 7 [SZKP4] Ordítottok [A szó után nincs írásjel.] [H1, H2] Ordítottok [A szó után nincs írásjel.] [SZKP5–6] Ordítottok [A szó után nincs írásjel.] [korr₁] ordítottok [A szó után nincs írásjel.]
- 8 [SZKP4, H1, H2, SZKP5–6] Az üvegalmárjornak rontanátok, [korr₁] <Az üvegalmárjornak> |:az üveg|:es:|-szekrénynek| rontanátok, [Előbb: az üveg-szekrénynek. Majd: az üveges-szekrénynek.]
- 10 [SZKP4, H1, H2, SZKP5–6, korr₁, korr₂, korr₃] [A sor után kihagyás.]
- 11 [H1] fehéren [A sor végén nincs írásjel.]
- 12 [H1, H2] vigak
[SZKP4–6, korr₁] bársonyba-járók. [A sor végén pont.]
- 13 [SZKP4, H2, SZKP5–6, korr₁] arany-érem, [A sor végén vessző.] [korr₂] arany-érem<, > [A sorvégi vessző kihúzva.]
- 14 [H1, H2] hódítsátok
- 15 [SZKP4–6, korr₁, korr₂] Tinéktek
- 16 [SZKP4] Arany-rétes, habos, krémes-lepény. [H1] Arany-rétes, habos krémes lepény. [H2] Arany-rétes, habos, krémes-lepény. [SZKP5] Arany-rétes, habos, krémes, lepény.
- 17 [SZKP4] tovább [A szó után nincs írásjel.]
- 18 [SZKP4, H2, SZKP5–6, korr₁] tova. [A sor végén pont.]
- 20 [H2] gyémánt [A szó után nincs írásjel.]
- 21 [H1, H2] cukrászda [korr₃] cukrá<z>|:sz:|da
[SZKP6] tiétek. [A sor végén pont.] [korr₁] tiétek<, >|:,:| [A sorvégi pont vesszőre javítva.]
- 22 [SZKP4, H2] bonbon, [A szó után vessző.]
[SZKP5–6] karamell. [A sor végén pont.] [korr₁] karamell<, > [A sorvégi pont kihúzva.] [korr₂] karamell<, > [A sorvégi pont kihúzva.]
- 24 [H1, H2] szelid
[H1] anyamell.

Szövegforrások

[SZKP4] = SZKP4, 14.

[H1] = A Hét, 1913, 52/1252, [december 28.], 831. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Annotáció: (*Új versek.*). Két vers együtt közölve, az első ugyanezen az oldalon: *A rokonok*.[H2] = A Hét, 1914, 6/1258, [február 8.], 82. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Annotáció: (*Új versek.*). Három vers együtt közölve ugyanezen az oldalon: *Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek; Én öngyilkos leszek...; Szegény anyám csak egy dalt zongorázik.*

[SZKP5] = SZKP5, 15.

[SZKP6] = SZKP6, 16–17.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 6–7. (= SZKP6, 16–17.)[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 8–9. [38–39.][korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 9. [39.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 39.

12.

11 ← [SZKP4] → 10

11 ← [SZKP5–6, ÖGYK] → 13

Ó, hányszor látlak mégis bennetek,
 kis testvérkéim, rongyos gyermekek.
 Deres kertekben, ablakom alatt,
 ott lázadtok ti ijesztve, némán,
 5 kézzubonyos, halálra-szánt csapat,
 a hóba, ködbe, fenyvesek árnyékán.
 A pici kőműves mily csatakos,
 milyen fakó a pöttön lakatos,
 az ács fia, mint Jézus, oly csodás,
 10 pörölyt emel a kicsike kovács,
 sír a bognár, az asztalos fia,
 egész, egész gyermek-ármádia.

Apámat hívnám, de ő alszik mélyen,
 a messzeség zenél a messze éjen.
 15 És nézem őket és siratom őket
 az éjjeli, makrancos zendülőket.
 Harcolva árnnyal és meleg szobával,
 nyitott szemmel velük szövetkezem
 és ablakon és véren-sorson által
 20 önékik nyújtom úri, kis kezem.

Szövegváltozatok

- 1 [korr₃] [A sor utáni kihagyás kihúzva.]
- 2 [SZKP4] Bus testvérkéim, [SZKP5] Bús testvérkéim,
- 3 [SZKP4–5] alatt [A sor végén nincs írásjel.]
- 5 [SZKP4–5] Kézzubonyos pici-pici csapat,
- 6 [SZKP4–6] árnyékán, [A sor végén vessző.] [korr₁] árnyékán<, >|:|. [A sor-végi vessző pontra javítva.]

- 7 [SZKP4] kőműves, [A szó után vessző.] [SZKP5–6, korr₁] kőműves, [A szó után vessző.] [korr₂] kőműves<,> [A szó utáni vessző kihúzva.]
- 9 [SZKP4–5] Az ács fia, mint Jézus, néma csendben,
- 10 [SZKP6] Pörölyt [korr₁] pörölyt
[SZKP4] A kis kovács pörölyt emel ijedten [SZKP5] A kis kovács pörölyt emel ijedten,
- 11 [SZKP4] Sir
- 17 [SZKP4–5] Harcolok csenddel és
- 18 [SZKP4–6, korr₁] szövetkezem. [A sor végén pont.]
- 19 [SZKP4–6, korr₁] véren, sorson által [korr₂] <véren, sorson> [:véren-sorson:] által
- 20 [SZKP4–5] nyujtom úri [A második szó után nincs írásjel.]

Szövegforrások

[SZKP4] = SZKP4, 15.

[SZKP5] = SZKP5, 16.

[SZKP6] = SZKP6, 17–18.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 7. (= SZKP6, 17–18.)[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 9. [39.][korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 9–10. [39–40.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 39–40.

13.

10 ← [SZKP1–3] → 15

14 ← [SZKP4] → 15

12 ← [SZKP5–6, ÖGYK] → 14

Este, este...

Árnyak ingnak

és bezárjuk ajtainkat,
figyelünk a kósza neszre,
egy vonatfütty messze-messze.

- 5 És a csend jő.
Alszik a homályos éjbe
kűnn a csengő.
A díván elbújik félve.
Szundít a karosszék.
- 10 Álmos a poros kép.
Alszanak a csengetyűk.
Alszanak már mindenütt.
A játékok, a karikahajtók,
a szegény tükör is hallgatag lóg.
- 15 Ó a néma csengetyűk.
Az óránk is félve üt.
Alszik a cicánk s a vén szelindek,
fől ne keltsük – csitt – e sok-sok alvót.
Alszanak a régi réz-kilincsek
s alszanak a fáradt, barna ajtók.
- 20

Szövegváltozatok

[Cím] [MK] Este, este...

- 1 [UMK] [Az első félsor nagybetűvel, címként kiemelve, középre szedve.]
[k, Ny, SZKP1, SZKP3, SZKP5–6, MK, korr₁] [A félsorok között nincs kihagyás.]
[Ny] inganak

- 2 [k, Ny, SZKP1] ajtainkat [A sor végén nincs írásjel.]
- 3 [k, Ny, SZKP1–2, UMK, SZKP3–6] neszre. [A sor végén pont.] [MK] neszre [A sor végén nincs írásjel.] [korr₁] neszre. [A sor végén pont.]
- 4 [MK] messze-messze, [A sor végén vessző.]
- 8 [k, Ny, SZKP1] dívány [SZKP2] dívány [UMK, SZKP3] dívány [SZKP4] dívány [SZKP5–6] dívány [MK] dívány [korr₁] díván<y> [korr₂] d<i>|:í|ván [k, Ny] félve [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP2–6] félve, [A sor végén vessző.] [MK] félve [A sor végén nincs írásjel.] [korr₁] félve<, >|:..| [A sorvégi vessző pontra javítva.]
- 9 [k, Ny, SZKP1–2, UMK, SZKP3–4] Szundit
- 13 [k, Ny, SZKP1] karikahajtok [A sor végén nincs írásjel.] [UMK, MK] karikahajtok; [A sor végén pontosvessző.]
- 14 [SZKP4] tükör oly hallgatag
- 15 [SZKP4] [Nyomdahiba: a sor hiányzik.]
[SZKP6, korr₁] Ó, a [korr₂] Ó<, > a [A vessző kihúzva.]
[MK] csengetyűk, [A sor végén vessző.]
- 17 [korr₂] cicánk <é>s a
[k, Ny, SZKP1–2, UMK, SZKP3–4, MK] szelindek. [A sor végén pont.]
- 18 [k, Ny, SZKP1–2, UMK, SZKP3–6, MK] Fel ne keltsük – piszt – e [korr₁] <Fel> |:fő| ne keltsük – <piszt> |:csitt| – e [korr₂] f<e>|:ő| ne keltsük – csitt – e

Szöveggörforrások

[k] = OSZKK, Quart. Hung. 2173, 10r.

[Ny] = *Nyugat*, 1910/7, [április 1.], 453. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*. Tizenhét vers együtt közölve a 450–460. oldalakon. A versek listáját lásd a *Jegyzetek*ben.

[SZKP1] = SZKP1, 11–12.

[SZKP2] = SZKP2, 11–12.

[UMK] = *Ujabb magyar költők. Lyrai Anthologia. 1890–1910*, összev. ELEK Artur, Budapest, Nyugat, 1911, 91. Öt vers együtt közölve a 89–92. oldalakon: *Megállt az óra* (kötetben: NFK1, 57; NFK2, 25; NFK3–4, 26; ÖGYK, 8); *A zsidók kivonulása* (kötetben: NFK1, 117); *Azon az éjjel; Este, este...*; *A húgomat a bánat eljegyezte*. Annotáció a versek alatt. Az első kettő alatt: (*Négy fal között*.), a többi alatt: (*A szegény kisgyermek panasza*).

[SZKP3] = SZKP3, 12.

[SZKP4] = SZKP4, 18.

[SZKP5] = SZKP5, 17.

[SZKP6] = SZKP6, 18–19.

[MK] = *Magyar Költők. Szemelvények hétszáz esztendő dalterméséből*, II., szerk. VAJTHÓ László, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1928, 208 (A Magyar Népművelés Könyvei). Öt vers együtt közölve: *Ének Virág Benedekről* (kötetben: Mák1, 3–5; Mák2, 5–7; ÖGYK, 149–150); *Azon az éjjel; Este, este...*; *A húgomat a bánat eljegyezte; Csillagok* (kötetben: *Csillagok* címmel, KB, 60–61; *Diákkoromban, vékony kis legényke kezdettel*, BFP, 13–14, ÖGYK, 208–209). Az *Azon az éjjel, az Este, este...* és *A húgomat a bánat eljegyezte* alatt annotáció: (*A szegény kisgyermek panaszaiból*).

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 7–8. (= SZKP6, 18–19.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 10. [40.]

[korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 10–11. [40–41.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 40–41.

[ÚMaK] = *Új magyar költők*, szerk. VAJTHÓ László, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1936, 211 (A Tanítás Problémái, 12). Összefoglaló cím: „*A szegény kisgyermek panasza*”-ból. Öt vers együtt közölve a 210–213. oldalakon: *Mint aki a sínek közé esett...*; *Azon az éjjel; Este, este...*; *Lánc, lánc, eszterlánc* (*Lánc, lánc... címmel*); *A patikának üvegajtájában*.

14.

10 ← [SZKP4] → 13
13 ← [SZKP5–6, ÖGYK] → 15

Mikor az este hirtelen leszáll,
olyan a kertünk, mint a temető.
Szomorkodik a vén jegenye-szál,
s a hold ezüst lepelbe leng elő.

- 5 Sápadvá bolygom át a régi kertet,
a vén akácok látnak s megijednek.

A kisgyerek lesunyja a fejét
és fél az éj. És reszket a setét.

Szövegváltozatok

[Cím] [H] Este a kertben.

- 1 [H, SZKP4–5] este csendesen leszáll [A sor végén nincs írásjel.]
- 2 [H, SZKP4–5] Bús lesz a kertünk, [H] [Behúzott sor.]
- 3 [SZKP4–5] jegenye-szál [A sor végén nincs írásjel.]
- 4 [H] [Behúzott sor.]
- 6 [H] akácok
- 7 [H] A fű, virág is rázza a fejét
[SZKP4–6, korr₁] lesunyja [korr₂, korr₃] lehúnyja [Szedési hiba.] [ÖGYK]
lehúnyja [Nyomdahiba miatt a főszövegben javítva.]
[SZKP5] fejét. [A sor végén pont.]
- 8 [H] És eltemet a fénytelen setét.

Szövegforrások

[H] = *A Hét*, 1907, 38/915, [szeptember 22.], 626. Két vers együtt közölve, a második ugyanezen az oldalon: *Az őszi vendég*. (Kötetben: *A vendég* címmel: Mágia1, 35, Mágia2, 37.)

[SZKP4] = SZKP4, 17.

[SZKP5] = SZKP5, 18.

[SZKP6] = SZKP6, 19.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 8. (= SZKP6, 19.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 10. [40.]

[korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 11. [41.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 41.

15.

13 ← [SZKP1–4] → 16
14 ← [SZKP5–6, ÖGYK] → 16

A kis mécs.

Az este bús cselédje.
Álmosan virraszt az asztalon.
S az olajfoltos tálcára nézve
sercegését némán hallgatom.
5 A szobánk csöpp napja. Álom.
Az arany olaj az árnyon
és a fény folyó arany,
szerteömlő, szóztalan.
És a fülke csodapalota.
10 Éji rémek lengenek tova.
Csöndesen vetik az ágyat
és a párna
barna árnya
a fehér ajtóra bágyad.
15 Félszeg árnyék-figurák,
mind kevélyek és furák.
Egyik a felhőkbe nyargal,
másik hadonáz a karddal
és a párnát egyre rakjuk,
20 ferdül-fordul az alakjuk,
melyet szorgos fény kimintáz.
Panoráma, esti színház.
Hordjuk a fehér petrencét
s nő a vánkos furcsa tornya,
25 a kis ajtón – messze emlék –
hullámozva, ringatózva.
Égig ér már
a kevély vár:

száz alak omol le s újra felkel.

30 És mi szívdobogva nézzük,
félve sandítunk feléjük
az éjben rubinpiros fülekkel.

Szövegváltozatok

- 1 [Ny, SZKP1–3, SZKP5–6, korr₁, korr₂] [A félsorok között nincs kihagyás.]
[k, Ny] cselédje [A sor végén nincs írásjel.]
- 3 [k, Ny, SZKP1–5] olajfoltos ernyőre nézve
- 4 [k, Ny] Sercegésit búsan hallgatom. [SZKP1–5] Sercegését búsan hallgatom.
- 5 [k, Ny, SZKP1–6] szobánk kis napja. [korr₁] szobánk <kis> |:csöpp:| napja.
- 7 [k, Ny, SZKP1–5] arany [A sor végén nincs írásjel.]
- 8–9 [korr₂] [A két sor a levonaton felcserélve. A javítás során a mostani 8. sor bekarikázva, a helyes sorrend jelezve.]
- 10 [k, Ny, SZKP1–3] Távol árnyak lengenek tova. [SZKP4] Távol árnyak lengenek oda. [SZKP5] Távol árnyak lengenek tova.
- 11 [k, Ny, SZKP1–5] Csendesen
- 12–13 [SZKP4] [A sorok egy sorba szedve.]
- 14 [Ny] bágyadt.
- 15 [k, Ny, SZKP1–5] árnyék-figurák. [A sor végén pont.]
- 16 [k, Ny, SZKP1] furák [A sor végén nincs írásjel.]
- 20 [k, Ny, SZKP1] Ferdül, fordul [SZKP2–3] ferdül, fordul [SZKP4] Ferdül, fordul [SZKP5] ferdül, fordul
- 21 [k, Ny, SZKP1–6] Mit a szorgos [korr₁] <Mit a> <:mit a:> |:melyet:| szorgos
- 22 [Ny, SZKP1, SZKP3, SZKP5] színház.
- 24 [k, Ny, SZKP1–5] tornya [A sor végén nincs írásjel.]
- 27–28 [SZKP4] [A sorok egy sorba szedve.]
- 28 [k, Ny] vár [A sor végén nincs írásjel.]
- 29 [k, Ny] felkel [A sor végén nincs írásjel.]
- 30 [k, Ny, SZKP1] szívdobogva
- 31 [k, Ny, SZKP1] sanditunk

Szövegforrások

[k] = OSZKK, Quart. Hung. 2173, 11r–12r.

[Ny] = *Nyugat*, 1910/7, [április 1.], 453–454. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Tizenhét vers együtt közölve a 450–460. oldalakon. A versek listáját lásd a *Jegyzetekben*.

[SZKP1] = SZKP1, 12.

[SZKP2] = SZKP2, 12.

[SZKP3] = SZKP3, 13.

[SZKP4] = SZKP4, 19.

[SZKP5] = SZKP5, 19–20.

[SZKP6] = SZKP6, 19–21.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 8–9. (= SZKP6, 19–21.)[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 11. [41.][korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 11–12. [41–42.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 41–42.

16.

15 ← [SZKP1–6, ÖGYK] → 17

Mi ez, mi ez?

Szűz Mária.

Mi ez, mi ez?

Isten fia.

5 Védd meg szegény kisgyermeked.

Alázatos szívem remeg.

Fehérlő orgonák közt jártam

és egy leány a mély homályban

haragoszöld lombok között

10 vetkőzködött, öltözködött.

Olyan volt, mint egy kis cukorbaba.

Fehér hátára hullt sötét haja.

Cikáztak az aranyoszöld legyek

a fekete földön s ő nevetett.

15 Hogy nevetett.

Mondd mit akarhat tőlem Ő,

miért fél így a remegő,

bús kisgyerek?

Azóta folyton erre gondolok csak,

20 a tárgyak álmosan forognak.

Jaj, jaj nincs erre szó,

lélekzetállító

gyönyör

gyötör.

25 Kiszárad tikkadt ajakam

és sírok, szégyelem magam

és lángvörös lesz a világ,

az arcom ég, pirulva, forrón

és délután vérzik az orrom,

- 30 látok ezer tűzpántlikát
és látom Őt – oly szenvedő és halvány –
a padlásunk derengő rejtekén,
a zöldszínű homályon, sárga szalmán
és minden este korán fekszem én
35 s akárhová megyek, mindig felém jön,
a zongoraszobában, az ebédlőn
és lihegek és ég szemem
s álmatlanul dadogok Néki, Néki
és a szemem a szoknyáját letépi
40 és látom Őt, Őt meztelen.

Én Istenem.

Nézd, kis karom milyen sovány.

Milyen zavaros a szobám.

Mi lesz velem?

Szövegváltozatok

- 1 [k, Ny, SZKP1–6, korr₁, korr₂] [A sor után nincs kihagyás.]
- 2 [k, Ny, SZKP1–3, SZKP5–6] Mária, [A sor végén vessző.] [korr₁] Mária<,>[::] [A sorvégi vessző pontra javítva.]
- 5 [k, Ny, SZKP1–4] kis gyermeked.
- 6 [k, Ny, SZKP1–6] szívem
- 7 [k, Ny, SZKP1–4] jártam. [A sor végén pont.] [SZKP5–6] jártam, [A sor végén vessző.] [korr₁] jártam<,> [A sorvégi vessző kihúzva. A sor végén nincs írásjel.]
- 12 [k, Ny, SZKP1] haja, [A sor végén vessző.]
- 13 [k] Cikáztak <aranyoszöld> |:az aranyoszöld:|
- 15 [korr₁] [Üj szakasz határa jelölve a sor elején.]
- 16 [SZKP1] Mondd, [A szó után vessző.]
[korr₂] mit akar|:hat:| tőlem
- 17 [k] így remegő [A sor végén nincs írásjel.] [Ny] így remegő [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP1] így a remegő [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP2–3] így remegő [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP4–6] így a remegő [A sor végén nincs írásjel.] [korr₁] így a remegő|:,| [A sor végére vessző beszúrva.]
- 20 [k, Ny, SZKP1–6, korr₁] forognak, [A sor végén vessző.]

- 21 [k, Ny, SZKP1–3, SZKP5] nincs semmi szó,
- 22 [Ny] Lélegzetállító [SZKP1–3] Lélegzetállító [SZKP5–6] Lélegzetállító [korr₁] <L>|:l:|éle<g>|:k:|zetállító [korr₂] lélekzetáll<i>|:i:|tő
- 26 [k, Ny, SZKP1] sirok,
- 27 [k, Ny, SZKP1–4] És lángvörös a bús világ [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP5–6] És lángvörös a bús világ, [A sor végén vessző.] [korr₁] <És> |:és:| lángvörös <a bús> |:lesz a:| világ, [A sor végén vessző.]
- 28 [k, Ny, SZKP1–5] ég [A szó után nincs írásjel.]
[k, Ny, SZKP1] pirulva [A szó után nincs írásjel.] [SZKP2] pirúlva [A szó után nincs írásjel.] [SZKP3] pirulva [A szó után nincs írásjel.] [SZKP4] pirúlva [A szó után nincs írásjel.] [SZKP5] pirulva [A szó után nincs írásjel.]
- 29 [k, Ny, SZKP1] orrom [A sor végén nincs írásjel.]
- 30 [SZKP2–6, korr₁] tűzpántlikát. [A sor végén pont.]
- 33 [k, Ny, SZKP1–2, SZKP6, korr₁] zöldszínű
- 35 [k, Ny, SZKP1] És bárhova megyek [Az utolsó szó után nincs írásjel.] [SZKP2–6, korr₁] És bárhova megyek, [A szó után vessző.] [korr₂] <és bárhová> |:s akárhová:| megyek,
[SZKP2–4] mindig
[SZKP1] jön [A sor végén nincs írásjel.]
- 37 [korr₁] <És> |:és:|
[korr₂] <és a szemem a szoknyáját letépi> |:és lihegek és ég szemem:| [Szedési hiba: a 39. sor újraszédve. A sor áthúzva. A margón olvashatatlan javítás vagy megjegyzés. A helyes sor a lap tetejére írva.]
- 38 [k] <És> |:S:| álmatlanul
- 40 [SZKP1–3] [A sor után nincs kihagyás.]
- 41 [korr₁] [Üj szakasz határa jelölve a sor elején.]
- 42 [k, Ny, SZKP1–6, korr₁] Nézd [A szó után nincs írásjel.]
[k, Ny, SZKP1–4] karom minő sovány.

Szövegforrások

[k] = OSZKK, Quart. Hung. 2173, 13r–14r.

[Ny] = *Nyugat*, 1910/7, [április 1.], 454–455. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Tizenhét vers együtt közölve a 450–460. oldalakon. A versek listáját lásd a *Jegyzetekben*.

[SZKP1] = SZKP1, 13–14.

[SZKP2] = SZKP2, 13.

[SZKP3] = SZKP3, 13.

[SZKP4] = SZKP4, 20–21.

[SZKP5] = SZKP5, 21–22.

[SZKP6] = SZKP6, 21–23.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1-2, 9-10. (= SZKP6, 21-23.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1-2, 12-13. [42-43.]

[korr₃] = PIM, V. 4966/1-2, 12-14. [42-44.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 42-44.

17.

16 ← [SZKP1-6, ÖGYK] → 18

Én félek.

Az élettől és sötétől,
mely mindenütt kegyetlenül elér.
Ha száll a nap,
az ablakom alatt
5 hullámozik az ismeretlen éj,
a végtelen és ismeretlen éj,
egy tenger – vészesen és feketén –
csöndes sírásom benne elmerül,
mint holt madár a tenger fenekén,
10 a kisgyerek magába sír szegény.

Sírok, sírok, mindig csak egyedül
és senki meg nem értett még soha.
Oly ismeretlen ez a Nagyvilág
s olyan borzasztó a sötét szoba.
15 Lábújjhegyen kell járni a világban,
az éjszakában annyi a vonat,
mely összerág és széttöri gerincem
s vígan megőrli fájó csontomat.
Az éjszakában annyi rém, kísértés,
20 golyó, kötél, bitófa, kard remeg
s hegyes fülekkel, hiéna-szemekkel
leskelnek rám a gonoszemberek,
kik vascipőbe jönnek egyszer értem,
bőszült ököllel döngetik az ajtóm,
25 ecetet adnak, hogyha inni kérek
s fölráznak, ha alélt fejem lehajtom.
Minden bokorban leskelődik egy-egy
nincs menekülni egy picinyke rés.
Ó, jaj nekem, oly fürgék a gonoszak
30 s olyan sok a halál, a temetés.

Zörgő szekéren az Idegenember
tudom, hogy elvisz engem is egy éjjel
s szegény anyám az ablakunkra rogyva
néz majd utánam könnyes, kék szemével.

Szövegváltozatok

- 1 [Ny, SZKP1, SZKP3, SZKP5–6, korr₁, korr₂] [A félsorok között nincs kihagyás.]
- 2 [SZKP3] kegyetlenül
[k, Ny, SZKP1–6] elér, [A sor végén vessző.] [korr₁] elér<,>|:,:| [A sorvégi vessző pontra javítva.]
- 3 [k, Ny, SZKP1–6, korr₁] nap [A sor végén nincs írásjel.] [korr₂] nap|:,:| [A sor végére vessző beszúrva.]
- 6 [k, Ny, SZKP1–6] éj. [A sor végén pont.] [korr₁] éj<,>|:,:| [A sorvégi pont vesszőre javítva.]
- 8 [k, Ny, SZKP1–5] Csendes
[k, SZKP1, SZKP6, korr₁] sirásom
[SZKP2–5] elmerül,
- 9 [korr₂] madár |:a:| tenger
[k, Ny, SZKP1–4] fenekén. [A sor végén pont.]
- 10 [k] sir, [A szó után vessző.] [Ny, SZKP1] sir
- 11 [k, Ny] Sirok, sirok, [SZKP1] Sirok, sirok, [SZKP2–3] Sírok, sirok, [SZKP6] Sirok, sirok, [korr₁] S<i>|:í:|rok, s<i>|:í:|rok,
[SZKP2–4] egyedül
- 14 [SZKP6] sötétszoba. [korr₁] <sötétszoba.> |:sötét szoba.:|
- 15 [Ny, SZKP1–5] Lábujjhegyen
[k, Ny, SZKP1–6, korr₁] világban. [A sor végén pont.]
- 17 [Ny] összevág
- 18 [k, Ny, SZKP1] vigan
- 19 [k, Ny, SZKP1] kísértés. [A sor végén pont.] [SZKP2–5] kísértés. [A sor végén pont.]
- 20 [SZKP2–4] bítófa, [Nyomdahiba.]
- 22 [k, Ny, SZKP1–5] gonosz emberek, [SZKP6] gonoszemberek. [A sor végén pont.] [korr₁] gonoszemberek<,>|:,:| [A sorvégi pont vesszőre javítva.]
- 23 [k, Ny, SZKP1–5] vascipőben
[SZKP6, korr₁] értem. [A sor végén pont.]
- 26 [k, Ny, SZKP1–6] felráznak, [korr₁] f<e>|:ö:|lráznak

- 27 [SZKP4] bokorba
[k, Ny, SZKP1–5] egy-egy, [A sor végén vessző.]
- 28 [SZKP2–5] menekülni
- 29 [Ny, SZKP1–6, korr₁] Ó [A szó után nincs írásjel.]
- 30 [SZKP5] S oly sok
[k, Ny, SZKP1–5] halál s a
[SZKP1–3] [A sor után nincs kihagyás.]
- 31 [k] idegen ember, [A sor végén vessző.] [Ny, SZKP1–5] idegen ember [A sor végén nincs írásjel.]
- 33 [SZKP4] rogyva, [A sor végén vessző.]
- 34 [k, Ny, SZKP1–5] Bámul utánam

Szövegforrások

[k] = OSZKK, Quart. Hung. 2173, 15r–16r.

[Ny] = *Nyugat*, 1910/7, [április 1.], 455. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Tizenhét vers együtt közölve a 450–460. oldalakon. A versek listáját lásd a *Jegyzetekben*.

[SZKP1] = SZKP1, 14–15.

[SZKP2] = SZKP2, 14.

[SZKP3] = SZKP3, 15–16.

[SZKP4] = SZKP4, 22–23.

[SZKP5] = SZKP5, 23–24.

[SZKP6] = SZKP6, 23–24.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 10. (= SZKP6, 23–24.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 13–14. [43–44.]

[korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 14–15. [44–45.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 44–45.

18.

17 ← [SZKP1-3] → 20
 17 ← [SZKP4-6, ÖGYK] → 19

- Ódon, ónémet, cifra óra
 áll a szekrényünk tetején,
 szálló korok bölcs bámulója
 közönyösen tekint felém.
 5 Aranycirádás, pici tükrén
 még mosolyog a rég letűnt fény,
 de már nem úgy, mint hajdanán,
 mert ő ütötte el az éjfél,
 mikor meghalt a szépnyám,
 10 fehér, mosolygó szépnyám.
- Már nem vakít ragyogva többet
 a sápadt Alt-Wien-porcelán,
 parókás, farsangos időknek
 parfümjét leheli reám.
 15 Nehéz, tömjénes, cukros illat,
 a lelkemig fáj, szívemig hat
 s a multat visszaálmodom,
 hogy ez aranyló óra mellett
 az apám játszott egykoron,
 20 apám nevetgélt egykoron.

- Ha künn az alkony álmokat hív,
 cseng-bong a titkos, méla hang
 és babonásan átmorajlik
 a dallamos üveg-harang.
 25 A zúgó ércgyűrűn fölébred
 valami szunnyadó kisértet
 s szellem-szaván dalol, dalol,
 minthogyha egy halk, bánatos hang
 beszélne a sírok alól,
 30 felelne a sírok alól.
- A régi óra egyre jár csak,
 mint egy tipegő nénike,
 köröttem árnyak, éji árnyak,
 szemem könny és köd lepi be,
 35 mert félve sejtem, érzem-érezem,
 hogy elsápadnak majd egy éjen
 az apró arany-angyalok
 s ez óra veri el az éjfél,
 ha majd egy éjjel meghalok,
 40 ha egyszer én is meghalok.

Szövegváltozatok

- [Cím] [ÚI] A mi régi óránk.
 1 [korr₃] [A sor utáni kihagyás kihúzáva.]
 2 [ÚI] szekrényem
 3 [ÚI, SZKP1-6] korok bús bámulója [korr₁] korok <bús> <[:vén:]> |:bölcs:| bámulója
 5 [ÚI, SZKP1-5] Aranycirádás [A szó után nincs írásjel.]
 6 [ÚI, SZKP1-6, korr₁] letűnt
 7 [SZKP1-6, korr₁] hajdanán. [A sor végén pont.]
 12 [ÚI] Altwien-porcellán, [SZKP1-5] Altwien-porcelán, [korr₁] <Alt-Wien-porcelán,> |:alt-Wien-porcelán,:|
 17 [korr₂] m<ú>|:u:|ltat
 [SZKP1] visszaálmodom [A sor végén nincs írásjel.]

- 25 [ÚI, SZKP1–5] érc-gyűrűn [SZKP6, korr₁] érc-gyűrűn
 26 [SZKP2–5] kísértet
 28 [SZKP4] halk [A szó után nincs írásjel.]
 29 [SZKP6] sirok [korr₁] s<i>|:í:|rok
 30 [SZKP6] sirok [korr₁] s<i>|:í:|rok
 35 [SZKP6] Mért félve [Nyomdahiba.] [korr₁] <Mé>|:me:|rt félve
 [ÚI, SZKP1–5] érzem, érzem,
 40 [SZKP5] meghalok, [Nyomdahiba: a sor végén vessző.]

Szövegforrások

- [ÚI] = *Új Idők*, 1908/1, [január 1.], 6.
 [SZKP1] = SZKP1, 15–16.
 [SZKP2] = SZKP2, 14–15.
 [SZKP3] = SZKP3, 16–17.
 [SZKP4] = SZKP4, 24–25.
 [SZKP5] = SZKP5, 25–26.
 [SZKP6] = SZKP6, 24–26.
 [korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 10–11. (= SZKP6, 24–26.)
 [korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 14–15. [44–45.]
 [korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 15–16. [45–46.]
 [ÖGYK] = ÖGYK, 45–46.

19.

18 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 20

- Lánc, lánc, eszterlánc,
 eszterlánci cérna,
 kisleányok bús körében
 kergetőzőm én ma.
 5 Nincs semmi aranyom,
 jobbra-balra löknek,
 körbe-körbe, egyre körbe,
 láncán kis kezöknek.
 Merre menjek, szóljatok,
 10 hátra vagy előre?
 Az erdőbe megbotoltam
 egy nagy, csúnya kőbe.
 Voltam én is jófiú,
 Istenem, de régen,
 15 csigabigát én is hívtam
 künn a régi réten.
 Verset mondtam én is ám
 gilicemadárra,
 magyar gyerek gyógyította,
 20 török gyerek vágta.
 Jártam az erdőben is
 csillagot keresve,
 aranykapun én is bújtam
 és aludtam este.
 25 Nézzetek rám, húgaim,
 éjjel most nem alszom,
 bámulom a holdvilágot,
 véres már az arcom.
 Nézzetek rám, lelkeim,
 30 a cipőm levásott,
 körmeimmel, kárörömmel

- csúnya gödröt ások.
 Szánjatok meg, szíveim,
 rongyos a kabátom,
 35 szédül a lánc, szédül a tánc,
 már utam se látom.
 Szeretem a láncot én,
 de úgy fáj e sok lánc,
 szeretem a táncot is én,
 40 csakhogy ez pokoltánc.
 Engedjetez innen el,
 hagyjatok magamra,
 este szépen süt a lámpám,
 este jó a kamra.
 45 Hagyjatok szaladni még,
 tündérekebe hinni,
 fehér csészéből szelíden
 fehér tejet inni.

Szövegváltozatok

- [Cím] [Ny, LLE, Mák1, Kt, Mák2, MMK, AMMK] Lánc, lánc, eszterlánc...
 [ÚMaK] Lánc, lánc...
- 2 [SZKP4, Ny] cérna [A sor végén nincs írásjel.] [LLE, Mák1–2, MMK, AMMK] cérna. [A sor végén pont.]
 [korr₃] [A sor utáni kihagyás kihúzva.]
- 3 [Kt] Kis leányok
- 5 [AMMK] Nincsen semmi
- 7 [LLE, Mák1] Körbe körbe, [Kt] Körbe, körbe, [Mák2] Körbe körbe,
- 9 [SZKP4, Ny, SZKP5] szóljatok? [A sor végén kérdőjel.]
- 10 [LLE, Mák1, SZKP5, Mák2, SZKP6, MMK, AMMK, korr₁] hátra,
 [A szó után vessző.] [SZKP4, Ny] előre. [A sor végén pont.] [LLE, Mák1] elő-
 re; [A sor végén pontosvessző.] [Kt] előre: [A sor végén kettőspont.] [SZKP5]
 előre. [A sor végén pont.] [Mák2] előre; [A sor végén pontosvessző.] [MMK,
 AMMK] előre, [A sor végén vessző.]
- 11 [SZKP4–5] erdőben

- 12 [SZKP6, MMK, AMMK, korr₁] nagy [A szó után nincs írásjel.] [korr₂]
 nagy[::] [A szó után vessző beszúrva.]
 [SZKP4, Ny] csunya
 [Ny] köbe.
- 13 [SZKP4, Ny] jó fiu, [Kt] jó fiú, [SZKP5] jó fiu, [Mák2] jófiu, [MMK, AMMK]
 jó fiú,
- 14 [SZKP4, Ny] régen [A szó után nincs írásjel.] [LLE, Mák1, Kt, SZKP5, Mák2,
 SZKP6, MMK, AMMK] régen. [A sor végén pont.] [korr₁] régen<.>[::]
 [A sorvégi pont vesszőre javítva.]
- 15 [Ny, SZKP5] hivatam
- 16 [Ny, LLE] Kinn
 [Ny, LLE, Mák1, Kt, Mák2] réten, [A sor végén vessző.]
- 18 [SZKP4, Ny, LLE, Mák1, Kt, Mák2, MMK, AMMK] Gilice madárra,
- 19 [LLE, Mák1, SZKP5, Mák2] gyógyította,
- 21 [SZKP4, Ny, LLE, Mák1, Kt, Mák2, MMK, AMMK] erdőkbén
- 23 [SZKP4, Ny, MMK, AMMK, ÚMaK] bujtam
- 25 [Kt] rám [A szó után nincs írásjel.]
 [Ny] hugaim,
- 26 [SZKP4, Ny, LLE, Mák1, Kt, SZKP5, Mák2, SZKP6] alszom. [A sor végén
 pont.] [korr₁] alszom<.>[::] [A sorvégi pont vesszőre javítva.]
- 30 [SZKP4, Ny, LLE, Mák1, Kt, SZKP5, Mák2, SZKP6, MMK, AMMK, korr₁]
 levásott. [A sor végén pont.]
- 31 [SZKP4, Ny, LLE, Mák1, Kt, Mák2, MMK] körmeimmel [A szó után nincs
 írásjel.]
- 32 [Ny] csunya
- 33 [AMMK] meg [A szó után nincs írásjel.]
 [SZKP4, Ny] szíveim,
- 34 [SZKP4, Ny] kabátom [A sor végén nincs írásjel.] [LLE, Mák1, Kt, Mák2,
 MMK, AMMK] kabátom. [A sor végén pont.]
- 35 [SZKP4] Szédül a lánc, szédül a tánc, [LLE, Mák1, Kt, Mák2, MMK, AMMK]
 Szédül a tánc, szédül a lánc, [A két főnév fordított sorrendben.] [korr₃]
 tá[:nc:] [Szédési hiba: a szó második szótagja lemaradt. A sor végén nincs
 írásjel.]
- 38 [LLE] lánc [A sor végén nincs írásjel.]
- 39 [Ny] Szeretem e táncot
 [MMK, AMMK] is, [Hiányzó szó a sor végén.]
- 40 [SZKP5–6, korr₁] pokoltánc, [A sor végén vessző.]
- 42 [SZKP4, Ny, LLE, Mák1, Kt, SZKP5, Mák2, SZKP6, MMK, AMMK] ma-
 gamra. [A sor végén pont.] [korr₁] magamra<.>[::] [A sorvégi pont vesszőre
 javítva.]

- 46 [SZKP4, Ny, LLE, Mák1, SZKP5, Mák2, SZKP6, MMK, korr₁] hinni. [A sor végén pont.]
 47 [Ny, Kt, MMK, AMMK] szeliden

Szövegforrások

- [Ny] = *Nyugat*, 1913/1, [január 1.], 24–25. Két vers együtt közölve a 24–25. oldalakon, a második: *Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép* (*Mély éjeken* címmel).
 [SZKP4] = SZKP4, 26–27.
 [LLE] = LLE, 3–4.
 [Mák1] = Mák1, 16–17.
 [Kt] = *Kincstár. Szavalásra alkalmas versek Vörösmartytól–Adyig*, összeáll. KELETI Adolf, Budapest, Aczél testvérek, [1917], 368–369.
 [SZKP5] = SZKP5, 27–28.
 [Mák2] = Mák2, 18–19.
 [SZKP6] = SZKP6, 26–28.
 [MMK] = *Mai Magyar Költők. Gyűjtemény napjaink magyar költészetének lírai terméséből*, közread. PINTÉR Jenő, SAJÓ Sándor, Budapest, A Magyar Középiskolai Tanárok Nemzeti Szövetsége, 1924, 68–69. Négy vers együtt közölve: *Unalom; Lánc, lánc, eszterlánc; Bús pesti nép; Ének Virág Benedekről*. Az utolsó után rövid életrajz és egy megjegyzés: *Itt közölt költeményei Mák (Budapest, 1916, Tevan-kiadás) című kötetében jelentek meg. A megjegyzés tévesen tünteti fel a megjelenés helyeként Budapestet Békéscsaba helyett.*
 [AMMK] = *A ma magyar költői. Szemelvények élő magyar költők lírai terméséből*, szerk. PINTÉR Jenő, SAJÓ Sándor, Berlin, Ludwig Voggenreiter Verlag, Magyar osztály, 1924, 29–31. Két vers együtt közölve: *Lánc, lánc, eszterlánc; Ének Virág Benedekről*. A második után rövid életrajz és egy forrásmegjelölés: „Mák”, Budapest, 1916, Tevan-kiadás. A forrásmegjelölés tévesen tünteti fel a megjelenés helyeként Budapestet Békéscsaba helyett.
 [korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 11–12. (= SZKP6, 26–28.)
 [korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 15–17. [45–47.]
 [korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 16–18. [46–48.]
 [ÖGYK] = ÖGYK, 46–48.
 [ÚMaK] = *Új magyar költők*, szerk. VAJTHÓ László, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1936, 212 (A Tanítás Problémái, 12). Összefoglaló cím: „A szegény kisgyermek panaszai”-ból. Öt vers együtt közölve a 210–213. oldalakon: *Mint aki a sínek közé esett...; Azon az éjjel; Este, este...; Lánc, lánc, eszterlánc* (*Lánc, lánc...* címmel); *A patikának üvegajtájában*.

20.

18 ← [SZKP1–3] → 23
 19 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 21

Akárcsak egy kormos szénégető,
 fekete az apám és szigorú,
 nem csókol meg, sohase nevet ő,
 a homlokán titokzatos ború.
 Mért nem beszél? Mi szótlanul eszünk,
 s ő fölkel és a csillagokba turkál
 egy hosszú csővel, a temetőútnál,
 de sose mutat csillagot nekünk.
 Csak nézem őt. Körötte száz csoda,
 korongok, mérgek, kémszerek pora.
 Olyan tudós, erős, akár az Isten.
 Ha nála aluszom és a homályon
 lidérceket idézek, szinte várom,
 mikor zörget rablókéz a kilincsen,
 hogy összetörje és vadul lelője...

Úgy szeretem s félek vacogva tőle
 és félek, hogy egyszer a fegyverével
 ennen-koponyáját loccsantja széjjel,
 vagy elmegy innen, nem jó sose vissza
 s vérben, halálban omlik el a titka.

Ha elmarad, virrasztva sírok éjjel.

Ilyenkor kimegyek.

Az udvar alján

Kel az újhold – oly vézna, furcsa, halvány –
 olyan, mint egy arcél. Oly hallgatag.
 Akár apám kemény és sárga arca
 egy fekete keménykalap alatt.

Szövegváltozatok

- 1 [k, Ny, SZKP1, J, SZKP2–4] szénégető [A sor végén nincs vessző.]
- 2 [k, Ny, SZKP1] szigorú. [A sor végén pont.] [J] szigorú. [A sor végén pont.] [SZKP2–6, korr₁] szigorú. [A sor végén pont.]
- 3 [k, Ny, SZKP1, J, SZKP2–5] Nem csókol meg és sose nevet ő,
- 4 [J] boru.
- 5 [SZKP4] Miért
[k, Ny, SZKP1, J, SZKP2–5] Mi szóttalan eszünk [A sor végén nincs írásjel.]
[SZKP 6, korr₁] szóttalanul eszünk [A sor végén nincs írásjel.] [korr₂] szóttalanul eszű<n>|nk:| [A szedési hiba javítva. A sor végén nincs írásjel.] [korr₃] szóttalanul es [Szedési hiba: a betűk egy részének lenyomata kivehető, ám nyomdafesték nélkül nyomva. A hely nincs javítva.]
- 6 [k, Ny, SZKP1, J, SZKP2–6, korr₁] felkel [korr₂] f<e>|ö:|lkel
- 7 [k, J] hosszú
[k, Ny, SZKP1, J, SZKP2–5] csövel [A szó után nincs írásjel.]
[k] a temetőútnál [A sor végén nincs írásjel.] [Ny, SZKP1] e temetőútnál [A sor végén nincs írásjel.] [J] e temetőútnál [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP2–5] a temetőútnál [A sor végén nincs írásjel.]
- 8 [k, Ny, SZKP1, J, SZKP2–5] És sose
- 9 [k, Ny, SZKP1, J, SZKP2–6, korr₁] csoda. [A sor végén pont.]
- 10 [SZKP 2] [Nyomdahiba: a sor kimaradt.]
- 11 [k, Ny, SZKP1, J] isten. [A sor végén pont.] [SZKP2–4] isten [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP5–6] Isten, [A sor végén vessző.] [korr₁] Isten<, >|:| [A sorvégi vessző pontra javítva.]
- 13 [k] Bús rémeket idézek [A szó után nincs írásjel.] [Ny, SZKP1] Bús rémeket idézek, [J] Bus rémeket idézek, [SZKP2–6] Bús rémeket idézek, [korr₁] <Bús rémeket> <|:|kisértet:|> |:|lídérceket:| idézek,
[korr₂] idéztek, [Szedési hiba.] [korr₃] idéz<t>ek,
- 15 [SZKP4] vadúl
[k, Ny, SZKP1, J, SZKP2–6, korr₁] lelőjje... [korr₂] lelőj<j>e...
- 16 [J, SZKP4] Ugy
- 18 [k, Ny, SZKP1, J, SZKP2–6] Saját koponyáját [korr₁] saját koponyáját [korr₂] <saját> |:|ennen-:| koponyáját
[Ny, SZKP1, J, SZKP2–4] locscsantja széjjel,
- 19 [k, Ny, SZKP1, J, SZKP2–6] innen s [korr₁] innen <s>|:| [A kötőszó vesszőre javítva.]
[SZKP4] jő soha vissza
- 21–26 [korr₃] [A levonaton a sorok hiányoznak.]
- 21 [k] elmarad [A szó után nincs írásjel.]
[J] sirok
- 23 [J] ujhold

Szövegforrások

- [k] = OSZKK, Quart. Hung. 2173, 17r–18r.
- [Ny] = *Nyugat*, 1910/7, [április 1.], 456. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Tizenhét vers együtt közölve a 450–460. oldalakon. A versek listáját lásd a *Jegyzetekben*.
- [SZKP1] = SZKP1, 16–17.
- [J] = *A Jövendő*, 1910/13, [augusztus 15.], 143–144. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Öt vers együtt közölve a 143–144. oldalakon: *Akárcsak egy kormos szénégető; Anyuska régi képe; A húgomat a bánat eljegyezte; Nagy társaság; A nagyanyámhoz vittek el aludni*. Annotáció lábjegyzetben: *Mutató szerző most megjelent verseskötetéből*.
- [SZKP2] = SZKP2, 16.
- [SZKP3] = SZKP3, 17–18.
- [SZKP4] = SZKP4, 28.
- [SZKP5] = SZKP5, 29–30.
- [SZKP6] = SZKP6, 28–30.
- [korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 12–13. (= SZKP6, 28–30.)
- [korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 17–18. [47–48.]
- [korr₃] = PIM, V. 4966/1–2, 18. [48.] A szöveg csak a 20. sorig maradt meg. A vers utolsó hat sora (21–26. sor) és az azt követő versek nem szerepelnek a levonaton, a korrektúra lapjai elvesztek vagy lappanganak.
- [ÖGYK] = ÖGYK, 48–49.

21.

20 ← [SZKP4–5] → 23
 20 ← [SZKP6, ÖGYK] → 22

Apámmal utazunk a vonaton.
 Hideg, sugáros, éji nyugalom.

A szunnyadó csöndesség lomha, mély,
 de ébredez, hallucinál az éj.

5 Fázik az erdő, csontkemény a föld,
 a dermedő ég alja sárgazöld.

Itt-ott egy oszlop, éjsötét palánk,
 benn a kunyhókba késő lámpaláng.

10 Egy folt az éjbe, szürkülő, fehér.
 Egy ember. Egy hóban rekedt szekér.

Valami zaj, valami halk sírás.
 Egy csillag árnya? Vagy valami más?

Fekete, nagy, ijesztő szélmalom.
 Kék hold cikázik a fehér tavon.

Szövegváltozatok

[Cím] [VÚ, KépF] A vonat-ablakból.

- 1 [VÚ, KépF] Kék hold cikázik a fehér havon.
- 2 [VÚ, KépF, SZKP4–5] Dermedt, sugáros,
- 3 [VÚ, KépF, SZKP4–5] A szunnyadó csend olyan lomha, mély.
- 4 [VÚ, KépF] De ébredez és szétfigyel az éj.
- 9 [VÚ, KépF, SZKP4] szürkülő [A szó után nincs írásjel.]
- 11 [VÚ, KépF, SZKP4–6, korr.] sírás.

- 14 [VÚ, KépF] cikázik
 [VÚ, KépF, SZKP4] fehér havon.

Szövegforrások

[VÚ] = *Vasárnapi Újság*, 1908/13, [március 29.], 242.
 [KépF] = *Képes Folyóirat*, 1908/13, 21.
 [SZKP4] = SZKP4, 29.
 [SZKP5] = SZKP5, 31.
 [SZKP6] = SZKP6, 30.
 [korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 13. (= SZKP6, 30.)
 [korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 18. [48.]
 [ÖGYK] = ÖGYK, 49.

22.

21 ← [SZKP6, ÖGYK] → 23

Egy téli délbén.

- Jött a kanyaró.
 Piskótát adtak enni s fanyar, ó
 bort inni és mikor kezem
 törültem,
 5 vörös kesztyű volt rajta és
 örültem.
 A piskótának és a régi bornak
 s a kesztyűnek, melyet lassan, vigyázva
 viseltem én e túlvilági lázba,
 10 csókokra nyújtva, mint egy kis bibornok.

Szövegváltozatok

- 1 [Ny, SZKP6, korr₁] [A felsorok között nincs kihagyás.] [korr₂] [A felsorok között nincs kihagyás. Kihagyás kérése.]
 9 [Ny, SZKP6] én a forró-furcsa lázba, [korr₁] én <a forró-furcsa> |e túlvilági:| lázba,
 10 [Ny] bíbornok.

Szövegforrások

[Ny] = *Nyugat*, 1923/6, [március 16.], 393. Összefoglaló cím: *Két vers*. Annotáció: („A szegény kisgyermek panasza”-nak most megjelenő, hatodik kiadásából.). Két vers együtt közölve, a második ugyanezen az oldalon: *Fényképek*.
 [SZKP6] = SZKP6, 31.
 [korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 14. (= SZKP6, 31.)
 [korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 18–19. [48–49.]
 [ÖGYK] = ÖGYK, 50.

23.

20 ← [SZKP1–3] → 36
 21 ← [SZKP4–5] → 24
 22 ← [SZKP6, ÖGYK] → 24

Anyuska régi képe.

- Jaj, de édes.
 Itt oly fiatal még. Tizenhat éves.
 Mellén egy nagy elefántcsontkereszt.
 De dús, komoly haján, bársonyruháján
 5 titkos jövődök szenvedése rezg.
 Keze ölében álmodozva nyugszik
 karperecek, gyűrűk súlya alatt
 és könnyen az asztalra könyökölve,
 feje előrebillen hallgatag.
 10 Oly idegen így. Olyan ismeretlen.
 Tündéri ábrándok menyasszonya.
 Csak a szeme nevet rám ismerősen,
 két mélabús, merengő viola.
 Csak kék szemében ismerek magamra,
 15 mely eljövendő álmoktól homályos
 s rettegve a bús végtelenbe réved.

A lelkem már körötte szálldos.

Szövegváltozatok

- [Cím] [H] Anyám. [/] – Egy régi fotográfiára. – [Éa] Anyuska régi képe... [Ka] Anyuska régi képe [Az első felsor címként kiemelve. A sor végén nincs írásjel.]
 1 [Éa] [A két felsor egy sorba szedve.]
 [SZKP1, J, MN, Moka, SZKP2–3, SZKP5–6, Éa, korr₁, Ka] Jaj [A szó után nincs írásjel.]

- [H] [Nyomdahiba: a felsorok hiányoznak.] [SZKP1, J] [A felsorok között nincs kihagyás.] [MN] Anyuska régi képe. – Jaj de édes. [A két felsor egy sorba szedve. A sor után nincs kihagyás.] [Móka, SZKP2–3, SZKP5–6, korr₁] [A felsorok között nincs kihagyás.] [korr₂] [A felsorok között nincs kihagyás. Kihagyás kérése.]
- [Ka] [A második felsor verskezdő helyzetben, külön sorként, behúzás nélkül szedve.]
- 2 [Ka] Itt, [A szó után vessző.]
- 3 [MN] elefántcsont-kereszt, [A szó után vessző.]
- 4 [J] dus, [MN] dús [A szó után nincs vessző.] [Ka] dus,
[H, SZKP1, J, MN, Móka, SZKP2–6, Éa, korr₁] bársony ruháján [korr₂]
<bársony ruháján> [bársonyruháján:]
- 6 [MN] nyugszik, [A sor végén vessző.]
- 7 [H, SZKP1, MN] Karpereczek,
[H] gyűrűk [J, Ka] gyűrűk
[H, SZKP1, J, MN, Móka, Ka] sulya
[MN] alatt, [A sor végén vessző.]
- 8 [MN, SZKP4] könyökölve [A sor végén nincs írásjel.]
- 9 [MN] előre billen [Móka] előrelibben
- 10 [H, SZKP1, J, MN, Móka, Ka] így.
- 11 [Éa] menyasszonya, [A sor végén vessző.] [Ka] mennyasszonya.
- 13 [J, Ka] mélabus,
[H, SZKP1, J, Móka SZKP2–6, Éa] viola, [A sor végén vessző.] [korr₁] viola<, >[::] [A sorvégi vessző pontra javítva.]
- 14 [H, SZKP1, J, MN, Móka, SZKP2–5] Csak két szemében
- 16 [J, Ka] bus
[H, SZKP1, J] végtelenbe dermed. [MN] végtelenbe dermed, [A sor végén vessző.] [Móka, SZKP2–5] végtelenbe dermed.
[MN] [Nincs sorkihagyás.]
[korr₁] [A margón a sorhoz szánt, visszavont javítás: <[:távol kódokbe:]>.]
- 17 [H] (A lelkem már körötte szálldos.) [A sor zárójelben.]

Szövegforrások

[H] = *A Hét*, 1908, 33/962, [augusztus 16.], 525.

[SZKP1] = SZKP1, 17.

[J] = *A Jövendő*, 1910/13, [augusztus 15.], 143–144. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*. Öt vers együtt közölve a 143–144. oldalakon: *Akárcsak egy kormos szénégető*; *Anyuska régi képe*; *A húgomat a bánat eljegyezte*; *Nagy társaság*; *A nagyanyámhoz vittek el aludni*. Annotáció lábjegyzetben: *Mutató szerző most megjelent verseskötetéből*.

[MN] = *Magyar Nemzet*, 1910/209, [szeptember 8.], 11. Beillesztve a (pl.) monogrammal [Palágyi Lajos?] megjelent *A szegény kisgyermek panasza* címet viselő kritikába.

[Móka] = *Móka*, 1910/1, [október 5.], 8. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*. Két vers együtt közölve, az első ugyanezen az oldalon: *Még büszkén vallok, hogy magyar vagyok*.

[SZKP2] = SZKP2, 16–17.

[SZKP3] = SZKP3, 18–19.

[SZKP4] = SZKP4, 30.

[SZKP5] = SZKP5, 32.

[SZKP6] = SZKP6, 31–32.

[Éa] = *Az édesanya. Magyar költők versei. Antológia anyák napjára*, szerk. SUGÁR Béla, előszó PETRI Pálné, Budapest, Magyar Ifjúsági Vöröskereszt, 1928, 71. Két vers együtt közölve a 71–72. oldalakon: *Anyuska régi képe*; *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik*.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 14. (= SZKP6, 31–32.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 19. [49.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 50.

[Ka] = *Kalangya*, 1936/3, [március], 154. Összefoglaló cím: *Kosztolányi Dezső versei*. Két vers együtt közölve a 154–155. oldalakon, a második: *Mostan színes tintákról álmodom*.

24.

23 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 25

Szegény anyám csak egy dalt zongorázik.

- Egy árva dalt. Azt veregeti folyton
és megbicsaklik elefántcsont ujjá
a fekete-fehér elefántcsonton.
- 5 És elfelejti, próbálgatja egyre
és szállni vágy, mint vérző sas a hegyre,
mert szállni tudna, szállni és röpdülni,
de visszahúzza újra ezer emlék.
- 10 Ezt zongorázta kisleány-korában
s mikor apuskával egymást szerették.
Ezt próbálgatta, amikor születtem
és megtanulta, elfeledte csendben.
- Jaj mennyi vágy van benne, hosszú évek.
Egy szürke dalban egy szent, szürke élet.
- 15 Hogy össze nem rogy a szobánk alatta,
hogy össze nem rogy menten, aki hallja.
E dalban az ő ifjúsága halt el
s a semmiségbe hervadt vissza, mint ő.
- 20 Kopog-kopog a rossz, vidéki valcer
és fáj és mély, mint egy Chopin-keringő.

Szövegváltozatok

- [Cím] [Éa] Szegény anyám csak egy dalt zongorázik.
- 1 [SZKP5–6, Éa] zongorázik, [A sor végén vessző.]
[H, Éa] [A sor után nincs kihagyás.]
- 2 [ÚI] folyton. [A sor végén pont.] [korr₁] folyton[::] [A sor végére pont
beszúrva.]
- 3 [SZKP 4] elefántcsont-ujja [H, SZKP 5–6] elefántcsont-ujja [Éa] elefántcsont
ujja [korr₁] elefántcsont-ujja
- 5 [ÚI, SZKP4, H, SZKP5–6, Éa, korr₁] egyre, [A sor végén vessző.]

- 6 [ÚI] hegyre. [A sor végén pont.]
- 7 [ÚI, SZKP4, H, SZKP5, Éa] repülni,
- 8 [H] visszahúzza újra
- 9 [ÚI, SZKP4, H, SZKP5–6] kisleánykorában [Éa] kisleány korában [korr₁]
<kisleánykorában> [:kisleány-korában:]
- 12 [SZKP5] csendben, [A sor végén vessző.]
- 13 [ÚI] Jaj, [A szó után vessző.]
[H] hosszú
- 16 [ÚI, SZKP4] menten [A szó után nincs írásjel.]
- 17 [ÚI, H, SZKP5–6, korr₁] ifjúsága
- 19 [ÚI, SZKP4, H, SZKP5] rossz [A szó után nincs vessző.]
[H] valcer

Szövegforrások

[ÚI] = *Új Idők*, 1911/28, [július 9.], 34. Összefoglaló cím: *Új versek*. Annotáció:
(„A szegény kisgyermek panaszai”-ból.). Három vers együtt közölve ugyan-
ezen az oldalon: *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik; A játék; Én öngyil-*
kos leszek...

[SZKP4] = SZKP4, 31.

[H] = *A Hét*, 1914, 6/1258, [február 8.], 82. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek
panaszai*. Annotáció: (*Új versek*.) Három vers együtt közölve ugyanezen az ol-
dalon: *Ti, akik zárt ajtókat előtt szepesgtek; Én öngyilkos leszek...; Szegény anyám
csak egy dalt zongorázik.*

[SZKP5] = SZKP5, 33.

[SZKP6] = SZKP6, 32–33.

[Éa] = *Az édesanya. Magyar költők versei. Antológia anyák napjára*, szerk. SUGÁR
Béla, előszó PETRI Pálné, Budapest, Magyar Ifjúsági Vöröskereszt, 1928, 71–72.
Két vers együtt közölve a 71–72. oldalakon: *Anyuska régi képe; Szegény anyám
csak egy dalt zongorázik.*

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 14–15. (= SZKP6, 32–33.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 19–20. [49–50.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 51.

25.

24 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 26

Én öngyilkos leszek...

- mondom kesergőn.
Csak nézzen rám valaki görbe szemmel,
úgy felkötöm magam a városerdőn,
vagy revolverrel, mint sok más nagyember.
5 Akkor aztán sírhatnak miattam,
leragadt szemmel, sárgán, mélyen alszom,
rózsák között, kék fátyolokban arcom
s ha hívnak is, nem szólok sohatöbbé.
Az ostorom, csigám örökli öcskös,
10 a bélyegkönyvet valami közömbös,
a kisszínházam a kicsi hugom,
vagy egy parasztfiúcska, mit tudom.
Úgy elmegyek, hogy aztán sose látnak.
Csak kiskabátom kérdi reggel: hol van?
15 Úgy itt hagyom ezt az egész világot,
amelybe annyit, ah annyit csalódtam.
„Szegény fiú” mondják majd hangtalan,
„egy pici angyal felrepült az égbe.”
s egyszerre roppant sajnálom magam
20 s én is szepegeve suttogom: „Szegényke”...

Szövegváltozatok

- 1 [ÚI] „Én öngyilkos leszek” mondom kesergőn. [A két félsor egy sorba szedve. Nincs kihagyás.]
[SZKP4, H, SZKP5–6, korr₁] kesergőn, [A szó után vessző.]
[H] [A félsorok között nincs kihagyás.] [korr₂] [A félsorok között nincs kihagyás. Kihagyás kérése.]
2 [ÚI, SZKP4, H, SZKP5–6, korr₁] szemmel. [A sor végén három pont.]

- 3 [ÚI] város-erdőn... [A sor végén három pont.]
4 [ÚI] revolverrel... [A szó után három pont.]
5 [SZKP4, H] sírhatnak [ÚI] sírhatnak örökké,
6 [ÚI] sárgán, csendben alszom. [A sor végén pont.] [SZKP4, H, SZKP5] sárgán, csendben alszom [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP6] alszom [A sor végén nincs írásjel.] [korr₁] alszom|:; [A sor végére vessző beszúrva.]
7 [H] arczom
8 [H] S hívnak is,
[ÚI, H, SZKP5] soha többé.
9 [ÚI, SZKP4] öcskös. [A sor végén pont.]
11 [ÚI] kis-színházam [SZKP4, H, SZKP5–6, korr₁] kisszínházam
12 [H] parasztfiúcska,
[ÚI] mint tudom. [Nyomdahiba.] [H] mit tudom, [A sor végén vessző.]
13 [H] Ugy elmegyek, hogy aztán mit se látok, [A sor végén vessző.] [H, SZKP4] aztán sose láttok, [A sor végén vessző.]
14 [ÚI] kis kabátom kérdik [H] kis kabátom kérdi
15 [H] Ugy
[SZKP6, korr₁] itthagynom [korr₂] <itthagynom> |:itt hagyom:|
16 [ÚI] Amelyben
17 [H, SZKP5–6, korr₁] „Szegény fiú”
[ÚI] hangtalan. [A sor végén pont.]
18 [H] piczi
20 [ÚI, SZKP4] „Szegényke...”

Szövegforrások

[ÚI] = *Új Idők*, 1911/28, [július 9.], 34. Összefoglaló cím: *Új versek*. Annotáció: („A szegény kisgyermek panaszai”-ból.). Három vers együtt közölve ugyanezen az oldalon: *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik; A játék; Én öngyilkos leszek...*

[SZKP4] = SZKP4, 32.

[H] = *A Hét*, 1914, 6/1258, [február 8.], 82. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Annotáció: (*Új versek*.). Három vers együtt közölve ugyanezen az oldalon: *Ti, akik zárt ajtókat elött szepegtek; Én öngyilkos leszek...; Szegény anyám csak egy dalt zongorázik.*

[SZKP5] = SZKP5, 34.

[SZKP6] = SZKP6, 33–34.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 15. (= SZKP6, 33–34.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 20. [50.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 51–52.

26.

25 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 27

A rokonok.

Szelídek és nyugodtak.
 Ez székel, az meg lágy és bús magyar.
 Dülledt szemekkel hajnalig boroznak,
 az egyik régi verseket szaval,
 5 hogy mikor Pesten iskolába járt,
 mint tépte a rózsákat és a lányt.
 A többi sóhajt, ejh-hajh megvirrad még
 és megvirrad, a nap fejükre süt,
 légyerpöttyös a tapéta és a falkép,
 10 az abroszon boros, kopasz fejük.

Pontos öregurak, kik messze estek
 s most andalognak régi romokon.
 Pipáznak, néznek és mozdulni restek.
 Én már tudom: ez a *szelíd rokon*,
 15 az néha jön sötétlő délutánon
 a tornácunkra, ozsonna-időn.
 Ő a *szegény rokon* és sírva szánom,
 mert idegen portánkra enni jön.
 Ez tréfás úr és macskabajsa szúrdos
 20 és tarka, mint egy rút törökbazár.
 Csupa illatszer, csat és gyűrű, szurtos,
 fülén virzsínia és szalmaszál.
 Vadászkalapján tollak, össze-vissza,
 az élceit ki sem veszi zokon.
 25 Vén nőcsábító, kártyás és borissza.
 Én is nevetem: a *bolond rokon*.

De élt egy édes-édes rokonom,
 mint a mesében és az arca arcom
 s én róla, róla, róla álmodom,
 30 mivel megölte a láz és az asszony.
 S a rege szól: Sokat jár szoknyalesre,
 egy színésznőt várt télen minden este,
 egy csipkezebkendő lett a halála,
 s elment regényes szívvel és mosolygón,
 35 szelíd fejét csak pár barátja látta
 egy téli éjen, az üvegkoporsón,
 nyitott szemekkel, hittél, bízva, bátran,
 egy seb a száján, vérköd és szivárvány,
 egy hős, modern szalonkabátban,
 40 ki elbukott a szerelem csatáján.

Úgy érzem őt. Ő a regék regéje.
 Arcképe a hideg szalonban állt.
 Hányszor futottam hozzá fázva-félve,
 s szívtam magamba a hideg halált.
 45 Imádom arcát. Olyan régimódi.
 A nyakkendő, mint vékony tintacsorgás.
 Fáradt szemek. Nők bátor bámulói.
 Biedermeier-fej. Ah, én sem vagyok más.
 És szenvedő száj. És nemes kezek.
 50 Ilyen leszek, igen, ha nagy leszek.
 És álmodom – rózsája hova hullt?
 És hol van most? – gondolkozom felőle.
 És int nekem az arckép és a mult
 és egy színésznő régi keszkenője.

Szövegváltozatok

- [Cím] [H] A rokonok. [Az első felsor címként, nagyobb betűvel, középre szedve, utána kihagyás.]
- 1 [VÚ, SZKP5–6, korr₁] [A felsorok között nincs kihagyás.] [korr₂] [A felsorok között nincs kihagyás. Kihagyás kérése megjegyzéssel: „több spácium”.]
[VÚ, H] szelidek
- 2 [H] bus
- 3 [VÚ, SZKP4, H, SZKP5–6, korr₁] szemekkel virradtig boroznak. [A sor végén pont.] [korr₂] szemekkel <virradtig> |:hajnalig:| boroznak,
- 8 [VÚ] megvirrad s a
[VÚ, SZKP4, H, SZKP5–6, korr₁] süt. [A sor végén pont.]
- 9 [VÚ, SZKP4, H, SZKP5–6, korr₁] falkép. [A sor végén pont.]
- 12 [H] romokon [A sor végén nincs írásjel.]
- 13 [VÚ, SZKP4, H, SZKP5–6] Pipálnak, [korr₁] Pipá<l>:z:|nak,
[H] restek, [A sor végén vessző.]
- 14 [korr₂] <ez a> |:ez a:| [A betűk bekarikázva, a margón megjegyzés: „antiqua”.]
[VÚ] szelid rokon. [A sor végén pont.] [SZKP4] szelid rokon. [A szópár nem kurzív. A sor végén pont.] [H] s z e l i d r o k o n . [A szópár nem kurzív, ritkított szedéssel kiemelve. A sor végén pont.] [korr₂] szel<i>:f:|d rokon,
- 15 [korr₂] Az [Szedési hiba: az előző sorvégi vessző ellenére a sor nagybetűvel kezdődik.]
- 16 [VÚ, SZKP4, H, SZKP5–6] A gangjainkba, ozsonna-időn. [korr₁] <A gangjainkba> |:a tornácunkra:|, ozsonna-időn.
- 17 [korr₂] <Ō a> |:Ō a:| [A betűk bekarikázva, a margón megjegyzés: „antiqua”.]
[SZKP4] szegény rokon [A szópár nem kurzív.] [H] Ō a s z e g é n y r o k o n
[A szópár nem kurzív, ritkított szedéssel kiemelve.]
[H] sirva
- 19 [H] ur és macska-bajsza
[VÚ, H] szurdos
- 20 [H] rut török-bazár.
- 21 [VÚ] Csupa parfüm, csatt, gyűrű s egyre szúrto, [SZKP4] Csupa parfüm, csat, gyűrű s egyre szúrto, [H, SZKP5] Csupa parfüm, csat, gyűrű s egyre szúrto, [SZKP6] Csupa parfüm, csat, gyűrű s egyre szúrto, [korr₁] Csupa <parfüm> |:illatszer:|, csat<, > |:és:| gyűrű <s egyre>, szúrto,
- 22 [VÚ] virzsínia és szalmaszál, [A sor végén vessző.] [SZKP4] virzsínia és szalmaszál [A sor végén nincs írásjel.] [H, SZKP5–6, korr₁] virzsínia és szalmaszál, [A sor végén vessző.] [korr₂] virzs<i>:f:|nia és szalmaszál, [A sor végén vessző.]
- 23 [korr₂] Vadászkalapján [Szedési hiba: az előző sorvégi vessző ellenére a sor nagybetűvel kezdődik.]
[H] összeviszza,

- 24 [VÚ, H] élczeit
- 25 [H, SZKP6, korr₁] nőcsabító,
[VÚ, H] borissza, [A sor végén vessző.]
- 26 [SZKP4] bolond rokon. [A szópár nem kurzív.] [H] b o l o n d r o k o n .
[A szópár nem kurzív, ritkított szedéssel kiemelve. A sor végén pont.]
- 27 [H] egy édes, édes rokonom,
- 28 [VÚ, H] Mint egy mesében és az arcza
[VÚ] arczom. [A sor végén pont.] [SZKP4] arcom. [A sor végén pont.]
[H] arczom. [A sor végén pont.] [SZKP5–6, korr₁] arcom. [A sor végén pont.]
- 31 [VÚ, SZKP4] A rege szól: Sokat járt szoknyalesre, [H] A rege szól: sokat járt szoknyalesre, [SZKP5] S rege szól: Sokat járt szoknyalesre,
- 32 [VÚ, SZKP4, H, SZKP5] színésznőt
- 33 [VÚ, SZKP4, H] halála [A sor végén nincs írásjel.]
- 34 [VÚ, SZKP4] S elment romantikusan és mosolygón. [H] S elment romantikusan és mosolygón, [A sor végén vessző.] [SZKP5–6, korr₁] mosolygón.
[A sor végén pont.]
- 35 [VÚ] Szelid fejét csak pár könnyes [!] szem látta [Nyomdahiba.] [SZKP4] Szelid fejét csak pár könnyes szem látta [H] Szelid fejét csak pár könnyes [!] szem látta [Nyomdahiba.] [SZKP5–6, korr₁] Szelid fejét csak pár könnyes szem látta [korr₂] szelid fejét csak pár <könnyes szem> |:barátja:| látta
- 36 [SZKP4–5] éjen [A szó után nincs vessző.]
[SZKP6, korr₁] üvegkoporsón. [A sor végén pont.]
- 37 [VÚ, SZKP4] Nyitott szemekkel, búsan, bízva, bátran, [H] Nyitott szemekkel, busan, bízva, bátran, [SZKP5–6] Nyitott szemekkel, búsan, bízva, bátran, [korr₁] Nyitott szemekkel, <búsan,> |:hittel:| bízva, bátran,
- 38 [VÚ] Egy seb a száján s vér, mint a szivárvány, [SZKP4, H, SZKP5] Egy seb a száján, s vér, mint a szivárvány,
- 39 [H] szalónkabátban,
- 39–40 [korr₂] [A két sor a levonaton rossz sorrendben szedve. A javítás során a margón számozva a helyes sorrend.]
- 41 [H] Ugy
- 42 [VÚ, H] Arczképe
[H] szalónban
- 43 [H] fázva-félve [A sor végén nincs írásjel.]
- 44 [H, SZKP5] szivtam
- 45 [VÚ, H] arczát.
[VÚ, SZKP4] régi módi.
- 47 [VÚ] szemek, [A szó után vessző.]
- 51 [VÚ, SZKP4–5] álmodtam
- 53 [VÚ, H] arczkép
- 54 [VÚ, SZKP4, H, SZKP5–6, korr₁] színésznő

Szövegforrások

[VÜ] = *Vasárnapi Újság*, 1911/23, [június 4.], 454. Összefoglaló cím: *Új versek*.
Annotáció: („*A szegény kisgyermek panaszai*”-ból.). Két vers együtt közölve,
a második ugyanezen az oldalon: *Kip-kop* köveznek.

[SZKP4] = SZKP4, 33–34.

[H] = *A Hét*, 1913, 52/1252, [december 28.], 831. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Annotáció: (*Új versek.*). Két vers együtt közölve: *Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek; A rokonok*.

[SZKP5] = SZKP5, 35–37.

[SZKP6] = SZKP6, 34–36.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 15–16. (= SZKP6, 34–36.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 21–22. [51–52.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 52–54.

27.

26 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 28

Öreganyó.

Karszékben trónolsz
s nagy barna, bámuló szemed
nehézkesen és furcsa fénnnyel
reánk mered.

5 Redő-gyűrűs, fekete arcod
mindég nyugodt, mindig komor,
mint a halottak tiszta képe,
mint egy szobor.

10 Tipegve járkálunk körötted,
tűnik év évre, percre perc
s te egyiptomi gráciával
csak integetsz.

15 Száraz bőrdőből, kék eredből
a boldog ősz nyugalma száll.
Nem győz te rajtad már az élet,
sem a halál.

20 Elébed állok s néha mintha
az idő szárnya csapna rám.
Bámullak tágranyílt szemekkel,
öreganyám.

Szövegváltozatok

- [Cím] [BN] Régi szobákban. I. Ük-anyám. [NFK1] Régi szobákban. I. Ük-anyám. [NFK2–4] Öreganyám
- 1 [BN] Magas karosszékedben trónolsz [NFK1] Magas karosszékedbe trónolsz [SZKP4] Öreg anyó. [NFK2] Magas karosszékedbe trónolsz [SZKP5] [A felsorok között nincs kihagyás.] [NFK3–4] Magas karosszékedbe trónolsz [SZKP6, korr₁, korr₂] [A felsorok között nincs kihagyás.]
 - 2 [BN, NFK1–4] [Behúzott sor.]
[BN, NFK1–4] nagy, [A szó után vessző.]
 - 3 [BN, NFK1–4] Nehézkesen, királyi göggel
 - 4 [BN, NFK1–4] [Behúzott sor.]
 - 5 [BN, NFK1–2] Redő-gyűrűs, [SZKP5] Redős-gyűrűs, [NFK3–4] Redő-gyűrűs, [SZKP6, korr₁] Redős-gyűrűs,
 - 6 [BN, NFK1–4] [Behúzott sor.]
[BN, NFK1] Félelmesen nyugodt, komor, [SZKP4] Mindég olyan nyugodt, komor, [NFK2] Félelmesen nyugodt, komor, [SZKP5] Mindég olyan nyugodt, komor, [NFK3–4] Félelmesen nyugodt, komor, [SZKP6] Mindég olyan nyugodt, komor, [korr₁] Mindég <olyan> nyugodt, [:mindig:] komor,
 - 8 [BN, NFK1–4] [Behúzott sor.]
 - 10 [BN, NFK1–4] [Behúzott sor.]
[BN, SZKP4–6, korr₁] Tünik
 - 12 [BN, NFK1–4] [Behúzott sor.]
 - 14 [BN, NFK1–4] [Behúzott sor.]
[BN, NFK1–4] száll, [A sor végén vessző.]
 - 15 [BN, NFK1–4] terajta
 - 16 [BN, NFK1–4] [Behúzott sor.]
 - 17 [BN, NFK1] állok félve, mintha [SZKP4] állok s mintha-mintha [BN, NFK2] állok félve, mintha [SZKP5] állok s mintha-mintha [NFK3–4] állok félve, mintha
 - 18 [BN, NFK1–4] [Behúzott sor.]
[BN, NFK1–4, SZKP6] rám [A sor végén nincs írásjel.] [korr₁] rám[::] [A sor végére vessző beszúrva.]
 - 19 [BN, NFK1–4] S bámulak
[SZKP4, NFK2, SZKP5, NFK3–4, SZKP6, korr₁] tágranyilt
 - 20 [BN, NFK1–4] [Behúzott sor.]
[BN, NFK1] Öreg anyám!

Szövegforrások

- [BN] = *Budapesti Napló*, 1906/318, [november 18.], 2. Összefoglaló cím: *Régi szobákban*. Két vers egy cím alatt: *Öreganyó (I. Ük-anyám* alcímmel); *Miért zokogsz fel oly fájón, búsan (II. Clementi-szonáta* alcímmel).
- [NFK1] = NFK1, 60–61. Összefoglaló cím: *Régi szobákban*. Három vers egy cím alatt a 60–62. oldalakon: *Öreganyó (I. Ük-anyám* alcímmel); *Miért zokogsz fel oly fájón, búsan (II. Clementi-szonáta* alcímmel); *Halottak napján (III. Reminiscencia* alcímmel).
- [SZKP4] = SZKP4, 35.
- [NFK2] = NFK2, 13.
- [SZKP5] = SZKP5, 38.
- [NFK3] = NFK3, 12–13.
- [NFK4] = NFK4, 12–13.
- [SZKP6] = SZKP6, 37.
- [korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 17. (= SZKP6, 37.)
- [korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 22–23. [52–53.]
- [ÖGYK] = ÖGYK, 54.

28.

27 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 29

Halottak napján.

Este, hogyha hallom,
hogy áhitatra kondít a harang,
elálmodozom a bűgő harangon.

5 Hogy szól puhán a halkult, tompa hang,
hervadt ruhában ébred a gyerekkor,
mely a szívemben porladoz, alatt.

Imádkoztam mint kisfiúcska ekkor,
vékony kezem megfogta jó anyám,
s szemembe nézett mélyen s átölelt jól.

10 Féltem. Fakó volt arcom, halavány.
A lámpatenger kék, beteg derűjét,
az őszi fényt tükrözte vissza tán.

15 Künn szürke, rémes volt az ónszínű ég,
a lelkem ott járt a sírok között
s a víziók egymást riogva üzték.

Fénylő ébenfa-zongoránk fölött
két gyertyatartó szomorún ezüstlött,
tágas szobánk homályba öltözött.

20 Künn álmosan borzongott már a hűs köd,
én megbotoltam réveteg imámban,
anyámat néztem, mint egy csöndes üdvöt.

Fáradt imám hozzá szállt s őt imádtam.

Szövegváltozatok

- [Cím] [Igazság] Reminiscencia [NFK1] Régi szobákban. III. Reminiscencia. [NFK2–4] Halottak napja
- [Igazság, NFK1–2] Halottak napján este, hogyha hallom, [A két fél sor egy sorba szedve.] [SZKP5] [A fél sorok között nincs kihagyás.] [NFK3–4] Halottak napján este, hogyha hallom, [A két fél sor egy sorba szedve.] [SZKP6, korr.] [A fél sorok között nincs kihagyás.] [korr.] [A fél sorok között nincs kihagyás. Kihagyás kérése.]
 - [Igazság, NFK1–2] áhitatra buzdit a [SZKP5] áhitatra kondít a [Igazság, NFK3–4] áhitatra buzdit a [SZKP6, Nemzet, korr.] áhitatra kondít a [SZKP4] harang [A sor végén nincs írásjel.] [NFK2–4] harang. [A sor végén pont.]
 - [Igazság, NFK1, SZKP4–6, Nemzet] S hogy szól [korr.] <S hogy> [:Hogy:] [NFK2–4] halkult [A szó után nincs írásjel.] [SZKP4, NFK2–4] hang [A sor végén nincs írásjel.]
 - [Igazság] Kikél a sírból a hamvadt gyerekkor, [NFK1] Kikél a sírból a hamvadt gyerekkor, [NFK2–4] Kikél a sírból a hamvadt gyerekkor. [A sor végén pont.]
 - [Igazság, NFK1–4] Mely régen ott lenn porladoz, alatt. [SZKP4–6, korr.] szívemben
 - [Igazság, NFK1–4] Imádkoztam, [A szó után vessző.] [Igazság, NFK1, SZKP4] kis fiúcska [SZKP5] kis fiúcska, [A szó után vessző.] [NFK3–4] kis fiúcska [SZKP6] kisfiúcska, [A szó után vessző.] [Nemzet] kis fiúcska, [A szó után vessző.] [korr.] kisfiúcska<,> [A szó utáni vessző törölve.] [Igazság, NFK1] ekkor: [A sor végén kettőspont.] [SZKP4] ekkor. [A sor végén pont.] [NFK2] ekkor: [A sor végén kettőspont.] [SZKP5] ekkor [A sor végén nincs írásjel.] [NFK3–4] ekkor: [A sor végén kettőspont.] [SZKP6, Nemzet] ekkor [A sor végén nincs írásjel.] [korr.] ekkor[::] [A sor végére vessző beszúrva.]
 - [Igazság] kezem' megfogta [NFK1] kezem' megfogta [Igazság] anyám [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP4–6, Nemzet] anyám. [A sor végén pont.] [korr.] anyám<.>[::] [A sorvégi pont vesszőre javítva.]
 - [NFK1, SZKP4, NFK2, SZK5, NFK3–4, SZKP6] Szemembe nézett [korr.] <S>[:s:]zemembe nézett [A sorkezdő betű nagybetűről kisbetűre javítva. A javítás a korr.-ben és az ÖGYK-ban félreértelmezve, sorelji kötőszóként jelenik meg. A hely a továbbiakban nincs javítva.]
 - [Igazság, NFK1, SZKP4] arcom s halavány. [NFK2] arcom s halavány, [A sor végén vessző.] [SZKP5] arcom s halavány. [NFK3–4] arcom s halavány, [A sor végén vessző.] [SZKP6, Nemzet] arcom s halavány. [korr.] arcom <s>[:s:] halavány [A kötőszó vesszőre javítva.]
 - [Igazság] derűjét [A sor végén nincs írásjel.] [NFK1] derűjét [A sor végén nincs írásjel.] [Nemzet] derűjét,

- 13 [Igazság] ónszinű ég. [A sor végén pont.] [NFK1–2] ónszinű ég. [A sor végén pont.] [SZKP5] ónszinű ég. [NFK3–4] ónszinű ég. [A sor végén pont.] [SZKP6] ónszinű ég. [A sor végén pont.] [korr₁] ónszinű ég<.>.;| [A sor végi pont vesszőre javítva.]
- 14 [Igazság, SZKP4, NFK2, SZKP5, NFK3–4, SZKP6, korr₁] sirok
- 15 [Igazság] S eszméim egymást vad hajszában üzték. [NFK1–2] S eszméim egymást vad hajszában üzték. [SZKP4] S a víziók egymást riogva üzték. [SZKP5] S a víziók egymást riogva üzték. [NFK3–4] S eszméim egymást vad hajszában üzték. [SZKP6, Nemzet, korr₁] S a víziók egymást riogva üzték.
- 16 [Igazság, NFK1–4] Ébenfa, fénylő zongoránk fölött [korr₂] Fénylő ébenfa-zongorák fölött [Szedési hiba.] [ÖGYK] Fénylő ébenfa-zongorák fölött [Nyomdahiba miatt a főszövegben javítva.]
- 17 [Igazság, NFK1–4] gyertyatartó fényesen ezüstlött, [Nemzet] gyertyatartó szomorúan ezüstlött, [korr₂] gyertyatartó szomorú<a>n ezüstlött,
- 19 [Igazság, NFK1] köd [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP4] köd. [A sor végén pont.] [NFK2] köd [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP5] köd. [A sor végén pont.] [NFK3–4] köd [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP6, Nemzet] köd. [A sor végén pont.] [korr₁] köd<.>.;| [A sorvégi pont vesszőre javítva.]
- 20 [Igazság, NFK1, SZKP4, NFK2, SZKP5, NFK3–4, SZKP6, Nemzet] S én [korr₁] <S> én [A sorkezdő betű törölve.]
- [Igazság] réveteg’
- [Igazság, NFK1, SZKP4, NFK2, SZKP5, NFK3–4, SZKP6, Nemzet] imámban. [A sor végén pont.] [korr₁] imámban<.>.;| [A sorvégi pont vesszőre javítva.]
- 21 [Igazság, NFK1, SZKP4, NFK2, SZKP5, NFK3–4, Nemzet] csendes
- [Igazság, NFK1, SZKP4] üdvöt, [A sor végén vessző.]
- [Igazság] [A sor után nincs kihagyás.]
- 22 [SZKP4] hozzászállt
- [Igazság, NFK1–4] imádtam... [A sor végén három pont.]

Szöveggörök

[Igazság] = *Igazság* (Zombor), 1906/11, [november 1.], 20.

[NFK1] = NFK1, 62. Összefoglaló cím: *Régi szobákban*. Három vers egy cím alatt a 60–62. oldalakon: *Öreganyó* (I. *Ük-anyám* alcímmel); *Miért zokogsz fel oly fájón, busan* (II. *Clementi-szonáta* alcímmel); *Halottak napján* (III. *Reminiscencia* alcímmel).

[SZKP4] = SZKP4, 36.

[NFK2] = NFK2, 15–16.

[SZKP5] = SZKP5, 39.

[NFK3] = NFK3, 16–17.

[NFK4] = NFK4, 16–17.

[SZKP6] = SZKP6, 38–39.

[Nemzet] = *A nemzet*, 1925/31–32, [november 1.], 795.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 17–18. (= SZKP6, 38–39.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 23–24. [53–54.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 55–56.

Miért zokogsz fel oly fájón, búsan
csöndes szonáta, álmodó szonáta?
A kert mögül mostan felém suhan
az évek árnya, tűnt idők halála.

- 5 Egyszerre látok. Látom az anyám.
Némán ül a szűz, hófehér szobába.
A gyertya ég és vár a párna rám,
és sír a pergő, gyöngyöző szonáta.

- 10 Kis újjaim alatt zokog a dal.
Sok régi ábránd újra visszaszáll ma.
Anyám nevet és újra fiatal
s csak zeng az édes, illatos szonáta.

- 15 Az éjszakába suttogón beszél
és sirdogál fáradtan meg-megállva.
Ma álmodom elviszi az enyhe szél
s az ábrándos, ezüstös, halk szonáta.

- 20 Olyan, akár egy kisgyerekkacaj,
akár a holdas jegenyéknek árnya,
akár haló ajkon a tompa jaj,
hogy egyre halkul, meghal a szonáta.

Szövegváltozatok

- [Cím] [BN] Régi szobákban II. Clementi-szonáta. [NFK1] Régi szobákban. II. Clementi-szonáta. [Egyetértés] Clementi-szonáta. [NFK2–4] Clementi-szonáta
- 1 [BN] búsan, [A sor végén vessző.] [NFK1, Egyetértés] busan, [A sor végén vessző.] [SZKP4] busan [NFK2] busan. [A sor végén pont.] [SZKP5] busan [NFK3–4] busan. [A sor végén pont.] [SZKP6, korr.] busan

- 2 [BN, NFK1, Egyetértés, SZKP4, NFK2, SZKP5, NFK3–4] Csendes
- 3 [BN, NFK1, Egyetértés, SZKP4, NFK2, SZKP5, NFK3–4] mögül halkan felém
- 4 [BN, Egyetértés, SZKP4–6, korr.] tűnt
- 5 [BN, NFK1] Álom fog át... És látom az anyám, [A sor végén vessző.] [Egyetértés] Álom fog el... És látom az anyám, [A sor végén vessző.] [SZKP4, NFK2, SZKP5, NFK3–4] Álom fog át... És látom az anyám.
- 6 [Egyetértés] szűz,
[BN, NFK1] szobába [A sor végén nincs írásjel.] [NFK2–4] szobába, [A sor végén vessző.]
- 7 [BN, NFK1, Egyetértés, NFK2–4] rám [A sor végén nincs írásjel.]
- 8 [Egyetértés, SZKP5] sir
[NFK2–4] pergő [A szó után nincs írásjel.]
- 9 [Egyetértés, SZKP5–6, korr.] ujjaim [korr.] <u>|:ú:|jjaim
[BN, NFK1–4] dal, [A sor végén vessző.]
- 10 [BN, NFK1] régi álom újra [Egyetértés] régi álom újra [SZKP4, NFK2, SZKP5, NFK3–4] régi álom újra
[BN, NFK1, Egyetértés] ma, [A sor végén vessző.]
- 11 [Egyetértés] újra
[Egyetértés, SZKP4–6] fiatal. [A sor végén pont.] [korr.] fiatal<.> [A sorvégi pont kihúzva.]
- 12 [Egyetértés] szonáta [A sor végén nincs írásjel.]
- 13 [BN, NFK1, Egyetértés, SZKP4, NFK2, SZKP5, NFK3–4] éjszakába csendesen beszél
- 14 [SZKP4] sirdogál
[BN, NFK1, Egyetértés] meg-megállva, [A sor végén vessző.]
- 16 [SZKP4–5] ezüstös [A szó után nincs vessző.]
- 17 [BN, NFK1] S oly bús, akár csak egy gyerekkacaj, [Egyetértés] S oly bus, akár csak egy gyerekkacaj, [SZKP4] Oly bús, akár csak egy gyerekkacaj. [NFK2] Oly bús, akár csak egy gyerekkacaj, [SZKP5] Oly bús, akár csak egy gyerekkacaj. [NFK3–4] Oly bús, akár csak egy gyerekkacaj, [SZKP6] Oly bús, akár egy kisgyerekkacaj, [korr.] <Oly bús> |:Olyan:|, akár egy kisgyerekkacaj,
- 18 [BN, NFK1, Egyetértés, NFK2–4] Mint a holdfényes jegenyéknek árnya,
- 19 [BN, NFK1, Egyetértés, NFK2–4] Mint a haló
[BN, NFK1, Egyetértés, NFK2–4] jaj... [A sor végén három pont.]
- 20 [BN] Hogy csendbe' halkul s meghal [NFK1, Egyetértés] És csendbe halkul, meghal [SZKP4] Hogy csendbe halkul, meghal [NFK2] És csendbe halkul, meghal [SZKP5] Hogy csendbe halkul, meghal [NFK3–4] És csendbe halkul, meghal

Szövegforrások

[BN] = *Budapesti Napló*, 1906/318, [november 18.], 2. Összefoglaló cím: *Régi szobákban*. Két vers egy cím alatt: *Öreganyó (I. Űk-anyám alcímmel)*; *Miért zokogsz fel oly fájón, busan (II. Clementi-szonáta alcímmel)*.

[NFK1] = NFK1, 61. Összefoglaló cím: *Régi szobákban*. Három vers egy cím alatt a 60–62. oldalakon: *Öreganyó (I. Űk-anyám alcímmel)*; *Miért zokogsz fel oly fájón, busan (II. Clementi-szonáta alcímmel)*; *Halottak napján (III. Reminiscencia alcímmel)*.

[Egyetértés] = *Egyetértés*, 1909/305, [december 25.], 37.

[SZKP4] = SZKP4, 37.

[NFK2] = NFK2, 14.

[SZKP5] = SZKP5, 40.

[NFK3] = NFK3, 14–15.

[NFK4] = NFK4, 14–15.

[SZKP6] = SZKP6, 39–40.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 18. (= SZKP6, 39–40.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 24–25. [54–55.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 56.

30.

29 ← [SZKP4] → 32

29 ← [SZKP5–6, ÖGYK] → 31

A játék.

Az különös.

Gömbölyű és gyönyörű,

csodaszép és csodajó,

nyitható és csukható,

5 gomb és gömb és gyöngy, gyűrű.

Bűvös kulcs és gyertya lángja,

színes árnyék, ördöglámpa.

Játszom ennen-életemmel,

búvócskázom minden árnnyal,

10 a padlással, a szobákkal,

a fénnel, mely tovaszárnyal,

a tükörrel fényt hajítok,

a homoknak, a bokornak,

s a nap – óriás aranypénz –

15 hirtelen ölembe roskad.

Játszom két színes szememmel,

a két kedves, pici kézzel,

játszom játszó önmagammal,

a kisgyermek is játékszer.

20 Játszom én és táncolok,

látszom én, mint sok dolog.

Látszom fénybe és tükörbe,

játszom egyre, körbe-körbe.

Játszom én és néha este

25 fölkelek

s játszom, hogy akik alusznak,

gyerekek.

Szövegváltozatok

- 1 [ÚI, SZKP5–6, korr₁] [A félsorok között nincs kihagyás.] [korr₂] [A félsorok között nincs kihagyás. Kihagyás kérése.]
- 2 [ÚI, SZKP4] Gömbölyü
[ÚI] gyönyörű. [A sor végén pont.] [SZKP4] gyönyörű. [A sor végén pont.] [SZKP5–6] gyönyörű. [A sor végén pont.] [korr₁] gyönyörű<.>|:| [A sorvégi pont vesszőre javítva.]
- 5 [ÚI] gyűrű, [A sor végén vessző.] [SZKP4] gyűrű. [SZKP5–6, korr₁] gyűrű, [A sor végén vessző.] [korr₂] gy<ű>|:ü:|rű.
- 6 [SZKP5–6, korr₁] Büvös
- 7 [SZKP5–6, korr₁] Szines
[ÚI] ördög-lámpa.
- 9 [SZKP5–6] Buvócskázom [korr₁] |:b:<u>|:ú:|vócskázom [korr₂] b<u>|:ú:|vócskázom
[ÚI] árnnyal. [A sor végén pont.]
- 11 [ÚI, SZKP4–6, korr₁] tovaszárnyal. [A sor végén pont.]
- 12 [ÚI, SZKP4] hajítok [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP5–6, korr₁] hajítok. [A sor végén pont.]
- 13 [ÚI] bokornak [A sor végén nincs írásjel.]
- 16 [ÚI, SZKP4–6] szines [korr₁] sz<i>|:i:|nes
- 17 [ÚI, SZKP4–5] kedves [A szó után nincs írásjel.]
- 19 [SZKP6, korr₁] játékszer, [A sor végén vessző.]
- 20 [SZKP5–6, korr₁] táncolok. [A sor végén pont.]
- 21 [ÚI] dolog, [A sor végén vessző.]
- 23 [ÚI, SZKP4–6, korr₁] körbe-körbe [A sor végén nincs írásjel.]
- 25 [ÚI, SZKP4–6] Felkelek [korr₁] <F>|:f:<e>|:ő:|lkelek [korr₂] <F>|:f:|ölkelek
- 26 [ÚI] alusznak [A sor végén nincs írásjel.]

Szövegforrások

- [ÚI] = *Új Idők*, 1911/28, [július 9.], 34. Összefoglaló cím: *Új versek*. Annotáció: („A szegény kisgyermek panaszai”-ból.) Három vers együtt közölve ugyanezen az oldalon: *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik; A játék; Én öngyilkos leszek...*
- [SZKP4] = SZKP4, 38.
- [SZKP5] = SZKP5, 41–42.
- [SZKP6] = SZKP6, 40–41.
- [korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 18–19. (= SZKP6, 40–41.)
- [korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 25. [55.]
- [ÖGYK] = ÖGYK, 56–57.

31.

30 ← [SZKP5–6, ÖGYK] → 32

- Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép
 hogy sistereg fehéren künn a hó.
 Így rohanok egy pirinyó vasuton,
 s ringat tovább egy pirinyó hajó.
 5 Festéktócsádon, a lilán, a zöldön,
 csavargó én, dalolva utazom.
 Járok japán, olasz és muszka földön,
 síró vízen és sívó szárazon.
 Távolságok és sínek gombolyagja,
 10 ölembe gombolyul a messzeség.
 Hípp, itt a vízen, hopp, most ott a földön,
 hípp-hopp valóra válnak a mesék.
 Megszínesül a lázamtól a karton,
 zászlók feszülnek ki a sárga parton.
 15 Az óceánon vezetem a tollam,
 azt mondom csöndben: itten nyugalom van,
 sápadva mondom, hol kékebb a festék:
 itt viharoktól vemhesek az esték,
 és tollammal, ha nem lát senki-senki,
 20 a festett vízből hínárt emelek ki.

- Az ablakon fehért fehérre hímez
 a fagy, akár egy kínai leány.
 Apám szivarja füstölög az útra
 és nesztelenül iszom a teám.
 25 A villanyunk – Aequator napja – lángol,
 a kis vasút is mintha zengene.
 A mély s a messze egy ütemre lüktet,
 és zúgni kezd a Térkép tengere.

Szövegváltozatok

[Cím] [Ny, LLE] Mély éjeken [Mák1, Front] Mély éjeken. [Mák2] Mély éjeken [MAN] Mély éjeken.

- 1 [ÖGYK] éjeken [Nyomdahiba miatt a főszövegben javítva.]
[KépKr] nézlek [A szó után nincs írásjel.]
[Ny, LLE, Mák1, Front, SZKP5, Mák2, MAN, korr₂] Térkép, [A sor végén vessző.]
- 2 [MAN] [Nincs behúzás.]
[KépKr] sistereg, [A szó után vessző.]
- 3 [Front, MAN, KépKr] Igy
[KépKr] egy egy [Nyomdahiba: szókettőzés.]
[KépKr] vasúton,
- 4 [MAN] [Nincs behúzás.]
- 5 [korr₂] lán [Szedési hiba.]
- 6 [MAN] [Nincs behúzás.]
[Ny, LLE, Mák1, Front, SZKP5, Mák2, SZKP6] Én vagabund, dalolva [MAN] Én vagabund dalolva [KépKr] Én vagabund, dalolva [korr₁] <<Én> [:én:] vagabund> [:Csavargó én:], dalolva
[KépKr] utazom! [A sor végén felkiáltójel.]
- 7 [MAN] japán-, olasz- és muszkaföldön,
[Ny, KépKr] földön [A sor végén nincs írásjel.]
- 8 [Ny, LLE, Mák₁, Front, SZKP5, Mák₂, SZKP6, korr₁] [Behúzott sor.]
[Ny] Síró vizen és sívó szárazon [A sor végén nincs írásjel.] [Front, SZKP5] Síró vizen és sívó szárazon. [MAN, KépKr] Síró vizen és sívó szárazon.
[KépKr] [A sor után kihagyás.]
- 9 [Ny, Front, KépKr] sinek
- 10 [MAN] [Nincs behúzás.]
- 11 [Ny, LLE, Mák1, Front, SZKP5, Mák2, MAN, KépKr] vizen,
[KépKr] ott: [A szó után kettőspont.]
- 12 [Ny, LLE, Mák1, Front, SZKP5, Mák2, SZKP6, korr₁] [Behúzott sor.]
[MAN] mesék, [A sor végén vessző.]
- 13 [LLE, Front, SZKP5] Megszinesül
- 14 [Ny, LLE, Mák1, Front, Mák2, MAN] parton, [A szó után vessző.]
- 15 [Ny, Front] oceánon
- 16 [Ny, LLE, Mák1, Front, SZKP5] csendben:
- 18 [Ny, LLE, Mák1, Front, Mák2] esték [A sor végén nincs írásjel.] [KépKr] esték. [A sor végén pont.]
- 19 [Ny, LLE, Mák1, Front, Mák2, SZKP5] senki, senki,

- 20 [Ny, LLE, Mák1, Front, Mák2, MAN] vízből
[Ny, LLE, Mák1, Front, SZKP5, Mák2, SZKP6, MAN, korr₁] hinárt [korr₂] h<i>[:í:]nárt
[Front, Mák2] [A sor után nincs kihagyás.]
- 21 [Mák1] [Behúzott sor.]
[KépKr] fehér, [A szó után vessző.]
[Front, SZKP5, MAN, KépKr] himez
- 22 [LLE, Mák1, Front, Mák2, MAN] kinai
- 23 [Ny] Békés szivar füstöl a hosszú utca [LLE, Mák1] Békés szivar füstöl a hosszú utca [Front] Békés szivar füstöl a hosszú utca [Mák2] Békés szivar füstöl a hosszú utca
[KépKr] füstölög
- 25 [Ny, LLE, Mák1, Front, Mák2] villanyom
[MAN] villanyunk, Aequaret napja, lángol,
[Front] Aequaret [Nyomdahiba.]
[SZKP5] lángol [A sor végén nincs írásjel.]
- 26 [Ny, LLE, Mák1, Front, Mák2] vasut
[Ny, LLE, Mák1, Front, Mák2] zengene [A sor végén nincs írásjel.]
[SZKP5–6, KépKr] zengene, [A sor végén vessző.] [korr₁] zengene<,>[::] [A sorvégi vessző pontra javítva.]
- 27 [Ny, LLE, Mák1, Front, Mák2] lüktet [A sor végén nincs írásjel.]
- 28 [Front] zugni
[Ny, LLE, Mák1, Front, SZKP5, Mák2, SZKP6, MAN, KépKr, korr₁] térkép [korr₂] <t>[:T:]érkép

Szövegforrások

[Ny] = *Nyugat*, 1913/1, [január 1.], 25. Két vers együtt közölve a 24–25. oldalakon, az első: *Lánc, lánc, eszterlánc...* [A kezdősorral megegyező címmel.]

[LLE] = LLE, 13–14.

[Mák1] = Mák1, 28–29.

[Front] = *Front*, II. évf., [1918]/17, [április 28.], 7.

[SZKP5] = SZKP5, 43–44.

[Mák2] = Mák2, 30–31.

[SZKP6] = SZKP6, 41–42.

[MA] = *Magyar Antológia*, összeáll., jegyz. DÁNIÉLNÉ LENGYEL Laura, Budapest, Béta Irodalmi Részevnytársaság Kiadása, [1924], 239. Négy vers együtt közölve a 239–241. oldalakon: *Karácsony* (kötetben: a *Fasti* összefoglaló cím alatti három vers első részeként, *Karácsony* alcímmel, NFK1, 106; *Karácsony* címmel, NFK2, 50; *Karácsony* címmel, NFK3–4, 51); *Én nagyon sokakat szerettem* (kötetben: *Anyaroca* címmel, Mágia1, 74–75, Mágia2, 76–77; *Én nagyon sokakat szerettem* kezdettel, BFP, 20–21, ÖGYK, 213–214); *Részeg virágok és darázs-szó* (kötetben: *Részeg virágok és darázs-szó* címmel, KB, 11–12; *Most harminckét éves vagyok* kezdettel, BFP, 41–43; ÖGYK, 229–230; *Milyen sötét-sötét a Balaton* (kötetben: BFP, 19–20; ÖGYK, 213).

[KépKr] = *Képes Krónika*, 1928/40, [szeptember 30.], 4–5. (Beillesztve Dánielné Lengyel Laura *Kosztolányi Dezső* című cikkébe. A cikk tévesen *A térkép* címmel említi.)

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 19. (= SZKP6, 41–42.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 26. [56.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 57–58.

32.

30 ← [SZKP4] → 33
31 ← [SZKP5–6, ÖGYK] → 33

A kis kutya.

Mégis a legszebb állat.

Magasba trónol fönn a vánkoston,
csodálva nézem sokszor órahosszat
és fürge szívverését számolom.

- 5 Ha álmodik csontokról és ebédéről,
gondolkozom, milyen a kutya-álom?
Milyen lehet az élete, az álma
ezen a vad és végtelen világon?
Szegényke mindig bús. Kérdem, mi bántja
10 s virgonc szemem kerüli futva-félve.
Egy néma-csendes bánat titka ködlik
enyves szemébe, barna, bölcs szemébe.
És firtatom: nem szeret úgy-e senki
s buksi fejét búsan térdemre ejti.
15 És szólítom: menjünk a kertbe ki
s lengő fülét lassan leengedi.
Vagy unszoló: hazádtól messze estél?
és mélabúsan önmagába mélyed.
Vagy kérdezem: fáj, úgy-e fáj az élet?
20 s reám borul, akár egy drága testvér.
És nógatom: szólj a kutyavilágról,
hol testvérekéd, apuskád messze él
és kutya-házak vannak, kutya-szobrok.
Száját feszítem és mégsem beszél.
25 Vagy kérdezem: anyácskád gyászolod te
úgye-úgye, hogy nem jó róla hír?
Nem tud beszélni, a kedveske néma.
És sír és sír... Szegény kis kutya sír.

Szövegváltozatok

- 1 [VÜ, SZKP5–6, korr₁, korr₂] [A felsorok között nincs kihagyás.]
- 2 [VÜ, SZKP4–5] fenn a vánkoson. [A sor végén pont.]
- 4 [VÜ, SZKP4] szivverését
- 5 [SZKP5–6, korr₁] ebédre. [A sor végén pont.]
- 6 [VÜ, SZKP4] Gondolkozom, minő a
- 7 [VÜ, SZKP4] Minő lehet
- 9 [korr₂] Kérem!;:] [A szó után vessző beszúrva.]
[VÜ, SZKP4–6] bántja? [A sor végén kérdőjel.] [korr₁] bántja<?> [A sorvégi kérdőjel kihúzáva.]
- 10 [VÜ] virgoncz
- 11 [VÜ, SZKP4–5] néma-csendes
- 13 [VÜ, SZKP4] nem szeret, úgy-e, senki? [SZKP5–6] nem szeret, úgy-e, senki?
[korr₁] nem szeret, úgy-e, senki<?> [A sorvégi kérdőjel kihúzáva.] [korr₂] nem szeret, úgy-e, senki
- 17 [korr₁] estél<?> [A sorvégi kérdőjel kihúzáva.] [korr₂] estél [A sor végén nincs írásjel.]
- 18 [VÜ, SZKP4] S melankólikusan magába mélyed.
- 19 [VÜ, SZKP4] ugye, [A szó után vessző.] [SZKP5–6, korr₁] ugye
- 20 [VÜ, SZKP4] reámborul [A szó után nincs írásjel.] [SZKP5–6] reámborul,
[korr₁] <reámborul,> |reám borul,| [korr₂] <rámborul,> |rám borul,|
- 22 [VÜ, SZKP4–5] él. [A sor végén pont.]
- 26 [VÜ, SZKP4–6, korr₁] ugye-ugye,
- 28 [VÜ, SZKP4] És sír, és sír...

Szövegforrások

[VÜ] = *Vasárnapi Újság*, 1911/38, [szeptember 17.], 754. Összefoglaló cím: *Új versek*. Annotáció: („A szegény kisgyermek panaszai”-ból.). Három vers együtt közölve ugyanezen az oldalon: *A rút varangyot véresen megöltük; A kis kutya; Úgy élünk együtt, két kis idegen*.

[SZKP4] = SZKP4, 39.

[SZKP5] = SZKP5, 45–46.

[SZKP6] = SZKP6, 43–44.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 20. (= SZKP6, 43–44.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 26–27. [56–57.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 58–59.

33.

32 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 34

Úgy élünk együtt, két kis idegen,
valahol messze, mese-szigeten.

Szövegváltozatok

- 1 [VÜ, SZKP4–5] Úgy
[ÖGYK] idegen. [A sor végén pont. Nyomdahiba miatt a főszövegben javítva.]

Szövegforrások

[VÜ] = *Vasárnapi Újság*, 1911/38, [szeptember 17.], 754. Összefoglaló cím: *Új versek*. Annotáció: („A szegény kisgyermek panaszai”-ból.). Három vers együtt közölve ugyanezen az oldalon: *A rút varangyot véresen megöltük; A kis kutya; Úgy élünk együtt, két kis idegen*.

[SZKP4] = SZKP4, 40.

[SZKP5] = SZKP5, 47.

[SZKP6] = SZKP6, 44.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 20. (= SZKP6, 44.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 27. [57.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 59.

34.

33 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 35

A rút varangyot véresen megöltük.

Ó iszonyú volt.

Vad háború volt.

A délután pokoli-sárga.

- 5 Nyakig a vérbe és a sárba
dolgoztunk, mint a hentesek
s a kövér béka elesett.
Egész smaragd volt. Rubin a szeme,
gyémántot izzadt, mérgekkel tele.
- 10 A lába türkisz, a hasa zafir,
a bőre selymek fonadéka
s regés kincsével elterült
a gazdag, undok anya-béka.
Botokkal nyomtuk le a földre
- 15 az egyik vágta, másik ölte,
kivontuk a temető-partra,
ezer porontya megsíratta
s az alkonyon, a pállott alkonyon
véres szemével visszanézett.
- 20 Kegyetlenül, meredten álltunk,
akár a győztes hadvezérek.

Most itt vagyunk. A tiszta kisszobában.

Szép harc után. A szájunk mosolyog.

Maró fogunk az undort elharapja

- 25 s göggel emeljük a fejünk magasra,
mi hóhérok, mi törpe gyilkosok.

Szövegváltozatok

- 3 [VÜ] Egy háború
10 [VÜ] záfír, [Nyomdahiba.]
11 [korr₂] fonadéka [Nyomdahiba.]
14 [VÜ, SZKP4–5] földre. [A sor végén pont.]
17 [korr₂] megsíratta [Szedési hiba.]
21 [VÜ] [A sor után nincs kihagyás.]
23 [VÜ] harcz
25 [VÜ, SZKP4–5] emeljük kis fejünk

Szövegforrások

[VÜ] = *Vasárnapi Újság*, 1911/38, [szeptember 17.], 754. Összefoglaló cím: *Új versek*. Annotáció: („A szegény kisgyermek panaszai”-ból.). Három vers együtt közölve ugyanezen az oldalon: *A rút varangyot véresen megöltük; A kis kutya; Úgy élünk együtt, két kis idegen*.

[SZKP4] = SZKP4, 41.

[SZKP5] = SZKP5, 48–49.

[SZKP6] = SZKP6, 44–45.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 20–21. (= SZKP6, 44–45.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 27–28. [57–58.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 59–60.

35.

34 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 36

A kis baba.

Az álmodó baba
öltözködik narancsszín bársonyokba,
a délutánba méház mosolyogva
s libeg-lebeg kenderszínű haja.

- 5 A szeme alvó francia babáké,
a parfümöktől forró feje fáj.
Ah, mért ez a búcsúzkodó finálé?
Nem kell az élet, pompázó parádé,
aranyfindzsákba hűlő csokoládé,
10 nem kell neki a szende, lenge báj.
Valami fáj s nem tudja, mije fáj.

- 15 És csupa gyász a fényes, enyhe táj
és szája vérzik (ez a gyenge száj),
mint vérpiros narancs és fáj az élet
és fájnak a falon a régi képek
és alvó lelke önmagába réved.
Fáj, fáj az élet.

- 20 És fáj a füstölő, mely szerteszéled
az ó szobán s fülledten ellebeg
és fáj a zongora (ah fáj az élet)
ez az utolsó délutáni ének,
a billentyűk oly feketék, fehérek
s úgy fájnak a kis szőke hercegek,
testvérekéi, kik jönnek reszketeg,
25 álmodva jönnek csöndesen előre,
ezüsthárisnyába, aranycipőbe,
kék bársonyokba és az ágy előtt
reá tekint szemök, síró szemök
és elsíratják, ümmögnek szegények,
30 ah élet, élet, pici baba-élet.

Ah, a baba mily néma, halavány
a délután ravatalán.

Szövegváltozatok

- 1 [SZKP5–6] álmodó baba. [A sor végén pont.] [korr₁] álmodó baba<.> [A sor végi pont kihúzva.]
[korr₂] [A félsorok között nincs kihagyás. Kihagyás kérése.]
- 2 [SZKP4–6] narancsszín
[SZKP4] bársonyokba [A sor végén nincs írásjel.]
- 4 [SZKP4–6] S búsan libeg kenderszínű haja. [korr₁] <S>|s:| <búsan> libeg
|:-lebeg:| kenderszínű haja. [korr₂] s <libeg, lebeg> |:-libeg-lebeg:| kender-
színű haja. [A sor után nincs kihagyás.]
- 6 [SZKP4–6] parfümöktől [korr₁] <A parfümöktől> <|:Az illatoktól:|>
|:A parfümöktől:|
- 7 [korr₂] m<i>ért
[SZKP4] búcsúzkodó [SZKP5–6, korr₁] búcsúzkodó
- 10 [SZKP4–6] báj, [A sor végén vessző.] [korr₁] báj<,>|:|. [A sorvégi vessző
pontra javítva.]
- 12 [SZKP4–5] fényes [A szó után nincs írásjel.]
- 13 [SZKP4–6, korr₁] száj) [A sor végén nincs írásjel.] [korr₂] száj)|:|. [A sor
végére vessző beszúrva.]

- 14 [SZKP4–6] narancs, [A szó után vessző.] [korr₁] narancs <,> [A szó utáni vessző kihúzva.]
 16 [SZKP4–6, korr₁] réved, [A sor végén vessző.]
 22 [SZKP5–6, korr₁] billentyük [korr₂] billentyü<ü>|:ű:k
 23 [SZKP4] szöske
 25 [SZKP4–5] csendesen
 26 [SZKP4–5] Ezüst harisnyában, arany cipőbe, [SZKP6] Ezüst harisnyába, arany cipőbe, [korr₁] <Ezüst harisnyába, arany cipőbe,> |:ezüstharisnyába, aranycipőbe,|
 27 [SZKP4–6] bársonyokban, [A szó után vessző.] [SZKP4–6] bársonyokban, [A szó után vessző.] [korr₁] bársonyokban<,> [A szó utáni vessző kihúzva.]
 28 [SZKP4–6] Reátekint [korr₁] <R>|:r:|eátekint [korr₂] <reátekint> |:reátekint:|
 [SZKP4–5] siró
 29 [SZKP4–6, korr₁] elsíratják,
 [SZKP4] szegények [A szó után nincs írásjel]
 30 [korr₂] [A levonatban a vers utolsó sora. A sor végén csillaggal jelölt betoldás, az utolsó két sor a lap alján: |:Ah, a baba mily néma, halavány / a délután ravatalán.:|]
 31 [SZKP4] Ah [A szó után nincs írásjel.]

Szöveggörök

[SZKP4] = SZKP4, 42–43.

[SZKP5] = SZKP5, 50–51.

[SZKP6] = SZKP6, 45–47.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 21–22. (= SZKP6, 45–47.)[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 28–29. [58–59.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 60–61.

36.

23 ← [SZKP1–3] → 37
 35 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 37

Féltizenkettő.

Messze-messze

a piacunkon színes árnyak.
 Vörös napernyők. Lila foltok.
 Kisvárosi arany-vasárnap.

- 5 Mint déli álmok, délibábok,
 úgy lengenek után repülve
 a nyári aszfalt szürke csíkján
 a 36° Reaumur-be.

- 10 A sáfrányszínű sugaraktól
 lankadt lelkem halálra ernyed.
 Mégis sietnek. Hova szállnak?
 Uri, szagos misére mennek.

- 15 Az Istenük már várja őket
 szagosan és aranyba fogva –
 öreg, naiv, vidéki Isten –
 úgy ül, mint egy pipere-boltba.

- 20 Ők meg nevetnek, integetnek
 a hűvös templom bűvös öblén
 és muzsikál és orgonázik
 a zene, ima és a tömjén.

Szövegváltozatok

- 1 [Ny, SZKP1–3, SZKP5–6, korr₁, korr₂] [A félsorok között nincs kihagyás.]
 2 [k, Ny, SZKP1–5] szines
 5 [k, Ny, SZKP1–5] délibábok [A sor végén nincs írásjel.]
 6 [Ny, SZKP1] Ugy
 7 [SZKP1] szüke [Nyomdahiba.]
 [k, Ny, SZKP1] csikján
 8 [k] A 36° Re|a:|<o>umure-be. [Utólagos javítás.] [SZKP4] A harminchat
 fok Reaumure-be.
 9 [k, Ny, SZKP1, SZKP6, korr₁] sáfrányszínü
 10 [k, Ny, SZKP1–6, korr₁] ernyedte, [A sor végén vessző.]
 11 [SZKP4] De ők sietnek.
 12 [k, Ny, SZKP1–4] Uri,
 13 [k, Ny, SZKP1–4] istenük
 15 [k, Ny, SZKP1–6] naiv [A szó után nincs írásjel.] [korr₁] naiv|:,:| [A szó után
 vessző beszúrva.]
 [k, Ny, SZKP1–4] isten
 16 [Ny, SZKP1] Ugy
 [k, Ny, SZKP1–5] pipereboltba.

Szövegforrások

[k] = OSZKK, Quart. Hung. 2173, 19r.

[Ny] = *Nyugat*, 1910/7, [április 1.], 456–457. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Tizenhét vers együtt közölve a 450–460. oldalakon. A versek listáját lásd a *Jegyzetekben*.

[SZKP1] = SZKP1, 17–18.

[SZKP2] = SZKP2, 17.

[SZKP3] = SZKP3, 19.

[SZKP4] = SZKP4, 44.

[SZKP5] = SZKP5, 52.

[SZKP6] = SZKP6, 47–48.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 22. (= SZKP6, 47–48.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 29–30. [59–60.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 61–62.

37.

36 ← [SZKP1–3] → 44
 36 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 38

Künn a sárgára pörkölt nyári kertben
 a nap tűzzáporától összeverten
 haldoklanak a sápadt rózsafák.

Sóhajtvá várjuk mind az éjszakát.

- 5 Az elsötétített szobába bent
 jár a varrógép... Tikkadt, tompa csend.
 Az ablakokba kókadó virág,
 az üvegen szivárvány-karikák.
 Ebédutáni részeg nyugalom:
 10 csupán az óra kattog a falon
 s a piroscsíkos függönyökön által
 beárad a nap tompított tűze
 és egybeolvad a lágy félhomállyal.

- 15 De folyosónk oly hűvös és üde,
 akár a mély, sötétlő pince lenn.
 A ház emészt pihenve, nesztelen,
 öreganyó a zöld zsöllyébe dül,
 könyvet, kötést hamar a sutba dob,
 pillája csuklik és elszenderül.

- 20 Dongók zümmögnek néki altatót.

Az asztalon ott a feketekává.
 Egypár kenyérhéj, pár borosüveg,
 friss körték, dinnyék, hamvasbélüek,
 s egy régi pápaszem. Öreganyáé.

- 25 Kutyánk nyelve a márványra dőlt.
Csönd.
- A légyfogóink hangosan zenélnek.
Néhány ügyetlen légy mindjárt becseppen
s bután evickél a csípős ecetben.
- 30 A konyhában sugárzó rézedények,
színes papírcsipkék és álmos élet,
nagy serpenyők, fényes mozsártörők,
a jég között mázas tejesköcsög.
- Két óra. Már nem mozdul semmisem.
- 35 Minden pihen.

Szövegváltozatok

- [Cím] [BN, FMo] Nyári délután otthon. [H] Forró nyári délután otthon.
- 2 [BN, FMo] tüzzáporától
- 3 [FMo] a sárga rózsafák. [SZKP6, korr₁] rózsafák, [A sor végén vessző.]
- 4 [BN, FMo] éjszakát [A sor végén nincs írásjel.]
- 5 [BN, H, FMo, SZKP1] elsötétített [korr₂] első<t>[:tét:]ített [Szedési hiba javítva.] [ÖGYK] elsötített [Nyomdahiba miatt a főszövegben javítva.] [H, SZKP1–3] szobába'
- 6 [H] varrógép... Álmos, tompa [FMo] varrógép... Álmos tompa [SZKP1–5] varrógép... Álmos, tompa
- 7 [BN] Az ablakba hervadó virág, [H] Az ablakokba' hervadó virág, [FMo, SZKP1–4] Az ablakokba hervadó virág,
- 8 [H, SZKP1–6] szivárványkarikák. [korr₁] <szivárványkarikák> [:szivárvány-karikák:].
- 9 [BN, FMo] Ebéd utáni
[BN, H, FMo, SZKP1–5] nyugalom; [A sor végén pontosvessző.]
- 11 [BN, H] piros csikos [FMo] piros csikos [SZKP1–5] piros csikos
[SZKP3] függönyöken [Nyomdahiba.]
- 12 [BN, H, FMo, SZKP1, SZKP6, korr₁] tompított
[BN, H, FMo, SZKP1–6, korr₁] tüze [korr₂] t<ű>[:ü:]ze

- 13 [BN, H, FMo, SZKP1–3] félhomálylál.
- 14 [FMo, SZKP4] hüvös
- 15 [H, SZKP1] pincze
- 16 [H, SZKP1–5] pihenve [A szó után nincs írásjel.]
[BN, FMo] nesztelen. [A sor végén pont.]
- 17 [BN, FMo] Öreg anyó
- 18 [BN, H, FMo, SZKP1–5] dob [A sor végén nincs írásjel.]
- 19 [BN, H, SZKP1–5] S csukló pillákkal csendbe szenderül.
- 21 [BN, FMo] fekete kávé, [A sor végén vessző.]
- 22 [BN, FMo] Egy pár [korr₁] <Egypár> <[:Néhány:]> [:Egypár:]
[BN, FMo] kenyérhaj, pár boros-üveg,
- 23 [BN, FMo] hamvas bélüek, [SZKP2–3] hamvasbélüek, [SZKP4] hamvas bélüek,
- 24 [BN, H, FMo, SZKP1–5] pápaszem, öreganyámé.
- 25 [BN, H, FMo, SZKP1–5] dőlt.
- 27 [BN, H, FMo, SZKP1–5] A légyfogóink álmosan zenélnek.
- 28 [SZKP1] ügyetlen [Nyomdahiba.]
- 29 [H] evickél
[BN, H, FMo, SZKP4] csipős
[H] eczetben.
[korr₂] [A sor után nincs kihagyás. Kihagyás kérése jelölve.]
- 31 [BN] Színes papír-csipkék, bús, álmos élet, [H] Színes papírcsipkék, bús, álmos élet, [FMo] Színes papír-csipkék, bús, álmos élet, [SZKP1–6] Színes papírcsipkék, bús, álmos élet, [korr₁] <S>[:s:]zines papírcsipkék, <bús,> [:és:] álmos élet,
- 32 [BN, FMo] mozsár-török,
- 33 [BN] között néhány tejes-köcsög. [H] között néhány tejesköcsög. [FMo] között néhány tejes-köcsög. [SZKP1–5] között néhány tejesköcsög. [SZKP6] között néhány tejesköcsög. [korr₁] között <nehány> [:mázas:] tejesköcsög.
- 34 [BN] Két óra... A nyár tikkadt csendjében [H] Két óra. – A nyár tikkadt csendjében [FMo] Két óra... A nyár tikkadt csendjében [SZKP1–3] Két óra. – A nyár tikkadt csendjében [SZKP4] Két óra. – A nyár tikkadt csendjében [SZKP5] Két óra. – A nyár tikkadt csendjében

* [k] A vers önálló, kéziratban fennmaradt szövegváltozata

Nyári délután otthon.

Jár a varrógép...

Lusta némaság van.

Az ingaóra kattog a falon.

Kutyánk hasalva nyelvel a homályban

Ebéd utáni részeg nyugalom.

- 5 Öreg anyám a zöld zsöllyébe dül le
Könyvet, kötést hamar a sutba dob
S a piros csikos függönyön körülé
Kövé dongók zümmögnek altatót.

- 10 A konyhában sugárzó rézedények,
Színes papírcsipkék, bús álmos élet.
Csak a cseléd dudolja halk dalát.

S künn a sárgára pörkölt nyári kertben
A nap tűzzáporától összeverten
Haldoklanak a sápadt rózsafák.

Jegyzetek a szövegváltozathoz:

[Cím] Nyári délután otthon.

- 1 [A sor második fele nagyobb kihagyás után az alapvonal alá írva. Az írásképe a felsorok használatát erősíti meg.]
- 2 <Csupán> <a>|:A:|z <óra perceg> |:ingaóra <perceg>| |:kattog:| a falon.
[Előbb: *perceg*, majd: *kattog*.]
- 7 függönyön körülé [A két szó között nagy kihagyás.]
- 11 Csak <pár> |:a:| cseléd dudolja <bús> |:halk:| dalát.

Szövegforrások

[k] = MTAKK MS 4618/13v.

[BN] = *Budapesti Napló*, 1907/125, [május 26.], 2.

[H] = *A Hét*, 1909, 37/1018, [szeptember 12.], 606.

[FMo] = *Független Magyarország*, 1910/158, [július 3.], 1.

[SZKP1] = SZKP1, 18–19.

[SZKP2] = SZKP2, 18.

[SZKP3] = 20–21.

[SZKP4] = SZKP4, 45–46.

[SZKP5] = SZKP5, 53–54.

[SZKP6] = SZKP6, 48–50.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 22–23. (= SZKP6, 48–50.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 30–31. [60–61.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 62–63.

38.

37 ← [SZKP4] → 41
 37 ← [SZKP5–6, ÖGYK] → 39

Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska.

- Itt félve jár az úri kisgyerek.
 Mérges virágok, nyíszlett emberek.
 Egy távol torony ferde lángolásba.
 5 Méreggel mart, fehér, virágos orcák.
 Lánggal rikító selymek, rác mennyország.
 Nehéz aranypénz a lányok nyakán,
 mindegyik oly finom és halavány.
 A trombiták estente mint a szörnyek
 10 egy vörös korcsma-ablakból rőfögnek.
 Trágár tivornya, részeg és tunya.
 Sír a beteg és méla, szláv duda.
 Most reszketek. Azt mondják, hogy mulatnak.
 Sipít a síp, csörömpöl minden ablak,
 15 boros az asztal, véresek a kések,
 az ördög is fölplántlikázva lumpol,
 festett leányok lesnek a zsalukból
 s én meghalok, ha egyszer odanézek.

Szövegváltozatok

- 3 [V, SZKP4–6, korr₁] nyíszlett
 6 [SZKP1] rikító
 8 [korr₂] finom
 10 [V] kocma-ablakból
 11 [korr₂] tunya<, >|:|
 12 [V, SZKP1] Sír a melankólikus szláv duda.
 [korr₂] <s>|:S:|ír
 13 [SZKP1] mulatnak [A sor végén nincs írásjel.]

- 16 [V, SZKP4–6] felpántlikázva [korr₁] f<e>|:ö:|lpántlikázva
 [V, SZKP4–5] lumpol. [A sor végén pont.]
 18 [SZKP5] És én

Szövegforrások

[V] = *Világ*, 1911/161, [július 9.], 1. Összefoglaló cím: *Új versek*. Annotáció: „*A szegény kisgyermek panasza*”-ból. Három vers együtt közölve ugyanezen az oldalon: *Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska; És ott egy vén vidéki gyógytár; A rosszleányok – mondják – arra laknak.*

[SZKP4] = SZKP4, 47.

[SZKP5] = SZKP5, 55.

[SZKP6] = SZKP6, 50–51.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 23–24. (= SZKP6, 50–51.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 31–32. [61–62.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 64.

39.

38 ← [SZKP5] → 41
38 ← [SZKP6, ÖGYK] → 40

A napraforgó, mint az örült
röpül a pusztán egymaga,
a tébolyító napsugárban
kibomlik csenevész haja.
5 Bolond lotyó – fejére kapja
a sárga szoknyáját s szalad,
szerelmese volt már a kóró,
a pipacs és az iszalag,
elhagyta mind, most sír magában,
10 rí és a szörnyű napra néz,
a napra, úri kedvesére,
ki részeg s izzik, mint a réz.

Aztán eszelősen, bután
rohan a gyorsvonat után.

Szövegváltozatok

- [Cím] [Ny, LLE] Bácskai rajz [Mák1] Bácskai rajz. [Mák2] Bácskai rajz
2 [Ny, LLE, Mák1, SZKP5, Mák2] Repül
4 [SZKP5–6, korr₁] haja [A sor végén nincs írásjel.]
5 [SZKP5] kapja. [A sor végén pont.]
6 [Ny, LLE, Mák1, SZKP5, Mák2, SZKP6] szoknyáját, [A szó után vessző.]
[korr₁] szoknyáját<, > [A szó utáni vessző kihúзва.]
[Ny, LLE, Mák1–2] szalad. [A sor végén pont.]
8 [Ny] iszalag. [A sor végén pont.]
9 [SZKP5] Elhagyta, [A szó után vessző.]
12 [SZKP5–6] részeg, [A szó után vessző.] [korr₁] részeg<, > [A szó utáni vessző
kihúзва.]
[Ny, LLE, Mák1, SZKP5, Mák2, SZKP6, korr₁] izzik,
13 [LLE] Azután [Mák1] Azvtán [Nyomdahiba.] [Mák2] Azután
[Ny] bután, [A szó után vessző.]

Szövegforrások

[Ny] = *Nyugat*, 1913/22, [november 16.], 702. Két vers együtt közölve a 702–703. oldalakon, a második: *Reggeli* (kötetben: *Reggeli* címmel, LLE, 36–37, Mák1, 55–56, Mák2, 58–59; *Az aviatikus* kezdettel, BFP, 35–37; *A repülő* kezdettel, ÖGYK, 224–225).

[LLE] = LLE, 10.

[Mák1] = Mák1, 27.

[SZKP5] = SZKP5, 56.

[Mák2] = Mák2, 29.

[SZKP6] = SZKP6, 51.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 24. (= SZKP6, 51.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 32. [62.]

[ÖGYK] = ÖGYK, 64–65.

Szemem gyakorta visszanéz,
és úgy idézlek,
anyámnak atyja, régi gyógyszerész.

5 Arcodon mély magány jegye.
Te félreültél,
hogymulatott cigánnyal a megye.

Azt mondják régi emberek,
tej, szódavíz volt
italod hangos asztalok megett.

10 Ruhádon nincs egy árva folt,
oly szüzi-rendes,
de körmöd a sok jódtól sárga volt.

Patikus-család hű fia,
könyved se volt több
15 csak egy latin, ó *Pharmacopoea*.

Bolyongtál a magyar mezőn
lankadt zarándok,
fájó göröngyre estél könnyezőn.

20 Hányszor látlak, ifjú füvészt,
alélva menni
egy tájon, hol az inség fűtyürész.

Szívedbe méreg és virág,
bot a kezében,
a válladon egy ócska hátizsák.

25 Ánizs, kamilla, jószagú
gyökér volt benne
és benne volt, már benne volt a bű.

Szövegváltozatok

[Cím] [V] Anyai nagyapám arcképe [H] Anyai nagyapám arcképe. [Társaság] Régi arckép. [KB] Anyai nagyapám arcképe [ÚI] Nagyapám...

1 [V, H, Társaság, KB] Szemem most gyakran
[V, Társaság] visszanéz [A sor végén nincs írásjel.]

2 [V, H, Társaság] úgy
[H, KB, SZKP6, ÚI] idézlek [A sor végén nincs írásjel.] [korr₁] idézlek[::]
[A sor végén vessző.]

3 [V, H, Társaság, KB] jó nagyapám, te régi gyógyszerész.

4 [H] Arcodon

6 [H] cigánnyal

7–27 [korr₂] [A levonat sorai hiányoznak.]

7 [Társaság] emberek: [A sor végén kettőspont.]

8 [V, H, Társaság, SZKP6, korr₁] szódavíz

11 [V, H, Társaság, ÚI] szüzi-rendes,

13 [H, Társaság, ÚI] hű

14 [V] volt több, [A sor végén vessző.] [Társaság] volt más, [A sor végén vessző.]

15 [V, H, Társaság] *Pharmacopia*.

16 [V, H, Társaság, KB] mezőn, [A sor végén vessző.]

18 [SZKP6, korr₁] Fajó [Nyomdahiba.] [ÖGYK] fajó [Nyomdahiba miatt a főszövegben javítva.]

[V, H, Társaság] estél, [A szó után vessző.]

19 [V, H, Társaság, KB] ifju

[V] füvészt [A sor végén nincs írásjel.]

21 [ÚI] inség

[V, H, Társaság, KB, SZKP6, ÚI, korr₁] fűtyürész.

22 [V, H, Társaság, KB, SZKP6, korr₁] Szivedbe

25 [Társaság] jószagu

Szövegforrások

[V] = *Világ*, 1915/142, [május 23.], 15.

[H] = *A Hét*, 1916/17, [április 23.], 216.

[Társaság] = *A Társaság*, 1918/24, [június 16.], 377.

[KB] = *Kenyér és bor. Új versek*, Békéscsaba, Tevan, 1920, 17–18.

[ÚI] = *Új Idők*, 1923/16, [április 15.], 271.

[SZKP6] = SZKP6, 52–53.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 24–25. (= SZKP6, 52–53.)

[korr₂] = PIM, V. 4966/1–2, 32. [62.] A szöveg csak a 6. sorig maradt meg.

[ÖGYK] = ÖGYK, 65–66.

41.

38 ← [SZKP4] → 42

39 ← [SZKP5] → 42

40 ← [SZKP6, ÖGYK] → 42

Ott az a vén, vidéki gyógytár.

Sokszor benézek én oda.

Öreg karszéke oly kopott már
és lóg és leng agg bársonya.

5 Az ablakokon át ki is hat

a patikai furcsa-friss szag.

Fönn dobozok kövér hasa.

Mindegyik egy törökbasa.

A titkok közt szédülten állok

10 s kérek álomport, mérgeket.

Én mindenkit megmérgezek.

Megölöm az egész világot

s a parasztokra gondolok,

mert a parasztok gonoszok...

Szövegváltozatok

1 [V] ... És ott egy vén, [SZKP4–5] És ott egy vén,
[SZKP4] [A sor után kihagyás.]

2 [V, SZKP4–5] Gyakran be-benézek oda.

8 [V, SZKP4–5] török basa.

10 [V, SZKP4–5] mérgeket, [A sor végén vessző.]

11 [V, SZKP4–6, korr₁] megmérgezek, [A sor végén vessző.]

Szövegforrások

[V] = *Világ*, 1911/161, [július 9.], 1. Összefoglaló cím: *Új versek*. Annotáció: „*A szegény kisgyermek panaszaiból*”. Három vers együtt közölve ugyanezen az oldalon: *Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska; És ott egy vén vidéki gyógytár; A rosszleányok – mondják – arra laknak.*

[SZKP4] = SZKP4, 48.

[SZKP5] = SZKP5, 57.

[SZKP6] = SZKP6, 53–54.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 25. (= SZKP6, 53–54.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 66.

42.

41 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 43

A patikának üvegajtájában
búsul, búsul
egy gyógyszerészegéd.

5 És fuvolája egyre fujdogálja
szegény, szegény
egyűgyű énekét.

Ha elmehetnék innen messze tájra,
igen, igen,
így szól a fuvola.

10 Csak menni, menni, mindörökre menni,
tovább, tovább
s nem tudni, hogy hova.

15 A temetésemen sok nefelejcs lesz,
virág, virág,
virágos sír fogad.

Fiatal szája így ríkatja folyton
búsan, búsan
az ódon sípokat.

20 Ki tudja, mért s ki tudja, hogy mióta
Zenél, zenél
s ki tudja, hova jut?

Az ablakon lenéz egy szőke asszony,
lenéz, lenéz,
de oly sötét az út.

- 25 Olajlámpája vérvörösen ég már,
lobog, lobog
és künn köd és homály.

Kopott ezüstbilleentyükön az újja

s az ősz, az ősz

- 30 ő vele fuvolál...

Szövegváltozatok

- [Cím] [Ny, V] Kisvárosi fotográfia [Mágia1] Kisvárosi fotografia [H] Kisvárosi fotografia. [PN, Mágia2] Kisvárosi fotografia [ÉÚ] Kisvárosi fotografia.
- 2 [Ny] Búsul búsul [H, PN, ÉÚ] Busul, busul
- 3 [ÖGYK] gyógyszerességéd. [Nyomdahiba miatt a főszövegben javítva.]
- 6 [Ny] Együgyü [V, Mágia1, H, PN] Együgyü [SZKP5] együgyü [Mágia2] Együgyü [SZKP6] együgyü [ÉÚ] Együgyü [korr₁] együgyü
- 9 [V, Mágia1, H, SZKP4, PN, Mágia2, ÉÚ] Igy
- 13 [Ny, V, Mágia1, H, SZKP4, PN, SZKP5, Mágia2, SZKP6, ÉÚ] nefelejs [korr₁] nefele<jts>|jcs:|
- 14 [Mágia1, H, PN, Mágia2, ÉÚ] Virág, virág. [A sor végén pont.]
- 15 [Ny, Mágia1, H, SZKP4, PN, Mágia2, ÉÚ] sir
- 16 [V, Mágia1, H, SZKP4, PN, Mágia2, ÉÚ] így
[Ny, Mágia1, H, PN, Mágia2, ÉÚ] rikatja
- 17 [Ny, Mágia1] Búsan, búsan, [A sor végén vessző.] [H] Busan, busan, [A sor végén vessző.] [SZKP4] Búsan, búsan, [A sor végén vessző.] [PN] Busan, busan, [A sor végén vessző.] [Mágia2] Búsan, búsan, [A sor végén vessző.] [ÉÚ] Busan, busan, [A sor végén vessző.]
- 18 [V, Mágia1, H, PN, Mágia2, ÉÚ] sipokat.
- 19 [Ny, V, Mágia1, H, SZKP4, PN, Mágia2, ÉÚ] Ki tudja [A szó után nincs írásjel.]
[Ny, V, Mágia1, H] mért, [A szó után vessző.] [SZKP4] miért [PN] mért, [A szó után vessző.] [SZKP5] miért [Mágia2, ÉÚ] mért, [A szó után vessző.]
[Ny, Mágia1, H, SZKP4, PN, SZKP5, Mágia2, SZKP6, ÉÚ] mióta? [A sor végén kérdőjel.] [korr₁] mióta<?>|:?:| [A sorvégi kérdőjel kihúzva, majd újra kiírva.]
- 20 [korr₁] <Z><|:z:|>|:Z:|enél, [Az előző sorvégi írásjel javítása után a sor eleji nagybetű előbb kisbetűre javítva, majd nagybetűre visszajavítva.]
- 22 [Ny, V, Mágia1, H, SZKP4, PN, SZKP5, Mágia2, SZKP6, ÉÚ] asszony. [A sor végén pont.] [korr₁] asszony<.>|:,:| [A sorvégi pont vesszőre javítva.]

- 23 [Ny, Mágia1, H, SZKP4–5, Mágia2, SZKP6] Lenéz, lenéz. [A sor végén pont.] [korr₁] lenéz<.>|:,:| [A sorvégi pont vesszőre javítva.]
- 24 [H, PN, ÉÚ] ut.
- 25 [PN] már. [A sor végén pont.]
- 28 [Ny] ezüstbilleentyükön [V] ezüst billeentyükön
[Mágia1, H, SZKP4, PN, SZKP5, Mágia2, ÉÚ] ujjja
- 30 [Ny, V, Mágia1, H, SZKP4, PN, SZKP5, Mágia2, SZKP6] Ő véle [ÉÚ] Ővéle
[korr₁] <Ō>|:ő:| véle

Szövegforrások

- [Ny] = *Nyugat*, 1911/23, [december 1.], 921. Annotáció a vers után: (*Szabadka*).
Három vers együtt közölve a 921–923. oldalakon: *A patikának üvegajtájában* (*Kisvárosi fotográfia* címmel); *Panoptikum* (kötetben: Mágia1, 37–38; Mágia2, 39–40); *Csendes, tiszta vers* (kötetben: Mágia1, 79, Mágia2, 81, *Csöndes, tiszta vers* címmel, ÖGYK, 145).
- [V] = *Világ*, 1912/206, [szeptember 1.], 1.
- [Mágia1] = Mágia1, 31–32. Annotáció a vers után: (*Szabadka*).
- [H] = *A Hét*, 1912, 48/1186, [december 1.], 762. Három vers együtt közölve ugyan ezen az oldalon: *A patikának üvegajtájában* (*Kisvárosi fotográfia* címmel); *Csendes tiszta vers*. (kötetben: Mágia1, 79; Mágia2, 81; *Csöndes, tiszta vers* címmel, ÖGYK, 145); *Fohász csillagatlan éjjel*. (kötetben: Mágia1, 64–65; Mágia2, 66–67; ÖGYK, 138–139).
- [SZKP4] = SZKP4, 49–50.
- [PN] = *Pesti Napló*, 1917/46, [február 15.], 15. Rovatcím: *Versek*.
- [SZKP5] = SZKP5, 58–59.
- [Mágia2] = Mágia2, 33–34. Annotáció a vers után: (*Szabadka*).
- [SZKP6] = SZKP6, 54–55.
- [ÉÚ] = *Az Érdekes Újság*, 1923/24, [június 14.], 6.
- [korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 25–26. (= SZKP6, 54–55.)
- [ÖGYK] = ÖGYK, 66–67.
- [ÚMaK] = *Új magyar költők*, szerk. Vajthó László, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1936, 213 (A Tanítás Problémái, 12). Összefoglaló cím: „A szegény kisgyermek panaszaiból. Öt vers együtt közölve a 210–213. oldalakon: *Mint aki a sínek közé esett...*; *Azon az éjjel; Este, este...*; *Lánc, lánc, eszterlánc* (*Lánc, lánc...* címmel); *A patikának üvegajtájában*.

43.

42 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 44

- A rosszleányok – mondják – arra laknak,
 árnyán az odvas és repedt falaknak.
 Én láttam egyet. Óriás kalapban.
 És arcomat zokogva eltakartam.
 5 A keze, lába oly picinyke volt.
 Az ördög küldte s csupa csipke volt.
 Színház után ment, csatakos ruhában,
 egy utca-sarkon tűnt az éjbe, láttam.
 A rosszleány mind arra künn tanyáz,
 10 hol sáros utcán szélbe leng a gáz.
 Úgy látom őket. Szájuk fázva reszket.
 Hideg testük, akár a szín-ezüst.
 Előttük lángol egy förtelmes üst
 s kígyóvért isznak és békákat esznek.

Szövegváltozatok

- 1 [SZKP4] rosszleányok
- 2 [V, SZKP4] Mélyén az odvas [SZKP5] Mélyen az odvas
- 7 [V, SZKP4–6, korri] Színház
- 8 [V, SZKP4–6, korri] tűnt
- 9 [SZKP4] rosszleány
[V, SZKP4–5] künt
- 10 [SZKP4–6] utcán búsan ég a [korri] utcán <búsan ég> [:szélbe leng:] a
- 12 [V] szín-ezüst.
- 14 [V, SZKP4–6, korri] kígyóvért

Szövegforrások

[V] = *Világ*, 1911/161, [július 9.], 1. Összefoglaló cím: *Új versek*. Annotáció: „A szegény kisgyermek panaszaiból. Három vers együtt közölve ugyanezen az oldalon: *Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska; És ott egy vén vidéki gyógytár; A rosszleányok – mondják – arra laknak.*”

[SZKP4] = SZKP4, 51.

[SZKP5] = SZKP5, 60.

[SZKP6] = SZKP6, 55–56.

[korri] = PIM, V. 4966/1–2, 26. (= SZKP6, 55–56.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 68.

44.

37 ← [SZKP1–3] → 45
43 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 45

A délután pezsgett a poros utcán,
mint az aranybor
s egyszerre este lett.
5 És úgy megváltozott az utca akkor,
savanyú holdfény lett a sugarakból,
a tűzorból ecet.

Szövegváltozatok

- 1 [VÜ, KépF] utcán, [SZKP2–3] uccán, [SZKP4] uccán [A sor végén nincs írásjel.]
4 [VÜ, KépF] utca [SZKP2–3] ucca
[VÜ, SZKP1, KépF, SZKP2–6, korr.] akkor. [A sor végén pont.]
5 [SZKP5–6, korr.] Savanyu
6 [VÜ, KépF] eczet

Szövegforrások

[VÜ] = *Vasárnapi Újság*, 1910/22, [május 29.], 462. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Hat vers együtt közölve: *A délután pezsgett a poros utcán; Ilyenkor a szobánk, mint a sziget; A sakk; Jaj, az estét úgy szeretem; Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál; Menj, kisgyerek*.

[SZKP1] = SZKP1, 19.

[KépF] = *Képes Folyóirat*, 1910/20, [október], 466. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Hat vers együtt közölve: *A délután pezsgett a poros utcán; Ilyenkor a szobánk, mint a sziget; A sakk; Jaj, az estét úgy szeretem; Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál; Menj, kisgyerek*.

[SZKP2] = SZKP2, 19.

[SZKP3] = SZKP3, 21.

[SZKP4] = SZKP4, 52.

[SZKP5] = SZKP5, 61.

[SZKP6] = SZKP6, 56.

[korr.] = PIM, V. 4966/1–2, 26. (= SZKP6, 56.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 68.

45.

44 ← [SZKP1–6, ÖGYK] → 46

Az első ősz.

Jaj, az de szomorú volt.
A híg eső sötéten csepegett
és kézilámpással, rozoga pallón
ballagtak el a szótlan emberek.
5 Csak erre emlékszem. Még néha arra,
hogyan halt meg a kertünkben egy virág
s a zöld gyepen, sárgáló délutánon
cikáztak a virgonc, fehér cicák.
De estefelé fojtott már a füstszag,
10 csak a gyümölcs mosolygott a rudon,
gyertyával jártak a pincék homályán
s lopótokkal bort hoztak, úgy tudom,
a vén pohárba, esti lakomára.
Mind, mind nevettek, én voltam csak árva
15 és fájt a szépség és a csillogó bor
és fájt az ősz és a zenés szüret,
a sár, a szél, a nyár bús nevetése,
a nagymamák, kik kéklő szemüket
rám csillogtatták pápaszemen által.
20 És fájt az est, mikor az emberek tárt
csűrökbe vitték a dús, szőke termést
s rézkotlákban főzték a szilvalekvárt.
A kerti székeket is mind behozták
és gyertya mellett a szobában ettünk,
25 mint temetésre kongott a harangszó
és a tűnő nyár settengett megettünk.
Kis nyári ruháim is eltemették
egy zöld ládába, ott tavaszig sírtak
s nyomukba – hűvös, józan, őszi tömjén –
30 halálosan fojtott a naftalin-szag.

- Ilyenkor elfutottam a szobámba
 az orvosságos-üvegek közé
 és néztem, hogy repül le néma gyásszal
 az est a csapzott, tarlott táj fölé.
- 35 Kis ujjaimmel csendesen doboltam
 a lágyan összeizzadt üvegajtón,
 a konyhában daloltak a cselédek,
 a szél valamit keresett sóhajtón.
 És amikor már mindenütt sötét lett,
- 40 az ágyba megöleltem kisöcsémet.
 Aztán pihegve sírtam egymagamban,
 a fákra néztem, lombjuk úgy zúgott.
 Titokzatosan bámultak szemembe,
 mint rongyba burkolt, ázott koldusok.

Szövegváltozatok

- [Cím] [ÚI, Nemzet] Az első ősz
- 1 [SZKP4] Jaj [A szó után nincs írásjel.]
 [ÚI] szomoru
 [ÚI] [A két félsor egy sorba szedve.] [SZKP1–6, korr_i] [A félsorok között
 nincs kihagyás.] [N] [A két félsor egy sorba szedve.]
- 2 [k] hig
- 3 [k, ÚI, SZKP1–3] padlón
- 4 [k] Mentek haza a szótlan
- 5 [SZKP1–2] emlékszem, Meg [Nyomdahiba: a vessző után nagybetű.]
- 6 [ÚI] kertünkben a virág
 [k] virág. [A sor végén pont.]
- 8 [SZKP1–5, Nemzet] virgonc [A szó után nincs írásjel.]
- 9 [k] füstszag. [A sor végén pont.]
- 10 [k] rudon. [A sor végén pont.] [ÚI] rúdon. [A sor végén pont.]
- 12 [SZKP2] hoztak [A szó után nincs írásjel.]
 [k, ÚI] hoztak – úgy tudom –
- 13 [k] pohárba [A szó után nincs írásjel.] [ÚI] vén üvegbe, esti
 [SZKP1–4] lakomára, [A sor végén vessző.]

- 15 [ÚI] bor, [A sor végén vessző.]
 [Nemzet] [Nyomdahiba: a sor kimaradt.]
- 19 [k, ÚI] Rámcsillogtatták [SZKP1–3, SZKP5] Rámcsillogtaták [SZKP6] Rám-
 csillogtatták [Nemzet] Rámcsillogtaták [korr_i] <Rámcsillogtatták> |rám
 csillogtatták:]
 [k, ÚI] által, [A sor végén vessző.] [SZKP1–4] által [A sor végén nincs írásjel.]
- 20 [ÚI] embertárt [Nyomdahiba.]
- 21 [k, ÚI, SZKP1–5, Nemzet] dús [A szó után nincs írásjel.]
- 22 [ÚI] rézkatlákban [Nyomdahiba.]
 [SZKP1–2] szilvalekvárt [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP3] szilvalekvárt,
 [A sor végén vessző.] [SZKP4] szilvalekvárt [A sor végén nincs írásjel.]
- 23 [ÚI] székeket lassan behozták
- 24 [k] ettünk [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP1–5, Nemzet] ettünk. [A sor
 végén pont.]
- 26 [ÚI] És a halott nyár
 [k] megettünk [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP6, korr_i] megettünk,
 [A sor végén vessző.]
- 28 [k] ládába s ott [ÚI] ládába és ott [SZKP1–6, Nemzet, korr_i] ládába s ott
 [ÚI] nyárig sirtak
- 29 [Nemzet] tömjén [A sor végén nincs gondolatjel.]
- 31 [ÚI] szobába, [A sor végén vessző.]
- 32 [k] orvosságosüvegek [ÚI, SZKP4] orvosságos üvegek
- 33 [SZKP2–3] gyászszal
- 34 [SZKP1–3] est csapzott,
- 35 [k, SZKP1–4] újjaimmal
- 36 [k] üvegajtón [A sor végén nincs írásjel.] [ÚI] üvegajtón. [A sor végén pont.]
- 38 [k] sohajtón. [ÚI] sóhajtón [A sor végén nincs írásjel.]
- 39 [SZKP1–5, Nemzet] setét
 [k] lett [A sor végén nincs írásjel.]
- 40 [ÚI] ágyban
- 41 [ÚI] S pihegve sírtam aztán egymagamban. [k] egymagamban. [A sor végén
 pont.]
- 42 [k] néztem. Lombjuk [A szó után pont.] [ÚI] néztem: Lombjuk [A szó után
 kettőspont.]
 [k, ÚI, SZKP1–6, Nemzet, korr_i] zúgott.
- 44 [k] rongyba burkolt [A második szó után nincs írásjel.] [ÚI] rongybaburkolt,

Szöveggörforrások

[k] = OSZKK, Quart. Hung. 2173, 3r–4r. A vers ceruzával áthúzza, törléssjellel ellátva.

[ÚI] = *Új Idők*, 1909/40, [október 3.], 308. Annotáció: *A gyermekkor eklogáiból*.

[SZKP1] = SZKP1, 20–21.

[SZKP2] = SZKP2, 19–20.

[SZKP3] = 21–22.

[SZKP4] = SZKP4, 53–54.

[SZKP5] = SZKP5, 62–63.

[SZKP6] = SZKP6, 56–58.

[Nemzet] = *A nemzet*, 1925/33–34, [november 15.], 854. Összefoglaló cím: *Magyar költők*. Az összefoglaló cím alatt, ugyanezen az oldalon, Kosztolányi verse előtt Áprily Lajos *Esti párbeszéd*, Kosztolányi verse után Bozzay Margit *Két út...* című verse olvasható.

[korr.] = PIM, V. 4966/1–2, 26–27. (= SZKP6, 56–58.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 68–70.

46.

45 ← [SZKP1–3] → 50
45 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 47

Ha néha-néha meghal valaki,
egy délután ordító trombitákkal
viszik a megdőbbsent utcákön által
s egész nap ezt a zenét hallani.
5 Oly bánatos, olyan igénytelen
a pap, a pluviale és a szolgák,
vörösre sírt orrokkal a rokonság,
a gyászszegélyes kendők a szemén
s később a hanton, ha az este jön,
10 magányos sírás künn a temetőn,
egy anya, aki gyászruhába, sírva
kis pléhkoszorút igazít a sírra...

De mégis gyönyörű ez s kis szivemben
valami mondja, hogy ez az egyetlen,
15 csupán ez a nagyság, mely itt megy el
és bánatomra harsogón felel
a trombiták kövér, aranyló torkán
egekbe zengő beethoveni orkán.
A hangszerek a ködös égbe nőnek
20 és este, este a felhő-mezőnek
szélén gyakorta látom,
hogy gázol a homályon –
csupa köd, zene, fellegek –
egy óriási gyászmenet.

Szövegváltozatok

- 1 [k, Ny] valaki [A sor végén nincs írásjel.] [ÖGYK] valaki. [A sor végén pont. Nyomdahiba miatt a főszövegben javítva.]
- 2 [k, Ny] délután rikoltó trombitákkal [ÉÚ] délután ordító trombitákkal
- 3 [k] Viszik a döbrent bús utcákon által [Ny] Viszik a döbrent bús utcákon által [SZKP1–3] Viszik a döbrent bús utcákon által [SZKP4] Viszik a döbrent, bús utcákon által [ÉÚ] Viszik a döbrent, bus utcákon által [SZKP5] Viszik a döbrent bús utcákon által [SZKP6] Viszik a döbrent, bús utcákon által [korr₁] <V>|:v:|szik a |:meg:|döbrent<, bús> utcákon által
- 6 [ÉÚ] pluviák [Nyomdahiba.]
- 7 [Ny, SZKP1, SZKP4, ÉÚ] sirt
- 9 [SZKP6, korr₁] jön. [A sor végén pont.]
- 10 [k, Ny, SZKP1, ÉÚ] sirás
[SZKP6] temetőn. [A sor végén pont.] [korr₁] temetőn<.>|:;| [A sorvégi pont vesszőre javítva.]
- 11 [k, Ny, SZKP1–3, ÉÚ] gyászruhába [A szó után nincs írásjel.]
[Ny, SZKP1, ÉÚ] sirva
- 12 [Ny, SZKP1, SZKP3, ÉÚ, SZKP5–6] pléhkoszorut [korr₁] pléhkoszor<u>|:ú:|t [SZKP2–4, ÉÚ] igazit
[Ny, SZKP1–2, ÉÚ] sirra...
- 13 [ÉÚ] gyönyörű
- 15 [k, Ny, SZKP1–4] Csak ez a bús nagyság, mi itt [ÉÚ] Csak ez a bus nagyság, mi itt [SZKP5–6] Csak ez a bús nagyság, mi itt [korr₁] <Csak ez a bús nagyság, mi itt megy el> |:csupán ez a nagyság, mely itt megy el:|
- 17 [k, Ny, SZKP1–5] kövér [A szó után nincs írásjel.]
- 18 [k, Ny, SZKP1–3, SZKP5–6] orkán [A sor végén nincs írásjel.] [korr₁] orkán|:;| [A sor végére pont beszúrva.]
- 19 [k, Ny, SZKP1–3, SZKP5–6] S a hangszerek [korr₁] <S a> |:A:| hangszerek
- 21 [ÉÚ] látom [A sor végén nincs írásjel.]
- 23 [k, Ny, SZKP1–4, ÉÚ, SZKP5–6] zene s

Szövegforrások

[k] = OSZKK, Quart. Hung. 2173, 23r.

[Ny] = *Nyugat*, 1910/7, [április 1.], 458. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Tizenhét vers együtt közölve a 450–460. oldalakon. A versek listáját lásd a *Jegyzetekben*.

[SZKP1] = SZKP1, 21.

[SZKP2] = SZKP2, 20.

[SZKP3] = SZKP3, 22–23.

[SZKP4] = SZKP4, 55.

[ÉÚ] = *Az Érdekes Újság*, 1914/9, [március 1.], 32. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Annotáció: *Kosztolányi Dezső versesciklusát, „A szegény kisgyermek panaszai”-t izléses kiállításban, amatőröknek való félpergamen kötésben adta ki. A könyv, amely eddig három kiadásban fogyott el, most tetemesen gazdagabb, a ciklus összes verseit magában foglalja. Mutatóba közöljük az alábbi két verset. Az első vers ugyanezen az oldalon: Mostan színes tintákról álmodom.*

[SZKP5] = SZKP5, 64.

[SZKP6] = SZKP6, 58–59.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 27–28. (= SZKP6, 58–59.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 70.

47.

46 ← [SZKP4–6, ÖGYK] → 48

- Egyszer pedig magamba mentem.
 A fák között egy éji ösvény,
 amelyre rávetette fösvény
 világát néhány éji csillag.
 5 Valami zúgott a homályban
 és nem tudtam, hogy az a szél volt.
 Ezüsthínáros volt az égbolt
 s nem tudtam, a hold fürdik ottan.
 Csak hallgattam a szél zúgását,
 10 csak néztem a vékony korongot,
 mely egy fa tetején borongott,
 és sárga volt, akár a boltban
 a savanyú citrom-cukor.
- És szállva-szálldostak az éjben
 15 a reszkető, remek rakéták,
 a siető, sebes staféták
 és százezer és millió volt,
 angyal, sugár is trillió volt.
 A lombon, a sötét farácson
 20 intett egy mennyei karácsony.
 Egy nagy csillag, mint aranyalma
 érett és súlyos reszketéssel
 kísértve lebegett felettem
 és én kezecskémme levettem,
 25 hazavitem, ágyamba dugtam
 s ingembe tűztem éjszaka...

Szövegváltozatok

- [Cím] [É] Különös éji út az erdőn
 1 [É] ... Egyszer [A sor elején három pont.]
 2 [É, SZKP4–6] között kis éji [korr₁] között <kis> |:egy:| éji
 4 [É] csillag: [A sor végén kettőspont.] [SZKP4] csillag, [A sor végén vessző.]
 6 [É] volt, [A sor végén vessző.] [SZKP4] volt [A sor végén nincs írásjel.]
 7 [SZKP4–6, korr₁] Ezüsthínáros
 9 [SZKP5–6, korr₁] zugását,
 11 [É] Mely a fák ormain borongott, [SZKP4–5] Mely egy fa ormain borongott,
 19 [É, SZKP4] fa-rácson
 23 [SZKP4–6, korr₁] Kisértve

Szövegforrások

- [É] = *Élet*, 1913/49, [december 7.], 1558. Annotáció: (*Új vers a „Szegény kisgyermek panaszai”-ból*).
 [SZKP4] = SZKP4, 56.
 [SZKP5] = SZKP5, 65.
 [SZKP6] = SZKP6, 60–61.
 [korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 28–29. (= SZKP6, 60–61.)
 [ÖGYK] = ÖGYK, 71.

48.

47 ← [SZKP4–5] → 50
47 ← [SZKP6, ÖGYK] → 49

- Kip-kop köveznek. Itt van a tavasz.
Hajnalba száz kalapács zaja ébreszt.
Én hallgatom ágyamból a zenés neszt.
Mily csiklandó és édes és ravasz.
5 Tavasz, tavasz. Az utcánkat javítják.
Mostan fölajzzuk a csigát, parittyát.
Tavasz. Libeg az udvarunk egén fönt
a sárga, kék és rózsaszínű léggömb.
Kip-kop, zene az élet, muzsika,
10 láng ég a fákon, a bokor zöld oltár.
Mostan miséznek a kis madarak
és a szobákban is ezer titok vár.
Dal zeng, ha megütöm a képet, asztalt,
zenél az élet, a cipőm, az aszfalt.
15 Most mint a léggömb szállani szeretnék.
Mily csiklandó és édes és ravasz
a zöldbe bújni s enni a cseresznyét.
Cseresznyepiros, zöldarany tavasz.

Szövegváltozatok

- 1 [VÜ, SZKP4–6, korr_i] Kip-kop, [A szó után vessző.]
- 2 VÜ, [SZKP4–5] Hajnalban
- 3 [VÜ, SZKP4–6] Úgy hallgatom [korr_i] <Én> |:Úgy:| hallgatom
[VÜ, SZKP4–6] neszt, [A sor végén vessző.] [korr_i] neszt<,>|:| [A sorvégi
vessző pontra javítva.]
- 5 [VÜ] utcánkat
- 6 [VÜ, SZKP4–6, korr_i] felajzzuk

- 7 [VÜ] Tavasz, tavasz. Tánczol az udvaron, [SZKP4] Tavasz, tavasz. Tán-
col az udvaron, [SZKP5–6] Tavasz, tavasz. Táncol az udvaron [korr_i] Ta-
vasz<,>|:| <tavasz. Táncol az udvaron> |:Libeg az udvar|:unk:| <kék> egén
fönt:| [A vessző pontra javítva. A *kék* szó átfirkálva, az *-unk* szótag utólag
beillesztve.]
- 8 [VÜ, SZKP4–5] A kék, a sárga, piros luftbalón. [SZKP6] A kék, a sárga, piros
luftbalón [A sor végén nincs írásjel.] [korr_i] <A kék, a sárga, piros luftba-
lón> |:A sárga, <Kék> |:kék:| és rózsaszínű léggömb:| [A javításban előbb a
Kék [!] szó kiírva, majd kihúzza, végül a javítás fölé újra kiírva.]
- 14 [VÜ] Zenél, muzsikál a cipőm, az aszfalt. [SZKP4–6] Zenél, muzsikál a
cipőm, az aszfalt. [korr_i] <Z>|:z:|enél<, muzsikál> |:az élet:| a
- 15 [VÜ] szeretnék, [A sor végén vessző.]
- 16 [VÜ, SZKP4–6] ravasz, [A sor végén vessző.] [korr_i] ravasz<,> [A sorvégi
pont kihúzza.]
- 17 [SZKP5] bujni

Szövegforrások

[VÜ] = *Vasárnapi Újság*, 1911/23, [június 4.], 454. Összefoglaló cím: *Új versek*.
Annotáció: („*A szegény kisgyermek panaszai*”-ból.). Két vers együtt közölve,
az első ugyanezen az oldalon: *A rokonok*.

[SZKP4] = SZKP4, 57.

[SZKP5] = SZKP5, 66.

[SZKP6] = SZKP6, 61.

[korr_i] = PIM, V. 4966/1–2, 29. (= SZKP6, 61.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 71–72.

49.

48 ← [SZKP6, ÖGYK] → 50

Az áprilisi délutánon
dalt hallani egyszerre, távol.
Az illatos, japáni égből
hull a napfény és hull a zápor.

- 5 Tömjénez a tavasz a légben,
virágos ágon kancsi fény ég.
Kis, ideges lányok kacagnak,
veri az ördög a feleségét.
- 10 Nyílt arccal isszuk az esőt fel,
agyunkba rózsaszínű láz kap.
Vékony, ezüst esőfonálon
dévaj angyalkák citeráznak.
- 15 Kigyúl a táj. Milyen vihar volt.
Villám se lobbant, ég se dörgött.
De láttuk a két ősi titkot:
itt járt az Angyal és az Ördög.

Szövegváltozatok

- 1 [ÖGYK] délutánon. [A sor végén pont. Nyomdahiba miatt a főszövegben javítva.]
- 10 [SZKP6] rózsaszínű láz kap, [A sor végén vessző.]
[korr.] kap<,> [A sorvégi vessző kihúzva.]
- 14 [SZKP6, korr.] dörgött, [A sor végén vessző.]

* [Hét, Mágia1, Mágia2] [A vers korábbi szövegváltozata *Áprilisi ezüst eső* címmel önállóan megjelent *A Hét* című folyóiratban, majd a *Mágia* című kötet két kiadásában. A változatot teljes hosszában közöljük. A közlés alapja: Mágia1 = Mágia2. A folyóiratközlés eltéréseit a vers utáni jegyzetekben tüntetjük fel.]

Áprilisi ezüst eső

Szeles, fehérítő délutánon,
mikor dalt hallasz messze, távol,
a tiszta, illatterhes égből
hull a napfényes, könnyű zápor.

- 5 Akáctömjén röpül a légben,
a lomb merengő, szűz fehérség,
kis, ideges lányok kacagnak,
veri az ördög a feleségét.
- 10 Nyílt arccal isszuk az esőt fel,
agyunkba rózsaszínű láz kap,
vékony, ezüst esőfonálon
fehér angyalkák citeráznak.
- 15 Piros a síró égnek arca
s a lány eső vigan pörög le,
mint fiatal, szelíd leányok
titkos szerelmű, enyhe könnye.

Jegyzetek a szövegváltozathoz:

- 5 [Hét] Akáctömjén
7 [Hét] kacagnak
9 [Hét] arczczal
10 [Hét] rózsaszínű
12 [Hét] cziteráznak.
13 [Hét] síró égnek arcza

Szövegforrások

[Hét] = *A Hét*, 1910, 16/1049, [április 17.], 254.
[Mágia1] = Mágia1, 42.
[Mágia2] = Mágia2, 44.
[SZKP6] = SZKP6, 62.
[korr.] = PIM, V. 4966/1–2, 29. (= SZKP6, 62.)
[ÖGYK] = ÖGYK, 72.

50.

46 ← [SZKP1–3] → 51

48 ← [SZKP4–5] → 51

49 ← [SZKP6, ÖGYK] → 51

Mi van még itt?

Egy kis fürdőhely is.

Szegényes, kedves és titokzatos.

Kies liget. A levegője friss.

Láncot csörget az öreg csónakos

5 és ladikot bocsát a néma tóra.

Táncsal, zenével hív az esti óra

s hajnalba már – csiklandozós nagyon –

új zene veri furcsa ablakom.

Oly idegen az ágy, a gyertya, szék

10 Repedt tükör. A függöny furcsakék.

Távol a fák között egy tarka bolt áll,

messzire fénylik ferde bábuja.

Emlékpohár, síp, gyöngy, göröggyufa.

Vörös karbolpor rossz kanálisoknál.

15 Kérdeműlt, olcsó romantika.

De ősz felé, jaj ősz felé, de bús itt.

Az erdő fáj. Ledobja koszorúit

s üres lesz a sok ócska kalyiba.

A tó, a tó is őszi ködbe búvik

20 és döng a szúnyog az ablakszítán,

picike, véres, cincogó cigány.

A nyár kísért. Munkálkodik a pók,

a kikötőbe pállnak a hajók,

s a fürdőházba kikukucsál árván

25 a rozoga zuhanyból egy szivárvány.

Az esti parkon kertel a halál.

A tó körül láz, békanyál...

És azután a híves, holdas esték.

Itten nyaral az ínség és betegség

30 alélt napon, vénasszonyok nyarán.

Sok béna aggot párnaszékbe tolnak

s tengő raja a vénkisasszonyoknak

az árva nyártól búcsúzik talán.

Az őszi vendéglőn szegény idillek.

35 Egy álmos úr. Előtte sör, szalámi.

A sánta pincér piszkos frakkban illeg

s a kutya nem győz a falatra várni.

Késői évad. A szobák is olcsók.

Egy bús öreg motozgat este itt

40 a part körül és megmeri a korsót

s a tóból télre gyógyulást merít.

A tó, a tó! az eleven poézis,

fölötte az ég – s összefoly a két víz –

egymásbaolvad – tág gyerekszemekkel

45 föl-fölmeredve nézem néma reggel.

A tó, a tó! a messzeség! hahó,

a messzeségbe elvisz egy hajó,

ó álom, áldás, szívdobogtató

tündéri titkok tükre, tiszta tó,

50 tündéri tó! Az ég is mint a tó,

kék habja oly sejtelmesen inog.

Gyakran keresek rajt egy illanó,

tovább libegő, lenge ladikot.

Szövegváltozatok

1 [Ny, SZKP1–3, SZKP5–6, korr.] [A felsorok között nincs kihagyás.]

3 [k, Ny, SZKP1–5] Erdő. Liget.

5 [k] bocsát az[!] <esti> |néma| tóra. [Rontás sorugrás miatt. A névelő nincs javítva.]

6 [k] hiv

- 8 [Ny] furcs [Nyomdahiba.]
 9 [k, Ny, SZKP1–5] szék. [A sor végén pont.]
 11 [k] <f>|:t|arka bolt áll. [A sor végén pont.]
 13 [k, SZKP4] sip,
 14 [Ny] karbolypor [Nyomdahiba.]
 [SZKP5] roszt [Nyomdahiba.]
 15 [SZKP3, SZKP5] Kérdeműlt [A szó után nincs írásjel.]
 16 [SZKP4] jaj ősz felé [A harmadik szó után nincs írásjel.]
 17 [Ny] erdő fűj. Ledobja [Nyomdahiba.]
 20 [Ny] S döng
 [k, Ny, SZKP1–6] ablakszítán – [A sor végén gondolatjel.] [korr_i] ablakszítán <->|:| [A sorvégi gondolatjel vesszőre javítva.]
 21 [k, Ny, SZKP1–6] cigány – [A sor végén gondolatjel.] [korr_i] cigány <-> [A sorvégi gondolatjel kihúzva.]
 22 [k, Ny, SZKP1–3] kísért. [SZKP4] kísért, [A szó után vessző.] [SZKP5–6, korr_i] kísért.
 [korr_i] pók, [A sorvégi vessző megerősítve.]
 23 [SZKP4] kikötőben
 [Ny] kikötőbe szállnak a [Nyomdahiba.]
 24 [SZKP4] fürdőházban
 25 [k] zuhanyból egy szivárvány [A sor végén nincs írásjel.]
 26 [k, Ny, SZKP1–5] esti erdőn kertel
 29 [k, Ny, SZKP1–6] Itt nyaral a szegénység és [korr_i] Itt|en| nyaral <a szegénység> |:az ínség| és
 33 [korr_i] <<Az árva> nyártól> |:<a késő> |:az árva| nyártól:| [Előbb: *a késő nyártól*, majd: *az árva nyártól*.]
 [k] nyártol
 [k] búcsuzik [Ny, SZKP1] búcsuzik [SZKP2–3, SZKP5–6, korr_i] búcsuzik
 35 [Ny, SZKP1–3] ur. [SZKP4] ur, [A szó után vessző.]
 38 [k, Ny, SZKP1–3] Késői széken. A [SZKP4] Késői széken, a [SZKP5–6] Késői széken. A [korr_i] Késői <széken> |:évad:|. A
 40 [k] A <fák> |:part:|
 41 [k, Ny, SZKP1] merit.
 42 [k] poézis<,> – [A gondolatjel a sorvégi vesszőre írva.] [Ny, SZKP1–5] poézis [A sor végén nincs írásjel.]
 43 [SZKP4] ég s – összefoly
 [Ny, SZKP1–6, korr_i] viz –
 44 [k, Ny] egymásbaolvad – s tág
 [SZKP4] gyermekszemekkel

- 45 [k, Ny, SZKP1–5] Fel-felmeredve
 46 [k, Ny, SZKP1–4] hahó! [A sor végén felkiáltójel.]
 47 [k, Ny, SZKP1–4] hajó [A sor végén nincs írásjel.]
 48 [SZKP1] áldás [A szó után nincs írásjel.]
 [k, Ny, SZKP1, SZKP4, SZKP6] szivdobogató
 49 [k, Ny, SZKP1] tükre [A szó után nincs írásjel.]
 [k] tó<|>|:| [A sor végén pont. A felkiáltójel szára átsatírozva.] [Ny, SZKP1–6, korr_i] tó. [A sor végén pont.]
 50 [korr_i] <T>|:t|ünderi [A sor eleji nagybetű az előző sor végén lévő pont ellenére kisbetűre javítva.]
 [k, Ny, SZKP1] is, [A szó után vessző.]
 [k, Ny, SZKP1–4] tó [A sor végén nincs írásjel.]
 52 [k, Ny, SZKP1–2] rajt egy illanó [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP3] rajt egy illanó [Nyomdahiba; a sor végén nincs írásjel.] [SZKP4–5] rajt egy illanó [A sor végén nincs írásjel.]
 53 [k, Ny, SZKP1–6] Továbblibegő, [korr_i] <Továbblibegő> |:Tovább libegő:|

Szövegforrások

[k] = OSZKK, Quart. Hung. 2173, 20r–22r.

[Ny] = *Nyugat*, 1910/7, [április 1.], 457–458. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Tizenhét vers együtt közölve a 450–460. oldalakon. A versek listáját lásd a *Jegyzetekben*.

[SZKP1] = SZKP1, 22–23.

[SZKP2] = SZKP2, 21–22.

[SZKP3] = SZKP3, 23–25.

[SZKP4] = SZKP4, 58–59.

[SZKP5] = SZKP5, 67–69.

[SZKP6] = SZKP6, 62–65.

[korr_i] = PIM, V. 4966/1–2, 29–31. (= SZKP6, 62–65.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 73–74.

51.

50 ← [SZKP1–6, ÖGYK] → 52

Milyen lehet az élet ott kívül?

- Csak néha jönnek a vásárosok
 hírt hozva városunkba messziről
 és a markukba sok-sok pénz forog.
 5 Különösek, tarkák és rikítók,
 kucsmások, fázók, mint az eszkimók
 és síp füttyöl és zeng a rossz zene,
 varázsitalt iszunk és dob pörög,
 megváltozik mindnyájunk élete,
 10 itt vannak a szakállas bűvölők.
 A füledt bódében ezernyi nép,
 halott királyok, kertek, régi kép,
 hercegleányok, messze tengerek,
 szemem káprázva megremeg
 15 s ime ijedve látja,
 hogy tolja fel lélegző, néma arcát
 egy vértelen, halálsápadt viaszbab
 a sárga délutánba.

Szövegváltozatok

- 1 [k, Ny, SZKP1–4] ottkívül?
- 2 [k, Ny, SZKP1–5] vásárosok. [A sor végén pont.]
- 3 [k] S hírt hoznak városunkba messziről [Ny, SZKP1] S hírt hoznak városunkba messziről [SZKP2–5] S hírt hoznak városunkba messziről
- 4 [k, Ny, SZKP1–6] És markukba [korr.] <És> |:és:| <markukba> |:a markukba:|
 [k, Ny, SZKP1–6] forog, [A sor végén vessző.] [korr.] forog<, >|:,:| [A sorvégi vessző pontra javítva.]
- 5 [SZKP1] Különösek. tarkák [Nyomdahiba: a szó után pont.]
 [k, Ny, SZKP1–6, korr.] rikítók,

- 7 [k] füttyöl
 [k, SZKP4–5] rossz
- 8 [k, Ny, SZKP1–4] pörög [A sor végén nincs írásjel.]
- 9 [k, Ny, SZKP1–5] élete. [A sor végén pont.]
- 10 [k, Ny, SZKP1–4] bűvölők [A sor végén nincs írásjel.]
- 11 [SZKP1–3] füledt [Nyomdahiba.]
- 15 [k, Ny] S ijedve, égve látja, [SZKP1–2] S ijedve égve látja, [SZKP3] S ijedve, égve látja, [SZKP4] S ijedve-égve látja [SZKP5] S ijedve, égve látja,

Szövegforrások

[k] = OSZKK, Quart. Hung. 2173, 24r.

[Ny] = *Nyugat*, 1910/7, [április 1.], 458–459. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*. Tizenhét vers együtt közölve a 450–460. oldalakon. A versek listáját lásd a *Jegyzet*ekben.

[SZKP1] = SZKP1, 23.

[SZKP2] = SZKP2, 22.

[SZKP3] = SZKP3, 25.

[SZKP4] = SZKP4, 60.

[SZKP5] = SZKP5, 70.

[SZKP6] = SZKP6, 65–66.

[korr.] = PIM, V. 4966/1–2, 31. (= SZKP6, 65–66.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 74–75.

52.

51 ← [SZKP1–5] → 54
 51 ← [SZKP6, ÖGYK] → 53

A délutánoktól mindig futottam.

Ha jött az árny s ha nőtt szívem felett,
 megbújtam a szobában egy sarokban.
 És az egész föld beleremegett.

- 5 Egyszer szél és fehérség. Por. Kisértés.
 Mindenki valamit keres,
 még a homok is ideges.
 Otromba zaj
 és tompa jaj –
 10 oly elhaló – olyan csodás –
 harangozás – vagy motozás –
 nincs nyugta sehol nyugtalan szívünknek.
 A tikkadt fecskék álmosan röpködnek.

- Máskor rikító fény és sárgaság.
 15 A tűz fölgyújtja vágyaink dalát
 és nőnek a bűnök s a kisleányok
 s mi nézünk félve, szívdobogva rájuk.
 A nap beteg szívünkre süt,
 bánatosak a hegedűk,
 20 emlékeink hervadtan illatoznak,
 halljuk szavát búcsúzó bánatoknak.
 Gonosz fejfájás kóvályog felettünk,
 parázslanak a kislány szemei,
 szoknyáitól meggyúl a levegő,
 25 rá se merünk tekinteni...
 Csak babrálunk sárgult arcképeken.

De néha csupa sejtetem.

- Ilyenkor elhal a vér éneke
 és minden oly üres és fekete.
 30 Gyertyák gyúlnak vihar-váró szobákban,
 sajogva lüktet homlokunk.
 Fogunk csikorgatjuk és nem beszélünk,
 elfordítjuk fejünk...

Úgy suttogunk.

Szövegváltozatok

[Cím] [Család] Délutánok.

- 1 [Család, SZKP1–6] A délutánoktól mindig búsan futottam. [A sor után nincs kihagyás.] [korr.] A délutánoktól mindig <búsan>|-mindig| futottam. [A sor után nincs kihagyás.]
- 2 [Család, SZKP1] szívem
[Család, SZKP1–3, SZKP5] fölött,
- 3 [Család, SZKP1–5] Megbújtam
[Család, SZKP1–6, korr.] a gyerekszobában
[Család, SZKP1–4] [A sor után kihagyás.]
- 5 [Család] Egyszer: [A szó után kettőspont.] [SZKP1–3] Egyszer; [A szó után pontosvessző.] [SZKP4] Egyszer. [A szó után pont.] [SZKP5] Egyszer: [A szó után kettőspont.]
[Család, SZKP1–2] Kisértés, [A sor végén vessző.] [SZKP3] Kisértés.
- 10 [SZKP1] elhaló [Nyomdahiba.]
- 11 [Család, SZKP1–6] – bús motozás – [korr.] – <<bús>|-vagy:|>|-vagy:| motozás –
- 12 [SZKP4] szívünknek, [A sor végén vessző.]
- 13 [Család, SZKP1–5] repülnek.
- 14 [Család, SZKP1–3, SZKP5] Máskor: [A szó után kettőspont.]
[Család, SZKP1] sárgaság [A sor végén nincs írásjel.]
- 15 [Család, SZKP1–4] felgyújtja [SZKP5–6] felgyújtja [korr.] f<e>|ö:|lgyújtja [SZKP1–5] vágyainak
- 16 [Család] bűnök és a
[SZKP4] kisleányok, [A sor végén vessző.]
- 17 [SZKP1, SZKP4] szívdobogva

- 19 [SZKP1–4] hegedűk,
 20 [Család, SZKP1–6] illatoznak [A sor végén nincs írásjel.] [korr₁] illatoz-
 nak];:] [A sor végére vessző beszúrva.]
 21 [Család, SZKP1–6] S halljuk [korr₁] <S> halljuk
 [Család, SZKP1] bucsúzó
 [Család, SZKP1–6, korr₁] bánatoknak, [A sor végén vessző.]
 22 [SZKP4] felettünk, [Nyomdahiba.]
 23 [Család, SZKP1–3] Égnek kedvesünk szemei, [SZKP4] Égnek a kedves sze-
 mei, [SZKP5] Égnek kedvesünk szemei,
 25 [SZKP4] tekinteni. [A sor végén pont.]
 27 [Család, SZKP1–3, SZKP5] néha: [A szó után kettőspont.]
 30 [Család, SZKP1] gyulnak
 31 [Család] homlokunk, [A sor végén vessző.]
 33 [SZKP1–3] Elfordítjuk
 [SZKP4] fejünk. [A szó után pont.]
 [Család, SZKP1–3] [A felsorok között nincs kihagyás.] [SZKP4] [A két fél-
 sor egy sorba szedve.] [SZKP5–6, korr₁] [A felsorok között nincs kihagyás.]
 [SZKP1–6] S úgy [korr₁] <S ú>:Ü:gy
 [Család] suttogunk... [A sor végén három pont.]

Szövegforrások

- [Család] = *A Család*, 1909/12, [június 16.], 9.
 [SZKP1] = SZKP1, 24.
 [SZKP2] = SZKP2, 22–23.
 [SZKP3] = SZKP3, 25–26.
 [SZKP4] = SZKP4, 61–62.
 [SZKP5] = SZKP5, 71–72.
 [SZKP6] = SZKP6, 66–67.
 [korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 31–32. (= SZKP6, 66–67.)
 [ÖGYK] = ÖGYK, 75–76.

53.

55 ← [SZKP1–5] → 56
 52 ← [SZKP6, ÖGYK] → 54

Jaj, az estét úgy szeretem.

Az este egy kis szerecsengyerek,
 ki várja csak szerecsenanyját
 és addig játszik téveteg.

- 5 Lángot fúj a fekete éjszakába,
 pufók lámpákat, zengő tüzeket,
 mint kisfiú, ki néma kedvtelésből
 szappangolyókat ereget.

Szövegváltozatok

- 1 [VÜ, SZKP1, KépF, SZKP2–6] szeretem, [A sor végén vessző.] [korr₁] sze-
 retem<,>|:| [A sorvégi vessző pontra javítva.]
 [VÜ, SZKP1, KépF, SZKP2–6, korr₁] [A sor után nincs kihagyás.]
 3 [VÜ, SZKP1, KépF, SZKP2–6] várja bús szerecsenanyját [korr₁] várja <bús>
 |:csak:| szerecsenanyját
 5 [SZKP5] fuj

Szövegforrások

- [VÜ] = *Vasárnapi Újság*, 1910/22, [május 29.], 462. Összefoglaló cím: *A szegény kis-
 gyermek panaszai*. Hat vers együtt közölve: *A délután pezsgett a poros utcán;
 Ilyenkor a szobánk, mint a sziget; A sakk; Jaj, az estét úgy szeretem; Gyakran
 megyek el most halotti házak kapujánál; Menj, kisgyerek*.
 [SZKP1] = SZKP1, 25.
 [KépF] = *Képes Folyóirat*, 1910/20, [október], 466. Összefoglaló cím: *A szegény kis-
 gyermek panaszai*. Hat vers együtt közölve: *A délután pezsgett a poros utcán;
 Ilyenkor a szobánk, mint a sziget; A sakk; Jaj, az estét úgy szeretem; Gyakran
 megyek el most halotti házak kapujánál; Menj, kisgyerek*.
 [SZKP2] = SZKP2, 24.
 [SZKP3] = SZKP3, 27.
 [SZKP4] = SZKP4, 65.
 [SZKP5] = SZKP5, 75.

[SZKP6] = SZKP6, 67–68.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 32. (= SZKP6, 67–68.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 76.

54.

52 ← [SZKP1–5] → 55

53 ← [SZKP6, ÖGYK] → 55

Ilyenkor a szobánk, mint a sziget
 körötte a hideg lég, mint a tenger.
 Kis kucsmáinkon zuzmara zizeg,
 piros orcával, könnyező szemekkel
 5 hazajövünk. Kezünkbe korcsolya.
 Reánk süt a lámpácska mosolya.
 És fő a kedves kávé, forr a tej,
 a pesztonka perecért szalad el
 és pihegünk, szemünk bámulva néz
 10 s a sárga gesztenyén végigcsorog
 a rózsaméz.

Szövegváltozatok

- 1 [VÚ, SZKP1, KépF, SZKP2–5] szobánk [A szó után nincs írásjel.]
- 2 [VÚ, SZKP1, KépF, SZKP2–6] S körötte [korr₁] <S> körötte
 [VÚ, KépF, SZKP4] lég [A szó után nincs írásjel.]
- 3 [SZKP1, KépF, SZKP2–6] zizeg [A sor végén nincs írásjel.] [korr₁] zizeg[::]
 [A sor végére vessző beszúrva.]
- 4 [VÚ] S piros arcokkal, [SZKP1] S piros arcokkal, [KépF] S piros arcokkal,
 [SZKP2–6] S piros arcokkal, [korr₁] <S> piros arcokkal,
 [SZKP2] [Nyomdahiba: a sor duplikálva.]
- 5 [VÚ, SZKP1, KépF, SZKP2–4] Haza jövünk.
- 8 [VÚ, KépF] perecért
 [SZKP4] szalad el. [A sor végén pont.]
- 9 [VÚ, SZKP1, KépF, SZKP2–3] És pihegünk s szemünk [SZKP4] Csak pihe-
 günk, szemünk [SZKP5–6] És pihegünk s szemünk [korr₁] pihegünk <s>[::]
 szemünk [A kötőszó vesszőre javítva.]

Szövegforrások

[VÜ] = *Vasárnapi Újság*, 1910/22, [május 29.], 462. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Hat vers együtt közölve: *A délután pezsgett a poros utcán; Ilyenkor a szobánk, mint a sziget; A sakk; Jaj, az estét úgy szeretem; Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál; Menj, kisgyerek.*

[SZKP1] = SZKP1, 25.

[KépF] = *Képes Folyóirat*, 1910/20, [október], 466. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Hat vers együtt közölve: *A délután pezsgett a poros utcán; Ilyenkor a szobánk, mint a sziget; A sakk; Jaj, az estét úgy szeretem; Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál; Menj, kisgyerek.*

[SZKP2] = SZKP2, 23–24.

[SZKP3] = SZKP3, 27.

[SZKP4] = SZKP4, 63.

[SZKP5] = SZKP5, 73.

[SZKP6] = SZKP6, 68.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 32. (= SZKP6, 68.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 77.

55.

54 ← [SZKP1–5] → 53
54 ← [SZKP6, ÖGYK] → 56

A sakk.

Feketesárga tarkaság.

Figyelve áll őrt a sok tarka báb.

Apám óráig bámul, nézi-nézi

és visszabámul, nézi őt a sakk.

5 Szivarfüstben beszélget véle hosszan,
mint egy komoly arab.

Szövegváltozatok

- 1 [VÜ, SZKP1, KépF, SZKP2–3, SZKP5–6, korr₁] [A fél sorok között nincs kihagyás.]
- 2 [SZKP4] őrt a tarka
- 3 [VÜ, SZKP1, KépF, SZKP2–3, SZKP5–6, korr₁] bámul s nézi-nézi
- 5 [SZKP4] Szivarfüstbe

Szövegforrások

[VÜ] = *Vasárnapi Újság*, 1910/22, [május 29.], 462. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Hat vers együtt közölve: *A délután pezsgett a poros utcán; Ilyenkor a szobánk, mint a sziget; A sakk; Jaj, az estét úgy szeretem; Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál; Menj, kisgyerek.*

[SZKP1] = SZKP1, 25.

[KépF] = *Képes Folyóirat*, 1910/20, [október], 466. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Hat vers együtt közölve: *A délután pezsgett a poros utcán; Ilyenkor a szobánk, mint a sziget; A sakk; Jaj, az estét úgy szeretem; Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál; Menj, kisgyerek.*

[SZKP2] = SZKP2, 24.

[SZKP3] = SZKP3, 27.

[SZKP4] = SZKP4, 64.

[SZKP5] = SZKP5, 74.

[SZKP6] = SZKP6, 68–69.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 32–33. (= SZKP6, 68–69.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 77.

56.

53 ← [SZKP1–5] → 57
55 ← [SZKP6, ÖGYK] → 57

Oly jó ébredni.

Álmom messzeszédül
s a tegnapi szobát már láthatom,
ha fuldokolva – az álom vizébül –
a paplanomra nyújtom a karom.

5 Ez itt a part már.

Ah, de szép, de szép volt
az ébredés csiklandva, tétován,
a mosdótálban a közeli égbolt,
a zongorázás a másik szobán.

10 Tündéri reggel. A sötét szalonba
apuska zongorázik andalogva.
Ez Mendelssohn. Álombeli ködök.

Úgy hallgatom az ajtó hasadékán
s állok a hangok közt kis ingbe, némán,
mint hajnali gyöngyvirágok között.

Szövegváltozatok

- 1 [SZKP1–3, SZKP5–6, korr.] [A felsorok között nincs kihagyás.]
- 2 [SZKP1–6] láthatom. [A sor végén pont.] [korr.] láthatom<.>|:;| [A sorvégi pont vesszőre javítva.]
- 4 [Ren, SZKP1–6] Kis paplanomra [korr.] <Kis> |:a:| paplanomra
- 5 [Ren, SZKP1–5] [A felsorok között kihagyás.]
- 6 [Ren, SZKP1–6] Ez ébredés [korr.] <Ez> |:az:| ébredés
- 9 [Ren, SZKP1–3] szalonba'

- 11 [SZKP4] Ó Mendelssohn.
- 12 [SZKP1–4] hallgattam
[Ren] kasadékán [Nyomdahiba.]
- 14 [SZKP1] között. [Nyomdahiba.]

Szövegforrások

[Ren] = *Renaissance*, 1910/2, [május 25.], 121. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*. Négy vers együtt közölve a 120–122. oldalakon: *Mostan színes tintákról álmodom; A nagyanyámhoz vittek el aludni; Oly jó ébredni; Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok.*

[SZKP1] = SZKP1, 25–26.

[SZKP2] = SZKP2, 24–25.

[SZKP3] = SZKP3, 27–28.

[SZKP4] = SZKP4, 66.

[SZKP5] = SZKP5, 76.

[SZKP6] = SZKP6, 69.

[korr.] = PIM, V. 4966/1–2, 33. (= SZKP6, 69.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 77–78.

- A húgomat a bánat eljegyezte
és most csak ül, szeliden, csöndben ül
virágai közt, mindig egyedül.
Ő is virág. Hervadt virág a lelke.
- 5 A húgomat a bánat eljegyezte.
- Az ablakunk mellett csak vár szegény,
a szenvedés hajol szíve fölé
s ha rózsá nyílik ki, nem az övé.
- 10 Csöndes, komoly hajfűrtje a fején
szegényesen búsong – fakulva s árván –
mint holt leányé, a koporsópárnán.
- És néz. Szelíden, békült tiszta szemmel.
Zokogni nem tud és nevetni nem mer.
- 15 De, hogyha nem lát a szobába senkit
és elmotoz, vagy ó szekrényeket nyit,
siratja bús, koszorúttan fejét
és hogyha körülömlő a setét,
a könnye vén csipkék közt hulldogál
s a szíve, jaj, mint megrepedt pohár –
- 20 gyémántpohár – babonásan csilingel,
mert valaki játszott e tiszta szívvel,
széttörte s most olyan a sóhaja,
hogy néha, ha az én szobámba téved,
rémült imákat suttogok az éjnek
- 25 s nem alszom el az éjszaka.

Ő meg csak nézi, hogy a kert alatt,
hogy éled újra szüntelen a nap –
bús, sárga nap – s hogy száll a lomha este

És vár.
Mivel a bánat eljegyezte.

Szövegváltozatok

- [Cím] [Ny] Húgom [BMN] A húgomat a bánat eljegyezte... [UMK] A húgomat a bánat eljegyezte. [AH] A húgomat a bánat eljegyezte [Kh] A húgomat a bánat eljegyezte [MK] A húgomat a bánat eljegyezte... [PV] A húgomat a bánat eljegyezte. [TVL] A húgomat a bánat eljegyezte...
- [BMN, J, Kh, PV, TVL] húgomat
 - [Ny, SZKP1, FMo, SZKP2, Móka, UMK, SZKP3–5, AH, SZKP6, Kh, MK, PV, TVL, korr.] szelíden,
[Ny, BMN, SZKP1, FMo, J, SZKP2, Móka, UMK, SZKP3–5, AH, Kh, MK, PV] csöndben
 - [BMN] egyedül, [A sor végén vessző.]
 - [MK] lelke, [A sor végén vessző.]
 - [BMN] húgomat [FMo] húgomat [Nyomdahiba.] [J, Kh, PV] húgomat [TVL] húgomat bánat [PV] [A sor után nincs kihagyás.]
 - [Ny, BMN, SZKP1, FMo, J, SZKP2, Móka, UMK] szegény [A sor végén nincs írásjel.] [ÚI] szegény. [A sor végén pont.] [SZKP4] szegény [A sor végén nincs írásjel.] [Kh] szegény. [A sor végén pont.] [MK] szegény [A sor végén nincs írásjel.]
 - [FMo, ÚI, PV, MK, TVL] szíve
 - [BMN, J] nyílik ki,
 - [Ny, BMN, SZKP1, FMo, J, SZKP2, Móka, UMK, SZKP3–4, ÚI, SZKP5, AH, Kh, MK, PV, TVL] Csöndes,
 - [BMN, J, UMK, Kh, MK, TVL] busong – [Kh] árván, [A sor végén vessző.]
 - [Ny, BMN, SZKP1, FMo, J, SZKP2, Móka, UMK, SZKP3] holt leányé [A második szó után nincs írásjel.] [SZKP4, ÚI] holtleányé [A szó után nincs írásjel.] [SZKP5, AH, Kh, MK, PV] holt leányé [A szó után nincs írásjel.]

- 12 [BMN, J, ÚI] Szeliden,
[SZKP4, ÚI] békült, [A szó után vessző.]
[Ny, BMN, SZKP1, FMo, J, SZKP2, Móka, UMK, SZKP3–4, MK] szemmel
[A sor végén nincs írásjel.] [PV] szemmel, [A sor végén vessző.]
- 13 [Kh] nevetni sem mer.
[BMN, SZKP1–2, Móka, UMK, SZKP3, Kh] [A sor után nincs kihagyás.]
- 14 [Ny, BMN, SZKP1, FMo, J, SZKP2, Móka, UMK, SZKP3–4, ÚI, SZKP5, AH, SZKP6, Kh, MK, PV] De [A szó után nincs írásjel.]
[PV] szobában
- 15 [Kh] elmotoz, ó
[ÚI] ó-szekrényeket
- 16 [BMN, J, Kh] bus, koszorutlan
[UMK, MK, PV] fejét, [A sor végén vessző.]
- 17 [Ny] És hogyha rája ömlik a setét [A sor végén nincs írásjel.]
[BMN, SZKP1, FMo, J, Móka, UMK, MK] setét [A sor végén nincs írásjel.]
- 18 [Kh] csipkék közé hulldogál
- 19 [Ny, BMN, SZKP1, FMo, J, Móka] szíve [A szó után nincs írásjel.] [SZKP2] szíve [A szó után nincs írásjel.] [Móka] szíve [A szó után nincs írásjel.] [UMK, SZKP3–4] szíve [A szó után nincs írásjel.] [Kh] szíve [A szó után nincs írásjel.] [MK] szíve [A szó után nincs írásjel.]
- 20 [ÚI] Gyémánt-pohár
- 21 [Ny, BMN, SZKP1, FMo, J, SZKP2, Móka, UMK, SZKP3, SZKP5, AH, Kh] szívvel,
- 22 [AH] sóhaja [A sor végén nincs írásjel.]
- 25 [BMN, SZKP1, FMo, J, SZKP2, Móka, UMK, Kh, MK, PV] el egész éjszaka.
[SZKP3, ÚI] [A sor után nincs kihagyás.]
- 26 [Ny, BMN, SZKP1, FMo, J, SZKP2, Móka, UMK, SZKP3–4, ÚI, MK, PV] alatt [A sor végén nincs írásjel.]
- 27 [BMN, J, Kh] ujra
[MK] szüntelen
[Ny, BMN, SZKP1, FMo, J, SZKP2, Móka, UMK, SZKP3–4, ÚI, Kh, MK, PV] nap, – [A sor végén vessző és gondolatjel.]
- 28 [BMN] Bus [A szó után nincs írásjel.] [SZKP1, FMo] Bús [A szó után nincs írásjel.] [J] Bus [A szó után nincs írásjel.] [SZKP2, Móka, UMK, SZKP3–5, AH, Kh, MK, PV] Bús [A szó után nincs írásjel.]
[ÚI] este. [A sor végén pont.] [Kh] este, [A sor végén vessző.]
[ÚI, Kh, MK, PV, TVL] [A sor után nincs kihagyás.]

- 29 [Kh] És vár, [A felsor végén vessző.]
[Ny, BMN, SZKP1, FMo, J, SZKP2, Móka, UMK, SZKP4, TVL] [A felsorok között kihagyás.] [Kh, PV] [A második felsor külön sorként, behúzás nélkül szedve.]

Szöveggörforrások

- [Ny] = *Nyugat*, 1909/14, [július 16.], 67. Két vers együtt közölve, az első ugyanezen az oldalon: *Párbeszéd magammal*. (Kötetben: Mágia1, 14–15; Mágia2, 16–17; ÖGYK, 119–120.)
- [BMN] = *Bácsmegyei Napló*, 1910/155, [július 10.], 2. Annotáció: (*A szegény kisgyermek panaszaiból*.)
- [SZKP1] = SZKP1, 26–27.
- [FMo] = *Független Magyarország*, 1910/166, [július 13.], 1. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*. Annotáció: *Kosztolányi Dezső lírai ciklust írt ezen a címen. Most jelent meg a Modern Könyvtárban. Innen való ez a két vers. Az első vers, ugyanezen az oldalon: Már néha gondolok a szerelemre*.
- [J] = *A Jövendő*, 1910/13, [augusztus 15.], 143–144. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*. Öt vers együtt közölve a 143–144. oldalakon: *Akárcsak egy kormos szénégető; Anyuska régi képe; A hűgomat a bánat eljegyezte; Nagy társaság; A nagyanyámhoz vittek el aludni*. Annotáció lábjegyzetben: *Mutató szerző most megjelent verseskötetéből*.
- [SZKP2] = SZKP2, 25–26.
- [Móka] = *Móka*, 1910/7, [november 16.], 7. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*. Két vers együtt közölve, az első ugyanezen az oldalon: *Mostan színés tintákról álmodom*.
- [UMK] = *Ujabb magyar költők. Lyrai Anthologia 1890–1910*, összevált. ELEK Artur, Budapest, Nyugat, 1911, 91–92. Öt vers együtt közölve a 89–92. oldalakon: *Megállt az óra* (kötetben: NFK1, 57; NFK2, 25; NFK3–4, 26; ÖGYK, 8); *A zsidók kivonulása* (kötetben: NFK1, 117); *Azon az éjjel; Este, este...; A hűgomat a bánat eljegyezte*. Annotáció a versek alatt. Az első kettő alatt: (*Négy fal között*.), a többi alatt: (*A szegény kisgyermek panasza*.).
- [SZKP3] = SZKP3, 28–29.
- [SZKP4] = SZKP4, 67–68.
- [ÚI] = *Új Idők*, 1914/11, [március 8.], 282–283. Beillesztve a B. monogrammal [Balla Ignác] megjelent *A szegény kisgyermek panasza* címet viselő kritikába.
- [SZKP5] = SZKP5, 77–78.
- [AH] = *Anthologia Hungarica. Magyar Anthologia*, közread. GRAGGER Róbert, Leipzig, Insel Verlag, 1922, 276–277 (Bibliotheca Mundi). Két vers együtt közölve a 276–277. oldalakon, a második: *Méz* (kötetben: Mágia1, 5; Mágia2, 7).
- [SZKP6] = SZKP6, 70–71.

[Kh] = *Kincsház. Szavalókönyv a magyar ifjuság számára*, szerk. BAK János, DÁVID László, Miskolc, Magyar Jövő Nyomdaüzem és Lapkiadóvállalat, 1927, 165–166. Összefoglaló cím: „A szegény kisgyermek panaszai”-ból. Két vers együtt közölve a 164–166. oldalakon, az első: *Ó, a halál* (A halál címmel).

[MK] = *Magyar Költők. Szemelvények hétszáz esztendő dalterméséből*, II, szerk. ВАГНЕР Лászló, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1928, 208 (A Magyar Népművelés Könyvei). Öt vers együtt közölve: *Ének Virág Benedekről* (kötetben: Mák1, 3–5; Mák2, 5–7; ÖGYK, 149–150); *Azon az éjjel; Este, este...*; *A húgomat a bánat eljegyezte; Csillagok* (kötetben: *Csillagok* címmel, KB, 60–61; *Diákkoromban, vékony kis legényke* kezdettel, BFP, 13–14, ÖGYK, 208–209). Az *Azon az éjjel*, az *Este, este...* és *A húgomat a bánat eljegyezte* alatt annotáció: (A szegény kisgyermek panaszaiából.).

[PV] = *Próza és vers. Gyakorlókönyv kezdő színésznövendékek részére*, kiad. a Magyar Királyi Országos Színművészeti Akadémia Igazgatósága és Tanári Testülete, Budapest, Athenaeum, 1930, 329.

[TVL] = *Tolnai Világlapja*, 1933/23, [május 31.], 10. Annotáció: – A szegény kisgyermek panaszaiából –.

[korr.] = PIM, V. 4966/1–2, 33–34. (= SZKP6, 70–71.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 78–79.

58.

57 ← [SZKP1–6, ÖGYK] → 59

Nagy társaság.

Ó rút macskazene.

Sipítozó, fejetlen áriák.

Egymást ölő, kietlen hangvilág.

Nagybögő-hangok mafla röheje,

5 malacbandák fortissimója. Solo.

Vérmes, bibor kürthangok kacaja.

Csupa fonák zaj és hangmaskara.

Részeg citera. Sápítozva szóló.

Üstdob. Cintányér. Örült, kába lárma.

10 Nagynénibókok sápadt áriája.

Bősz trombiták. Meggárgyult oboák.

Mind oly titokzatos, síró, fonák,

hoggy lelke, ez a néma zongora,

valami fájdalomtól rezzen által

15 s míg hahotáz az öröm mámora,

föhangzik húrjain egy tompa gyászdal.

Szövegváltozatok

- [k] Ó bús macskazene<!>[::] [A sorvégi felkiáltójel pontra javítva.] [Ny, SZKP1] Ó bús macskazene. [J] Ó bus macskazene. [SZKP2–6] Ó bús macskazene. [korr.] Ó <bús> [:rút:] macskazene.
[Ny, SZKP1–6, korr.] [A felsorok között nincs kihagyás.]
- [k] Sipítózó [Ny, SZKP1, J] Sipitozó,
- [k, Ny, SZKP1, J, SZKP2–6] Egymástóló, [korr.] <Egymástóló> [:Egymástóló:]
- [k, Ny] Nagybögő-hangok
[k, Ny] röheje. [A sor végén pont.]
- [korr.] [A sorkezdő nagybetű nincs kisbetűre javítva.]
[k, SZKP4] fortissimoja.

- 8 [k, Ny, SZKP1, J, SZKP2–3, SZKP5–6, korr.] Sápitozva
 9 [k] <Részeg> |:Örült:|, [J] Örült [A szó után nincs írásjel.]
 [SZKP4] láрма [A sor végén nincs pont.]
 10 [Ny] [Nyomdahiba: a sor kimaradt.]
 12 [Ny, SZKP1, J, SZKP2–6, korr.] siró,
 13 [k] lelkem [A szó után nincs írásjel.]
 [k, Ny, SZKP1, J, SZKP2–4] zongora [A sor végén nincs vessző.]
 14 [k] rezdül által [Később összeragasztott szakadás miatt csak a betűk alja és teteje látszik. Az összeillesztés nem pontos. A felső ékezetekből igazolható a rezdül változat. A sor végén, a szakadásban olvashatatlan áthúzott szöveg.]
 [Ny, SZKP1, J, SZKP2–5] rezdül által
 15 [k, Ny, SZKP1, J, SZKP4] míg
 16 [k, Ny, SZKP1, J, SZKP2–6] Felhangzik [korr.] <Fe>|:fö:|hangzik
 [J] hurjain

Szövegforrások

[k] = OSZKK, Quart. Hung. 2173, 25r.

[Ny] = *Nyugat*, 1910/7, [április 1.], 459. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*. Tizenhét vers együtt közölve a 450–460. oldalakon. A versek listáját lásd a *Jegyzetekben*.

[SZKP1] = SZKP1, 27.

[J] = *A Jövendő*, 1910/13, [augusztus 15.], 143–144. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*. Öt vers együtt közölve a 143–144. oldalakon: *Akárcsak egy kormos szénégető; Anyuska régi képe; A húgomat a bánat eljegyezte; Nagy társaság; A nagyanyámhoz vittek el aludni*. Annotáció lábjegyzetben: *Mutató szerző most megjelent verseskötetéből*.

[SZKP2] = SZKP2, 26.

[SZKP3] = SZKP3, 29.

[SZKP4] = SZKP4, 69.

[SZKP5] = SZKP5, 79.

[SZKP6] = SZKP6, 71–72.

[korr.] = PIM, V. 4966/1–2, 34. (= SZKP6, 71–72.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 79–80.

59.

58 ← [SZKP1–5] → 61
 58 ← [SZKP6, ÖGYK] → 60

A nagyanyámhoz vittek el aludni
 egy éjjelen.

Sötét bokrok között egy kert kukucskált,
 emlékezem.

5 A félhomályban állt egy üvegajtó,
 oly furcsa volt.

Az óra vert, vert, de nem úgy mint otthon,
 dalolt, dalolt.

Vén óra, régi székek, fanyar illat,
 10 kísértetek.

Csordultig telt bánattal pici mellem,
 majd megrepedt.

Kiáltani akartam és lerogytam,
 mint egy hívő.

15 Karom kitártam s hirtelen megállott,
 állt az Idő.

Szövegváltozatok

- 1 [SZKP4] nagymamámhoz
 2 [SZKP5–6, korr.] éjjelen, [A sor végén vessző.]
 3 [Ren, SZKP1, J, SZKP2–4] kukucskált [A sor végén nincs írásjel.]
 5 [Ren, SZKP1, J, SZKP2–6, korr.] üvegajtó. [A sor végén pont.]
 7 [J] ugy
 10 [Ren, J, SZKP4] Kísértetek. [SZKP5] Kísérletek. [Nyomdahiba.]
 11 [Ren] pici szellem, [Nyomdahiba.] [SZKP5] mellem [A sor végén nincs írásjel.]
 14 [SZKP1–3, SZKP5] hívő.
 16 [Ren, SZKP1, J, SZKP2–6] idő. [korr.] <i>:I:|dö

Szöveggörorsók

[Ren] = *Renaissance*, 1910/2, [május 25.], 120–121. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Négy vers együtt közölve a 120–122. oldalakon: *Mostan színes tintákról álmodom; A nagyanyámhoz vittek el aludni; Oly jó ébredni; Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok*.

[SZKP1] = SZKP1, 28.

[J] = *A Jövendő*, 1910/13, [augusztus 15.], 143–144. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Öt vers együtt közölve a 143–144. oldalakon: *Akárcsak egy kormos szénégető; Anyuska régi képe; A húgomat a bánat eljegyezte; Nagy társaság; A nagyanyámhoz vittek el aludni*. Annotáció lábjegyzetben: *Mutató szerző most megjelent verseskötetéből*.

[SZKP2] = SZKP2, 26–27.

[SZKP3] = SZKP3, 30.

[SZKP4] = SZKP4, 70.

[SZKP5] = SZKP5, 80.

[SZKP6] = SZKP6, 72.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 34. (= SZKP6, 72.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 80.

60.

59 ← [SZKP6, ÖGYK] → 61

Fényképek.

Az albumban és az állvány
nádas fonatján, a sarok homályán.
Sok pap-rokon, délceg katona köztük.
Kis, furcsa nénikék. Násfák, köszöntyűk,
5 kesztyűk, legyezők, lenge fátyolok.
Itt egy magas leányzó mosolyog.
Anyám barátnője. Mily hűs, kevély.
Hattyú-nyakát emeli. Már nem él.
Jegesvizet ivott egy báli éjen,
10 reggelre meghalt, húszéves korában.
Azóta alszik elborulva, mélyen
a szabadkai temető porában.

Élők, halottak. Ez a társaságom.
Olykor magamra hagynak délelőtt,
15 az életük egyszerre visszalátom,
mikor beszélek egy-egy kép előtt.
Minthogyha kérdenék, ki ez a gyermek?
Figyelnek.

Csak képek.
20 Az élőkéi mind barnák s nevetnek.
De a halottakéi oly meredtek.
És kékek.

Szövegváltozatok

- 1 [Ny, SZKP6, korr₁] [A felsorok között nincs kihagyás.]
 7 [Ny] kevély, [A sor végén vessző.]
 11 [Ny, SZKP6, korr₁] mélyen, [A sor végén vessző.]
 13 [SZKP6] társaságom, [A sor végén vessző.] [korr₁] társaságom,|::| [A sorvégi vessző pontra javítva.]
 14 [Ny, SZKP6] délelőtt [A sor végén nincs írásjel.] [korr₁] délelőtt|::| [A sor végére vessző beszúrva.]
 15 [Ny, SZKP6] S az életük [korr₁] <S az> |az:| életük
 20 [Ny, SZKP6] De az élőkéi barnák s nevetnek [A sor végén nincs írásjel.] [korr₁] <De az élőkéi |mind:| barnák s nevetnek> |Az élőkéi mind barnák s nevetnek.:| [A sor kihúzva, a sor fölé szúrt *mind* szó szintén kihúzva.]
 21 [SZKP6] És a halottakéi oly meredtek [A sor végén nincs írásjel.] [korr₁] <És> |De:| a halottakéi oly meredtek|::| [A sor végére pont beszúrva.]

Szövegforrások

[Ny] = *Nyugat*, 1923/6, [március 16.], 393. Összefoglaló cím: *Két vers*. Annotáció: („A szegény kisgyermek panaszai”-nak most megjelenő, hatodik kiadásából.). Az első vers, ugyanezen az oldalon: *Egy téli délbén*.

[SZKP6] = SZKP6, 73.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 35. (= SZKP6, 73.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 80–81.

61.

59 ← [SZKP1–4] → 63
 59 ← [SZKP5] → 62
 60 ← [SZKP6, ÖGYK] → 62

Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál,
 hol régesrég vidám nénik és régi bácsik laktak
 és kérdezem titkát a hallgató, konok falaknak,
 mért van bezárva a kapu? és várom, visszajő-e
 5 az, aki csöndesen pihen a messze temetőbe.
 És néha, hogyha fáj a délután, okosan s komolyan
 a barna bőrdívánt nézem, mely mostan is egész olyan,
 mint amikor aludt rajta egy régi, kedves ember
 s járok tág termeken némán fölsajgó gyötrellemmel
 10 és sírok és csodálkozom,
 hogy az öreg díván ma is oly kedves a szívünknek
 s a márványasztalok, ahol régen-halottak ültek,
 úgy állanak, mint egykoron.

Szövegváltozatok

- 1 [SZKP4] halott
 3 [VÚ, SZKP1, KépF, SZKP2–3, SZKP5] hallgató [A szó után nincs írásjel.]
 4 [SZKP6] Miért [korr₁] <Miért> |mért:|
 [SZKP2] kapú [Nyomdahiba.]
 [VÚ, KépF, SZKP2–4] visszajő-e, [A sor végén vessző.]
 5 [VÚ, KépF] Az, a ki
 [VÚ, SZKP1, KépF, SZKP2–4] csendesén
 [SZKP1–6] temetőbe? [A sor végén kérdőjel.] [korr₁] temetőbe<?> |::|
 [A sorvégi kérdőjel pontra javítva.]
 6 [VÚ, KépF] néha [A szó után nincs írásjel.]

- 7 [VÜ, SZKP1, KépF, SZKP2–3] bőrdíványt [SZKP4] bőrdíványt [SZKP5–6] bőrdíványt [korr_i] bőrdíván<y>t
[ÖGYK] a barna bőrdívánt nézem, mely mostan is egész [Nyomdahiba miatt a főszövegben javítva. A sor utolsó szava és a sorvégi írásjel hiányzik. A SZKP6-ban a sornak ez a része helyhiány miatt a következő (elején üres) sor végére szedve.]
- 8 [VÜ, KépF] Mint a mikor
[VÜ, SZKP1, KépF, SZKP2–5] régi [A szó után nincs írásjel.]
- 9 [VÜ, SZKP1, KépF, SZKP2–6] felsajgó [korr_i] <fe>|:fő:|lsajgó
- 10 [VÜ, SZKP1, KépF, SZKP2–4] sirok
[SZKP3, SZKP5] csodálkozom. [A sor végén pont.]
- 11 [VÜ, SZKP1, KépF, SZKP2–3] divány [SZKP4] divány [SZKP5–6] divány [korr_i] d<i>|:í:|ván<y>
- 12 [VÜ, KépF] márványasztalok, a hol
[VÜ, SZKP1, KépF, SZKP2–3, SZKP5] régen halottak
- 13 [SZKP3] Ugy

Szövegforrások

[VÜ] = *Vasárnapi Újság*, 1910/22, [május 29.], 462. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Hat vers együtt közölve: *A délután pezsgett a poros utcán; Ilyenkor a szobánk, mint a sziget; A sakk; Jaj, az estét úgy szeretem; Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál; Menj, kisgyerek.*

[SZKP1] = SZKP1, 28.

[KépF] = *Képes Folyóirat*, 1910/20, [október], 466. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Hat vers együtt közölve: *A délután pezsgett a poros utcán; Ilyenkor a szobánk, mint a sziget; A sakk; Jaj, az estét úgy szeretem; Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál; Menj, kisgyerek.*

[SZKP2] = SZKP2, 27.

[SZKP3] = SZKP3, 30.

[SZKP4] = SZKP4, 71.

[SZKP5] = SZKP5, 81.

[SZKP6] = SZKP6, 74.

[korr_i] = PIM, V. 4966/1–2, 35. (= SZKP6, 74.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 81.

62.

61 ← [SZKP5–6, ÖGYK] → 63

Jaj, hová lettek a zongorás estek,
a végtelenből hova-hova estek?

Most oly sötét a házunk, mint a rab-lak
és fekete és fekete az ablak.

- 5 Ki itt, ki ott. Az élet olyan olcsó.
A zongoránk is mint bezárt koporsó.

Csak nézem egyre és mit úgy szerettem,
egy képet látok, ódon képeretben.

- 10 Itt ültek ők, e vidéki szalonba,
apám játszott önégik andalogva.

Hangok zümmögtek, babonás varázssal
szívünkre szálltak, fulánkos darázs-raj.

Úgy szúrt a szépség és úgy fájt a bánat,
hogy futni kellett, ki az éjszakának.

- 15 Sápadt arccal és túlvilági hangon
szólítottunk meg lányokat a gangon.

Benn az olajos függőlámpa égett,
lábújjhegyen járkáltak a cselédek.

- 20 Nénik kötöttek és a tiszta csöndbe
egy-egy kötőtű rebtent meg zörögve.

A bácsik előtt pettyes, puha sárga
dohány aranylott a dohányszitánkba.

Dús ételek és cukrok kisdéd halma,
sötét rum és bor, datolya meg alma.

25 Az öregek ültek mélázva szépen,
Kossuth Lajos is fölfigyelt a képen.

Deák Ferenc meg intett véle szembe
s e nyájas körre néztek elmerengve.

Jaj, hova lettek a zongorás estek?
30 Kihullt a kép már. A keret üres lett.

Szövegváltozatok

[Cím] [ÚI] Régi idill, 1915-ből [Mák1] Régi idill 1895-ben. [Mák2, ÚN] Régi idill 1895-ben [A cím végén nincs pont.] [PHV] Zongorás esték.

1 [ÚI, Mák1, SZKP5, Mák2, ÚN, SZKP6, korr₁, PHV] Jaj, hova

5 [ÚI] olcsó [A sor végén nincs írásjel.] [Mák1–2, ÚN] olcsó, [A sor végén vessző.]

6 [PHV] is, [A szó után vessző.]

7 [PHV] úgy

[ÚI, Mák1–2, ÚN] szerettem [A sor végén nincs írásjel.]

8 [Mák1, SZKP5, Mák2] látok [A szó után nincs írásjel.]

9 [ÚI] szalónban [A sor végén nincs írásjel.]

10 [ÚI, Mák1] És apám játszott nekik [SZKP5] És apám játszott nekik [Mák2, ÚN, SZKP6] És apám játszott nekik [korr₁] <És> apám játszott |:ő:|nekik

11 [ÚI, ÚN] varázssal, [A sor végén vessző.]

12 [ÚI] Szívünkre

13 [PHV] Ugy szurt

[PHV] úgy fájt

14 [ÚI] Hogy nekivágtunk a mély éjszakának.

[Mák1–2] éjszakának [A sor végén nincs írásjel.]

15 [ÚI] Sápadt orcával s túlvilági

[PHV] tulvilági

16 [Mák1–2, ÚN] szólítottunk
[Mák1, SZKP5, Mák2, ÚN] lányokat, [A szó után vessző.]
[ÚI] gang-on.

18 [ÚI, SZKP5–6, korr₁, PHV] Lábujjhegyen

19 [ÚI] tiszta, [A szó után vessző.]

20 [ÚN] meg, [A szó után vessző.]

21 [ÚI, PHV] pöttyös,
[ÚI, ÚN] puha, [A szó után vessző.]

22 [ÚI] dohányszilánkba. [Nyomdahiba.]

25 [ÚI] Az öregek méléztak csöndbe, szépen. [Mák1, SZKP5, Mák2] Az öregek méléztak csöndbe szépen, [ÚN] Az öregek méléztak, csöndbe, szépen,
[PHV] mélézva, [A szó után vessző.]

26 [Mák1–2] Kossúth [Nyomdahiba.]
[ÚI, Mák1, SZKP5, Mák2] felfigyelt
[Mák1–2] képen, [A sor végén vessző.]

29 [PHV] hová

Szövegforrások

[ÚI] = *Új Idők*, 1916/16, [április 9.], 380.

[Mák1] = Mák1, 72–73.

[SZKP5] = SZKP5, 82–83.

[Mák2] = Mák2, 75–76.

[ÚN] = *Új Nemzedék*, 1920/252 (330), [október 24.], 5.

[SZKP6] = SZKP6, 74–76.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 35–36. (= SZKP6, 74–76.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 82–83.

[PHV] = *Pesti Hírlap Vasárnapja*, 1936/10, [március 8.], II. füzet, 31. Összefoglaló cím: *Két vers*. A második vers, ugyanezen az oldalon: *Szonett az öreg királyról*. (Kötetben: KB, 115; ÖGYK, 199.)

63.

61← [SZKP1–4] → 64
62← [SZKP5–6, ÖGYK] → 64

- Másként halálos csend és néma untság.
Poros akác-sor, vakolatos utcák,
petróleumlámpák és nyugalom,
üveggyalók a kertes udvaron.
5 Olykor a hárs alatt, árnyas sarokba
kalácsos, tejszínes, hosszú ozsonna.
Vasárnap délután meg tétován,
míg bánatommal egymagamba járok,
a lányok, a buta, vidéki lányok
10 magyar dalt nyúznak a kis zongorán.
Majd este, a vendégszobába, hátul
borozgató barátok jönnek össze
és kártya járja, nevetnek dörögve
s kiküldenek a füstfelhős szobából.
15 Elmúl egy hét. Most a varrónő jön meg,
s a nagyanyáim kötnek, egyre kötnek.

- Hogy vágyom innen el, el messzire,
hol kanyarog a vonatok sine,
s piros, zöld lámpa lángol biztatón,
20 oda, a sín felé tárom karom.
És nézek a mozdonyra, póznadrótra,
ott az öröm, ott a világ talán.
De itt maradok s topogok vívódva,
mint a rabok a börtön udvarán.

Szövegváltozatok

- 2 [k, Ny, SZKP1–3, SZKP5] akácsor,
[SZKP2–4] uccák,
3 [SZKP4] Petróleumlámpák
[k, Ny] nyugalom. [A sor végén pont.]
4 [k] a kicsi udvaron [A sor végén nincs írásjel.] [Ny, SZKP1–5] a kicsi udva-
ron, [A sor végén vessző.]
[SZKP6] udvaron, [A sor végén vessző.] [korr_i] udvaron<, >|:| [A sorvégi
vessző pontra javítva.]
5 [k, Ny, SZKP1–5] alatt egy bús sarokba
6 [k, Ny, SZKP1–6, korr_i] tejszínes,
[SZKP4] ozsonna [A sor végén nincs írásjel.]
7 [k] tétován [A sor végén nincs írásjel.]
8 [k, SZKP4] Mig
[k, Ny, SZKP1–2] járok [A sor végén nincs írásjel.]
9 [k, Ny, SZKP1–2] buta [A szó után nincs írásjel.]
11 [k, Ny] Aztán a tiszta kisszobába hátul [SZKP1–5] Aztán a tiszta, kis szo-
bába hátul
13 [k, Ny, SZKP1–3, SZKP5] járja s
14 [k, Ny, SZKP1–6] a füstös, bús szobából. [korr_i] a <füstös, bús> |:füstfelhős:|
szobából.
15 [k, Ny, SZKP1–6, korr_i] meg. [A sor végén pont.]
16 [korr_i] <S> |:s| nagyanyáim [A sorkezdő nagybetű az előző sorvégi pont
ellenére kisbetűre javítva.]
20 [Ny] Oda [A szó után nincs írásjel.]
[k, Ny, SZKP1] sin
21 [k, Ny, SZKP1–6] És nézem a mozdonyt, a póznadrótot, [korr_i] És
néze<m>|:k:| a mozdony<t,>|:ra:| <a>|:|:| póznadrót<ot>|:ra:|,
23 [k] topogok, vívódok, [Ny, SZKP1] topogok, vívódok, [SZKP2–6] topogok,
vívódok, [korr_i] topogok<, > vívódok<, >|:va:|

Szövegforrások

[k] = OSZKK, Quart. Hung. 2173, 26r.

[Ny] = *Nyugat*, 1910/7, [április 1.], 459–460. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyer-
mek panaszai*. Tizenhét vers együtt közölve a 450–460. oldalakon. A versek
listáját lásd a *Jegyzetekben*.

[SZKP1] = SZKP1, 29.

[SZKP2] = SZKP2, 27–28.

[SZKP3] = SZKP3, 31.

[SZKP4] = SZKP4, 72.

[SZKP5] = SZKP5, 84.

[SZKP6] = SZKP6, 76–77.

[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 36–37. (= SZKP6, 76–77.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 83–84.

64.

63 < [SZKP1–6, ÖGYK]

Menj, kisgyerek.

Most vége ennek is.

Menj, drága gyermek, édes kisfiam.

A te utad a végtelenbe visz,

5 de én előttem már a semmi van.

A semmiség. Még egynéhány merész év,

aztán a férfikor s a sárga vénség,

Menj édesem, bocsáss meg a dalosnak,

ki mostan a színpadra kényszerít,

10 menj budapesti, bús redakciókba,

némán takard föl szóló sebeid.

Menj a New-Yorkba s kávéházi márvány

ravatalán tanulj újra meghalni,

irígy szemek kereszttüze közé menj,

15 hadd nézzék benned, mi az irodalmi.

Menj és panaszkodj, hogy az vitt piacra,

ki tégedet legjobban szeretett

és kirabolva tiszta, kis koporsód,

most kinyitotta halott szemedet.

20 Mondd, árva vagy és most lettél legárvább –

picike koldus a föld kerekén –

Mezítlenül születél, meztelen mégysz...

Menj, menj szegény.

Szövegváltozatok

1 [VÚ, SZKP1, KépF, SZKP2–6, korr₁] [A félsorok között nincs kihagyás.]

2 [VÚ, SZKP1, KépF, SZKP2–3] kis fiam.

5 [VÚ, KépF] egynéhány mesét ad,

7 [VÚ, SZKP1, KépF, SZKP2–5] édesem s bocsáss

- 8 [VÜ, SZKP1, KépF, SZKP4] szinpadra
[SZKP2–6, korr₁] kényszerit,
- 9 [VÜ, SZKP1, KépF, SZKP2–4] budapesti [A szó után nincs írásjel]
[VÜ] redakciókba [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP1] redakciókba
[A sor végén nincs írásjel.] [KépF] redakciókba [A sor végén nincs írás-
jel.] [SZKP2–5] redakciókba [A sor végén nincs írásjel.]
- 10 [VÜ, SZKP1, KépF, SZKP2–5] S némán takard fel [SZKP6] Némán takard
fel [korr₁] Némán takard f<e>|:ö:|
- 11 [VÜ, SZKP1, KépF, SZKP2–4] Newyorkba
- 13 [VÜ, SZKP1, KépF, SZKP4] Irigy
[VÜ, SZKP1, KépF, SZKP2–5] menj [A sor végén nincs írásjel.]
- 14 [VÜ, SZKP1, KépF, SZKP2–5] S hadd
[VÜ, SZKP1, KépF, SZKP2–4] benned [A szó után nincs írásjel.]
- 15 [VÜ, KépF] vitt piacra, [SZKP4] vitt a piacra,
- 17 [SZKP4] tiszta [A szó után nincs írásjel.]
- 19 [VÜ, KépF] legárvább, [A sor végén vessző.]
- 20 [VÜ, KépF] Piczike
[SZKP4] koldus, [A szó után vessző.]
[VÜ, KépF] kerekén! [A sor végén felkiáltójel.]
- 21 [SZKP1–5] mégy...

Szöveghorrasók

[VÜ] = *Vasárnapi Újság*, 1910/22, [május 29.], 462. Összefoglaló cím: *A szegény kis-
gyermek panasza*. Hat vers együtt közölve: *A délután pezsgett a poros utcán;
Ilyenkor a szobánk, mint a sziget; A sakk; Jaj, az estét úgy szeretem; Gyakran
megyek el most halotti házak kapujánál; Menj, kisgyerek*.

[SZKP1] = SZKP1, 29–30.

[KépF] = *Képes Folyóirat*, 1910/20, [október], 466. Összefoglaló cím: *A szegény kis-
gyermek panasza*. Hat vers együtt közölve: *A délután pezsgett a poros utcán;
Ilyenkor a szobánk, mint a sziget; A sakk; Jaj, az estét úgy szeretem; Gyakran
megyek el most halotti házak kapujánál; Menj, kisgyerek*.

[SZKP2] = SZKP2, 28.

[SZKP3] = SZKP3, 31–32.

[SZKP4] = SZKP4, 73.

[SZKP5] = SZKP5, 85.

[SZKP6] = SZKP6, 77–78.

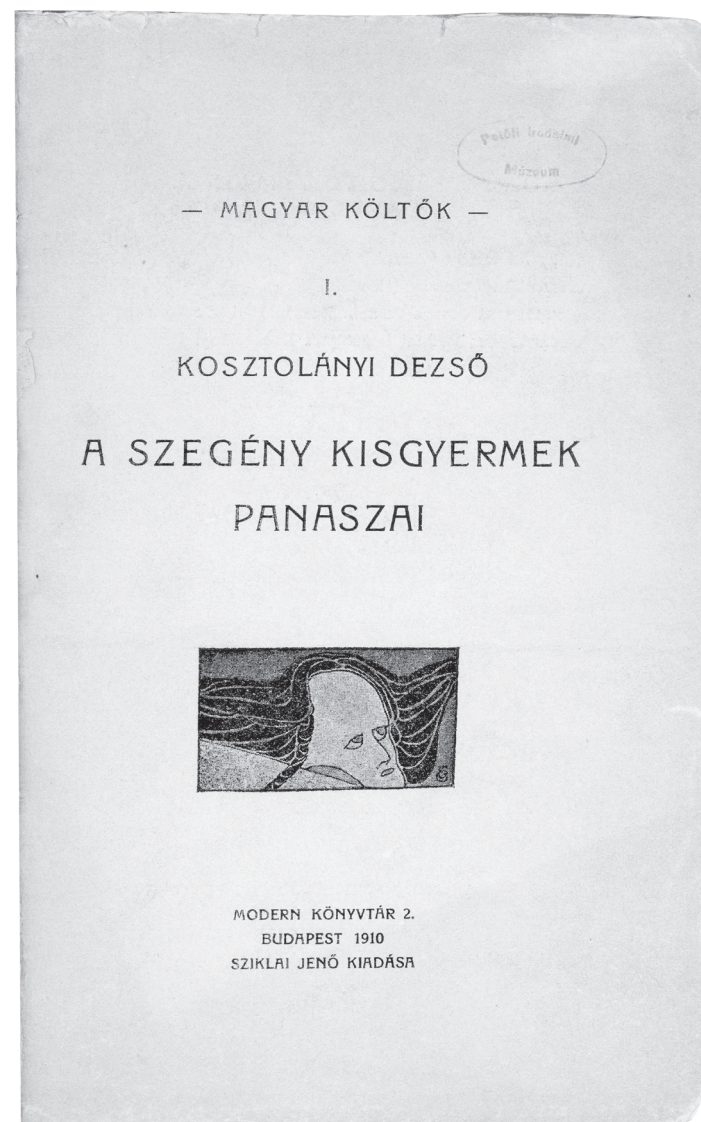
[korr₁] = PIM, V. 4966/1–2, 37. (= SZKP6, 77–78.)

[ÖGYK] = ÖGYK, 84.

MELLÉKLETEK

MELLÉKLET I.

A szegény kisgyermek panaszai
első kiadásának fakszimiléje

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ EDDIG MEGJELENT MŰVEI:

Négy fal között (Versek)

Boszorkányos esték (Novellák)

Maupassant összes versei. Kosztolányi Dezső fordítása

Oscar Wilde: Páduai hercegnő. Kosztolányi Dezső fordítása

MINDEN JOG, A FORDÍTÁS JOGA IS, FENNTARTVA

A MODERN KÖNYVTÁR SZERKESZTŐSÉGE:

VIII. KERÜLET, RÖKK-SZILÁRD-UTCA 28.

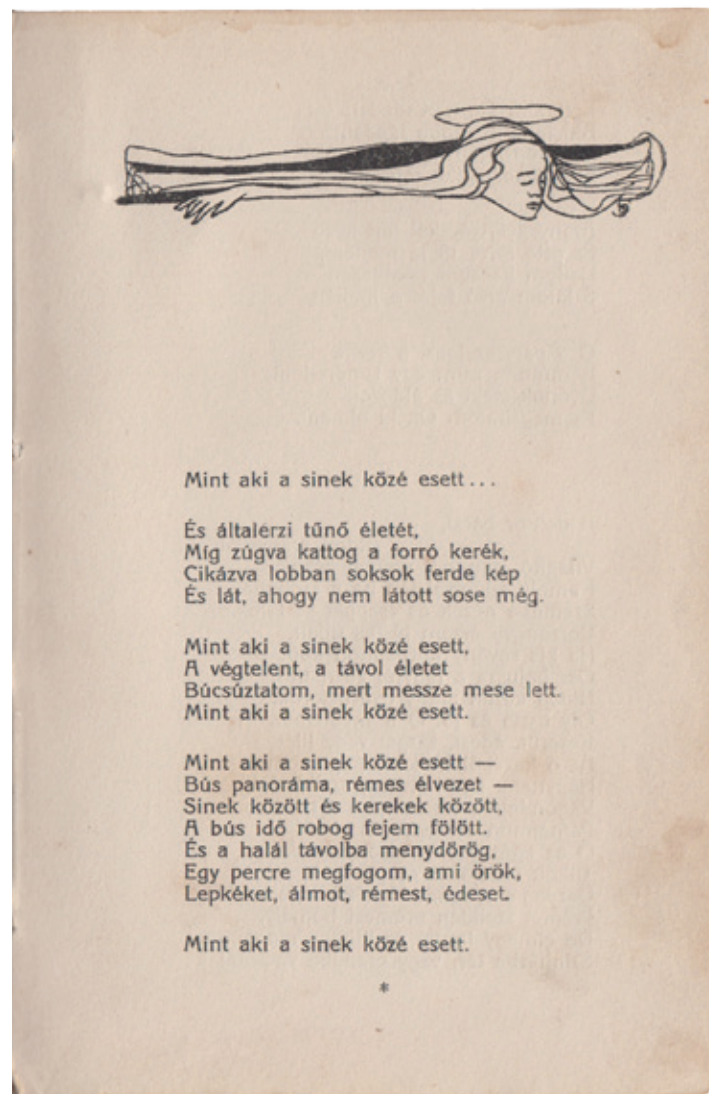
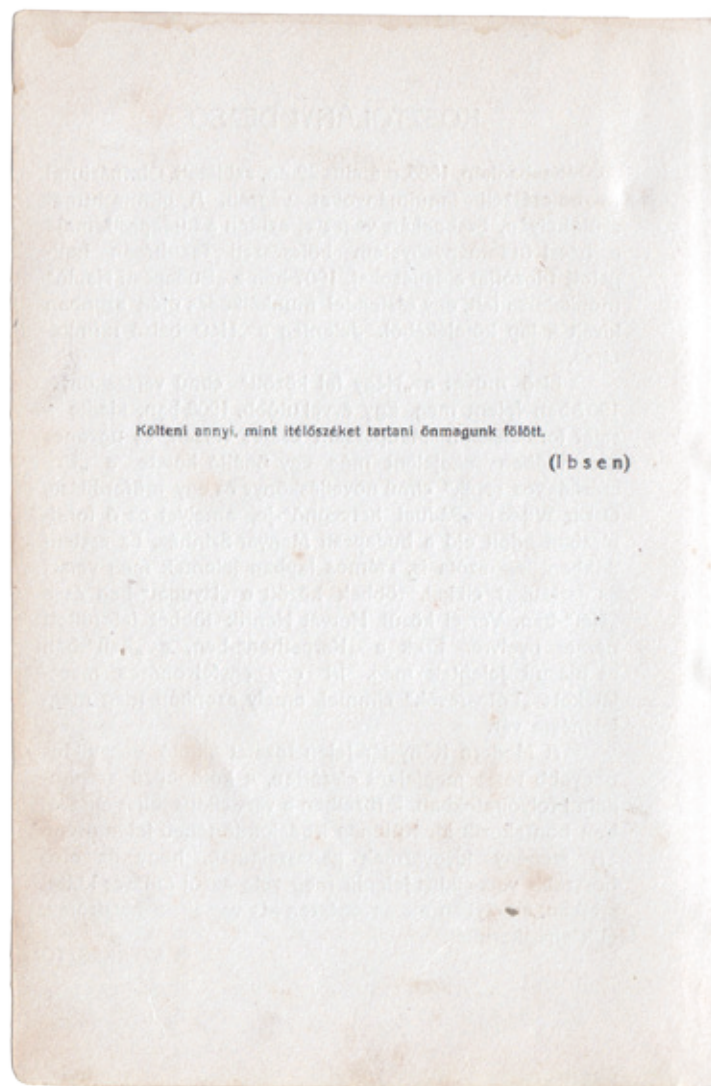
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Szabadkán, 1885. március 29-én, született. Gimnáziumi és bölcsészeti tanulmányokat végzett. A gimnáziumot szülőhelyén, Szabadkán végezte, azután a budapesti, majd a bécsi tudományegyetem bölcsészeti fakultásán hallgatott filozófiai előadásokat. 1907-ben a „Budapesti Napló” munkatársa lett, egy esztendei munkálkodás után azonban kivált a lap kötelékéből. Jelenleg a „Hét” belső munkatársa.

Első műve: a „Négy fal között” című verseskötve, 1907-ben jelent meg. Egy évvel utóbb, 1908-ban, kiadta a saját fordításában Maupassant összes verseit, és ugyanez esztendőben megjelent még egy önálló kötete, a „Boszorkányos esték” című novelláskönyv és egy műfordítása, Oscar Wilde: „Páduai hercegnő”-je, amelyet az ő fordításában adott elő a budapesti Magyar Színház. Ez esztendőben, és azóta is, számos lapban jelentek meg versei és esztétikai cikkei, többek között a „Nyugat”-ban és a „Hét”-ben. Versei közül Horvát Henrik többet lefordított német nyelvre. Ezek a „Karpathen”-ben, a „Zeit”-ben és másutt jelentek meg. Írt egy egyfelvonásos meséjátékot: „Lótoszevők” címmel, amely azonban még megjelenésre vár.

A Modern Könyvtár jelen füzetét alkotó vers-ciklus nagyobb része megjelent elszórtan, a különböző szépirodalmi folyóiratokban. E füzetben a vers-ciklus teljes egészében bontakozik ki. Különös irodalomtörténeti jelentősége „A szegény kisgyermek panaszai”-nak, hogy az első hosszabb vers-ciklus jelenik meg vele az új magyar költészetben, amelyben ma az egészen kis versek, a hatstrófák, élik virágkorukat.

A SZERKESZTŐ

Es látom Őt, a Kisdedet.
Aki fehérő ingbe lépdél.
Még lopva-lopva rám tekint
Es integet szőke fejével.

Arany gyertyácskát tart keze
Es este félve ül le mellém.
Hallom kacagni csendesen
S látom alvó fejét a mellén.

Ő a pap, az igaz, a szent,
Bámulom, mint egy ismeretlent.
Gyónok Neki és áldozok
Es megsiratom Őt, ki elment.

*

A doktor bácsi.

Áldott aranyember.
Világító, nyugodt szemei kékek.
Komoly szigorral lép be a szobába,
Szemébe nézek és cseppet se félek.
Borzongva érzem biztos ujjait,
Ha kis sovány bordáimon kopog.
Ősz bajusza a fagytól zuzmarás,
Hideg kezén arany gyűrű-sorok.
Oly tiszta és jó. Ő ír medicinát,
Keserűt, édest, sárgát vagy lilát.
Az ő kezéből hull kis paplanomra
Nagynéha egy halvány, szelíd virág.
Rágondolok, ha szörnyű éjszakákon
Párnáimon oly egyedül sirok.
Ő az egészség és bizonyosság,
Titkok tudója és csupa titok.
Gazdag s nyugodt. Nehéz bundája ott lóg,
Prémét szelíden prémezi homály.
De elmegy innen és itthagyt magamra.
Színházba tér, vagy csendbe vacsorál...

Ilyenkor látom őt a páholyában,
Amint valami vig tréfán nevet.
De kék szeme egyszerre elsötétül
S rám gondol, mit csinál a kis beteg?

A béke ő, a part, a rév, az élet.
Jaj, hányszor néztem jó arcába hosszan,
Míg ájuló álomba, lengve árván,
Kis ágyamon, mint egy bús barna bárkán,
Ködös habok közt ringatóztam.

*

Ő a halál.
Mi ismerjük csak, pici gyerekek.
Utunkba áll
S könnyes, pityergő szájunk megreteg.
Ő a halál.
A játszótársunk és tréfál velünk.
Rohanva száll —
Ő a fogó — és jaj, jaj, jaj nekünk,
Tépázza gallérunk, ijedve forgunk,
Es kacagás közt betöri az orrunk.
Kutakba látjuk, mély vizek felett,
Sötét szobákba kuksol reszketeg
Lepedőben — így mondta épp a dajka —
Kasza van a kezében, csúf az ajka
Es fondoran vigyáz,
Mikor suhan az esti láz
S a hőmérőn, ha ugrik a higany,
Csontos markába hahotáz vigan.
Övé a bál,
Ő a halál.
Farsangos éjen a nagyok mulatnak,
De kis szobánkba fekete az ablak,
Az éjbe kint
Ő ránk tekint.
Mi gyermekek, mi küzködünk vele
S játékpuskánkat fogjuk ellene.

*

Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok.
 És nagyapám, a régi katona
 Hallgatja mosolyogva, boldogan,
 Sebforradástól lángol homloka
 S én, térde közt, hadarva szavalok,
 Hogy győznek mindenütt a magyarok.

Csak a szeme borul el néha kissé:
 Jaj, meg ne tudja ez az árva gyermek,
 Hogy vannak messze, különös világok
 S aranyba nyílnak a versaillesi kertek.
 Jaj meg ne tudja és ne lássa őket,
 Ne lássa fényük és ne hallja hangjuk.
 A magyar szó a hél szilvafa alján
 Körötte most még, mint tengermoraj zúg.
 Övjátok édesen ez édes álmát,
 Mint álmát a szegény beteg gyerekek,
 Hogy meg ne tudja, élete nem élet,
 És meghalt már, bár alig született meg.
 Jaj, meg ne tudja, hogy hiába minden,
 Ha dalol és ha a távolba lát
 Mert néma gyermek minden kismagyar
 S a Nagyvilág nem érti a szavát.

*

Azon az éjjel
 Az órák összevissza vertek.
 Azon az éjjel
 Holdfényben úsztak mind a kertek.
 Azon az éjjel
 Kocsik robogtak a kapunk alatt
 Azon az éjjel
 Könyben vergődtek a füledt szavak.
 Azon az éjjel
 Égett szobánkba gyertya, lámpa.
 Azon az éjjel
 Félünk a borzadó homályba.
 Azon az éjjel
 Arcunk ijedt volt s halavány.
 Azon az éjjel
 Halt meg szegény, ősz nagyapám.

Azon a reggel
 Csupa rokon jött, sirató nép.
 Azon a reggel
 Sűrögtek az öreg mosónék,
 Azon a reggel
 Kendővel kötötték fel gyenge állát
 Azon a reggel
 Búsan vezettek a feldult szobán át
 Azon a reggel
 Rozsdás pénzt tettek kék szemére,
 Azon a reggel
 Riadva bámultam feléje
 Azon a reggel
 Csak hallgatott makacs ajakkal.
 Azon a reggel
 Olyan volt, mint egy néma angyal.

*

Már néha gondolok a szerelemre.
 Milyen lehet — én istenem — milyen?
 Találkoztam tán vele messze-messze,
 Valahol Andersen meséiben?
 Komoly és barna kislány lesz. Merengő.
 A lelke párna, puha selyemkendő.
 És míg a többiek bután nevetnek
 Virágokat hoz a bús kis betegnek.
 Ágyamhoz ül. Meséskönyv a szeme.
 Halkan beszél, csak nekem, soha másnak.
 Fájó fejemre hús borogatást rak.
 És kacagása hegedű-zene.
 Egy lány, ki én vagyok. Hozzám hasonló.
 Különös, titkos és ritkán mosolygó.
 Az éjbe néző. Fáradt. Enyhe. Csendes.
 Csak széttekint és a szobánkba csend lesz...

*

Az iskolában hatvanan vagyunk.

Pöttön legénykék. Picik és nagyok
S e hatvan ember furcsa zavarában
A sok között most én is egy vagyok.
Ez más, mint otthon. Festékszag, padok,
A fekete táblácska és a kréta,
A spongya hideg, vizes illata,
Az udvaron a szilfa vén árnyéka
S a kapunál — az arcom nézi tán? —
Egy idegen és merev tulipán.

Ez más, mint otthon. Bús komédia,
Lélekztyisszafojtva, félve nézem,
Hatvan picike fej egyszerre int
Segyszerre pislant százhusz kis verébszem.
Hatvan picike fürge szív dobog,
Hatvan kis ember, mennyi sok gyerek,
Amerre nézek, mint egy rengeteg,
Kezek, kezek és újra csak kezek.
Mint kócbabácskák a török bazárba
Egy hús terembe csendesen bezárva.
Az orruk, a fülük, mint az enyém
S a feje is olyan mindenkinek,
Mi végre ez a sok fej, kéz, fül, orr,
Sokszor csodálva kérdezem: minek?

*

Mostan színes tintákról álmodom.

Legszebb a sárga. Sok-sok levelet
E tintával írnék egy kisleánynak,
Egy kisleánynak, akit szeretek.
Krikszkrakszokat, japán betűket írnék
S egy kacskaringós, kedves madarat.
És akarok még sok másszínű tintát,
Bronzot, ezüstöt, zöldet, aranyat.

És kellene még sok száz és ezer
És kellene még aztán millió:
Tréfás-lila, bor-színű, néma-szürke,
Szemérmes, szerelmes rikító.
És kellene szomorú-viola
És téglabarna és kék is, de halvány,
Akár a színes kapuablak árnya
Augusztusi délkor a kapualján.
És akarok még égő-pirosat,
Vérszínűt, mint a mérges alkonyat.
És akkor írnék, mindig-mindig írnék
Kékkel hugomnak, anyának aranyával;
Arany-ímát írnék az én anyámnak
Arany-tűzet, arany-szót, mint a hajnal.
És el nem unnám, egyre-egyre-írnék
Egy vén toronyba szünes-szüntelen,
Oly boldog lennék, istenem, de boldog.

Kiszínezném vele az életem.

*

Este, este . . .

Árnyak ingnak
És bezárjuk ajtainkat
Figyelünk a kósza neszre.
Egy vonatfűtty messze-messze.
És a csend jó.
Alszik a homályos éjbe
Künn a csengő.
A divány elbújik félve
Szundit a karosszék.
Álmos a poros kép.
Alszanak a csengetyűk.
Alszanak már mindenütt.
A játékok, a karikahajtók
A szegény tükör is hallgatag lóg.
Ó a néma csengetyűk.
Az óránk is félve üt.

Alszik a cicánk s a vén szelindek.
Fel ne keltsük — piszt — e sok-sok alvót.
Alszanak a régi réz-kilincsek
S alszanak a fáradt, barna ajtók.

*

A kis mécs.
Az este bús cselédje.
Álmosan virraszt az asztalon.
S az olajfoltos ernyőre nézve
Sercegését búsan hallgatom.
A szobánk kis napja. Álom.
Az arany olaj az árnyon
És a fény folyó arany
Szerteömlő, szótalan.
És a fülke csodapalota.
Távol árnyak lengenek tova.
Csendesen vetik az ágyat
És a párna
Barna árnya
A fehér ajtóra bágyad.
Félszeg árnyék-figurák.
Mind kevélyek és furák
Egyik a felhőkbe nyargal,
Másik hadonáz a karddal
És a párnát egyre rakjuk,
Ferdül, fordul az alakjuk,
Mint a szorgos fény kimintáz.
Panoráma, esti színház.
Hordjuk a fehér petrencét
S nő a vánkos furcsa tornya
A kis ajtón — messze emlék —
Hullámozva, ringatózva.
Égig ér már
A kevély vár:
Száz alak omol le s újra felkel.
És mi szivdobogva nézzük,
Félve sanditunk feléjük
Az éjben rubinpiros fülekkel.

*

Mi ez, mi ez?
Szűz Mária,
Mi ez, mi ez?
Isten fia.
Védd meg szegény kis gyermeked.
Alázatos szívem remeg.
Fehérlő orgonák közt jártam.
És egy leány a mély homályban
Haragoszöld lombok között
Vetközködött, öltözködött.
Olyan volt, mint egy kis cukorbaba.
Fehér hátára hullt sötét haja,
Cikáztak az aranyoszöld legyek
A fekete földön s ő nevetett.

Hogy nevetett.
Mondd, mit akarhat tőlem Ő,
Miért fél így remegő
Bús kisgyerek?
Azóta folyton erre gondolok csak,
A tárgyak álmosan forognak,
Jaj, jaj nincs semmi szó,
Lélegzetállító
Gyönyör
Gyötör.
Kiszárad tikkadt ajakam
És sírok, szégyelem magam
És lángvörös a bús világ
Az arcom ég pirulva forrón
És délután vérzik az orrom
Látok ezer tűzpántlikát
És látom Őt — oly szenvedő és halvány —
A padlásunk derengő rejtekén,
A zöldszínű homályon, sárga szalmán
És minden este korán fekszem én
És bárhova megyek mindig felém jön
A zongorasobában, az ebédlőn
És lihegek és ég szemem
S álmatlanul dadogok Néki, Néki
És a szemem a szoknyáját letépi
És látom Őt, Őt meztelen.

Én Istenem.
Nézd kis karom minő sovány.
Milyen zavaros a szobám.
Mi lesz velem?

*

Én félek.

Az élettől és sötétől,
Mely mindenütt kegyetlenül elér,
Ha száll a nap
Az ablakom alatt
Hullámozik az ismeretlen éj,
A végtelen és ismeretlen éj.
Egy tenger — vészesen és feketén —
Csendes sírásom benne elmerül,
Mint holt madár a tenger fenekén.
A kisgyerek magába sir szegény.

Sírok, sírok, mindig csak egyedül
És senki meg nem értett még soha.
Oly ismeretlen ez a Nagyvilág
S olyan borzasztó a sötét szoba.
Lábujjhegyen kell járni a világban.
Az éjszakában annyi a vonat,
Mely összerág és széttöri gerincem
S vígan megőrli fájó csontomat.
Az éjszakában annyi rém, kísértés.
Golyó, kötél, bitófa, kard remeg
S hegyes fülekkel, hiéna-szemekkel
Leskelnek rám a gonosz emberek,
Kik vascipőben jönnek egyszer értem,
Bőszült ököllel döngetik az ajtóm,
Ecetet adnak, hogyha inni kérek
S felráznak, ha alélt fejem lehajtom.
Minden bokorban leskelődik egy-egy,
Nincs menekülni egy picinyke rés.
Ó jaj nekem, oly fürgék a gonoszak
S olyan sok a halál s a temetés.

Zörgő szekéren az idegen ember
Tudom, hogy elvisz engem is egy éjjel
S szegény anyám az ablakunkra rogyva
Bámul utánam könnyes, kék szemével.

*

Ódon, ónémet, cifra óra
Áll a szekrényünk tetején,
Szálló korok bús bámulója
Közönyösen tekint felém.
Aranycirádás pici tükrén
Még mosolyog a rég letűnt fény.
De már nem úgy, mint hajdanán.
Mert ő ütötte el az éjfél,
Mikor meghalt a szépanyám,
Fehér, mosolygó szépanyám.

Már nem vakít ragyogva többet
A sápadt Altwien-porcelán,
Parókás, farsangos időknek
Parfümjét leheli reám.
Nehéz, tömjénes, cukros illat,
A lelkemig fáj, szívemig hat
S a multat visszaálmodom
Hogy ez aranyló óra mellett
Az apám játszott egykoron,
Apám nevetgélt egykoron.

Ha künn az alkony álmokat hív,
Cseng-bong a titkos, méla hang
És babonásan átmozajlik
A dallamos üveg-harang.
A zúgó érc-gyűrűn fölébred
Valami szunnyadó kísértet
S szellem-szaván dalol, dalol,
Minthogyha egy halk, bánatos hang
Beszélne a sírok alól,
Felelné a sírok alól.

A régi óra egyre jár csak,
Mint egy tipegő néni,
Köröttem árnyak, éji árnyak,
Szemem könny és köd lepi be,
Mert félve sejtem, érzem, érzem,
Hogy elsápadnak majd egy éjen
Az apró arany-angyalok
S ez óra veri el az éjfélt,
Ha majd egy éjjel meghalok,
Ha egyszer én is meghalok.

*

Akárcsak egy kormos szénégető
Fekete az apám és szigorú.
Nem csókol meg és sose nevet ő,
A homlokán titokzatos ború.
Mért nem beszél? Mi szóvalan eszünk
S ő felkel és a csillagokba turkál
Egy hosszú csóval e temetőútnál
És sose mutat csillagot nekünk.
Csak nézem őt. Körötte száz csoda.
Korongok, mérgek, kémszerek pora.
Olyan tudós, erős, akár az isten.
Ha nála aluszom és a homályon
Bús rémeket idézek, szinte várom,
Mikor zörget rablókéz a kilincsen,
Hogy összetörje és vadul lelőjje...

Úgy szeretem s félek vacogva tőle
És félek, hogy egyszer a fegyverével
Saját koponyáját loccsantja széjjel,
Vagy elmegy innen s nem jó sose vissza
S vérben, halálban omlik el a titka.

Ha elmarad, virrasztva sírok éjjel.

Ilyenkor kimegyek.

Az udvar alján
Kel az újhold — olyvézna, furcsa, halvány —
Olyan, mint egy arcél. Oly hallgatag.
Akár apám kemény és sárga arca
Egy fekete keménykalap alatt.

*

Anyuska régi képe.

Jaj de édes.
Itt oly fiatal még. Tizenhat éves.
Mellén egy nagy elefántcsontkereszt.
De dús, komoly haján, bársony ruháján
Titkos jövődök szenvedése rezg.
Keze ölben álmodozva nyugszik
Karpereczek, gyűrűk súlya alatt
És könnyen az asztalra könyökölve,
Feje előrebillen hallgatag.
Oly idegen így. Olyan ismeretlen.
Tündéri ábrándok menyasszonya.
Csak a szeme nevet rám ismerősen,
Két mélabús, merengő viola,
Csak két szemében ismerek magamra,
Mely eljövendő álmoktól homályos
S rettegve a bús végtelenbe dermed.

A lelkem már körötte szálldos.

*

Féltizenkettő.

Messze-messze
A piacunkon színes árnyak.
Vörös napernyők. Lila foltok.
Kisvárosi arany-vasárnap.

Mint déli álmok, délibábok
 Ugy lengenek sután repülve
 A nyári aszfalt szüke csikján
 A 36° Reaumure-be.

A sáfrányszínű sugaraktól
 Lankadt lelkem halálra ernyed,
 Mégis sietnek. Hova szállnak?
 Uri, szagos misére mennek.

Az istenük már várja őket
 Szagosan és aranyba fogva —
 Öreg, naiv vidéki isten —
 Ugy ül, mint egy pipereboltba.

Ők meg nevetnek, integetnek
 A hűvös templom bűvös öblén
 És muzsikál és orgonázik
 A zene, ima és a tömjén.

*

Künn a sárgára pörkölt nyári kertben
 A nap tűzzáporától összeverten
 Haldoklanak a sápadt rózsafák.

Sóhajtvá várjuk mind az éjszakát.

Az elsötétített szobába' bent
 Jár a varrógép... Álmos, tompa csend.
 Az ablakokba hervadó virág,
 Az üvegen szivárványkarikák.
 Ebédutáni részeg nyugalom;
 Csupán az óra kattog a falon
 S a piros csíkos függönyökön által
 Beárad a nap tompított tüze
 És egybeolvad a lágy félhomálylyal.

De folyosónk oly hűvös és üde,
 Akár a mély, sötétlő pincze lenn.
 A ház emészt pihenve nesztelen,
 Öreganyó a zöld zsöllyébe dül,
 Könyvet, kötést hamar a sutba dob
 S csukló pillákkal csendbe szenderül.

Dongók zümmögnek néki altatót.

Az asztalon ott a feketekávé.
 Egypár kenyérhéj, pár borosüveg,
 Friss körték, dinnyék, hamvasbélűek,
 S egy régi pápaszem, öreganyámé.

Kutyánk nyelve a márványra dőlt.
 Csönd.

A légyfogóink álmosan zenélnek.
 Nehány ügyetlen légy mindjárt becseppen
 S bután evickél a csípős ecetben.

A konyhában sugárzó rézedények,
 Színes papírcsipkék, bús, álmos élet,
 Nagy serpenyők, fényes mozsártörők,
 A jég között néhány tejescsöcsög.

Két óra. — A nyár tikkadt csendjében
 Minden pihen.

*

A délután pezsgett a poros utcán,
 Mint az aranybor
 S egyszerre este lett.
 És úgy megváltozott az utca akkor.
 Savanyú holdfény lett a sugarakból,
 A tűzborból ecet.

*

Az első ősz.

Jaj, az de szomorú volt.
 A híg eső sötéten csepegett
 És kézilámpással, rozoga padlón
 Ballagtak el a szótlan emberek.
 Csak erre emlékszem, Meg néha arra,
 Hogy halt meg a kertünkben egy virág
 S a zöld gyepen, sárgáló délutánon
 Cikáztak a virgonc fehér cicák.
 De estefelé fojtott már a füstszag,
 Csak a gyümölcs mosolygott a rudon,
 Gyertyával jártak a pincék homályán
 S lopódkokkal bort hoztak, úgy tudom,
 A vén pohárba, esti lakomára,
 Mind, mind nevettek, én voltam csak árva
 És fájt a szépség és a csillogó bor
 És fájt az ősz és a zenés szüret,
 A sár, a szél, a nyár bús nevetése,
 A nagymamák, kik kéklő szemüket
 Rámcsillogtaták pápaszemen által
 És fájt az est, mikor az emberek tárt
 Csűrőkbe vitték a dús szőke termést
 S rézkotlákban főzték a szilvalekvárt
 A kerti székeket is mind behozták
 És gyertya mellett a szobában ettünk.
 Mint temetésre kongott a harangszó
 És a tűnő nyár settengett megettünk.
 Kis nyári ruháim is eltemették
 Egy zöld ládába s ott tavaszig sírtak
 S nyomukba—hűvös, józan, őszi tömjén—
 Halálisan fojtott a naftalin-szag.

Ilyenkor elfutottam a szobámba
 Az orvosságos-üvegek közé
 És néztem, hogy repül le néma gyásszal
 Az est csapzott, tarlott táj fölé.
 Kis újjaimmal csendesesen doboltam
 A lágyan összeizzadt üvegajtón,
 A konyhában daloltak a cselédek,
 A szél valamit keresett sóhajton.

És amikor már mindenütt setét lett,
 Az ágyba megőleltem kisöcsémet.
 Aztán pihegve sírtam egymagamban,
 A fákra néztem, lombjuk úgy zugott.
 Titokzatosan bámultak szemembe,
 Mint rongyba burkolt, ázott koldusok.

*

Ha néha-néha meghal valaki,
 Egy délután ordító trombitákkal
 Viszik a döbbent bús utcákon által
 S egész nap ezt a zenét hallani.
 Oly bánatos, olyan igénytelen
 A pap, a pluviale és a szolgák,
 Vörösre sirt orrokkal a rokonság,
 A gyászszegélyes kendők a szemén
 S később a hanton, ha az este jön,
 Magányos sírás künn a temetőn,
 Egy anya, aki gyászruhába sirva
 Kis pléhkoszorút igazít a sirra...

De mégis gyönyörű ez s kis szívemben
 Valami mondja, hogy ez az egyetlen,
 Csak ez a bús nagyság, mi itt megy el
 És bánatomra harsogón felel
 A trombiták kövér aranyló torkán
 Egekbe zengő beethoveni orkán
 S a hangszerek a ködös égbe nőnek
 És este, este a felhő-mezőnek
 Szélén gyakorta látom,
 Hogy gázol a homályon —
 Csupa köd, zene s fellegek —
 Egy óriási gyászmenet.

*

Mi van még itt?

Egy kis fürdőhely is.
Szegényes, kedves és titokzatos.
Erdő, Liget. A levegője friss.
Láncot csörget az öreg csónakos
És ladikot bocsát a néma tóra.
Táncos, zenével hív az esti óra
S hajnalba már — csiklandozós nagyon —
Új zene veri furcsa ablakom.
Oly idegen az ágy, a gyertya, szék.
Repedt tükör. A függöny furcsakék.
Távol a fák között egy tarka bolt áll,
Messzire fénylik ferde bábuja.
Emlékpohár, síp, gyöngy, göröggyufa.
Vörös karbolpor rossz kanálisoknál.
Kérdeműlt, olcsó romantika.

De ősz felé, jaj ősz felé, de bús itt.
Az erdő fáj. Ledobja koszorúit
S üres lesz a sok ócska kalyiba.
A tó, a tó is őszi ködbe búvik
És döng a szúnyog az ablakszítán —
Picike, véres, cincogó cigány —
A nyár kísért. Munkálkodik a pók,
A kikötőbe pállnak a hajók,
S a fürdőházba kikukucskál árván
A rozoga zuhanyból egy szívárvány.
Az esti erdőn kertel a halál.
A tó körül láz, békanyál...

És azután a híves, holdas esték.
Itt nyaral a szegénység és betegség
Alélt napon, vénasszonyok nyarán.
Sok béna aggot párnaszékbe tolnak
S tengő raja a vénkisasszonyoknak
Az árva nyártól bucsuzik talán.
Az őszi vendéglőn szegény idillek.
Egy álmos ur. Előtte sör, szalámi.

A sánta pincér piszkos frakkban illeg
S a kutya nem győz a falatra várni.
Késői szezon. A szobák is olcsók.
Egy bús öreg motozgat este itt
A part körül és megmeri a korsót
S a tóból télre gyógyulást merít.

A tó, a tó! az eleven poézis
Fölötte az ég — s összefoly a két víz —
Egymásbaolvad — tág gyerek szemekkel
Fel-felmeredve nézem néma reggel.
A tó, a tó! a messzeség! hahó!
A messzeségbe elvisz egy hajó
Ó álom, áldás szívdobogtató
Tündéri titkok tükre tisztá tó.
Tündéri tó! Az ég is, mint a tó
Kék habja oly sejtelmesen inog.
Gyakran keresek rajt egy illanó
Továbblibegő, lenge ladikot.

*

Milyen lehet az élet ottkivül?

Csak néha jönnek a vásárosok.
S hirt hoznak városunkba messziről
És markaikba sok-sok pénz forog,
Különösek, tarkák és rikitók,
Kucsmások, fázók, mint az eszkimók
És síp füttyöl és zeng a rossz zene,
Varázsitalt iszunk és dob pörög
Mégváltozik mindnyájunk élete.
Itt vannak a szakállas bűvölők
A füledt bódében ezernyi nép,
Halott királyok, kertek, régi kép,
Hercegleányok, messze tengerek,
Szemem káprázva megremeg
S ijedve égve látja,
Hogy tolja fel lélegző, néma arcát
Egy vértelen, halálsápadt viaszbab
A sárga délutánba.

*

A délutánoktól mindig búsan futottam.
Ha jött az árny s ha nőtt szívem fölött,
Megbujtam a gyerekszobában egy sarokban.

És az egész föld beleremegett.

Egyszer; szél és fehérség. Por. Kísértés,
Mindenki valamit keres,
Még a homok is ideges.
Otromba zaj
És tompa jaj —
Oly elhaló — olyan csodás —
Harangozás — bús motozás —
Nincs nyugta sehol nyugtalan szívünknek.
A tikkadt fecskék álmosan reptülnek.

Máskor: ríktó fény és sárgaság
A tűz felgyújtja vágyainak dalát
És nőnek a bűnök s a kisleányok
S mi nézünk félve, szívdobogva rájuk.
A nap beteg szívünkre süt,
Bánatosak a hegedők,
Emlékeink hervadtan illatoznak
S halljuk szavát bucsúzó bánatoknak,
Gonosz fejfájás kóvályog felettünk,
Égnek kedvesünk szemei,
Szoknyáitól meggyúl a levegő,
Rá se merünk tekinteni . . .
Csak babrálunk sárgult arcképeken.

De néha: csupa sejtelem.

Ilyenkor elhal a vér éneke
És minden oly üres és fekete.
Gyertyák gyulnak vihar-váró szobákban,
Sajogva lüktet homlokunk.
Fogunk csikorgatjuk és nem beszélünk,
Elfordítjuk fejünk . . .

S úgy suddogunk.

*

Ilyenkor a szobánk mint a sziget
S körötte a hideg lég, mint a tenger.
Kis kucsmáinkon zuzmára zizeg
S piros arcokkal, könnyező szemekkel
Haza jövünk. Kezünkbe korcsolya.
Reánk süt a lámpácska mosolya.
És fő a kedves kávé, forr a tej,
A pesztonka perecért szalad el
És pihegünk s szemünk bámulva néz
S a sárga gesztenyén végigcsorog
A rózsaméz.

*

A sakk.
Feketesárga tarkaság.
Figyelve áll őrt a sok tarka báb.
Apám óráig bámul s nézi-nézi
És visszabámul, nézi őt a sakk.
Szivarfüstben beszélget vele hosszan,
Mint egy komoly arab.

*

Jaj, az estét úgy szeretem,
Az este egy kis szerecsengyerek,
Ki várja bús szerecsenanyját
És addig játszik téveteg.
Lángot fúj a fekete éjszakába,
Pufók lámpákat, zengő tüzeket,
Mint kisfiú, ki néma kedvtelésből
Szappangolyókat ereget.

*

Oly jó ébredni.
Álmom messzeszédül
S a tegnapi szobát már láthatom.
Ha fuldokolva — az álom vizéből —
Kis paplanomra nyújtom a karom.

Ez itt a part már.

Ah, de szép, de szép volt
Ez ébredés csiklandva, tétován,
A mosdótálban a közeli égbolt,
A zongorázás a másik szobán.

Tündéri reggel. A sötét szalonba'
Apuska zongorázik andalogva.
Ez Mendelssohn. Álombeli ködök.

Úgy hallgattam az ajtó hasadékán
S állok a hangok közt kis ingbe, némán,
Mint hajnali gyöngyvirágok között.

*

A húgomat a bánat eljegyezte
És most csak ül, szelíden, csendben ül
Virágai közt, mindig egyedül.
Ő is virág. Hervadt virág a lelke.
A húgomat a bánat eljegyezte.

Az ablakunk mellett csak vár szegény
A szenvedés hajol szíve fölé
S ha rózsá nyílik ki, nem az övé.

Csendes, komoly hajfűrtje a fején
Szegényesen búsong — fakulva s árván —
Mint holt leányé a koporsópárnán.

És néz. Szelíden, békült tiszta szemmel
Zokogni nem tud és nevetni nem mer.

De hogyha nem lát a szobába senkit
És elmotoz, vagy ő szekrényeket nyit,
Siratja bús, koszorútlan fejét
És hogyha körülömlő a setét
A könnye vén csipkék közt hulldogál
S a szíve jaj, mint megrepedt pohár —
Gyémántpohár — babonásan csilingel,
Mert valaki játszott e tiszta szívvél,
Széttörte s most olyan a sóhaja,
Hogy néha, ha az én szobámba téved,
Rémült imákat suttogok az éjnek
S nem alszom el egész éjszaka.

Ő meg csak nézi, hogy a kert alatt
Hogy éled újra szüntelen a nap, —
Bús sárga nap — s hogy száll a lomha este

És vár.

Mivel a bánat eljegyezte.

*

Nagy társaság. Ó bús macskazene.
Sipitózó, fejetlen áriák.
Egymástól, kietlen hangvilág.
Nagybögő-hangok mafla röheje,
Malacbandák fortissimója. Solo.
Vérmes, bibor kúrhangok kacaja.
Csupa fonák zaj és hangmaskara.
Részeg citera. Sápítóza szóló.
Ústdob. Cintányér. Örült, kába lárma.
Nagynénibókok sápadt áriája.
Bősz trombiták. Meggárgyult oboák.
Mind oly titokzatos, síró, fonák,
Hogy lelkem, ez a néma zongora
Valami fájdalomtól rezdül által
S míg hahotáz az öröm mámore,
Felhangzik húrjain egy tompa gyászdal.

*

A nagyanyámhoz vittek el aludni
Egy éjjelen.
Sötét bokrok között egy kert kukucsált
Emlékezem.
A félhomályban állt egy üvegajtó.
Oly furcsa volt.
Az óra vert, vert, de nem úgy mint otthon,
Dalolt, dalolt.
Vén óra, régi székek, fanyar illat,
Kísértetek.
Csordultig telt bánattal pici mellem,
Majd megrepedt.
Kiáltani akartam és lerogytam,
Mint egy hívó.
Karom kitártam s hirtelen megállott,
Állt az idő.

*

Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál,
Hol régesrég vidám nénik és régi bácsik laktak
És kérdezem titkát a hallgató konok falaknak,
Mért van bezárva a kapu? és várom, visszajő-e.
Az, aki csendesesen pihen a messze temetőbe?
És néha, hogyha fáj a délután, okosan s komolyan
A barna bőrdíványt nézem, mely mostan is egész olyan,
Mint amikor aludt rajta egy régi kedves ember
S járok tág termeken némán felsajgó gyötrellemmel
És sirok és csodálkozom,
Hogy az öreg dívány ma is oly kedves a szívünknek
S a márványsztalok, ahol régen halottak ültek,
Úgy állanak, mint egykoron.

*

Másként halálos csend és néma untság.
Poros akácsor, vakolatos utcák,
Petróleumlámpák és nyugalom,
Üveggolyók a kicsi udvaron,
Olykor a hárs alatt egy bús sarokba
Kalácsos, tejszínes, hosszú ozsonna.
Vasárnap délután meg tétován,
Míg bánatommal egymagamba járok
A lányok, a buta vidéki lányok
Magyar dalt nyúznak a kis zongorán.
Aztán a tiszta, kis szobába hátul
Borozgató barátok jönnek össze
És kártya járja s nevetnek dörögve
S kiküldenek a füstös, bús szobából.
Elmúl egy hét. Most a varrónő jön meg.
S a nagyanyáim kötnek, egyre kötnek.

Hogy vágyom innen el, el messzire,
Hol kanyarog a vonatok sine,
S piros, zöld lámpa lángol biztatón,
Oda, a sin felé tárom karom.
És nézem a mozdonyt, a póznadrótot,
Ott az öröm, ott a világ talán.
De itt maradok s topogok, vívódok,
Mint a rabok a börtön udvarán.

*

Menj, kisgyerek.

Most vége ennek is.
Menj, drága gyermek, édes kis fiam.
A te utad a végtelenbe visz,
De én előttem már a semmi van.
A semmiség. Még egynehány merész év,
Aztán a férfikor s a sárga vénség,
Menj édesem s bocsáss meg a dalosnak,
Ki mostan a szinpadra kényszerít,
Menj budapesti bús redakciókba
S némán takard fel szóló sebeid.

Menj a Newyorkba s kávéházi márvány
 Ravatalán tanulj újra meghalni,
 Irigy szemek keresztűze közé menj
 S hadd nézzék benned mi az irodalmi.
 Menj és panaszkodj, hogy az vitt piacra,
 Ki tégedet legjobban szeretett
 És kirabolva tiszta, kis koporsód,
 Most kinyitotta halott szemedet.
 Mondd, árva vagy és most lettél legárvább —
 Picike koldus a föld kerekén —
 Meztelenül születél, meztelen még . . .
 Menj, menj szegény.

TARTALOM

	Oldal
Kosztolányi Dezső életrajza	3
Mint aki a sinek közé esett . . .	5
És látom Őt, a Kisdedet	6
A doktor bácsi	6
Ó a halál	7
Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok	8
Azon az éjjel	8
Már néha gondolok a szerelemre	9
Az iskolában hatvanan vagyunk	10
Mostan színes tintákról álmodom	10
Este, este . . .	11
A kis mécs	12
Mi ez, mi ez?	13
Én félek	14
Ódon, ónémet, cifra óra	15
Akárcsak egy kormos szénégető	16
Anyuska régi képe	17
Féltizenkettő	17
Künn a sárgára pörkölt nyári kertben	18
A délután pezsgett a poros utcán	19
Az első ősz	20
Ha néha-néha meghal valaki	21
Mi van még itt?	22
Milyen lehet az élet ottkívül?	23
A délutánoktól mindig búsan futottam	24
Ilyenkor a szobánk mint a sziget	25
A sakk	25
Jaj, az estét úgy szeretem	25
Oly jó ébredni	25
A húgomat a bánat eljegyezte	26
Nagy társaság	27
A nagyanyámhoz vittek el aludni	28
Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál	28
Másként halálos csend és néma untság	29
Menj, kisgyerek	29

Szemelvények a szerző „NÉGYFAL KÖZÖTT” című
verseskönyvének kritikáiból:

A gyermekkor hihetetlenül gyöngéd rezgéseit hozta:
halk szonáták álomhangjait régi szobákból, bólintó öreganyák
egyiptomi gráciáját, lehelletfinom pasztellek édes, csodálatos
bűbáját. (Kafka Margit, Nyugat)

Csodálatosan finom, befejezett festések ezek, karcsú
vonalak, kitöltve színnel és hangulatközlő melegséggel. Ezekkel
a versekkel egy új költő — a legritkább eset — valóban mint
új költő mutatkozik be. (Salgó Ernő, A Hét)

Kosztolányi Dezső manap a legszebb magyar verseket
írja azok között, akik még nem múltak harminc évesek.
(Szilágyi Géza, Az Újság)

A „Négyfal között” nagy esemény a mi kulturális inci-
densekben szűkölködő magyar életünkben.
(Rdy Endre, Budapesti Napló)

Ezek a költemények nem efemer hétköznapi alkotások,
bármennyi impresszionizmus is rejlik bennük.
(Pester Lloyd)

Semmitmondó verse alig van, egyike a legértékesebb
embereknek a legújabb költők között.
(Schöpfung Aladár, Vasárnapi Újság)

Az Alfred Kerr városi poétája ő, új és ódon interieurök
új énekese. (Juhász Gyula, Szeged és Vidéke)

A MODERN KÖNYVTÁR CÍMLAPJÁT ÉS
RAJZAIT SEYFERT OTTÓ KÉSZÍTETTE

MELLÉKLET II.

Francia nyelvű versfordítások gépirata
autográf javításokkal¹

¹ A gépirat (MTAKK Ms 4612/122) feltehetően Kosztolányi saját fordítása. Is-
mertetését ld. JKK Szövegforrások fejezetében, a 235–236. oldalon. Az átírás
Józan Ildikó munkája.

!A szegény kisgyermek panaszai:

Le soir, ô comme je l'aime!
Le soir est un petit nègre,
Qui attendant sa mère, |:la:| nègresse
<Joui> |:Joue [...]:| tout seul plein de tristesse
<Sa> |:Son:| souffle comme une lampe luit,
Comme des flammes dans la vaste nuit
Et qui comme les petits garçons
Laisse voler les bulles de savon.

<17> |*:|

Lorsque <le soir> |arrive le soir| vient aux pas tout
bas et <lentes> |lent:|
Le jardin devient triste, <comme> |ainsi qu':|
<une> |un:| cimetière,
Le vieux peuplier s'attriste sur la pente,
Et la lune argentée met ses pâles lumières.

<Je me ballade> J'erre blème <sous la vieille>
 |:a travers le vieux:| buisson,
 Les <acacias vieux> |:vieux acacias:| me regardent
 <timidement,> |:et s'effrayent:|
 Le petit enfant penche sa tête et des vents
 Sifflent et pleurent. Et la Nuit frissonne.

<29> |*:|

Nous <partames> |:partîmes:| |:voyageons:|
avec mon père et le train
Nous <emportait> |:emporte:| dans la nuit
<roide> |:froide:| et sereine.

Le silence est profond et s'ensommeille,
Mais la nuit lentement s'éveille.

Le sol est gelé, la forêt frissonne,
Et vert et jaune luit <le> |l':| horizon.

Par-ci par-la des grilles, <des> |:de:| grandes pierres,
Mille petits feux scintillent aux chaumières.

Une tache noire, qui devient grise et beige
Un homme. Charette, qui s'arrête dans la neige.

Quelque bruit.. [!] qui pleure dans la nuit?
De loin l'éclat des étoiles luit

Un moulin-à-vent effrayant, se penche
La lune <bleu> |:bleue:| brille sur la neige blanche

<30> |:∗:|

Une photographie vieille et douce de ma Mère.

Elle est si jeune ici. Elle a seize ans à peine.

Elle porte une croix d'ivoire sur son sein

Et quelque chose |:de:| triste d'un bonheur éphémère

5 Tremble sur ses cheveux, sur sa robe de velours

Sa main se repose sur ses genoux, toujours

Couverte de <bracelettes,> |:bracelets,;| <des> |:de:|
bagues étincelantes.

Elle s'accoude à la table en <attente> |:attendant:|

Un inconnu, <songeuse,> |:songe [?]:| triste et taciturne.

10 Elle m'est si étrange, <une> |:un:| rêve de nocturne.

La princesse lointaine de quelque conte de fée.. [!]

Mais son oeil me sourit familièrement

<Son oeil> |:Ses yeux:| de violette, <sombre>

|:sombres:| et <voilé> |:voilés:|

Et qui me <ressemble> |:ressemblent:| tout à fait,

je le sens,

15 Pleins de rêves <futurs,> |:futurs,;| <son oeil>

|:ses yeux:| mystérieux

Regardant frémissant les immensité <bleus,> |:bleues,;|

Et mon âme autour d'elle vole jusqu'aux cieux...

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AH	<i>Anthologia Hungarica. Magyar Anthologia</i> , közread. GRAGGER Róbert, Leipzig, Insel Verlag, 1922 (Bibliotheca Mundi).
AMMK	<i>A ma magyar költői. Szemelvények élő magyar költők lírai terméséből</i> , szerk. PINTÉR Jenő és SAJÓ Sándor, Berlin, Ludwig Voggenreiter Verlag, Magyar Osztály, 1924.
BFP	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>A bús férfi panaszai</i> , Budapest, Genius, 1924.
BMN	<i>Bácsmegyei Napló</i> című napilap
BN	<i>Budapesti Napló</i> című napilap
BSP	Dezső KOSZTOLÁNYI, <i>Blažená smutná píseň</i> , vybr. Petr RÁKOS, přelož. Václav DANĚK, Anna ROSSOVA, dosl. Evžen GÁL, Praha, Odeon, 1985.
Család	<i>A Család</i> (Budapest) című folyóirat
DKT	Desider KOSZTOLÁNYI, <i>Des Knaben Trauerharfe</i> , MTAKK, Ms 4619/31. [Gépirat.]
Éa	<i>Az édesanya. Magyar költők versei. Antológia anyák napjára</i> , szerk. SUGÁR Béla, előszó PETRI Pálné, Budapest, Magyar Ifjúsági Vöröskereszt, 1928.
ÉÚ	<i>Az Érdekes Újság</i> című hetilap
FMo	<i>Független Magyarország</i> című napilap
Front	<i>Front</i> című hetilap
FU	<i>Független Ujság</i> című hetilap
H	<i>A Hét</i> című folyóirat
Igazság	<i>Igazság</i> (Zombor) című folyóirat
It	<i>Irodalomtörténet</i> című folyóirat
ItK	<i>Irodalomtörténeti Közlemények</i> című folyóirat
J	<i>A Jövendő</i> című hetilap
JKK	jelen kritikai kiadás
k	kézirat

Ka	<i>Kalangya</i> című folyóirat
KB	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Kenyér és bor. Új versek</i> , Békéscsaba, Tevan, 1920.
KDLN	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Levelek, naplók, egybegyűjt.</i> , sajtó alá rend., jegyz. RÉZ Pál, Budapest, Osiris Kiadó, 1996.
KépF	<i>Képes Folyóirat</i> című folyóirat
KépKr	<i>Képes Krónika</i> című hetilap
Kh	<i>Kincsesház. Szavalókönyv a magyar ifjúság számára</i> , szerk. BAK János, DÁVID László, Miskolc, Magyar Jövő Nyomdaüzem és Lapkiadóvállalat, 1927.
kor _{r1,2,3}	korrektúralapok, PIM, V. 4966/1–2.
Kt	<i>Kincstár. Szavalásra alkalmas versek Vörösmartytól – Adyig</i> , összeáll. KELETI Adolf, Budapest, Aczél testvérek, [1917].
lj	lábjegyzet
LLE	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Lánc, lánc, eszterlánc... Kosztolányi Dezső új versei</i> , Békéscsaba, Tevan, 1914 (Tevan Könyvtár, 13).
Mágia1	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Mágia. Kosztolányi Dezső verseskönyve</i> , Békéscsaba, Tevan, 1912.
Mágia2	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Mágia. Kosztolányi Dezső verseskönyve</i> , Békéscsaba, Tevan, 1920.
Mák1	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Mák. Kosztolányi Dezső új versei</i> , Békéscsaba, Tevan, 1916.
Mák2	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Mák. Kosztolányi Dezső versei</i> , Békéscsaba, Tevan, 1920.
MAn	<i>Magyar Antológia</i> , összeáll., jegyz. DÁNIELNÉ LENGYEL Laura, Budapest, Béta Irodalmi Résztársaság Kiadása, [1924].
MK	<i>Magyar Költők. Szemelvények hétszáz esztendő dalterméséből</i> , II, szerk. VAJTHÓ László, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1928 (A Magyar Népművelés Könyvei).
MKK	<i>A magyar költészet kincsesháza. Új ifjúsági kiadás</i> , kiad. ENDRŐDI Sándor, átdolg., kibőv. ifj. BÓKAY János, Budapest, Athenaeum, [1927, 1928].
MKsz	<i>Magyar Könyvszemle</i> című folyóirat

MMK	<i>Mai Magyar Költők. Gyűjtemény napjaink magyar költészetének lírai terméséből</i> , közread. PINTÉR Jenő és SAJÓ Sándor, Budapest, A Magyar Középiskolai Tanárok Nemzeti Szövetsége, 1924.
MN	<i>Magyar Nemzet</i> című napilap
Móka	<i>Móka</i> című képes hetilap
MP	<i>Magyar Parnassus. Ady Endre, Babits Mihály, Füst Milán, Gellért Oszkár, Heltai Jenő, Ignotus, Juhász Gyula, Kemény Simon, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Nagy Zoltán, Somlyó Zoltán, Szép Ernő, Tóth Árpád, Turcsányi Elek versei, Gara Arnold rézkarcai</i> , bev. LYKA Károly, [Budapest], Gara Arnold, 1926.
MTAKK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár
Nemzet	<i>A nemzet</i> című hetilap
NFK1	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Négy fal között. Versek</i> , Budapest, Pallas, 1907.
NFK2	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Négy fal között. Versek</i> , [Békéscsaba], Tevan, [1917].
NFK3	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Négy fal között. Versek</i> , Békéscsaba, Tevan, [1921].
NFK4	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Négy fal között. Versek</i> , Békéscsaba, Tevan, [1922].
Ny	<i>Nyugat</i> című folyóirat
OSZKK	Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár
OVA	<i>Ország-Világ Almanach</i> című évkönyv
ÖGYK	KOSZTOLÁNYI Dezső <i>Összegyűjtött költeményei. 1907–1935</i> , Budapest, Révai, 1935.
PH	<i>Pesti Hírlap</i> című napilap
PHV	<i>Pesti Hírlap Vasárnapja</i> , a <i>Pesti Hírlap</i> melléklapja
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár
PN	<i>Pesti Napló</i> című napilap
PV	<i>Próza és vers. Gyakorlókönyv kezdő színésznövendékek részére</i> , szerk. és kiad. a Magyar Királyi Országos Színművészeti Akadémia Igazgatósága és Tanári Testülete, Budapest, Athenaeum, 1930.

r	rektó
Ren	<i>Renaissance</i> című folyóirat
SzÉ	<i>Színházi Élet</i> című hetilap
SZKP1	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>A szegény kisgyermek panaszai</i> , Budapest, Sziklai Jenő kiadása, 1910 (Magyar Költők 1. Modern Könyvtár, 3).
SZKP2	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>A szegény kisgyermek panaszai</i> , Budapest, Politzer Zsigmond és fia, 1910 (Magyar Költők 1. Modern Könyvtár, 3).
SZKP3	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>A szegény kisgyermek panaszai</i> , Budapest, Athenaeum, 1911 (Magyar Költők 1. Modern Könyvtár, 3).
SZKP4	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>A szegény kisgyermek panaszai</i> , Békéscsaba, Tevan, 1913.
SZKP5	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>A szegény kisgyermek panaszai</i> , Budapest, Athenaeum, 1919.
SZKP6	KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>A szegény kisgyermek panaszai</i> , Budapest, Genius, 1923.
Társaság	<i>A Társaság</i> című hetilap
TVL	<i>Tolnai Világlapja</i> című hetilap
ÚI	<i>Új Idők</i> című hetilap
ÚMaK	<i>Új magyar költők</i> , szerk. VAJTHÓ László, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1936 (A Tanítás Problémái, 12).
UMK	<i>Ujabb magyar költők. Lyrai Anthologia. 1890–1910</i> , összev. ELEK Artur, Budapest, Nyugat, 1911.
ÚN	<i>Új Nemzedék</i> című napilap
v	verzó
V	<i>Világ</i> című napilap
VB	<i>Večerná Blýskavica. Antológia z maďarskej poézie XX. storočia</i> , prel. Valentín BENIAK, Bratislava, Slov. Spisovateľ, 1957.
VÚ	<i>Vasárnapi Újság</i> című hetilap

SZÖVEGFORRÁSOK

A szegény kisgyermek panaszai kiadásának alapjául a *Kosztolányi Dezső összegyűjtött költeményeinek* egykötetes kiadásában (Révai, 1935) megjelent szövegváltozatot választottuk. (A továbbiakban ezt nevezzük *alapszövegnek*.) Ebben a fejezetben az alapszöveg előzményeinek bemutatására, bővülésének, változásainak áttekintésére vállalkozunk. Kosztolányi a ciklus első, 1910-es kiadását csaknem a kétszeresére (harmincnégyről hatvannégy versre) bővítette 1935-ig. Ezt nemcsak új versek beillesztésével érte el: verseket vett át más verseskönyveiből is (*Négy fal között; Mágia; Lánc, lánc, eszterlánc; Mák; Kenyér és bor*), miközben azokat továbbra is publikálta az eredeti verseskönyvek későbbi kiadásában. Több táblázattal illusztrálva mutatjuk be a kéziratokat, a köteteket a bővülések pontos listájával, az *Összegyűjtött költemények* fennmaradt korrektúrafordulóit, a folyóiratkiadásokat, külön a versek sorrendjében és külön időrendben is, a költő életében megjelent antológiákat, végezetül a fordításokat.

Kéziratok

Kosztolányi Dezső életművével kapcsolatban gyakori problémának tekinthetjük a kéziratok hiányát, ami mind a kutatást, mind a szövegkiadást megnehezíti, vagy, ha más szemszögből nézzük, megkönnyíti. A szétszóródott, különböző gyűjteményekben fellelhető szórványos anyag *A szegény kisgyermek panaszai* kéziratos részére is jellemző. A költő által talán legkedveltebb, vékonyka kötetnek teljes kéziratossá változata nem áll rendelkezésünkre. Két korai versváltozat található a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában, melyek Kosztolányi francia és angol nyelvű fordításainak vizsgálata során kerültek elő, mindkettő áthúzva. Ezeket kívül 1909-re datálva egy hosszabb tisztázat áll rendelkezésünkre,

mely ma az Országos Széchényi Könyvtárban található. Ez a kézirat még nem tartalmazza az első kötet összes versét. Egy további, kéziratban fennmaradt versváltozat (*Mostan színes tintákról álmodom*) Dapsy Gizella emlékkönyvébe lett bejegyezve, ezt a vastag könyvecskét ma a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi. A kéziratok közé sorolhatók még a levelezések során fennmaradt versrészletek, valamint egy albumkiadásban megjelent sokszorosított kézirat.

1/a. *Nyári délután otthon. (Künn a sárgára pörkölt nyári kertben)* – autográf versváltozat jegyzetlapon, MTAK

A verskézirat a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában, az MTAKK Ms 4618/13 jelű lap verzóján található. A fekete tintával írt és az írás során javított verskézirat a *Künn a sárgára pörkölt nyári kertben* kezdetű vers variánsa, *Nyári délután otthon* címmel szerepel. Az oldalt később grafitceruzával keresztben áthúzták. A jobb alsó sarokban aláírás: Kosztolányi Dezső. A lap másik oldalán fekete tintával Lord Douglas *Impression de nuit* című és Stefan George *A parkban* című versének fordításai. Az első versfordítás utolsó sora mellett jobb oldalon aláírás: Kosztolányi Desiderius. Jegyzetfüzetlap kivágva.

A kézirat a vers egy, a kötetekben és egyéb kiadásokban megjelent változatoktól lényegesen eltérő, korai stádiumát mutatja. A címadás maga is ezt erősíti meg. A szonettformába írt változat jóval rövidebb, mint a későbbi variáns, és csupán a második tercínában bukkan fel az a három sor, mely később a verskezdetbe kerül. A lap tetején a sorok sűrűn írtak, a második sor sok javítással és változtatással, szinte teljesen átírva szerepel. A sorvezetésből látható, hogy az átírások és javítások nem utólagosak, hanem a lejegyzés során történtek. Az eredetileg leírt „Csupán az óra perceg a falon.” sorból így a javítások után „Az ingaóra kattog a falon.” lesz. Emellett a lejegyzés képe viszonylag tiszta, egy-két helyen találunk még javítást. A vers vége felé a sorok szellősebbé, nyugodtabb írásúvá válnak. Mivel eltérései miatt nehezen illeszkedett volna a jegyzetek közé, a verset JKK-ban az adott helyen teljes hosszában közöljük.

1/b. *Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok* – autográf versváltozat jegyzetlapon, MTAK

A verskézirat a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában található. Jelzete: MTAKK, Ms 4618/62v. A kitépett jegyzetfüzetlap első oldalán ceruzával A. C. Swinburne *Az elhagyott kert* című versének fordítása található. A második oldalon fejjel lefelé, kék tintás kézírással, kézzel és ceruzával javítva szerepel a verskézirat, zöld tintával fentről lefelé keresztben áthúzva. A kézirat a kötetben megjelentnél korábbi változatot mutat. A lap tetején cím: *A szegény kisgyermek panaszai*. Magának a versnek Kosztolányi már nem adott külön címet. A lap alján megjelenik a ciklus versei elválasztására használt csillag jelölés is. A vers eleje szellős sorokba írt tiszta másolat, egyetlen változtatás van, egy ceruzával és tollal írt utólagos javítás során kicseréli a harmadik sor utolsó, *csendesen* szavát *boldoganra*. A vers második felének közepén több sort a tiszta másolat lejegyzése után tollal és ceruzával átirat, átjavított.

A magyar szó a hét szilvafa <árnyán> |:alján:|
 <Most még> <k> |:K:|örötte |:most még:| mint tengermoraj zúg.
 <Áldott,> <|:Vigyázzatok szelíd:|> |:Óvjátok édesen ez:| édes álmát
 Mint álmát a szegény beteg gyerekeknek,
 hogy meg ne tudja, élete nem élet,
 És <meg> meghalt már, bár alig született meg

Valószínűleg a legutolsó itt idézett sort ki is hagyta a lejegyzés során, ezt később szorította be két sor közé, beljebb kezdődik, és túllóg a többi soron. Ezenkívül csak két apró korrigálást (ha dalol <is>és ha |:a:| távolba lát; <n>Nagyvilág) találunk a kéziratban.

2. *A szegény kisgyermek panaszai* – kézírtos tisztázat, OSZK

A címlapból, 26 számozott és egy számozatlan üres lapból álló füzet, mely ma az Országos Széchényi Könyvtárban Quart. Hung.

2173. számmal szerepel a kéziratgyűjteményben, 1919-ben került a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának tulajdonába.¹ Mint Kosztolányinak a füzethez csatolt leveléből kitetszik, a kéziratot Kosztolányi 1919. március 1-jén küldte el a múzeum könyvtárának Rédey Tivadar kérésére.² A kézirat címe: *A szegény kisgyermek panasza*. / *Kosztolányi Dezső*. A cím alatt a füzet dátumozva is van: 1909. Budapest). A lapok utólag számozottak, az első, ceruzás számozás valószínűleg a szerkesztőtől származik, aki egyéb formai javításokat is végzett a füzetben, valamint törléssel látott el minden üres oldalt. A második, könyvtári, nyomtatott számozás az írásos oldalak jobb felső sarkában található. A rektókon szerepel szám és szöveg, a verzók minden esetben üresek. Minden vers új oldalon kezdődik, a versek elejét és végét csillag jelzi.

A versek sorrendje egyetlen kivétellel megegyezik a későbbi *Nyugat*-ban, 1910-ben,³ még az első kötetmegjelenés előtt közölt blokkal. Az egyik fontos eltérés a két változat között, hogy a tisztázaton szereplő mottót („Ezt a kis könyvemet egy szőke kis / gyermeknek írtam.”) a szerkesztő kihúzta. A másik, hogy a tisztázatlan harmadikként, vagyis az *És látom Őt, a Kisdedet* és *A doktor bácsi* közé beékelte *Az első ősz* kezdetű vers, mely a későbbiekben sokkal hátrébb szerepel majd a ciklusban, teljes egészében át van húzva, és nem is jelent meg a *Nyugat* közlésében. Erre talán magyarázatul szolgálhat az a tény, hogy a vers 1909. október 3-án megjelent az *Új Időkben*, a következő annotációval: *A gyermekkor eklogáiból*.⁴ Ha ez okozta a törlést, alátámaszthatja azt, hogy a tisztázatlan megelőzően, vagyis október 3. előtt – a rendelkezésünkre álló adatok alapján jóval előtte – nyerte el végleges alakját.⁵

¹ Ezt tanúsítja a füzetben található pecsét is: M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA / Kézirat. Növedéknapló: / 1919. év 12. sz.

² A levél szövegét ld. a *Szövegkritika* 6. lábjegyzetében.

³ *Nyugat*, 1910/7, [április 1.], 450–460. Összefoglaló cím: *A szegény kisgyermek panasza*.

⁴ Kosztolányi Dezső, *Az első ősz*, ÚI, 1909/40, [október 3.], 308.

⁵ A kérdés bővebb ismertetését ld. *A szegény kisgyermek panasza keletkezése és bővülése* című fejezetben.

A versek nagy része tiszta, javítástól mentes, egyes esetekben kisebb tollbotlások javításait, valamint bizonytalanságok, figyelmetlenség miatt ejtett hibák okozta áthúzott szavakat, kisebb szócsereket találhatunk (pl. <aranyoszöld> az aranyoszöld; <és> vagy). Ezek mind az eredetileg használt kék tintával történtek, feltételezhetően az írás folyamata közben. Egyetlen más színű javítás a *Féltizenkető* kezdetű versben található, ahol a *Reoumure-be* szó o-ját fekete tintával áthúzza, és a-ra cseréli.

A füzetben egyetlen papírsérülés található, a 25. lap második és harmadik harmada között a papír elszakadt, az utólagos ragasztás illesztése nem pontos, a már teleírt lapon az egyik sor olvashatlanná vált.

A füzetben szereplő versek a következők: *Mint aki a sinek közé esett...*; *És látom Őt, a Kisdedet*; *Az első ősz* [törölve]; *A doktor bácsi*; *Ő a halál*; *Azon az éjjel*; *Már néha gondolok a szerelemre*; *Este, este...*; *A kis mécs*; *Mi ez, mi ez?*; *Én félek*; *Akárcsak egy kormos szénégető*; *Féltizenkető*; *Mi van még itt?*; *Ha néha-néha meghal valaki*; *Milyen lehet az élet ottkivül?*; *Nagy társaság*; *Másként halálos csend és néma untság*.

3. Mostan színes tintákról álmodom – Dapsy Gizella emlékkönyve, PIM

Rozsnyai Kálmánné született Dapsy Gizella (költői álnevének Nil) emlékkönyve, mely kétszáznyolcvan költő és író saját kezű bejegyzését őrzi, ma a Petőfi Irodalmi Múzeumban található V2107/1-280 jelzet alatt. A szép kötésű kis könyv borítóján a *Chovan Mária* 1889 felirat olvasható. Az első lapon lévő kis bejegyzésből (Gizimnek / 1910. X. 13.) tudható, hogy a költőnő ezután kezdte használni a könyvet. A kötet elején nagyrészt 1910 és 1912 között született bejegyzések találhatók, kivéve Ady Endréét (*A Halál rokona*, 20b–21a), mely vers alatt a következő dátum olvasható: Csucs, 1916. jan. 15.

Kosztolányi bejegyzése (*Mostan színes tintákról álmodom*) az 53b–54a lapokon olvasható, szignálva, dátum nélkül. Ám talán fogódzót

kínálhat a datálásra, hogy Karinthy Frigyes a Kosztolányit követő oldalon kezdte el szövegét (*A dudoló*), amelyet nem tudott befejezni a következő bejegyzés, Szabolcsi Lajos verse (*Vasárnap*, 55b) miatt, így *fordits megjegyzéssel látva el, az után a vers után fejezte be. Az így 54b–55a, valamint az 56a oldalakra írt szöveg végét jelölte szignóval és dátummal: *Karinthy Frigyes – 1910. karácsony*. Ha feltételezzük, hogy a két barát egy időben, egymás után írt az emlékkönyvbe, és ez okozhatta Karinthy helyhiányát, akkor Kosztolányi bejegyzése is a koraiak közé tartozik.

4. Ó a halál –

a vers kéziratának sokszorosított kiadása

A *Magyar Parnassus*⁶ címet viselő, 1926-ban megjelent album tizenöt korabeli költő verskéziratának másolatait – Ady kivételével, az ő verse egy általa javított korrektúralap másolatában szerepel – és Gara Arnoldnak a versekhez készített sokszorosított grafikáit tartalmazza. A nagyméretű album 25v oldalán szerepel szignálva egy Kosztolányi-vers, külön kiemelt címmel, „*A szegény kisgyermek panaszzai*”ból alcímmel. A vers mellett a költő portréja is látható. A versváltozat hibátlan tisztázata, írásjelhasználatban az SZKP6-hoz és a korábbi kiadásokhoz és változatokhoz hasonlít, néhány egyedi megoldással.

5. A tó, a tó! –

vers a palicsi kút építése körüli levelezésben

A teljes verseket, vagyis legalább egy verset teljes hosszában tartalmazó források mellett rendelkezésükre áll néhány versrészlet is. Ezek egyike egy Szabadkán őrzött, a palicsi kút tervezése során történt levélváltásokban fennmaradt versrészlet, mely később kisé

⁶ *Magyar Parnassus*. Ady Endre, Babits Mihály, Füst Milán, Gellért Oszkár, Heltai Jenő, Ignóty Gyula, Kemény Simon, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Nagy Zoltán, Somlyó Zoltán, Szép Ernő, Tóth Árpád, Turcsányi Elek versei, Gara Arnold rézkarcai, bev. LYKA Károly, [Budapest], Gara Arnold, 1926.

megrövidítve a kútra került, annak három oldalából egyet díszít. A kéziratok lelőhelye: Szabadkai Történelmi Levéltár, Fond 2. Jelzet: I. 195/1912.

Mivel rövidített volta miatt a vers nem szerepel kritikai kiadásunk jegyzetapparátusában, itt közöljük Kosztolányi mellékelt levelével együtt:

A tó, a tó! az eleven poézis,
Fölötte az ég – összefoly a két víz –
Egymásbaolvad – tág gyerekszemekkel
Fel-felmeredve nézem néma reggel.
A tó, a tó! a messzeség! hahó,
A messzeségbe elvisz egy hajó⁷,
Ó álom, áldás, szívdobogtató
Tündéri titkok tükre tiszta tó,
Tündéri tó!...

„*A Szegény kisgyermek panaszzai*”ból. *Kosztolányi Dezső*.⁸
Budapest 1912. augusztusban

Kedves jó uram, bocsásson meg, hogy ilyen sokáig tétováz-
tam, míg elküldöm az oszlopra való verset. Én eleget gon-
dolkoztam a dolgon. Nézetem szerint ma már banális lenne
egy direkt, erre a célra készült fürdő-reklám-emlékversikét

⁷ A versen ceruzával, korrektúrajellel kijelölve a harmadik sor közepétől (*Egymásbaolvad* szó után) a hatodik sor végéig tartó rész, ez a rövidített változatból már kimarad.

⁸ A kútra végül helyhiány miatt a vers rövidebb formájában került fel, ez is nyomon követhető a levélváltásból. A kút történetét és a levélváltást ld. MAGYAR László, *A palicsi emlékkút megszületése*, in M. L., *Életek, iratok – iratok, életek. Egy levéltáros írásai*, Újvidék, Forum, 1994, 103–107. A leveleket a Szabadkai Történelmi Levéltárban őrzött eredeti fényképmásolatairól írta át Lovas Borbála. Az új, rövidített változat a tervező által küldött, a kút teljes leírását tartalmazó levélben, valamint egy külön papíron is fennmaradt, előbbin a vers után a betűk összes (137 betű), utóbbin a lapszámon az egyes sorokban található betűk, majd a vers után azok összes számával: A tó, a tó! az eleven poézis, / Fölötte az ég – összefoly a két víz – / Egymásba olvad ... / Ó álom, áldás, szívdobogtató / Tündéri titkok tükre tiszta tó, / Tündéri tó! ... / Kosztolányi Dezső.

odabiggyeszteni és egyképen bal ötlet lenne egy csinos, csatános epigrammát kikanyarintani. (Oly könnyű ez.) A kérdést azonban megoldottam. Nekem van egy nagyon kedves könyvem, A szegény kisgyermek panaszai, amelyben gyerekeitem és szabadkai éveim mesélem el. Itt egy rész a palicsi tóról szól kit kivettem és most elküldöm. Örölnék, ha felkerülne a márványra és büszke lennék az ön és a polgármester úr szeretetére.

Szivesen üdvözl: híve, régi tisztelője: Kosztolányi Dezső

6. Ó a halál – versrészlet

Árverésen szerepelt egy másik versrészletet tartalmazó tétel, Kosztolányi Dezső névjegyének (55 × 93 mm) verzójára tintával írt szemlévény, mely a vers első öt sorát tartalmazza, a kiadásoktól kissé eltérő központozással, egy hibával. Az idézet aláírással, dátummal ellátott.⁹ Szövegét itt közöljük:

Ó a halál;

Mi is [!] ismerjük csak pici gyerekek
Utunkba áll
S könnyes, pityergő szájunk megremeg
Ó a halál...

Kosztolányi Dezső

Budapest 1912. december.

⁹ 20. ajánlójegyzék. *Becses nyomtatványok és kéziratok 1482–1995*, Budapest, Boroda Antikvárium, 1995, 33. [7101. tétel, fotómásolattal.]

Francia nyelvű versfordítások gépirata autográf javításokkal¹⁰

A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában Ms 4612/122 jelzeten található két gépiratos lap, mely az SZKP négy versének francia nyelvű fordítását tartalmazza, autográf, fekete tintás javításokkal. (A versfordítások szövege a II. számú mellékletben olvasható.) A feltűnően vékony, felső szélén perforált jegyzetfüzetlapok közül a második lap aljához Kosztolányi hozzáragasztott egy ugyanilyen papírból levágott papírcsíkot, melyen az *Une photographie vieille et douce de ma Mère* utolsó kilenc sora szerepel. Az első lap tetején autográf rájegyzés olvasható: *A szegény kisgyermek panaszai*. A lapok minden bizonnyal egy nagyobb kéziratcsomag darabjai lehettek, de nem biztos, hogy egymást követték. A versszámok törlése és helyettesítése csillaggal arra utal, hogy a kézirat több versfordítását is tartalmazta, amelyekből Kosztolányi valamilyen céllal újrarendezett és kiválogatott néhányat. Feltételezhetjük tehát, hogy több vers fordítása is készen volt, ezek azonban a hagyatékban nem találhatók meg: elvesztek vagy lappanganak.

Az első lap a *Jaj, az estét úgy szeretem* (*Le soir, ô comme je l'aime!*) és a *Mikor az este hirtelen leszáll* (*Lorsque <le soir> |arrive le soir:| vient [!]*) versek fordítását tartalmazza, a második lapon az *Apámmal utazunk a vonaton* (*Nous <partames> |partîmes:| |voyageons:| avec mon père*) és az *Anyuska régi képe* (*Une photographie vieille et douce de ma Mère*) versek szerepelnek. Az írógép betűkészletében az aposztróf, illetve a francia ékezetes és mellékjeles betűk hiányoznak: ezeket Kosztolányi a korrektúra során fekete tollal javítja vagy pótolja (pl. s accoude – s'accoude; o – ô; mére – mère; bleme – blème; garçon – garçon stb.). Ezeken a kiegészítéseken kívül szócserék (pl. <timidement,> |et s'effrayent:|) és egyéb kisebb javítások (pl. des – de; le – l'; bleu – bleue) szerepelnek a gépiraton.

Kosztolányi több művét maga kezdte el franciára fordítani, és prózai művei mellett (*Nero, a véres költő, Pacsirta, A rossz orvos*

¹⁰ A gépirat leírása Józán Ildikó munkája. Ld. *Melléklet II.*

stb.) verseinek fordításával is próbálkozott. *A szegény kisgyermek panaszai* négy versének fordításában jóval kevesebb helyesírási és nyelvtani hibát ejt, mint az említett prózai munkák fordításaiban, de a nyelvhasználat bizonytalanságát itt is érzékelni lehet. Érdeemes ugyanakkor arra is felfigyelni, milyen következetesen próbálja a vers formáját a francia változatban kialakítani. Nem tudunk róla, hogy e versfordítások megjelentek volna valahol.

Korrektúrák

A Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményében V. 4966/1–2 jelzet alatt Kosztolányi összegyűjtött költeményeinek szerkesztési munkálataihoz kapcsolódó dokumentumcsomagokat találunk, közülük három kapcsolódik *A szegény kisgyermek panaszaihoz*. Három korrektúraforduló vezet végig azon az úton, hogy miképp változtatta meg Kosztolányi a már hat kötetkiadás, számos folyóirat- és egyéb kiadás alatt formálódó ciklus egyes elemeit – értjük ezen a formai és stiláris változtatásokat –, és láthatjuk, mit hagyott meg és mit kért hangsúlyozottan a szedés során. Mivel az ÖGYK 1935 májusában látott napvilágot, a fordulók mindenképp ez előtt készültek, és a lapokon hagyott, a szedőnek, tördelőnek szóló megjegyzésekből azt is tudjuk, hogy legalább még egy, de inkább több forduló is lehetett, amelyek azonban nem maradtak fenn. Az utolsó fennmaradt, szinte javítás nélküli forduló egyik lapjának tetején a következőt olvashatjuk: „33–64 Még egy ivlevonatot, aztán imprimálok. KD Bp 1935 IV. 8.”¹¹

Az első korrektúracsomag *A szegény kisgyermek panaszai* hatodik kiadásának lapjaira készült. A szétvágott könyv lapjaiból kettő-kettő került felragasztásra egymás fölé/alá barnás vékony alappapírra. Az alappapír maga is hordoz néhány margóra szúrt javítást. Az autográf javítások eszközei toll (zöld tinta) és grafitceruza, egy esetben

barna ceruza. Az alapjavításokon kívül (régi oldalszámok lehúzása, az oldaltörés miatti felesleges térköz kihúzása) Kosztolányi a nem mondatkezdő helyzetben lévő sorkezdő betűket zöld tintával és/vagy grafitceruzával szisztematikusan kisbetűre javította az egész ciklusban. Ez a globális változtatás az egyik segítség abban, hogy az ÖGYK-t követő kiadásokban lévő versközlések származását rögtön megállapíthassuk.

A hatodik kiadás a fent leírtak alapján a korrektúrafordulók alapszövegeként kezelendő, és mint ilyen, eltéréseivel kiemelkedik a többi szövegváltozat közül. A korrektúrafordulók szedésből eredő hibáiból (és azok javításaiból vagy figyelmen kívül hagyásából) nyomon követhető, hogy míg egyes helyeken Kosztolányi alaposan és sokszorosan átnézte a szöveget, más helyeken egyáltalán nem figyelt fel a kérdéses részekre. Ugyanígy evidensnek tartjuk, hogy az SZKP6-ban található hibák vagy nyomdahibának tekinthető változatok és azoknak az ÖGYK-ban való továbböröklődései nem a költő intencióját mutatják, csupán a javítási folyamat tökéletlenségének következményei.

Az első korrektúraforduló fizikai jellemzői alapján a szöveg javításának rétegei nem választhatók szét. A zöld tinta és a grafitceruza használata párhuzamos. Az említett sorkezdőbetűk hol tintával, hol ceruzával, hol egyszerre mindkettővel vannak javítva, mind Kosztolányi autográf javításainak tekinthetőek. Ugyanígy a szövegközi változtatások is, valamint a két ragasztott oldal közötti köz, a régi oldalszám és az SZKP6 ívjelölésének kihúzása is váltakozó íróeszközzel történik, és igazolhatóan a költő kezétől származik. Bár a vegyes írószerhasználat vizsgálatával elvileg a korrektúraforduló javításai különböző fázisokra bonthatók, jelen esetben ez csupán a javítás időbeli elhúzódásáról adhat információt számunkra. A minőségi rétegződést az egyes korrektúrafordulók közötti változatokban kell keresnünk.

A második és harmadik korrektúraforduló már a kötet kefelevonataira készült. Mindkét forduló hiányosan áll ma rendelkezésünkre. A Petőfi Irodalmi Múzeumban található csomagok a rendezés során láthatóan összekeveredtek, s az utólagos lapszámozás során

¹¹ A bejegyzés helye: korr., PIM V. 4966/1–2, 3–3. [!] [32–33.] Autográf javítások ceruzával. A 33. oldal felső margóján ceruzás megjegyzés a szedő részére.

így az egyik csomagban laphiány, a másikban megegyező számú laptöbbség keletkezett. A lapokat a kritikai kiadás készítése során rendeztük, a szövegkiadás jegyzeteiben már e rendezett sorrenden alapuló lapokat szerepeltettük.

A második korektúraforduló, mely több verset tartalmaz, sűrűn javított, a javítások típusából kikövetkeztethető, hogy a szedés első köre lehetett. Kosztolányi nagyobb térközt kér a szorosan egymásra szedett versek közé, és a verskezdő betűket megjelöli, megnagyobbítja. Ehhez kapcsolódik a ciklushoz tartozó belső címlapra írt, szedőnek szóló autográf megjegyzés: „Itt [értsd: az ÖGYK-n belül ennél a kötetnél] az egyes versek kezdőbetűi initiale-szerűen valamivel nagyobbak, vastagabbak legyenek. Ez jelezze, hogy külön versről van szó.” Ezután az első két lapon megerősített vonallal jelzi az iniciálé szempontjából érintett verskezdő betűket. Később a jelölés piros ceruzával történik, a verskezdő betűk egytől egyig be vannak karikázva. Hasonlóan ehhez az instrualáshoz, majd írószerváltáshoz, a két első vers között grafitceruzás vonalat és jelölést találhatunk, valamint egy autográf jegyzést, szintén a szedőnek: „a versek között a tér is nagyobb legyen”. A következő oldalon hasonló jelölés mellett a „spatium” megjegyzést találjuk. Ugyanezen javítások közé tartozik *A doktor bácsi* első két félsora közötti vonalhoz tartozó instrukció: „Itt is nagyobb legyen a tér.” Míg a versek közötti térközkerés a továbbiakban kék ceruzával, a verskezdő sorok közötti (mind horizontális, mind vertikális irányban való) térkerés kék, piros és grafit színű ceruzával egyaránt történik. Színes ceruza használatakor nem hagy írásbeli jelzést, míg grafit esetében igen, így a korektúra vége felé, *A rokonok* elején újra grafitot használ, és újra megjelenik a megjegyzés is: „több spácium”. Azt, hogy nem allográf, hanem autográf javításokról van szó, alátámasztja az írószerek vegyes használata, a jelzés formájának, képének tiszta ismétlődése írószerváltás után is. Ugyanígy a szövegbeli javítások egy-két esetben meg vannak erősítve piros ceruzával is.

A harmadik, a legtöredékesebben rendelkezésünkre álló korektúraforduló szinte tiszta szedés. Ám még ebben is szerepel az az érdekes, elég markáns hiba, melyet Kosztolányi már a második

korektúrákörben is próbált javítani, megcsonkítva az első korektúrákör egyik lapját. A kötet nyitóverséből ugyanis a szedő kihagyott öt sort a második korektúrákör kefelevonatán. Ezt Kosztolányi úgy orvosolta, hogy az első korektúra első lapjából (vagyis a szétszedett és összeragasztott hatodik kiadásból) kikanyarította az adott részt, és az adott lap tetejére ragasztotta. Láthatóan a szedő nem értékelte e gesztust, mert a harmadik korektúrákör elejéről szintén kihagyta az inkriminált sorokat. Ide Kosztolányi már ceruzával írta vissza azokat. Talán ebből jobban érthető a fentebb idézett, imprimálásra vonatkozó megjegyzése is. A ciklus ugyanis a 31. oldalon kezdődött a kefelevonatokon és az ÖGYK-ban is. Ha feltételezzük, hogy az elég kirívó, javítatlan hiba után Kosztolányi a ciklus első két lapját külön átvitte, megmutatta, elküldte a szedőnek, értelmet nyer, miért csak a harmadik oldalra jegyezte fel a szignált, véglegesítést előkészítő üzenetet. A második fordulóra beragasztott laprészen jól látható volt a hatodik kiadásban használt iniciálé, ezen jelezte is Kosztolányi kérését aláhúzással, ezért a szedő talán úgy értelmezte, hogy a költő mintaként mellékelte a részletet. A harmadik körben így Kosztolányi javítja a csonka vers első szedett betűjét is, eltávolítva az iniciálét, átemelve azt a betoldott sorok elejére.

A harmadik korektúrafordulón szereplő javítások ezenkívül abból adódnak, hogy Kosztolányi instrukcióit nem csupán követte a szedő a kért térközök esetében, de túl is teljesítette a feladatot, sok helyre felesleges térközt tett be a verskezdő sorok után.¹² Ezeket Kosztolányi eltávolította. Ebben a javítási és túljavítási mozzanatban megerősítést nyer az is, hogy a második korektúraforduló színes ceruzás jelzései Kosztolányi kezétől származnak, és nem a szedőtől. Az adott, rontott helyeken természetesen nem szerepel a kezdősor utáni térköz kérése.

¹² Így történt a *Mint aki a sínek közé esett...*, az *És látom Őt, a Kisdedet*, az *Azon az éjjel*, a *Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek*, az *Ő, hányszor látlak mégis benne-tek*, a *Mikor az este hirtelen leszáll*, az *Ódon, ónémet, cifra óra*, a *Lánc, lánc, eszterlánc* versek esetében.

A korrektúrafordulók tartalma

korr ₁	korr ₂	korr ₃
Mint aki a sínek közé esett...	Mint aki a sínek közé esett...	Mint aki a sínek közé esett...
És látom Őt, a Kisdedet	És látom Őt, a Kisdedet	És látom Őt, a Kisdedet
A doktor bácsi	<i>A doktor bácsi</i> [töredékes]	A doktor bácsi
Mult este én is jártam ottan		Mult este én is jártam ottan
Ó, a halál		Ó, a halál
Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok	<i>Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok</i> [töredékes]	Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok
Azon az éjjel	Azon az éjjel	Azon az éjjel
Már néha gondolok a szerelemre	Már néha gondolok a szerelemre	Már néha gondolok a szerelemre
Az iskolában hatvanan vagyunk	Az iskolában hatvanan vagyunk	Az iskolában hatvanan vagyunk
Mostan színes tintákról álmodom	Mostan színes tintákról álmodom	Mostan színes tintákról álmodom
Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek	Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek	Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek
Ó, hányszor látlak mégis bennetek	Ó, hányszor látlak mégis bennetek	Ó, hányszor látlak mégis bennetek
Este, este...	Este, este...	Este, este...
Mikor az este hirtelen leszáll	Mikor az este hirtelen leszáll	Mikor az este hirtelen leszáll
A kis mécs	A kis mécs	A kis mécs
Mi ez, mi ez?	Mi ez, mi ez?	Mi ez, mi ez?
Én félek	Én félek	Én félek
Ódon, ónémet, cifra óra	Ódon, ónémet, cifra óra	Ódon, ónémet, cifra óra

korr ₁	korr ₂	korr ₃
Lánc, lánc, eszterlánc	Lánc, lánc, eszterlánc	Lánc, lánc, eszterlánc
Akárcsak egy kormos szénégető	Akárcsak egy kormos szénégető	Akárcsak egy kormos szénégető
Apámmal utaztunk a vonaton	Apámmal utaztunk a vonaton	
Egy téli délben	Egy téli délben	
Anyuska régi képe	Anyuska régi képe	
Szegény anyám csak egy dalt zongorázik	Szegény anyám csak egy dalt zongorázik	
Én öngyilkos leszek...	Én öngyilkos leszek...	
A rokonok	A rokonok	
Öreganyó	Öreganyó	
Halottak napján	Halottak napján	
Miért zokogsz fel oly fájón, búsan	Miért zokogsz fel oly fájón, búsan	
A játék	A játék	
Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép	Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép	
A kis kutya	A kis kutya	
Ugy élünk együtt, két kis idegen	Ugy élünk együtt, két kis idegen	
A rút varangyot véresen megöltük	A rút varangyot véresen megöltük	
A kis baba	A kis baba	
Féltizenkettő	Féltizenkettő	
Künn a sárgára pörkölt nyári kertben	Künn a sárgára pörkölt nyári kertben	
Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska	Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska	
A napraforgó, mint az örült	A napraforgó, mint az örült	

korr ₁	korr ₂	korr ₃
Szemem gyakorta visszanéz	Szemem gyakorta visszanéz	
Ott az a vén, vidéki gyógytár		
A patikának üveg- ajtájában		
A rosszleányok – mondják – arra laknak		
A délután pezsgett a poros utcán		
Az első ősz		
Ha néha-néha meghal valaki		
Egyszer pedig ma- gamba mentem		
Kip-kop köveznek		
Az áprilisi délutánon		
Mi van még itt?		
Milyen lehet az élet ott kívül?		
A délutánoktól min- dig futottam		
Jaj, az estét úgy sze- retem		
Ilyenkor a szobánk, mint a sziget		
A sakk		
Oly jó ébredni		
A húgomat a bánat eljegyezte		
Nagy társaság		

korr ₁	korr ₂	korr ₃
A nagyanyámhoz vittek el aludni		
Fényképek		
Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál		
Jaj, hová lettek a zon- gorás estek		
Másként halálos csend és néma untság		
Menj, kisgyerek		

Nyomtatott szövegváltozatok

A *szegény kisgyermek panaszai* szövegfejlődésének bemutatásában a szövegforrások fő csoportját a nyomtatott szövegváltozatok képezik. A fentebb bemutatott – elhanyagolható mennyiségű és a ciklusnak csak töredékes részét tartalmazó – kéziratos források és a költő szövegalkító munkáját legrészletesebben tükröző korrektúrafordulók mellett a nyomtatásban megjelent szövegvariánsok teszik ki a korpusz legnagyobb részét. Ezek közé tartoznak a Kosztolányi életében megjelent cikluskiadások (SZKP1–6, ÖGYK), az egyéb kötetek, melyekből az évek során verseket rendezett át Kosztolányi *A szegény kisgyermek panaszai*ba, de az eredeti kötetekben ugyanúgy kiadta őket (KB, LLE, Mágia1–2, Mák1–2, NFK1–4), a folyóirat-publikációk és a Kosztolányi haláláig megjelent antológiakiadások. A jelentős számú forrás változatainak főszövegtől eltérő variációit időrendi sorrendben mutatjuk be, így az is nyomon követhető a kötet teljes hosszán, hogy Kosztolányi a nyomtatott kiadások során sem ragaszkodott rögzített írásmódokhoz. A szövegváltozatok vizsgálata során nem hagyható figyelmen kívül az, hogy egyik-másik kiadási formánál a szerzőnek nem vagy nem feltétlenül volt beleszólása a közlésbe, így jelentek meg a sajtóban versek a kötetektől eltérő

szedéssel, esetleg címmel ellátva, így kerültek be egyes darabok különböző szerkesztői elvek szerint készített antológiákba. A források szerzői intenciót tekintve különböző súllyal esnek latba, mégis, a teljességre törekvés szándékától vezérelve, minden variáció helyet kap a szövegforrások között. A következőkben csoportonként mutatjuk be röviden az említett nyomtatott forrásokat.

Kötetkiadások

SZKP1 (Modern Könyvtár, Sziklai Jenő kiadása, 1910)

Az első kiadás a *Modern Könyvtár* második, egyszersmind harmadik köteteként, ugyanakkor a *Magyar Költők* sorozat római egyszel jelölt elemeként jelenik meg 1910 júliusában. A második/harmadik kötet problémáját vélhetően egy sajtóhibának köszönhetjük: a könyv külső címlapján egy nagy 3-as szám látható a *Modern Könyvtár* elnevezés alatt, a belső címlap alján viszont szöveggel tüntetik fel: *Modern Könyvtár 2*. A könyv kiadására Gömöri Jenő így emlékezik vissza: „Sziklai Jenőt, akinek az első három füzetet bizományba adtam volt, megkértem, hogy a füzetekben ő szerepeljen mint kiadó, mert magam nem akartam kiadóként szerepelni, azonban mindenki tudta, írók és kiadók között, hogy nemcsak szerkesztettem, hanem magam is adtam ki az első füzeteket. A Könyvtár első három füzete – csak ez a három – zöldszínű fedőlappal jelent meg (ez az első három füzet ma már könyvészeti ritkaság) s az egyes szám ára: 40 fillér volt.”¹³

A könyvet Seyfert Ottó címlapja és két rajza díszíti: az egyik az első költemény fölött, a második az utolsó vers alatt található. A borító verzóján „KOSZTOLÁNYI DEZSŐ EDDIG MEGJELENT MŰVEI”-nek listája olvasható: *Négy fal között* (Versek); *Boszorkánys esték* (Novellák); *Maupassant összes versei*. *Kosztolányi Dezső*

fordítása; Oscar Wilde: Páduai hercegnő. Kosztolányi Dezső fordítása. A kötetet Gömöri Jenőnek ekkor még csak SZERKESZTŐ-ként aláírt előszava vezeti be, *Kosztolányi Dezső* címmel. A hátsó borítón kedvcsinálóként „Szemelvények a szerző »NÉGY FAL KÖZÖTT« című verseskönyvének kritikáiból” című összeállítás olvasható.

A ciklus harminc oldalt foglal el, a könyv harminckét oldalas.

SZKP2 (Modern Könyvtár, Politzer Zsigmond és Fia Könyvkereskedése, 1910)

Gömöri Jenőt idézve újra: „Itt már új, szürkés színű fedőlappal jelent meg a Könyvtár”.¹⁴ A szürke címlapot piros betűk teszik változattossá. A címlap tetején, illetve a belső borítón a cím alatt olvasható a *II. kiadás* megjelölés. A címlapon mindjárt a *II. kiadás* alatt olvasható pirossal a *Modern Könyvtár* elnevezés, feketével pedig az új adat: *Szerkeszti Gömöri Jenő*. Változatlanul marad a *Magyar Költők I.* megjelölés, viszont a 2. szám helyett 3. számként találkozunk az új kiadással. A címlapot Kozma Lajos rajzolta, az első vers felett található rajz szintén más, mint Seyfert Ottóé volt – talán ez is Kozma Lajostól való. A borító verzóján a *Modern Könyvtár* ajánló szövege és az eddig megjelent kiadványok listája. A belső borító verzóján újra Kosztolányi Dezső eddig megjelent műveinek listája – a tételekben nincs változás. Gömöri Jenő immár nevével szignálva adja közre kibővített előszavát. A kötet végén ugyanaz, a *Négy fal között* kritikáiból összeválogatott szemelvénygyűjtemény, majd a *Modern Könyvtár* kiadásában Ibsen Henrik *Solness építőmesterének* ajánlója és a *Renaissance* folyóirat reklámja olvasható, ugyanennek a lapnak a verzóján pedig Bölsche *Szerelem az élők világában* című háromkötetes regényének teljes oldalas ajánlója. A hátsó borítón a „Modern Könyvtár programja”, azaz a tervezett kötetek lajstroma olvasható, a verzón pedig a szerkesztőség címe: Budapest, VIII., Vas-uca, 15/b., I. 18.

¹³ GÖMÖRI Jenő Tamás, *Emlékezés a „Modern Könyvtár”-ra*, *Literatura*, 1937/18, 328.

¹⁴ *Uo.*, 329.

A ciklus szűkebben szedett, már csak huszonnyolc oldalt foglal el, így több hely jut reklámra: a könyv ismét harminckét oldal terjedelmű.

SZKP3 (Modern Könyvtár, Athenaeum, 1911)

A borítón *Magyar Költők I.* jelölés a szerző és cím fölött, *III. kiadás* jelölés alatta, a borító alján: *Modern Könyvtár. Szerkeszti Gömöri Jenő. 3. szám. Budapest, Athenaeum Irod. és Nyomd. Részvénytár. kiadása.* A verzón Kosztolányi műveinek listája immár a *Modern Könyvtárban* megjelent művekre szűkül: az aktuális kötet után az *Őszi koncert – Kártya (Magyar Költők III.), 54. szám; Bolondok (Novellák) 95–96–97. szám; Artur Schnitzler: „Anatol” c. színművében (fordították: Biró Lajos és Gömöri Jenő) Hugo von Hofmannsthal „Prológus”-ának fordítása. 47–48. szám, illetve Sajtó alatt: Arabeszk (Tanulmányok) kötetcímek sorjáznak. A verzó alján két információ. Először: *A Modern Könyvtár 1910. június havában indult meg, majd az új szerkesztőség címe: VII. ker., Rákóczi-út 54. (Athenaeum). Telefon: 64–02. Az Előszó felvállaltan az Előszó a „Szegény kisgyermek panasza” második kiadásához újranyomása, egy, a Lótoszevőkre vonatkozó lábjegyzettel kiegészítve: Azóta megjelent már a „Kritika” c. folyóirat kiadásában, 1911-ben. Az előszó alatt a korábbi (a második kiadáshoz készült) előszó datálása: Budapest, 1910. október hó. A kötet a 32. oldalon, az utolsó vers közlésével zárul, az oldal alján egyetlen adat: Urania könyvnyomda Budapest, VII., Rottenbiller-utca 19.**

SZKP4 (Tevan, 1913)

A negyedik kiadás könyvészeti jelentőségére Szauder Mária hívja fel a figyelmet: »A szegény kisgyermek panasza az Amatőr Tevan-féle díszkiadásban 1913 decemberében hagyta el a sajtót és könyvtári forgalomba 1914 januárjában került. A kolofon és külső borítószalag közlik a könyv adatait: »Ezt a könyvet, mint az első Amatőr Tevan-kiadást ötszáz számozott példányban, 1913-ban készítette

Tevan Adolf könyvnyomdája Békéscsabán.« Kosztolányi versciklusának ez az eddigi legteljesebb kiadása: 57 költeményt foglal magában. Kiállítása pontosan olyan, ahogy a költő leveleiben jóváhagyja vagy kiegészíti Tevan könyvterveit. Minden oldalon csak egy vers áll, mediaeval betűtípussal, cím nélkül. Nagy, piros, nyitott képű iniciáléval (a Tiemann-mediaevalis nagyobb fokozatával) indulnak a költemények, s versvégződéseket apró, piros csillag jelzi. [...] Tevan számára az Insel-Verlag bibliofil kiadványai szolgáltatták a mintát*. Hosszúka, zsebformátuma is újszerű volt**. Kosztolányi e kötete indította meg azt a Tevan-sorozatot, mely csupán tipográfiai megoldásával nyerte el a bibliofil jelzőt, s egyben úttörőjévé vált a modern magyar könyvművészeti kiadványoknak.”¹⁵

A külső borítón Kosztolányi aranszínnel nyomott aláírása. A kötet végén, a 75. lapon megjegyzés: *Kosztolányi Dezső „A szegény kisgyermek panasza” című versciklusa először a „Modern Könyvtár”-ban jelent meg.*

SZKP5 (Athenaeum, 1919)

A címlapot Falus Elek tervezte, utána rögtön egy nem számozott, csak a szerző fényképének és faksimile aláírásának kedvéért beillesztett lap következik, a kép és az aláírás ennek verzóján található. Ez után a szerző, a cím, alatta az *Ötödik kiadás* megjelölés. Az összesen nyolcvanhét oldalas kiadványban az egyes versek megint külön lapon kezdődnek, és alattuk csillag jelzi a szöveg végét. A hátsó borítón: *Ára 5 Kor.*

¹⁵ SZAUDER Mária, *Kosztolányi Dezső négy levele Tevan Andorhoz*, ItK, 1970/2, 245. A kolofon szövegét (amelyben a Tevan Adolf név a nyomdát tulajdonló édesapára utal) eredetileg lábjegyzetben idézi a szerző. Ezenkívül – konkrét idézőjel és oldalszám megadása nélkül – hivatkozik két írásra: a *-gal megjelölt helyen LÖVY S.–NOVÁK L. *Betűművészet* című háromkötetes munkájára (Budapest, 1926), a **-gal jelölt helyen pedig SZIJ Rezső *Tevan Andor, a bibliofil könyvkiadó* című cikkére (MKsz, 1964/4).

SZKP6 (Genius-kiadás, 1923)

„A Genius hangoztatta, milyen fontosnak tartja kiadványai külső megjelenését s igyekezett megfelelni az amatőr-igényeknek. [...] A kiadó Miniatűr könyvtár sorozata kisformátumban, irodalmi csemegékkel szolgált.”¹⁶ A kötet a Miniatűr könyvtár védjegyeként szolgáló Gottermayer-kötésben jelent meg, három változatban. Hat koronáért a kommersz kiadást kínálták: „32-rét alaku kis könyvecské, finom papirosra nyomva és művészies kötésben, Leidenfrost Sándor festőművész terve szerint.” Tizennyolc koronáért „félbőr-kötés, vörös színben, bőrsarokkal és aquilapapirborítással. A gerincen 18 karátos arany címnyomás, diszitménnyel. A felső él arany-metszéssel.” Végül 30 koronáért, a „költő kézjeggyel”, „merített papirosra nyomva (1–20. sorszámig). Egész bőrkötés, vörös és zöld színben. A tábla előlapján ornamentikus keret és címszöveg arany-nyomással. A gerincen arany címnyomás, diszitménnyel. A felső él 18 karátos arany-metszéssel”.¹⁷ A kiadó könyveit tipográfiai elemző Szij Rezső ítélete *A szegény kisgyermek panaszaira* is érvényes: „Annak ellenére, hogy a Genius a legnagyobb mértékben űzte az amatőr kiadást, könyvesztétikai szempontból különösebben figyelemre méltót keveset alkotott. [...] A Genius-kiadványok fő fogyatékosága éppen a tipográfiai gondatlanságból következik.” Igaz ugyan, hogy fő kifogása, az oldal tetején elhelyezett oldalszámok helyett – amelyek miatt könnyen lecsúszik a szöveg – itt hagyományos, lapalji oldalszámokkal találkozunk, de másik észrevétele: „Arra pedig, hogy a sorok oldalról-oldalra fődjék egymást (pontos sorregiszter), még kisebb terjedelmű munkáknál sem ügyeltek.”¹⁸ – megállja a helyét. Ráadásul a „minden vers új lapon” régi elve meghiúsul, a versek oldaltörés nélkül követik egymást, ezúttal nem

¹⁶ Szij Rezső, *A Genius–Lantos Kiadó*, MKsz, 1969/4, 394–395.

¹⁷ *A Genius Irodalmi Tájképzője*, Budapest, Genius Könyvkiadó, 1924, 87, 48, 110.

¹⁸ Szij Rezső, *A Genius–Lantos Kiadó*, MKsz, 1969/4, 394–395.

is csillagokkal, csupán a betűk színével és alakjával egyező, nagyméretű iniciálékkal különülnek el egymástól.

A nyolcvanoldalas kötet címlapján szerzőként csupán *Kosztolányi* szerepel, a cím alatt pedig a *Genius kiadás*. A belső borítón a szerző teljes neve és a cím alatt a *Hatodik kiadás* a többletinformáció.

ÖGYK (Révai, 1935)

Kosztolányi Dezső *Összegyűjtött költeményei* kiadása egy- és kétkötetes változatban is megjelent. A két változat tartalmilag és szedésében azonos, *A szegény kisgyermek panasza* mindkettőben a 29–84. oldal közt található, a 29. oldalon a cím, alatta: (1910). A verseket csupán a nagy térköz választja el egymástól, vastag kezdőbetűvel indulnak, de közlésük folyamatos.

*A szegény kisgyermek panaszainak
bővülése*

SZKP1–3	SZKP4	SZKP5	SZKP6–ÖGYK
Mint aki a sínek közé esett...			
És látom Őt, a Kisdedet			
A doktor bácsi			
	Múlt este én is jártam ottan		
Ó, a halál			
Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok			
Azon az éjjel			
Már néha gondolok a szerelemre			
Az iskolában hatvanan vagyunk			
Mostan színes tintákról álmodom			
	Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek		
	Ó, hányszor látlak mégis bennetek		
Este, este...			
	Mikor az este hirtelen leszáll		
A kis mécs			
Mi ez, mi ez?			
Én félek			
Ódon, ónémet, cifra óra			
	Lánc, lánc, eszterlánc		
Akárcsak egy kormos szénégető			
	Apámmal utazunk a vonaton		
			Egy téli délből
Anyuska régi képe			
	Szegény anyám csak egy dalt zongorázik		
	Én öngyilkos leszek...		
	A rokonok		

SZKP1–3	SZKP4	SZKP5	SZKP6–ÖGYK
	Öreganyó		
	Halottak napján		
	Miért zokogsz fel oly fájón, búsan		
	A játék		
		Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép	
	A kis kutya		
	Ugy élünk együtt, két kis idegen		
	A rút varangyot véresen megöltük		
	A kis baba		
Féltizenkettő			
Künn a sárgára pörkölt nyári kertben			
	Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska		
		A napraforgó, mint az örült	
			Szemem gya- korta visszanéz
	Ott az a vén, vidéki gyógytár		
	A patikának üvegajtájában		
	A rosszleányok – mondják – arra laknak		
A délután pezsgett a poros utcán			
Az első ősz			
Ha néha-néha meghal valaki			
	Egyszer pedig magamba mentem		
	Kip-kop köveznek		
			Az áprilisi dél- utánon
Mi van még itt?			
Milyen lehet az élet ott kívül			
A délutánoktól mindig futottam			
Jaj, az estét úgy szeretem			

SZKP1-3	SZKP4	SZKP5	SZKP6-ÖGYK
Ilyenkor a szobánk mint a sziget			
A sakk			
Oly jó ébredni			
A húgomat a bánat eljegyezte			
Nagy társaság			
A nagyanémhoz vittek el aludni			
			Fényképek
Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál			
			Jaj, hová lettek a zongorás estek
Másként halálos csend és néma untság			
Menj, kisgyerek			

Kosztolányi más köteteiből átemelt versek

Verskezdet	Első SZKP-közlés	Másik kötet	Kiadó, megjelenés ideje	Cím
Lánc, lánc, eszterlánc	SZKP4	LLE	Tevan, 1914.	Lánc, lánc, eszterlánc...
		Mák1	Tevan, 1916.	Lánc, lánc, eszterlánc...
		Mák2	Tevan, 1920.	Lánc, lánc, eszterlánc...
Öreganyó	SZKP4	NFK1	Pallas, 1907.	Régi szobákban I.: Űk-anyám
		NFK2	Tevan, [1917.]	Öreganyám
		NFK3	Tevan, [1921.]	Öreganyám
		NFK4	Tevan, [1922.]	Öreganyám
Halottak napján	SZKP4	NFK1	Pallas, 1907.	Régi szobákban III.: Reminiscencia
		NFK2	Tevan, [1917.]	Halottak napja
		NFK3	Tevan, [1921.]	Halottak napja
		NFK4	Tevan, [1922.]	Halottak napja
Miért zokogsz fel oly fájón, búsan	SZKP5	NFK1	Pallas, 1907.	Régi szobákban II.: Clementi-szonáta
		NFK2	Tevan, [1917.]	Clementi-szonáta
		NFK3	Tevan, [1921.]	Clementi-szonáta
		NFK4	Tevan, [1922.]	Clementi-szonáta

Verskezdet	Első SZKP-közlés	Másik kötet	Kiadó, megjelenés ideje	Cím
Mély éjeken hány-szor nézlek, te Térkép	SZKP5	LLE	Tevan, 1914.	Mély éjeken
		Mák1	Tevan, 1916.	Mély éjeken
		Mák2	Tevan, 1920.	Mély éjeken
A naprafor-gó, mint az örült	SZKP5	LLE	Tevan, 1914.	Bácskai rajz
		Mák1	Tevan, 1916.	Bácskai rajz
		Mák2	Tevan, 1920.	Bácskai rajz
Szemem gyakorta visszanéz	SZKP6	KB	Tevan, 1920.	Anyai nagyapám arcképe
A patiká-nak üvegaj-tájában	SZKP4	Mágia1	Tevan, 1912.	Kisvárosi fotográfia
		Mágia2	Tevan, 1920.	Kisvárosi fotográfia
Az áprilisi délutánon	SZKP6	Mágia1	Tevan, 1912.	Áprilisi ezüst eső
		Mágia2	Tevan, 1920.	Áprilisi ezüst eső
Jaj, hová lettek a zongorás estek	SZKP5	Mák1	Tevan, 1916.	Régi idill 1895-ben
		Mák2	Tevan, 1920.	Régi idill 1895-ben

Kötetek bibliográfiája

Kötetmegjelenések

I.

1910

KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai*, Budapest, Sziklai Jenő kiadása, 1910 (Magyar Költők 1. Modern Könyvtár, 3).¹⁹

II.

1910

KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai*, Budapest, Politzer Zsigmond és Fia, 1910 (Magyar Költők 1. Modern Könyvtár, 3).

III.

1911

KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai*, Budapest, Athenaeum, 1911 (Magyar Költők 1. Modern Könyvtár, 3).

IV.

1913

KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai*, Békéscsaba, Tevan, 1913.

¹⁹ A kötet belső borítóján nyomdahiba: Modern Könyvtár 2.

1978

KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panasza*, Békéscsaba–Gyoma–Budapest, Kner Nyomda–Magvető Könyvkiadó, 1978 (Tevan Amatőr Könyvek). [A Tevan Kiadó és Nyomda 1913–1943 között megjelent sorozatának szövegű kiadása.]

1984

KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panasza*, szerk. PETŐCZ Károly, Békéscsaba–Gyoma, Kner Nyomda, PNYME Békés M. Szerv., 1984 (Kner Minikönyv-sorozat) [6×4 cm].

V.

1919

KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panasza*, Budapest, Athenaeum, 1919.

VI.

1923

KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panasza*, [Budapest], Genius, 1923.

VII.

1935

KOSZTOLÁNYI Dezső *Összegyűjtött költeményei. 1907–1935*, Budapest, Révai, [1935], 29–84. [A *szegény kisgyermek panasza* (1910) gyűjtőcímen.]

KOSZTOLÁNYI Dezső *Összegyűjtött költeményei, I–II*, Budapest, Révai, [1935], I, 29–84. [A *szegény kisgyermek panasza* (1910) gyűjtőcímen.]

1936

KOSZTOLÁNYI Dezső *Összegyűjtött költeményei, I–II*, Budapest, Révai, [1936], I, 29–84 (Kosztolányi Dezső *Összegyűjtött Munkái*). [A *szegény kisgyermek panasza* (1910) gyűjtőcímen.]

1940

KOSZTOLÁNYI Dezső *Összegyűjtött versei*, Budapest, Révai, 1940, 1941, 1943, 1944, 1946, 31–87.²⁰ [A *szegény kisgyermek panasza* gyűjtőcímen.]

1962

KOSZTOLÁNYI Dezső *Összegyűjtött versei, I–II*, gyűjt., sajtó alá rend. VARGHA Balázs, bev. SZAUDER József, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962, I, 179–231. [A *szegény kisgyermek panasza* gyűjtőcímen.]

1964

KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panasza*, szerk. KATONA Tamás, [Budapest], Magyar Helikon, 1964.

KOSZTOLÁNYI Dezső *Összegyűjtött versei*, gyűjt., sajtó alá rend. VARGHA Balázs, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1964, 107–149 (Magyar Parnasszus). [A *szegény kisgyermek panasza* (1910) gyűjtőcímen.]

²⁰ 1941: 12. ezer; 1943: 15. ezer; 1943: 17. ezer; 1944: 20. ezer.

1971

KOSZTOLÁNYI Dezső *Ősszegyűjtött versei*, I–II, sajtó alá rend. VARGHA Balázs, új, bőv. kiad., Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971, I, 105–146.

1973

KOSZTOLÁNYI Dezső *Ősszegyűjtött versei*, sajtó alá rend. VARGHA Balázs, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973, 1975, 102–146. [A *szegény kisgyermek panaszai* 1910 gyűjtőcímen.]

1979

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Esti Kornél éneke. Versek és műfordítások*, vál., [bev.], függ. LÁNG Gusztáv, Kolozsvár-Napoca, Dacia Könyvkiadó, 1979, 36–86. [A *szegény kisgyermek panaszai* 1910 gyűjtőcímen.]

1980

KOSZTOLÁNYI Dezső *Ősszegyűjtött versei*, szerk. SEBES Katalin, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980, 133–185 (Nagy Klasszikusok). [A *szegény kisgyermek panaszai* gyűjtőcímen.]

1984

KOSZTOLÁNYI Dezső *Összes versei*, I–II, vál. és gond. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984, I, 135–192. [A *szegény kisgyermek panaszai*, 1910–1923 gyűjtőcímen.]

1985

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Válogatott versek és versfordítások*, vál., gond. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985, 29–80 (Magyar

Remekírók). [A *szegény kisgyermek panaszai*, 1910–1923 gyűjtőcímen.]

1989

KOSZTOLÁNYI Dezső *Összes versei*, vál., gond. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989, 101–144. [A *szegény kisgyermek panaszai*, 1910–1923 gyűjtőcímen.]

1993

KOSZTOLÁNYI Dezső *Összes versei*, szöveg gond. és jegyz. RÉZ Pál, Budapest, Századvég Kiadó, 1993, 119–167 (Századvég Klasszikusok). [A *szegény kisgyermek panaszai* 1910–1923 gyűjtőcímen.] = Budapest, Osiris–Századvég Kiadó, 1995. = Budapest, Osiris Kiadó, 1997, 1998, 2000, 2002, 2003, 2005 (Osiris Klasszikusok).

1994

KOSZTOLÁNYI Dezső *Összes versei*, I–II, szerk., utószó BÁRDOS László, Budapest, Unikornis Kiadó, 1994, I, 92–131 (A Magyar Költészet Kincsestára). [A *szegény kisgyermek panaszai* 1910–1923 gyűjtőcímen.]

1995

KOSZTOLÁNYI Dezső *Ősszegyűjtött költeményei. 1907–1935*, Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 1995 [Remekírók Diákkönyvtára].

1997

KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai*, Szeged, Lazi Kiadó, 1997.

1998

KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai 1910–1923*, in *Verstár '98. A magyar líra klasszikusai. Félszáz költő összes verse*, [CD-ROM], Budapest, Arcanum, 1998 (Arcanum Digitéka) = *Verstár. Negyvenkilenc költő összes verse*, [CD-ROM], Budapest, Arcanum, 2001 (Arcanum Digitéka) = *Verstár*, [DVD-ROM], Budapest, Arcanum, 2002 (Arcanum DVD Könyvtár) = *Verstár. A magyar líra klasszikusai. Ötven költő összes verse*, [CD-ROM], Budapest, Arcanum, 2008.

2006

KOSZTOLÁNYI Dezső *Összegyűjtött versei*, Mercator Stúdió, 2006, 104–149. [*A szegény kisgyermek panaszai (1910)* gyűjtőcímen.] [http://oszkdk.oszk.hu/storage/00/00/06/15/dd/1/kosztolanyi_osszegyujtott_versei.pdf]

2009

KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai*, Mercator Stúdió, 2009. [http://www.akonyv.hu/klasszikus/magyar/kosztolanyi_dezso_a_szegeny_kisgyermek_panaszai.pdf]

2010

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Számadás. Válogatott versek*, szerk. FRÁTER Zoltán, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2010, 33–84.

Válogatott kötetek

1936

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Az élő költő. Szemelvények műveiből, életrajza, méltatása*, [Budapest], A Kosztolányi Dezső Emlékbizottság kiadása, 1936. [*Ó, a halál* (9); *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik* (10).]

1954

KOSZTOLÁNYI Dezső *Válogatott versei*, vál., sajtó alá rend., bev. VAS István, Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1954 (A Magyar Költészet Gyöngyszemei). [*A szegény kisgyermek panaszai*-ból gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (17); *És látom Őt, a Kisdedit* (18); *A doktor bácsi* (18); *Ó, a halál* (20); *Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok* (21); *Azon az éjjel* (22); *Már néha gondolok a szerelemre* (23); *Az iskolában hatvanan vagyunk* (24); *Mostan színes tintákról álmodom* (25); *Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek* (26); *Ódon, ónémet, cifra óra* (27); *Ó, hányszor látlak mégis bennetek* (27); *Lánc, lánc, eszterlánc* (29); *Akárcsak egy kormos szénégető* (31); *Anyuska régi képe* (32); *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik* (33); *Én öngyilkos leszek...* (34); *A rokonok* (35); *Öreganyó* (37); *Miért zokogsz fel oly fájón, busan* (38); *Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép* (39); *A kis kutya* (40); *A rút varangyot véresen megöltük* (42); *Féltizenkettő* (43); *Künn, a sárgára pörkölt nyári kertben* (44); *Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska* (46); *A napraforgó, mint az örült* (47); *A patikának üvegajtájában* (47); *A rosszleányok – mondják – arra laknak* (49); *Jaj, az estét úgy szeretem* (49); *Ilyenkor a szobánk, mint a sziget* (50); *A sakk* (50); *A húgomat a bánat eljegyezte* (50); *Fényképek* (52); *Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál* (53); *Jaj, hova lettek a zongorás estek* (54); *Másként halálos csend és néma untság* (55); *Menj, kisgyerek* (56).]

1955

KOSZTOLÁNYI Dezső *Válogatott versei*, vál., bev. Vas István, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955. [A szegény kisgyermek panaszai 1910 gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (49); És látom Őt, a Kisdedet (49); A doktor bácsi (50); Ó, a halál (51); Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok (52); Azon az éjjel (52); Már néha gondolok a szerelemre (53); Az iskolában hatvanan vagyunk (54); Mostan színes tintákról álmodom (55); Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek (56); Ó, hányszor látlak mégis bennetek (57); Mi ez, mi ez? (57); Ódon, ónémet, cifra óra (58); Lánc, lánc, eszterlánc (59); Akárcsak egy kormos szénégető (61); Anyuska régi képe (62); Szegény anyám csak egy dalt zongorázik (62); Én öngyilkos leszek... (63); A rokonok (64); Öreganyó (65); Miért zokogsz fel oly fájón, busan (66); Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép (67); A kis kutya (68); Úgy élünk együtt, két kis idegen (69); A rút varangyot véresen megöltük (69); Féltizenkettő (70); Künn a sárgára pörkölt nyári kertben (71); Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska (72); A napraforgó, mint az örült (73); Szemem gyakorta visszanéz (73); Ott az a vén, vidéki gyógytár (74); A patikának üvegajtájában (75); A rosszleányok – mondják – arra laknak (76); Az első ősz (77); Ha néha-néha meghal valaki (78); Mi van még itt? (79); Milyen lehet az élet ott kívül? (81); Jaj, az estét úgy szeretem (82); Ilyenkor a szobánk mint a sziget (82); A sakk (82); A húgomat a bánat eljegyezte (83); Fényképek (84); Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál (85); Jaj, hová lettek a zongorás estek (85); Másként halálos csend és néma untság (87); Menj, kisgyerek (87).]

1956

KOSZTOLÁNYI Dezső *Válogatott versei*, vál., bev. Vas István, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956. [A szegény kisgyermek panaszai 1910 gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (47); És látom Őt, a Kisdedet (47); A doktor bácsi (48); Ó, a halál (49); Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok (50); Azon az éjjel (51); Már

néha gondolok a szerelemre (52); *Az iskolában hatvanan vagyunk* (53); *Mostan színes tintákról álmodom* (54); *Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek* (55); *Ó, hányszor látlak mégis bennetek* (55); *Mi ez, mi ez?* (56); *Ódon, ónémet, cifra óra* (57); *Lánc, lánc, eszterlánc* (58); *Akárcsak egy kormos szénégető* (60); *Anyuska régi képe* (61); *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik* (62); *Én öngyilkos leszek...* (63); *A rokonok* (63); *Öreganyó* (65); *Miért zokogsz fel oly fájón, busan* (66); *Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép* (67); *A kis kutya* (68); *Úgy élünk együtt, két kis idegen* (69); *A rút varangyot véresen megöltük* (70); *Féltizenkettő* (71); *Künn a sárgára pörkölt nyári kertben* (72); *Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska* (73); *A napraforgó, mint az örült* (74); *Szemem gyakorta visszanéz* (74); *Ott az a vén, vidéki gyógytár* (76); *A patikának üvegajtájában* (76); *A rosszleányok – mondják – arra laknak* (78); *Az első ősz* (78); *Ha néha-néha meghal valaki* (80); *Mi van még itt?* (81); *Milyen lehet az élet ott kívül?* (83); *Jaj, az estét úgy szeretem* (83); *A sakk* (84); *A húgomat a bánat eljegyezte* (84); *Fényképek* (86); *Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál* (87); *Jaj, hová lettek a zongorás estek* (87); *Másként halálos csend és néma untság* (89); *Menj, kisgyerek* (90).]

1957

KOSZTOLÁNYI Dezső *Válogatott versei*, vál. Vas István, Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1957. (A Magyar Költészet Gyöngyszemei). [A szegény kisgyermek panaszai-ból gyűjtőcímen. *Mint aki a sínek közé esett...* (17); És látom Őt, a Kisdedet (18); A doktor bácsi (18); Ó, a halál (20); Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok (21); Azon az éjjel (22); Már néha gondolok a szerelemre (23); Az iskolában hatvanan vagyunk (24); Mostan színes tintákról álmodom (25); Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek (26); Ódon, ónémet, cifra óra (27); Ó, hányszor látlak mégis bennetek (27); Lánc, lánc, eszterlánc (29); Akárcsak egy kormos szénégető (31); Anyuska régi képe (32); Szegény anyám csak egy dalt zongorázik (33); Én öngyilkos leszek... (34); A rokonok (35); Öreganyó (37); Miért zokogsz fel oly fájón, busan (38); Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép (39); A kis kutya (40);

A rút varangyot vérezen megöltük (42); *Féltizenkettő* (43); *Künn, a sárgára pörkölt nyári kertben* (44); *Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska* (46); *A napraforgó, mint az örült* (47); *A patikának üvegajtájában* (47); *A rosszleányok – mondják – arra laknak* (49); *Jaj, az estét úgy szeretem* (49); *Ilyenkor a szobánk, mint a sziget* (50); *A sakk* (50); *A húgomat a bánat eljegyezte* (50); *Fényképek* (52); *Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál* (53); *Jaj, hová lettek a zongorás estek* (54); *Másként halálos csend és néma untság* (55); *Menj, kisgyerek* (56).]

1964

KOSZTOLÁNYI Dezső, *A lámpagyújtó énekel*, vál., előszó Szöcs István, Bukarest, Ifjúsági Könyvkiadó, 1964, 167–179 (Tanulók Könyvtára). [*A szegény kisgyermek panaszaiból* gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (167); *A doktor bácsi* (167–168); *Múlt este én is jártam ottan* (168–169); *Mostan színes tintákról álmodom* (169–170); *Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek* (170–171); *Ó, hányszor látlak mégis bennetek* (171); *Mikor az este hirtelen leszáll* (171); *A kis mécs* (172); *Lánc, lánc, eszterlánc* (173–174); *Akárcsak egy kormos szénégető* (174–175); *Apámmal utazunk a vonaton* (175); *Anyuska régi képe* (175–176); *Jaj, az estét úgy szeretem* (178); *A sakk* (179); *Oly jó ébredni* (179).]

1970

Dezső KOSZTOLÁNYI, *Poesie*, a cura di Guglielmo CAPACCHI, Parma, Guanda, 1970 (Piccola Fenice). [*A szegény kisgyermek panasza* (*I lamenti del povero bimbo*) 1910 gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (38); *A húgomat a bánat eljegyezte* (40); *Mostan színes tintákról álmodom* (44); *Mikor az este hirtelen leszáll* (46); *A nagyanyámhoz vittek el aludni* (48).]

1978

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Életre-halálra*, vál., utószó VAS István, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978. [*A szegény kisgyermek panasza* (1910) gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (16); *És látom Őt, a Kisdedet* (16); *A doktor bácsi* (17); *Ó, a halál* (18); *Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok* (19); *Azon az éjjel* (19); *Már néha gondolok a szerelemre* (20); *Az iskolában hatvanan vagyunk* (21); *Mostan színes tintákról álmodom* (22); *Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek* (22); *Ó, hányszor látlak mégis bennetek* (24); *Mi ez, mi ez?* (25); *Ódon, ónémet, cifra óra* (26); *Lánc, lánc, eszterlánc* (28); *Akárcsak egy kormos szénégető* (29); *Apámmal utazunk a vonaton* (30); *Anyuska régi képe* (30); *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik* (31); *Én öngyilkos leszek...* (32); *A rokonok* (32); *Öreganyó* (34); *Miért zokogsz fel oly fájón, busan* (35); *Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép* (36); *A kis kutya* (37); *Úgy élünk együtt, két kis idegen* (37); *A rút varangyot vérezen megöltük* (38); *Féltizenkettő* (38); *Künn a sárgára pörkölt nyári kertben* (39); *Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska* (40); *A napraforgó, mint az örült* (41); *Szemem gyakorta visszanéz* (41); *Ott az a vén, vidéki gyógytár* (42); *A patikának üvegajtájában* (43); *A rosszleányok – mondják – arra laknak* (44); *Az első ősz* (45); *Ha néha-néha meghal valaki* (46); *Mi van még itt?* (47); *Milyen lehet az élet ott kívül?* (48); *A délutánoktól mindig futottam* (49); *Jaj, az estét úgy szeretem* (50); *Ilyenkor a szobánk, mint a sziget* (50); *A sakk* (51); *A húgomat a bánat eljegyezte* (51); *Fényképek* (52); *Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál* (53); *Jaj, hová lettek a zongorás estek* (53); *Másként halálos csend és néma untság* (55); *Menj, kisgyerek* (55).]

1979

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Mostan színes tintákról álmodom*, vál. RÉZ Pál, Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1979. [*Mostan színes tintákról álmodom* (5); *Akárcsak egy kormos szénégető* (8); *Anyuska régi képe* (12); *Szemem gyakorta visszanéz* (19); *Öreganyó* (22); *A kis*

kutya (24); A játék (26); A sakk 28; Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép (30); Oly jó ébredni (32); A doktor bácsi (33); Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok (35); Én öngyilkos leszek (36); Már néha gondolok a szerelemre (38); Az iskolában hatvanan vagyunk (39); Lánc, lánc, eszterlánc (41); A kis mécs (44); Kip-kop köveznek (56); Künn a sárgára pörkölt nyári kertben (58); Őszi reggel (61); A napraforgó, mint az örült (62).]

1981

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Válogatott versek*, vál. CSETRINÉ LINGVAY Klára, előszó Cs. GYÍMESI Éva, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1981. [A szegény kisgyermek panaszai gyűjtőcímen; Mint aki a sínek közé esett... (41); A doktor bácsi (41); Múlt este én is jártam ottan (42); Azon az éjjel (43); Már néha gondolok a szerelemre (44); Az iskolában hatvanan vagyunk (44); Mostan színes tintákról álmodom (45); Ti, akik zárt ajtók előtt szepegték (45); Ó, hányszor látlak mégis bennetek (46); A kis mécs (47); Ódon, ónémet, cifra óra (48); Lánc, lánc, eszterlánc (49); Akárcsak egy kormos szénégető (50); Anyuska régi képe (51); Szegény anyám csak egy dalt zongorázik (51); A játék (52); Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép (53); A kis kutya (53); Féltizenkettő (54); Jaj, az estét úgy szeretem (55); A sakk (55); A húgomat a bánat eljegyezte (56); Jaj, hová lettek a zongorás estek (56); Menj, kisgyerek (58).]

1991

Andrea CSILLAGHY, *Sotto la maschera santa. Antologia storica della poesia ungherese*, Udine–Firenze, Cattedre di Lingua e Letteratura Ungherese dell'Università di Udine e dell'Università di Firenze, Cooperativa Libreria Universitaria Friulana, 1991, 555. [Mint aki a sínek közé esett... (554).]

1993

KOSZTOLÁNYI Dezső *Legszebb versei*, szerk. BORBÉLY Sándor, Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1993 (A Magyar Irodalom Gyöngyszemei). [A szegény kisgyermek panaszai (Részletek) gyűjtőcímen; Mint aki a sínek közé esett... (9); Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok (10); Már néha gondolok a szerelemre (11); Mostan színes tintákról álmodom (11); Ódon, ónémet, cifra óra (12); Akárcsak egy kormos szénégető (14); Anyuska régi képe (15); Szegény anyám csak egy dalt zongorázik (16); Én öngyilkos leszek... (17); A rút varangyot véresen megöltük (17); A napraforgó, mint az örült (18); A húgomat a bánat eljegyezte (19); Fényképek (20).]

1999

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Esti Kornél énekei. Válogatott versek és novellák*, vál. és jegyz. OSZTOVITS Szabolcs, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1999, 2002, 2005 (Európa Diákkönyvtár) [A szegény kisgyermek panaszai (1910–1923) gyűjtőcímen; Mint aki a sínek közé esett... (13); És látom Őt, a Kisdedet (13–14); A doktor bácsi (14–15); Ó, a halál (15); Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok (16); Azon az éjjel (17); Már néha gondolok a szerelemre (18); Mostan színes tintákról álmodom (18–19); Szegény anyám csak egy dalt zongorázik (19–20); A rút varangyot véresen megöltük (20); A napraforgó, mint az örült (21); Kip-kop, köveznek (21–22); A sakk (22); Jaj, hová lettek a zongorás estek (22–23); Menj, kisgyerek (24).]

KOSZTOLÁNYI Dezső *Válogatott versei*, szerk. TÉREY János, Budapest, Palatinus Kiadó, 1999 (Egy (két) hang Sorozat). [A szegény kisgyermek panaszaiából gyűjtőcímen; Mint aki a sínek közé esett... (11); Múlt este én is jártam ottan (12); Azon az éjjel (13); Mostan színes tintákról álmodom (14); Este, este... (15); Mikor az este hirtelen leszáll (16); Akárcsak egy kormos szénégető (16); Szegény anyám csak egy dalt zongorázik (17); A rokonok (18); A játék (20); Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép (21); A rút varangyot véresen megöltük

(22); Féltizenkettő (23); Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska (24); A napraforgó, mint az örült (25); A délután pezsgett a poros utcán (25); A húgomat a bánat eljegyezte (26); Jaj, hova lettek a zongorás estek (27); Másként halálos csend és néma untság (29).]

KOSZTOLÁNYI Dezső *Válogatott versei*, Debrecen, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó, 1999 (Válogatott Versek). [A szegény kisgyermek panaszai (Részletek) gyűjtőcímen; Mint aki a sínek közé esett... (8); A doktor bácsi (9–10); Ó, a halál (10–11); Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok (11–12); Azon az éjjel (12–14); Már néha gondolok a szerelemre (14); Az iskolában hatvanan vagyunk (15); Mostan színes tintákról álmodom (16–17); Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek (17–18); Este, este... (18–19); Apámmal utazunk a vonaton (19–20); Szegény anyám csak egy dalt zongorázik (20–21); A játék (21–22); Kip-kop, köveznek (22–23); Jaj, az estét úgy szeretem (23).

2000

KOSZTOLÁNYI Dezső, 36 poems – 36 vers, transl. Peter ZOLLMAN, utószó TÓTFALUSI István, Budapest, Maecenas, 2000. [Anyuska régi képe (16); Már néha gondolok a szerelemre (18); Én öngyilkos leszek... (18); Mostan színes tintákról álmodom (20).]

2003

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Válogatott versek*, vál. és jegyz. FERENCZ Győző, Budapest, Osiris Kiadó, 2003 (Osiris Diákkönyvtár). [A szegény kisgyermek panaszai (1910–1923) gyűjtőcímen; Mint aki a sínek közé esett... (11); És látom Őt, a Kisededet (12); A doktor bácsi (12); Múlt este én is jártam ottan (13); Ó, a halál (14); Azon az éjjel (15); Már néha gondolok a szerelemre (17); Az iskolában hatvanan vagyunk (17); Mostan színes tintákról álmodom (18); Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek (19); Én öngyilkos leszek... (22); A rút varangyot véresen megöltük (23); Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska (24);

A napraforgó, mint az örült (24); A rosszleányok – mondják – arra laknak (25); A húgomat a bánat eljegyezte (26); Menj, kisgyerek (27).]

2005

Dans cette banlieue. 50 poèmes hongrois du XXème siècle. – A város peremén. Egy évszázad félszáz magyar verse franciául, szerk. Georges KASSAI, György TVERDOTA, Budapest, Új Világ Kiadó, 2005. [A szegény kisgyermek panaszai (részletek) gyűjtőcímen; Mint aki a sínek közé esett... (60); Azon az éjjel (62); A húgomat a bánat eljegyezte (62–64).]

2007

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Válogatott versek*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2007 (Klasszikus Magyar Líra). [A szegény kisgyermek panaszai / 1910–1923 gyűjtőcímen, 33 vers; Mint aki a sínek közé esett... (85); És látom Őt, a Kisededet (86); A doktor bácsi (86); Múlt este én is jártam ottan (87); Ó, a halál (88); Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok (89); Azon az éjjel (89); Az iskolában hatvanan vagyunk (90); Mostan színes tintákról álmodom (91); Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek (92); Este, este... (93); Én félek (93); Ódon, ónémet, cifra óra (94); Akárcsak egy kormos szénégető (96); Apámmal utazunk a vonaton (97); Anyuska régi képe (97); Szegény anyám csak egy dalt zongorázik (98); Én öngyilkos leszek... (99); A rokonok (99); A játék (101); A kis kutya (102); A kis baba (103); Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép (104); A rút varangyot véresen megöltük (105); Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska (106); A rosszleányok – mondják – arra laknak (107); Az első ősz (107); Ha néha-néha meghal valaki (109); Milyen lehet az élet ott kívül? (110); Oly jó ébredni (110); A húgomat a bánat eljegyezte (111); Fényképek (112); Menj, kisgyerek (113).]

2009

KOSZTOLÁNYI Dezső *Válogatott versei*, vál. ARANY Zsuzsanna, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2009. [*Anyuska régi képe* (14–15); *A húgomat a bánat eljegyezte* (15–16); *Mint aki a sínek közé esett...* (16); *Ő, a halál* (23); *Azon az éjjel* (23–24); *Már néha gondolok a szerelemre* (24–25); *Mostan színes tintákról álmodom* (25–26); *Menj, kisgyerek* (26–27); *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik* (28–29); *A játék* (29); *Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska* (29–30); *Lánc, lánc, eszterlánc* (33–34); *A napraforgó, mint az örült* (34).]

Folyóiratközlések

A *Négy fal között* és A *szegény kisgyermek panasza*i közötti esztendőkre jellemző, hogy Kosztolányi egyszerre publikál verseket, műfordításokat, novellákat, tárcákat és az újságíró napi penzumába tartozó írásokat.

A *szegény kisgyermek panasza*i első kiadásának anyaga szinte teljes egészében (mai tudásunk szerint a harmincnégyből harminchárom vers) megjelent különböző folyóiratokban. Ezeknek a megjelenéseknek egy része még a cikluskompozíció ötletének felmerülése előtti, ilyen esetekben önálló cím kerül a versek fölé. Mint a keletkezéstörténetet tárgyaló tanulmányban kifejtjük, az első kiadás verseinek nagy részét 1909 augusztusában írja Kosztolányi Szabadkán, és a ciklus ötlete is ekkor születik meg benne. Ekkor adja oda Osvátnak tizennyolc versét, abban a reményben, hogy a *Nyugat* könyvként jelenteti meg azt – ebből azonban egy terjedelmes (a ciklus kiadástörténetében a legterjedelmesebb) folyóiratközlés lesz 1910 áprilisában.²¹ Innentől kezdve megfigyelhető, hogy Kosztolányi a ciklusba szánt verseket jellemző módon nem egyenként, hanem kisebb-nagyobb (két-öt darabot tartalmazó) blokkokban publikálja.

²¹ Ez az egyetlen folyóiratközlés, amelyhez a szerkesztőségbe megküldött eredeti kézirat tiszta és rendelkezésünkre áll: OSZK, Quart. Hung. 2173. Ismertetését ld. fentebb.

Kosztolányi számtalan lapban publikált, így verseire is a legkülönbözőbb orgánumokban bukkanhatunk rá, az irodalmi folyóiratoktól (pl. *A Hét*, *Új Idők*, *Kalangya*) a napilapokon át (pl. *Független Magyarország*, *Magyar Nemzet*, *Pesti Napló*) a szórakoztató sajtótermékekig, akár vicclapokig (pl. *A Család*, *Móka*, *A Társaság*). A Kosztolányi-írások folyóiratközléseinek jegyzéke még nem teljes, így lehetséges, hogy az eddig nem vizsgált folyóiratokban újabb, a ciklushoz kapcsolódó publikáció is előkerül.

Sajnálatos hátránya a folyóiratközlésekkel kapcsolatos vizsgálatnak, hogy verstisztázat csak egyetlen esetben, korrektúrapéldányok pedig egyáltalán nem maradtak fenn, vagy lappanganak. Könnyen elképzelhető, hogy a sajtómegjelenések esetében Kosztolányi ugyanúgy újrafelhasználta korábbi megjelenéseit, ahogyan kötetei összeállításánál tette, azaz a szerkesztőségeknek is más lapokban, esetleg kötetekben publikált, már kisedett szöveget küldött el kéziratok helyett.

Az alábbiakban részletező táblázatokban mutatjuk be a folyóirat-publikációkat, először a versek cikluskompozíciós sorrendjében, azután a publikációk időrendjében is. Más nyomtatott szövegváltozatoktól eltérően, az 1936 óta a különféle sajtótermékekben megjelent versközlések felmérhetetlen bősége miatt, a ciklus verseinek folyóiratközléseit csak Kosztolányi haláláig vesszük számba.

Folyóirat-publikációk megjelenésük időrendjében²²

Igazság (Zombor), 1906/11, [november 1.], 20.

- *Halottak napján* (*Reminiscencia*)

Budapesti Napló, 1906/318, [november 18.], 2.

- *Öreganyó* (*Ükanyám*)
- *Miért zokogsz fel oly fájón, busan* (*Clementi-szonáta*)

²² A versek kezdősorainak feltüntetése után zárójelben a folyóiratközlésben használt címet is megadjuk – amennyiben az jelentősen eltér a ciklus verskezdésaitől. Ezen a helyen nem jelöljük külön azokat az eseteket, melyekben a vers kezdősora címként külön is kiemelve, ám változtatás nélkül szerepel. Ezeket az adatokat szövegkiadásunk az egyes versek után részletezi.

Budapesti Napló, 1907/125, [május 26.], 2.

- *Künn a sárgára pörkölt nyári kertben (Nyári délután otthon)*

A Hét, 1907, 38/915, [szeptember 22.], 626.

- *Mikor az este hirtelen leszáll (Este a kertben)*

Új Idők, 1908/1, [január 1.], 6.

- *Ódon, ónémet, cifra óra (A mi régi óránk)*

Vasárnapi Újság, 1908/13, [március 29.], 242.

- *Apámmal utazunk a vonaton (A vonat-ablakból)*

Képes Folyóirat, 1908/13, [július eleje], 21.

- *Apámmal utazunk a vonaton (A vonat-ablakból)*

A Hét, 1908, 33/962, [augusztus 16.], 525.

- *Anyuska régi képe (Anyám. Egy régi fotográfiára)*

A Család, 1909/12, [június 16.], 9.

- *A délutánoktól mindig búsan futottam (Délutánok)*

Nyugat, 1909/14, [július 16.], 67.

- *A húgomat a bánat eljegyezte (Húgom)*

A Hét, 1909, 37/1018, [szeptember 12.], 606.

- *Künn a sárgára pörkölt nyári kertben (Forró nyári délután otthon)*

Új Idők, 1909/40, [október 3.], 308.

- *Az első ősz*

Egyetértés, 1909/305, [december 25.], 37.

- *Miért zokogsz fel oly fájón, búsan (Clementi-szonáta)*

Független Magyarország, 1909/305, [december 25.], 69.

- *Múlt este én is jártam ottan (Az üvegajtó)*

Nyugat, 1910/7, [április 1.], 450–460.

- *Mint aki a sínek közé esett...*
- *És látom Őt, a Kisdedet*
- *A doktor bácsi*
- *Ó, a halál*
- *Azon az éjjel*
- *Már néha gondolok a szerelemre*
- *Este, este...*
- *A kis mécs*
- *Mi ez, mi ez?*
- *Én félek*
- *Akárcsak egy kormos szénégető*
- *Féltizenkettő*
- *Ha néha-néha meghal valaki*
- *Mi van még itt?*
- *Milyen lehet az élet ottkivül?*
- *Nagy társaság*
- *Másként halálos csend és néma untság*

A Hét, 1910, 16/1049, [április 17.], 254.

- *Az áprilisi délutánon (Áprilisi ezüst eső)*

Renaissance, 1910/2, [május 25.], 120–122.

- *Mostan színes tintákról álmodom*
- *A nagyanyámhoz vittek el aludni*
- *Oly jó ébredni*
- *Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok*

Vasárnapi Újság, 1910/22, [május 29.], 462.

- *A délután pezsgett a poros utcán*
- *Ilyenkor a szobánk, mint a sziget*
- *A sakk*
- *Jaj, az estét úgy szeretem*
- *Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál*
- *Menj, kisgyerek*

Független Magyarország, 1910/158, [július 3.], 1.

- *Künn a sárgára pörkölt nyári kertben (Nyári délután otthon)*

Bácsmegyei Napló, 1910/155, [július 10.], 2.

- *A húgomat a bánat eljegyezte (A húgomat a bánat eljegyezte...)*

Független Magyarország, 1910/166, [július 13.], 1.

- *Már néha gondolok a szerelemre*
- *A húgomat a bánat eljegyezte*

Élet, 1910/29, [július 17.], 73.

- *Mint aki a sínek közé esett...*
- *És látom Őt, a Kisdedet*
- *A doktor bácsi*
- *Az iskolában hatvanan vagyunk*

A Hét, 1910, 31/1064, [július 31.], 494–495.

- *A doktor bácsi*
- *Ó, a halál*
- *Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok*
- *Mostan színes tintákról álmodom*

A Jövendő, 1910/13, [augusztus 15.], 143–144.

- *Akárcsak egy kormos szénégető*
- *Anyuska régi képe*
- *A húgomat a bánat eljegyezte*
- *Nagy társaság*
- *A nagyanyámhoz vittek el aludni*

Magyar Nemzet, 1910/209, [szeptember 8.], 11.

- *Anyuska régi képe (Beillesztve pl. [Palágyi Lajos] kritikájába)*

Móka, 1910/1, [október 5.], 8.

- *Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok*
- *Anyuska régi képe*

Képes Folyóirat, 1910/20, [október], 466.

- *A délután pezsgett a poros utcán*
- *Ilyenkor a szobánk, mint a sziget*
- *A sakk*
- *Jaj, az estét úgy szeretem*
- *Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál*
- *Menj, kisgyerek*

Móka, 1910/7, [november 16.], 7.

- *Mostan színes tintákról álmodom*
- *A húgomat a bánat eljegyezte*

Új Idők, 1911/28, [július 9.], 34.

- *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik*
- *A játék*
- *Én öngyilkos leszek...*

Világ, 1911/161, [július 9.], 1.

- *Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska*
- *És ott egy vén vidéki gyógytár*
- *A rosszleányok – mondják – arra laknak*

Vasárnapi Újság, 1911/23, [június 4.], 454.

- *A rokonok*
- *Kip-kop, köveznek*

Vasárnapi Újság, 1911/38, [szeptember 17.], 754.

- *A rút varangyot véresen megöltük*
- *A kis kutya*
- *Úgy élünk együtt, két kis idegen*

Nyugat, 1911/23, [december 1.], 921.

- *A patikának üvegajtájában (Kisvárosi fotográfia)*

Világ, 1912/206, [szeptember 1.], 1.

- *A patikának üvegajtájában (Kisvárosi fotográfia)*

A Hét, 1912, 48/1186, [december 1.], 762.

- *A patikának üvegajtájában (Kisvárosi fotográfia)*

Nyugat, 1913/1, [január 1.], 24–25.

- *Lánc, lánc, eszterlánc (Lánc, lánc, eszterlánc...)*
- *Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép (Mély éjeken)*

Nyugat, 1913/22, [november 16.], 702.

- *A napraforgó, mint az örült (Bácskai rajz)*

Élet, 1913/49, [december 7.], 1558.

- *Egyszer pedig magamba mentem (Különös éji út az erdőn)*

A Hét, 1913, 52/1252, [december 28.], 831.

- *A rokonok*
- *Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek*

A Hét, 1914, 6/1258, [február 8.], 82.

- *Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek*
- *Én öngyilkos leszek...*
- *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik*

Az Érdekes Újság, 1914/9, [március 1.], 32.

- *Mostan színes tintákról álmodom*
- *Ha néha-néha meghal valaki*

Világ, 1915/142, [május 23.], 15.

- *Szemem gyakorta visszanéz (Anyai nagyapám arcképe)*

Ország-Világ Almanach, 1915, 149.

- *Mint aki a sínek közé esett (A szegény gyermek panasza [!])*
- *És látom Őt, a Kisdedet (A szegény gyermek panasza [!])*

Új Idők, 1916/16, [április 9.], 380.

- *Jaj, hova lettek a zongorás estek (Régi idill, 1915-ből)*

A Hét, 1916/17, [április 23.], 216.

- *Szemem gyakorta visszanéz (Anyai nagyapám arcképe)*

Pesti Napló, 1917/46, [február 15.], 15.

- *A patikának üvegajtájában (Kisvárosi fotográfia)*

Front, II. évf. [1918]/ 17, [április 28.], 7.

- *Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép (Mély éjeken)*

A Társaság, 1918/24, [június 16.], 377.

- *Szemem gyakorta visszanéz (Régi arckép)*

Új Nemzedék, 1920/252 (330), [október 24.], 5.

- *Jaj, hova lettek a zongorás estek (Régi idill 1895-ben)*

Nyugat, 1923/6, [március 16.], 393.

- *Egy téli délből (Két vers)*
- *Fényképek (Két vers)*

Új Idők, 1923/16, [április 15.], 271.

- *Szemem gyakorta visszanéz (Nagyapám)*

Az Érdekes Újság, 1923/24, [június 14.], 6.

- *A patikának üvegajtájában (Kisvárosi fotográfia)*

A nemzet, 1925/31–32, [november 1.], 795.

- *Halottak napján*
- *A nemzet, 1925/33–34, [november 15.], 854.*
- *Az első ősz*

Képes Krónika, 1928/40, [szeptember 30.], 4–5.

- *Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép (beillesztve Dánielné Lengyel Laura cikkébe)*

Tolnai Világlapja, 1933/23, [május 31.], 10.

- *A húgomat a bánat eljegyezte*

Tolnai Világlapja, 1933/42, [október 11.], 18.

- *Mostan színes tintákról álmodom*

Pesti Hírlap Vasárnapja, 1936/10, [március 8.], II. füzet, 31.

- *Jaj, hova lettek a zongorás estek (Két vers – Zongorás esték)*

Kalangya, 1936/3, [március], 154–155.

- *Anyuska régi képe*
- *Mostan színes tintákról álmodom*

Folyóirat-publikációk a versek sorrendjében

	Verskezdet	Első SZKP-közlés	Kötet előtti megjelenés	Kötet utáni megjelenés
1	Mint aki a sínek közé esett...	SZKP1	<i>Nyugat</i> , 1910/7, [április 1.], 450.	<i>Élet</i> , 1910/29, [július 17.], 73. (Lábjegyzetben: <i>Részlet Kosztolányi Dezső most megjelent új verses-könyvéből</i>) <i>Ország-Világ Almanach</i> , 1915, 149. (Cím: <i>A szegény gyermek panaszai</i> [!])
2	És látom Őt, a Kisdedet	SZKP1	<i>Nyugat</i> , 1910/7, [április 1.], 450.	<i>Élet</i> , 1910/29, [július 17.], 73. (Lábjegyzetben: <i>Részlet Kosztolányi Dezső most megjelent új verses-könyvéből</i>)
3	A doktor bácsi	SZKP1	<i>Nyugat</i> , 1910/7, [április 1.], 450–451.	<i>Élet</i> , 1910/29, [július 17.], 73. (Lábjegyzetben: <i>Részlet Kosztolányi Dezső most megjelent új verses-könyvéből</i>) <i>A Hét</i> , 1910, 31/1064, [július 31.], 494.
4	Múlt este én is jártam ottan	SZKP4	<i>Független Magyarország</i> , 1909/305, [december 25.], 69. (<i>Az üvegajtó</i>)	
5	Ó, a halál	SZKP1	<i>Nyugat</i> , 1910/7, [április 1.], 451–452.	<i>A Hét</i> , 1910, 31/1064, [július 31.], 494.
6	Még büszkén val-lom, hogy magyar vagyok	SZKP1	<i>Renaissance</i> , 1910/2, [május 25.], 121–122.	<i>A Hét</i> , 1910, 31/1064, [július 31.], 494. <i>Móka</i> , 1910/1, [október 5.], 8.

	Verskezdet	Első SZKP-közlés	Kötet előtti megjelenés	Kötet utáni megjelenés
7	Azon az éjjel	SZKP1	<i>Nyugat</i> , 1910/7, [április 1.], 452.	
8	Már néha gondolok a szerelemre	SZKP1	<i>Nyugat</i> , 1910/7, [április 1.], 452–453.	<i>Független Magyarország</i> , 1910/16, [július 13.], 1. (Annotáció: <i>Kosztolányi Dezső lírai ciklust írt ezen a címen. Most jelent meg a Modern Könyvtárban. Innen való ez a két vers.</i>)
9	Az iskolában hatvanan vagyunk	SZKP1		<i>Élet</i> , 1910/29, [július 17.], 73. (Lábjegyzetben: <i>Részlet Kosztolányi Dezső most megjelent új verses-könyvéből</i>)
10	Mostan színes tintákról álmodom	SZKP1	<i>Renaissance</i> , 1910/2, [május 25.], 120.	<i>A Hét</i> , 1910, 31/1064, [július 31.], 494–495. <i>Móka</i> , 1910/7, [november 16.], 7. <i>Az Érdekes Újság</i> , 1914/9, [március 1.], 32. <i>Tolnai Világlapja</i> , 1933/42, [október 11.], 18. („A szegény kisgyermek panasza”-ból) <i>Kalangya</i> , 1936/3, [március], 155. (<i>Mostan színes tintákról álmodom</i> [Külön címként is kiemelve a vers felett.]

	Verskezdet	Első SZKP-közlés	Kötet előtti megjelenés	Kötet utáni megjelenés
11	Ti, akik zárt ajtók előtt szépegtetek	SZKP4		<i>A Hét</i> , 1913, 52/1252, [december 28.], 831. (Annotáció: <i>A szegény kisgyermek panasza. Új versek</i>) <i>A Hét</i> , 1914, 6/1258, [február 8.], 82. (Annotáció: <i>A szegény kisgyermek panasza. Új versek</i>)
12	Ó, hány-szor látlak mégis benetek	SZKP4		
13	Este, este...	SZKP1	<i>Nyugat</i> , 1910/7, [április 1.], 453.	
14	Mikor az este hirtelen leszáll	SZKP4	<i>A Hét</i> , 1907, 38/915, [szeptember 22.], 626. (<i>Este a kertben</i>)	
15	A kis mécs	SZKP1	<i>Nyugat</i> , 1910/7, [április 1.], 453–454.	
16	Mi ez, mi ez?	SZKP1	<i>Nyugat</i> , 1910/7, [április 1.], 454–455.	
17	Én félek	SZKP1	<i>Nyugat</i> , 1910/7, [április 1.], 455.	
18	Ódon, ónémet, cifra óra	SZKP1	<i>Új Idők</i> , 1908/1, [január 1.], 6. (<i>A mi régi óránk</i>)	
19	Lánc, lánc, eszterlánc	SZKP4	<i>Nyugat</i> , 1913/1, [január 1.], 24–25.	

	Verskezdet	Első SZKP-közlés	Kötet előtti megjelenés	Kötet utáni megjelenés
20	Akár-csak egy kormos szénégető	SZKP1	<i>Nyugat</i> , 1910/7, [április 1.], 456.	<i>A Jövendő</i> , 1910/13, [augusztus 15.], 143–144. (Lábjegyzet: <i>Mutató szerző most megjelent verskötetéből</i>)
21	Apámmal utazunk a vonaton	SZKP4	<i>Vasárnapi Újság</i> , 1908/13, [március 29.], (<i>A vonatablakból.</i>) <i>Képes Folyóirat</i> , 1908/13, [július eleje], 21. (<i>A vonatablakból.</i>)	
22	Egy téli délben	SZKP6	<i>Nyugat</i> , 1923/6, [március 16.], 393. (Annotáció: <i>Két vers. „A szegény kisgyermek panasza”-nak most megjelenő, hatodik kiadásából</i>)	
23	Anyuska régi képe	SZKP1	<i>A Hét</i> , 1908, 33/962, [augusztus 16.], 525. (<i>Anyám. Egy régi fotográfiára</i>)	<i>A Jövendő</i> , 1910/13, [augusztus 15.], 144. (Lábjegyzet: <i>Mutató szerző most megjelent verskötetéből</i>) <i>Magyar Nemzet</i> , 1910/209, [szeptember 8.], (Beillesztve pl. [Palágyi Lajos] kritikájába) <i>Móka</i> , 1910/1, [október 5.], 8. <i>Kalangya</i> , 1936/3, [március], 154.

	Verskezdet	Első SZKP-közlés	Kötet előtti megjelenés	Kötet utáni megjelenés
24	Szegény anyám csak egy dalt zongorázik	SZKP4	<i>Új Idők</i> , 1911/28, [július 9.], 34. (Annotáció: <i>Új versek – „A szegény kisgyermek panasza”-ból</i>)	<i>A Hét</i> , 1914, 6/1258, [február 8.], 82. (Annotáció: <i>A szegény kisgyermek panasza. Új versek</i>)
25	Én öngyilkos leszek...	SZKP4	<i>Új Idők</i> , 1911/28, [július 9.], 34. (Annotáció: <i>Új versek – „A szegény kisgyermek panasza”-ból</i>)	<i>A Hét</i> , 1914, 6/1258, [február 8.], 82. (Annotáció: <i>A szegény kisgyermek panasza. Új versek</i>)
26	A rokonok	SZKP4	<i>Vasárnapi Újság</i> , 1911/23, [június 4.], 454. (Annotáció: <i>Új versek „A szegény kisgyermek panasza”-ból</i>)	<i>A Hét</i> , 1913, 52/1252, [december 28.], 831. (Annotáció: <i>A szegény kisgyermek panasza. Új versek</i>)
27	Öreganyó	SZKP4	<i>Budapesti Napló</i> , 1906/318, [november 18.], 2. (<i>Ük-anyám</i>)	
28	Halottak napján	SZKP4	<i>Igazság</i> [Zombor], 1906/11, [november 1.], 20. (<i>Reminiscencia</i>)	<i>A nemzet</i> , 1925/31–32, [november 1.], 795.

	Verskezdet	Első SZKP-közlés	Kötet előtti megjelenés	Kötet utáni megjelenés
29	Miért zokogsz fel oly fájón, busan	SZKP4	<i>Budapesti Napló</i> , 1906/318, [november 18.], 2. (Clementi-szonáta) <i>Egyetértés</i> , 1909/305, [december 25.], 37. (Clementi-szonáta)	
30	A játék	SZKP4	<i>Új Idők</i> , 1911/28, [július 9.], 34. (Annotáció: <i>Új versek – „A szegény kisgyermek panaszai”-ból</i>)	
31	Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép	SZKP5	<i>Nyugat</i> , 1913/1, [január 1.], 25. (Mély éjeken) <i>Front</i> , II. évf. [1918]/17, [április 28.], 7. (Mély éjeken)	<i>Képes Krónika</i> , 1928/40, [szeptember 30.], 4–5. (Beillesztve Dánielné Lengyel Laura cikkébe.)
32	A kis kutya	SZKP4	<i>Vasárnapi Újság</i> , 1911/38, [szeptember 17.], 754. (Annotáció: <i>Új versek „A szegény kisgyermek panaszai”-ból</i>)	
33	Úgy élünk együtt, két kis idegen	SZKP4	<i>Vasárnapi Újság</i> , 1911/38, [szeptember 17.], 754. (Annotáció: <i>Új versek „A szegény kisgyermek panaszai”-ból</i>)	

	Verskezdet	Első SZKP-közlés	Kötet előtti megjelenés	Kötet utáni megjelenés
34	A rút varangyot véresen megöltük	SZKP4	<i>Vasárnapi Újság</i> , 1911/38, [szeptember 17.], 754. (Annotáció: <i>Új versek „A szegény kisgyermek panaszai”-ból</i>)	
35	A kis baba	SZKP4		
36	Féltizenkettő	SZKP1	<i>Nyugat</i> , 1910/7, [április 1.], 456–457.	
37	Künn a sárgára pörkölt nyári kertben	SZKP1	<i>Budapesti Napló</i> , 1907/125, [május 26.], 2. (Nyári délután otthon) <i>A Hét</i> , 1909, 37/1018, [szeptember 12.], 606. (Forró nyári délután otthon) <i>Független Magyarország</i> , 1910/158, [július 3.], 1. (Nyári délután otthon)	
38	Ez a beteg, boros, bú, lomha Bácska	SZKP4	<i>Világ</i> , 1911/161, [július 9.], 1. (Annotáció: <i>Új versek „A szegény kisgyermek panaszai”-ból</i>)	
39	A napraforgó, mint az őrült	SZKP5	<i>Nyugat</i> , 1913/22, [november 16.], 702. (Bácskai rajz)	

	Verskezdet	Első SZKP-közlés	Kötet előtti megjelenés	Kötet utáni megjelenés
40	Szemem gyakorta visszanéz	SZKP6	<i>Világ</i> , 1915/142, [május 23.], 15. (<i>Anyai nagyapám arc képe</i>) <i>A Hét</i> , 1916/17, [április 23.], 216. (<i>Anyai nagyapám arc képe</i>) <i>A Társaság</i> , 1918/24, [június 16.], 377. (<i>Régi arc képe</i>)	<i>Új Idők</i> , 1923/16, [április 15.], 271. (<i>Nagyapám</i>)
41	És ott egy vén vidéki gyógytár	SZKP4	<i>Világ</i> , 1911/161, [július 9.], 1. (Annotáció: <i>Új versek „A szegény kisgyermek panaszaiból”-ból</i>)	
42	A patikának üvegajtájában	SZKP4	<i>Nyugat</i> , 1911/23, [december 1.], 921. (<i>Kisvárosi fotográfia</i>) <i>Világ</i> , 1912/206, [szeptember 1.], 1. (<i>Kisvárosi fotográfia</i>) <i>A Hét</i> , 1912, 48/1186, [december 1.], 762. (<i>Kisvárosi fotográfia</i>)	<i>Pesti Napló</i> , 1917/46, [február 15.], 15. (<i>Kisvárosi fotográfia</i>) <i>Az Érdekes Újság</i> , 1923/24, [június 14.], 6. (<i>Kisvárosi fotográfia</i>)
43	A rosszleányok – mondják – arra laknak	SZKP4	<i>Világ</i> , 1911/161, [július 9.], 1. (Annotáció: <i>Új versek „A szegény kisgyermek panaszaiból”-ból</i>)	

	Verskezdet	Első SZKP-közlés	Kötet előtti megjelenés	Kötet utáni megjelenés
44	A délután pezsgett a poros utcán	SZKP1	<i>Vasárnapi Újság</i> , 1910/22, [május 29.], 462.	<i>Képes Folyóirat</i> , 1910/20, [október], 466.
45	Az első ősz	SZKP1	<i>Új Idők</i> , 1909/40, [október 3.], 308. (<i>Az első ősz</i> ; alcím: <i>A gyermekkor eklogáiból</i>)	<i>A nemzet</i> , 1925/33–34, [november 15.], 854. (<i>Az első ősz</i>)
46	Ha néha-néha meghal valaki	SZKP1	<i>Nyugat</i> , 1910/7, [április 1.], 458.	<i>Az Érdekes Újság</i> , 1914/9 [március 1.], 32.
47	Egyszer pedig magamba mentem	SZKP4	<i>Élet</i> , 1913/49, [december 7.], 1558. (<i>Különös éji út az erdőn</i> ; annotáció: <i>Új vers a „Szegény kisgyermek panaszaiból”-ból</i>)	
48	Kip-kop, köveznek	SZKP4	<i>Vasárnapi Újság</i> , 1911/23, [június 4.], 454. (Annotáció: <i>Új versek „A szegény kisgyermek panaszaiból”-ból</i>)	
49	Az áprilisi délutánon	SZKP6	<i>A Hét</i> , 1910, 16/1049, [április 17.], 254. (<i>Áprilisi ezüst eső</i>)	
50	Mi van még itt?	SZKP1	<i>Nyugat</i> , 1910/7, [április 1.], 457–458.	

	Verskezdet	Első SZKP-közlés	Kötet előtti megjelenés	Kötet utáni megjelenés
51	Milyen lehet az élet ottkivül?	SZKP1	<i>Nyugat</i> , 1910/7, [április 1.], 458–459.	
52	A délutánoktól mindig búsan futottam	SZKP1	<i>A Család</i> , 1909/12, [június 16.], 9. (<i>Délutánok.</i>)	
53	Jaj, az estét úgy szereztem	SZKP1	<i>Vasárnapi Újság</i> , 1910/22, [május 29.], 462.	<i>Képes Folyóirat</i> , 1910/20, [október], 466.
54	Ilyenkor a szobánk, mint a sziget	SZKP1	<i>Vasárnapi Újság</i> , 1910/22, [május 29.], 462.	<i>Képes Folyóirat</i> , 1910/20, [október], 466.
55	A sakk	SZKP1	<i>Vasárnapi Újság</i> , 1910/22, [május 29.], 462.	<i>Képes Folyóirat</i> , 1910/20, [október], 466.
56	Oly jó ébredni	SZKP1	<i>Renaissance</i> , 1910/2, [május 25.], 121.	

	Verskezdet	Első SZKP-közlés	Kötet előtti megjelenés	Kötet utáni megjelenés
57	A húgomat a bánat eljegyezte	SZKP1	<i>Nyugat</i> , 1909/14, [július 16.], 67. (<i>Húgom</i>) <i>Bácsmegyei Napló</i> , 1910/155, [július 10.], 2. (<i>A húgomat a bánat eljegyezte... A szegény kis gyermek panaszaiból</i>)	<i>Független Magyarország</i> , 1910/166, [július 13.], 1. (Annotáció: <i>Kosztolányi Dezső</i> lírai ciklust írt ezen a címen. Most jelent meg a Modern Könyvtárban. Innen való ez a két vers.) <i>A Jövendő</i> , 1910/13, [augusztus 15.], 144. (Lábjegyzet: <i>Mutató szerző most megjelent verskötetéből</i>) <i>Móka</i> , 1910/7, [november 16.], 7. <i>Tolnai Világlapja</i> , 1933/23, [május 31.], 10. (Annotáció: <i>A szegény kisgyermek panaszaiból</i>)
58	Nagy társaság	SZKP1	<i>Nyugat</i> , 1910/7, [április 1.], 459.	<i>A Jövendő</i> , 1910/13, [augusztus 15.], 144. (Lábjegyzet: <i>Mutató szerző most megjelent verskötetéből</i>)
59	A nagyanyámhoz vittek el aludni	SZKP1	<i>Renaissance</i> , 1910/2, [május 25.], 120–121.	<i>A Jövendő</i> , 1910/13, [augusztus 15.], 144. (Lábjegyzet: <i>Mutató szerző most megjelent verskötetéből</i>)
60	Fényképek	SZKP6	<i>Nyugat</i> , 1923/6, [március 16.], 393. (Annotáció: <i>Két vers. „A szegény kisgyermek panasza”-nak most megjelenő, hatodik kiadásából</i>)	

	Verskezdet	Első SZKP-közlés	Kötet előtti megjelenés	Kötet utáni megjelenés
61	Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál	SZKP1	<i>Vasárnapi Újság</i> , 1910/22, [május 29.], 462.	<i>Képes Folyóirat</i> , 1910/20, [október], 466.
62	Jaj, hova lettek a zongorás estek	SZKP5	<i>Új Idők</i> , 1916/16, [április 9.], 380. (<i>Régi idill, 1915-ből</i>)	<i>Új Nemzedék</i> , 1920/252 (330), [október 24.], 5. (<i>Régi idill 1895-ben</i>) <i>Pesti Hírlap Vasárnapja</i> , 1936/10, [március 8.], II. füzet, 31. (<i>Zongorás esték</i> Annotáció: <i>Két vers</i>)
63	Másként halálos csend és néma unt-ság	SZKP1	<i>Nyugat</i> , 1910/7, [április 1.], 459–460.	
64	Menj, kisgyerek	SZKP1	<i>Vasárnapi Újság</i> , 1910/22, [május 29.], 462.	<i>Képes Folyóirat</i> , 1910/20, [október], 466.

Antológiák

A szegény kisgyermek panaszai verseinek kiadásai között a mai napig jelentős helyet foglalnak el az antológiák. Bár ezek a kötetek – természetüknél fogva – nem tartalmazzák a teljes ciklust, vagyis megbontják a Kosztolányi által elképzelt koncepciót, érdekes képet adnak már a korai időszakban is arról, hogy milyen olvasóközönségnek szánták a szerkesztők a verseket. 1936-ig tizenegy antológiáról van tudomásunk, melyek átlagosan egy-három verset közöltek a ciklusból.

Az első ilyen kötet a *Nyugat* kiadásában megjelent, Elek Artur által válogatott *Ujabb magyar költők*, melyben a szerkesztő 1890 és 1910 között megjelent munkákból szemezget. Kosztolányi három *Kisgyermek*-verssel szerepel benne (*Azon az éjjel; Este, este...; A húgomat a bánat eljegyezte*). Az antológia Buda Attila forrásközlése szerint 1911. április elején jelent meg, JKK-ban a szövegváltozatok közlésekor ezért soroljuk az SZKP3 elé.²³

A következő válogatás 1917-ből való, a Keleti Adolf által kiadott *Kincstár*, melynek alcíme (*Szavalásra alkalmas versek Vörösmartytól-Adyig*) már előjelzi a későbbi antológiák egyik fő csoportját. Ebben a *Lánc, lánc, eszterlánc* című vers szerepel, mely egyike a legtöbbször beválogatott verseknek (igaz, ehhez az is hozzájárul, hogy Kosztolányi *A szegény kisgyermek panaszai* mellett a *Lánc, lánc, eszterlánc* és a *Mák* című kötetekben is megjelentette a darabot).

1922-ben Gragger Róbert egy verset (*A húgomat a bánat eljegyezte*) válogatott be a lipcsei kiadású *Anthologia Hungaricába*. Mint azt az antológiák közlései bizonyítják, a későbbiekben ez a vers vált a ciklus legkedveltebb és legtöbb kiadásban napvilágot látott darabjává.

1924-ből, mikorra már *A szegény kisgyermek panaszainak* mind a hat külön kötetes kiadása napvilágot látott, három antológiáról van tudomásunk. *A ma magyar költői* (*Szemelvények élő magyar költők*

²³ Vö. BUDA Attila, *A Nyugat Kiadó története*, Budapest, Borda Antikvárium, 2000, 187.

lírai terméséből) címmel berlini kiadású válogatásban a *Lánc, lánc, eszterlánc* szerepel. A megjegyzések tanulsága szerint a vers itt törtenetesen a Mák 1916-os Tevan-kiadásából került a gyűjteménybe. A Dánielné Lengyel Laura által válogatott *Magyar Antológia* szintén egy *Kisgyermek*-verset hoz Kosztolányitól (*Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép*), ezt már a ciklus darabjaként.²⁴ A Pintér Jenő és Sajó Sándor által jegyzett *Mai Magyar Költők. Gyűjtemény napjaink magyar költészetének lírai terméséből* első példánkhoz hasonlóan a *Lánc, lánc, eszterlánc*ot hozza, ám ezúttal forrásmegjelölés nélkül.

1927-ből *Kincsház* főcímmel a magyar ifjúság számára kiadott szavalókönyvben Bak János és Dávid László már a később jellemzőnek tekinthető gyűjtőcím alatt („*A szegény kisgyermek panasza*”-ból) közöl verseket a ciklusból, szám szerint kettőt, melyeket címmel is ellát: *A halál [Ó, a halál]*, *A húgomat a bánat eljegyezte*. Ugyan ebben az évben lát napvilágot *A magyar költészet kincsháza* új ifjúsági kiadása Endrődi Sándor és ifj. Bókay János gondozásában, egy *Kisgyermek*-verssel (*Mostan színes tintákról álmodom*).

1928-ra datálható az első tematikusnak tekinthető antológia a sorban, *Az édesanya* címmel. Sugár Béla két verset válogat be a gyűjteménybe, a ciklus darabjai közül a leginkább a témához simulókat: *Anyuska régi képe*, *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik*. Az ehhez hasonló tematikus kötetek később is szívesen felhasználják a ciklus verseit, legyen szó hazafiságról, szeretetről, szerelemről, játékról vagy éppen állatokról. Szintén 1928-as Vajthó László átfogó versválogatása, mely *Magyar Költők (Szemelvények hétszáz esztendő dalterméséből)* címmel látott napvilágot. A három itt megjelent verset (*Azon az éjjel*, *Este, este...*, *A húgomat a bánat eljegyezte*) annotáció követi: A szegény kisgyermek panaszaiából.

²⁴ A kötetben Kosztolányi versei előtti rövid bevezető olvasható, benne *A szegény kisgyermek panasza*ira is vonatkozó méltatás szerepel: „Eredeti verseit szeszélyes fantázia, heves lendület, nyugtalan és mégis tökéletes formák, Vörösmartyra emlékeztető zenéjü nyelv jellemzik. Hires két lírai ciklusa: *A kisgyermek* [!] *panaszai* és *A bús férfi panasza*.”

1930-ban a *Próza és vers* című, színinövendékek részére kiadott gyakorlókönyvbe válogatták be a ciklus egyik legkedveltebb darabját, *A húgomat a bánat eljegyezte* kezdetűt.

Kosztolányi halálának évében jelent meg, úgyszintén Vajthó László szerkesztésében, az *Új magyar költők* című gyűjtemény. Ebben „*A szegény kisgyermek panasza*”-ból gyűjtőcímen öt verset találunk: *Mint aki a sínek közé esett...*; *Azon az éjjel*; *Este, este...*; *Lánc, lánc, eszterlánc*; *A patikának üvegajtájában*.

*A szegény kisgyermek panasza*inak versei a 20. század második felében megjelent antológiákban is megtartották népszerűségüket. A szavalókönyvek anyagába ugyanolyan szívesen illesztették be őket a mindenkori szerkesztők, mint a különböző tematikus válogatásokba, gyermekversgyűjteményekbe.

*A szegény kisgyermek panasza*inak versei antológiákban²⁵

1911

Ujabb magyar költők. Lyrai Anthologia. 1890–1910, összevál. ELEK Artur, Budapest, Nyugat, 1911. [*Azon az éjjel* (90–91); *Este, este...* (91); *A húgomat a bánat eljegyezte* (91–92).]

1917

Kincstár. Szavalásra alkalmas versek Vörösmartytól–Adyig, összeáll. KELETI Adolf, Budapest, Aczél testvérek, 1917. [*Lánc, lánc, eszterlánc* (368–369).]

²⁵ A bibliográfia az antológiák tekintetében e művek kiadási sajátosságai miatt nem törekszik teljességre, a többször megjelent köteteknél az első megjelenés, vagy az általunk elsőként ismert kiadás sorrendjében szerepelnek, csak egy kiadás évét feltüntetve.

1922

Anthologia Hungarica. Magyar Anthologia, közread. GRAGGER Róbert, Leipzig, Insel Verlag, 1922 (Bibliotheca Mundi). [A *húgomat a bánat eljegyezte* (276–277).]

1924

A ma magyar költői. Szemelvények élő magyar költők lírai terméséből, Berlin, Ludwig Voggenreiter Verlag, Magyar osztály, 1924. [Lánc, lánc, eszterlánc („Mák”, Budapest, Tevan-kiadás, 1916) (29–31).]

Magyar Antológia, kiad., jegyz. DÁNIELNÉ LENGYEL Laura, Budapest, Béta Irodalmi Résztvénytársaság Kiadása, [1924]. [Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép (239).]

Mai Magyar Költők. Gyűjtemény napjaink magyar költészetének lírai terméséből, kiad. PINTÉR Jenő, SAJÓ Sándor, Budapest, A Magyar Középiskolai Tanárok Nemzeti Szövetsége, 1924. [Lánc, lánc, eszterlánc (68–69).]

1927

Kincsház. Szavalókönyv a magyar ifjúság számára, szerk. BAK János, DÁVID László, Miskolc, Magyar Jövő Nyomdaüzem és Lapkiadóvállalat, 1927. [„A szegény kisgyermek panaszaiból”-ból összefoglaló gyűjtőcímen; A halál [Ó, a halál] (164–165); A *húgomat a bánat eljegyezte* (165–166).]

A magyar költészet kincsháza. Új ifjúsági kiadás, kiad. ENDRŐDI Sándor, átdolg., kibőv. ifj. BÓKAY János, Budapest, Athenaeum, [1927, 1928]. [Mostan színes tintákról álmodom (320).]

1928

Az édesanya. Magyar költők válogatott versei. Antológia anyák napjára, szerk. SUGÁR Béla, előszó PETRI Pálné, Budapest, Magyar Ifjúsági Vöröskereszt Kiadása, 1928. [Anyuska régi képe (71); Szegény anyám csak egy dalt zongorázik (71–72).]

Magyar Költők. Szemelvények hétszáz esztendő dalterméséből, II, szerk. VAJTHÓ László, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1928 (A Magyar Népművelés Könyvei). [Az adott versek végén annotáció: A szegény kisgyermek panaszaiból; Azon az éjjel (207); Este, este... (207); A *húgomat a bánat eljegyezte* (208).]

1930

Próza és vers. Gyakorlókönyv kezdő színinövendékek részére, szerk., kiad. a Magyar Királyi Országos Színművészeti Akadémia Igazgatósága és Tanári Testülete, Budapest, Athenaeum, 1930, 329. [A *húgomat a bánat eljegyezte* (329).]

1936

Új magyar költők, szerk. VAJTHÓ László, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1936 (A Tanítás Problémái, 12). [„A szegény kisgyermek panaszaiból”-ból gyűjtőcímen; Mint aki a sínek közé esett... (210); Azon az éjjel (210); Este, este... (211); Lánc, lánc, eszterlánc (212); A patikának üvegajtájában (213).]

1942

Magyar idézetek könyve, szerk. VAJTHÓ László, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942, 304. [Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panaszaiból cím alatt; Mint aki a sínek közé esett... (304).]

Magyar versek könyve, 2., bőv. kiad., szerk., bev. HORVÁTH János, Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1942. [*A szegény kisgyermek panaszaiból* gyűjtőcímen; *A kis kutya* (697); *A rút varangyot véresen megöltük* (697); *A húgomat a bánat eljegyezte* (698).]

1943

Versek könyve. Nagy magyar költők verseiből kisgyerekek számára, összev. ASZÓDI Éva, BINÉT Ágnes, Budapest, Codex, 1943, 21, 49, 112. [*Este, este...* (21); *A kis kutya* (49); *Jaj, az estét úgy szeretem* (71).]

1945

Versek könyve. Nagy magyar költők verseiből kisgyerekek számára, 2. kiad., összev. ASZÓDI Éva, BINÉT Ágnes, Budapest, Anonymus, 1945, 37, 100, 112. [*Este, este...* (37); *Mostan színes tintákról álmodom* (100); *Ó, hányszor látlak mégis bennetek* (112).]

1946

Legszebb versek könyve, összev. JANKOVICH Ferenc, KOMLÓS Aladár, RUBIN Péter, Budapest, Budapest Székesfővárosi Irodalmi és Művészeti Intézet, 1946, 41, 52 (Magyar Műveltség Könyvtára). [*Azon az éjjel...* (41); *Ó, hányszor látlak mégis bennetek* (52).]

1947

Útravaló. Versek 6–14 éves gyermekeknek, összev. HARSÁNYI István, Budapest, Magyar Élet, 1947, 199–200. [*Öreganyó* (199); *Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek* (200).]

1953

Magyar versek Aranytól napjainkig, gyűjt., bev., jegyz. Cs. SZABÓ László, Roma, Anonymus, 1953, 242–244. [*Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok* (242); *Mostan színes tintákról álmodom* (242); *Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép* (243); *Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska* (244); *A patikának üvegajtájában* (244).]

1956

Hungarian Prose and Verse. A Selection with an Introductory Essay, by G. F. CUSHING, University of London, The Athlone Press, 1956, 145. [*Kip-kop köveznek* (a kezdősor külön címként is kiemelve) (145).]

1957

Tiszta szívvel. Szép versek szavalókönyve, szerk. ASCHER Oszkár, RÉZ Pál, [Budapest], Móra Ferenc Könyvkiadó, 1957, 305. [*A húgomat a bánat eljegyezte* (305).]

1959

Magyar Múzsza. Költészet Antológia, I–II, vál., szerk. FODOR József, jegyz. JANKOVICH Ferenc, Budapest, Táncsics Könyvkiadó, 1959, I, 352 (Táncsics Könyvtár, 16). [*A szegény kisgyermek panaszaiból* gyűjtőcímen.]

1960

Március. Iskolások verseskönyve, vál., szerk. SERES József, Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1960 (Iskolai Könyvtár). [*Jaj, az estét úgy szeretem* (115); *Az iskolában hatvanan vagyunk* (339); *Ó, hányszor látlak mégis bennetek* (340); *Mostan színes tintákról álmodom* (341).]

Óvodások verseskönyve, vál. T. ASZÓDI Éva, TÓTH István, Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1960. [*Jaj, az estét úgy szeretem* (79); *A játék* (199); *Mostan színes tintákról álmodom* (207); *Este, este...* (209); *A kis kutya* (231).]

1962

Magyar költők, I–II, vál., sajtó alá rend. KLANICZAY Tibor, PÁNDI Pál, [Budapest], Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962, I, 281 (Aranykönyvtár). [*A szegény kisgyermek panaszai-ból* gyűjtőcímen; *Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép* (281); *A húgomat a bánat eljegyezte* (281).]

1963

Magyar versek könyve, vál. GARAI Gábor, KORMOS István, jegyz. SZÍJGYÁRTÓ László, Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1963, 325–329 (Az Én Könyvtáram). [*A doktor bácsi* (325); *Apámmal utazunk a vonaton* (326); *Mostan színes tintákról álmodom* (327); *A kis kutya* (328); *Kip-kop köveznek* (329).]

1965

Toll és ecset. Klasszikus magyar költők versei Hincz Gyula rajzaival, Kozmosz Könyvek, [Budapest], [Móra Könyvkiadó], 1965, 100. [*Ó, hányszor látlak mégis bennetek* (a kezdősor külön címként is kiemelve) (100).]

1966

A magyar valóság versei 1475–1945. Második kötet, 1820–1945, vál. és szerk. CSANÁDI Imre, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1966, 320–321. [Mindkét vers annotációval ellátva: *A szegény kisgyermek panaszai-ból*; *Bácska* [*Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska*] (320); *A rosszleányok* [*A rosszleányok – mondják – arra laknak*] (321).]

1968

Első meséskönyvem. Mesék, versek és verses mesék, szerk. T. ASZÓDI Éva, Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1968, 38. [*Jaj, az estét úgy szeretem* (38).] = *Első meséskönyvem. Mesék, versek és verses mesék*, szerk. T. ASZÓDI Éva, Bratislava–Budapest, Tatrán–Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1968, 38. [*Jaj, az estét úgy szeretem* (38).]

1969

Cini-cini muzsika. Óvodások verseskönyve, szerk. T. ASZÓDI Éva, Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1969. [*Jaj, az estét úgy szeretem* (80); *A játék* (142); *Mostan színes tintákról álmodom* (166); *Este, este...* (167); *A kis kutya* (186).] = *Cini-cini muzsika. Óvodások verseskönyve*, szerk. T. ASZÓDI Éva, Bratislava–Budapest, Madách Kiadó–Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1969. [*Jaj, az estét úgy szeretem* (80); *A játék* (142); *Mostan színes tintákról álmodom* (166); *Este, este...* (167); *A kis kutya* (186).]

Kezek dicsérete, vál., szerk., előszó DOMOKOS Mátyás, Kozmosz Könyvek, Budapest, [Móra Könyvkiadó], 1969, 1975, 308–309 (A Világirodalom Gyöngyszemei). [*A patikának üvegajtájában* (308–309).]

1971

Bóbita álmos. Gyermekversek, altatódalok, szerk. T. ASZÓDI Éva, Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1971, 1978, 1994, 11, 16. [*Jaj, az estét úgy szeretem* (11); *Este, este...* (16).] = *Bóbita álmos. Gyermekversek, altatódalok*, szerk. T. ASZÓDI Éva, Kaposvár, Holló és Társa Kiadó, [1997], 9, 13. [*Este, este...* (9); *Jaj, az estét úgy szeretem* (13).]

1972

Termő ékes ág. Magyar költők versei az anyáról, vál., szerk., jegyz. KORMOS István, Kozmosz Könyvek, Budapest, [Móra Könyvkiadó], 1972, 1974, 184–185 (A Magyar Irodalom Gyöngyszemei). [Mindkét vers annotációval ellátva: *A szegény kisgyermek panaszaiából*; *Anyuska régi képe* (184); *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik* (185).]

1973

A zene szava. Versek a zenéről, szerk. GÁL Zsuzsa, Budapest, Zeneműkiadó Vállalat, 1973. [*Miért zokogsz fel oly fájón, busan* (91); *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik* (92); *Nagy társaság* (96).]

1975

Meghajlott zászlóval. Szavalókönyv az ifjúságnak, szerk. SZÉKELY Magda, Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1975, 403. [*Mostan színes tintákról álmodom* (403).]

1976

Füzértánc. Versek, dalok úttörőknek, szerk. BODÓ Klára, Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1976, 110. [*Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép* (részlet) (110).]

1980

222 szép magyar vers, szerk. HORGAS Béla, LEVENDEL Júlia, TÓTFALUSI István, Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1980, 198–200. [*Mostan színes tintákról álmodom* (198); *Én öngyilkos leszek...* (199); *A rút varangyot véresen megöltük* (200).]

1981

Az éjszaka csodái, vál., szerk., előszó HORGAS Béla, Kozmosz Könyvek, Budapest, [Móra Könyvkiadó], 1981, 22 (A Magyar Irodalom Gyöngyszemei). [*Azon az éjjel* (22).]

1982

Nefelejcs. Szép magyar versek kisiskolásoknak, szerk. T. ASZÓDI Éva, Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1975. [*A doktor bácsi* (20); *Az iskolában hatvanan vagyunk* (47); *Az iskolában hatvanan vagyunk* (70); *A kis kutya* (121); *Kip-kop, köveznek* (165); *Apámmal utazunk a vonaton* (219); *Ó, hányszor látlak mégis bennetek* (284); *Mostan színes tintákról álmodom* (329); *A játék* (330); *Már néha gondolok a szerelemre* (380).] = *Nefelejcs. Szép magyar versek kisiskolásoknak*, szerk. T. ASZÓDI Éva, Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1991. [*A doktor bácsi* (17); *Az iskolában hatvanan vagyunk* (58); *A kis kutya* (102); *Kip-kop köveznek* (140); *Apámmal utazunk a vonaton* (186); *Ó, hányszor látlak mégis bennetek* (239); *Mostan színes tintákról álmodom* (255); *A játék* (255); *Már néha gondolok a szerelemre* (304).]

1985

A Nyugat költői, I, vál., szerk., előszó VAS István, Budapest, Móra Könyvkiadó, 1985, 179–183 (Diákkönyvtár). [*Mostan színes tintákról álmodom* (179); *Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép* (180); *A napraforgó, mint az örült* (181); *A patikának üvegajtájában* (181); *Kip-kop, köveznek* (182); *A húgomat a bánat eljegyezte* (183).]

Magyar költők. 20. század, vál., utószó VAS István, szövegmond., jegyz. SZALAI Anna, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985, 493–505 (Magyar Remekírók). [*A szegény kisgyermek panaszai* gyűjtőcím alatt; *Mint aki a sínek közé esett...* (493); *Még büszkén*

vallom, hogy magyar vagyok (493); Azon az éjjel (494); Mostan színes tintákról álmodom (495); Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek (496); Ó, hányszor látlak mégis bennetek (496); Ódon, ónémet, cifra óra (497); Lánc, lánc, eszterlánc (498); Szegény anyám csak egy dalt zongorázik (500); A kis kutya (500); Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska (501); A napraforgó, mint az örült (502); A patikának üvegajtájában (502); A húgomat a bánat eljegyezte (503); Jaj, hová lettek a zongorás estek (504); Menj, kisgyerek (505).]

1987

Sárga ernyő. Versek a tárgyakról, vál., szerk. LINKA Ágnes, Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1987. [Este, este... (A szegény kisgyermek panasza – Részlet címmel) (107).]

1988

Családi kör. Versek a magyar irodalomból, szerk. L. JESZENSZKY Ágnes, Budapest, Xénion Könyvkiadó, 1988, 10–11. [Jaj, az estét úgy szeretem (10); Ilyenkor a szobánk mint a sziget (11).]

1990

Százszorszép versek, I–II, szerk. KÁDÁRNÉ FÜLÖP Judit, T. ASZÓDI Éva, Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1990. [Már néha gondolok a szerelemre (72); Ilyenkor a szobánk, mint a sziget (108); A húgomat a bánat eljegyezte (108).]

1994

Örök magyar versek, szerk. SÓLYOM Katalin, Pécs, Prezident BT, 1994. [Hangmelléklettel; Mostan színes tintákról álmodom]

1995

Szavalókönyv. Versmondó diákoknak, vál., jegyz., bev. RIGÓ Béla, Budapest, Unió Kiadó Diákkönyvműhely, 1995, 2001, 35 (Háziszínpad). = Szavalókönyv. Versmondó diákoknak, vál., jegyz., bev. RIGÓ Béla, Budapest, Unió Kiadó, Junior, [1998], 41 (Háziszínpad). [Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panasza (részlet) gyűjtőcímen; Én öngyilkos leszek.]

1996

Hét évszázad magyar költői, szerk. Kovács Sándor Iván et al., Békéscsaba, Tevan Kiadó, 1996, 1173–1184. [A szegény kisgyermek panasza (részletek) gyűjtőcímen; Mint aki a sínek közé esett... (1173–1174); A doktor bácsi (1174); Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok (1175); Azon az éjjel (1175–1176); Mostan színes tintákról álmodom (1176); Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek (1176–1177); Egy téli délben (1177); Szegény anyám csak egy dalt zongorázik (1177–1178); A rokonok (1178–1179); Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép (1179); A kis kutya (1179–1180); A rút varangyot véresen megöltük (1180–1180); Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska (1181); A napraforgó, mint az örült (1181); A húgomat a bánat eljegyezte (1181–1182); Jaj, hová lettek a zongorás estek (1182–1183); Menj, kisgyerek (1183).]

1998

Anyák napjára. Versek, elbeszélések, jelenetek, szerk. DIÓSZEGI István, Debrecen, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó, 1998 (Jeles Ünnepek). [Mostan színes tintákról álmodom (98); Anyuska régi képe (101); Öreganyó (102).]

1999

Ars poetica. Létösszegző versek és ars poeticák a magyar költészetből, Kisújszállás, Szalay Könyvkiadó, [1999], 63. [*Mostan színes tintákról álmodom...* (63).]

2001

Ki is írta?... Elfelejtett versek könyve, összeáll. és gond. HAVAS Katalin, Budapest, Fekete Sas Könyvkiadó, 2001, 170 (Öregbetűs Könyvek). [*Este, este...* (170).]

Magyar költők antológiája, szerk. KAPCSÁNDI József, Békéscsaba, Tevan Kiadó, 2001, 750–753. [*A szegény kisgyermek panaszaiból* gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (750); *A doktor bácsi* (751); *Akárcsak egy kormos szénégető* (752); *Anyuska régi képe* (753); *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik* (753).]

Ringató. Versek gyerekszemmel – (nemcsak) gyerekeknek, szerk. MEZEI Károly, VAJDA András, Budapest, Kairosz Kiadó, 2001, 71. [*A kis kutya* (71).]

Szavalókönyv, vál., utószó MARGÓCSY István, Budapest, Unikornis Könyv-és Lapkiadó, 2001, 340, 388 (A Magyar Költészet Kincsestára). [*A húgomat a bánat eljegyezte* (340); *Mostan színes tintákról álmodom* (388).]

2002

A csodaszarvas nyomában. A legszebb ezer vers költészetünk nyolc évszázadából, szerk. MAKKAJ Ádám, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2002, 514–517 (A Magyar Nyelv Kézikönyvei, IV). [*A szegény kisgyermek panaszaiból* gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (514); *A doktor bácsi* (514–515); *Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok* (515); *Mostan színes tintákról álmodom* (515–516); *Anyuska régi képe* (516); *Én öngyilkos leszek...* (516–517); *A rút varangyot véresen megöltük* (517).]

2003

A magyar költészet antológiája, vál., szerk. FERENCZ Győző, Budapest, Osiris, 2003. [*A szegény kisgyermek panaszaiból* gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (560); *A doktor bácsi* (560); *Mostan színes tintákról álmodom* (561); *A rút varangyot véresen megöltük* (561).]

A Nyugat költői I., vál., előszó BALÁZS Imre József, Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 2003. [*A szegény kisgyermek panaszaiból* (részletek) gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (179); *És látom Őt, a Kisdedet* (179–180); *A doktor bácsi* (180); *Mult este én is jártam ottan* (181); *Ó, a halál* (181–182); *Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok* (182–183); *Azon az éjjel* (183); *Már néha gondolok a szerelemre* (184); *Az iskolában hatvanan vagyunk* (184–185); *Mostan színes tintákról álmodom* (185); *Ti, akik zárt ajtóik előtt szepegtek* (186); *A kis mécs* (186–187); *Én félek* (187–188); *Akárcsak egy kormos szénégető* (188–189); *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik* (189–190); *A játék* (190); *A rút varangyot véresen megöltük* (191); *A rosszleányok – mondják – arra laknak* (191–192); *A húgomat a bánat eljegyezte* (192–193); *Menj, kisgyerek* (193).]

Kicsi vagyok én. Mondókák, versek, vál., szerk. POBOZSNYI Ágnes, Budapest, Holnap Kiadó, [2003], 52. [*Jaj, az estét úgy szeretem* (52).]

2005

Kaláka–Kosztolányi, [Budapest], Helikon Kiadó–Gryllus, HE 1002, 2005 (Hangzó Helikon). [*Ódon, ónémet, cifra óra* (9); *A játék* (13); *Azon az éjjel* (26); *Lánc, lánc, eszterlánc* (42).]

Kinyílt az ég? Profán verseskönyv, szerk. POPPER Péter, Budapest, Saxum Kiadó, 2005, 170–174. [*A szegény kisgyermek panaszaiból* gyűjtőcímen; *Mikor az este hirtelen leszáll* (170); *Azon az éjjel* (170–171); *Már néha gondolok a szerelemre* (172); *A rút varangyot véresen*

megöltük (172–173); *Én öngyilkos leszek...* (173); *A rosszleányok – mondják – arra laknak* (173–174).]

Magyar verskoszorú – A Wreath of Hungarian Poems, ford. René BONNERJEA, London–Budapest, Bíró Family Kiadás, 2005. [*A doktor bácsi* (126); *A húgomat a bánat eljegyezte* (138); *A kis kutya* (148); *Mint aki a sínek közé esett* (156).] = *Magyar verskoszorú – A Wreath of Hungarian Poems*, 2., bőv. kiadás, ford. René BONNERJEA, London–Budapest, Bíró Family Kiadás, 2007. [*A doktor bácsi* (126); *A húgomat a bánat eljegyezte* (138); *A kis kutya* (148); *Mint aki a sínek közé esett* (156).]

2006

Altató. Versek, mondókák, dalok, szerk. HAVAS Katalin, Budapest, Holnap Kiadó, 2006, 11. [*Este, este...* (11).]

2007

Rózsafellegeken. Gárdonyi Géza, Gyulai Pál, Kaffka Margit, Kosztolányi Dezső művei gyerekeknek, szerk. R. SZABÓ Zsuzsa, Debrecen, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó, [2007]. [*Ilyenkor a szobánk mint a sziget* (3); *Este, este...* (4); *A játék* (5); *Jaj, az estét úgy szeretem* (6); *Apámmal utazunk a vonaton* (7); *Kip-kop köveznek* (10).]

2009

Anyámnak arannyal. Szép versek, elbeszélések az édesanyáról, összeáll. MESTER Zsolt, Budapest, Szent Maximilian Lap- és Könyvkiadó, 2009, 152–155. [*A szegény kisgyermek panasza* (részletek) gyűjtőcímen; *Anyuska régi képe* (152); *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik* (152–153); *Miért zokogsz fel oly fájón, busan* (153–154); *Mostan színes tintákról álmodom* (154–155).]

A szegény kisgyermek panasza
versei oktatási célú szöveggyűjteményekben,
oktatási segédanyagokban²⁶

1942

A magyar irodalom története, 2., Vörösmarty fellépésétől napjainkig. *A gimnázium és a leánygimnázium 8. osztálya számára*, PINTÉR Jenő irodalomtörténete nyomán BENCE István, Budapest, Franklin-Társulat, 1942, 225–226. [*A húgomat a bánat eljegyezte; A húgomat...* címmel (225–226).]

1963

Szöveggyűjtemény a XX. század irodalmából, I, *A Nyugat és Ady kora*, szerk. BESSENYEI György, KOCZKÁS Sándor, Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1963, 600–602. [*A szegény kisgyermek panasza* (Részletek) gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* 600; *Mostan színes tintákról álmodom* (601); *Ó, hányszor látlak mégis bennetek* (601); *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik* (601); *Az első ősz* (602).]

Szöveggyűjtemény a XX. század magyar irodalmából. Az általános gimnáziumok IV. osztálya számára, szerk. DIÓSZEGI András, LAKITS Pál, Budapest, Tankönyvkiadó, 1963, 125–126. [*A szegény kisgyermek panasza* (1910) gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (125); *Azon az éjjel* (125–126); *Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska* (126).] = *Szöveggyűjtemény a XX. század magyar irodalmából. Az általános gimnáziumok IV. osztálya számára*, szerk.

²⁶ A bibliográfia a szöveggyűjtemények és segédkönyvek tekintetében e művek kiadási sajátosságai miatt nem törekszik teljességre. A tankönyvek az első megjelenés vagy az általunk elsőként ismert kiadás sorrendjében szerepelnek, csak egy kiadás évét feltüntetve. Kivételt képeznek ez alól azok a kötetek, amelyeknél a kiadások során az oldalszámok megváltoztak, illetve ahol ugyanolyan tartalmú könyv több oktatási struktúrában is nevesítve használatos volt.

DIÓSZEGI András, LAKITS Pál, Budapest, Tankönyvkiadó, 1965, 187–188. [*A szegény kisgyermek panaszaiból* (1910) gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (187); *Azon az éjjel* (187–188); *Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska* (188).]

1964

Olvasókönyv az általános iskolák 3. osztálya számára, FARAGÓ László et al., Budapest, Tankönyvkiadó, 1964, 203. [*A doktor bácsi* (részlet) (203).]

1968

Szöveggyűjtemény a XX. század magyar irodalmából. A középiskolák IV. osztálya számára, szerk. DIÓSZEGI András, LAKITS Pál, Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1968, 142. [*A szegény kisgyermek panaszaiból: Mint aki a sínek közé esett...* (142).]

1973

MOLNÁR János, *Magyar irodalom IV. Irodalomtörténet III. a dolgozók gimnáziuma IV. osztálya számára*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1973, 286. [*Mint aki a sínek közé esett...*]

1974

Szöveggyűjtemény a „Bevezetés a műelemzésbe” c. jegyzethez, szerk. PÉCZELY László, Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1974, 71–72. [*Bevezető vers A szegény kisgyermek panaszaiból* (71–72).]

1975

Gyermekirodalmi szöveggyűjtemény, szerk. BAUER Gabriella, Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1972, 283 (Szakközépiskolai Tankönyvek). [*Este, este...* (283).] = *Gyermekirodalmi szöveggyűjtemény*.

Egységes jegyzet/Kézirat, szerk. BAUER Gabriella, Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1972, 283 (Óvónőképző Intézetek. Irodalom). [*Este, este...* (283); *A vers előtt megjegyzés: Nagycsoport.*]

1980

Irodalmi szöveggyűjtemény III. a szakközépiskola III. osztálya számára, szerk. ÖRVÖS Lajos, MOHÁCSY Károly, Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1980, 177. [*Mint aki a sínek közé esett...* (177).]

1982

GODA Imre–M. BODA Edit, *Irodalmi olvasókönyv az általános iskola 7. osztálya számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1982, 14–15. [*Kip-kop, köveznek* (14–15).] = GODA Imre–M. BODA Edit, *Irodalom 7. Irodalmi olvasókönyv az általános iskola 7. osztálya számára*, Celldömölk, Pauz Kiadó, [1995], 14–15. [*Kip-kop, köveznek* (14–15).]

Irodalmi szöveggyűjtemény a gimnázium III. osztálya számára, összeáll. SZEGEDY-MASZÁK Mihály et al., Budapest, Tankönyvkiadó, 1982, 412–413. [*A szegény kisgyermek panaszaiból* (Részletek) gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (412); *Anyuska régi képe* (413); *A napraforgó, mint az örült* (413).]

1983

Irodalmi szöveggyűjtemény III. A szakmunkások szakközépiskolája III. osztálya számára. Harmadik (kiegészítő) kötet, szerk. KELEMEN Endréné et al., Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1983, 28–29. [*A szegény kisgyermek panaszaiból* (részletek) gyűjtőcímen; *Mostan színes tintákról álmodom* (28); *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik* (29).]

1987

Irodalmi szöveggyűjtemény. A műszaki szakközépiskolák III. osztálya számára (kiegészítés). Tankönyvpótló jegyzet, szerk. HORVÁTH Zsuzsa, Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1987, 105. [A szegény kisgyermek panaszai (Részlet) gyűjtőcímen; A napraforgó, mint az örült (105).]

1988

Irodalom. 5. osztály, [ZSOLNAI Anikó, ZSOLNAI Józsefné], Kísérleti Általános Iskola, Törökbálint, 1988, 9, 11. [Este, este... (9); Mostan színes tintákról álmodom (11).] = Irodalom az általános iskola 5. osztálya számára. Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés, [ZSOLNAI Anikó, ZSOLNAI Józsefné], Budapest, Tankönyvkiadó, 1990, 10, 12. [Este, este... (10); Mostan színes tintákról álmodom (12).]

1989

Gyermek- és ifjúsági irodalom. Szöveggyűjtemény. Egységes jegyzet. Kézirat, szerk. Cs. NAGY István, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1989, 108–109 (Tanárképző és Tanítóképző Főiskolák). [Este, este... (108–109).]

Képes olvasókönyv az általános iskola 3. osztálya számára, [BÜCHLER Júlia, GÉMESY Tiborné et al., átdolg. VÖRÖS Imréné], [7., átdolg. kiad.], Budapest, Tankönyvkiadó, 1989, 165. [A szegény kisgyermek panaszai című ciklusból alcím alatt; Kip-kop, köveznek (165).]

1991

Arany felhő. Irodalmi szöveggyűjtemény általános iskolásoknak, szerk. KALMÁR Lenke, Budapest, Jó Pajtás Szerkesztősége, 1991, 135–140. [Mostan színes tintákról álmodom (Az első sor külön címként is kiemelve.) (135); A szegény kisgyermek panaszaiából

gyűjtőcímen: Anyuska régi képe (137–138); Az iskolában hatvanan vagyunk (138); A doktor bácsi (138–139); Este, este... (139); Kip-kop, köveznek (139–140).]

Irodalmi szöveggyűjtemény szakmunkásképzők részére, összeáll. és jegyz. SIPOS Sándor et al., Debrecen, Pedellus Kiadó, 1992, 212–214. [A szegény kisgyermek panaszai (részletek) gyűjtőcímen; Mint aki a sínek közé esett... (212–213); Már néha gondolok a szerelemre (213); Mostan színes tintákról álmodom (213–214).] = Irodalmi szöveggyűjtemény a szakképző iskolák 9–10. osztályának, összeáll. és jegyz. SIPOS Sándor et al., Debrecen, Pedellus Kiadó, 1992, 264–265. [A szegény kisgyermek panaszai (részletek) gyűjtőcímen; Mint aki a sínek közé esett... (264); Már néha gondolok a szerelemre (264); Mostan színes tintákról álmodom (264–265).] = Irodalmi szöveggyűjtemény szakmunkásképzők és speciális szakiskolák számára, összeáll. és jegyz. SIPOS Sándor et al., Debrecen, Pedellus Kiadó, 1993, 216–218. [A szegény kisgyermek panaszai (részletek) gyűjtőcímen; Mint aki a sínek közé esett... (216); Már néha gondolok a szerelemre (217); Mostan színes tintákról álmodom (217–218).] = Irodalmi szöveggyűjtemény a 9–10. osztálynak, összeáll. és jegyz. SIPOS Sándor et al., Debrecen, Pedellus Kiadó, 1997, 243–244. [A szegény kisgyermek panaszai (részletek) gyűjtőcímen; Mint aki a sínek közé esett... (243); Már néha gondolok a szerelemre (243); Mostan színes tintákról álmodom (243–244).]

KELEMEN Péter, Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panaszai c. versciklusának feldolgozása, in Ács Pál et al., *Irodalom. 8. osztály, Veszprém, OTTV, 1991, 30–106. [Mint aki a sínek közé esett... (35–36); Menj, kisgyerek (36); Én öngyilkos leszek... (39–40); A nagyanyámhoz vittek el aludni (41–42); Múlt este én is jártam ottan (42); Ó, a halál (46); Azon az éjjel (46–47); Ódon, ónémet, cifra óra (47–48); Már néha gondolok a szerelemre (50); A rosszleányok – mondják – arra laknak (50–51); A rút varangyot véresen megöltük (52); Kip-kop, köveznek (55); A húgomat a bánat eljegyezte (65–66); Szegény anyám csak egy dalt zongorázik (73); A patikának üvegajtájában (73–74); Mostan színes tintákról álmodom (77); A kis mécs (82).]*

Lant és Toll. Szöveggyűjtemény, szerk. LAMI Pál, RÓNAI Béla, Budapest, DFC, [1992], 200. [*Mostan színes tintákról álmodom* (200).]

1993

Irodalmi olvasókönyv az általános iskola 6. osztálya számára, összeáll. BALOGH József, Celldömölk, Apáczai Kiadó, 1993, 160. [*Azon az éjjel* (160).]

Irodalmi szöveggyűjtemény. A nyolcosztályos gimnázium számára. I–II. osztály, szerk. GAUTIER Barnáné, Szombathely, 1993, 119–120 (Bolyai Gimnáziumi Füzetek). [*A játék* (119); *Jaj, az estét úgy szeretem* (120).]

Irodalmi szöveggyűjtemény a középiskola III. osztálya számára, vál., jegyz. MAGYAR Tünde, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993, 294–295. [*Mint aki a sínek közé esett...* (294); *Azon az éjjel* (294–295); *Mostan színes tintákról álmodom* (295–296).]

ROTTMAYER Jenő, Irodalmi olvasókönyv az általános iskola 8. osztálya számára, [2., átdolg. kiad.], Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993, 160–161. [*Mostan színes tintákról álmodom* (160–161).]

1994

BENE Kálmán–GYÉMÁNT Csilla, Magyar irodalom 7. osztály, Szeged, Mozaik Kiadó, 1994, 209–210. [*Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panaszai* (részletek) gyűjtőcím alatt; *A rút varangyot véresen megöltük* (209); *Az áprilisi délutánon* (210); *Kip-kop, köveznek* (210).]

BENE Kálmán et al., Irodalom a hatosztályos középiskolák I. osztálya számára, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994, 204–206. [*Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panaszai* (Részletek) gyűjtőcím alatt; *A rút varangyot véresen megöltük* (204); *Az áprilisi délutánon* (205); *Kip-kop, köveznek* (205).]

1995

ALFÖLDY Jenő, Irodalom a tizenéves diákoknak, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995, 33–38. [*A szegény kisgyermek panaszai*. Részletek gyűjtőcím alatt; *És látom Őt, a Kisdedet* (33); *Ő, a halál* (33–34); *A rút varangyot véresen megöltük* (34); *Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska* (35).]

ALFÖLDY Jenő, Versek és elemzések a tizenhárom-tizenéves diákoknak, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995, 84. [*Mint aki a sínek közé esett...* (84).]

Irodalmi szöveggyűjtemény a középiskolák III. osztálya számára, összeáll., jegyz. MOHÁCSY Károly, Budapest, Korona Kiadó, 1995, 247–249. [*A szegény kisgyermek panaszai* (1910) gyűjtőcímén; *Mint aki a sínek közé esett...* (247); *Azon az éjjel* (247); *Mostan színes tintákról álmodom* (248); *A rút varangyot véresen megöltük* (249).] = Irodalmi szöveggyűjtemény III. A középiskolák III. osztálya számára, összeáll., jegyz. MOHÁCSY Károly, Budapest, Krónika Nova Kiadó, 1997, 245–246. [*Mint aki a sínek közé esett...* (245); *Azon az éjjel* (245); *Mostan színes tintákról álmodom* (246); *A rút varangyot véresen megöltük* (246).] = Irodalmi szöveggyűjtemény II. A középiskolák II. osztálya számára, összeáll., jegyz. MOHÁCSY Károly, Budapest, Krónika Nova Kiadó, 2003, 253–255. [*Mint aki a sínek közé esett...* (253); *Azon az éjjel* (253); *Mostan színes tintákról álmodom* (254); *A rút varangyot véresen megöltük* (255).] = Irodalmi szöveggyűjtemény a középiskolák II. évfolyama számára, összeáll., jegyz. MOHÁCSY Károly, Budapest, Krónika Nova Kiadó, 2009, 269–271. [*Mint aki a sínek közé esett...* (269); *Azon az éjjel* (269–270); *Mostan színes tintákról álmodom* (270–271); *A rút varangyot véresen megöltük* (271).]

RÓNAY László, Irodalom a középiskolák III. osztálya számára, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995, 181–183. [*A szegény kisgyermek panaszai* alcím alatt; *Apámmal utazunk a vonaton* (182).]

1996

A. JÁSZÓ Anna et al., *A mesék csodái. Törpés ábécé. Hangoztató-elemző-összetevő módszerű, szótagoltató ábécé*, Budapest, Dinasztia Kiadó, 1996, 93. [Mostan színes tintákról álmodom (részlet) (93).]

KARÁDI Zsolt, *Kosztolányi Dezső. Általános és középiskolások számára*, Debrecen, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó, 1996, 18–40. [A teljes terjedelmükben közölt versek: *Mint aki a sínek közé esett...* (28); *Azon az éjjel* (33); *Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska* (33); *A napraforgó, mint az örült* (34); *Már néha gondolok a szerelemre* (34–35); *Menj, kisgyerek* (39).]

Irodalmi szöveggyűjtemény érettségizőknek I. A magyar költészet évszázadaiból, összeáll. FORGÁCS Anna et al., Budapest, Helikon Kiadó, 1996, 249–250. [A *szegény kisgyermek panasza* (részletek) gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (249); *Mostan színes tintákról álmodom* (250); *Menj, kisgyerek* (250).]

1997

A szöveg vonzásában I. Bejáratok – Irodalmi szöveggyűjtemény, összeáll. ARATÓ László, PÁLA Károly, Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1997, 11 (Calibra Könyvek). [Az iskolában hatvanan vagyunk (11).]

CSERHÁLMÍ Zsuzsa, *Irodalom szöveggyűjtemény 10–11 éveseknek*, Budapest, Korona Kiadó, 1997, 185–187. [Kosztolányi Dezső, *A szegény kisgyermek panasza* (részletek) gyűjtőcím alatt; *Mostan színes tintákról álmodom* (185–186); *Az iskolában hatvanan vagyunk* (186–187).]

EGEDY Mária, *Irodalmi olvasókönyv I. Az általános iskola 5. osztálya, a 8 osztályos gimnázium I. osztálya számára*, Pomáz, Stadler és Társa Kiadó, 1997, 7, 106, 113 (Tartós Tankönyv). [Az iskolában hatvanan vagyunk (7); A doktor bácsi (106); A kis mécs (113).]

SZÉPLAKI György–VILCSEK Béla, *Világjáró. Irodalomtankönyv és szöveggyűjtemény az általános iskolák 5. osztálya számára*, Budapest, Dinasztia Kiadó Rt., 1998, 207–208. [Kosztolányi Dezső, *A szegény kisgyermek panasza* (részletek) gyűjtőcímen; *A játék* (207); *Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép* (207–208); *A kis kutya* (208).]

1998

VIRÁG Gyuláné–SZABÓ Gézőné, *Irodalom 8. Áttekintés a 20. század első felének irodalmáról az általános iskola 8., a nyolcévfolyamos gimnázium 4. és a hatévfolyamos gimnázium 2. osztálya számára*, Celldömölk, Apáczai Kiadó, 1998, 74–77. [Mint aki a sínek közé esett... (74); Kip-kop, köveznek (75); Ó, a halál (76); Mostan színes tintákról álmodom (76); Menj, kisgyerek... (77).]

1999

EISEMANN György et al., *Irodalom szöveggyűjtemény 16–17 éveseknek*, Budapest, Korona Kiadó, 1999, 295–298. [A *szegény kisgyermek panasza* (részletek) gyűjtőcím alatt; *Mint aki a sínek közé esett...* (295); *Mostan színes tintákról álmodom* (296); *Mi van még itt?* (296–297); *Menj, kisgyerek* (298).]

Irodalmi szöveggyűjtemény a gimnázium III. osztálya számára, átdolg. kiad., szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály et al., Budapest, Krónika Nova Kiadó, 1999, 390–391. [A *szegény kisgyermek panasza* (Részletek) gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (390); *Anyuska régi képe* (390–391).]

Irodalmi szöveggyűjtemény a tizenhárom-tizennégy éves diákoknak, összeáll. VALACZKA András, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999, 18. [A *szegény kisgyermek panasza* (részlet) alcím alatt; *Mostan színes tintákról álmodom* (18).]

2000

Irodalmi szöveggyűjtemény III., szerk. DOMONKOS Péter et al., Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000, 246–248. [*Mint aki a sínek közé esett...* (246); *És látom Őt, a Kisdedet* (246); *A doktor bácsi* (246); *Azon az éjjel* (247); *Anyuska régi képe* (247); *Mostan színes tintákról álmodom* (248); *A rút varangyot véresen megöltük* (248); *A napraforgó, mint az örült* (248).]

2001

Irodalmi szöveggyűjtemény II. 7–10. osztályosoknak, összeáll. HÁMOR Jánosné, TÖLGYSZÉKI PAPP Gyuláné, Piliscsaba, Konsept-H Kiadó, [2001], 80. [*Kip-kop, köveznek* (80).]

Irodalmi szöveggyűjtemény III. A középiskola III. osztálya számára, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001, 294–295. [*Mint aki a sínek közé esett...* (294); *Azon az éjjel* (294); *Mostan színes tintákról álmodom* (295).]

Szöveggyűjtemény a magyar nyelv és irodalom tanulásához. 9. évfolyam, [közread. a Teleki Blanka Szakképző Iskola], Szombathely, Teleki Blanka Szakképző Iskola, 2001, 61–62. [*Beilleszkedés és kívülmaradás* főcím, *Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panaszai* (részletek) alcím alatt; a versek első sorai külön címként is kiemelve; *Az iskolában hatvanan vagyunk* (61); *Mostan színes tintákról álmodom* (61–62).]

Versek emlékezetből. Általános iskola IV. osztály, Szeged, Novum Kiadó, 2001, 9. [*Mostan színes tintákról álmodom* (9).]

Versek szebben. A klasszikus magyar líra válogatott költeményei ezeröttszáznegyvenegy-től ezerkilencszáztizennyolcig, szerk. BODOLAY Géza, Budapest–Bicske, Bárczi G. Értéktörző Kiejtési Alapítvány, 2001. [*A szegény kisgyermek panaszai*ból gyűjtőcímen; *A húgomat a bánat eljegyezte* (266); *Menj, kisgyerek* (267).]

2002

Irodalmi olvasókönyv 4. Általános iskola 4. osztály, szerk. BOLDIZSÁR Ildikó, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002, 125. [*Mostan színes tintákról álmodom* (125).]

Irodalmi szöveggyűjtemény III. A gimnázium III. osztálya számára, főszerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Budapest, Krónika Nova Kiadó, 2002, 390. [*A szegény kisgyermek panaszai* (Részletek) gyűjtőcímen.]

Irodalmi szöveggyűjtemény a szakiskolák 9–10. osztálya számára, [összeáll.] SZABÓNÉ TÓVÁRI Éva, Piliscsaba, Konsept-H Kiadó, [2002], 284. [*A szegény kisgyermek panaszai* (részlet) alcím alatt; *Már néha gondolok a szerelemre* (284).]

MOHÁCSY Károly, *Irodalmi szöveggyűjtemény a középiskolák 11. évfolyama számára*, [2., átdolgozott kiad.], Budapest, Krónika Nova Kiadó, 2002, 253–255. [*A szegény kisgyermek panaszai* (Részletek) gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (253); *Azon az éjjel* (253–254); *Mostan színes tintákról álmodom* (254–255); *A rút varangyot véresen megöltük* (255).]

2003

ALFÖLDY Jenő, *Irodalom 8. Olvasókönyv a nyolcadik évfolyam számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003, 67–73. [*A szegény kisgyermek panaszai* (Részletek) gyűjtőcímen; *És látom Őt, a Kisdedet* (69); *A rút varangyot véresen megöltük* (69–70); *Ez a beteg, borús* [!], *bús, lomha Bácska* (70).]

Magyar irodalmi szöveggyűjtemény, összeáll. BLASKOVICS Tibor, CSELÉNYI Péter, [Budakalász], Sziltop Oktatási Kht., 2003, 173–174. [*Szegény kisgyermek panaszai* gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (173); *Azon az éjjel* (173); *Mostan színes tintákról álmodom* (174); *A rút varangyot véresen megöltük* (174).]

2004

MADOCSAI László, *Irodalmi szöveggyűjtemény a középiskolák 11. évfolyama számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004, 234–237. [*A szegény kisgyermek panaszai (Részletek)* gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (234–235); *Azon az éjjel* (235); *Az iskolában hatvanan vagyunk* (235–236); *Mostan színes tintákról álmodom* (236–237).]

PETHŐNÉ NAGY Csilla, *Szöveggyűjtemény 11.*, Budapest, Korona Kiadó, 2004, 395–400. [*A szegény kisgyermek panaszai (részletek)* gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (395); *Múlt este én is jártam ottan* (395–396); *Azon az éjjel* (396–397); *Mostan színes tintákról álmodom* (397–398); *A játék* (398); *A rút varangyot véresen megöltük* (399); *Menj, kisgyerek* (399–400).] = PETHŐNÉ NAGY Csilla, *Szöveggyűjtemény a szakközépiskolák 11. évfolyama számára*, Budapest, Korona Kiadó, 2005, 395–400. [*A szegény kisgyermek panaszai (részletek)* gyűjtőcímen; *Mint aki a sínek közé esett...* (395); *Múlt este én is jártam ottan* (395–396); *Azon az éjjel* (396–397); *Mostan színes tintákról álmodom* (397–398); *A játék* (398); *A rút varangyot véresen megöltük* (399); *Menj, kisgyerek* (399–400).]

VIRÁG Gyuláné–BÁNKI István, *Irodalom 8. Az általános iskola 8. osztálya és a 14 éves korosztály számára*, Celldömölk, Apáczai Kiadó, 2004, 43–46. [*Mint aki a sínek közé esett...* (44); *Kip-kop, köveznek* (44); *Mostan színes tintákról álmodom* (45); *Menj, kisgyermek* (!) (45–46).]

2005

HÁMOR Jánosné, *Irodalmi olvasókönyv az általános iskola 8. osztálya számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005, 119–121. [*Kip-kop, köveznek* (119); *Mostan színes tintákról álmodom* (120); *Már néha gondolok a szerelemre* (121).]

TARJÁN Tamás, *Szöveggyűjtemény 8*, Budapest, Korona Kiadó, 2006, 73–74. [*A szegény kisgyermek panaszai (részletek)* gyűjtőcímen; *A doktor bácsi* (73–74); *Mostan színes tintákról álmodom* (74).]

2006

HARGITAI Katalin, *Játékváros. Képes olvasókönyv az általános iskola 3. osztálya számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2006, 183. [*Azon az éjjel (versrészlet)* (183).]

2008

BÁNKI István et al., *Irodalom 8*, Celldömölk, Apáczai Kiadó, 2008, 68–71. [*A szegény kisgyermek panaszai* alcím alatt; *Mint aki a sínek közé esett...* (68); *Kip-kop, köveznek* (69); *Mostan színes tintákról álmodom* (70).]

MOHÁCSY Károly–ABAFFY Lászlóné, *Irodalmi olvasókönyv 8. évfolyam*, Budapest, Krónika Nova Kiadó, 2004, 50–51. [*Kosztolányi Dezső, A szegény kisgyermek panaszai (Részlet)* cím alatt; A 49. oldalon szereplő vers (*A rút varangyot véresen megöltük*) rövid elemzése, feladatok.]

A nagy belépő és „továbbírása”, in Mélyfúrás. Kosztolányi, a lírikus és a prózaíró. Szövegértés, szövegalkotás. Tanulói munkafüzet 4., szerk. FÜKÖH Borbála, PETHŐNÉ NAGY Csilla, Budapest, Educatio Kht., 2008, 5–25. [*Mint aki a sínek közé esett...* (7); *Menj, kisgyerek* (8); *Múlt este én is jártam ottan* (9–10); *Mostan színes tintákról álmodom* (10); *Mély éjeken hányszor nézlek, te térkép* (11); *A rút varangyot véresen megöltük* (11–12).]

A nagy belépő és „továbbírása”, in Mélyfúrás. Kosztolányi, a lírikus és a prózaíró. Szövegértés, szövegalkotás. Tanári útmutató 4., szerk. FÜKÖH Borbála, PETHŐNÉ NAGY Csilla, Budapest, Educatio Kht., 2008, 9–39. [*Mint aki a sínek közé esett...* (14); *Menj, kisgyerek* (14);

Múlt este én is jártam ottan (17–18); *Mostan színes tintákról álmodom* (18); *Mély éjeken hányszor nézlek, te térkép* (18–19); *A rút varangyot véresen megöltük* (19).]

2010

BARUCH Magda, *A vers megközelítése*, Arad, Concord Media Jelen, [2010], 53 (Irodalmi Jelen Könyvek). [*A rosszleányok – mondják – arra laknak* (53).]

2012

PETHŐNÉ NAGY Csilla, *Irodalom 11*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2012, 119–127. [*A lírikus indulása* alcímmel, *A szegény kisgyermek panaszai*, *Nyitó és záró vers*, *Mostan színes tintákról álmodom* részcímei alatt; *Mint aki a sínek közé esett...* (120); *Menj, kisgyerek* (120); *Mostan színes tintákról álmodom* (122); *A rút varangyot véresen megöltük* (124).]

A szegény kisgyermek panaszai verseinek fordításai

Kosztolányi nevét külföldön nem versei, verseskötetei, hanem regényeinek és novelláinak fordításai tették ismertté. Bár *A szegény kisgyermek panaszainak* darabjait számos nyelvre lefordították, a ciklus teljes fordítása csak németül és szlovákul készült el. A részlegesen ránk maradt hagyatékából tudjuk, hogy Kosztolányi maga is gyűjtötte az elkészült fordításokat, kivágtatban, gépelve. Mellékletünkben közlünk gépiratban fennmaradt, Kosztolányi autográf szövegjavításait tartalmazó négy francia versfordítást is. Ezek a versfordítások azt is igazolják, hogy jóval nagyobb mennyiségű fordítása volt meg a költőnek, mint amennyiről ma tudunk.²⁷ E hosszúnak tűnő lista a források nehéz hozzáférhetősége és elérhetlensége miatt maga is töredékes. Több utalást ismerünk, melyek megerősítik, hogy még Kosztolányi életében megjelentek az általa is ismert fordítások, és kötetek (illetve legalább kiadási tervek) készültek külföldi megjelenésre. Ezekről sajnos jelenleg nem áll elég adat a rendelkezésünkre ahhoz, hogy hiánytalan képet festhessünk róluk. Tudunk arról, hogy Kalocsay Kálmánnak írt egyik levelében Kosztolányi az eszperantó fordításokat említi, megtiszteltetésnek érzi, hogy Kalocsay fordította le a verseit, és ami még fontosabb, hozzájárulását adja ahhoz, hogy Kalocsay közzétegye azokat egy londoni folyóiratban és egy antológiában. A levélben még kéri Kalocsayt, írja meg neki az eszperantó est helyét és időpontját.²⁸ Ugyanígy említés esik német nyelvű fordításokról *A szegény kisgyermek panaszai* első kiadásainak előszavában, melyben (mind a rövidebb, mind a hosszabb változatban) Gömöri Jenő a következőket mondja: „Versei közül Horvát Henrik többet lefordított német nyelvre. Ezek a »Karpáthen«-ben, a »Zeit«-ban

²⁷ A versek szövegét ld. *Melléklet II.*, leírását ld. a *Szövegforrások* fejezetben.

²⁸ KOSZTOLÁNYI Dezső *Levele Kalocsay Kálmánnak* (kelt: Budapest, 1930. február 19.), in *Központi Antikvárium 88. aukciója. Kiállítási katalógus*, Budapest, Központi Antikvárium, 2003, 88.

és másutt jelentek meg.”²⁹ Horvát Henrik jelen ciklusból is számos darabot lefordított, amellel, hogy német nyelvre való átültetését nem csak ő próbálta meg Kosztolányi életében.³⁰ Ám nem csupán német, de korabeli francia, angol, spanyol, még japán nyelvű fordításokról is tudunk. A költő halála után is több nyelven napvilágot láttak általában egy-két versre szorítkozó fordítások, például cseh, finn, olasz, román, ukrán nyelven. A mai napig igen élénk magyarországi recepciótörténet mellett szinte egyáltalán nincs külföldi visszhangja Kosztolányi költői munkásságának, így Kosztolányi e legkedvesebb kötetének sem. Szegedy-Maszák Mihály így ír erről Kosztolányi próza fordításait tárgyaló munkája elején:

Mivel Kosztolányi verseiből az általam ismert nyelvekre eddig egyetlen igazán kiemelkedően jelentős idegen költő sem fordított, talán érthető, hogy egyetlen versének sincs valóban sikeres átköltése. E roppant kegyetlen igazságot még azzal is ki lehet egészíteni, hogy versei túlnyomó többségét magyar anyanyelvűek szolgáltatták meg idegen nyelven. Nem tudok olyan, a legutóbbi évszázadokban élt magyar anyanyelvű, magyarul verselő költőről, aki valamely általa megtanult nyelven is kiváló verseket írt volna. Félreértés ne essék, ez

²⁹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panasza*, kiad. GÖMÖRI Jenő, Budapest, Politzer, 1910, 3–4. Az emlegetett megjelenéseknek a folyóiratokban eddig nem akadtunk a nyomára.

³⁰ Ld. Kosztolányi Hatvany Lajosnak írt levelét 1911 januárjából, melyből megtudjuk, hogy Kosztolányi öt versét küldte meg Hatvany szíves felszólítására Horvát Henrik fordításában. A német címmel – írja Kosztolányi – adós maradt, s még hozzáfűzi: „Horvát Henrik most keres egy régies, kissé précieux és biedermeier címet.” KDLN, 216. (No. 290.) A fennmaradt másolatokból tudjuk, hogy a versek később az *Aus einer Kindheit* címet kapták. Talán Horvát leleménye volt, talán Kosztolányi ötlete, mindenesetre Kosztolányi Rilke-rajongásához is – hiszen nem csupán költészetére volt hatással, hanem tanulmányt írt róla, és a verseiből is fordított – illik az, hogy Rilke *Das buch der Bilder*-ből merítsen ihletet a maga kötetének német fordításához. Ebben a tematikus témamegjelölések, címek között egy ismerős darabra bukkanhatunk: *Aus einer Kindheit*. Rónay György Rilke címét később így fordította magyarra: *Egy gyermekkorból*. Ld. pl. Rainer Maria RILKE *Versei*, vál. SZABÓ Ede, ford. AMBRUS Tibor et al., Budapest, Európa Könyvkiadó, 1983, 69 (Lyra Mundi).

nem a magyar alkotók hibája. Nagyon ritka az olyan életmű, amelyben több nyelven írt remekműnek tekinthető versek találhatók. Általában véve rendkívül kevés olyan költő akadt, akinek több nyelven sikerült egyforma értékű verseket létrehozni. Nemcsak T. S. Eliot, de talán még Rilke francia nyelvű költészetében sem találni kimagasló értékű darabokat. Úgy is lehet fogalmazni, hogy Kosztolányi verseinek hatástörténetében nem jutottak számottevő szerephez a fordítások.³¹

A bibliográfia nyelvenkénti ábécérendben ismerteti a fordításokat. A nyelveken belül a felsorolás első részében az általunk ismert antológiák, kötetek, megjelent sajtótermékek adatait összegyűjtve, kronológiai sorrendben hozzuk. A második részében versenként, azok ciklus szerinti sorrendjében a versek fordításait, változatait mutatjuk be, felsorolva mind az őket tartalmazó köteteket, mind az ismert gépiratokat és kivágatokat azok lelőhelyével együtt. A verseket magyar gyűjtőcím, majd a fordításban szereplő verskezdet/cím alatt hozzuk.

Angol nyelven

Mint aki a sínek közé esett...

Like one who tumbles..., translated by Joseph GROSZ and W. Arthur BOGGS, in *Hungarian Anthology. A collection of poems*, translated by Joseph GROSZ, and W. Arthur BOGGS, Munich, Griff, [1963], 147. *Like someone who has fallen between the rails...*, translated by Ruth SUTTER, Chicago Review, 1965/1, 32.

Like one who tumbles..., translated by Joseph GROSZ and W. Arthur BOGGS, in *Hungarian Anthology. A collection of poems*, 2. ed., rev. enl., translated by Joseph GROSZ and W. Arthur BOGGS, Toronto, Pannonia Books, 1966, 174.

³¹ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kosztolányi művei idegen nyelven*, Prae, 2010/április, 6. = Kihez vagy mihez hű? Tanácskozás fordításról, fordításról és nem fordításról Kosztolányi szellemében, szerk. ÁGOSTON PRIBILLA Valéria et al., Szabadka, Városi Könyvtár, 2010, 16.

Like someone who has fallen between the rails..., translated by Egon F. KUNZ, in *In Quest of the 'Miracle Stag'. The Poetry of Hungary*, I–II, ed. by Adam MAKKAJ, Chicago–Budapest–Urbana, Atlantis-Centaur–M. Szivárvány–Corvina–University of Illinois Press, 1996, I, 478–479.

Like someone who has fallen onto a railway track, translated by René BONNERJEA, in *Magyar verskoszorú – A Wreath of Hungarian Poems*, London–Budapest, Bíró Family Kiadás, 2005, 157.

A doktor bácsi

The Family Doctor, translated by René BONNERJEA, in *Magyar verskoszorú – A Wreath of Hungarian Poems*, London–Budapest, Bíró Family Kiadás, 2005, 127.

Azon az éjjel

That night, [translated by Joseph REMÉNYI], Foot Prints XII. U. S. A., 1926, 7. = MTAKK 4619/7. [Kézirat, ford. REMÉNYI József.]

On that certain night, translated by Joseph GROSZ and W. Arthur BOGGS, in *Hungarian Anthology. A collection of poems*, translated by Joseph GROSZ and W. Arthur BOGGS, Munich, Griff, 1963, 148. = *Hungarian Anthology. A collection of poems*, 2. ed., rev. enl., translated by Joseph GROSZ and W. Arthur BOGGS, Toronto, Pan-Donia Books, 1966, 175.

On that evening, translated by Otilie MULZET, in *Hungarian Literature Online*, http://www.hlo.hu/news/the_complaints_of_a_poor_little_child [2012. 11. 30.]. [*The complaints of a poor little child* gyűjtőcímen.]

Már néha gondolok a szerelemre

I have already thought of love at times, translated by Peter ZOLLMAN, in *KOSZTOLÁNYI Dezső, 36 poems – 36 vers*, afterword by István TÓTFALUSI, Budapest, Maecenas, 2000, 18.

Mostan színes tintákról álmodom

I dream of coloured inks. Of every kind, translated by Peter ZOLLMAN, in *KOSZTOLÁNYI Dezső, 36 poems – 36 vers*, afterword by István TÓTFALUSI, Budapest, Maecenas, 2000, 21.

Inks of all colours are filling my dreams, translated by Leslie A. KERRY, in *In Quest of the 'Miracle Stag'. The Poetry of Hungary*, I–II, ed. by Adam MAKKAJ, Chicago–Budapest–Urbana, Atlantis-Centaur–M. Szivárvány–Corvina–University of Illinois Press, 1996, I, 479.

Lánc, lánc, eszterlánc

Twine, twine, intertwine, translated by Watson KIRKCONNELL, in *The Magyar Muse. An anthology of Hungarian poetry 1400–1932*, ed. and transl. [and intr.] together with specimens from Ostiak and Vogul by Watson KIRKCONNELL, foreword by Francis HERCZEG, Winnipeg, Kanadai Magyar Újság Press, 1933, 193–194. = Joseph REMÉNYI, *Dezső Kosztolányi, Hungarian Homo Aestheticus (1885–1936)*, American Slavic and East European Review, 1946/1/2, 193. = Joseph REMÉNYI, *Dezső Kosztolányi, Homo Aestheticus, 1885–1936*, in J. R., *Hungarian writers and literature. Modern novelists, critics, and poets*, New Brunswick–New Jersey, Rutgers University Press, 1964, 256–257.

Anyuska régi képe

Dear mum's old picture, translated by Peter ZOLLMAN, in *In Quest of the 'Miracle Stag'. The Poetry of Hungary*, I–II, ed. by Adam MAKKAJ, Chicago–Budapest–Urbana, Atlantis-Centaur–M. Szivárvány–Corvina–University of Illinois Press, 1996, I, 480.

My mum's old picture, translated by Peter ZOLLMAN, in *KOSZTOLÁNYI Dezső, 36 poems – 36 vers*, afterword by István TÓTFALUSI, Budapest, Maecenas, 2000, 17.

Én öngyilkos leszek...

I want to kill myself..., translated by Peter ZOLLMAN, in *In Quest of the 'Miracle Stag'. The Poetry of Hungary*, I–II, ed. by Adam

MAKKAI, Chicago–Budapest–Urbana, Atlantis-Centaur–M. Szivárvány–Corvina–University of Illinois Press, 1996, I, 480–481.
= KOSZTOLÁNYI Dezső, *36 poems – 36 vers*, afterword by István TÓTFALUSI, Budapest, Maecenas, 2000, 25.

Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép

The Map, translated by Egon F. KUNZ, in *Hungarian Poetry*, selected and ed. by Egon F. KUNZ, Sydney, Pannonia, 1955, 130.

A kis kutya

The little dog, translated by René BONNERJEA, in *Magyar verskoszorú – A Wreath of Hungarian Poems*, London–Budapest, Bíró Family Kiadás, 2005, 149.

Az első ősz

The First Autumn, translated by Watson KIRKCONNELL, in *Hungarian Helicon*, [ed.], transl. [and intr.] by Watson KIRKCONNELL; collab. Tivadar EDL [et al.], Calgary, Széchenyi Soc., 1985, 561–562.

Az áprilisi délutánon

On an April morning, translated by Otilie MULZET, in *Hungarian Literature Online*, http://www.hlo.hu/news/the_complaints_of_a_poor_little_child [2012. 11. 30.]. [*The complaints of a poor little child* gyűjtőcímen.]

A sakk

The chessboard, translated by Otilie MULZET, in *Hungarian Literature Online*, http://www.hlo.hu/news/the_complaints_of_a_poor_little_child [2012. 11. 30.]. [*The complaints of a poor little child* gyűjtőcímen.]

Oly jó ébredni

So good to awaken, translated by Otilie MULZET, in *Hungarian Literature Online*, http://www.hlo.hu/news/the_complaints_of_a_poor_little_child [2012. 11. 30.]. [*The complaints of a poor little child* gyűjtőcímen.]

A húgomat a bánat eljegyezte

My sister is betrothed to woe, translated by Joseph GROSZ and W. Arthur BOGGS, in *Hungarian Anthology. A collection of poems*, 2. ed., rev. enl., translated by Joseph GROSZ and W. Arthur BOGGS, Toronto, Pannonia Books, 1966, 177.

My sister is betrothed to pain, translated by René BONNERJEA, in *Magyar verskoszorú – A Wreath of Hungarian Poems*, London–Budapest, Bíró Family Kiadás, 2005, 139.

A nagyanyámhoz vittek el aludni

To my grandmother's house I was taken to sleep, translated by Otilie MULZET, in *Hungarian Literature Online*, http://www.hlo.hu/news/the_complaints_of_a_poor_little_child [2012. 11. 30.]. [*The complaints of a poor little child* gyűjtőcímen.]

Cseh nyelven

Mint aki a sínek közé esett...

Jako v pádu mezi kolejemi..., in Dezső KOSZTOLÁNYI, *Blažená smutná píseň*, vybr. Petr RÁKOS, přelož. Václav DANĚK, Anna ROSSOVA, dosl. Evžen GÁL, Praha, Odeon, 1985, 18–19.³²

Mostan színes tintákról álmodom

O barevných inkoustech teď snívám, in BSP, 20–22.

³² A kötet jelzése a továbbiakban: BSP.

Én félek

Bojím se, in BSP, 29–31.

Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép

V dlouhch nocích si tě, Mapo, prohlížím, in BSP, 32–34.

A kis kutya

Pejsek, in Dezső KOSZTOLÁNYI, *Blažená smutná píseň*, vybr. Petr RÁKOS, přelož. Václav DANĚK, Anna ROSOVA, dosl. Evžen GÁL, Praha, Odeon, 1985, 35–37.

Mi van még itt?

Co je to, co?, in BSP, 25–28.

Jaj, az estét úgy szeretem

Ach, jak rád mám večer, in BSP, 38.

Oly jó ébredni

Jak rád se vzbouzím, in BSP, 39–40.

Jaj, hová lettek a zongorás estek

Kam zašly večery s klavírem, kam jen, in BSP, 43–46.

Menj, kisgyerek

Děťátko, běž, in BSP, 47–48.

Eszperantó nyelven**Mint aki a sínek közé esett...**

Kiel iu, falinta sur la rel'..., [fordította] Kálmán KALOCSAY, in *Hungara Antologio*, red., sel. BENCZIK Vilmos, Budapest, Corvina Kiadó, 1983, 198.

Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok

Fiere mi deklaras min hungaro, tradukis de K[álmán] KALOCSAY, in *Hungara Antologio*, Kálmán KALOCSAY, Julio BAGHY et al., Budapest, Literatura Mondo, 1933, 141.

Mostan színes tintákról álmodom

Nun mi revadas pri koloraj inkoj, [fordította] Márton FEJES, in *Hungara Antologio*, red., sel. BENCZIK Vilmos, Budapest, Corvina Kiadó, 1983, 199. = *Utam a világban. Eszperantó irodalmi antológia / Mi vizitis mian farmon. Antologio el la esperanta literaturo*, szerk. GERGELY Mihály, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1987, 280.

Este, este...

Nokto-nokto..., tradukis de K[álmán] KALOCSAY, in *Hungara Antologio*, Kálmán KALOCSAY, Julio BAGHY et al., Budapest, Literatura Mondo, 1933, 141.

Anyuska régi képe

Portret' malnova panjo, tradukis de K[álmán] KALOCSAY, in *Hungara Antologio*, Kálmán KALOCSAY, Julio BAGHY et al., Budapest, Literatura Mondo, 1933, 143.

Én öngyilkos leszek...

Mi min mortigos, tradukis de K[álmán] KALOCSAY, in *Hungara Antologio*, Kálmán KALOCSAY, Julio BAGHY et al., Budapest, Literatura Mondo, 1933, 143.

Mi ez, mi ez?

Kio, kio?, tradukis de K[álmán] KALOCSAY, in *Hungara Antologio*, Kálmán KALOCSAY, Julio BAGHY et al., Budapest, Literatura Mondo, 1933, 142.

Én félek

Mi timas, tradukis de K[álmán] KALOCSAY, in *Hungara Antologio*, Kálmán KALOCSAY, Julio BAGHY et al., Budapest, Literatura Mondo, 1933, [?].

A rosszleányok – mondják – arra laknak

La misknabinoj logas en mallum embuska, tradukis de K[álmán] KALOCSAY, in *Hungara Antologio*, Kálmán KALOCSAY, Julio BAGHY et al., Budapest, Literatura Mondo, 1933, 144–145.

Ha néha-néha meghal valaki

Se en la urbo in foje mortas, tradukis de Kálmán KALOCSAY, in *Hungara Antologio*, Kálmán KALOCSAY, Julio BAGHY et al., Budapest, Literatura Mondo, 1933, 144.

Finn nyelven**A rokonok**

Sukulaiset, Suomeksi runoillut Toivo LYY, in *Unkarin lyyra. Unkarilaista lyriikkaa keskiajasta nykyaikaan*, toim. ja suom. Toivo LYY, Helsinki, SKS, 1970, 230.

Francia nyelven**Mint aki a sínek közé esett...**

Comme celui qui dans les rails vient de tomber..., adaptation de GUILLEVIC, in *Anthologie de la poésie hongroise du XIIe siècle à nos jours*, Ladislav GARA avec col., Paris, Éditions du Seuil, 1962, 254. = *Dans cette banlieue. 50 poèmes hongrois du XXe siècle*. – *A város peremén. Egy évszázad félszáz magyar verse franciául*, éd. par Georges KASSAI, György TVERDOTA, Budapest, Új Világ Kiadó, 2005, 61.

Ó, a halál

Ô, la mort!, in Dezső KOSZTOLÁNYI, *Ivresse de l'aube. Poèmes*, trad. Jean-Paul FAUCHER, Georges KASSAI, préf. Georges KASSAI, Paris, L'Harmattan, 2009, 31.

Azon az éjjel

Cette nuit-là, traduit par B. POGÁNY et F. LOT, in *Anthologie de la Poésie Hongroise Contemporaine*, choix, trad. Léon BALZAGUETTE et al., sous la dir. de Béla POGÁNY, Paris, Les Écrivains Réunis, [1927], [1946], 128–129.

Cette nuit-là, adaptation de GUILLEVIC, in *Anthologie de la poésie hongroise du XIIe siècle à nos jours*, Ladislav GARA avec col., Paris, Éditions du Seuil, 1962, 255. = *Dans cette banlieue. 50 poèmes hongrois du XXe siècle*. – *A város peremén. Egy évszázad félszáz magyar verse franciául*, éd. par Georges KASSAI, György TVERDOTA, Budapest, Új Világ Kiadó, 2005, 63. = Dezső KOSZTOLÁNYI, *Ivresse de l'aube. Poèmes*, préf. Georges KASSAI, Paris, L'Harmattan, 2009, 32.

Már néha gondolok a szerelemre

Déjà je pense, traduit par Margit GASPARD, in *Un ensemble de poésie hongroise (6 poètes: Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady, Babits, Kosztolányi, 57 poèmes)*, Yggdrasill (Paris), 1937, no. 4–5., 80.

Az iskolában hatvanan vagyunk

A l'école, j'ai soixante camarades, traduit par Edith KUBEK, in *Anthologie de la Poésie Hongroise*, par Jean HANKISS, L. MOLNOS-MULLER, Paris, Sagittaire, 1936, 124–125.

Mostan színes tintákról álmodom

Maintenant je rêve d'encre de couleur, traduit par Margit GASPARD, in *Un ensemble de poésie hongroise (6 poètes: Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady, Babits, Kosztolányi, 57 poèmes)*, Yggdrasill (Paris), 1937, no. 4–5., 80.

Mikor az este hirtelen leszáll

Lorsque arrive le soir vient [!] *aux pas tout bas et lent*, [ford. KOSZTOLÁNYI Dezső?], in MTAKK, Ms 4612/122. [Gépirat, autográf – fekete tintás – javításokkal.]

Lorsque le soir tombe, adaptation de GUILLEVIC, in Dezső KOSZTOLÁNYI, *Ivresse de l'aube. Poèmes*, préf. Georges KASSAI, Paris, L'Harmattan, 2009, 34.

Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek

Petits frères, adaptation de GUILLEVIC, in Dezső KOSZTOLÁNYI, *Ivresse de l'aube. Poèmes*, préf. Georges KASSAI, Paris, L'Harmattan, 2009, 33.

Én félek

J'ai peur, traduit par Edith KUBEK, in *Anthologie de la Poésie Hongroise*, par Jean HANKISS, L. MOLNOS-MULLER, Paris, Sagittaire, 1936, 123–124.

Lánc, lánc, eszterlánc

Chaîne, chaîne, chaînette, traduit par Margit GASPARD, in *Un ensemble de poésie hongroise (6 poètes: Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady, Babits, Kosztolányi, 57 poèmes)*, Yggdrasill (Paris), 1937, ndeg. 4–5., 80.

Akárcsak egy kormos szénégető

Mystérieux, chagrin au front, adaptation de GUILLEVIC, in Dezső KOSZTOLÁNYI, *Ivresse de l'aube. Poèmes*, préf. Georges KASSAI, Paris, L'Harmattan, 2009, 34.

Apámmal utazunk a vonaton

Nous partîmes voyageons avec mon père et le train, [ford. KOSZTOLÁNYI Dezső?], in MTAKK, Ms 4612/122. [Gépirat, autográf – fekete tintás – javításokkal.]

Anyuska régi képe

Une photographie vieille et douce de ma Mère..., [ford. KOSZTOLÁNYI Dezső?], in MTAKK, Ms 4612/122. [Gépirat, autográf – fekete tintás – javításokkal.]

Une vieille photo de Maman, adaptation de GUILLEVIC, in Dezső KOSZTOLÁNYI, *Ivresse de l'aube. Poèmes*, préf. Georges KASSAI, L'Harmattan, Paris, 2009, 36.

Szegény anyám csak egy dalt zongorázik

Ma pauvre mère ne joue qu'une mélodie, traduit par Edith KUBEK, in *Anthologie de la Poésie Hongroise*, par Jean HANKISS, L. MOLNOS-MULLER, Paris, Sagittaire, 1936, 125–126.

A rút varangyot véresen megöltük

Nous avons tué le vilain crapaud, adaptation de GUILLEVIC, in *Anthologie de la poésie hongroise du XIXe siècle à nos jours*, Ladislav GARA avec col., Paris, Éditions du Seuil, 1962, 255.

Nous avons tué le vilain crapaud, adaptation de GUILLEVIC, in Dezső KOSZTOLÁNYI, *Ivresse de l'aube. Poèmes*, préf. Georges KASSAI, Paris, L'Harmattan, 2009, 37.

A patikának üvegajtájában

Voici la pharmacie et sa porte vitrée, adaptation de GUILLEVIC, in Dezső KOSZTOLÁNYI, *Ivresse de l'aube. Poèmes*, préf. Georges KASSAI, Paris, L'Harmattan, 2009, 40.

Jaj, az estét úgy szeretem

Le soir, ô comme je l'aime!, ford. KOSZTOLÁNYI Dezső [?], in MTAKK, Ms 4612/122. [Gépirat, autográf – fekete tintás – javításokkal.]

A húgomat a bánat eljegyezte

Fiançailles (Oh, le chargin s'est fiancé à ma sœur...), [ford. ismeretlen], in *Échos français de la lyre hongroise*, I, Budapest, François Bárd & Fils, 1921, 48–49 (Bibliothèque la Fontaine, 1).

La tristesse s'est fiancée à ma sœur, traduit par B. POGÁNY, F. LOT, in *Anthologie de la Poésie Hongroise Contemporaine*, choix, trad. Léon BALZAGUETTE et al., sous la dir. de Béla POGÁNY, Paris, Les Écrivains Réunis, [1927], [1946], 129–130.

Le chagrin s'est fiancé à ma sœur, traduit par Margit GASPARD, in *Un ensemble de poésie hongroise (6 poètes: Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady, Babits, Kosztolányi, 57 poèmes)*, Yggdrasil (Paris), 1937, no. 4–5., 81.

La tristesse s'est fiancée à ma sœur, adaptation de GUILLEVIC, in *Anthologie de la poésie hongroise du XIIe siècle à nos jours*, Ladislav GARA avec col., Paris, Éditions du Seuil, 1962, 256. = *Dans cette banlieue. 50 poèmes hongrois du XXème siècle. – A város peremén. Egy évszázad fél száz magyar verse franciául*, éd. par Georges KASSAI, György TVERDOTA, Budapest, Új Világ Kiadó, 2005, 63–64.

La tristesse s'est fiancée à ma sœur, adapté par GUILLEVIC, avec la collaboration de L. GARA, in *Mes poètes hongrois*, présentation et préf. par GUILLEVIC, Budapest, Corvina Kiadó, 1967, 97. = *Mes poètes hongrois*, sel., trad., préf. GUILLEVIC, Budapest, Corvina Kiadó, 1977, 97.

Ma sœur est fiancée au chagrin, adaptation de GUILLEVIC, in Dezső KOSZTOLÁNYI, *Ivresse de l'aube. Poèmes*, préf. Georges KASSAI, Paris, L'Harmattan, 2009, 39.

Másként halálos csend és néma untság

Et par ailleurs mortel silence, adaptation de GUILLEVIC, in Dezső KOSZTOLÁNYI, *Ivresse de l'aube. Poèmes*, préf. Georges KASSAI, Paris, L'Harmattan, 2009, 40.

Holland nyelven**Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép**

In diepe nachten, vertaald door Antal SIVIRSKY, in *Werk uit Hongarije. Poëzie*, Brussel, Manteau, 1969, 44.

Japán nyelven**Mint aki a sínek közé esett...**

[*Mint aki a sínek közé esett...*], [fordította IMAOKA Juichiro], in [?], Tokió, 1955, 241.³³

Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok

[*Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok*], [fordította IMAOKA Juichiro], in [?], Tokió, 1955, 243.

Mostan színes tintákról álmodom

[*Mostan színes tintákról álmodom*], [fordította IMAOKA Juichiro], in *Magyar Antologia*, Tokió, Aikoku-shimbun-sha, 1941, 242–244.

Este, este...

[*Este, este...*], [fordította IMAOKA Juichiro], in *Hangari minzoku-shi*, Tokió, Aikoku-shimbun-sha, 1941, 244–246.

[*Este, este...*], [fordította IMAOKA Juichiro], in [?], Tokió, 1955, 242.

³³ Az 1955-ös, japán nyelven megjelent antológiához kapcsolódó – hiányos – adatok Demeter Tibor *Bibliographia Hungaricájából* valók. A példányt nem találtuk meg. Ld. *Bibliographia Hungarica. Magyar szépirodalom idegen nyelven*, gyűjt. és szerk. DEMETER Tibor, Budapest, Magyar Külügyminisztérium, 1957–1958.

A kis mécs

[*Halványuló fényben esti szomorú ima...*], [fordította IMAOKA Juichiro], in *Hangari minzoku-shi*, Tokió, Aikoku-shimbun-sha, 1941, 246–248.

Mi ez, mi ez?

[*Mi ez, mi ez?*], [fordította IMAOKA Juichiro], in [?], Tokió, 1955, 243.

Én félek

[*Én félek*], [fordította IMAOKA Juichiro], in [?], Tokió, 1955, 246.

Akárcsak egy kormos szénégető

[*Akárcsak egy kormos szénégető*], [fordította IMAOKA Juichiro], in *Hangari minzoku-shi*, Tokió, Aikoku-shimbun-sha, 1941, 248–250.

Anyuska régi képe

[*Anyuska régi képe*], [fordította IMAOKA Juichiro], in *Hangari minzoku-shi*, Tokió, Aikoku-shimbun-sha, 1941, 248–250.

[*Anyuska régi képe*], [fordította IMAOKA Juichiro], in [?], Tokió, 1955, 244.

Én öngyilkos leszek...

[*Én öngyilkos leszek...*], [fordította IMAOKA Juichiro], in [?], Tokió, 1955, 245.

Ha néha-néha meghal valaki

[*Ha néha-néha meghal valaki*], [fordította IMAOKA Juichiro], in [?], Tokió, 1955, 245.

Német nyelven**Mint aki a sínek közé esett...**

So wie wenn jemand zwischen Schienen sank..., aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in Desider KOSZTOLÁNYI, *Des Knaben Trauerharfe*, MTAKK, Ms 4619/31, 1. [Gépirat.]³⁴

És látom Őt, a Kisdedet

Und schreitend still, im weissen Hemd, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 1.

I., Und schreitend still, im weissen Hemd, Ladislaus SZEMERE, in *Aus einer Kindheit*, von Desider KOSZTOLÁNYI, MTAKK, Ms 4619/14–15. [Gépirat.]

A doktor bácsi

Der Onkel Doktor, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 1–2.

Múlt este én is jártam ottan

Auch ich bin nachts jüngst hingekommen, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 2.

Ó, a halál

Der Sensemann, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 2–3.

Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok

Noch bin ich stolz Magyare, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 3.

Ich bin noch stolz, Friedrich LÁM, in MTAKK, Ms 4619/28.

³⁴ A gépirat jelzése a továbbiakban: DKT.

Azon az éjjel

In jener Nacht, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 3–4.

IV., *In jener Nacht*, Ladislaus SZEMERE, in *Aus einer Kindheit*, von Desider KOSZTOLÁNYI, MTAKK, Ms 4619/14–15, 2–3. [Gépirat.]

Már néha gondolok a szerelemre

Oft will schon Liebe mir das Herz vergolden, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 4.

Az iskolában hatvanan vagyunk

Wir zählen in der Schule sechzig Mann, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 4.

Mostan színes tintákról álmodom

Couleurintinten, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 4–5.

Ich träume jetzt von lauter bunten Tinten, Nachdichtung von Martin REMANÉ, in *Ungarische Dichtung aus fünf Jahrhunderten*, Hrsg. von Stephan HERMLIN, György Mihály VAJDA, Budapest, Corvina Kiadó, 1970, 206.

Von bunten Tinten, ins Deutsche übertragen von Lajos BRÁJER, in *Ungarische Lyrik 1914–1936*, übertr. v. Lajos BRÁJER, Budapest, R. Gergely Verlag, V. Dorottya u. 2., [1936].

Ti, akik zárt ajtóik előtt szepegtek

Ihr Kameradlein, die zur Nacht, der kalten, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 5.

Ó, hányszor látlak mégis bennetek

Oh, traurige, zerlumpete, kleine Brüder, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 5–6.

Este, este...

Abend, Abend..., aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 6.

Aus einer Kindheit V. (Abend, abend...), Nachdichtung von Heinrich HORVÁT, in *Neue ungarische Lyrik*, München, 1918, 132. = MTAKK, Ms 4619/15. [Könyvkivágat.]

III., *Abend, Abend...*, Heinrich HORVÁT, in *Aus einer Kindheit*, von Desider KOSZTOLÁNYI, MTAKK, Ms 4619/14–15, 2–3. [Gépirat.] = *Aus einer Kindheit*, Gedichte von Desider KOSZTOLÁNYI, Deutsche Übersetzung von Heinrich HORVÁT, MTAKK, Ms 4619/32, 4. [Gépirat.]

Zur Abendzeit, ins Deutsche übertragen von Karl SOMLÓ, in *Ungarische Lieder. Ein Reigen von Gedichten zeitgenössischer ungarischer Dichter*, übertragen von Karl SOMLÓ, Vorwort von Leo HELLER, Leipzig, Xenien Verlag, 1918, 76.

Mikor az este hirtelen leszáll

Kirchhofgleich winkt der Gartentraum verdüstert, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 6.

A kis mécs

Glimmlämpchen, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 6–7.

Mi ez, mi ez?

Was stieß mir zu, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 7–8.

Én félek

Ich bebe, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 8.

Ódon, ónémet, cifra óra

Altdeutsche Zieruhr, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 8–9. = *Ungarische Lyrik*, übertragen von Ladislaus SZEMERE, Budapest, [Hollóssy J. Ny.], 1933, 65–66. [Utóbbiban *Die Uhr* címmel, *Altdeutsche Zieruhr: auf dem Kasten* kezdősorral.]

Die alte Uhr, Friedrich LÁM, in MTAKK, Ms 4619/28.

Die alte Spieluhr, übersetzt von Friedrich LÁM, in *Neue ungarische Lyrik*, übersetzt von Friedrich LÁM, Budapest, Ruzsákabányai Verlag, 1942, 55–56.

Lánc, lánc, eszterlánc

Ringel, Ringel, Ringeltanz..., aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 9–10.

Ringel – Ringel – Ringelreih, [fordító ismeretlen], in MTAKK, Ms 4619/64. [Gépirat.] [Láthatóan nem Kosztolányi kézírásával, fekete tintás javítással. A lap alján lila színű tintával megjegyzés: „Fordító ismeretlen.”]

Akárcsak egy kormos szénégető

Schwarz wie ein Köhler ist mein ernster Vater, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 10.

Apámmal utazunk a vonaton

Mit Väterchen im Zug, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 10–11.

Egy téli délben

Im Jänner lag ich einst an Masern krank, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 11.

Anyuska régi képe

Der Mutter Jugend-Bildnis, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 11.

Aus einer Kindheit I. (Mütterchens altes Bild), Nachdichtung von Heinrich HORVÁT, in *Neue ungarische Lyrik*, München, Georg Müller Verlag, 1918, 128. = MTAKK, Ms 4619/15. [Könyvkivágat.] = MTAKK, Ms 4619/14–15. [Gépirat.]

II., Mütterchens altes Bild. Wie süß, wie fein, Heinrich HORVÁT, in *Aus einer Kindheit*, von Desider KOSZTOLÁNYI, MTAKK, Ms 4619/14–15, 1–2. [Gépirat.] = *Aus einer Kindheit*, Gedichte von Desider KOSZTOLÁNYI, Deutsche Übersetzung von Heinrich HORVÁT, MTAKK, Ms 4619/32, 1. [Gépirat.]

Szegény anyám csak egy dalt zongorázik

Die arme Mutter spielt auf dem Klaviere, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 11–12.

Én öngyilkos leszek...

Erbittert rief ich: Selbstmord ich vollbringe, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 12.

A rokonok

Die Sippschaft, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 12–13.

Öreganyó

Grossmütterlein, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 13. = *Ungarische Lyrik*, übertragen von Ladislaus SZEMERE, Budapest, [Hollóssy J. Ny.], 1933, 66–67. [Utóbbi *Grossmütterlein* címmel.]

Halottak napján

Am Allerseelentage, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 13–14.

Miért zokogsz fel oly fájón, búsan

Was schluchzest du so traurig, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 14.

A játék

Spielzeug, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 14–15.

Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép

Wie oft oh Mappe prüfe ich dich nächtig, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 15.

A kis kutya

Der kleine Hund, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 15–16.

Úgy élünk együtt, két kis idegen

Wir zwei, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 16.

A rút varangyot véresen megöltük

Wir töteten die widerliche Kröte, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 16.³⁵

A kis baba

Die kleine Fee, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 16–17.

³⁵ Sáfrán Györgyi részletes bibliográfiájából ez a tétel kimaradt. Ld. SÁFRÁN Györgyi, *Kosztolányi Dezső hagyatéka. Kosztolányi Dezsőné Harmos Ilona hagyatéka. Hítel Dénes gyűjteménye (Ms 4612–Ms 4649)*, Budapest, MTAK, 1978, 33 (MTAK Kézirattári Katalógusok).

Féltizenkettő

Halb zwölf, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 17.

Künn a sárgára pörkölt nyári kertben

Im Sommergarten, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 17–18. = *Ungarische Lyrik*, übertragen von Ladislaus SZEMERE, Budapest, [Hollóssy J. Ny.], 1933, 67–68.

Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska

Weintrunknes Batscher Land, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 18.

A napraforgó, mint az örült

Durch Steppen stürmt, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 19.

Szemem gyakorta visszanéz

Gedenkend Deiner bloss, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 19.

Ott az a vén, vidéki gyógytár

Und dort des Dorfes Apotheke, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 19–20.

A patikának üvegajtájában

Lehnt an der Apotheke Flügeltüre, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 20.

A rosszleányok – mondják – arra laknak

Die schlimmen Mägede, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 20.

Aus einer Kindheit IV. (Die schlechten Mädchen wohnen dort draussen und lauern), Nachdichtung von Heinrich HORVÁT, in *Neue ungarische Lyrik*, München, Georg Müller Verlag, 1918, 131. = *Aus*

einer Kindheit, Gedichte von Desider KOSZTOLÁNYI, Deutsche Übersetzung von Heinrich HORVÁT, MTAKK, Ms 4619/32, 3–4. [Gépirat.]

A délután pezsgett a poros utcán

Der Nachmittag glomm ob bestaubten Gassen, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 21.

Az első ősz

Der erste Herbst, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 21.

Ha néha-néha meghal valaki

Die Gasse horcht, stirbt irgendwer, so bange, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 22. = *Ungarische Lyrik*, übertragen von Ladislaus SZEMERE, Budapest, [Hollóssy J. Ny.], 1933, 69. [Utóbbi *Die Gasse horcht...* címen.]

Aus einer Kindheit II. (Wenn einmal einer stirbt), Nachdichtung von Heinrich HORVÁT, in *Neue ungarische Lyrik*, München, Georg Müller Verlag, 1918, 129. = MTAKK, Ms 4619/15. [Könyvkivágot.] = *Aus einer Kindheit*, Gedichte von Desider KOSZTOLÁNYI, Deutsche Übersetzung von Heinrich HORVÁT, MTAKK, Ms 4619/32, 2. [Gépirat.]

Egyszer pedig magamba mentem

Doch einmal schritt ich im Gehölze, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 22.

Kip-kop köveznek

Kling-Klang: man pflastert, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 23. = *Ungarische Lyrik*, übertragen von Ladislaus SZEMERE, Budapest, [Hollóssy J. Ny.], 1933, 67–68. [Utóbbi *Im Mai* címmel, *Kling-klang: man pflastert...* kezdősorral.]

Frühling, [übersetzer unbekannt], in *Konzert-Plakate*, Praha, Deutscher Schulpfennigverein in Prag, 15. April 1926, MTAKK, Ms 4619/42.

Im Mai, aus dem Ungarischen übersetzt von Ladislaus SZEMERE, in *Basler Volksblatt*, Basel, 7. Januar 1933, MTAKK, Ms 4619/49.

Az áprilisi délutánon

Ein launischer Apriltag, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 23.

Mi van még itt?

Was winkt noch dort?, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 23–24.

Milyen lehet az élet ott kívül?

Wie ist das Leben in der Aussenwelt!, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 24.

Aus einer Kindheit III. (Wie mag das Leben dort draussen rollen?), Nachdichtung von Heinrich HORVÁT, in *Neue ungarische Lyrik*, München, Georg Müller Verlag, 1918, 130. = MTAKK, Ms 4619/15. [Könyvkivágot.] = *Aus einer Kindheit*, Gedichte von Desider KOSZTOLÁNYI, Deutsche Übersetzung von Heinrich HORVÁT, MTAKK, Ms 4619/32, 3. [Gépirat.]

A délutánoktól mindig futottam

Die Nachmittage floh ich traurig immer, immer, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 25.

Jaj, az estét úgy szeretem

Ich liebe, ach, den Abend, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 26.

Ilyenkor a szobánk, mint a sziget

Umringt vom Eisluftmeer, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 25.

A sakk

Das Schach, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 25–26.

Oly jó ébredni

Oh süß Erwachen, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 26.

A húgomat a bánat eljegyezte

Der Gram verlobte sich mit meiner Schwester, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 26–27.

Das Leid hat sich meiner Schwester verlobt, Nachdichtung von Hans-Jörg ROTHER, in „*Nyugat*” und *sein Kreis 1908–1941*, hrsg. von Aranka UGRIN, Kálmán VARGHA, Leipzig, Verlag Philipp Reclam jun., 1989, 56.

Nagy társaság

Ein Faschingsfest, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 27.

A nagyanyámhoz vittek el aludni

Man brachte nachts zur Grossmama mich einmal, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 27.

Fényképek

Photographien, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 27–28.

Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál

An manchem toten Hause führt, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 28.

Jaj, hova lettek a zongorás estek

Wo sind die Abende, die wundersamen, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 28–29.

Másként halálos csend és néma untság

Oh Überdrusses graue Grazien!, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 29.

Menj, kisgyerek

Geh kleines Kind!, aus dem Ungarischen von Ladislaus SZEMERE, in DKT, 30.

Aus einer Kindheit VI. (Geh, kleines Kind...), Nachdichtung von Heinrich HORVÁT, in *Neue ungarische Lyrik*, München, Georg Müller Verlag, 1918, 133. = *Aus einer Kindheit*, Gedichte von Desider KOSZTOLÁNYI, Deutsche Übersetzung von Heinrich HORVÁT, MTAKK, Ms 4619/32, 4–5. [Gépirat.]

V., *Geh, kleines Kind...*, Heinrich HORVÁT, in *Aus einer Kindheit*, von Desider KOSZTOLÁNYI, MTAKK, Ms 4619/14–15, 4. [Gépirat.]

Olasz nyelven**Mint aki a sínek közé esett...**

Come chi cadde fra le rotaie, versione di Maria Vittoria SETTI, Corvina (Firenze), 1952, Serie III., gennaio–giugno, 19.

Come chi cadde in mezzo alle rotaie, in Dezső KOSZTOLÁNYI, *Poesie*, a cura di Guglielmo CAPACCHI, Parma, Guanda, 1970, 39 (Piccola Fenice).

Come chi sia finito fra i binari, [fordító ismeretlen], in Andrea CSILLAGHY, *Sotto la maschera santa. Antologia storica della poesia ungherese*, Udine–Firenze, Cattedre di Lingua e Letteratura Ungherese dell'Università di Udine e dell'Università di Firenze, Cooperativa Libreria Universitaria Friulana, 1991, 555.

Come qualcuno caduto tra i binari, [fordította Agnes PRESZLER], in *Poesie dalla letteratura classica ungherese*, tradotta da Agnes PRESZLER, <http://mek.oszk.hu/01300/01316/01316.pdf> [2012. 11. 30.].

A doktor bácsi

Benedetto uomo d'oro, interpretazione di Luigi REHO, in Dezső KOSZTOLÁNYI, *Ha jő az éj... Se ci coglie la notte...*, Putignano, De Robertis, 1970, 21.

Azon az éjjel

Quella notte, traduzione di Paolo SANTARCANGELI, in *Lirica Ungherese del Novecento*, Parma, Guanda, 1962, 57.

Mostan színes tintákról álmodom

Ora sogno inchiostri colorati, versione di Maria Vittoria SETTI, Corvina (Firenze), 1952, Serie III., gennaio–giugno, 19–20.

Adesso sogno inchiostri colorati, in Dezső KOSZTOLÁNYI, *Poesie*, a cura di Guglielmo CAPACCHI, Guanda, Parma, 1970, 45 (Piccola Fenice).

Mikor az este hirtelen leszáll

Quando la sera..., in Dezső KOSZTOLÁNYI, *Poesie*, a cura di Guglielmo CAPACCHI, Parma, Guanda, 1970, 47 (Piccola Fenice).

Én félek

Ho paura, traduzione di Paolo SANTARCANGELI, in *Lirica Ungherese del Novecento*, Parma, Guanda, 1962, 17.

Én öngyilkos leszek...

Io mi uccidero, versione di Maria Vittoria SETTI, Corvina (Firenze), 1952, Serie III., gennaio–giugno, 22.

Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép

Nel cuore della notte, quante volte, versione di Maria Vittoria SETTI, Corvina (Firenze), 1952, Serie III., gennaio–giugno, 22–23.

A húgomat a bánat eljegyezte

Mia sorella e fidanzata al dolore, in Dezső KOSZTOLÁNYI, *Poesie*, a cura di Guglielmo CAPACCHI, Parma, Guanda, 1970, 41 (Piccola Fenice).

S'è promessa al dolore, interpretazione di Luigi REHO, in Dezső KOSZTOLÁNYI, *Ha jő az éj... Se ci coglie la notte...*, Putignano, De Robertis, 1970, 59.

La mia sorella e fidanzata col dolore, versione di Maria Vittoria SETTI, Corvina (Firenze), 1952, Serie III., gennaio–giugno, 20–21.

La tristezza s'è fidanzata con mia sorella, Roberto RUSPANTI, in Roberto RUSPANTI, *Lungo il Danubio e nel mio cuore. Antologia della lirica d'amore ungherese*, Soveria Mannelli, Rubbettino, 1996, 78–79.

A nagyanyámhoz vittek el aludni

Mi portarono a dormire dalla nonna, versione di Maria Vittoria SETTI, Corvina (Firenze), 1952, Serie III., gennaio–giugno, 21–22.

Fui portato a dormire dalla nonna, in Dezső KOSZTOLÁNYI, *Poesie*, a cura di Guglielmo CAPACCHI, Parma, Guanda, 1970, 49 (Piccola Fenice).

Román nyelven

Mint aki a sínek közé esett...

Ca omul ce din tren s-a prăvălit, trad. V. PORUMBACU, in *Antologia Literaturii Maghiare* IV, [antologare de László LŐRINCZI, Erik MAJTÉNYI, János SZÁSZ], București, Liter. Universală, 1969, 146.

Ca și când între șine ai căzut..., trad. Petre SAITIS, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Cîntec de fericire și tristețe. Antologie*, [ed., trad.] Petre SAITIS, pref. Gavril SCRIDON, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, 36.

A doktor bácsi

O, nenea doctor, trad. Petre SAITIS, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Cîntec de fericire și tristețe. Antologie*, [ed., trad.] Petre SAITIS, pref. Gavril SCRIDON, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, 33–34.

Múlt este én is jártam ottan

Mai ieri pe-acolo-am fost și eu, trad. Petre SAITIS, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Cîntec de fericire și tristețe. Antologie*, [ed., trad.] Petre SAITIS, pref. Gavril SCRIDON, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, 42–43.

Ó, a halál

O, moartea, trad. M. PĂLTINEANU, Steaua, 1967/4, 70.

O, moartea, trad. A. GURGHIANU, in *Antologia Literaturii Maghiare* IV, [antologare de László LŐRINCZI, Erik MAJTÉNYI, János SZÁSZ], București, Liter. Universală, 1969, 147.

O, moartea, trad. Petre SAITIS, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Cîntec de fericire și tristețe. Antologie*, [ed., trad.] Petre SAITIS, pref. Gavril SCRIDON, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, 37.

Azon az éjjel

În noapte ceca, trad. V. PORUMBACU, in *Antologia Literaturii Maghiare* IV, [antologare de László LŐRINCZI, Erik MAJTÉNYI, János SZÁSZ], București, Liter. Universală, 1969, 147–148.

În noapte ceca, trad. Petre SAITIS, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Cîntec de fericire și tristețe. Antologie*, [ed., trad.] Petre SAITIS, pref. Gavril SCRIDON, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, 29–30.

Már néha gondolok a szerelemre

Mă și gîndesc la dragoste de-acum, trad. Livia BACĂRU, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Poeme*, trad. Livia BACĂRU, București, Albatros, 1976, 20.

La dragoste mi-e gîndul uneori, trad. Petre SAITIS, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Cîntec de fericire și tristețe. Antologie*, [ed., trad.] Petre SAITIS, pref. Gavril SCRIDON, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, 40.

Mostan színes tintákról álmodom

Gînduri despre culori, trad. T. MURĂȘANU, Steaua, 1965/9, 64.

Cerneluri colorate, trad. V. PORUMBACU, in *Antologia Literaturii Maghiare* IV, [antologare de László LŐRINCZI, Erik MAJTÉNYI, János SZÁSZ], București, Liter. Universală, 1969, 148–149.

Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek

Voi, cari la uși închise-n seri tîrzi, trad. Petre SAITIS, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Cîntec de fericire și tristețe. Antologie*, [ed., trad.] Petre SAITIS, pref. Gavril SCRIDON, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, 44.

Ó, hányszor látlak mégis bennetek

De cîte ori vă văd..., trad. E. GIURGIUCA, in *Culegere din Lirica Maghiară*, trad. i sel. de Emil GIURGIUCA, București, Editure de Stat, 1947, 95–96. = *Antologia Literaturii Maghiare*, IV, București, Liter. Universală, 1969, 149–150.

Mereu vă văd, în ceață, singurei, trad. Petre SAITIS, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Cîntec de fericire și tristețe. Antologie*, [ed., trad.] Petre SAITIS, pref. Gavril SCRIDON, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, 45.

Este, este...

Seară-i, seară..., trad. Petre SAITIS, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Cîntec de fericire și tristețe. Antologie*, [ed., trad.] Petre SAITIS, pref. Gavril SCRIDON, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, 31.

A kis mécs

Opaițul... Al serii rob mîhnit, trad. Livia BACĂRU, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Poeme*, trad. Livia BACĂRU, București, Albatros, 1976, 21–22.

Anyuska régi képe

Portretul vechi al mamei, trad. Petre SAITIS, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Cîntec de fericire și tristețe. Antologie*, [ed., trad.] Petre SAITIS, pref. Gavril SCRIDON, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, 32.

Szegény anyám csak egy dalt zongorázik

Sărmana mamă doar un cîntec știe, trad. Livia BACĂRU, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Poeme*, trad. Livia BACĂRU, București, Albatros, 1976, 23.

Öreganyó

Bunica mea, trad. Livia BACĂRU, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Poeme*, trad. Livia BACĂRU, București, Albatros, 1976, 24–25.

Bunica, trad. Petre SAITIS, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Cîntec de fericire și tristețe. Antologie*, [ed., trad.] Petre SAITIS, pref. Gavril SCRIDON, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, 27.

Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép

De câte ori vă văd, in versiune românească de Emil GIURGIUCA, in *Culegere din Lirica Maghiară*, trad. i sel. de Emil GIURGIUCA, București, Editure de Stat, 1947, 95–96.

In nopți adînci, trad. V. PORUMBACU, in *Antologia Literaturii Maghiare IV*, [antologare de László LŐRINCZI, Erik MAJTÉNYI, János SZÁSZ], București, Liter. Universală, 1969, 150.

In nopți adînci cît te provesc, tu, Hartă, trad. Livia BACĂRU, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Poeme*, trad. Livia BACĂRU, București, Albatros, 1976, 26–27.

A rút varangyot véresen megöltük

Am omorît crunt broasca cea rîioasă, trad. Petre SAITIS, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Cîntec de fericire și tristețe. Antologie*, [ed., trad.] Petre SAITIS, pref. Gavril SCRIDON, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, 38–39.

A napraforgó, mint az örült

Prin pustă, floarea soarelui, trad. Petre SAITIS, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Cîntec de fericire și tristețe. Antologie*, [ed., trad.] Petre SAITIS, pref. Gavril SCRIDON, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, 35.

A rosszleányok – mondják – arra laknak

Fetele rele – cică – stau departe, trad. Livia BACĂRU, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Poeme*, trad. Livia BACĂRU, București, Albatros, 1976, 28.

Az első ősz

Intîia toamnă, trad. C. OLARIU, *Foaia noastră*, 1969, 21. = *Antologia Literaturii Maghiare IV*, [antologare de László LŐRINCZI, Erik MAJTÉNYI, János SZÁSZ], București, Liter. Universală, 1969, 147–148.

Toamna dintîi, trad. Livia BACĂRU, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Poeme*, trad. Livia BACĂRU, București, Albatros, 1976, 29–30.

Az áprilisi délutánon

Odup-amiază de april, trad. Petre SAITIS, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Cîntec de fericire și tristețe. Antologie*, [ed., trad.] Petre SAITIS, pref. Gavril SCRIDON, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, 41.

A húgomat a bánat eljegyezte

Soră mea s'a logodit cu jalea, în versiune românească de Emil GIURGIUCA, in *Culegere din lirica maghiară*, trad. i sel. de Emil GIURGIUCA, București, Editura de Stat, 1947, 97–98.

Sora mea s-a logodit cu jalea, în românește de Emil GIURGIUCA, in *Antologia Literaturii Maghiare IV*, [antologare de László LŐRINCZI, Erik MAJTÉNYI, János SZÁSZ], București, Liter. Universală, 1969, 152–153.

Ecu durerea sora logodită, trad. Petre SAITIS, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Cîntec de fericire și tristețe. Antologie*, [ed., trad.] Petre SAITIS, pref. Gavril SCRIDON, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, 47–48.

A nagyanyámhoz vittek el aludni

Si într-o seară m-au dus la bunica, trad. Petre SAITIS, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Cîntec de fericire și tristețe. Antologie*, [ed., trad.] Petre SAITIS, pref. Gavril SCRIDON, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, 28.

Menj, kisgyerek

Du-te copile, trad. T. MURĂȘANU, Steaua, 1965/9, 65.

Du-te copile, trad. A. GURGHIANU, in *Antologia Literaturii Maghiare IV*, [antologare de László LŐRINCZI, Erik MAJTÉNYI, János SZÁSZ], București, Liter. Universală, 1969, 153.

Mergi, copilaș, trad. Petre SAITIS, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Cîntec de fericire și tristețe. Antologie*, [ed., trad.] Petre SAITIS, pref. Gavril SCRIDON, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, 46.

Spanyol nyelven³⁶**Azon az éjjel**

Aquella noche, [fordító ismeretlen], in MTAKK, Ms 4619/78. [*Las lamentaciones del pobre niño pequeño* cím alatt.]³⁷

Szerb–horvát nyelven**Mint aki a sínek közé esett...**

Ko onaj što je na tračnice pao..., preveo Josip VELEBIT, *Hrvatska revija* (Zagreb), 1939/8. = *Üzenet* (Subotica), 1985/2–3, 178. [*Fragmenti iz „Jadanja bijednog dječaka”* gyűjtőcímen.]

A doktor bácsi

Gospodin doktor, preveo Josip VELEBIT, *Hrvatska revija* (Zagreb), 1939/8. = *Üzenet* (Subotica), 1985/2–3, 178. [*Fragmenti iz „Jadanja bijednog dječaka”* gyűjtőcímen.]

Ó, a halál

Oh, smrti ćud, preveo Josip VELEBIT, *Hrvatska revija* (Zagreb), 1939/8. = *Üzenet* (Subotica), 1985/2–3, 178. [*Fragmenti iz „Jadanja bijednog dječaka”* gyűjtőcímen.]

³⁶ Rónai Zoltán egy tanulmányában említi, hogy „a Córdobában élő Benedek Károly Kosztolányi-fordításai (*A szegény kisgyermek panaszaiból*) helyi irodalmi folyóiratban jelentek meg”. Mivel a forrásokhoz nem tudunk hozzáférni, ezért a lista ezen a ponton hiányos. (Az idézett helyet ld. RÓNAI Zoltán, *Magyar irodalom spanyolul*, in *Magyar irodalom fordításokban, 1920–1970. II. Hankiss János Tudományos Ülésszak [Debrecen, 1997. október 16–18.]*, szerk. GORILOVICS Tivadar, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1998, 188.)

³⁷ A kéziratcsomagban három gépelt spanyol fordítás található, kinézetük hasonló (4619/75, 4619/77), az elsón szerepel a fordító neve is: traducio del húngaro por: Pablo Laslo. Talán tőle való az idézett, név nélküli fordítás is.

Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok

Ponosito zborim da sam mađar, preveo Josip VELEBIT, Hrvatska revija (Zagreb), 1939/8. [Fragmenti iz „Jadanja bijednog dječaka” gyűjtőcímen.]

Azon az éjjel

One su noći, preveo Josip VELEBIT, Hrvatska revija (Zagreb), 1939/8. = *Zlatna knjiga mađarske poezije*, izbor i prevod Enver ČOLAKOVIĆ, Matica Hrvatska, Zagreb, 1978. = Üzenet (Subotica), 1985/2–3, 178–179. [Fragmenti iz „Jadanja bijednog dječaka” gyűjtőcímen.]

Már néha gondolok a szerelemre

Već gdjekada o ljubavi razmišljam, preveo Josip VELEBIT, Hrvatska revija (Zagreb), 1939/8. = Üzenet (Subotica), 1985/2–3, 179. [Fragmenti iz „Jadanja bijednog dječaka” gyűjtőcímen.]

Mostan színes tintákról álmodom

Sada snivam tinte u bojama, preveo Josip VELEBIT, Hrvatska revija (Zagreb), 1939/8. = Üzenet (Subotica), 1985/2–3, 179. [Fragmenti iz „Jadanja bijednog dječaka” gyűjtőcímen.]

Sad o raznobojnim tintama snivam, preveo Lazar MERKOVIĆ, in Deže KOSTOLANJ, *Izabrane pesme*, izabr., prev., ured. Lazar MERKOVIĆ, Subotica, Életjel–Subotičke novine, 1986, 6.

Anyuska régi képe

Majčina stara slika, preveo Josip VELEBIT, Hrvatska revija (Zagreb), 1939/8. = *Antologija svetske lirike*, izbor Slavko JEŽIĆ, Gistav KRKLEC, Kultura, Zagreb, 1956. = Üzenet (Subotica), 1985/2–3, 180. [Fragmenti iz „Jadanja bijednog dječaka” gyűjtőcímen.]

Apámmal utazunk a vonaton

Zajedno s ocem putujem vozom, preveo Josip VELEBIT, in Deže KOSTOLANJ, *Izabrane pesme*, izabr., prev., ured. Lazar MERKOVIĆ, Subotica, Életjel–Subotičke novine, 1986, 7.

Ugy élünk együtt, két kis idegen

Mali nam se životi skupno rvu, preveo Lazar MERKOVIĆ, in Deže KOSTOLANJ, *Izabrane pesme*, izabr., prev., ured. Lazar MERKOVIĆ, Életjel–Subotičke novine, Subotica, 1986, 8.

Akárcsak egy kormos szénégető

Otac je ko čađavi ugljenar, preveo Josip VELEBIT, Hrvatska revija (Zagreb), 1939/8. = Üzenet (Subotica), 1985/2–3, 180. [Fragmenti iz „Jadanja bijednog dječaka” gyűjtőcímen.]

Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska

Ta bolna, vinska, setna, lenja Bačka, preveo Lazar MERKOVIĆ, in Deže KOSTOLANJ, *Izabrane pesme*, izabr., prev., ured. Lazar MERKOVIĆ, Subotica, Életjel–Subotičke novine, 1986, 9.

Este, este...

Veče, veče..., preveo Josip VELEBIT, Hrvatska revija (Zagreb), 1939/8. = Üzenet (Subotica), 1985/2–3, 179. [Fragmenti iz „Jadanja bijednog dječaka” gyűjtőcímen.]

Én félek

Bojim se, preveo Josip VELEBIT, in Hrvatska revija (Zagreb), 1939/8. = Üzenet (Subotica), 1985/2–3, 179–180. [Fragmenti iz „Jadanja bijednog dječaka” gyűjtőcímen.]

A napraforgó, mint az örült

Suncokret ko izbezumljenik, preveo Lazar MERKOVIĆ, in Deže KOSTOLANJ, *Izabrane pesme*, izabr., prev., ured. Lazar MERKOVIĆ, Subotica, Életjel–Subotičke novine, 1986, 10.

A sakk

Šah, preveo Lazar MERKOVIĆ, in Deže KOSTOLANJ, *Izabrane pesme*, izabr., prev., ured. Lazar MERKOVIĆ, Subotica, Életjel–Subotičke novine, 1986, 11.

Mi van még itt?

Što je ovidje ostalo?, preveo Josip VELEBIT, Omladina (Zagreb), 1937–38/9–10.

Šta je tu još ostalo?, preveo Lazar MERKOVIĆ, in Deže KOSTOLAN-
JI, *Izabrane pesme*, izabr., prev., ured. Lazar MERKOVIĆ, Subotica,
Életjel–Subotičke novine, 1986, 12.

Szlovák nyelven

Mint aki a sínek közé esett...

Ako ten, kto padol medzi siny, preložil Valentín BENIAK, in *Večerná Blýskavica. Antológia z maďarskej poézie XX. storočia*, preložil Valentín BENIAK, Bratislava, Slov. Spisovateľ, 1957, 221.³⁸

És látom Őt, a Kisdedet

A vidim ho, to pachol'a, preložil Valentin BENIAK, in VB, 221–222.

A doktor bácsi

Ujo doktor, preložil Valentin BENIAK, in VB, 222–223.

Múlt este én is jártam ottan

Ja som tam včera večer chodil, preložil Valentin BENIAK, in VB, 223–224.

Ó, a halál

To smrt', preložil Valentin BENIAK, in VB, 224.

Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok

Ešte sa hrdo hlásim r maďarom, preložil Valentin BENIAK, in VB, 225.

³⁸ A kötet jelzése a továbbiakban: VB.

Azon az éjjel

Tej noci strašnej, preložil Valentin BENIAK, in VB, 225–226.

Már néha gondolok

Ja niekedy myslievam už aj na lásku, preložil Valentin BENIAK, in VB, 227.

Az iskolában hatvanan vagyunk

Šesťdesiati sme v triede vo škole, preložil Valentin BENIAK, in VB, 227–228.

Mostan színes tintákról álmodom

Teraz o farbách atramentu snívam, preložil Valentin BENIAK, in VB, 228.

Ti, akik zárt ajtó előtt szepegtek

Vy, čo fňukáte pred zapadlou bránou, preložil Valentin BENIAK, in VB, 229.

Ó, hányszor látlak

Oh, kol'ko ráz vás vidim, preložil Valentin BENIAK, in VB, 229–230.

Este, este...

Po večierkoch..., preložil Valentin BENIAK, in VB, 230–231.

Mikor az este hirtelen leszáll

Ked' zmráka sa a zrazu, preložil Valentin BENIAK, in VB, 231.

A kis mécs

Malý kahanček, preložil Valentin BENIAK, in VB, 231–232.

Mi ez, mi ez?

Čo-to, čo-to?, preložil Valentin BENIAK, in VB, 232–233.

Én félek

Bojim sa, preložil Valentin BENIAK, in VB, 234–235.

Ódon, ónémet cifra óra

Staronemecké, starovkusné, preložil Valentin BENIAK, in VB, 235–236.

Lánc, lánc, eszterlánc

Kolo, kolo mlńské, preložil Valentin BENIAK, in VB, 236–237.

Akárcsak egy kormos szénégető

Tak ako keď uhliar v čmude stojí, preložil Valentin BENIAK, in VB, 238.

Apámmal utazunk a vonaton

Sedíme spolu s otcom vo vlaku, preložil Valentin BENIAK, in VB, 238–239.

Egy téli délben

Raz na poľudnie v zime, preložil Valentin BENIAK, in VB, 239.

Anyuska régi képe

Mamičkin dávný portrét, preložil Valentin BENIAK, in VB, 240.

Szegény anyám, csak egy dalt zongorázik

Chudera mama, tá hrá vždy len jednu, preložil Valentin BENIAK, in VB, 240–241.

Én öngyilkos leszek...

Ja sa zavraždim, preložil Valentin BENIAK, in VB, 241.

A rokonok

Pribuzni, preložil Valentin BENIAK, in VB, 242–243.

Öreganyó

Stará mama, preložil Valentin BENIAK, in VB, 243–244.

Halottak napján

Na dušičký, preložil Valentin BENIAK, in VB, 244–245.

Miért zokogsz fel oly fájón, busan?

Prečo lkáš, prečo ten bol'avý hlas, preložil Valentin BENIAK, in VB, 245–246.

A játék

Táto hra, preložil Valentin BENIAK, in VB, 246–247.

Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép

V hlbokých nociach študujem tá atlas, preložil Valentin BENIAK, in VB, 247–248.

A kis kutya

Malý psík, preložil Valentin BENIAK, in VB, 248–249.

A rút varangyot véresen megöltük

Ropuchu hnusnú v krvi zabili sme, preložil Valentin BENIAK, in VB, 249–250.

A kis baba

Bábika, preložil Valentin BENIAK, in VB, 250–251.

Féltizenkettő

Je pol dvanástej, preložil Valentin BENIAK, in VB, 251.

Künn a sárgára pörkölt nyári kertben

V záhrade letnej, preložil Valentin BENIAK, in VB, 252–253.

Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska

To je tá ťažká, chorá, spítá Báčka, preložil Valentin BENIAK, in VB, 253.

A napraforgó mint az örült

Tá slnečnica bláznivá, preložil Valentin BENIAK, in VB, 254.

Szemem gyakorta visszanéz

Tvoj hrob sa mi často mari, preložil Valentin BENIAK, in VB, 254–255.

Ott az a vén, vidéki gyógytár

Stará vidiecka apatieka, preložil Valentin BENIAK, in VB, 255–256.

A patikának üvegajtájában

Vo sklených dverách tej lekárne starej, preložil Valentin BENIAK, in VB, 256–257.

A rosszeányok – mondják – arra laknak

To je dom mrcha dievok, preložil Valentin BENIAK, in VB, 257.

A délután pezsgett a poros utcán

Odpoludnie sa perli prašnou cestou, preložil Valentin BENIAK, in VB, 258.

Az első ősz

Prvá jeseň, preložil Valentin BENIAK, in VB, 258–259.

Ha néha-néha meghal valaki

Keď sem-tam umrieť sa chce komusi, preložil Valentin BENIAK, in VB, 259–260.

Egyszer pedig magamba mentem

Raz som tak osamote kráčať, preložil Valentin BENIAK, in VB, 260–261.

Kip-kop, köveznek

Ulicu dláždia. klip-klop, preložil Valentin BENIAK, in VB, 261.

Az áprilisi délutánon

Aprilového odopoludnia, preložil Valentin BENIAK, in VB, 262.

Mi van még itt?

Čo je tu ešte?, Preložil Valentin BENIAK, in VB, 262–264.

Milyen lehet az élet ott kívül?

Tom vonku život aký môže byť, preložil Valentin BENIAK, in VB, 264.

A délutánoktól mindig búsan futottam

Odpoludňajškom vždycky som chcel utiecť, preložil Valentin BENIAK, in VB, 264–265.

Jaj, az estét úgy szeretem

Jaj, ako rád mám, keď sa zvečeri, preložil Valentin BENIAK, in VB, 266.

Ilyenkor a szobánk mint a sziget

A vtedy izba naša je jak ostrov, preložil Valentin BENIAK, in VB, 266.

A sakk

Sach, preložil Valentin BENIAK, in VB, 266.

Oly jó ébredni

Dobre je zodubit' sa, preložil Valentin BENIAK, in VB, 267.

A húgomat a bánat eljegyezte

Sestričku mojú zasnúbil si smútok, preložil Valentin BENIAK, in VB, 267–268.

Nagy társaság

Velka spolocnosť, preložil Valentin BENIAK, in VB, 268–269.

A nagyanyámhoz vittek el aludni

K starej mama ma zanesli na noc spať, preložil Valentin BENIAK, in VB, 269.

Fényképek

Fotografie, preložil Valentin BENIAK, in VB, 269–270.

Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál

Teraz tak často chodim, preložil Valentin BENIAK, in VB, 270–271.

Jaj, hová lettek a zongorás estek

Večierky klavírové, kde ste, kde ste? Preložil Valentin BENIAK, in VB, 271–272.

Másként halálos csend és néma untság

Ináč mŕtvolné ticho, preložil Valentin BENIAK, in VB, 272–273.

Menj, kisgyerek

Chod', malý chlapček, preložil Valentin BENIAK, in VB, 273–274.

Szlovén nyelven

Este, este...

Iz detinstva, [ford. Alojz GRADNIK], *Ljubljanski zvon*, 1933/7, 400.

Ukrán nyelven

A húgomat a bánat eljegyezte

Moja szesztra zarucsena zi szmutkom, pereklad Ūrij ŠKROBINEC, in Ūrij ŠKROBINEC, *Ugors'ka arfa. Perekladi z ugors'koï klasičnoï ta sučasnoï poezii*, Karpatyi, Uzsgorod, 1970, 100.

SZÖVEGKRITIKA

A főszöveg forrása a Révai kiadó által 1935-ben megjelentetett Kosztolányi Dezső *Összegyűjtött költeményei* című egykötetes kiadás.

A versciklus Kosztolányi művei közül egyedülálló módon hét kiadásban jelent meg, hat önálló és egy gyűjteményes kötetben. A kiadások során Kosztolányi három alkalommal bővítette a ciklus anyagát. A kötetkiadások mellett számos folyóirat közölte a verseket válogatásokban, mutatóként. Ezen közlések különösen a kötetek megjelenése körül sűrűsödnek meg. Nem hagytuk ki a vizsgálat köréből a korabeli egyéb nyomtatott megjelenéseket, így az antológiákat sem.

A versek fennmaradtak kéziratos változatokban is. Egyetlen hosszabb, több verset tartalmazó tisztázatról tudunk, ennek az 1909-re datált kéziratnak anyaga kevés változtatással napvilágot látott a *Nyugat* című folyóiratban 1910-ben, még a kötetmegjelenés előtt. Ezenkívül egy korai versváltozat, valamint különböző alkalmakra szánt kéziratos formájú versemásolatok állnak rendelkezésünkre. Számolnunk kell még azzal a három korrektúrafordulóval is, mely az utolsó, 1935-ös kötet nyomdai előkészítése során készült. A főszöveg lábjegyzeteiben a kötetek, folyóiratközlések, kéziratok, korrektúrafordulók eltérő szövegváltozatai olvashatók. *Szövegforrások* című fejezetünk részletesen ismerteti valamennyi, a szerző életében megjelent nyomtatott szövegforrást, a kéziratos és korrektúrafordulókat.

Az alapszöveg kiválasztása és a jegyzetelés

Az alapszöveg

A ciklus először Sziklai Jenő kiadásában (1910) jelent meg, még ugyanabban az évben, lényegileg változatlan formában Politzer Zsigmond és Fia (1910), a következő évben, szintén nagyobb változtatás nélkül az Athenaeum (1911) adta ki – mindhárom kiadást Gömöri Jenő szerkesztette. Bár első olvasatra felmerül a gyanú, hogy a szedést és a tördelést tekintve a második és a harmadik kiadás az első változatlan utánnyomása, az összeolvasásnál világosan kiderült, hogy mindhárom tartalmaz egyedi eltéréseket. A negyedik, már bővített kötet Békéscsabán látott napvilágot Tevan Andor kiadásában, amatőr sorozata első darabjaként (1913), majd néhány év múlva az Athenaeum jelentette meg újra (1919), végül a végleges, hatvannégy verset tartalmazó formájában a Genius kiadásában került az olvasók elé (1923). A negyedik és a további kötetek nemcsak bővített változatai az elsőnek, de önálló ciklusváltozatoknak is számíthatók.

Szöveggazdánk főszövegének alapja tehát az 1935-ben megjelent, összegyűjtött költeményeket tartalmazó, egykötetes kiadás. Kosztolányi Dezső *Összegyűjtött költeményei* ebben az évben egy- és kétkötetes változatban is megjelent. A ciklus a két kiadásban tartalmilag és szedésében megegyezik. A címlap verzőján szereplő munkaszám (nyomdai tasakszám)¹ alapján igazolható, hogy az egykötetes változat került hamarabb nyomdába.

Kézírtos forrásunk kevés van, még a legbővebb sem tartalmazza a teljes ciklust, és szinte valamennyi a korai időkből származik. Figyelembe véve viszont az 1935-ös kötet készítési folyamatából fennmaradt, Kosztolányi autográf javításait tartalmazó korrektúrafordulókat, az utolsó kézjegy (*ultima manus*), és egyben az utolsó

¹ KOSZTOLÁNYI Dezső *Összegyűjtött költeményei. 1907–1935*, Budapest, Révai, [1935]. Nyomdai tasakszám: 40019. KOSZTOLÁNYI Dezső *Összegyűjtött költeményei, I–II*, Budapest, Révai, [1935]. Nyomdai tasakszám: 52955.

kiadás (*ultima editio*) elvét követve választottuk az utolsó, teljes, a költő által gondozott kiadást alapszövegnek. A ciklusnak ez a változata (noha nem önálló kiadásban jelent meg) egyben a végleges kiadvány (*editio definitiva*) elvének is megfelel.

Jelen kritikai kiadás valamennyi, a költő életében megjelent közlést – a felsorolt kötetközléseken kívül a folyóirat-publikációkat, az antológiákat is – és az összes fennmaradt kézíratos és gépiratos változatot külön szövegváltozatnak tekint, valamint feltünteti a más Kosztolányi-verseskötetektől átemelt költemények ottani (összes) változatainak közléseit is.

Cím vagy kezdősor?

Fontos kérdése *A szegény kisgyermek panasza*-ciklusnak, hogy az egyes versek esetében vajon címekről beszélhetünk-e, vagy kezdősorokról.

Első pillantásra inkább a cím mellett szól, hogy a hat kötetkiadásból négyben (SZKP1–2, SZKP5–6) és az *Összegyűjtött költeményekben* egyaránt találkozunk tartalomjegyzékkel. (A harmadik és negyedik kiadásban semmilyen indexet nem találunk.) Ez az érv ugyanakkor könnyen támadható: a különféle versciklusok kiadásaiban arra is bőven találunk példát, hogy nemcsak címek, hanem kezdősorok is kerülhetnek tartalomjegyzékbe.²

Ráadásul meg kell fontolnunk, hogy értelmes verscímnak tekinthető szövegrészt csak az első két kiadásnál találunk minden vers esetében. Ezekben az egy mondatból álló kezdősor esetén a teljes sor, a több mondatot magukban foglaló kezdősorok esetén pedig az első mondat szerepel következetesen a tartalomjegyzékben.³

² Csak *A szegény kisgyermek panasza* megszületésének évtizedét tekintve említhetjük fel a magyar könyvkiadásból Kisfaludy Sándor Himfyjének, azaz *A kesergő szerelem* és *A boldog szerelem* című versciklusainak századfordulós kiadását, ahol *Tartalom* megjelölés alatt a kezdősorok mutatóját olvashatjuk, ráadásul alfabetikus sorrendben. Vö. KISFALUDY Sándor *Összes költeményei, I*, Budapest, Lampel Róbert (Wodianer és Fiai) Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedésének kiadása, 1901 (Remekírók Képes Könyvtára, 3).

³ A probléma részletesebb ismertetését ld. a *Felső vagy sor?* című alfejezetben.

Az ötödik és hatodik kiadás tartalomjegyzékében viszont többször találkozunk a versek első sorainak megrövidítésével, amely eljárás jelentésüket tekintve nem igazán értelmezhető címsorokat eredményez (*Mint aki a; Mostan színes; Ez a beteg; És ott egy vén; Jaj az estét* stb.). Nagyjából ezeket tartja meg az *Összegyűjtött költemények* is, azzal a különbséggel, hogy több ízben zárja a címsorokat három pontra – ez az első kiadásban csak két vers (*Mint aki a sinek közé esett...; Este, este...*), a többiben csak az *Este, este...* esetében volt megfigyelhető.

Az alábbi táblázatban közöljük pontosan a kötetek tartalomjegyzékeit.

SZKP1	SZKP2	SZKP5	SZKP6	ÖGYK
Mint aki a sinek közé esett...	Mint aki a sinek közé esett	Mint aki a	Mint aki a	Mint aki
És látom Őt, a Kisdedet	És látom Őt, a Kisdedet	És látom Őt,	És látom Őt,	És látom Őt
A doktor bácsi	A doktor bácsi	A doktor bácsi	A doktor bácsi	A doktor bácsi
		Mult este	Mult este	Mult este
Ó a halál	Ó a halál	Ó, a halál	Ó, a halál	Ó, a halál
Még büszkén vallo, hogy magyar vagyok	Még büszkén vallo, hogy magyar vagyok	Még büszkén vallo	Még büszkén vallo	Még büszkén vallo...
Azon az éjjel	Azon az éjjel	Azon az éjjel	Azon az éjjel	Azon az éjjel...
Már néha gondolok a szerelemre	Már néha gondolok a szerelemre	Már néha gondolok	Már néha gondolok	Már néha gondolok
Az iskolában hatvanan vagyunk	Az iskolában hatvanan vagyunk	Az iskolában	Az iskolában	Az iskolában

SZKP1	SZKP2	SZKP5	SZKP6	ÖGYK
Mostan színes tintákról álmodom	Mostan színes tintákról álmodom	Mostan színes	Mostan színes	Mostan színes
		Ti, akik zárt ajtók előtt	Ti, akik zárt ajtók előtt	[Sajtóhiba: a cím kimaradt]
		Ó, hányszor látlak	Ó, hányszor látlak	Ó, hányszor látlak
Este, este...	Este, este...	Este, este...	Este, este...	Este, este...
		Mikor az este	Mikor az este	Mikor az este
A kis mécs	A kis mécs	A kis mécs	A kis mécs	A kis mécs
Mi ez, mi ez?	Mi ez, mi ez?	Mi ez, mi ez?	Mi ez, mi ez?	Mi ez, mi ez?
Én félek	Én félek	Én félek	Én félek	Én félek
Ódon, ónémet, cifra óra	Ódon, ónémet, cifra óra	Ódon, ónémet,	Ódon, ónémet,	Ódon, ónémet
		Lánc, lánc, eszterlánc	Lánc, lánc, eszterlánc	Lánc, lánc, eszterlánc...
Akárcsak egy kormos szénégető	Akárcsak egy kormos szénégető	Akárcsak egy	Akárcsak egy	Akárcsak egy
		Apámmal utazunk	Apámmal utazunk	Apámmal utazunk
			Egy téli délbén	Egy téli délbén
Anyuska régi képe	Anyuska régi képe	Anyuska régi képe	Anyuska régi képe	Anyuska régi képe
		Szegény anyám	Szegény anyám	Szegény anyám
		Én öngyilkos leszek	Én öngyilkos leszek	Én öngyilkos leszek...
		A rokonok	A rokonok	A rokonok

SZKP1	SZKP2	SZKP5	SZKP6	ÖGYK
		Öreganyó	Öreganyó	Öreganyó
		Halottak napján	Halottak napján	Halottak napján
		Miért zokogsz fel	Miért zokogsz fel	Miért zokogsz fel
		A játék	A játék	A játék
		Mély éjeken	Mély éjeken	Mély éjeken... [Sajtóhiba]
		A kis kutya	A kis kutya	A kis kutya
		Úgy élünk együtt,	Úgy élünk együtt,	Úgy élünk együtt...
		A rút varangyot	A rút varangyot	A rút varangyot
		A kis baba	A kis baba	A kis baba
Féltizenkettő	Féltizenkettő	Féltizenkettő	Féltizenkettő	Féltizenkettő
Künn a sárgára pörkölt nyári kertben	Künn a sárgára pörkölt nyári kertben	Künn a sárgára pörkölt	Künn a sárgára pörkölt	Künn a sárgára pörkölt
		Ez a beteg	Ez a beteg	Ez a beteg
		A napraforgó	A napraforgó	A napraforgó
			Szemem gyakorta	Szemem gyakorta
		És ott egy vén	Ott az a vén	Ott az a vén
		A patikának üvegajtájában	A patikának üvegajtájában	A patikának üvegajtájában...
		A rosszleányok	A rosszleányok	A rosszleányok

SZKP1	SZKP2	SZKP5	SZKP6	ÖGYK
A délután pezsgett a poros utcán	A délután pezsgett a poros utcán	A délután pezsgett	A délután pezsgett	A délután pezsgett...
Az első ős	Az első ős	Az első ős	Az első ős	Az első ős
Ha néha-néha meghal valaki	Ha néha-néha meghal valaki	Ha néha-néha	Ha néha-néha	Ha néha-néha
		Egyszer pedig	Egyszer pedig	Egyszer pedig
		Kip-kop, köveznek	Kip-kop, köveznek	Kip-kop, köveznek
			Az áprilisi délutánon	Az áprilisi délutánon
Mi van még itt?	Mi van még itt?	Mi van még itt?	Mi van még itt?	Mi van még itt?
Milyen lehet az élet ottkívül?	Milyen lehet az élet ottkívül	Milyen lehet	Milyen lehet	Milyen lehet
A délutánoktól mindig búsan futottam	A délutánoktól mindig búsan futottam	A délutánoktól mindig	A délutánoktól mindig	A délutánoktól
Ilyenkor a szobánk mint a sziget	Ilyenkor a szobánk mint a sziget	Ilyenkor a szobánk	Ilyenkor a szobánk	Ilyenkor a szobánk...
A sakk	A sakk	A sakk	A sakk	A sakk
Jaj, az estét úgy szeretem	Jaj, az estét úgy szeretem	Jaj, az estét	Jaj, az estét	Jaj, az estét
Oly jó ébredni	Oly jó ébredni	Oly jó ébredni	Oly jó ébredni	Oly jó ébredni
A húgomat a bánat eljegyezte	A húgomat a bánat eljegyezte	A húgomat	A húgomat	A húgomat
Nagy társaság	Nagy társaság	Nagy társaság	Nagy társaság	Nagy társaság

SZKP1	SZKP2	SZKP5	SZKP6	ÖGYK
A nagy-anyámhoz vittek el aludni	A nagy-anyámhoz vittek el aludni	A nagy-anyámhoz vittek	A nagy-anyámhoz vittek	A nagy-anyámhoz vittek
			Fényképek	Fényképek
Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál	Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál	Gyakran megyek el	Gyakran megyek el	Gyakran megyek el
		Jaj, hova lettek	Jaj, hova lettek	Jaj, hová lettek...
Másként halálos csend és néma untság	Másként halálos csend és néma untság	Másként halálos csend	Másként halálos csönd	Másként halálos csend
Menj, kis-gyerek	Menj, kis-gyerek	Menj, kis-gyerek	Menj, kis-gyerek	Menj, kis-gyerek

A harmadik és negyedik kiadás elmaradt tartalomjegyzéke, a későbbi kiadásokban pedig ezek a verscímként nehezen értelmezhető, lerövidített sortöredékek vetik fel annak gyanúját, hogy Kosztolányi megítélése szerint a ciklus verseinek nincs önálló címük, az index csupán a könnyebb eligazodást, a keresett vers gyorsabb megtalálását szolgálja. Ezt erősítheti az is, hogy több olyan vers jut a tartalomjegyzékekben erre a sorsra, amelyet Kosztolányi más kötetéből emelt át, ahol viszont volt önálló címük.

A levelezés is inkább arra mutat, hogy a szerzői szándék a verskezdetet tekintette érvényesnek a verscímmel szemben – bár egy kivétellel számolnunk kell. A ciklus kiadástörténetének legjobban dokumentált pillanatában, a negyedik kiadás (Tevan, 1913) megjelenése előtt Kosztolányi a könyvvel kapcsolatos igényeit levelekben közli Tevan Andorral. Két levelében is a *kezdetű* kifejezést használja a *című* helyett, illetve a cím megadása helyett körülírással azonosít egy-egy verset:

Kedves Tevan uram,
az első levelem után sietve írom ezt. A *Szegény kisgyermek panaszzai* két új, gyönyörű verssel bővül.

1. Küldöm ezt, rögtön szedesse ki, és iktassa be *ama vers után*, amely így kezdődik:

„Mi ez, mi ez?

Szűz Mária” stb.

Ez nagyon *emeli* a kötetet.

2. A második vers a *Kisvárosi fotográfia*, amely a *Mágiában* jelent meg. Ez is a ciklushoz tartozik, odavaló. Szedesse ki ezt is, és iktassa be *ama kétstrófás vers után*, amely a gyógyszerterről szól.⁴

illetve:

Kedves uram,

minden vigyázatosságom mellett is akad egy sajtóhiba az utolsó küldeményben (*Szegény kisgyermek panaszzai*).

Abban a kétstrófás versben, amely így kezdődik: *Egyszer pedig magamba mentem*

az *első strófa* 11. sora így hangzik:

„Mely egy fa ormain borongott.”

ez *kijavítandó* így:

„Mely a *fák* ormain borongott.”⁵

Még egyértelműbb bizonyosság, hogy az elsőként idézett levélben Kosztolányi két mondatban jellemzi is a beiktatandó verseket, eképpen: „Címük nincs. Nagy, vörös kezdőbetű.”⁶

Ennek ellentmondani látszik, hogy Kosztolányi egy 1918-as, Emil Isacnak írt levelében, arra a kérdésre, hogy mit emelne ki saját versei közül, többek közt ezt válaszolja: „az *Őszi koncert*-ből (Modern

⁴ KOSZTOLÁNYI levele Tevan Andornak, keltezés: Budapest, 1913. szeptember, in KDLN, 251.

⁵ KOSZTOLÁNYI levele Tevan Andornak, keltezés: Budapest, 1913. [november vége], in KDLN, 256–257.

⁶ KOSZTOLÁNYI levele Tevan Andornak, keltezés: Budapest, 1913. szeptember, in KDLN, 252.

Könyvtár) a *Gyümölcsös ősz...* kezdetűt, és *A szegény kisgyermek panaszaiból* a *Mostan színes tintákról álmodom* című részt”.⁷ Mégis úgy véljük, nem zárható ki, hogy csupán a szóismétlést akarta itt Kosztolányi elkerülni, másrészt a kiadóhoz írt, a kötet kiadására vonatkozó szerzői instrukciónak nagyobb a súlya, mint egy felsorolásban a *Kisgyermek*-ciklusból egyetlen főlemlegetett vers „című”-ként említése. Összevetve ezt a tartalomjegyzékek tanulságával, megítélésünk szerint Kosztolányi az egyes versek első sorait nem tekintette önálló verscímnek, legalábbis a harmadik kiadástól fogva.

Az első kiadással kapcsolatban viszont Karinthy vélekedését érdemes idézni, aki nagy jelentőségű *Nyugat*-kritikájában megkerüli a cím kifejezést: „Olvassuk el bármelyik verset – de olvassuk el például az »Anyuska régi képe...« kezdetűt vagy az »Első őszt«-t...”⁸

Kosztolányi verseinek első, szerkesztői utószóval kísért összkiadása végén Vargha Balázs az első sorok multifunkcionalitását hangsúlyozza: „*A szegény kisgyermek panaszaiból* és *A bús férfi panaszaiból* című kötetben a kezdősorok egyben címek is.”⁹ Réz Pál az általa szerkesztett Kosztolányi-verskiadások jegyzeteiben nem tér ki erre a problémára. A ciklussal foglalkozó szakirodalom többnyire elsiklik e kérdés fölött, legfeljebb az éppen szóba hozott vers kezdősora mellé biggyesztett *című* vagy *kezdetű* szavak segítenek az eligazodásban. Így Szauder József a Vargha Balázs szerkesztette 1962-es kötethez írt előszavában egy helyütt – a szerkesztői utószóval egybecsengő – *című* jelzőt használja: „A stílus különben nemcsak ezzel a túlcorduló-pompázó ősz-képzettel, hanem annak a helyzetnek kibontásával is együttjár, melyet a ciklus *Már néha gondolok a szerelemre* című kis versében vázolt fel...”¹⁰ Kiss Ferenc *Kisgyermek*-tanulmányában

⁷ KOSZTOLÁNYI levele Emil Isacnak, keltezés: Budapest, 1918. július 12., in KDLN, 422.

⁸ KARINTHY Frigyes, *A szegény kisgyermek panaszaiból. Kosztolányi Dezső versciklusa*, *Nyugat*, 1910/14, [július 16.], 1011.

⁹ VARGHA Balázs, *Utószó*, in KOSZTOLÁNYI Dezső *Összegyűjtött versei*, I–II, gyűjt., sajtó alá rend. VARGHA Balázs, bev. SZAUDER József, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962, II, 443.

¹⁰ SZAUDER József, *Kosztolányi Dezső költészete*, in KOSZTOLÁNYI Dezső *Összegyűjtött versei*, I–II, gyűjt., sajtó alá rend. VARGHA Balázs, bev. SZAUDER József, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962, I, 22.

két konkrét vers elemzésekor (*Mostan színes tintákról álmodom*; *Az iskolában hatvanan vagyunk*) ugyanerre a kettősségre szavaz, amikor előbb kezdősorról beszél címsor helyett: „A kezdő sor iskolásan gyermekes körülhatárolása a tárgynak”, majd megpendíti a *címszerűség* fogalmát: „Az első sor szenvtelen tájékoztató, címszerűen elkülönítve indítja a verset”.¹¹ Ugyanakkor több vers felsorolásánál ő is egyértelműen fogalmaz: „van a ciklusnak néhány szigorúbban tárgyas darabja is – a *Künn, a sárgára pörkölt nyári kertben*, a *Mi van még itt?* s *Az első ősz* kezdetű versek...”¹² Bori Imre, Margócsy István és Veres András tanulmányaikban ugyancsak a *kezdetű* jelzővel utalnak a versek címtelenségére.¹³

Tverdota György *Ciklusépítkezés a modern költészetben* című tanulmányában az egyes versek eltérő megítélésének lehetőségét veti fel.

A ciklushoz tartozó költemények címadása nem mindig következetes, anélkül, hogy ez zavarólag hatna. Így *A szegény kisgyermek panaszaiból* a költő a vers kezdősorát olykor elválasztja a vers testétől, ezáltal a kezdő sor címként viselkedik: *Mint aki a sínek közé esett...* Olykor a kezdő sor nem válik külön, s így az adott versnek nincs címe: *És látom Őt, a Kisdedet*, sőt, van köztes megoldás is. A kezdő sor nem válik külön, de csupán félsornyi terjedelmű, ezért egyúttal mintegy címhelyzetben is van: *Este, este..., A kis mécs, Én félek*.¹⁴

¹¹ Kiss Ferenc, *A szegény kisgyermek panaszaiból*, in K. F., *Az érett Kosztolányi*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 24, 29.

¹² Kiss Ferenc, *A szegény kisgyermek panaszaiból*, in K. F., *Az érett Kosztolányi*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 31.

¹³ Vö. BORI Imre, *Kosztolányi Dezső*, Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1986, 75, 78, 80, 83; MARGÓCSY ISTVÁN, *A szegény kisgyermek panaszaiból*, in *Számadás – Kosztolányi Dezső születésének 100. évfordulójára*, szerk. FRÁTER Zoltán, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, XX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tan-szék, 1985, 31, 34; VERES András, *A „homo aestheticus”*. *Kosztolányi Dezső vázlatos pályaképe*, Literatura, 2004/3–4, 297.

¹⁴ TVERDOTA György, *Ciklusépítkezés a modern költészetben*, ItK, 2000/5–6, 624.

A „címként viselkedő” kezdősorokat viszont nem szabad az önálló verscímekkel azonos értéken kezelni. Ez a hiba okozta a ciklushoz kapcsolódó hanglemzsfelvételek egyik nagy leiterjakabját. Dorogi Zsigmond, Latinovits Zoltán *Verset mondok* című lemezének szerkesztője, minden verset cím nélkül tett fel a lemezre. Így fordulhatott elő, hogy a *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik* esetében – amelynek első sora nyomtatásban elválnak a többitől, azaz a fenti rendszerben csakugyan „címként viselkedik” – Latinovits szavalata a kezdősor nélkül értelmetlen „Egy árva dalt. Azt veregeti folyton.” mondatokkal indul. Azt, hogy ez szerkesztői döntés volt, bizonyítja, hogy az azóta CD-n megjelent változatban helyrehozták a hibát, ott már a kezdősort is halljuk Latinovitstól – azaz eredetileg a teljes verset vették fel vele.¹⁵

A példa nyilvánvalóan egyedi, de a belőle levonható következtetés egybecseng a tartalomjegyzékek tanulságával. A ciklus verseinek első sorait eltérő mértékben, de mindenütt viszonylagosan szabad csupán címként kezelni. Jelen kiadásban ezért – feltüntetve azt, hogy a Kosztolányi életében megjelent kiadásokban hol válik el az egyes versek első sora a következőktől – a multifunkcionalitás egységes elvét követjük, azaz az első sorokat címként viselkedő kezdősornak tekintjük, a versek említésénél pedig a vers kezdetét, nem pedig címét hangsúlyozzuk.

A kezdősorok írásmódja

Alapvető kérdése jelen kritikai kiadásnak, hogy a jegyzetekben egységesen határozzuk meg, melyik versről beszélünk, azaz egységsítsük a versek kezdősorainak írásmódját.

E kérdés megoldásához ugyancsak az alapszövegből: az *Összegyűjtött költemények* szövegközléséből indulunk ki. A tartalomjegyzék nem ideális minta: miként már írtuk, sok vers kezdősora önmagában értelmetlenné rövidítve szerepel benne, ráadásul sok olyan vers

indexelésénél is szerepel a három pont, ahol a szövegben nem található. Ezért döntöttünk úgy, hogy az SZKP1 hosszabb kezdősorokat tartalmazó indexének elveit alkalmazzuk a későbbi bővítésekre is, a helyesírást tekintve pedig az ÖGYK szövegét vesszük alapul.

Az ekként kialakult szabályok a következőképpen foglalhatók össze:

Ahol a kezdősor egy sorból és egyetlen befejezett vagy be nem fejezett mondatból áll, ott a teljes sor megadásával azonosítjuk a verset. Ha az első sor egyetlen befejezett mondat, akkor a befejező írásjelek közül a pontot nem, de a három pontot és a kérdőjelet feltüntetjük. Ha az első sor nem befejezett mondat, akkor a sort a lezáró írásjel nélkül közöljük.

Ahol a sor két félsorból áll, ott az első félsort közöljük, a mondatot lezáró írásjelek közül megint csak a kérdőjelet és a három pontot feltüntetve, a pontot elhagyva.

Egy olyan esetet találunk (*Kip-kop köveznek*), ahol a kezdősor két mondatból áll, mégsem válik szét két félsorra. Itt az első mondatot közöljük, a lezáró pont nélkül.

Az elmondottak alapján az egyes verseket a jelen kiadásban így írjuk:

- *Mint aki a sínek közé esett...*
- *És látom Őt, a Kisdedet*
- *A doktor bácsi*
- *Mult este én is jártam ottan*
- *Ó, a halál*
- *Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok*
- *Azon az éjjel*
- *Már néha gondolok a szerelemre*
- *Az iskolában hatvanan vagyunk*
- *Mostan színes tintákról álmodom*
- *Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek*
- *Ó, hányszor látlak mégis bennetek*
- *Este, este...*
- *Mikor az este hirtelen leszáll*

¹⁵ LATINOVITS [Zoltán], *Verset mondok*, szerk. DOROGI Zsigmond, Hungaroton, 1984. LP-címkeszám: LPX 13992, CD-címkeszám: HCD 14289.

- A kis mécs
- Mi ez, mi ez?
- Én félek
- Ódon, ónémet, cifra óra
- Lánc, lánc, eszterlánc
- Akárcsak egy kormos szénégető
- Apámmal utazunk a vonaton
- Egy téli délből
- Anyuska régi képe
- Szegény anyám csak egy dalt zongorázik
- Én öngyilkos leszek...
- A rokonok
- Öreganyó
- Halottak napján
- Miért zokogsz fel oly fájón, búsan
- A játék
- Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép
- A kis kutya
- Ugy élünk együtt, két kis idegen
- A rút varangyot véresen megöltük
- A kis baba
- Féltizenkettő
- Künn a sárgára pörkölt nyári kertben
- Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska
- A napraforgó, mint az örült
- Szemem gyakorta visszanéz
- Ott az a vén, vidéki gyógytár
- A patikának üvegajtájában
- A rosszleányok – mondják – arra laknak
- A délután pezsgett a poros utcán
- Az első ősz
- Ha néha-néha meghal valaki
- Egyszer pedig magamba mentem
- Kip-kop köveznek
- Az áprilisi délutánon

- Mi van még itt?
- Milyen lehet az élet ott kívül?
- A délutánoktól mindig futottam
- Jaj, az estét úgy szeretem
- Ilyenkor a szobánk, mint a sziget
- A sakk
- Oly jó ébredni
- A húgomat a bánat eljegyezte
- Nagy társaság
- A nagyanyámhoz vittek el aludni
- Fényképek
- Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál
- Jaj, hová lettek a zongorás estek
- Másként halálos csend és néma untság
- Menj, kisgyerek

Ettől csak olyan esetekben térünk el, amikor valamelyik korábbi kiadásra, illetve egy adott vers ottani megjelenésére utalunk. Kosztolányi sokszor változtatott verseinek szövegén és írásmódján, ez alól a címsorok sem voltak kivételek. Csupán a nagyobb, szöveget is érintő átírásokat említve: *A délutánoktól mindig futottam* az SZKP1–6 kötetekben még *A délutánoktól mindig búsan futottam* változatban szerepel, a *Mikor az este hirtelen leszáll* az SZKP4–5 kötetekben *Mikor az este csendesen leszáll* változatban. Kosztolányi helyesírásának módosulása ugyancsak tükröződik a kezdősorokban: a *Mint aki a sínek közé esett* egészen az *Összegyűjtött költeményekig* *Mint aki a sínek közé esett*, a *Mostan színes tintákról álmodom* ugyanígy *Mostan színes tintákról álmodom*. Az SZKP2–4 kötetekben *uccán* szerepel *A délután pezsgett a poros utcán* kezdősorában, az *Öreganyó* az SZKP4-ben két szóba írva, a *Milyen lehet az élet ott kívül?* sor utolsó két szava pedig az SZKP1–5 kötetekben egybeírva, *ottkívül* formában olvasható. Egészen az *Összegyűjtött költeményekig* *busan* forma szerepel a *Miért zokogsz fel oly fájón, búsan* kezdetű versben, *Úgy az Ugy élünk együtt, két kis idegen* kezdetűben, és a *Kip-kop köveznek* kezdetű versből is csak 1935-ben

tűnik el a közbeszúrt vessző. Ahol tehát ezeket a verseket egy korábbi kiadás vonatkozásában említjük, ottani helyesírásukat tekintjük érvényesnek.

A szegény kisgyermek panaszainak verseléséről

„A rím és ritmus ebben a költészetben még fontosabb, mint más lírában; itt minden a ritmussal együtt ringatózik és az ötös és ötödfeles jambusok bizonyos lejtése a mai versolvasóban úgy összefonódik Kosztolányi versével, mint Vörösmartyéval a hexameter és Arany Jánoséval az alexandrin.”¹⁶ Szerb Antal megállapítása annyiban szorult korrekcióra, hogy általában az ötös és hatodfeles (azaz tíz és tizenegyszótagos) jambikus sorok jellemzik Kosztolányi költészetét. Ez *A szegény kisgyermek panaszaira* is igaz. A hatvannégy versből huszonöt kizárólag ilyen sorokból épül fel, további hét versnél pedig egyetlen sor hossza tér el ettől. A többi vers változatosabb képet mutat, nagyobb szerepet kap bennük a sorhosszúság ingadozása, de mindösszesen negyvenhat versben így is az ötös-hatodfeles jambikus sorok főlenye a jellemző.¹⁷

¹⁶ SZERB Antal, *Magyar irodalomtörténet*, I–II, Kolozsvár, Erdélyi Szépművészeti Céh, 1934, II, 480.

¹⁷ A huszonöt, kizárólag ötös-hatodfeles jambusból építkező vers: *Mint aki a sínek közé esett...; Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok; Már néha gondolkodik a szerelemre; Az iskolában hatvanan vagyunk; Mostan színes tintákról álmodom; Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek; Ó, hányszor látlak mégis bennetek; Mikor az este hirtelen leszáll; Akárcsak egy kormos szénégető; Apámmal utaztunk a vonaton; Szegény anyám csak egy dalt zongorázik; Én öngyilkos leszek...; Halottak napján; Miért zokogsz fel oly fájón, búsan; Mély éjeken hányszor nézlek, te Térek; A kis kutya; Ugy élünk együtt, két kis idegen; Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska; A rosszleányok – mondják – arra laknak; Az első ősz; Kip-kop, köveznek; Oly jó ébredni; Nagy társaság; Jaj, hová lettek a zongorás estek; Másként halálos csend és néma untság. A hét, mindössze egy eltérő hosszúságú sort tartalmazó vers: *Anyuska régi képe; A rokonok; Mi van még itt?; Ilyenkor a szobánk, mint a sziget; A sakk; A húgomat a bánat eljegyezte; Menj, kisgyerek. A tizenegyzömmel ötös-hatodfeles jambikus sorból építkező vers: A doktor bácsi; Ó, a halál; Én félek; Egy téli délelőttben; A rút varangyot véresen megöltük; A kis baba; Künn a sárgán pörkölt nyári kertben; A délután pezsgett a poros utcán; Ha néha-néha meghal valaki; Milyen lehet az élet ott kívülről?; A délutánoktól mindig futottam; Jaj, az estét úgy szeretem; A nagyanyámhoz vittek el aludni; Fényképek.**

A cikluson belüli ritmikai változatosságot növeli a jambikus versek közé illesztett négy trochaikus lüktetésű darab is (*Este, este...; A kis mécs; Lánc, lánc, eszterlánc; A játék*).

A szövegek tagolására is a sokféleség a jellemző. Találunk sorkihagyás nélkül, egyhuzamban hömpölygő verseket (pl. *Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek; Lánc, lánc, eszterlánc; Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál*), olyanokat, ahol a kezdősor különül csupán el (pl. *Ó, a halál; Már néha gondolkodik a szerelemre; A kis mécs*), szabálytalan hosszúságú egységekre osztottakat (*A rokonok; A kis baba; Künn, a sárgára pörkölt nyári kertben*) és végül szabályos, strofikus szerkezetű verseket is (pl. *Ódon, ónémet, cifra óra; Apámmal utazunk a vonaton; Jaj, hová lettek a zongorás estek*). A zárt szerkezet három klasszikus versformánál a legszigorúbb: a *Halottak napján* a hím- és nőrímetek előírászerűen variálódó tercinaforma, az *Ott az a vén, vidéki gyógytár* egyetlen, négyes és ötödfeles jambusokat váltakoztató Anyegin-strófa, az *Oly jó ébredni* pedig egy petrarcai szonett.

A rímelés ugyancsak lenyűgözően színes. Félrímek, kereszt-, ölelkező és párrímek a legnagyobb változatosságban találhatók a versekben. A kezdőversben bokorrímeket lelünk, három csoportot: az első és a harmadik (mindkettő négyes rím) eltér a vers kezdősorától, a középső (hatos rím) beépíti azt: így a vers kezdetén álló rímtelen sor közepén, immár refrénként beépül a versbe, utána négy sor erejéig eltűnik, hogy azután a zárlatban megint rímfelelőként jöjjön vissza. Több olyan vers akad, amelyekben a korábban egyenletesnek bizonyult rímelés a vers zárlatára rafináltabb lesz. Például az *Anyuska régi képe* egy párrímes, nőrímes indítás után csupa félrímmel folytatódik, minden rím: hímrim, míg az utolsó strófában hirtelen nőrímmre zárul a vers. Jellemző játéka Kosztolányinak a sorhosszúság és a rímelés kombinálása a vers zárlatában. Ez történhet úgy is, hogy a hosszabb, rímelő sorok közé egy rövidebb, rímelő sorpárt iktat be (pl. *A játék; Milyen lehet az élet ott kívülről?; Ilyenkor a szobánk, mint a sziget; Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál*), de úgy is, hogy egy hosszabb rímhívó sorra egy látványosan rövidebb rímfelelő

következik befejezéséppen (pl. *A kis baba; Künn a sárgára pörkölt nyári kertben; Menj, kisgyerek*).

Félsor vagy sor?

A *szegény kisgyermek panaszaiban* rendszeresen (a ciklus végleges változatában huszonötösör) találkozunk egy jellegzetes tipográfiai megoldással, amely a különböző kiadások során következetesen ismétlődik: némely sorok lényegesen beljebb kezdődnek a fölöttük elhelyezkedőnél. Nem pusztán a számos lírai műfajban (epigramma, tercina) hagyománnyá vált bekezdésnyi behúzásról van szó ezeken a helyeken, hanem sokkal többről: helyenként az alsó sor ott kezdődik, ahol a felső véget ér, másutt ugyan összecsúsznak, de csak azért, hogy az alsó sor a tükör jobb oldalán ne nyúljon túl látványosan az adott vers többi során.

A második korrektúraforduló szolgál bizonyítékul arra, hogy ez a behúzás a költő szándékának megfelelően nagyobb, mint a hagyományos bekezdésnyi távolság. Itt ugyanis Kosztolányi hat alkalommal is külön korrektúrajellel kér nagyobb behúzást (ezeket az alább következő táblázatban az adott sor mellé tett csillaggal jelöljük). Kérésének megfelelően az *Összegyűjtött költemények* szövegközlésének mind a hat pontján beljebb kezdődik az alsó sor, mint a kefelevonatban. (Tekintve azonban, hogy a harmadik korrektúraforduló csak töredékben maradt fenn, elképzelhető, hogy több helyütt is javított.)

Ezeknek a sortöréseknek a listája a következő:

Verskezdet	Sorkezdet, ha a sortörés nem a vers első sorában fordul elő
A doktor bácsi.	
Este, este...	
A kis mécs.	
Én félek.	
Akárcsak egy kormos szénégető,	Ilyenkor kimegyek.*

Verskezdet	Sorkezdet, ha a sortörés nem a vers első sorában fordul elő
Egy téli délben.*	
Anyuska régi képe.*	
Én öngyilkos leszek...*	
A rokonok.*	
Öreganyó.	
Halottak napján.*	
A játék.	
A kis kutya.	
A kis baba.	
Féltizenkettő.	
Az első ősz.	
Mi van még itt?	
A délutánoktól mindig futottam.	elfordítjuk fejünk...
A sakk.	
Oly jó ébredni.	[kezdősor]
Oly jó ébredni.	Ez itt a part már.
A húgomat a bánat eljegyezte	És vár.
Nagy társaság.	
Fényképek.	
Menj, kisgyerek.	

Ezek a behúzások tipográfiailag sajátos helyzetet teremtenek: függőlegesen nézve két sort, vízszintesen viszont egy sort adnak ki, amely felül kezdődik és alul végződik.

Ez a megoldás meglehetősen ritka a líra, ám annál szokványosabb a dráma műnemén belül. A verses drámákban a ritmikailag kötött hosszúságú sor követelmény (pl. a görög tragédiák *epeiszodion*jai-ban a jambikus trimeter vagy a shakespeare-i *blank verse*-ben az ötös-hatodfeles jambikus sor), de az már nem, hogy minden egyes megszólalás terjedelme megegyezzen a sorhosszúsággal. Sőt a párbeszéd eleveenségét az írók szívesen érzékeltetik rövidebb, egymást

sűrűbben váltó, tehát pergőbb megszólalásokkal, és ennek hagyományos tipográfiai jelzése éppen a verstanilag szigorúan egynek számító, de egymáshoz képest több sorban, lépcsőzetesen elhelyezett töredéksorokkal történik. Ez a klasszikus poétikában *amoibaion*-nak nevezett eszköz Aiszkhülosz óta alapvető a verses drámában, Kisfaludy Károly óta pedig a magyar drámatörténetben is. Katonánál ugyanúgy találkozunk vele, mint Vörösmartynál vagy Madáchnál – hogy csak azokra a drámaírókra utaljunk, akikről rendelkezünk kritikai vagy legalábbis filológiai szempontból igényes kiadásokkal. Ezekben a verssor verstani értelmezéséből kiindulva mindenütt egy sornak számítják az *amoibaion*okat.¹⁸ Ennek a sortörésnek általános jellemzője ugyanakkor, hogy mindig szereplőváltáshoz kapcsolódik – akkor is, ha nagy néha lírai műben bukkan fel, például a *Görög antológia* néhány, több szereplőt megszólaltató, párbeszédes epigrammájában.¹⁹

Kosztolányi már drámai zsengeiben: a *Dialóg* és *A kékruhás* című, 1902-ben született „alkalmi jeleneteiben” él *amoibaion*okkal.²⁰

¹⁸ Vö. KATONA József, *Bánk bán*, sajtó alá rend. OROSZ László, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983; VÖRÖSMARTY Mihály, *Ifjúkori drámák és drámatöredékek*, sajtó alá rend. FEHÉR Géza, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965 (Vörösmarty Mihály Összes Művei 6., Drámák 1.); VÖRÖSMARTY Mihály, *A' belső háború. Salamon király. Hábador*, sajtó alá rend. BRISITS Frigyes, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971 (Vörösmarty Mihály Összes Művei 7., Drámák 2.); VÖRÖSMARTY Mihály, *Kont. A' bujdosók*, sajtó alá rend. FEHÉR Géza, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1962 (Vörösmarty Mihály Összes Művei 8., Drámák 3.); VÖRÖSMARTY Mihály, *Csongor és Tünde. Kincskereső. Vénász*, sajtó alá rend. FEHÉR Géza, STAUD Géza, TAXNER-TÓTH Ernő, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989 (Vörösmarty Mihály Összes Művei 9., Drámák 4.); VÖRÖSMARTY Mihály, *A' fátyol titkai. Árpád ébredése. Marót Bán. Az áldozat. Napoleon. Örök zsidó. Drámatöredékek és drámatörzsek*, sajtó alá rend. FEHÉR Géza, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971 (Vörösmarty Mihály Összes Művei 10., Drámák 5.); VÖRÖSMARTY Mihály, *Czillei és a' Hunyadiak. Hunyady László (Töredék)*, sajtó alá rend. OLTVÁNYI Ambrus, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966 (Vörösmarty Mihály Összes Művei 11., Drámák 7.); KISFALUDY Károly *Válogatott drámái*, szerk., vál. KERÉNYI Ferenc, Budapest, Unikornis, 1999 (A Magyar Dráma Gyöngyszemei, 11); MADÁCH Imre *Válogatott művei*, szerk. KERÉNYI Ferenc, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990.

¹⁹ Vö. *Míg élők közt leszel élő. Epigrammák a Görög Antológiából*, szerk. SZILÁGYI János György, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1980, 30–31, 118–119, 123.

²⁰ Vö. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Lucifer a katedrán. Kosztolányi Dezső színpadi játéka*, sajtó alá rend., utószó RÉZ Pál, Budapest, Balassi Kiadó, 1997.

A szegény kisgyermek panaszai keletkezése idején több verses drámai szöveget fordít, így Maupassant *Régi rege* című jelenetét (megjelent 1909-ben), Wilde *A páduai hercegnő* című tragédiáját (bemutatta a Magyar Színház 1909. szeptember 25-én, megjelent 1910-ben), Molière *A szeleburdi, vagy minden lében kanál* című vígjátékát (bemutatta a Nemzeti Színház 1910. december 17-én, megjelent 1911-ben).²¹ Ezekben kivétel nélkül előfordul *amoibaion* – ráadásul csupa ötös-hatodfeles jambikus sorban, ami a Kisgyermeknek is leggyakoribb sorfajtája. Az első kiadásban még csak tizenhat ilyen sortörést találunk, ebből tizennégy ugyanilyen terjedelmű (a végleges változatot tekintve huszonötből húsz).

Egyedi poétikai leleménynek ítélnénk ezeknek a drámában megszokott sortöréseknek az átemelését a lírába, azonban a Kosztolányi által ismert – sőt fordított – kortárs külföldi költőknél is találunk rá példát. Maupassant-nak több versében is felbukkan ez az eszköz, így *A paraszt Vénusz* VI. részében, *Az utolsó kaland* IV. részében és *A szerelem vége* című hosszabb költeményében – mindhárom szerepel Kosztolányi 1909-es Maupassant-kötetében.²² Rilke a *Stundenbuch*-ban több helyütt (*Mein Leben ist nicht diese steile Stunde; An den jungen Bruder – Dann bete du, wie es dich dieser lehrt; Du Gott, ich möchte viele Pilger sein*) ugyanígy él vele,²³

²¹ A szövegeket ld. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Verses drámafordítások*, II, összegyűjt., szöveget gond., jegyz. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982. A megjelenések és a bemutatók adatait ugyanennek a kötetnek a *Jegyzete* (683–685) alapján közöljük. Első megjelenések: MAUPASSANT, *Régi rege*, in Guy de MAUPASSANT *Összes versei*, ford. KOSZTOLÁNYI Dezső, Budapest, Jókai Könyvnyomdai Műintézet, [1909], 76–89; OSCAR WILDE, *A páduai hercegnő*, ford. KOSZTOLÁNYI Dezső, Budapest, Lampel R. Könyvkiadóvállalata, [1910] (Magyar Könyvtár); MOLIERE, *A szeleburdi, vagy minden lében kanál*, ford. KOSZTOLÁNYI Dezső, Budapest, Lampel R. Könyvkiadóvállalata, [1911] (Magyar Könyvtár).

²² Vö. Guy de MAUPASSANT *Összes versei*, ford. KOSZTOLÁNYI Dezső, Budapest, „Jókai” Könyvnyomdai Műintézet, [1909], 16, 44, 54. Az eredeti versekben (*Vénusz rustique; La dernière escapade; Fin d'amour*) ezek a sortörések ugyanígy szerepelnek. Vö. Guy de MAUPASSANT, *Des Vers et autres poèmes. Œuvres poétiques complètes*, éd. par Emmanuel VINCENT, Rouen, Publications de l'Université de Rouen, 2001, 81, 92, 107, 112, 114.

²³ Vö. Rainer Maria RILKE, *Sämtliche Werke*, I–IV, Frankfurt, Insel Verlag, 1975, I, 264, 278, 332.

s bár ezeket a szöveghelyeket Kosztolányi nem fordította, de kétségtelenül ismerte.²⁴ Egykori drámai kezdeményeiből és a ciklussal párhuzamosan végzett dráma- és versfordítói gyakorlatából egyaránt következhetett az ötlet, hogy ezt az eredetileg dialógusokban alkalmazott, de már a lírában is polgárjogot nyert eszközt áttemelje *A szegény kisgyermek panaszaiba*.

Huszonötből huszonegy esetben a kezdősorral játszik, kétszer (*Akárcsak egy kormos szénégető; Oly jó ébredni*) versen belül, kétszer pedig (*A délutánoktól mindig futottam; A húgomat a bánat eljegyezte*) a vers zárlatában. Egy verse van (*Oly jó ébredni*), ahol kétszer, a vers elején és a végén is alkalmazza. Célja az olvasó figyelmének pillanatnyi kizökkentése lehet, az olvasás lassításával elért nyomatékosítás, illetve – a régi dialógusok hagyományára utalva – annak a beszédhelyzetnek érzékeltetése, amelyben a megszólaló egy pillanatra elréved, keresi a szavakat, és azután lendületesen belevág a mondandójába (ugyanazt a szándékot valósítja meg Kosztolányi később a *Hajnali részegség* kiszólásaival).

A nem egy mondatból álló kezdősorok esetében az első mondat sortöréssel (és gyakran a hozzá kapcsolódó sorkihagyással!) hatásosan kiemelhető – az egész ciklus végleges változatában mindössze egy olyan kezdősor akad, ahol egy sorba szedve két mondatot találunk (*Kip-kop köveznek. Itt van a tavasz.*). A kezdősorok első, azaz felső mondata hat ízben az állítmányt nélkülöző hiányos mondat: a vers alaphelyzetét rögzítő jelzős szintagma (*A doktor bácsi; A kis mécs.; Egy téli délbén.; A kis kutya.; A kis baba.; Az első ősz.; Nagy társaság.*), amelynek különös jelentőséget ad a pont, amely a

²⁴ Érdekes viszont, hogy a *Stundenbuch*-ban találni egy atipikus *amoibaion*-t is. Az *Ich kann nicht glauben, daß der kleine Tod* kezdetű vers tizedik sora visszarímelt a hetedikre, az alatta kezdődő, mindössze két szótagú sor azonban jóval beljebb, a felső sor vége után kezdődik, és a két sor együtt ad ki egy négyes jambust (vö. Rainer Maria RILKE, *Sämtliche Werke*, I–IV, Frankfurt, Insel Verlag, 1975, I, 275.). Kosztolányi ezt a szöveghelyet *Én nem hiszem, hogy a kicsi halál* kezdettel lefordítja, megtartva a tizedik sor visszarímelését, de őnála a nyolcadik sor hívja a rímet. Vö. Rainer Maria RILKE, *Breviárium (Könyv az emberi életéről, a zarándokutiról, a szegénységről és a halálról)*, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Modern költők. Külföldi antológia*, Budapest, Az „Élet” Irodalmi és Nyomda Részv. Társ. kiadása, 1914, 323–329, i. h.: 326.

különben egy hosszabb mondat jelzős alanyaként (az *Egy téli délbén* esetében jelzős határozójaként) szereplő szintagmát mondatértékűvé teszi. Ugyanez történik a vers belsejében is: mindkét esetben szakaszhatárhoz érkezünk a vers logikai tagolásában, a sortörés célja a kvázi újakezdés tudatosítása. A két verszárlatban pedig az utolsó mondatnak ad erős nyomatékot a külön félsor.

Noha Kosztolányi szívesen váltogatja a verseken belül a sorhosszúságot – itt azokra az egyszerű esetekre gondolunk, amikor minden sor egymás alatt kezdődik –, e sortörések környezetében, azaz az utánuk következő (vagy a vers belsejében, előttük szereplő) sorokban a huszonötből huszonkét alkalommal verstanilag azonos hosszúságú (azaz a rímelésnek megfelelően egy szótagnyi eltérést megengedő) sorok fordulnak elő! A három kivételből kettőben a rím árulkodik a szerzői szándékról. Az *Egy téli délbén* kezdetű vers kezdősorának második felére (*Jött a kanyaró.*) csap rá a második, ugyancsak tíz szótagos, jambikus sor ríme (*Piskótát adtak enni s fanyar, ó.*). A *délutánoktól mindig futottam* zárlatában pedig egy nyolc szótagú, jambikus sor (*sajogva lüktet homlokunk.*) hívja félrímként a befejező félsort (*Úgy suttogunk.*). Sorhosszúság és rím szempontjából egyetlen olyan kezdősort lelünk, amelyet nem kapcsol semmi a környezetéhez: az *Én félek* kezdetű versét. Ebben az egyetlen esetben sem érdemes azonban két sornak tekintenünk a két félsor egységét. Kosztolányi ugyanis az egész kötetben, sőt (szabadverseit leszámítva) egész költői életművében ragaszkodik ahhoz a klasszikus poétikai szabályhoz, miszerint egy sor utolsó teljes verslábának hibátlanak kell lennie: jambikus versben jambusnak, trochaikus versben trocheusnak. Az itt tárgyalt költemények közül három (*Este, este...; A kis mécs; A játék*) trochaikus, a többi jambikus. Ha a kezdő félsorokat külön sornak tekintenénk, a három trochaikus versből kettőben jambikus kezdősorokra bukkannánk, a jambikus verseknél pedig kilenc esetben „csúnya”, jambus helyett az utolsó teljes lábban spondeusra záródó verssorokat kapnánk (pl. *A doktor bácsi.*). Efféle pongyolaságra a versritmust áhítatosan tisztelő Kosztolányi aligha vetemedne.

Ráadásul két vers klasszikus formájú. Az *Oly jó ébredni* kezdetű két kvartettre és két tercettre tagolt, tizennégy soros petrarcai szonett, azzal a rímképlettel – a kvartettekben ölelkező helyett keresztímekekkel, a tercettekben pedig a vers tizenegyedik és tizenegyedik sorát egybecsengető rímmel –, amelyet Kosztolányi egész költői pályáján előszeretettel alkalmazott *A magyar paraszttól* egészen a *Számadásig*. Az *Oly jó ébredni*-ben két sortörés is található, a két kvartett elején. A másik a *Halottak napján* kezdetű, tercinában megírt, ennek megfelelően háromsoros egységekre tagolódo vers. Kosztolányi feltehetően ugyanúgy nem ír tizenhat soros szonettet, ahogyan nem ír négysoros kezdőszakaszt egy tercínás költeménybe.

A *Halottak napján* más okból is bizonyíték rá, hogy Kosztolányi fől soroknak tekintette a sortöréssel létrehozott verssorait. Ez a vers kötetben ugyanis először a *Négy fal között*-ben jelent meg, ott még *Reminiscencia* különálló alcímmel. Ebben a változatban szerepel a maga teljességében a kezdősor: *Halottak napján este, hogyha hallom*. Kosztolányi a *Kisgyermek*-ciklusba helyezésekor külön mondatá emelte az eredeti, az első soron túléró mondat egyik időhatározós szerkezetét, és ez alá a külön mondat mint fől sor alá nagy behúzással (a második korrektúrában ezt is javítja!) helyezi ugyanannak a verssornak a második felét.

Mindezekből következően, meggyőződésünk szerint a szerzői szándék szellemében, jelen kiadásban a verssorokat nem tipográfiai, hanem verstani egységként definiáljuk, és ennek értelmében a sortöréssel létrehozott két fől sort minden esetben egy sornak számoljuk.

A magánhangzók időtartam-jelölése

A változatokban nyomon követhető helyesírási eltérések közül a legnagyobb fokú esetlegesség a magánhangzók hosszúsága, valamint az írásjelek milyensége terén jelentkezik. A főszöveg betűhíven tartalmazza az alapszöveget. Kivételt a sajtóhibák esetében tettünk, ezeket javítottuk, jegyzetben feltüntetve az eredeti sajtóhibás változatot. Azért döntöttünk a betűhű közlés mellett, mert ezen helyesírási sajátságok stiláris információt is hordozhatnak,

melyek súlyozottan esnek latba a versek esetében. Ezen elv mentén nem csupán a főszöveg, de a jegyzetek szintjén is alkalmaztuk a teljes betűhűséget, kiterjesztve azt az ékezetek hosszúságának és írásjelek változatainak jelölésére is.

Tisztában vagyunk vele, hogy míg a legrangosabb folyóiratok és könyvkiadók (pl. Athenaeum, Genius, Nyugat, Tevan stb.) teljes betűkészlettel rendelkeztek, mégis sok esetben következtelenül, esetlegesen használták a rövid és hosszú magánhangzókat, más folyóiratok és kiadók a korabeli nyomdai lehetőségek miatt kényszerültek eltérő hosszúságú ékezettel rendelkező matricákat használni, így számos periodika esetében a betűkészletből hiányzott az *Í, í, Ű, ú, vagy Ű, ű*. (Az előbbi kettő hiányzott például a *Jövendő, Kalangya, Front* című újságoknál, az utóbbit nem használták az *Új Időknél*, mindhárom hiányzott az *Érdekes Újság*-ban megjelent változatoknál.)

Bár nincs elég adatunk arról, hogy Kosztolányi mennyire szolt bele ezekbe a helyesírási eltérésekbe, mit tartalmazott az általa leadott kézirat egyes vagy más esetekben, a korrektúrákörökből kiderül, hogy sokszor és tudatosan javította ezeket a – mondjuk úgy – hibákat, más esetekben viszont nem, vagyis maga Kosztolányi is következtelen volt a magánhangzók hosszúságát illetően. Mivel a hosszú és rövid magánhangzók használata terén így sok esetben nem lehet egyértelműen megállapítani a költői szándékot, jónak láttuk az összes eltérés feltüntetését. Bár általános az a hit, hogy a korabeli sajtótermékekben a szerkesztők, szedők a verseknél jobban figyeltek arra, hogy lehetőleg a szerző leadott kéziratát kövessék, a variánsokban érdekes változatsorokat figyelhetünk meg, így az ingázó váltakozás a magánhangzók hosszú és rövid ékezése között megkérdőjelezi ezen előfeltevést is. Emiatt minden esetben jelezzük a magánhangzó-hosszúság eltéréseit a betűhíven közölt alapszöveg és a változatok között is.

Egyéb helyesírási kérdések

Betűhű szövegközlésünk a főszövegben az 1930-as évek nyelvi és helyesírásbeli állapotát rögzíti. A több mint huszonöt éven át

formálódó ciklust a szerző a kötet kialakítása során a nyelvhasználat szempontjából is egységesítette, az utolsó kiadásban több, az egész kötetet érintő formai változtatást hajtott végre, amit a jelen kiadás követ.

Ilyen többek között a sorkezdő nagybetűk kisbetűre cserélése, ha azok nem estek mondatkezdő helyzetbe. Mivel Kosztolányi a korrektúrákörök során szisztematikusan átjavította ezeket a kezdőbetűket, a jegyzetekbe nem vettük fel ezeket a változásokat. A sorok a korábbi kiadásokban minden esetben egységesen nagybetűvel kezdődtek, így ezen az alapszövegtől való eltéréseket a többi nyomdai vagy kéziratos változathoz tartozó jegyzetekben nem jelöljük külön, az adott szövegváltozatok esetében ennek megfelelően az érintett kezdőszavakat külön megjegyzés nélkül nagybetűvel kezdjük. A korrektúrafordulók során ez a változás alapvetően a kor_1 -et érinti. Kosztolányi kétféle módon javította a sorkezdeteket, ráírt a kezdőbetűre, vagy áthúzta (tintával és/vagy ceruzával) a sorkezdő betűt, szótagot vagy szót, és karikázva a javított rész alá, fölé vagy mellé írta javításait.

A szavak sok helyen alakváltozatokban jelennek meg, váltakozásuk nem mutat rendszerességet, ugyanígy a különírás/egybeírás változatai sem. A szövegváltozatok feltüntetésekor ezen részproblémákat is jelöljük. Az utóbbi kérdés azért is érdekes, mert a korrektúrákörök során Kosztolányi autográf javításai mutatnak rá arra, hogy eredetileg több kötetben keresztül egybeírt szavakat szétválaszt, vagy ellenkezőleg, korábban különírt szavakat összevon vagy kötőjellel lát el.

Nyelvhasználat

A kötetek szerkesztése és átdolgozása során való stiláris módosítások közé sorolhatjuk az *e/ö* és az *ö/ü* váltást, valamint az utolsó két kötetben megritkuló *bús* és egyéb sokszor használt jelzők lecserélését, az idegen szavak kerülését, bizonyos szavak magyarítását. Így lesz a *füstös, bús szobából füstfelhős szoba*, máshol a *bús* helyére *kis, olyan* vagy *bölcs* kerül, a *búsan* helyén *lassan, némán*, esetleg *hittel*

áll, vagy a jelző, határozó végleg elmarad. Így jelenik meg az utolsó kiadásban a *luftbalón* helyett a *léggömb* szó, az *üveg-almárjom* helyett az *üveges-szekrény*. Egyes esetekben egyedi megoldásokkal is találkozunk, melyeket bizonyíthatóan Kosztolányi javított a kötet szerkesztése során. Így például az első időkben használt *divány* alakból az utolsó kiadásra *díván* [!] lesz. Ez utóbbi szövegváltozatait példaként idézzük:

Alapszöveg [ÖGYK]

A díván elbújik félve.

Szövegváltozatok

[k, Ny, SZKP1] divány [SZKP2] dívány [UMK, SZKP3] divány [SZKP4] dívány [SZKP5–6] dívány [MK] dívány [kor₁] diván<y> [kor₂] d<i>|:i|ván

A források jelölése

A jegyzetben közölt változatok a forrás rövidítésével vannak jelölve, például: [SZKP1] – *A szegény kisgyermek panaszai*, Budapest, Sziklai Jenő kiadása, 1910; [Ny] – *Nyugat* című folyóirat. A rövidítések feloldása és a források pontos adatai az egyes versek alatt, a *Szövegforrások* részben szerepelnek, valamint általános feloldásuk a *Rövidítésjegyzékben* található.

Az első hat kiadást sorszámmal [SZKP1], [SZKP2], [SZKP3], [SZKP4], [SZKP5], [SZKP6], az *Összegyűjtött költeményeket* (Révai, 1935) [ÖGYK]-val jelöljük. Ugyanígy járunk el Kosztolányi egyéb köteteinél is – mivel a máshonnan a ciklusba átemelt verseket minden megjelenési helyén végigkövetjük –, így a *Négy fal között* kiadásait [NFK1], [NFK2], [NFK3], [NFK4] rövidítés alatt, a *Mágia* köteteit [Mágia1] és [Mágia2] jelzés alatt, a *Mák* megjelenéseit [Mák1] és [Mák2] jelzés alatt hozzuk. A *Lánc, lánc, eszterlánc...* [LLE] rövidítéssel, valamint a *Kenyér és bor* [KB] rövidítéssel, egy kiadással szerepel a szövegváltozatok között és a jegyzetekben. A folyóiratoknál a kritikai kiadásokban elfogadott rövidítéseket

követjük. Kéziratoknál az adott kéziratot minden esetben [k]-val jelöljük, majd a vershez tartozó jegyzetek után, a *Szövegforrások* alatt feloldjuk. Korrektúrapéldányok esetében a [korr] rövidítés mellett indexszám – [korr₁], [korr₂], [korr₃] – jelöli, hogy a három korrektúraforduló közül melyikről van szó.

A szövegkiadásban az eltérések jelölésekor a változási határ két szinten meghatározott. Elsősorban a változást megelőző szó, valamint az azt követő szó és/vagy írásjel jelent azonosítási határt. Eltekintünk a környező szavak közlésétől, ha egy szóhoz tartozó tapadó írásjel, a szón belüli magánhangzó-hosszúság, vagy tisztán azonosítható szón belüli változás történt. Másodszorban a megelőző és követő szó vagy írásjel mellett karakteres változási határnak tekintjük a sort magát. A szövegváltozatok között nem jelölünk sorfolytonos változásokat, kivéve, ha nagyobb egységek kihagyásáról van szó (jellemzően a második és harmadik korrektúraforduló esetében), valamint ha sorcsere történt a szedéskor.

A *Szövegváltozatok* jegyzetsoraiban az egyes változatokat időrendben soroltuk fel. Az azonos változatot tartalmazó források rövidítései közös szögletes zárójelben, vesszővel elválasztva találhatók, például: [Ny, SZKP1]. A változatok egymáshoz viszonyított sorrendjét a szövegalkulás időbeli sorrendje határozza meg, zárójelen belül és kívül egyaránt. Így fordulhat elő, hogy az azonos változatok közé beékelődik egy eltérő változatot tartalmazó forrás, ez esetben az azonos változatot az eltérő közlése előtt a korábbi forrás jelével hozzuk, majd az eltérő változat után megismételjük az időben későbbi forrás feltüntetésével. A tájékozódás megkönnyítése érdekében a szövegkiadás *Szövegforrások* pontja alatt minden egyes versnél időrendi sorrendben írjuk le a hozzá tartozó változatok pontos adatait.²⁵

²⁵ Az egyes szövegváltozatok megjelenésével, kiadásával kapcsolatban részletebben a Jegyzetek *Szövegforrások* fejezete, valamint a *Bibliográfia* adott helyei igazítanak el.

Az elmondottakat az alábbi példán mutatjuk be:

Alapszöveg [ÖGYK]

szemérmetes, szerelmes, rikító,

Szövegváltozatok

[Ren] rikító. [A sor végén pont.] [H] rikító. [A sor végén pont.] [SZKP1–2, Móka, SZKP3] rikító. [A sor végén pont.] [SZKP4, ÉÚ] rikító. [A sor végén pont.] [k] rikító [A sor végén nincs írásjel.] [SZKP5] rikító. [A sor végén pont.] [SZKP6, MKK] rikító. [A sor végén pont.] [TVL] rikító. [A sor végén pont.] [korr₁] rikító. [A sor végén pont.] [korr₂] rikító. [A sor végén pont.] [korr₃] rik<í>|:i|tő. [A sor végén pont.] [Ka] rikító. [A sor végén pont.]

Ha egy soron belül több külön helyre vonatkozó változást jelölünk, a helyek sorrendjében külön jegyzetsorban tüntetjük fel azokat, minden esetben újra kezdve a szövegforrások időrendbeli felsorolását. Ez a jegyzetekben így néz ki:

Alapszöveg [ÖGYK]

kékkel húgomnak, anyának arannyal:

Szövegváltozatok

[Ren, SZKP1, H, SZKP2, Móka, SZKP3–4, ÉÚ, k, SZKP5–6, korr₁] hugomnak, [korr₂] h<u>|:ú:|gomnak
[k] anyámnak
[Ren, SZKP1, H, SZKP2, Móka, SZKP3–4] arannyal; [A sor végén pontosvessző.] [ÉÚ] arannyal, [A sor végén vessző.] [k] arannyal, [A sor végén vessző.] [SZKP5–6, MKK, TVL, korr₁] arannyal; [A sor végén pontosvessző.] [korr₂] arannyal<;>|::| [A sor végén a pontosvessző kettőspontra javítva.]

A változások jelölése

Számozások és jegyzetek

Minden vers a ciklusban elfoglalt végleges helye szerint számot kap. A ciklus verseinek nincs címük, az első sorok mint kezdősorok azonosítják őket.²⁶ Ha az első sor nem csak egy mondatból áll, Kosztolányi két félsorba szedte, és verskezdetként csak az első félsort – azaz az első mondatot – adta meg, mi is ehhez tartjuk magunkat.

A versszám alatt a vers következik, a verssorokat megszámoztuk és ötösével jelöltük. Ezek a sorszáмок szolgálnak a vers alatt található szövegváltozatok helyének azonosítására. A verssorokat nem tipográfiai, hanem verstani egységként kezeltük, ezért a versekben gyakran előforduló félsorok esetében a két félsor értelem szerűen egy számot kap.²⁷

A változások jelölése két, egymást kiegészítő jegyzetcsoporthoz tartozik: széljegyzetekkel és szövegkritikai jegyzetekkel.

A széljegyzet, mely minden versszám alatt a jobb felső sarokban található és a számmal együtt értelmezendő, a vers kötetekben – [SZKP1–6, ÖGYK] – elfoglalt helyét jelöli, az előtte és utána következő vers sorszámaival együtt szerepel, eltérés esetén a kötetkiadásokra vetítve mutatja meg az adott versnek a ciklus verssorrendjében elfoglalt helyét. A versszámok a JKK-ban közölt számozáson alapulnak, a versek ezek alapján válnak visszakereshetővé a jegyzethez. A széljegyzet segítséget nyújt abban, hogy az olvasó nyomon követhesse e több mint harminc évig alakuló ciklus egyes kiadásainak bővüléseit és a versek sorrendjének változásait.²⁸

A szövegkritikai jegyzetek a versek után következnek, *Szövegváltozatok* és *Szövegforrások* címek alatt. A szövegkritikai jegyzet-sorok elején az érintett vers adott sorának számára hivatkozunk.

²⁶ Erről bővebben ld. a *Cím vagy kezdősor?* című alfejezetet.

²⁷ Erről bővebben ld. a *Félsor vagy sor?* című alfejezetet.

²⁸ A széljegyzetek formai megoldásainak kialakítását Józán Ildikó javaslatai alapján végeztük.

A jegyzetekben a forrásokat rövidítve adjuk meg. A forrásokat, illetve minden szerkesztői megjegyzést szögletes zárójelben közlünk, például [Ny], vagy [A sor után sorkihagyás.] stb. Az eltérő szövegváltozatot tartalmazó szövegforrásokat a lábjegyzetben időrendben soroljuk fel. A különböző változatokat egy sorban közöljük. A verssorokon belüli különböző változásokat külön sorokban közöljük.

A *Szövegváltozatok* jegyzetsoraiban a források megnevezése után megadjuk a változásokat, majd egyes esetekben szögletes zárójelben a változás típusát. A változástípusok néhány jellemző csoportját minden esetben magyarázattal látjuk el. Így az írásjelek változásait, nyomdahibát, autográf javítást. Írásjel változásakor értelem szerűen mindig együtt közöljük az írásjelet az előtte álló szóval. Ha egy szóban változás történik, ám a hozzá tapadó írásjelben nem, a változatot nem követi az írásjelre vonatkozó jegyzet. Ha azonban a szóhoz tapadó írásjel megváltozik, akkor azt magyarázó jegyzettel látjuk el, attól függetlenül, hogy magában a szóban történt-e változás. Ezt azért láttuk szükségesnek, mivel az írásjel változása kevésbé feltűnő. A szavakon belüli egyéb eltérés összevetendő az alapszöveg megfelelő helyével.

Különírás, egybeírás, kötőjelezés esetén szintén csak az adott szó vagy szókapcsolat szerepel a lábjegyzetben, melyet a javításhoz tartozó jegyzet követ. Szón belüli kisebb javítások – például ékezetjavítás – esetén a szó belsejében a javított betű(ke)t követi a javítás. Egész sorokat érintő változás esetén a teljes sor szerepel a jegyzetben.

A szövegkritikai jegyzetek (Szövegváltozatok és Szövegforrások)

A verseket követő, a szövegváltozatokat és szövegforrásokat összegyűjtő jegyzetekben a forrásokra általánosan az alábbi jelöléseket alkalmazzuk:

[Móttó] Egyetlen esetben a ciklus legelejére illesztett – és utólag kihúzott – móttó is található a kéziratos források között. Ezt a *Mint aki a sínek közé esett...* kezdetű vers jegyzeteinek első sorában tüntettük fel.

[Cím] Ha a vers egyes esetekben – más kötetekben és folyóiratközlésekben – rendelkezik címmel, azt a jegyzetek elején tüntetjük fel.

[Nyomdahiba.] A lábjegyzetben a hibás szó után megjegyzés áll. Ahol a hiba nem egyértelműen kikövetkeztethető, ott a hibás szó, szókapcsolat, sor után a megjegyzés után a nyomdahiba jellegét is közöljük. Például: [Nyomdahiba: a sor kimaradt.]. A folyóiratok változatainak nyomdahibáit csak kivételes (szövegkritikailag indokolt) esetben jelöljük.

[Nyomdahiba miatt a főszövegben javítva.] A főszöveg betűhíven tartalmazza az alapszöveget, kivételt a nyomdahibáknál tetünk. Ilyenkor a jegyzetben egyedi megjegyzéssel ellátva közöljük a hibás változatot.

[!] Hibás szóalak jelölése.

A magánhangzók hosszúságának eltéréseit minden esetben pontosan jelöljük. A változások jellegét [szögletes zárójelben] a változás jelölése után közöljük. Tisztában vagyunk azzal, hogy a korban a nem egységes ékezethasználattal mellett egyes nyomdákban nem volt bizonyos magánhangzók hosszú készletük, ennek ellenére, a verses formánál elvárható legnagyobb pontosság érdekében, minden eltérő változatot közlünk, a *Jegyzetek* fejezetben pedig részletesebben foglalkozunk az egyes nyomdákval.

Kosztolányi autográf javításainak jelölésére a kéziratos forrásokban és a korrektúrafordulókban az alábbi kiegészítéseket használjuk a szövegváltozatok ismertetésénél:

< > Áthúzás, törlés, átírás. A törölt, átírt szöveget kúpos zárójelben közöljük.

|: :| Javítás.

< |: :| > Javított alak törlése.

Ha egy szón belül csak egy betű került javításra, a javított betűt kúpos zárójelbe írjuk, a zárójelet pedig a javítás követi |: :| jelek közé illesztve. Ez igaz a tapadó írásjelekre is. Törlésen belüli törlés esetén egyes esetekben zárójelen belüli zárójelet használunk. Azokban az esetekben, amikor a többszörös javítás miatt a változtatások sorrendje nehezen követhető, a javításokat szöveges megjegyzés kíséri.

Ilyenkor az időben egymást követő változtatások egyes fázisait az *előbb, majd, végül* megjegyzések után kibontjuk.

Alapszöveg [ÖGYK]

az árva nyártól búcsúzik talán.

Szövegváltozat

[korr.] <<Az árva> nyártól> |:<a késő> |:az árva:| nyártól:| [Előbb: a késő nyártól, majd: az árva nyártól.]

[A sorvégi pont vesszőre javítva.] Szerkesztői megjegyzés a változás, javítás jellegével kapcsolatban mindig a javítás után, [szögletes zárójelben] található.

[Szedési hiba.] A korrektúrapéldányok esetében a *nyomdahiba* helyett a *szedési hiba* megjegyzést használjuk, mivel szerkesztési stádiumban lévő nyomdai levonatokról van szó. Ahol a hiba nem egyértelműen kikövetkeztethető, ott a megjegyzés után annak jellegét is közöljük. Például: [Szedési hiba: a betűk egy részének lenyomata kivehető, ám nyomdafesték nélkül nyomva. A hely nincs javítva.].

Ha az írásjel változik, a javított írásjelet <kúpos zárójelben>, a javítást |: :| jelek között, egymás után közöljük. Ha tapadó írásjelről van szó, a megváltozott írásjel a hozzátapadó szóval együtt kerül lábjegyzetbe. A nem tapadó, illetve az új mondatot generáló írásjelek, illetve az eredetileg egy mondatból két tagmondatot generáló írásjelek esetén az írásjelet határoló mindkét szó szerepel a lábjegyzetben, amennyiben nem következik utána sortörés. Az írásjel változásának jellegét [szögletes zárójelben] a változás jelölése után közöljük.

A Kosztolányi által használt írószerek és a javítások módjának részletes leírása a *Szövegforrások* fejezetben található. A ránk maradt autográf lejegyzések és javítások szövegszintjei időrendjüket és jellegüket tekintve nem rétegezhetők az írószerszám használata szerint. Ezeket a forrásokat kéziratokra és korrektúrafordulókra osztjuk, és a két csoportra kétféle jelölési módot használunk.

A kéziratok alapvető jellegzetessége, hogy szinte minden esetben tisztázatok. Ebből adódóan a javítások elhanyagolhatók, legtöbb esetben a lejegyzési folyamat során történt azonnali javításról beszélhetünk. Azon ritka esetekben, amikor később, vagy más írószerszámmal történt javítás, és ez jelentőséggel bír, ezt az adott változás leírásakor jelezzük.

A korrektúrafordulók esetében, a jobb átláthatóság kedvéért, a ceruzás javításokat **félkövér** betűtípussal emeljük ki. Ez a jegyzetekben így néz ki:

Alapszöveg [ÖGYK]

kasza van a kezében, nincsen ajka

Szövegváltozat

[korr.] <<csúf az> |:nincsen:| ajka> <|:csúf az ajka:|> **nincsen ajka**
[Előbb az eredeti mondatrészből a *csúf az* kihúzva, alatta javítás: *nincsen*. Majd az egész áthúzva, a sor végére kiírva: *csúf az ajka*. Végül a javítás is átsírozva, alatta a végleges változat: *nincsen ajka*.]

Nem emeljük ki külön az íróeszközt azokban az esetekben sem, amikor Kosztolányi a javítás során korrektúrajeleket használ, és azok az írásképből nem megjeleníthetők (így szavak összevonása vagy szétválasztása, betűk kihúzása stb.). Ezekben az esetekben a változtatás jellegét a változat utáni szögletes zárójeles jegyzetben írjuk le.

A versek alatti jegyzetekben *Szövegforrások* alcím alatt közöljük minden egyes vers valamennyi szövegváltozatának könyvészeti adatait. A kéziratoknál lelőhelyet és könyvtári jelzetet, az antológiáknál könyvészeti adatokat, oldalszámokat, a folyóiratoknál feloldott címet és pontos megjelenési adatokat tüntetünk fel. A köteteknél a rövidítés mellett oldalszámokat közlünk. A rövidítések feloldását és pontos könyvészeti adatait a *Rövidítésjegyzék* tartalmazza.

Az első korrektúrafordulónál a hivatkozás elején csak a lapokra kézzel írt oldalszámot tüntetjük fel, majd zárójelben utalunk a korrektúra alapjául szolgáló SZKP6 eredeti oldalszámaira. Például:

[korr.] = PIM, V. 4966/1–2, 31. (= SZKP6, 65–66.). A második és harmadik korrektúrafordulónál először a lapokon kézírással szereplő oldalszámokat, majd [szögletes zárójelben] a levonatokra nyomtatott oldalszámokat tüntetjük fel. Például: [korr.] = PIM, V. 4966/1–2, 2. [31.].

A szövegforrások tételei időrendi sorrendbe rendezve szerepelnek. A leírások megadják a kéziratokban, korrektúrákban lévő javítások jellegét, az annotációkat, a címeket, az összefoglaló címeket, a tördelőnek szánt autográf megjegyzéseket, valamint egyes, a versek szövegéhez szorosan nem tartozó, a kéziratokon, korrektúralapokon szereplő autográf jelöléseket. Nem jelöljük a kéziratokon és korrektúrafordulók lapjain szereplő allográf jelzéseket és jegyzeteket. Ha az egyes versek egy adott antológiában vagy folyóiratban más (a ciklusba tartozó vagy egyéb, Kosztolányi által írt) versekkel együtt jelentek meg, ezeket a verseket, a Kosztolányi életében megjelent kötetközléseik adataival együtt a szövegforrások leírásánál tüntetjük fel.

Kéziratos szövegváltozatok

A szöveggondozás során arra törekedtünk, hogy a szerzői változtatásokat jól áttekinthető formában tárjuk az olvasó elé. A csekély számú kéziratos anyag szinte összes darabja tisztázat, vagy emlékkönyvbe, levél szövegébe illesztett másolat, elenyésző számú hibával, javítással, szerkesztéssel.

Korrektúrafordulók

A Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményében V. 4966/1–2. jelzet alatt található három dokumentumcsomag anyaga kötetünkben a kéziratos és nyomtatott szövegforrások között kap helyet. A hatodik kiadás lapjaira (korr.), valamint nyomdai levonatokra (korr., korr.) Kosztolányi saját kezűleg vezette fel javításait. Ezekből kirajzolódik, utolsó, gyűjteményes kötete számára hogyan véglegesítette a sokáig alakuló ciklus elemeit formai és stiláris szinten. A legutolsó általunk

ismert fordulót április 8-án látta el Kosztolányi autográf jegyzettel, melyben még egy levonatot kért a véglegesítés előtt.

A korrektúra második és harmadik fordulójában felbukkanó szerkesztési hibák egy részét Kosztolányi észrevette és javította, ám több a szövegben maradt. Ezek közül néhány az ÖGYK-ban már javított formában jelent meg, más szöveghelyek viszont rontott változatban kerültek be az ÖGYK-ba. Az előbbi esetre jellemző példa az *Akár-csak egy kormos szénégető* kezdetű vers, ahol az ötödik sor végén a *szótlantul eszünk* szókapcsolat második szavának utolsó betűje a kor_2 szedésében lemaradt. Noha a hibát Kosztolányi jelezte, a szedés tovább romlott a kor_3 -ban, ahol már csak *szótlantul es* szerepelt, a betűk egy részének lenyomata bár festék nélkül nyomott, mégis kivehető. Ezt a hibát az ÖGYK-ban már nem találjuk meg.

Más hibák viszont az ÖGYK-ban, sőt a későbbi szöveghagyományozásban is javítatlanul maradtak. Így történt a *Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál* kezdetű vers esetében is, ahol a hetedik sor végéről az *olyan* szó és a sorzáró vessző is lemaradt. A hiba oka, hogy a hatodik kiadásban helyhiány miatt ezt a sor alá szedték. Mivel a vers sem a kor_2 -ben, sem a kor_3 -ban nem maradt fenn, nem tudjuk nyomon követni, mikor keletkezett a szerkesztési hiba. A sor azonban az ÖGYK-ban csonka.

Alapszöveg (javítva)

a barna bőrdívánt nézem, mely mostan is egész olyan,

Szövegváltozat

[ÖGYK] a barna bőrdívánt nézem, mely mostan is egész [Nyomdahiba miatt a főszövegben javítva. A sor utolsó szava és a sorvégi írásjel hiányzik. A SZKP6-ban a sornak ez a része helyhiány miatt a következő (elején üres) sor végére szedve.]

A szerkesztési hibák legszembetűnőbb példája az a feltételezhetően figyelmen kívül hagyott hely, mely a kor_2 -ben tűnik fel, s mind ott, mind a kor_3 -ban javítatlan marad, így kerül az ÖGYK-ba is, és azóta is ebben a formában szerepel a legtöbb kiadásban, sőt a

szakirodalom is így idézi. A szöveghelyet a rendezés során javítottuk a főszövegben:

Alapszöveg (javítva)

A kisgyerek lesunyja a fejét

Szövegváltozatok

[SZKP4–6, kor_1] lesunyja [kor_2 , kor_3] lehúnyja [Szerkesztési hiba.] [ÖGYK] lehúnyja [Nyomdahiba miatt a főszövegben javítva.]

Egyes esetekben, bár a hiányos korrektúrafordulók miatt nem igazolható a szerző felelőssége, az ÖGYK-ban szereplő és jelen kritikai kiadás alapszövegében javított hibák valószínűleg ugyanilyen módon keletkeztek. Ilyen példa a *Mély éjeken* kezdetű vers első sora. Míg kivétel nélkül valamennyi kiadásban, folyóiratkiadásban, antológiában, valamint a kor_1 -ben és kor_2 -ben *éjeken* alak található, a kor_3 -ból hiányzik ez a vers, az ÖGYK-ban pedig *éjje* alak szerepel. Kosztolányi a ciklus egyéb szöveghelyein is, jöhet egyes számban, következetesen az előbbi helyesírási változatot követi (*Ó, a halál*, 21. sor: *farsangos éjen*; *Ó, hányszor látlak mégis bennetek*, 14. sor: *messze éjen*; *Ódon, ónémet, cifra óra*, 36. sor: *egy éjen*; *A rokonok*, 36. sor: *téli éjen*; *Fényképek*, 9. sor: *báli éjen* stb.), ezért úgy gondoljuk, ez esetben is az *éjeken* forma tükrözi a szerzői szándékot.

Nyomtatott szövegváltozatok

Jelen kiadás célja, hogy Kosztolányi második, nyomtatásban megjelent verseskötetét, ezt a korabeli közönség – és maga a költő – által rajongásig szeretett ciklust teljes szövegfejlődésében bemutassuk. A csekély számú kézirat és a korrektúrafordulók mellett így a szövegkiadás forrásai között szerepelnek a Kosztolányi életében megjelent kiadások (SZKP1–6, ÖGYK), azon verseskötetek (NFK1–4, Mágia1–2, LLE, Mák1–2, KB), melyekből az évek során versek kerültek át *A szegény kisgyermek panaszaiba*, a versek folyóiratkiadásai, valamint a Kosztolányi haláláig megjelent antológiák.

Célunk ezzel azt bemutatni, hogyan változott – még a nyomtatott kiadások folyamán is – a versek írásmódja, írásképe, szövege. Tisztában vagyunk azzal, hogy egyes kiadási formáknál a megjelenés mikéntjébe a szerzőnek kevés beleszólása lehetett. Így, míg elvileg a kötetmegjelenések során Kosztolányi felügyelte a munkálatokat, a folyóirat-megjelenések egyike esetén sem tudunk korrektúrafordulókról vagy a költő által kért javításokról. Ugyanígy az antológiák számbavétele során is el kell fogadnunk azt a tényt, hogy a kötetekben szereplő versek összeválogatása és kiadása kevésbé Kosztolányi, mint a szerkesztő intenciója szerint történt.

A SZEGÉNY KISGYERMEK PANASZAI KELETKEZÉSE ÉS BŐVÜLÉSE

A szegény kisgyermek panaszai kivételes helyet foglal el Kosztolányi Dezső lírai életművében. Egy 1931-es cikkében talán éppen ezért mitizálja keletkezésének körülményeit:

Egyszer, mikor Budapesten egyetemre jártam, meglátogatott édesapám, nekem kellett őt kikísérnem a hajnali vonathoz. Miután elváltam tőle a pályaudvaron, föltettem, hogy lefekszem és kialszom magamat. Álmosan bandukoltam az utcákon, melyeket még nemigen láttam ilyen szokatlanul fakó, hajnali világításban. Csodálatosnak tetszett az egész világ. Ekkor zendültek meg bennem a *Szegény kis gyermek panaszai*-nak kezdő sorai: „Mint aki a sínek közé esett...” Lehet, hogy azért, mert az imént síneket láttam, de lehet, hogy nem is azért. Alig vártam, hogy hazaérjek, fölrohantam a lépcsőn s otthon, az Üllői-úti diákkaszárnya udvari szobájában, egymás után firkáltam le a ciklus költeményeit, négy-ötöt aznap s két hét alatt befejeztem az egészet, úgyhogy évek múlva, a különböző kiadások során egyetlen betűt se változtathattam rajta.¹

„Fontos vallomás ez, minden elemében az, bár alig van állítása, aminek hiteléhez ne férne kétség.”² – állapítja meg Kiss Ferenc. Rónay László alighanem szintén erre az írásra utal: „némi fenntartással fogadhatjuk egyik későbbi kelt önvallomásának részletét,

¹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Hogy születik a vers és a regény? Válasz és vallomás egy kérdésre*, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ábécé, Kosztolányi Dezső hátrahagyott művei*, V, sajtó alá rend., bev. ILLYÉS Gyula, [Budapest], Nyugat, [1942], 146. A kötet jegyzeteiben a cikk forrása: PHV, 1931. március 8. és 15. Érdekes megfigyelni, hogy Kosztolányi cikkeiben és leveleiben következetlenül, hol névelősen, hol névelő nélkül említi verseskötete címét, a *kisgyermek* szót pedig hol egybe-, hol különírja.

² Kiss Ferenc, *Az érett Kosztolányi*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 8.

mely szerint az ihletés egyetlen lázas föllobbanásában írta *A szegény kisgyermek panaszait*”.³ A Kosztolányi-dokumentáció és -szakirodalom segítségével szeretném bemutatni annak a hosszú útnak legfontosabb állomásait, amely *A szegény kisgyermek panaszainak* végleges változatához vezetett.

Személyes inspirációk

Az 1931-ben felemlített egykori apai látogatást természetesen képzelenség azonosítani, mégis érdekes, hogy egy ahhoz hasonló pillanatot megőrzött a levelezés, csakhogy azt – 1903. szeptember 9-én kelt levelében – nem édesapja, hanem édesanyja látogatásához köti Kosztolányi:

Édes jó anyám! Míg te a szabadkai személyvonaton hazafelé robogtál, addig a Kerepesi úton haladt egy bús fiatalember. Szemét könnyek borították el, s kalapját jól a szemébe húzta, hogy ki ne nevéssék őt. Elgondolta ő, hogy kicsoda ebben a városban, s kicsoda tinektek ő, s ti öneki. Csak égette a tor-kát a sírás, s ment tovább. Midőn aztán hazaért, véget vetett annyi nap oly nagy hazugságának, és – sírt. Kérdezték, miért? nem felelt semmit, csak a ti neveteket imádkozta el magában.⁴

És 1935-ben, az előző nyilatkozat után négy évvel – mintha Kosztolányinak utóbb jutott volna eszébe ez a régi levele –, egyszerre változtat a visszaemlékezésen, és immáron édesanyjához kapcsolja az ihletadó látogatást.

A szegény kisgyermek panaszait akkor kezdtem íni, amikor édesanyám egyszer látogatóba jött hozzám, üllői-úti diák-szobámba. Kikísértem a hajnali vonathoz és talán a látogatás

³ RÓNAY László, *Kosztolányi Dezső*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1977, 46 (Nagy Magyar Írók).

⁴ KDLN, 47.

hatása alatt – mert eszembe jutott a vele való kapcsolat, az elmúlt diákkorom és a vidéki életem, amikor a pályaudvarról visszafelé mentem, egyszerre fölzendült bennem ennek a verssorozatnak első költeménye: *Mint aki a sínek közé esett*. Aztán rövidesen, alig egy hét alatt, az egész sorozatot leírtam és máig sem tudtam rajta változtatni egyetlen sort sem.⁵

Amikor 1904. október elején Bécsbe érkezik, ottani első benyomásai a már Budapesttel kapcsolatban is megfogalmazott nagyvárosi szorongássá nőnek benne, amint erről Csáth Gézának ír:

A nagyváros által létrehozott változás mindenemet, amit eddig gyűjtöttem, megsemmisítette, a könyveket, melyekre esküdtem, értéktelenné süllyesztette szememben, s magamat pedig a születő világok chaoszához hasonló zűrzavarok edényébe tett. Hol az életkedv, az energia, a vaserély, amelyről olyan híres voltam barátaim körében? Órák hosszat elülök s bámulok a levegőbe, mint egy agyalágyult.⁶

Csáth – talán nem erre a konkrét levélre válaszolva, de a szorongásra reflektálva – október 9-én írja Kosztolányinak azt a levelét, amelyből a gyermekkor tematizálására tett javaslatot is kiolvashatjuk:

Félsz, hogy elfelejtenek!? Irj róla verset gyermekem, e félelemről. Legyen a vers méla és nagyszerű tomboló, legyen kétségbeesett... de te ne légy se egyik, se másik hanem egyszerűen: DIDE, a kis Dide. A *Dide* – de aki a szél fújását produkálja, avagy szindarabot ír: ami nem is olyan nagy különbség. – S most hogy felébresztettem benned az oroszlánt s piszkálom a mágnesűt egyébről beszélek.⁷

⁵ PÁN Imre, *A vers és a csók*, [Interjú], SzÉ, 1935/17, 134–135.

⁶ KDLN, 46.

⁷ MTAKK, Ms 4622/104. Autográf. Közli: DÉR Zoltán, *A testvéri felelősség dokumentumai. Kísérletek Csáth Géza megmentésére*, in D. Z., *Ikercsillagok*, Újvidék, 1980, 140. A levél először az *Üzenet* lapjain jelent meg (DÉR Zoltán, *A testvéri*

A gyermekkorának társától-tanújától érkező gondolat igen megfoghatta a fiatal költőt; másfél hónap múltán, november 20-án írja Bécsből Babitsnak azt a levelét, amelyet Rónay és Kiss is idéz:

Nem tudom, miért, de én fanatikusa lettem az eltűnt időnek. Gondolatok és hangulatok bántanak. Mindég arról álmodok, hogy gyerek vagyok, s oly érzelmeket érzek ilyenkor, amelyeket kifejezni sohasem tudok, de mindég vigaszt merítek belőlük. Félő tisztelettel meredek mindenre, ami otthonról jó; ez szent, gondolom magamban, hisz a semmiségek, melyek már elmúltak, a múlt igénytelen tárgyai és eseményei alkottak engemet, ők az én isteneim.⁸

Szauder József 1962-es, Kosztolányi költészetét áttekintő tanulmányában egy későbbi ihlető forrás: a Hedda-szerelem jelentőségét hangsúlyozza:

Mi ihlette a ciklust? Indítékai egy szabadkai kislány iráni szerelmében összpontosultak. [...] A felcsigázott szerelem s az érzékeny önsajnálát váltakozott benne, szentimentálishan. E kettő közti feszültség akkor enged fel s válik a ciklus ihletőjévé, amikor a költő „állandóan Szabadka és Budapest között zakatolva”, e visszatérések során idézi fel gyermekkori világát az önmagát dédelgető érzelmes szerelem szorításában.⁹

A két kötődés nyilvánvalóan egymást erősíti. A Hedda-szerelem Kosztolányi Szabadka-élményét friss tartalommal tölti meg, s megtartja őt az ingázás lelkiállapotában. A személyes összefüggéseket

felelősség dokumentumai. Kísérletek Csáth Géza megmentésére, Üzenet, 1975/2–3, 172), ám ott még rontott szövegközléssel.

⁸ KDLN, 56. A levelet mint *A szegény kisgyermek panasza* előzményét elsőként ld. BARÁTH Ferenc, *Kosztolányi Dezső*, Zalaegerszeg, Pannonia Könyvnyomda, 1938, 25.

⁹ SZAUDER József, *Kosztolányi Dezső költészete*, in *KOSZTOLÁNYI Dezső Összeüjtött versei*, I–II, gyűjt., sajtó alá rend. VARGHA Balázs, bev. SZAUDER József, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962, I, 13–14.

tekintve a szabadkai gyerekkor és a budapesti–bécsi fiatalkor hangulatának, környezetének kontrasztja, a vidéki idillnek és a nagyvárosi nyüzsgésnek a családi és szerelmi kapcsolatok miatt eleven feszültsége teremti meg számára *A szegény kisgyermek panasza*ához érkezés lehetőségét.

Irodalmi ihletések

Szini Gyula *A szegény kisgyermek panasza*inak első kiadásáról írt recenziójában gyors seregszámlát tart a gyermeket középpontba állító művek felett.

A modern irodalomból vajmi könnyű felsorolni azokat a műveket, amelyek a gyermek lelke felé fordították a figyelmet. A Hauptmann „Hannele”-je, a Wedekind „Frühlingserwachen”-je, a Robert Saudek drámái, Strindbergnek „Gyermekregé”-je, Wilde Oszkár néhány meséje és már azt hiszem, készen vagyunk. A „Robinson Crusóé”-hoz fogható művet csak egyet alkottak, a Kipling „Dzsungel-könyvét”. És Maeterlinck is csak ujabban jutott el az „Oiseau bleu”-jében a gyermeklélek misztériumához. [...] Kosztolányi „A szegény kis gyermek panasza”-ban megtalálta a hálás témát, amely ugyyszólván a levegőben van és amely az ő szimbolikus látását, diszkrét pasztell-szineit, erősen festői érzékét lebilincselte, megihlette.¹⁰

Szini furcsamód éppen azokat az írókat nem említi ebben a recenzióban, akiket a későbbi szakirodalom kiemel. „A világirodalmi környezetből a *Buch der Bilder* Rilkéjének hatása látszik a legerősebbnek. Újabban azonban a francia és az olasz mintákra terelődött a figyelem.”¹¹ – írja Kiss Ferenc 1979-ben.

¹⁰ Sz. Gy. [SZINI Gyula], *Irodalom. Kosztolányi új könyve*, A Hét, 1910/31, [július 31.], 504.

¹¹ Kiss Ferenc, *Az érett Kosztolányi*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 8.

A Rilke-hatás vizsgálatára maga Kosztolányi bátorít fel egyik levele utóiratával, egy hosszú tanulmányával és fordításaival – mind egyik *A szegény kisgyermek panasza*i kiötlésének esztendejéből: 1909-ből való. Babitsnak február 28-án írja:

Most Rainer Maria Rilkeről írok tanulmányt a *Nyugat*-nak. Ismered-e? Engem minden lírikus közül legjobban érdekel. Neked is új szenzációkat hozna. Olvasd.¹²

A beharangozott tanulmány el is készül és meg is jelenik a *Nyugat* 1909. szeptember 16-i számában. Kosztolányi Rilkeről írva – de cím szerint csupán a *Stundenbuch*ot kiemelve – több ponton jut el olyan gondolatokig, amelyek nem idegenek a *Kisgyermek* költői világától. Például az *egy percre megfogom, ami örök* gondolatát könnyű felfedezni az alábbi sorokban: „Az örökkévaló a költői sujet. Ami ezen alul van, próza.” Még konkrétabbá válik a párhuzam a *Das Kind* című Rilke-vers felemlegetésével:

Úgy képzelem, hogy az érzések mint energiák hatnak ránk. Ezekkel most egyszerűen mint fizikai mennyiségekkel számolok, melyek egyéniségünk sajátos viszonya, vagy tömegük nagysága szerint különböző változáson mennek keresztül. Az érzés-energia például Petőfiből egyenesen átsugárzik, közvetlenül hat, gyújt, éget és perzsel. Hő-energia. Dehmél a másik típus. Ő a nagy kilendülések poétája. Csupa helyváltoztatás, elragadás, lázas elszakadás és elszakasztás, féktelen tombolás és rombolás, ami még modoros interpunctióján, ziláltan eltépett, kócos sorain is meglátszik. Mozgási energia. Rilkében egyik sincs a kettő közül, vagy mind a kettő egyszerre. Potenciális energia.

Mi ennek az értelme? Példát rá. Egy Rilke-verset olvasok: *Das Kind*. Próbáljuk körülbelül elgondolni, hogy mi lehet ebben a költeményben? Ha Petőfi írja, bizonyára melegen és

elevenen ömlik át belénk az érzése (a hő-energia) s a szavain keresztül nemcsak pszichéjét látjuk ennek a gyermeknek, de arcát is, mert annyira élénk teszi, hogy kezünkkel akár az üstökét is megmarkolhatjuk. Dehmél bizonyára egy érzésbe ragad bele. De Rilke nem a gyermeket írja le, hanem a Gyermekeket. Egy elvont színtelen fogalmat, melyben mozgások vannak és ígéretek és valóságra váló lehetőségek. Az ő gyermeke vár, vállán az étellel és kis ruhácskájában fáradtan ül a nagyok mellett, mintha váróteremben ülne és az élet folyik és a sorsok is búsan folynak és csörgedeznek sötét deltájuk felé. Ennek a gyermeknek helyzeti energiája van.¹³

A tanulmány megjelenése után, október 31-én publikál három Rilke-fordítást az *Élet* című folyóiratban: *Örökkévaló, megmutatkoztál; Uram, a nagyváros oly rémitő; Én nem hiszem, hogy a kicsi halál...* Mindhárom vers a *Stundenbuch*ból való, melynek felépítése is nagy hatással lehetett rá: a cím helyett egymástól csak kezdősorukkal elkülönülő versek, a szabálytalan hosszúságú strófák, a sorhosszúság váltakoztatása a versen belül, a gyakran sorkihagyással nyomatékított kezdő- vagy záró sor csupa olyan poétikai eszköz, amely *A szegény kisgyermek panasza*iban is alapvető jelentőségű lesz.

Rilke hatására azután egy bő évtized múltán egy merőben más témájú, Kosztolányi antiszemitizmusának következtetlenségén gúnyolódó Szabó Dezső-cikk hívja fel a figyelmet:

Finomság tekintetében egész Európában csak Rilket tudom hozzá hasonlítani. Tényleg most veszem észre, hogy ez a hasonlat mennyire találó. Sőt talán nem tulzás azt mondanom, hogy Rilke csak Rilke, de Kosztolányi Dezső – rilkissimus.¹⁴

Tóth Árpád a *Kenyér és bor* című kötetről írva, 1921 januárjában védelmébe veszi Kosztolányit:

¹³ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Rilke*, *Nyugat*, 1909/18, [szeptember 16.], 302, 309.

¹⁴ SZABÓ Dezső, *A pozitív irodalmi munkáról*, *Nemzeti Újság*, 1920/258, [október 31.], 2.

¹² KDLN, 170.

Költők méltatásánál külföldi mintaképeikről is szót szokás keríteni. Némelyek Kosztolányi mesterét Rilke-ben vélik megtalálni. Állításuk téves. A szobrászi plasztikával kalapácsoló, másutt scholastikus agyafúrtsággal, bár remek elmélyülésekkel terhes német lírikus és Kosztolányi csak annyi közösséget mutatnak, mint bármely más két modern költő, akikben túlságosan finom az idegmunka érzékenysége.¹⁵

A Rilke-hatás kérdését eleveníti fel 1968-ban Baránszky Jób László, a *Buch der Bilder* helyett a *Stundenbuch*-ra helyezve a hangsúlyt.

A szegény kisgyermek panaszai épp úgy, mint *A bús férfi panaszai* Kosztolányi regiszterében ugyanazt a friss hangulati zónát közvetítik, amit Rilkében elemez és dicsőít. Azt, amelyben közvetlenül lép a kép – egy sötét téren át – a másik ember lelkébe a hangulati impresszionizmus formanyelvi eszközeinek segítségével. Mint amilyenek: körvonalak elmosása, kapcsoló képesszociáció módján, a hangulat szemléleti képekbe transzporálása, s e képek, egymásbamosódó, megütött hangok egymásnak korrespondeálása, a végső hangolás lelkünkben hosszan visszhangzó zenéje érdekében. S mindezt korántsem valami szerkezeti csattanó, hanem éppen az „egész” részeinek egymás mellé rendeltsége biztosítja. S mindez éppúgy Nietzsche, mint Kosztolányi, éppúgy a *Stundenbuch*, mint *A szegény kisgyermek panaszai* közlésmódja.¹⁶

Szász Ferenc 1975-ös, *Kosztolányi és Rilke* című cikkében egyáltalán nem említi és nem idézi *A szegény kisgyermek panaszait*, csupán a zárlatban jut egy Tóth Árpáddal rokonítható konklúzióra:

Mégis Kosztolányi költészete egészen más, mint osztrák kortársáé, mert másképp látja a világot. Rilke aszkéta, aki az élet

teljességét a halálban látja, s várja annak bekövetkezését, a dolgokat nem önmagukért szereti, hanem csak költői tárgyat lát bennük, egyedül bolyong a világban, s tartósan nem köti senkihez, semmihez semmi. Kosztolányi szereti az életet és az embereket, fél a haláltól, a tárgyakat nem az elvont ideák világában szemléli, hanem az emberhez kötődő meghitt kapcsolatukban. Kosztolányi és Rilke körülbelül úgy viszonyulnak egymáshoz, mint két lírai alteregójuk, a távoli orosz kolostor szerzetese és a szabadkai szegény kisgyermek.¹⁷

Ehhez képest különös, hogy Hima Gabriella Szászra is hivatkozik, amikor 1986-ban leszögezi: „Közismert, milyen szerepet játszott Rilke *A szegény kisgyermek panaszai* ciklus létrejöttében.” Az itt számbavett gondolatokat Freud (Kosztolányira csak közvetetten gyakorolt) hatásának és a két Rilke-kötet közös befolyásának hangsúlyozásával építi tovább, hogy az egzisztencializmusig és Heideggerig jusson el:

A bécsi költők hatása ezidőtájt összefonódik az ugyancsak bécsi pszichológusával, Freudéval, ezért a versciklus írása idején Kosztolányi inkább lélektani, mintsem ontológiai szempontból fogadja be Rilke költészetét. Van azonban a *Stundenbuch* és a *Buch der Bilder* lírájának egy olyan sajátossága, amely Kosztolányi eredeti lélektani érdeklődését ontológiai irányba tereli. Ebből a szempontból nem a *Stundenbuch* sokat emlegetett mágikus múltidézése, hanem hangulata fontos, mely Rilkénél ugyanazt a funkciót tölti be, mint a heideggeri filozófiában a „diszpozíció”: a világ primer felfedezése, mely a világ feltárásában mélyebbre hatol, mint a tiszta szemlézés bármely formája, hiszen észleltetni tud olyasmit is, mint például a fenyegetettség, a világba való belevetettség, a világra való ráutaltság s a neki való kiszolgáltatottság, mely a tiszta teória számára megközelíthetetlen.

¹⁵ TÓTH ÁRPÁD, *Kosztolányi versei*, Nyugat, 1921/2, [január 16.], 130.

¹⁶ BARÁNSZKY JÓB LÁSZLÓ, *Kosztolányi és a német irodalom*, ItK, 1968/3, 329.

¹⁷ SZÁSZ FERENC, *Kosztolányi és Rilke*, Filológiai Közöny, 1975/3, 308.

A hangulat vagy hangoltság ezért lehet Heideggernél olyan egzisztenciális alaplómód, melytől a legtisztább elmélet sem mentes. A „puszta hangulatban” eredendőbben és leplezetlenebbül tárul fel a lét tényleges arculata, mely például a Kosztolányi-regények jellegzetes hangoltságában, szürke, monoton kedélytelenségében pozitív formában nyilvánítja ki a maga teherkarakterét, míg *A szegény kisgyermek* rajongó csodavárásában ugyanez negatív formában fejeződik ki.¹⁸

Kevésbé rapszodikus a szakirodalom álláspontja a francia nyelvű (francia és belga) költők hatásának tekintetében. Karátson Endre 1965-ös tanulmányának a Verlaine-hatást felvető része Szekszárdy-Csengery Józsefre, Kosztolányi első monográfusára hivatkozik. Ez a vonal azonban, melyet Karátson főleg Verlaine *Le piano que baise une main frêle...* című és Kosztolányi *Miért zokogsz fel oly fájón, búsan* kezdetű versének párhuzamaival igazol, a későbbiekben háttérbe szorul – valószínűleg azért, mert a mondott Kosztolányi-vers csak a ciklus negyedik kiadásába került be, 1913-ban. Mellette több, Kosztolányi által fordított költő nevét is kiemeli Karátson.

A századfordulóra a gyermekkor világa a prózai, materialista tülekedéstől való elvágyódás valóságos aranybányája lett: 1895-ben jelent meg Henry Bataille szimbolista kötete *La chambre blanche* (A fehér szoba) címmel, két évre rá az ugyancsak szimbolista Fernand Gregh adta ki *La maison de l'enfance* (A gyermekkor háza) című kötetét. A *Modern költők* fordításai között mindkettőből találunk szemelvényeket. A tárgyak rejtett életével együtt álmodozó gyermekek bukkannak itt fel, lázas pillantásokkal és hirtelen, érthetetlen szorongásokkal. 1904-ben Verhaeren *Les tendresses premières*-je (Első gyöngédségek) az előzőeknél realistábban festett, mesés flamand rejtélyektől csigázott képzetű

¹⁸ HIMA Gabriella, *Az egzisztencializmus és Kosztolányi*, ItK, 1986/6, 695. A szerző előzményként Kosztolányi 1909-es Rilke-tanulmányára, az azt beharangozó levélre, Kiss Ferenc monográfiájára és Szász Ferenc tanulmányára hivatkozik.

gyermekkorra emlékeznek, 1907-ben pedig Francis Jammes *Souvenirs d'enfance* (Gyermekkori emlékek) című ciklusa idézi érzelmes neoprimitív impresszionizmussal a vidéki kisfiú szeme elé táruló mindennapok meghitt csodáit. Az említett kötetek egyébként mind vidéki, kisvárosi életet ábrázolnak a líra eszközeivel, s itt az ábrázolást is hangsúlyozom, mert a verseknek szereplői, a való életből ellesett jellegzetes figurái vannak, s a költő, azaz a költőt képviselő gyermek maga is részt vesz a jelenetekben. Említhetném itt még Jules Laforgue-ot, aki szintén gyermeki fájdalommal panaszkodik a *Complaintes*-jeiben a vidéki vasárnapok mélabúját: az ő hangjai például *Kosztolányi Másként halálos csend és néma untság* című versében visszhangoznak.¹⁹

Rónay György 1971-es esszéjében foglalkozik ugyan Rilkével is, de az ő hatását inkább *A szegény kisgyermek panaszai* előtti (1908-as, kötetbe nem sorolt) és utáni (*Őszi koncert*) versekben érzi; Verhaeren és Jammes szerepére hangsúlyozottabban, de nagyon finoman artikulálva tér ki:

Egy másik ilyen, mélyen asszimilált világirodalmi ajándék – mert a „hatás” szót túl kockázatosnak és túl nyersnek érzem ezekhez a finom összefüggésekhez – Verhaeren lehet. 1907 decemberében, abban a levélben, melyben följajánlja Babitsnak, hogy „válogasson könyvtárában”, azt írja, hogy „sok Verhaerenja van”. Vajon ott volt-e köztük a belga költő *Les premières tendresses*-ciklusa, melyben gyerekkora világát s emlékeit idézi föl s éli át újra az almaillatú szobákkal, az esték titkos, gyermeki félelmeivel meg az Escaud partján is „áldott aranyember” Doktor bácsival? Olvasta vajon ezt a versfüzért, talán legszebb, mindenesetre legmeghittebb és legkosztolányisabb részét a *Toute la Flandre* három

¹⁹ KARÁTSZON Endre, *A homo aestheticus a homo moralis ellen. A „franciás” Kosztolányi társaságában*, in K. E., *Baudelaire ajándéka*, Pécs, Jelenkor Kiadó, 1994, 49 (Élő Irodalom).

kötetének? Ha könyvtára nem pusztul el az ostrom alatt, lehet, hogy rálelnénk anyagában „a belga szegény kisgyermek” vallomásaira, és határozottabban felelhetnénk a föl-tett kérdésre. Így csak sejthetjük Verhaerennal való egyéb rokonságai mellett ezt a mélyebbet, de egyben kérdésesebbet is: hogy talán valamilyen módon a *Premières tendresses* is ott van *A szegény kisgyermek panasza*i ihletében, ha más-ként nem, csak mint egy rokon hangnak a tudata, vagy mint egy bátorítás, elmélyíteni, egész világgá növesztetni azt, ami Verhaerennél csak kezdet és fölsejlő emlék. S ha már *A szegény kisgyermek panasza*i-nál tartunk, említsünk meg még egy nevet, egy költőt, akit Kosztolányi szeretett és fordított: Francis Jammes-ét. A hatás fogalma megint túl durva műszer ahhoz, hogy *A szegény kisgyermek panasza*i lírájában megragadnassuk vele, amit az, aki Jammes-ot ismeri, valahogyan jammes-inak érez benne. Mert egyáltalán nem arról van szó, hogy Jammes hatott volna Kosztolányira, illetve *A szegény kisgyermek panasza*ira; hanem pusztán csak arról és arról is csak föltevés-ként, hogy Jammes ismerete nélkül egyet-mást talán nem írt, vagy nem úgy írt volna meg, ahogyan megírta.²⁰

Rónay László Kosztolányi-könyvének vonatkozó részében már egy árnyalattal határozottabban fogalmaz. Magának Kosztolányinak a *Csendes szeptemberi esték* című írására²¹ hivatkozva először Jammes-ot említi föl: „Az a kép, melyet Kosztolányi magának rajzol Jammes-ról, emlékeztet *A szegény kisgyermek panasza*i hangulatára.” Ezek után a Verhaeren-inspiráció kérdését eleveníti fel:

²⁰ RÓNAY György, *Kosztolányi és a világirodalom*, in R. Gy., *A nagy nemzedék*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971, 187–188. A hivatkozott levélrészlet pontosan: „Carducci nincs meg, de sok van tőle. Van azonkívül igen sok Verhaerenom, Strindbergem, Carlyle-em, stb., stb. – Ha látogatásoddal megtisztelsz, 21-én válogathatsz könyvtáramból.” (KDLN, 137.)

²¹ VAMPA [KOSZTOLÁNYI Dezső], *Csendes szeptemberi esték*, Élet, 1909/39, [szeptember 26.], 412–413.

A Toute la Flandre háromkötetes gyűjteményében szerepel az 1904-ben írt *Les tendresses premières* [érdekes, hogy ő a cím jelzős szintagmáját fordított sorrendben, a jelzőt pedig más ékezővel használja], amelyben a költő visszaidézi gyermekéveit, ír a kísérteties éjszakákról, a gyermekkori betegségekről, a félelmetes doktor bácsiról és a kivárhatalatlanul hosszú lábadozásról. Kosztolányi ismerhette Verhaeren ciklusát, s a két mű között valóban van hangulati rokonság.²²

Az eddig felfedezett neolatin hatásokat summázó és további költőket felsoroló Kiss Ferenc viszont már-már el is marasztalja Kosztolányit:

A témákat, motívumokat elődeitől rendre elorozza: G. Rodenbachtól a szomorú unalomba merült kisvárosi vasárnap délutánokat; Verhaerentől a vidéki élet emlékezetes mozzanatait és alakjait: a gyümölcsös ős, a csendes esti beszélgetések emlékét, a doktor bácsi alakját, az ünnepi misét és a fürdőt. Verhaeren *Toute la Flandre* (*Az egész Flandria*) című kötetében a *Les tendresses* (*Első gyöngédségek*) című ciklusból [Kiss itt hiányosan említi a ciklus eredeti címét] a *Gyümölcsös*, a *Kert*, a *Húsvét*, s főként a *Lábadozás* című versek tartalmaznak rokon vonásokat. A Verlaine-nél, Laforgue-nál felsíró zongorát szinte vándormotívumként kezeli, s így van az Henri Bataille-nél, Fernand Gregh-nél, Francis Jammes-nál, s főként a Rilkenél megcsodált titokzatos jelentéssel telített tárgyakkal is. A titokzatosság és sejtelmesség, mely az emlékeket belengi, maga is divat már ekkor, de Kosztolányit ez sem feszélyezi. S nem feszélyezik a szorosabb érintkezések sem: hogy G. Rodenbachnál szinte úgy *hal meg* a palánta, mint nála a virág, hogy előtte Corazzini, sőt Szép

²² RÓNAY László, *Kosztolányi Dezső*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1977, 46 (Nagy Magyar Írók).

Ernő is szegény, meg nem értett kisgyermekként panaszkodik a felnőtt világra.²³

Mielőtt az olasz és a magyar poéta párhuzamaira térnék, szeretném röviden bemutatni azokat a ciklus koncepciójának megszületése idején keletkezett Kosztolányi-szövegeket, amelyekből a szakirodalom kiindul. Verhaerenről Kosztolányi 1909 januárjában közöl tanulmányt az *Élet* hasábjain. Itt aszketizmusnak és hedonizmusnak kölcsönhatásáról elmélkedve jut el a gyermekképig:

A flamandok szeretik a gyomrukat. Nem is tudnak az egész világon oly dúsan, kedélyesen és zsírosan enni, mint Észak-Franciaországban, Oroszországban és minálunk, Magyarországon. Teljes, gazdag és bő élet sutorog itt, a táplálkozás, a tenyésztés vegetatív élete. Verhaeren nagyszerűen ért a rajzoláshoz. Itt ütközik ki, hogy ez a sápadt, vértelennek látszó spiritualista mennyire realista is tud lenni, ha akar. Csak Jensen, a most feltűnt dán író fogható hozzá. Nekünk nem kell magyarázni ezt az örökös dínomdánomot, az egymásba haló tízórai, ebédek boldog unalmát, a végtelenbe nyúló uzsonnák pszichológiáját. Ismerjük már gyerekkorunk óta. De Verhaerenél az étellel való dőzsölés, ingyenkedés és kéjtelenség szinte a legmagasabb fokot éri el, s az élet oly rubensi teljessége sövényzi körül, hogy bizonyára több holmi genre-költészetnél. Az örök lakmározás diabólikus dühe, emésztési láza és részegsége önmagában is akar valamit mondani. A flamandok nem közönségesen mulatnak. Borgőzben, szalonnaillatban gunnyasztanak; alattuk ittas pincék; fejük fölött terméstől roskadó csűrök; köröttük gazdag tanyák, ahol megalszik a tej, rózsaszínű malacok rőfögnek, gyerekek visonganak; a konyhából a kenyérdagasztás csámcsogó munkája, egy dal vagy egy elalvó csecsemő lélegzése hallatszik. Ez már nem is tivornya, hanem maga az élet teljessége.

²³ Kiss Ferenc, *Az érett Kosztolányi*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 19–20.

Orruk zsíros a nyalakodástól, szemük mámoros és a fejük fáradt. Verhaerennek talán voltak is ily emlékei. A benyomás annyira friss, hogy azt kell gondolnunk, egy nagyon korai gyermekkor öntudatlanul felfogott s öntudatra csak később jutott képei születték.²⁴

Ugyanebben az évben és folyóiratban négy Verhaeren-fordítása is megjelenik: *A kolostor* január 4-én, *A fellegek miséje* és *A hó* a tanulmánnyal egyszerre, január 24-én, a *Keresztény halál* pedig április 18-án. Jammes-től szintén egy nagyobb blokkot ad közre, 1909-ben, az *Élet* március 21-i számában: a *Francis Jammes strófaiból. Egy kis leánynak összefoglaló cím alatt A mosoly, A könnyek, A temetőben, a Bernadette alszik a viharban és a Beszélő tárgyak* című versek látnak napvilágot. Magát a költőt pedig, ahogyan azt Rónay László is fölemlíti, a *Csendes szeptemberi esték* című cikkében idézi meg. Greghtől május 21-én jön *A víz csendje* című fordítása, 1910 októberében pedig majd még továbbiak. Henry Bataille-től ugyan majd csak 1910. október 30-án jelenteti meg az *Életben az Esték* című, hangulatában erősen a *Kisgyermek*-versekre hajazó költeményét, de színikritikusként Bataille darabjairól írva már korábban szóba hozza a francia költő első verseskötetét is. „Ez a darab maga is csupa zene. *A Fehér szobák* költője, a halk, tiszta, lírai versek poétája szól hozzánk.”²⁵ – írja a *Nászinduló* című darab kapcsán már 1907-ben, majd Bataille szimbolizmusát pendíti meg *A meztelen nő* című darabról gondolkodva:

Henry Bataille azt írja, hogy itt szimbólumokról van szó. Már abban az átlátszó és nagyon ártatlan értelemben, ahogy a világosságimádó franciák beszélnek a szimbólumokról, és

²⁴ VAMPA [KOSZTOLÁNYI Dezső], *Verhaeren, Élet*, 1909/4, [január 24.], 122.

²⁵ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Nászinduló*, in K. D., *Színházi Esték*, I–II, összegyűjt., szöveget gond., jegyz. Réz Pál, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978, I, 608. A cikk alatt az első megjelenés, oldalszám nélkül: *Budapesti Napló*, 1907. április 7. A megjelenés pontos adatai: LEHOTAI [KOSZTOLÁNYI Dezső], *Nászinduló*, Budapesti Napló, 1907/84, 11.

ahogy Henry Bataille, a „fehér szobák” poétája érti, aki újra és újra naiv strófákban siratta el a fiatalságát.²⁶

Laforgue-tól csupán 1914-ben publikál egy versfordítást, de az ugyancsak 1914-es *Modern költők* kötetbe írt életrajzban szakirodalomként említi Szini Gyula 1905-ös *A modern líra* című, Laforgue-ot is tárgyaló tanulmányát a *Figyelő*ből – azaz nem kizárt, hogy már akkor felfigyelt a breton költőre. Végül Rodenbachtól 1909. július 9-én közli az *Ifjúsági Lapok*ban a *Vasárnapok* című fordítást, amelyre Kiss Ferenc szövegszerűen is utal.

Ami az olasz párhuzamot illeti: Kiss Ferenc a nála először felbukkanó Corazzini-áthallások tekintetében egy, a költő ismeretét valószínűsítő, 1908 júniusában írt Kosztolányi-levél részletére hivatkozik: „Olasz újságok, olasz könyvek és olasz emberek közt ülök és olaszul beszélek.”²⁷ Egy kötetben csak jóval később publikált, de nem sokkal e levél (és nyilván Kosztolányi hazatérése) után született, ironikus Kosztolányi-írás igazolja is a valószínűséget: „A júniusi poéták a vonat biztonságával minden évben berobognak. [...] Az idén egy fiatalon elhalt olasz, Sergio Corazzini érdekes, húszéves sápadtsággal, a halálos betegség halvány fényében.”²⁸ Kiss emellett Rózsa Zoltán szóbeli közlését idézi, aki „a századvégi olasz líra egyik szimbolizmusra hajló dekadens irányának, a *crepuscolarénak* képviselőiben, elsősorban Guido Gozzanóban és Sergio Corazziniben gyanít Kosztolányi felé utaló nyomokat”.²⁹

²⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, *A meztelen nő*, in K. D., *Színházi Esték*, I–II, összegyűjt., szöveget gond., jegyz. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978, I, 610. A cikk alatt az első megjelenés, oldalszám nélkül: „A Hét, 1909. február 28.” A megjelenés pontos adatai: PUNIN [KOSZTOLÁNYI Dezső], *A meztelen nő*, A Hét, 9/990, 155.

²⁷ KOSZTOLÁNYI Dezső levele Lányi Heddnának Fiuméből, 1908. június 13-án. Vö. KDLN, 157.

²⁸ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Júniusi poéták*, in K. D., *Az élet primadonnái*, gyűjt., sajtó alá rend., utószó URBÁN László, Budapest, Palatinus–Intera, 1997, 67. A cikk alatt az első megjelenés, oldalszám nélkül: „A Hét, 1908. június 28.” A megjelenés pontos adatai: LEHOTAI [KOSZTOLÁNYI Dezső], *Júniusi poéták*, A Hét, 1908, 26/955, 423.

²⁹ Kiss Ferenc, *Az érett Kosztolányi*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 9.

Kosztolányi egyetlen Corazzini-fordítása, a *Bábuk párbeszéde* először a *Pesti Hírlap Vasárnapja* 1934. május 27-i számában jelent meg, ez alapján illeszti kötetbe Illyés Gyula 1942-ben, amikor *Idegen költők* címmel egy minden addiginál teljesebb kiadást állít össze Kosztolányi műfordításaiából. A szerelmes bábuokról szóló vers zárata: „Jaj, jaj, sírni vágnék, / zokogni. Ámde hogy tehetném, / hiszen az én picinyke szívem fából van”³⁰ kínálhat távoli asszociációt *A kis baba* kezdetű vers alaphelyzetével.

Szép Ernőtől Kiss Ferenc elsősorban a *Nyugat* 1909. február 1-jei számában megjelent *Falióra* című versre hivatkozik, amely nemcsak alaphelyzetében mutat párhuzamokat az *Ódon, ónémet, cifra óra* kezdetű *Kisgyermek*-verssel, de a szereplő alapvető pozíciójában is: „Túl kabáton, mellényen, ingen / Szól a szívem mélyen, titokban. // Egy gyáva kis fiú sir benne, / Ki a felnőttek közzé tévedt, / s jaj gond, nők, elzüllött évek / idegenéből hazamenne.”³¹ Szép Ernő verseiről Kosztolányi 1912-ben, az *Énekeskönyv* megjelenése apropóján ír majd először – ekkor tudatosan és saját gyerekkorára is reflektálva pendíti meg kettejük költészetének tematikus átfedéseit:

Kölcsönkérte a népdal naivitását, de kölcsönkérte a dekadencia virágait is. E két dologgal játszik ő, kacérkodva minden-nel, ami távoli, távoli emlékekkel, távoli leányokkal, távoli gyerekekkel, az érzéseivel, amelyek lassan elsétáltak mellette, és most már ámulás tárgyai, lírai játékszerek lettek. Még a halállal is játszik. Édes borzongással kukucskál át hozzá. Egyik versének a címe: *Játék*. Olvasván, ünnepélyes megdöbbenés fog el. Érzem, hogy ez a vers minden poklon keresztül megmarad, és száz év múlva is idézik fáradt és törekeny lelkek. Szép Ernő költészete csodálkozó líra. Amikor első énekeit hallottam, gyakran gondoltam Schumann friss muzsikájára, vigasztaló melankóliájára, imponálóan

³⁰ Sergio CORAZZINI, *Bábuk párbeszéde*, ford. KOSZTOLÁNYI Dezső, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Idegen költők*, I–II, összegyűjt., szöveget gond., jegyz. RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, II, 442.

³¹ SZÉP Ernő, *Falióra*, *Nyugat*, 1909/3, [február 1.], 120.

megkomponált műdalaira, amelyeket otthon, gyermekkoromban gyakran hallottam. Deres halántékkal, egy csalódott élet után, az apám zongorázta.³²

A költői párhuzamokat firtató rész végén hadd idézzem újra Rónay Györgyöt, aki gondolatmenetét ekképpen foglalja össze:

De még egyszer mondom: nem hatás. Inkább együttélés, benneélés a világköltészetben, részvétel egy nagy vérkeringésben, mely egészen Szabadkáig vagy egy budapesti hónapos szobáig elhozza tápláló anyagát, hogy egy fürge és szomjas szervezet azt válassza ki és olvassza magába belőle, ami segíti és erősíti a saját élményének kifejezésében.³³

Végignézve azokon a költőkön, műveken, akik és amelyek hatásához *A szegény kisgyermek panasza*i köthető, láthatjuk, hogy Kosztolányi figyelme 1909-től koncentráltan fordul a gyermekkor témájának, hangulatának, a belőle kibontható szimbolikus jelentéseknek irodalmi megjelenítése felé. A ciklus ennek a jól dokumentálható érdeklődésnek is kaleidoszkópszerű foglalata, miközben – immár az édesapja érvelését erősítő Rónay Lászlót idézve – „a mű hangütése és egész tónusa, megfogalmazása mégis tévedhetetlenül egyéni”.³⁴

³² KOSZTOLÁNYI Dezső, *Énekeskönyv*, in K. D., *Egy ég alatt*, összegyűjt., szöveget gond., jegyz. Réz Pál, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977, 402. A cikk alatt az első megjelenés, oldalszám nélkül: „A Hét, 1912. február 11.” A megjelenés pontos adatai: K[OSZTOLÁNYI] D[ezső], *Énekeskönyv*, A Hét, 1912, 6/1144, 94–95.

³³ RÓNAV György, *Kosztolányi és a világirodalom*, in R. Gy., *A nagy nemzedék*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971, 189.

³⁴ RÓNAV László, *Kosztolányi Dezső*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1977, 46 (Nagy Magyar Írók).

A gyermekkor eklogáitól *A szegény kisgyermek panasza*ig

A múltba révedő Kosztolányi abban erősen túloz, hogy a cikluson a különböző kiadások során egyetlen betűt sem változtatott. Veres Andrást idézve:

Közismert, hogy *A szegény kisgyermek panasza*ival aratta első átütő sikerét. Az már kevésbé, hogy utóbb mindent megtett a siker tartósítása érdekében. Az újabb kiadásokat folyamatosan bővítette (nemcsak későbbi, hanem korábbi versekkel is) [...]. Mintha *A szegény kisgyermek*et tekintette volna az egyetlen autentikus verseskötetének, és úgy próbálta megvédeni a múlt idővel és a megszokással szemben, hogy újra meg újra javított-változtatott rajta.³⁵

A bővítés csaknem duplájára növeli a ciklus terjedelmét: a harmincnégyszere álló első kiadást Kosztolányi tizenhárom esztendő alatt másik harminc verssel gazdagította, ma hatvannégy vers alkotja *A szegény kisgyermek panasza*inak teljes kiadásait.

Ám, ha csupán az első kiadás harmincnégyszere versét tekintjük, akkor is el kell vetnünk az egyetlen ihlet sugallatára született kompozíció illúzióját: az első kiadás korpuszában az alkotás három fázisát különböztethetjük meg, és az első mindjárt két évet foglal magába.

„Életrajzot kérnek tőlem? Két fontos adatot közlök. Az egyik: 1885 virágvasárnapja. Ekkor születtem. A másik: 1909 szeptembere. Ekkor írtam meg legkedvesebb könyvem, amit ma is a legjobban szeretek: *A szegény kisgyermek panasza*it.”³⁶ A szeptemberi időpont annyiban bővítendő, hogy Kosztolányi Csáth Géának írt levelében már 1909. augusztus 14-én említi *A szegény kisgyermek panasza*it:

³⁵ VERES András, *Kosztolányi Nyugatja és a Nyugat Kosztolányija*, in ANGYALOSI Gergely et al., *Nyugat Népe. Tanulmányok a Nyugatról és koráról*, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2009, 91–92.

³⁶ *Kosztolányi Dezső önéletrajza*, in *Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja*, [Budapesti Újságírók Egyesülete], [Budapest], 1911, 338.

„Néhány nagy dolgot írtam – többek közt egy összefüggő lírai-epikai elbeszélést – versekben – a gyerekkoromról – s ennek és a többinek igazán örülök.”³⁷ Azt ugyan nem részletezi, az „összefüggő lírai-epikai elbeszélés” hány versből áll össze, és főképp melyekből, de ha ezt a közlését kiegészítjük a Babitsnak 1909 szeptemberében írt levele egyik mondatával, máris pontosíthatunk: „Verseim jelenleg Osváthnál [!] vannak, minthogy a könyvem a Nyugattal szeretném kiadni.”³⁸ Az Országos Széchényi Könyvtárban megtalálható ugyanis a ciklus tizenennyolc versének egy autográf, de letisztázott kézirata, melynek címlapján ugyancsak a „Budapest. 1909”³⁹ datálás olvasható. E kézirat tizenennyolc verset tartalmaz, és az anyag – egy vers kivételével – megegyezik a *Nyugat* 1910/7. számában közölt blokkal:

Kézirat	<i>Nyugat</i> , 1910/7
Mint aki a sínek közé esett...	Mint aki a sínek közé esett...
És látom Őt, a Kisdedet	És látom Őt, a Kisdedet
Az első ősz	
A doktor bácsi	A doktor bácsi
Ó, a halál	Ó, a halál
Azon az éjjel	Azon az éjjel
Már néha gondolok a szerelemre	Már néha gondolok a szerelemre
Este, este...	Este, este...
A kis mécs	A kis mécs
Mi ez, mi ez?	Mi ez, mi ez?

³⁷ KDLN, 191.

³⁸ KDLN, 193. Réz Pál a levél datálásánál a szeptember 4-ét valószínűsíti.

³⁹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszzai*, kézirat, OSZKK, Quart. Hung. 2173. A kéziratot Kosztolányi 1919. március 1-jén küldi el Rédey Tivadar kérésére a Nemzeti Múzeumnak az alábbi levél kíséretében: „Kedves uram, természetesen szívesen engedem át a *Szegény kisgyermek panaszzai* kéziratát a Nemzeti Múzeum számára. Engem is úgy érdekel, mint valami ereklje. Egy-szer, ha ott járok, az engedelmevel megtekintem én is. Vagyok igaz híve Kosztolányi Dezső”. (KDLN, 429.)

Kézirat	<i>Nyugat</i> , 1910/7
Én félek	Én félek
Akárcsak egy kormos szénégető	Akárcsak egy kormos szénégető
Féltizenkettő	Féltizenkettő
Mi van még itt?	Mi van még itt?
Ha néha-néha meghal valaki	Ha néha-néha meghal valaki
Milyen lehet az élet ottkivül?	Milyen lehet az élet ottkivül?
Nagy társaság	Nagy társaság
Másként halálos csend és néma untság	Másként halálos csend és néma untság

Éppen az egyetlen eltérés alapján valószínűsíthető, hogy az OSZK-ban őrzött kézirat megegyezik az 1909 szeptemberében Osvát és a *Nyugat* számára letisztázott változattal. Akkor ugyanis, mint a levélből kiderült, Kosztolányi nem folyóirat-publikációt, hanem kötetkiadást vár a *Nyugattól* – ami azt is jelenti, hogy a verseket átengedi más folyóiratnak közlésre. Így jelenik meg *Az első ősz* kezdetű vers 1919. október 3-án az *Új Időkben*, ugyancsak *Az első ősz* címmel, de egy figyelemreméltó annotációval: *A gyermekkor eklogáiból*⁴⁰ – úgy tűnik, Kosztolányi először ezt a cikluscímet dédelgette magában. Osvát viszonylag hamar dönthetett arról, hogy önálló kötetként nem adja ki a ciklust, mert több folyóiratközlés ebből a tizenennyolc versből nem született 1910. április 1-jéig, a *Nyugatban* megjelent blokkig, azaz Kosztolányi immár tudatosan tartogathatta az anyagot Osvát folyóirata számára.

Kosztolányi 1909 ősztől egyre jobban ráhangolódik a majdani ciklus tematikájára, mint ez az *Élet* hasábjain megjelenő, Vampa álnéven írt cikkeinek témáiból is kiderül. Szeptember 26-án a *Csendes szeptemberi estékben* az Osvátnak leadott kézirat verseinek, az *Este, este...*, illetve az *Én félek* kezdetűnek az „*És bezárjuk ajtainkat*”, illetve a „*Zörgő szekéren az idegen ember / Tudom, hogy elvisz engem is egy éjjel*” sorai konkretizálódnak:

⁴⁰ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Az első ősz*, ÚI, 1909/40, [október 3.], 308.

Csakugyan valami elernyesztő intimség van ilyenkor a levegőben. Menekülünk az emberek elől, jól bezárjuk az ajtónkat s az ablakunkat. De bezárjuk a lelkünk ajtait, ablakait is. Nem engedünk be semmiféle külső benyomást. Félünk az idegen emberektől. Minden ismeretlen hangra megrezzenünk s fázékonyan húzódunk el a tolakodó érzésektől és a jövővény-gondolatoktól. Magunkra akarunk maradni. A családiasság s az emlékek perceit éljük.

Ugyanennek az írásnak az elején hivatkozik Jammes-ra is:

Nem sok történik ilyen esteiken. Mintha a mult ismétlődne meg. Mostan is úgy ülök itt, mint tavaly. A kezemben az a könyv, amit tavaly forgattam: Francis Jammes.⁴¹

Decemberben többször találkozunk a gyermekek felemlegetésével. *A gyermek arca* című tárca így kezdődik:

Sokszor elnézek egy arcképet, egy kis gyerek arcképét és rajta tanulmányozom a gyermek fiziognomiáját. A saját arcképem ez. Különös érzésekkel veszem a kezembe és néha csodálkozva, néha mosolyogva, néha riadtan teszem vissza abba a selyem-kazettámba, amelyben emlékeimet tartom. [...] Ez lennék én? Ez a naiv tejarc, ezek az igénytelen szemecskék, ez az engedelmes selyemhaj jelentették egykor másoknak, idegeneknek nevemet, egyéniségemet, egész valómat? Hisz meg se ismerném. Ha egy idegen albumban látnám sok-sok más arckép között, fel se rezzennék, hanem közönyösen lapoznék tovább. Mégis végzetes rokonságban állok vele.⁴²

⁴¹ VAMPA [KOSZTOLÁNYI Dezső], *Csendes szeptemberi esték*, Élet, 1909/39, [szeptember 26.], 412–413.

⁴² VAMPA [KOSZTOLÁNYI Dezső], *A gyermek arca*, Élet, 1909/50, [december 12.], 776.

A Szegény kis fiúk, szegény kis leányok című tárcája⁴³ pedig nem (az iskolai koedukációt propagáló) témája, hanem elsősorban a címe miatt érdekes – mint láttuk, októberben még *A gyermekkor eklogáiból* címet tervezte Kosztolányi, az 1910. április 1-jei *Nyugatban* viszont már a mai címén szerepel a ciklus: lehet, hogy éppen e tárca címe adta hozzá az ötletet.

A ciklus megírásának második fázisát ismét egy levél segít behatárolni, amelyben Kosztolányi Lányi Hedának dicsekszik: „folytatom *A szegény kisgyermek panaszai*-t, pár nap múlva egészen befejezem, s aztán sajtó alá rendezem, és június közepén megjelenik”.⁴⁴ A levelet Réz Pál – kérdőjelesen – 1910 áprilisára datálja. Eszerint Kosztolányi ekkorra már megállapodott Gömöri Jenővel, és ennek, valamint a *Nyugat*-publikációnak inspiráló hatására bővíti ciklusát. Az ebben a fázisban keletkezett verseket már a végleges cím és a koncepció ismeretében, azaz *A szegény kisgyermek panaszai* összefoglaló cím alatt, de külön versenként cím helyett csupán kezdősorral jelölve, és – a ciklusszerűséget kicsiben is hangsúlyozva – sosem egyesével, hanem több verset sorjáztató blokkokban adja oda a folyóiratoknak. Két ilyen nagyobb blokk jelenik meg, mindkettő május végén – ez is valószínűsíti a versek áprilisi keletkezését.

Folyóirat	Versek
<i>Renaissance</i> , 1910/2, [május 25.], 121–122.	Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok Mostan színes tintákról álmodom Oly jó ébredni A nagyanyámhoz vittek el aludni
<i>Vasárnapi Újság</i> , 1910/22, [május 29.], 462.	A délután pezsgett a poros utcán Jaj, az estét úgy szeretem Ilyenkor a szobánk, mint a sziget A sakk Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál Menj, kisgyerek

⁴³ VAMPA [KOSZTOLÁNYI Dezső], *Szegény kis fiúk, szegény kis leányok*, Élet, 1909/52, [december 26.], 873–874.

⁴⁴ KDLN, 205.

A harmadik fázis a megírás dátumát tekintve a legkorábbi – és időben a leghosszabb – a három közül. Kosztolányi, alighanem már közvetlenül a kötet összeállításakor, szétnéz a *Négy fal között* megjelenése (1907. május) óta folyóiratban publikált verseiben, és a tematikailag ide illőket beemeli a ciklusba. Ezek a következők:

Folyóirat	Vers eredeti címe	Kezdősor (SZKP1-kezdet)
<i>Budapesti Napló</i> , 1907/125, [május 26.], 2.	Nyári délután otthon	Künn a sárgára pörkölt nyári kertben
<i>Új Idők</i> , 1908/1, [január 1.], 6.	A mi régi óránk	Ódon, ónémet, cifra óra
<i>A Hét</i> , 1908, 33/962, [augusztus 16.], 525.	Anyám. Egy régi fotográfia	Anyuska régi képe
<i>A Család</i> , 1909/12, [június 16.], 9.	Délutánok	A délutánoktól mindig búsan futottam
<i>Nyugat</i> , 1909/14, [július 16.], 67.	Húgom	A húgomat a bánat eljegyezte

Ezeknek a verseknek a legutolsó pillanatban történt beillesztésére utal az a körülmény is, hogy kettejüket Kosztolányi a kötet megjelenése előtti napokban közli újra. A *Független Magyarország* 1910. július 3-i számában a *Künn a sárgára pörkölt nyári kertben* kezdetű verset jelenteti meg, furcsamód a cikluscím említése nélkül, *Nyári délután otthon* önálló címmel. Érthetetlennek tűnhet, hogy Kosztolányi, aki 1909 októbere óta nem szerepelteti önálló címmel a leendő ciklusba illesztett költeményeket, a kötet megjelenése előtti pillanatban, egyetlen alkalommal mégis kivételt tesz. A textológiai vizsgálat szolgál valószínű válasszal erre a meglepetésre: a *Független Magyarország* szövegközlése tökéletesen azonos a *Budapesti Napló*ban 1907-ben közölt változattal. A központosítástól a helyesíráson át (*Ebéd utáni* kontra *Ebédutáni*; *Öreg anyó* kontra *Öreganyó*) a szövegvariánsokig (*kenyérhaj* kontra *kenyérhéj*, és az utolsó előtti sor eredetileg rímhívóként működő zárata: *csendjiben*, amit

A *Hét*ben és a kötetben is a természetesebben hangzó, de nem rímelő *csendjébenre* javított a költő) olyan azonosságok figyelhetők meg itt, amelyek e két közlést a vers közbeeső folyóiratközlésétől és a kötetközlésektől egyaránt markánsan megkülönböztetik. Könnyen elképzelhető tehát, hogy egy, a kötetet közvetlenül megelőző napilapközlés hirtelen felmerült lehetőségére Kosztolányi a *Budapesti Napló* szövegkivágását küldte el külön kommentár nélkül a *Független Magyarországnak* – hacsak nem kalózközlésről van szó.

A másik újraközlés „szabályosabbnak” mondható: a *Húgom* jelenik meg a *Bács megyei Napló* 1910. július 10-i számában, *A húgomat a bánat eljegyezte*... önálló címmel ugyan, de annotációban feltüntetve *A szegény kis gyermek panaszaiából* megjegyzést.

„A Modern Könyvtár jelen füzetét alkotó vers-ciklus nagyobb része megjelent elszórtan, a különböző szépirodalmi folyóiratokban.”⁴⁵ A „nagyobb rész” a túlnyomó: a folyóirat-publikációk tanúsága alapján az első kiadás harmincnégy verséből harminchárom beilleszthető a keletkezésnek ebbe a három fázisába. Egyetlen versnek, *Az iskolában hatvanan vagyunk* kezdetűnek kötet előtti megjelenéséről nincs adatunk. Első folyóirat-publikációjára a kötet után néhány nappal, július 17-én megjelenő *Élet*-blokkban találtunk rá, ahol három másodközléssel (*Mint aki a sínek közé esett*...; *És látom Őt, a Kisdedet*; *A doktor bácsi*) szerepel együtt. Nem tudjuk, korábban felbukkant-e egy mostanáig nem átnézett, marginális jelentőségű folyóiratban, vagy a csupa újraközlés értékét emelendő egyetlen nővumként illesztette Kosztolányi a blokk végére.

⁴⁵ [GÖMÖRI Jenő], *Kosztolányi Dezső [Előszó]*, in SZKP1, 3.

Az elsőtől a harmadik kiadásig (Modern Könyvtár, 1910–1911)

Azt sem tudjuk pontosan, a *Nyugat* miért választotta a folyóirat-publikációt a kötetkiadás helyett – de erre a talányra valamegyest már rávilágít két írásos forrás. Az egyik Fenyő Miksa levele, amelyet 1910. június 14-én írt Hatvany Lajoshoz – Kosztolányi nevének említése nélkül. Fenyő szerint a *Nyugat*nak azért kellene minél hamarabb részvénytársasággá alakulnia, mert jelenleg nincs anyagi lehetősége rá, hogy a számára fontos szerzőket magához kösse. Ennek kapcsán hozza szóba a könyvkiadást is:

Én már fél év előtt megpendítettem egy új „Magyar Könyvtár” elvét. Próbáltam összeállítani egy sorozatot, és egész szép volt; kiszámítottam, hogy kellő befektetéssel ez egész jól jövedelmező vállalat volna. Ellenben jött egy Gömöri nevű úr, aki ezt megcsinálja (vagy legalábbis megcsinálni igyekszik), egymás után szerez a *Nyugat* íróitól könyveket s nekünk a legnagyobb nehézségekbe kerül, hogy őket a vállalatától visszatartsuk. Szóval amit mi nagy munka, nagy költségek árán megcsináltunk, annak gyümölcseit (igaz, hogy sovány gyümölcseit) mások gyűjtik be.⁴⁶

Az említett Gömöri Jenő huszonhét év távolából emlékszik vissza a Modern Könyvtár indulására. Cikkének érdekessége, hogy szintén a *Nyugat* ódzkodásának firtatásával kezdi, és onnét kanyarodik saját vállalatának bemutatására:

Láttam, hogy az új irodalom, amely Adynak s a *Nyugat*-nak nevével korszakot jelent irodalmunkban, arra nem gondol, hogy széles tömegekbe bocsássa le gyökereit; vagy talán a *Nyugat* nem tartotta lehetségesnek, hogy az exkluzivitásából

való kilépése jelentősebb eredménnyel járhasson az új irodalomra, az új írókra és a közönségre nézve.

Beszéltem két pesti kiadóval a dologról, akik azonban – nem lévén éleslátók, azután meg valószínűleg látva „hihetetlen” fiatalságomat – hallani sem akartak róla. Szereztem tehát 400 koronát, ami akkor egész vagyon volt, és a saját pénzemen, a Thököly-úti Jókai-nyomdában kinyomattam a Modern Könyvtár első három füzetét. Sziklai Jenőt, akinek az első három füzetet bizományba adtam volt, megkértem, hogy a füzetekben ő szerepeljen mint kiadó, mert magam nem akartam kiadóként szerepelni, azonban mindenki tudta, írók és kiadók között, hogy nemcsak szerkesztettem, hanem magam is adtam ki az első füzeteket. A Könyvtár első három füzete – csak ez a három – zöldszínű fedőlappal jelent meg (ez az első három füzet ma már könyvészeti ritkaság) s az egyes szám ára: 40 fillér volt.

A közönség körében hihetetlen rövid idő alatt nagyon népszerűek lettek a Könyvtár füzetei, most már hamar észreveték a kiadók is, hogy „ezzel lehet valamit csinálni” és többen megizenték, hogy hajlandók lennének a könyvtár további kiadását vállalni. Azt persze tudták, hogy magamnak nincs pénzem a könyvtárt tovább folytatni és ezt a helyzetemet természetesen ki akarták használni: hogy ingyen juthassanak a Könyvtárhoz. Tekintve, hogy magam képtelen lettem volna a kiadási költségeket tovább is fedezni, kénytelen voltam az egyik ajánlatot elfogadni. Áadtam az egész Könyvtárt szöröstül-böröstül, ingyen és a tulajdonjoggal együtt, a Politzer Zsigmond és Fia budapesti könyvkereskedő és kiadó cégnek! Itt szerkesztettem körülbelül egy évig a könyvtárt. Itt már új, szürkésbarnó fedőlappal jelent meg a Könyvtár, majd, körülbelül a 30-ik számtól kezdve, azzal a barnásszínű, nagy pirosbetűs MK-ás fedőlappal – Kozma Lajos tervezete és rajza volt –, amely a legnépszerűbbé vált a Modern Könyvtár összes fedőlappjai közül. A Politzer-kiadó cég azután körülbelül egy év múlva eladta a Könyvtárt az Athenaeum irodalmi és

⁴⁶ *Levelek Hatvany Lajoshoz*, szerk. HATVANY Lajosné, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967, 92 (85. levél).

nyomdai r.-t.-nak, amely mindenáron át akarta venni a már igen népszerűvé vált sorozatot. Ez időtől kezdve egészen 1915 márciusáig az Athenaeumnál szerkesztettem azt.⁴⁷

A szegény kisgyermek panaszai a Modern Könyvtár három korszakának illusztrálására is ideális példa. Az első kiadást még Sziklai Jenő jegyzi – ezek szerint: névleg – kiadóként, a másodikat Politzer Zsigmond és Fia, a harmadikat már az Athenaeum.

Az első kiadás tehát Gömöri Jenő szerkesztésében jelenik meg, a Modern Könyvtár második, egyszersmind harmadik köteteként, ugyanakkor Magyar Költők sorozat római egyessel jelölt elemeként. A második-harmadik kötet problémáját alighanem egy sajtóhibának köszönhetjük: a könyv külső címlapján egy nagy 3-as szám látható a Modern Könyvtár elnevezés alatt, a belső címlap alján viszont szöveggel tüntetik fel: *Modern Könyvtár 2*.

A megjelenés pontos dátumának meghatározásában a mutatóványokra és recenziókra, illetve Csáth Géza egy levelére támaszkodhatunk. A *Bácsmegyei Napló* értesít elsőként a megjelenésről, július 10-én:

Kosztolányi Dezső új kötete. Mai lapunkban egy csodaszép költeményt talál az olvasó. A vers Kosztolányi Dezső legújabb kötetéből való. A kötet, melynek címe: „Egy szegény kis gyermek panaszai” most jelent meg a Modern Könyvtárban. Ez a verskötet Kosztolányi műveinek első olcsó negyven filléres kiadása. Addig is, amíg a kötetet részletesen ismertetjük, felhívjuk rá a publikum figyelmét. A verskötet 40 fillérért bármely szabadkai könyvkereskedésben kapható.⁴⁸

A kötet címének pontatlan idézése ha nem is bizonyítja, de felveti azt a lehetőséget, hogy a szerkesztő még csak levélből értesült a

⁴⁷ GÖMÖRI Jenő Tamás, *Emlékezés a „Modern Könyvtár”-ra*, Literatura, 1937/18, 328–329.

⁴⁸ [Szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső új kötete*, BMN, 1910/155, 4. A „csodaszép vers” *A hugomat a bánat eljegyezte* címmel jelenik meg az újság 2. oldalán.

könyv megjelenéséről, de a példány még nem jutott el hozzá. A *Független Magyarország* július 13-án, tíz nappal a *Künn a sárgára pörkölt nyári kertben* közlése után ad közre újabb két verset (*Már néha gondolok a szerelemre; A hugomat a bánat eljegyezte*) az alábbi bevezetéssel: „A Szegény kisgyermek panaszai. Kosztolányi Dezső lírai ciklust írt ezen a címen. Most jelent meg a Modern Könyvtárban. Innen való ez a két vers.”⁴⁹ Csáth Géza pedig július 14-én már Újtátrafüredről említi öccsének, Brenner Dezsőnek, a kötetet: „Desiré kisökönyvét olvastam Drága szép dolgok, teljesen el vagyok ragadtatva.”⁵⁰ Tekintve, hogy a könyvnek még Budapestről is meg kellett érkeznie, a megjelenést július 10–12-e tájára, talán 11-e hét-főre valószínűsíthetjük.

A kötetben harmincnégy vers foglal helyet, az alábbi sorrendben:

- *Mint aki a sínek közé esett...*
- *És látom Őt, a Kisdedet*
- *A doktor bácsi*
- *Ó, a halál*
- *Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok*
- *Azon az éjjel*
- *Már néha gondolok a szerelemre*
- *Az iskolában hatvanan vagyunk*
- *Mostan színes tintákról álmodom*
- *Este, este...*
- *A kis mécs*
- *Mi ez, mi ez?*
- *Én félek*
- *Ódon, ónémet, cifra óra*
- *Akárcsak egy kormos szénégető*
- *Anyuska régi képe*
- *Féltizenkettő*

⁴⁹ FMO, 1910/166, 1.

⁵⁰ CSÁTH Géza, *1000 × ölel Józsi. Családi levelek 1909–1912*, sajtó alá rend., utószó BESZÉDES Valéria, Szabadka, Szabadegyetem, 2008, 41 (Életjel Könyvek, 123).

- *Künn a sárgára pörkölt nyári kertben*
- *A délután pezsgett a poros utcán*
- *Az első ősz*
- *Ha néha-néha meghal valaki*
- *Mi van még itt?*
- *Milyen lehet az élet ottkivül?*
- *A délutánoktól mindig búsan futottam*
- *Ilyenkor a szobánk, mint a sziget*
- *A sakk*
- *Jaj, az estét úgy szeretem*
- *Oly jó ébredni*
- *A húgomat a bánat eljegyezte*
- *Nagy társaság*
- *A nagyanyámhoz vittek el aludni*
- *Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál*
- *Másként halálos csend és néma untság*
- *Menj, kisgyerek*

Mint látható, a korábban és később keletkezett versek úgy gazdagítják az első, a *Nyugat* április 1-jei számában megjelent folyóiratblokkot, azaz a tulajdonképpeni magot, hogy annak versei egymáshoz képest nem mozdulnak el eredeti helyükről – feltűnik ugyanakkor, hogy a kéziratban még igen nyomatékos helyre sorolt *Az első ősz* mennyivel hátrébb került a ciklus mostani változatában.

Gömöri Jenő *Kosztolányi Dezső* címmel egyoldalas előszót is ír a könyv elé, ahol – az életrajz és az eddigi életmű gyors bemutatása után – a nagyívű kompozíciót emeli ki a ciklus fő vonzerejeként. Ezzel ugyanazon, kötetszinten megbonthatatlan egység mellett érvel, mint Kosztolányi tette a ciklus kitalálásakor, 1909 augusztusában:

Különös irodalomtörténeti jelentősége „A szegény kisgyermek panaszai”-nak, hogy az első hosszabb vers-ciklus jelenik

meg vele az új magyar költészetben, amelyben ma az egészen kis versek, a hatstrófák, élők virágkorukat.⁵¹

Az első kiadást Seyfert Ottó címlapja, illetve az első vers fölé és az utolsó alá rajzolt egy-egy illusztrációja díszíti.

A *Világ* 1910. november 13-án megjelent könyvismertetése már így kezdődik: „Modern könyvtár. Szerk. Gömöri Jenő, Politzer Zsigmond”,⁵² azaz a szerző nélkül megjelent írás már a második kiadással foglalkozik. Feltételezve, hogy a *Világ* hamar reagált a megjelenésre, az újabb kiadást november első felére tehetjük – ebben erősít meg Gömöri Jenő kibővített előszava is, amely lábjegyzetben egészíti ki az életrajzt az alábbi megjegyzéssel: „A »Hét« szerkesztőségéből 1910. októberében kivált. GJ”.⁵³ Gömöri eddigi gondolatait egy Ady és Kosztolányi líráját egybevető passzussal toldja meg, melynek célja a két költő keltette hatás egybevetése, ugyanakkor költészetük különbségeinek tisztázása.

Ady költészete az iskolásságra sokkal hajlamosabb s kedvezőbb motívumokkal teltebb, kedvezőbb egy költészeti – Ady- – iskola kifejlődésére, míg a Kosztolányi költészete csírájában s kifejlődésében sokkal több egyéni csírájú s egyénhez kötöttebb motívumot rejt és sokkal több utánozhatatlant, dacára, hogy e motívumok az egyéniség látszatának megőrzése mellett is sokkal könnyebben eltanulhatók, mint az Ady költészetének egyéni márkájú motívumai.⁵⁴

Nem biztos, hogy ez a bevezető Kosztolányi sugalmazására született – az összeméredzkedés Adyval ugyanakkor aligha lehetett kedve ellenére, hiszen, mint azt Veres András megállapítja:

⁵¹ [GÖMÖRI Jenő], *Kosztolányi Dezső*, [Előszó], in SZKP1, 3.

⁵² [Szerző nélkül], *Modern könyvtár*. Szerk. Gömöri Jenő, Politzer Zsigmond, *Világ*, 1910/196, 14. [Annotáció: *Ismertetés A szegény kisgyermek panaszairól.*]

⁵³ GÖMÖRI Jenő, *Kosztolányi Dezső*, [Előszó], in SZKP2, 3. Az előszó változatlan formában, *Kosztolányi Dezső. Előszó a „Szegény kisgyermek panaszai” második kiadásához* címmel jelenik meg a harmadik kiadásban is. Ott már olvasható a datálása is: „Budapest, 1910. október hó.” In SZKP3, 4.

⁵⁴ GÖMÖRI Jenő, *Kosztolányi Dezső*, [Előszó], in SZKP2, 4.

Nem felejtette el a „kegyetlen, ember-tipró” bántást, *A szegény kisgyermek panasza* 1910-ben írt záródarabjában (tehát hangsúlyos helyen) ismét ironikus gesztussal vett elégtételt az „irodalmi író” minősítésért.⁵⁵

A címlap tetején olvasható második kiadás megjelölésén kívül még két könyvészeti adat érdemel figyelmet: változatlanul marad a Magyar Költők I. megjelölés, viszont a 2. szám helyett 3. számként találkozunk az új kiadással. A versek sorrendje és szövege nem változik, sőt az első tizenkét oldalon a tördelése is azonos az első kiadásával – ott azonban a *Mi ez, mi ez?* kezdetű verset emitt, a második kiadás alig kisebb betűinek köszönhetően, beszorítják egy oldalra, és ettől kezdve rendre máshol találjuk az oldaltöréseket, míg végül az első kiadás harmincadik lapjával szemben itt már a huszonnyolcadik lapon véget ér a főszöveg. A helyesírás egy-két ponton módosul (például a *Másként halálos csend és néma untság* kezdetű vers második sorának utolsó szava az első kiadásban *utcák*, a második és harmadik kiadásban *uccák* változatban szerepel), ez is jelzi, hogy a szöveget újraszedték.

A címlapot Kozma Lajos rajzolta, az első vers felett található rajz szintén más, mint Seyfert Ottóé volt – talán ez is Kozma Lajostól való.

Kétségtől rendkívüli sikert jelez az a tény, hogy a Modern Könyvtár harmadszor is kiadja a kötetet, immár az Athenaeum gondozásában, de a másodikhoz hasonlóan a Magyar Költők sorozat első, a Modern Könyvtár 3. számaként. Gömöri Jenő előszavát is az előző kiadásból veszik át, külön jelezve is: „Előszó a »Szegény kisgyermek panasza« második kiadásához.” Ez a kiadás legkorábban

⁵⁵ VERES András, *Kosztolányi Ady-komplexuma. Filológiai regény*, Budapest, Balassi Kiadó, 2012, 48. Kosztolányi ellentmondásos viszonyulását Adyhoz többen tárgyalták. Veres András maga is hivatkozik Rónay László *Analóg jelenségek Kosztolányi és Ady költészetében* című tanulmányára. (In RÓNAY László, *Szabálytalan arcképek*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982, 111–132.) Szegedy-Maszák Mihály *A versfűzér folyamatszerűsége* című tanulmányában (in SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram, 2010, 18–73) szintén a záróvers Ady-reflexióját hangsúlyozza, az „irigy szemek keresztűze közé menj, / hadd nézzék benned, mi az irodalmi” szöveghelyet kiemelve (i. m., 44).

1911 decemberében jöhetett ki a nyomdából. Gömöri Jenő előszavának azon mondatát: „Írt egy egyfelvonásos mesejátékot »Lótoszevők« címmel, amely azonban még megjelenésre vár”, *-gal jelölt lábjegyzettel egészíti ki: „Azóta megjelent már a »Kritika« című folyóirat kiadásában, 1911-ben.”⁵⁶ A címlap verzőja pedig már megjelent kötetként sorolja az *Őszi koncert – Kártya* és a *Bolondok* című kötetet, illetve Hugo von Hofmannsthal *Prológus*ának fordítását, melyet Schnitzler *Anatol* című darabjához írt. Márpedig a Schnitzler-darab 1911 márciusában, az *Őszi koncert – Kártya* május végén, a *Bolondok* pedig csak november végén jelent meg a Modern Könyvtárban.

A harmadik kiadás, nyilván a nagyobb betűk miatt, eddig a legvastagabb: harminckét oldalon hozza a ciklust, illusztrációt viszont nem közöl. A szövegben apróbb változásokat figyelhetünk meg a helyesírásban és a központozásban (például a *Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál* kezdetű vers tizedik sora az első-második kiadásban vesszőre, a harmadik kiadásban pontra végződik), a sorrendben és a szövegben azonban továbbra sincs változás.

Ez annál meglepőbb, mivel Kosztolányi az 1911-es év nyarán-őszén a folyóiratközlések szintjén már – annotációkkal külön kiemelve – jelentősen bővítette ciklusát. Három különböző folyóiratban, négy különböző alkalommal összesen tizenegy vers jelent meg így, de a különböző forrásokban egyazon annotációval: *Új* (vagy *Uj*, a folyóirat betűkészletétől függően) *versek „A szegény kisgyermek panasza”-ból*.

Folyóirat	Annotáció	Kezdősor (SZKP-kezdés)
<i>Új Idők</i> , 1911/28, [július 9.], 34.	<i>Új versek – „A szegény kisgyermek panasza”-ból</i>	Szegény anyám csak egy dalt zongorázik Én öngyilkos leszek... A játék
<i>Világ</i> , 1911/161, [július 9.], 1.	<i>Uj versek „A szegény kisgyermek panasza”-ból</i>	Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska És ott egy vén vidéki gyógytár A rosszleányok – mondják – arra laknak

⁵⁶ SZKP3, 3.

Folyóirat	Annotáció	Kezdősor (SZKP-kezdet)
Vasárnapi Újság, 1911/23, [június 4.], 454.	Új versek „A szegény kisgyermek panaszai”-ból	A rokonok Kip-kop, köveznek
Vasárnapi Újság, 1911/38, [szeptember 17.], 754.	Új versek „A szegény kisgyermek panaszai”-ból	A kis kutya Úgy élünk együtt, két kis idegen A rút varangyot véresen meg- öltük

Annak, hogy ezeket a verseket Kosztolányi mégsem illeszti be a harmadik kiadásba, egyetlen oka lehet: arra az illusztris díszkiadásra tartogatja őket, amelyről már alighanem ekkor tárgyal, de ami csak két esztendővel később, 1913 karácsonyán jelenik meg Tevan Andornál.

A negyedik kiadás (Tevan, 1913)

A bécsi Graphische Lehr und Versuchsanstaltban eltöltött tanulóévek után Tevan Andor 1909-ben tért haza. A Nil írói néven publikáló Dapsy Gizella *El nem küldött levelek* című verseskötetének kiadásával mutatkozott be 1910-ben, majd a költőné férjének, Rozsnyai Kálmánnak előbb egy Sydney Carton álnéven írt Oscar Wilde-tanulmányát, utóbb a *Vera, a nihilista lány* című Wilde-drámafordítását adta ki 1911-ben. Szauder Mária szerint „Tevan Andor fiatal nyomdászt Rozsnyai Kálmán vitte el 1910-ben a New York kávéház íróihoz, itt kerül közelebbi kapcsolatba Kosztolányival is, ki melegen támogatta terveit.”⁵⁷ A Tevanra emlékező Szántó Tibor úgy tudja, a Rozsnyai házaspár összehozta Tevant Franyó Zoltánal, a valódi kulcsszereplővel:

⁵⁷ SZAUDER Mária, *Kosztolányi Dezső négy levele Tevan Andorhoz*, ItK, 1970/2, 245. Vö. 15. lj.

Franyó Budapesten bemutatta az akkori irodalmi élet jelentős személyiségeinek. Tevan ettől kezdve szombatonként Pestre utazott, és este a New York kávéházban egy asztalnál ült a törzsvendégekkel, írókkal és művészekkel, akik közül a leghíresebbek is csak néhány évvel voltak idősebbek nála. Garmadával támadtak itt a jobbnál jobb ötletek.⁵⁸

Akárki mutatta is be Tevant Kosztolányinak, a „jobbnál jobb ötletek” közt könnyűszerrel felmerülhetett *A szegény kisgyermek panasza*inak az eddiginél igényesebb – és ennek megfelelően jobban honorált – kiadása, amit azonban egy új verseskötet, a *Mágia* megjelenésének kellett megelőznie. A két terv együtt haladt a megvalósulás felé, mint az Kosztolányi Tevannak írt, 1912. márciusi leveléből egyértelműen kiderül:

Kedves jó uram, a kötetem összeállítása sokkal nagyobb munkába kerül, mint gondoltam. Éppen ezért az elküldésről leteszek, és szombaton nyújtom át Önnek személyesen, amikor Budapesten lesz. Addig elkészülök a *Szegény kisgyermek panasza*-nak összeállításával is. Nagyon finom és tökéletes kötet mind a kettő. Önt csak arra kérem, hogy erre az utóbbira is kössük meg a szerződést, ugyanazokkal a feltételekkel, mint az előbbire, s mindkét szerződést foglaljuk írásba. A pénzt szombatig tudom nélkülözni, de akkor igen jólesnék, minél több, úgyhogy én 300 koronát kérnék, 200-at a *Mágiá*-ért, és 100 korona előleget a *Szegény kisgyermek panasza*-ra. Ez – azt hiszem – nem ütközik nehézségbe, ugyebár kedves jó és nemes Fischer, azaz Tevan Andor!⁵⁹

Egy júliusi levél pontosítja a megjelenések időpontját is:

⁵⁸ SZÁNTÓ Tibor, *Tevan Andor, a tipográfus*, in BARÓTI Dezső–SZÁNTÓ Tibor, *Költők barátja. Tevan Andor emléke*, Budapest, Magyar Helikon, 1979, 40 (Magyar Tipográfia).

⁵⁹ KDLN, 229. A Fischer név felemlítése utalás Samuel Fischerre, a berlini S. Fischer Verlag tulajdonosára. (Vö. KDLN, 907.)

Úgy gondolom, ez a kötet kora ősszel jön ki, *A szegény kisgyermek* pedig karácsony felé, karácsonyi ajándékkul. Ennek illusztrálására vállalkozott Bálint Rezső, fiatal, kiváló piktor, aki a kecskeméti művésztelepen lakik.⁶⁰

A *Mágia* kis csúszással végül 1912 novemberére megjelenik, viszont *A szegény kisgyermek panaszai* díszkiadása sokkal többet késik.

Ennek közvetetten talán a Tevan kiadóját bekebelezni szándékozó Athenaeum is az oka lehet.

Első könyvei sikere után ugyanis Ranschburg Viktor, az Athenaeum részvénytársaság ügyvezető igazgatója meghívta Tevant, hogy vállaljon állást a Társaság könyvkiadójánál, „hiszen egy olyan képességű fiatalembernek, mint ő, csak egy ilyen nagy vállalatnál lenne lehetősége a szabad szárnyalásra, ahol nagy jövő várna rá”. Tevan először az apjával beszélt az ajánlatról, majd közölte az igazgatóval: nehéz helyzetben van, hiszen édesapja minden vagyonát beleolte az ő kiadói kísérleteibe. Ranschburg felajánlotta, hogy a részvénytársaság kártalanításképpen megvásárolja Tevanék minden addig elkészült, elfekvő kiadványát a kiadói jogokkal együtt, és rendszeresen munkát biztosít a békéscsabai nyomdának. A kísértés nagy volt, hiszen a budapesti kiadó minden kiadói vagy tipográfiai kísérletéhez biztosíthatta a technikai és anyagi feltételeket. Tevan azonban sejtette, hogy tervei sorsa nemcsak ezeken a feltételeken múlik. A végleges döntés előtt Kosztolányitól, Karinthytól kért tanácsot. Az írók számára előnyös lett volna, ha kiadó partnerük egy nagy kiadvállalatnál vezető pozícióba jut, mégis mindketten lebeszélték az ajánlat elfogadásáról.⁶¹

⁶⁰ KDLN, 232.

⁶¹ SZÁNTÓ Tibor, *Tevan Andor, a tipográfus*, in BARÓTI Dezső–SZÁNTÓ Tibor, *Költők barátja. Tevan Andor emléke*, Budapest, Magyar Helikon, 1979, 40–41 (Magyar Tipográfia).

Amíg Tevan vívódása talán kiadói oldalról lassította a könyv készülését, addig Kosztolányi újabb és újabb, egymást olykor felülíró, nagyszabású terveinek is meglehettek a fékező hatásai. 1913 márciusában vagy áprilisában például – az előző évben favorizált Bálint Rezső helyett – másik illusztrátort ajánl, egyszersmind elvárásait is pontosan megfogalmazza.

Nagyon meg vagyok elégedve az összeállítással, azt hiszem, új feltűnést fog kelteni. Arra kérem, még a nyáron szedesse ki, lassan és gonddal, hogy a kefelevonatot átadhassam az illusztrátornak. *Három-négy remek illusztrációra gondolnék, amelyet valószínűleg Gulácsy Lajos fog írni.* A betűkről – *nagyon nagy, öklömnyi betűkről álmodom* – majd élőszóval. A formátum igen nagy. *A kötet ára: öt korona, vagy négy.* Jó lenne előfizetési felhívásokat nyomtatni. Annak idején kommunikét adok ki. Legyen a dolog ünnepi. (A kötethez két verses előszót, vallomást írok).⁶²

Az ünnepi igény jól megfér a praktikus megfontolással: az első kiadás 40 filléréhez képest ez a kötet minimum tízszer drágább, noha végül sem a Bálint-, sem a Gulácsy-illusztrációk, de még a verses előszók, vallomások sem készülnek el. Kosztolányi hol fokozza, hol lassítja az iramot. Május 1-jén még idegesen ír: „*A szegény kisgyermek* lekopogtatott verseit *türelmetlenül várom*. Ne tartson fel Dévénynél. Sürgős és fontos.”⁶³ Szeptemberben viszont két új vers beillesztését kéri tőle: „*A Szegény kisgyermek panaszai* két új, gyönyörű verssel bővül.”⁶⁴ A Tevan Andornak írt levelekből mindenekelőtt az válik világossá, Kosztolányi kedves kötete apoteózisának szánta ezt az újabb kiadást.

⁶² KDLN, 246.

⁶³ KDLN, 247.

⁶⁴ KDLN, 251. Az egyik vers kiléte kideríthetetlen, a *Mi ez? Mi ez?* után az *Én félek* és az *Ódon, ónémet, cifra óra* kezdetű vers következik, mindkettő benne volt már az első három kiadásban is. A másik vers a *Kisvárosi fotográfia*, erre később visszatérek.

A könyv teste igen *tetszik*. A papír jó. A betűk *kitűnőek*. He-lyeslem a tervét: vörös iniciálék, mindenütt vörös csillagok, *egy lapon csak egy vers*. A címlapról azonban talán beszéljünk még. Mindenesetre *megdöbbenően finomnak és egyszerűnek kell lennie – rajz nélkül – a betűk által*.⁶⁵

Kosztolányi 1910-ben még nem engedhette meg magának, hogy tipográfiai igényeket fogalmazzon meg, azóta megszerzett hírneve viszont már feljogosítja rá. Sőt arra is kiterjed a figyelme, hogy a szép könyv kellő hírverést kapjon, mint az egy novemberi, Tevan-nak írt leveléből kiderül:

Meg akarom kérni, hogy *A kis gyermek panaszai*-ra okvetlen tétessen fehér borítócédulát, amin vörös betűkkel a könyv betűjének stílusában ez álljon: Most jelent meg!! / Kosztolányi Dezső híres / versciklusának első / teljes kiadása.⁶⁶

A szegény kisgyermek panaszai díszkiadásának pontos megjelenéséről legtöbbet a röviddel utána következő verseskötet, a *Lánc, lánc, eszterlánc...* végére illesztett hirdetésből tudhatjuk meg:

1914. évi január hó elsején Kosztolányi Dezső *A szegény kisgyermek panaszai* c. verses ciklus teljes kiadása jelent meg, finom meritett papirososon, félpergament kötésben, 500 számozott példányban.⁶⁷

Szauder Mária már idézett cikkében részletesebben is foglalkozik a könyv tipográfiájával:

A szegény kisgyermek panaszai az Amatőr Tevan-féle díszkiadásban 1913 decemberében hagyta el a sajtót és könyvtárusi

forgalomba 1914 januárjában került. A kolofon és külső borítószalag közlik a könyv adatait: „Ezt a könyvet, mint az első *Amatőr Tevan*-kiadást ötszáz számozott példányban, 1913-ban készítette Tevan Adolf könyvnyomdája Békéscsabán.” Kosztolányi versciklusának ez az eddigi legteljesebb kiadása: 57 költeményt foglal magában. Kiállítása pontosan olyan, ahogy a költő leveleiben jóváhagyja vagy kiegészíti Tevan könyvterveit. Minden oldalon csak egy vers áll, mediaeval betűtípussal, cím nélkül. Nagy, piros, nyitott képű iniciáléval (a Tiemann-mediaevalis nagyobb fokozatával) indulnak a költemények, s versvégzödések apró, piros csillag jelzi. [...] Tevan számára az Insel-Verlag bibliofil kiadványai szolgáltatták a mintát*. Hosszúak, zsebformátuma is újszerű volt**. Kosztolányi e kötete indította meg azt a Tevan-sorozatot, mely csupán tipográfiai megoldásával nyerte el a bibliofil jelzőt, s egyben úttörőjévé vált a modern magyar könyvművészeti kiadványoknak.⁶⁸

Noha a verseket az első három kiadásban is csillagok választották el egymástól, arról szó sem volt, hogy minden vers új lapon kezdődhetne. Ezt és a többi látványos tipográfiai megoldást figyelembe véve természetesnek tűnik a név nélküli kritikus (alighanem Schöpflin Aladár) lelkesedő írása, amelynek címe, *A szegény kisember* [!] *panaszai* sajtóhibát sejtet:

Kosztolányi Dezső szép és meleg verseskönyve, melyet első megjelenésekor érdeme szerint méltattunk, most finom és izléses amateur-kiadásban jelent meg. Maga a tény is öröndetes, mert egy verses munkának nálunk vajmi ritka sikerét bizonyítja s azt az érdeklődést, mely a mi publikumunkban is ébredezni kezd olyan dolgok iránt, a melyek nem csupán a pillanatnyi szórakozás czéljára szolgálnak. De épp oly

⁶⁵ KDLN, 252. Az itt részletezett tipográfiai megoldások meg is valósultak.

⁶⁶ KDLN, 256.

⁶⁷ LLE, 45.

⁶⁸ SZAUDER Mária, *Kosztolányi Dezső négy levele Tevan Andorhoz*, ItK, 1970/2, 245–246. Vö. 15. lj.

örvendetes abból a szempontból is, hogy egy valóban értékes munka, mely először nagyon is szerény külsővel jelent meg, most tartalmához illő finom díszű kiállításban kerül a közönség elé s ez a külső talán emelni fogja magát a munkát is, feltűnőbbé teszi, elviszi olyan helyekre is, a hol a könyvtől külső szépséget is kívánnak. Külföldön mindennapos dolog, hogy kiválóbb költői alkotások egyre díszesebb kiállításban jelennek meg, nálunk, a hol a könyv iránti érdeklődés ma is elég lanyha s kevesen vannak, akik megkivánják, hogy a nekik kedves tartalmú könyvek a köznapinál díszesebb kiállításban jelenjenek meg, – annál ritkább az ilyen. Az amateur-kiadás vidéki nyomda műve s mint ilyen, örvendetesen bizonyítja, hogy nyomdaiparunk izlés, finomság és gondosság dolgában még a vidéken is szép fejlődésnek indult.⁶⁹

Furcsa, hogy a jó szemű Schöpflin – és a kritika általában – említés nélkül megy el a ciklus látványos bővülése mellett. Pedig a kezdeti harmincnégy verset hozzávetőlegesen kétharmadával, újabb huszonhárommal egészíti ki Kosztolányi, sorrendben a következőkkel:

- *Mult este én is jártam ottan*
- *Ti, akik zárt ajtóktól előtt szepegtek*
- *Ó, hányszor látlak mégis bennetek*
- *Mikor az este csendesen leszáll* (ÖGYK: *Mikor az este hirtelen leszáll*)
- *Lánc, lánc, eszterlánc*
- *Apámmal utazunk a vonaton*
- *Szegény anyám csak egy dalt zongorázik*
- *Én öngyilkos leszek...*
- *A rokonok*
- *Öreg anyó*
- *Halottak napján*
- *Miért zokogsz fel oly fájón, busan*

⁶⁹ [SCHÖPFLIN Aladár?], *A szegény kis ember [!] panaszai*, VÚ, 1914/4, [január 25.], 75.

- *A játék*
- *A kis kutya*
- *Úgy élünk együtt, két kis idegen*
- *A rút varangyot véresen megöltük*
- *A kis baba*
- *Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska*
- *És ott egy vén vidéki gyógytár* (ÖGYK: *Ott az a vén, vidéki gyógytár*)
- *A patikának üvegajtajában*
- *A rosszleányok – mondják – arra laknak*
- *Egyszer pedig magamba mentem*
- *Kip-kop, köveznek*

A bővítésnek három forrását különböztethetjük meg. Az első forrás az 1910 előtti versek csoportja. Kosztolányi újból előveszi *A szegény kisgyermek panaszai* első kiadása előtt született verseit, és kétszeresen is merít belőlük.

Egyrészt újrarostálja a *Négy fal között* után folyóiratokban publikált verseket, és közülük hármat beemel a mostani kiadásba:

Folyóirat	Vers eredeti címe	Kezdősor (SZKP4-kezdet)
<i>A Hét</i> , 1907, 38/915, [szep-tember 22.], 626.	Este a kertben	Mikor az este csendesen leszáll
<i>Vasárnapi Újság</i> , 1908/13, [március 29.], 242. <i>Képes Folyóirat</i> , 1908/13, [július eleje], 21.	A vonat-ablakból	Apámmal utazunk a vonaton
<i>Független Magyarország</i> , 1909/305, [december 25.], 69.	Az üvegajtó	Mult este én is jártam ottan

Másrészt magát a *Négy fal között* című kötetet üti fel, onnét át-emelendő versek reményében. Ebben a kritikának is lehetett némi szerepe. Kaffka Margit például, még a *Négy fal között*tről írva, már 1908-ban a gyermekkor megidézését emelte ki Kosztolányi lírájában, és két olyan versre is utalt, amelyek most átkerülnek a *Kisgyermek*-ciklusba:

A gyermekkor hihetetlenül gyöngéd rezgéseit hozta; halk szonáták álomhangjait régi szobákból, bólintó öreganyák egyiptomi gráciáját, lehelletfinom pasztellek édes, csodálatos bűbáját.⁷⁰

László Istvánnak, a *Kelet Népe* kritikusanak pedig még az 1910-ben leírt mondatai üthettek szöveget Kosztolányi fejébe:

„Álom fog át. És látom az anyám. Némán ül a szűz, hófehér szobába; A gyertya ég és vár a párna rám. És sir a pergő, gyöngyöző szonáta.” Aztán meg így: „Anyám nevet és újra fiatal.” Igen, ez a mi látásunk, ilyenek a mi gyermekkorunk évei, drága, örök emlékei. [...] E pszichéből egyébként és ezuttal nem ad tulsokat Kosztolányi. Idézett versét is még a „Négy fal között” verseskönyvéből vettem. Néhány más versét meg régebbi dolgaiból átkorrigálta, hogy éppen a „Kisgyermek panasza” lehessen.⁷¹

Ez az utóbbi megállapítás, mint láttuk, akkor nem volt igaz – Kosztolányi most igazolja. Első verseskötetének három versét veszi át, három olyan verset méghozzá, amelyek – a *Négy fal között*-ben nem egyedi módon – közös cím alatt, külön alcímekkel, tehát kvázi egyetlen versként jártak körül ugyanazt a témát. Ez a három vers – a kötetközlést megelőző folyóirat-publikációival együtt – a következő:

NFK1 cím	NFK1 előtti folyóiratközlés	Folyóirat cím	Kezdősor (SZKP4-kezdő)
Régi szobákban I. Űk-anyám	<i>Budapesti Napló</i> , 1906/318, [november 18.], 2.	Űk-anyám	Öreg anyó

⁷⁰ FRÖHLICHNÉ KAFFKA Margit, *Kosztolányi Dezső: Négy fal között*, Nyugat, 1908/1, [január 1.], 45–47.

⁷¹ LÁSZLÓ István, *Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panasza*, Kelet Népe, 1910/13–14, [szeptember 3.], 612.

NFK1 cím	NFK1 előtti folyóiratközlés	Folyóirat cím	Kezdősor (SZKP4-kezdő)
Régi szobákban II. Clementi-szonáta	<i>Budapesti Napló</i> , 1906/318, [november 18.], 2.	Clementi-szonáta	Miért zokogsz fel oly fájón, búsán
Régi szobákban III. Halottak napján	<i>Igazság</i> (Zombor), 1906/11, [november 1.], 20.	Reminiscencia	Halottak napján

A második forrást már a harmadik kiadás kapcsán említettem: arról a négy blokkról van szó, melyet Kosztolányi 1911 júliusa és szeptembere közt közöl az *Új Idők*, a *Világ* és a *Vasárnapi Újság* hasábjain. Ezek a versek a ciklus címének annotációként való feltüntetéseben, az önálló cím helyett a kezdősor szerepeltetésében és mindig csoportban történt közlésükben is egyértelműen jelzik Kosztolányi ciklusba komponáló szándékát.

Végül a bővülés harmadik forrása az 1912 májusa és 1913 karácsonya között született versanyag, amit szempontunkból szintén két részre kell osztanunk. Egyrészt a csak folyóiratban publikált versekére:

Folyóirat	Eredeti cím	Kezdősor (SZKP4-kezdő)
<i>Nyugat</i> , 1913/1, [január 1.], 24–25.	Lánc, lánc, eszterlanc	Lánc, lánc, eszterlanc
<i>Élet</i> , 1913/49, [december 7.], 1558.	Különös éji út az erdőn	Egyszer pedig magamba mentem

Ezekről a külön cím, az önálló közlés és az annotáció hiánya is elárulja, hogy a szerzői szándék nem feltétlenül sorolta őket ebbe a ciklusba.

Másrészt, szinte megdöbbentő módon, Kosztolányi legutóbbi verseskötetéből, a *Mágiából* is áthoz egy költeményt. Ezt egy, már idézett levelében külön meg is indokolja Tevannak: „A *Szegény*

kisgyermek panaszai két új, gyönyörű verssel bővül. [...] A második vers a *Kisvárosi fotográfia*, amely a *Mágia*-ban jelent meg. Ez is a ciklushoz tartozik, odavaló. Szedesse ki ezt is, és iktassa be ama kétstrófás vers után, amely a gyógyszerzárról szól.”⁷²

Mágia cím	Mágia előtti folyóiratközlések	Folyóirat cím	Kezdősor (SZKP4-kezdet)
Kisvárosi fotográfia	Nyugat, 1911/23, [december 1.], 921. Világ, 1912/206, [szep-tember 1.], 1. A Hét, 1912, 48/1186, [december 1.], 762.	Kisvárosi fotográfia	A patikának üvegajtájában

Végül három versnek (*Ti, akik zárt ajtó előtt szepegtek; Ó, hányszor látlak mégis bennetek; A kis baba*) az itteni kötetközlést megelőző publikációjára nem sikerült rábukkannunk.

A kötetnek leglátványosabb, de nem egyetlen változása a bővülés. Emellett nem feltűnően, de következetesen átalakul a kötet helyesírása is. Ezek a változások jelen kiadásunk szövegközlésében részletesen nyomon követhetők.

Két feltűnő példán érdemes megfigyelni, hogyan alakítja át Kosztolányi korábbi verseit „Kisgyermek-kompatibilissé”. A *Négy fal között*ből idehozott *Öreg anyó* első sora eredetileg így hangzott: *Magas karosszékedbe trónolsz*. A vershelyzetet a cím egyértelműen meghatározta. Minthogy azonban ebben a ciklusban nem használt címeket, Kosztolányi kénytelen volt a – ráadásul *Ük-anyám*ról *Öreg anyóra* módosított – címet is beépíteni az első sorba. Három szótagnyi helyet kellett teremtenie: kihúzta a kétszótagos jelzőt és az egyszótagos birtokragot, és a megváltoztatott cím máris a kezdősorba illeszkedett. A másik példa az *Apámmal utazunk a vonaton* kezdetű vers. Ennek eredeti (két) folyóiratközlése *A vonat-ablakból* címmel jelent meg, a régies helyesírással írt első sor mindkét esetben megegyezett a vers zárósorával: *Kék hold cikázik a fehér*

⁷² KDLN, 251. Vö. 64. lj.

havon. Ettől eltekintve szinte teljesen megegyezett a vers szövege a negyedik kiadásban közölttel – azaz teljes mértékben hiányzott belőle bármilyen utalás, amely a vershelyzetet a kisgyermekhez kapcsolta volna. Kosztolányi azért találhatta ki az apa szerepeltetését, és áldozta fel a keretes szerkezetet is, hogy az első sorba belejuttassa a gyermek pozícióját.

Sajátos helyzetben van a *Négy fal között*ből átemelt három vers, illetve a *Lánc, lánc, eszterlánc*. Előbbieket, *A szegény kisgyermek panasaiban* kötet szinten is újraközölt verseket Kosztolányi később, a *Négy fal között* éppen Tevannál megjelentetett második, harmadik és negyedik kiadásaiban (1917, 1921, 1922) megint közzéteszi, immár külön-külön versként és részben megváltoztatott címmel (*Öreganyám; Clementi szonáta; Halottak napja*). Ez azért furcsa, mert a *Négy fal között* anyagát radikálisan meghúzza, az eredetileg százhárom külön cím alá sorolt versből (ahol ez a három egynek számít!) csupán harmincnégyet hagy meg! Logikus megoldás lenne a más kötetekbe átlántált verseket kihagyni – az ezek szerint „slágerekre” fókuszáló Kosztolányi azonban nem így dönt. Még meglepőbb a *Lánc, lánc, eszterlánc* sorsa. Ez ugyanis a folyóirat-publikációt (*Nyugat*, 1913/1) követően előbb szerepel az 1913-as *Kisgyermekben*, mint – címadó versként – az 1914-es *Lánc, lánc, eszterláncban*. Vagyis – egyetlen esetben – tanúi vagyunk annak, hogy ki is vesz verset kedvenc kötetéből, noha később ez a szöveg is kettős életet él majd: ugyanúgy jelen lesz a *Lánc, lánc, eszterlánc* kötet bővített kiadásának tekinthető *Mák* első és második Tevan-kiadásában (1916, 1920), mint *A szegény kisgyermek panasaiban*.⁷³ Mindezen versek végleges pozícióját a lírai életműben csak az 1935-ös *Összegyűjtött költemények* jelöli ki – *A szegény kisgyermek panaszai*-ciklus javára.

⁷³ A *Mák* ráadásul a *Lánc, lánc, eszterlánc* kötet szövegközlését veszi alapul, így annak címadó verse párhuzamosan két változatban bukkan fel a különböző kötetekben. Ezt a váltakozást leglátványosabban a vers 35. sorában a két főnév sorrendcseréje illusztrálja. SZKP4 (1913): *Szédül a lánc, szédül a tánc*; LLE (1914), *Mák1* (1916): *Szédül a tánc, szédül a lánc*; SZKP5 (1919): *Szédül a lánc, szédül a tánc*; *Mák2* (1920): *Szédül a tánc, szédül a lánc*; SZKP6 (1923), ÖGYK (1935): *Szédül a lánc, szédül a tánc*.

Azzal, hogy Kosztolányi hozzányúlt a korábban már más kötetekben is publikált verseihez, elkezdődött az a folyamat, amelyre Szauder József is felhívja a figyelmet a Kosztolányi-lírárt áttekintő, nagy jelentőségű tanulmányában:

Nemcsak a siker, hanem a legsajátabb ihlethez való hűség is arra ösztönözte, hogy az 1920-as évekig ezt a kötetét tegye verseinek reprezentatív gyűjteményévé. Az első kiadás némileg szimbolikus, zenei életképköréhez korábban és későbbben írt verseinek egy második, majd harmadik rétegét rakta hozzá: mint a fatörzs évgyűrűi rakódtak egymás köré, szerves, koncentrikusan zárt fejlődés jeleként.⁷⁴

Kosztolányi a következő két kiadás során további, más versesköteteteiből átvett költemények beemelésével jelzi e ciklus megkülönböztetett jelentőségét. Ismétlődő szemezgetéseivel mintha 1911-es önéletrajzában alapgondolatát szeretné újra és újra aláhúzni – ahogyan a gondolatot magát is megismétli 1914-ben, az *Érdekes Újság Dekameronjába* írt újabb bemutatkozásában:

Az életrajzomat megírtam már versekben. Abban a kis könyvemben, amelyet legjobban szeretek és legtöbbször becsülök, *A szegény kisgyermek panaszaiban*, megírtam összes emlékeimet. Más nem történt velem.⁷⁵

⁷⁴ SZAUDER József, *Kosztolányi Dezső költészete*, in KOSZTOLÁNYI Dezső *Összegyűjtött versei*, I–II, gyűjt., sajtó alá rend. VARGHA Balázs, bev. SZAUDER József, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962, I, 17. Szauder József harmadik réteggént együtt tárgyalja az ötödik és a hatodik kiadásba bekerült verseket, amelyek itt külön szerepelnek.

⁷⁵ *Az Érdekes Újság Dekameronja. Száz magyar író száz legjobb novellája*, II, szerk. KABOS Ede, Budapest, Légrédy Testvérek, [1914], 207.

Az ötödik kiadás (Athenaeum, 1919)

Az a tény, hogy az ötödik kiadás (a harmadik után) ismét az Athenaeumnál jelenik meg, nem jelent szakítást Tevan Andorral. Kosztolányi 1920-ban még új verseskötetét, a *Kenyér és bort* is nála jelenteti meg, sőt ez év május 16-án erre és további három verseskötetre (*Négy fal között; Mágia; Mák*), illetve Byron *Beppójának* fordítására és egy ilyen címmel meg nem valósult *Külföldi antológiára* ad jogot Tevannak, az alábbi megjegyzéssel:

Ezen szerződés a fenti köteteknek egy alkalommal való megjelenésére vonatkozik, a kiadó azonban fenntartja magának a jogot, hogy a további kiadásokra elsőbbséget élvezzen, azaz a szerző köteles fent jelzett műveit új kiadása előtt Tevan Andornak, illetve jogutódainak felajánlani.⁷⁶

Meglepő, hogy a verseskötetek közt nem szerepel *A szegény kisgyermek panaszaiban*. Ennek Kosztolányi egy 1931. augusztus 9-én kelt levele adja pontos magyarázatát, amelyben arra kéri Tevant, hogy a Geniusnál kiadandó életműsorozatához engedje át a nála lévő jogokat: „régebben az Athenaeum se támasztott nehézséget, mikor ön A Sz.Ki.Gy.-t díszkiadásban hozta ki”.⁷⁷ Ezek szerint a ciklus kiadási joga mindvégig az Athenaeumnál maradt, és csak a nagy kiadón múlt, mikor veszi elő ismét Kosztolányi verseskötetét.

Ez talán éppen Heltai Jenő kezdeményezésére történt, akit Miklós Andor, a részvénytársaság frissen megválasztott elnöke 1918-ban hívott meg az Athenaeum művészeti igazgatójának, és aki nagy súlyt helyezett a magyar költészet népszerűsítésére. Az új szerződést Kosztolányival mindenesetre 1918. február 5-én köti az Athenaeum. Ebben Kosztolányi, 500 korona fejében, elismeri: a „munka kiadási joga egyszersmindenkorra Önöket illeti, minél fogva jogosítva

⁷⁶ MTAKK, Ms 10420/14. Idézi: *Tevan Andor levelesládájából*, közread. VOIT Krisztina, Budapest, Gondolat Kiadó, 1988, 170–171 (A Magyar Könyv).

⁷⁷ KDLN, 626.

vannak – de nem kötelezve – a munkát vagy annak egyes részeit bármikor, bármily alakban és példányszámban újból és újból kiadni”, valamint azt is, hogy „jogukban áll ezt a szerződést másokra is átruházni az összes jogokkal és kötelezettségekkel”. A legérdekesebb mégis a szerződés végére írt kéziratosszerű kiegészítés: „A régi kiadás kéziratát még egyszer annyira egészítem ki.”⁷⁸ Ez a kiegészítés nyilvánvalóan csak a harmadik kiadáshoz viszonyítva állja meg a helyét, magyarázat az Athenaeum eltekintett attól, hogy friss kiadásának anyagát a Tevan 1913-as kiadásával is összemérje. Hiszen az utolsó, 1911-es Athenaeum-kiadás harmincnégy verséhez képest a mostani hatvanat hoz majd, azaz csakugyan szinte a dupláját – csak hogy ebből ötvenhét már benne volt a Tevan-kiadásban is, Kosztolányi ahhoz képest mindössze három verssel gazdagítja ciklusát:

- *Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép*
- *A napraforgó, mint az őrült*
- *Jaj, hova lettek a zongorás estek*

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy mindhárom vers a negyedik kiadás óta a Tevannál megjelent versesköteteiből (*Lánc, lánc, eszterlánc; Mák*) származik – az első és a második mindkettőben, a harmadik csak a *Mák*-ban jelent meg.

<i>Lánc, lánc, eszterlánc...</i> – <i>Mák</i> cím	<i>Lánc, lánc, eszterlánc...</i> előtti folyóiratközlések	Folyóirat cím	Kezdősor (SZKP5-kezdő)
Mély éjeken	<i>Nyugat</i> , 1913/1, [január 1.], 25.	Mély éjeken	Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép
Bácskai rajz	<i>Nyugat</i> , 1913/22, [november 16.], 702.	Bácskai rajz	A napraforgó, mint az őrült

⁷⁸ OSZKK, Fond 3. Növedéknapló 1951/107.

<i>Mák</i> cím	<i>Mák</i> előtti folyóiratközlés	Folyóirat-cím	Kezdősor (SZKP5-kezdő)
Régi idill 1895-ben	<i>Új Idők</i> , 1916/16, [április 9.], 380.	Régi idill, 1915-ből	Jaj, hova lettek a zongorás estek

A bővítés mellett – a ciklus történetében először – sorrendcserékre is felfigyelhetünk. A *Mostan színes tintákról álmodom* kezdetű vers átkerül a *Ti, akik zárt ajtóik előtt szepegtek* elé, a *Mikor az este csendesen* [végleges változatában: *hirtelen*] *leszáll* és az *Este, este...* kezdetű versek pedig helyet cserélnek egymással. A helyesírás vonatkozásában a Tevan-kötet (nyilván részleges) ignorálásával találkozhatunk: azokat a verseket, amelyek már 1911-ben is részei voltak a ciklusnak, a mostani kiadás rendre hajdani formájukban közli, de a Tevannál ciklusba került versek helyesírását is újragondolja.

Annak ellenére, hogy a szerződésben Kosztolányi 1918. február 25-ig vállalja a szöveg leadását, az „egy-egy 16 oldalas ív” nyomdai revízióját pedig két napon belül, a kötet végül mégis csak 1919-ben jelenik meg. A Falus Elek tervezte címlap, a belső borító elé külön beillesztett, számozatlan, fényes lap verzőján a költő fényképe és faksimile aláírása ugyanúgy jelzik a bibliofil igényt, mint az, hogy az összesen nyolcvanhét oldalas kiadványban az egyes versek megint külön lapon kezdődnek, és alattuk megint csillag jelzi a szöveg végét.

A hatodik kiadás (Genius, 1923)

„Holnap jelenik meg a *Szegény kisgyermek panasza* 6. kiadása. Azonnal postára teszem neked az első példányt.”⁷⁹ – ígéri Kosztolányi 1923. március 16-án Reményi Józsefnek.

Nem tudjuk pontosan, hogyan és miért ruházta át a kiadási jogot az Athenaeum a Geniusra, de Kosztolányinak az Athenaeummal 1922. február 20-án kötött újabb szerződése még a *Szegény kisgyermek panasza*inak újabb kiadásáról rendelkezik:

⁷⁹ KDLN, 481.

Önök új kiadásban bocsájtják közre a „Szegény kis gyermek panasza” című verseskötetemet, melynek javított és kiegészített kéziratát f. év március hó 15.-ig fogom rendelkezésükre bocsátani.⁸⁰

A Genius kiadóhoz pártoló Kosztolányinak alkalmasint az lehetett a szándéka, hogy a már 1921 óta beharangozott folytatás, *A bús férfi panasza*⁸¹ előtt még egyszer végigtekintsen *A szegény kisgyermek panasza*in, rögzítse annak anyagát, és ezt az összegzést követően tegye közzé új költeményeinek ciklusát, melynek már negyedik versében szövegszerűen is utal majd a nagy hírű előzményre.⁸² 1923 márciusára Kosztolányi talán már meg is állapodott *A bús férfi panasza*iról a Geniusszal, és szerette volna együtt, ugyanabban a formátumban látni az első és a második kötetet – az Athenaeum pedig, ahogyan tíz éve a Tevannal, most egy másik kisebb kiadóval volt nagylelkű.

Kosztolányi erre az alkalomra négy újabb verssel bővíti *A szegény kisgyermek panasza*it, így alakul ki a kötet mai terjedelme.

⁸⁰ OSZKK, Fond 3 Növedéknapló 1951/107.

⁸¹ Kosztolányi már évekkal a kötet megjelenése előtt dönt nemcsak a folytatásról, de annak pontos címéről is. A *Bács megyei Napló*ban már 1921. december 25-én *Négy vers. Mutató a „Bús férfi panasza” című verssorozatból, mely a „Szegény kisgyermek panasza”-nak folytatása közös címmel jelenik meg a Kísérem a fiam az iskolába, az Ásitok és csak bámulom, valamint A délután, mint az üveg pohár* kezdetű vers. (A megjelenési adatokat ld. *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke*, 2., szerk. ARANY Zsuzsanna, Budapest, Ráció Kiadó, 2009, 63–64, 213–216. tétel.) Közülük kettő: *A délután, mint az üveg pohár* és a *Lásd, kisfiam, ezt mind neked adom most kezdetű „A bús férfi panasza”-ból* összefoglaló cím alatt az *Új Idők* 1922. február 26-i számában is napvilágot lát. (A megjelenési adatokat ld. *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke*, 1., szerk. ARANY Zsuzsanna, Budapest, Ráció Kiadó, 2008, 232, 3536–3537. tétel.) *A délután, mint az üveg pohár* kezdetű vers végül nem kerül be a BFP-be, a Kosztolányi halála után megjelent kiadások a *Hátrahagyott versek* közt közlik, *A délután...* címmel.

⁸² „Mert vén Szabadka áldalak, / Mit hosszú, bús évek alatt / Hittet sorsnak, hazának. // Te álom voltál és regény, / Poros hárfája »A szegény / Kisgyermek panasza«-nak.” KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ha volna egy kevés remény...*, in BFP, 11.

- *Egy téli délből*
- *Szemem gyakorta visszanéz*
- *Az áprilisi délutánon*
- *Fényképek*

A bővülésnek itt két ismert forrása van. Egyfelől a folyóiratközlések:

Folyóirat	Összefoglaló cím	Versek
<i>Nyugat</i> , 1923/6, [március 16.], 393.	Két vers „A szegény kisgyermek panasza”-nak most megjelenő, hatodik kiadásából	Fényképek Egy téli délből

Mint látható, Kosztolányi ezeknél is megtartja a ciklusba tartozó versek folyóiratban publikálásának két alapelvét: a – kötetközléssel egyező – címnélküliséget és a több vers együttes közlését.

A másik az átvétel. Itt egy vers erejéig egészen a *Mágia*ig visszamegy, egy verset pedig legutolsó verseskötetéből, a *Kenyér és borból* illeszt be.

Mágia cím	Mágia előtti folyóiratközlés	Folyóirat cím	Kezdősor (SZKP6-kezdet)
Áprilisi ezüst eső	<i>A Hét</i> , 1910, 16/1049, [április 17.], 254.	Áprilisi ezüst eső	Az áprilisi délutánon

KB cím	KB előtti folyóiratközlés	Folyóirat cím	Kezdősor (SZKP6-kezdet)
Anyai nagyapám arcképe	<i>Világ</i> , 1915/142, [május 23.], 15. <i>A Hét</i> , 1916/17, [április 23.], 216. <i>A Társaság</i> , 1918/24, [június 16.], 377.	Anyai nagyapám arcképe Anyai nagyapám arcképe Régi arckép	Szemem gyakorta visszanéz

Kosztolányi a többi átvételnél sokkal erősebben átdolgozva építi bele *Az áprilisi délutánon* kezdetű verset a ciklusba. A vers kezdete is átalakul, a negyedik versszak pedig mindenestül eltér a *Mágiában* közölt eredeti változattól: az *Angyal* és az *Ördög* beemelése Kosztolányi mostani leleménye.

A húszas évek eleje Kosztolányi szabadkai nosztalgiájának erősödését hozza – nyilván szülővárosának sokszor elpanaszolt határon túlra kerülése miatt. Egyszerre dolgozik *A bús férfi panaszain* és a szintén családi élményekből merítő *Pacsirtán*. Ezeknek a körülményeknek ismeretében feltehető, hogy a *Nyugatban* közölt két verset nem az íróasztalfiókból, régi, nem publikált költeményei közt találva fedezte fel, hanem frissen születtek.

Kosztolányi egy helyen módosít a sorrenden: a *Jaj, az estét* kezdetű vers átkerül az *Ilyenkor a szobánk, mint a sziget* elé. Egy kezdősor is megváltozik: a *Mikor az este csendesen leszállból* *Mikor az este hirtelen leszáll* lesz. Kosztolányi a versek szövegén is sokat változtat, ezúttal nem is annyira helyesírási, mint inkább stilisztikai szempontból. Ahogyan Margócsy István írja:

Néhány markáns stilisztikai változtatást is eszközölt a régi versek egy részén, ezzel is enyhítve az első kiadás erősen homogén szecessziós-dekadens hangulatiságán (pl. kilenc helyen kihúzta vagy *rútra, vadra* módosította a *bús* jelzőt; máshol hanghatásokat tett erőteljesebbé: pl. a lehetséges helyeken rendszeresen *ö-re* változtatta az *e* hangzót: fel-föl; csepp-csöpp; csendes-csöndes; gyenge-gyöngye stb.; máshol egyszerűsítette stílusát: néhány helyen a gyakori *kis* jelzőt a névelővel váltotta, *kicsi* helyett *kertest* írt, *tiszta kis szoba* helyére *vendégszoba* került stb.) Ez a kétségtelen eltolódás azonban paradox módon épp a kötet zárt egységét szilárdította meg: stíluselemei polarizálásával átfogóbbá s teljesebbé tette műve világát.⁸³

⁸³ MARGÓCSY István, *A szegény kisgyermek panaszai*, in *Számadás – Kosztolányi Dezső születésének 100. évfordulójára*, szerk. FRÁTER Zoltán, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, XX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, 1985, 34.

„A Genius hangoztatta, milyen fontosnak tartja kiadványai külső megjelenését s igyekezett megfelelni az amatőr-igényeknek. [...] A kiadó Miniatur könyvtár sorozata kisformátumban, irodalmi csemegékkel szolgált.”⁸⁴ A kötet a Miniatur Könyvtár védjegyeként szolgáló Gottermayer-kötésben jelent meg, három változatban. Hat koronáért a kommersz kiadást kínálták: „32-rét alaku kis könyvecs-kék, finom papiroson nyomva és művészies kötésben, Leidenfrost Sándor festőművész terve szerint”.⁸⁵ Tizennyolc koronáért „félbörkötés, vörös színben, bőrsarokkal és aquilapapirborítással. A gerincen 18 karátos arany címnyomás, diszitménnyel. A felső él aranymetszéssel”. Végül 30 koronáért, a „költő kézjegyével”, „merített papiroson nyomva (1–20. sorszámgig). Egész bőrkötés, vörös és zöld színben. A tábla előlapján ornamentikus keret és címszöveg aranynyomással. A gerincen arany címnyomás, diszitménnyel. A felső él 18 karátos aranymetszéssel”.⁸⁶

Ugyanakkor a kiadó könyveit tipográfiaileg elemző, főntebb is idézett Szij Rezső ítélete *A szegény kisgyermek panaszaira* is érvényes: „Annak ellenére, hogy a Genius a legnagyobb mértékben űzte az amatőr kiadást, könyvesztétikai szempontból különösebben figyelemre méltót keveset alkotott. [...] A Genius-kiadványok fő fogyatéka éppen a tipográfiai gondatlanságból következik.” Igaz ugyan, hogy fő kifogása, az oldal tetején elhelyezett oldalszámok helyett – amelyek miatt könnyen lecsúszik a szöveg – itt hagyományos, lapalji oldalszámokkal találkozunk, de másik észrevétele: „Arra pedig, hogy a sorok oldalról-oldalra fődjék egymást (pontos sorregiszter), még kisebb terjedelmű munkáknál sem ügyeltek.”⁸⁷ – megállja a helyét. Ráadásul a „minden vers új lapon” régi elve meghiúsul, a versek oldaltörés nélkül követik egymást, ezúttal nem is csillagokkal, csupán a betűk színével és alakjával egyező, nagyméretű iniciálékkal különülnek el egymástól.

⁸⁴ SZIJ Rezső, *A Genius–Lantos kiadó*, MKsz, 1969/4, 394–395.

⁸⁵ *A Genius Irodalmi Tájékoztatója*, Budapest, Genius Könyvkiadó, 1924, 87.

⁸⁶ *A Genius Irodalmi Tájékoztatója*, Budapest, Genius Könyvkiadó, 1924. Az árak a 48., a részletes leírások a 110. oldalon olvashatók.

⁸⁷ SZIJ Rezső, *A Genius–Lantos kiadó*, MKsz, 1969/4, 394–395.

A hetedik kiadás rejtélye

Réz Pál az 1984-es *Összes versek* jegyzetében a kötetnek egy hetedik kiadását is számba veszi, mely évszám nélkül, ugyancsak a Genius-nál látott napvilágot.⁸⁸ Ez az adatközlés a Kosztolányi-írások és a szakirodalom érdemes gyűjtőjének, Hittel Dénesnek kéziratoss bibliográfiájáig vezet vissza. Hittel a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában őrzött adatgyűjteményében említi meg a hetedik kiadást, hozzáfűzve: „Teljesen azonos a VI. kiadással, csak Fáy Dezső négy színes képével.”⁸⁹ Ebből a kiadásból sajnos nem sikerült példányt fellelnem, egyetlen közgyűjteményben sem található. Kezembe került viszont *A bús férfi panaszainak* ugyancsak Fáy Dezső négy színes képével illusztrált változata, amelyen a kiadó sehol sem jelzi, hogy ez második kiadás lenne. A párhuzamból kiindulva feltételezem, hogy az illusztrált *Kisgyermek*-kiadás is csupán Hittel Dénes gyűjteményében kapta a hetedik kiadás titulását, magán a könyvön változatlan formában a *Hatodik kiadás* szerepelhetett.

Ezzel kialakult a ciklus végleges kompozíciója. Kosztolányi *A bús férfi panaszainak* megjelenése után – szinte jelképes gesztussal – nem fordul vissza *A szegény kisgyermek*hez, csak még egyszer: az utolsó, nagy összegzés pillanatában.

A szegény kisgyermek panaszai-ciklus az *Összegyűjtött költeményekben* (Révai, 1935)

Mint azt a Tevannal folytatott levelezésből tudjuk, a Genius már 1932 őszére tervezte Kosztolányi összes műveinek kiadását.⁹⁰ Ez akkor elmaradt, a Genius egy év múlva beleolvadt a Révaiba, amelyik továbbvitte a tervet. Az *Összegyűjtött költemények* azonban nem a

⁸⁸ Jegyzet, in KOSZTOLÁNYI Dezső *Összes versei*, I–II, szerk. Réz Pál, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984, II, 329.

⁸⁹ Hittel Dénes *kéziratoss bibliográfiája*, MTAKK, Ms 4645/4.

⁹⁰ Vö. KDLN, 626.

(végül posztumusz), feketébe kötött életműsorozat tagjaként jelenik meg először, Kosztolányi, akár ötvenedik születésnapja, akár betegsége okán, nyilván sieteti lírai életműve foglalatának megjelenését. A zöld borítós könyv 1935 májusában látott napvilágot, ugyanabban az évben megjelent kétkötetes változatban is.

A versek számában nincs változás, a szöveg viszont több helyen módosul. Szerencsénkre, ha töredékesen is, de megmaradtak a korrektúrafordulók, melyeken Kosztolányi *A szegény kisgyermek panaszait* javította – ezeket korábban részletesen bemutat-tuk. A korrektúrák alapja a hatodik kiadás, Kosztolányi ennek lapokra szedett és saját kezével javított példányát adja oda először a Révainak. Változtatásainak egy része helyesírási jellegű, akadnak formai megfontolások, például a nem mondatkezdő sorkezdetek kisbetűsre cserélése. Egy újabb verskezdet is megváltozik: *A dél-utánoktól mindig búsan futottamból* eltűnik az inkriminált *búsan* jelző. Ezeknél is látványosabbak a stilisztikai megfontolásokat tükröző átírások. „Különös és nehezen érthető önellentmondás, hogy a nyelvkezelés titkainak ez a mestere újabban a nyelvtisztító purizmus művészetellenes laposságainak a hívéül szegődött.”⁹¹ – rója meg Szerb Antal 1934-ben Kosztolányit. A szómagyarítás igénye az *Összegyűjtött költeményekben* közölt *Kisgyermek*-ciklust is eléri. Vannak pontok, ahol egyszerű szócserevel: az *üveg-almárjom* helyén *üveges szekrényt* találunk a *Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek* kezdetű versben. Bonyolultabb a feladat, ha a lecserélendő szó rímhelyzetben van. Kosztolányi elkötelezettségét mutatja, hogy ilyenkor inkább új rímet és új sort talál ki, semhogy az idegen szó a versben maradjon. A *Kip-kop, köveznek* hetedik-nyolcadik sora a hatodik kiadásban így festett: „*Tavas, tavasz. Táncol az udvaron / A kék, sárga, piros labdán*”, most viszont mindenáron szabadulni akar a *labdán*-tól, hogy helyére a magyar *léggömböt* illessze, míg végül ezt a megoldást választja: „*Tavas. Libeg az udvarunk egén fönt / a sárga, kék és rózsaszínű léggömb*”. Megint másutt a gondos

⁹¹ SZERB Antal, *Magyar irodalomtörténet*, I–II, Kolozsvár, Erdélyi Szépművészeti Céh, 1934, II, 480.

mérlegelés engedett végül utat az idegen eredetű, de ezek szerint kellőképpen meggyökeresedett szónak: *A kis baba* hatodik sorában („a parfümöktől forró feje fáj”) a *parfümöktől* szót az első korrektúrában *illatoktól*-ra cserélte Kosztolányi, majd azt visszajavította az eredeti változatra.

A gondos korrektúra ellenére a több apró nyomdahiba mellett egy nonszensz is becsúszott az egyik vers szövegébe. A *Mikor az este hirtelen leszáll* kezdetű vers utolsó előtti sorában a hatodik kiadásban még *A kisgyerek lesunyja a fejét* változat szerepelt, ez most az értelmezhetetlen *A kisgyerek lehúnyja a fejét* mondatra változik.

A versek nem kezdődnek új lapon, nagyobb térköz és nagy kezdőbetű választja el őket egymástól.

„Megemlítem, hogy az 1935-ös, nagy formátumú, zöld könyvnek valójában az a címe, hogy Kosztolányi Dezső *Összegyűjtött költeményei*. [...] A kötetet a *Válogatott versek* cím illetné meg, a költő mintegy háromszáz oldal terjedelemben ad közre – igen feszes – válogatást az *œuvre*-ből.”⁹² A feszes válogatásnak a Tevan-kötetek a kárvallói, amelyeket Veres András így jellemez:

Ha összehasonlítjuk *A szegény kisgyermek panaszai* egymást követő kiadásait és az 1911–1920 között megjelent versesköteteit, szembetűnő az utóbbiak esetleges, hányaveti kompozíciója és a(z ezzel összefüggő) kevésbé szigorú válogatása. Mintha valamennyi előkészítő-kísérleti terepél szolgálna a megmérettetésnek, ami alapján utóbb eldönthető, hogy melyik vers léphet magasabb osztályba, *A szegény kisgyermek panaszai* ciklus darabja közé.⁹³

Ezt a megállapítást érdemes azzal kiegészíteni, hogy Kosztolányi a húszas évek elején kettős mustrát tartott e köteteiből, *A szegény*

⁹² TÉREY János, *Nem a cukrász. Kosztolányi Dezső verseiről*, in KOSZTOLÁNYI Dezső *Válogatott versei*, szerk. TÉREY János, Budapest, Palatinus Kiadó, 1999, 210.

⁹³ VERES András, *Kosztolányi Nyugatja és a Nyugat Kosztolányija*, in *Nyugat Népe. Tanulmányok a Nyugatról és koráról*, ANGALOSI Gergely et al., Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2009, 92.

kisgyermek panaszai mellett *A bús férfi panaszai*ba is válogatott. Oda akkor a *Mágia*, a *Lánc, lánc, eszterlánc* és a *Mák* kötetekből összesen nyolc verset emelt át, hozzá az 1920-ban kiadott *Kenyér és borból* másik tizennégyet. A mostani szemle nemcsak válogatás, hanem egy-egy vers végleges helyének kijelölése, és ezzel a két fontos, egymást váltó ciklus tartalmának meghatározása is. *A szegény kisgyermek panaszai* a hatodik kiadásig megvalósult valamennyi bővítést megtartja, *A bús férfi panaszai*ból viszont három verset (*Boldog, szomorú dal; Hitves; Verés*) visszarak eredeti helyükre, a *Kenyér és borba*.

A szegény kisgyermek panaszainak kiadásai Kosztolányi halála után

A ciklus a költő halála után leginkább a lírai életműnek az *Összegyűjtött költemények* kialakította egészébe ágyazva él tovább. Így jelenik meg többször a Révainál, abban az immár *Összegyűjtött versek* címmel futó gyűjteményben, amelybe már a hátrahagyott versek is bekerülnek. Így bukkannak fel részletei Vas István 1955-ös válogatásában, ami Kosztolányi költői rehabilitációjának első állomása. Gyergyai Albert erről a kötetéről írt híres kritikájában éppen *A szegény kisgyermek panaszainak* teljes közlését hiányolja:

A legérzékenyebb hiányt *A szegény kisgyermek panaszai*-nak ciklusában találjuk. [...] *A szegény kisgyermek*-et Vas István nem becsüli tán le, de mintha nem becsülné eléggé, vagy mintha nem azért dicsérné, ami a legértékesebb benne. Ezt főképp azzal árulja el, hogy az egész ciklusból tizennyolc (18) verset elhagy, holott ő mindnyájunknál jobban tudja, hisz azért költő, nemcsak szerkesztő, hogy itt egy többé-kevésbé szerves egységről van szó.⁹⁴

Ugyanakkor az *Irodalomtörténeti Közleményekben* Kenyeresné Bolgár Ágnes éppen ellenkező kifogást fogalmaz meg: „Viszont meg

⁹⁴ GYERGYAI Albert, *Kosztolányi költészete*, Csillag, 1956/9, 597–598.

kell jegyeznünk, hogy aránytalanul bőven szerepel a *Kisgyermek panaszai* [!] és a *Meztelenül*.⁹⁵

Hét év múlva, Vargha Balázs szerkesztésében, Szauder József előszavával megjelenik az első gyűjteményes kötet, amelyet 1964-ben újabb követ a Magyar Parnasszus sorozatban. Az 1984-es, immár Réz Pál szerkesztette kiadás filológiaiilag gazdagabb az előzőknél. „Kiadásunk elsőként kísérli meg a versek keletkezésének, illetve első megjelenésének meghatározását; a dátumot a költemények alatt adjuk” – írja Réz Pál, aki *A szegény kisgyermek panaszai* esetében először ekkor használ konkrét évszám helyett a ciklus fejlődését kifejező időtartamot is: „A ciklus (első megjelenése 1910) a későbbi kiadások során erősen bővült: ezért jelezzük 1910–1923-mal.”⁹⁶ Gyergyai Albert fenntartásainak azóta újabb és újabb Kosztolányi-versválogatások üzentek hadat, a gyűjteményes kiadások pedig mindmáig a Réz Pál egybeszerkesztette és bedátumozta verseskötetet viszik tovább, egy-két friss, de *A szegény kisgyermek panaszait* nem érintő bővítéssel megtoldva.

A ciklus önálló kötetként is több ízben megjelent. Először 1964-ben a Magyar Helikonnál, Katona Tamás szerkesztésében és Kondor Lajos tíz szövegközi illusztrációjával. A szövegközlés forrásáról a kötet végén kapunk tájékoztatást: „A versek szövegét a költő által átnézett utolsó kiadás, a Révai kiadónál 1935-ben megjelent »Kosztolányi Dezső összegyűjtött költeményei« című kötet alapján közöljük.”⁹⁷ A versek ismét új oldalon kezdődnek, az elválasztó csillag nélkül, de nagy kezdőbetűvel kiemelve.

Ez a kiadás ugyanúgy a Kner Nyomdában készült, mint a következő kettő. 1978-ban a nyomda és a Magvető Könyvkiadó a Tevan Nyomda alapításának hetvenötödik évfordulójára közös kiadásban jelenteti meg a hajdani amatőr sorozat köteteit, köztük az azt indító

⁹⁵ KENYERESNÉ BOLGÁR Ágnes, *Kosztolányi Dezső válogatott versei*, ItK, 1956/2, 233.

⁹⁶ *Jegyzet*, in: KOSZTOLÁNYI Dezső *Összes versei*, I–II, szerk. Réz Pál, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984, II, 330, 332.

⁹⁷ KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai*, szerk. KATONA Tamás, Budapest, Magyar Helikon, 1964, 187.

Kosztolányi-ciklust. A kötet nem reprint: megváltozik a méret, a Tiemann mediaevalis betűket plantin váltja fel, és bár a külön-külön oldalon kezdődő verseknél a nagy, piros kezdőbetű hagyománya megmarad, a verseket záró (történetesen ötágú) piros csillagok – alighanem politikai áthallások elkerülése okán – eltűnnek. A kolofonon ígért „szövegű” kifejezés is relatív, helyenként találhatók apró eltérések az 1913-as szövegtől – például míg *A délutánoktól mindig búsan futottam* kezdetű vers utolsó sora Tevannál egy sorba tördelt és kötőszavas: *Elfordítjuk fejünk. S úgy suttogunk.*, addig itt két, egymástól egy sorközzel is elválasztott félsorba szedett (a dupla per jel itt nemcsak sorközt és sortörést, de a második sor beljebb kezdését is jelenti) és kötőszó nélküli: *Elfordítjuk fejünk... // Úgy suttogunk.*

Erre az 1978-as kiadásra hivatkozik az a minikönyv, amelynek kereskedelmi forgalomba nem hozható 400 példányát Petőcz Károly gondozásában készítették a Kner Nyomdában, 1984-ben. „A szedés Diatype kézi fényszedőgépen készült Helvetica groteszk betűtípus 5 pontos fokozatából. Az egyik legújabb, így egyúttal az egyik legmodernebb betűtípus mostani alkalmazását a tartalom időállósága okozza”⁹⁸ – méltatják Tevan kései utódai is a lírikus Kosztolányit. A Tevannál, de még a Magvető-kiadásnál sem létezett tartalomjegyzékkel gazdagított kiadvány fekete négyzetbe illeszti a piros kezdőbetűket, a csillagok itt is elmaradnak. Szövegközlése csakugyan az 1978-ast követi, de a könyv méretéből adódóan sok sor nem fér el – ilyenkor a kilógó részt minden külön jelzés nélkül új sorként, beljebb kezdve szedik, ezzel nem egy versnek nagyot változtatva eredeti formáján.

A ciklus máig utolsó önálló kiadása a Lazi Kiadó évszám megjelölése nélkül, 1997-ben megjelentetett kötete. A kiadás az *Összegyűjtött költemények* anyagát veszi alapul, minden verset új oldalon, nagyobb betűmérettel kezd. Szövegközi illusztrációk nincsenek, a címlapon Szőnyi Etelka rajza látható.

⁹⁸ KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai*, szerk. PETŐCZ Károly, Békéscsaba–Gyoma, Kner Nyomda–PNYME Békés M. Szerv., 1984, 125 (Kner Minikönyv-sorozat).

Hozzávéve mindehhez, hogy a két „panasz-ciklus” anyagából 1985-ben hanglemez-válogatást is készített a Hungaroton (szerk. Tóth Attila, ea. Szacsavay László, Máté Gábor), amely 2000-ben CD-ként is megjelent, *A szegény kisgyermek panaszait* okkal tekinthetjük a nyugatos költészet máig népszerű, reprezentatív kötetének.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

A tárgyi magyarázatok a versekben és a korrektúrákban található nevek és elavult vagy idegen kifejezések megértésében segítenek. Sorrendjük a szövegközlésben való felbukkanásuk sorrendjét követi, az előttük szereplő szám az egyes versek JKK-ban kapott sor-számát jelöli.

- № 2 **spatium** – Nyomdai szakkifejezés, spácium, jelentése ’szóköz’, az egyes szavak közötti betűhely nyomdai szedésben.
- № 3 **imprimálom** – Imprimál: készülő könyv utolsó korrektúra-levonatát a felhatalmazott személy a kézjeggyével és a nyomtatható megjegyzéssel látja el.
- № 3 **medicina** – orvosság
- № 6 **hét szilvafa** – Utalás a hétszilvafás nemességre, azaz a nemesség legszegényebb, kisbirtokosi vagy birtokát veszített rétegére.
- № 8 **Andersen** – Hans Christian Andersen (1805–1875), dán író. Világhírét kedves iróniával megírt meséivel (*A rút kiskacsa*, *A rendíthetetlen ólomkatona*, *A császár új ruhája* stb.) szerezte.
- № 11 **almárium (üvegalmárjom)** – Alacsony, üveges szekrény. Eredeti latin változatának jelentése: ’szekrény, láda’.
- № 11 **garaboncás** – Görög eredetű szó, ismertebb változatában *garabonciás*. A magyar népi hitvilág természetfeletti erejű személyeinek egyike. A hozzá fűződő hiedelemkör fontos motívumai: foggal születik, vándorlása közben tejet kér a házaknál, ha nem kap, segítői, a sárkánykígyó és a bűvös könyv közreműködésével vihart kavart. Itteni, leegyszerűsített jelentésében: bajkeverő.
- № 12 **kézzubbonyos** – Utalás a munkások ruházatára.
- № 13 **karikahajtó** – Utalás régi gyerekjátékra: rövid bottal hajtott karika. „Jé, csakugyan, a karika is a múlté. Az sem tudott elromlani

pedig, miért nem karikáznak a gyerekek már évtizedek óta? Volt karika fából, azt gömbös végű bottal hajtottuk (sőt, kunszto-kat is tudtunk csinálni vele). És volt bádogkarika. Akkoriban a szenespincékben karikába kötött puhafát is árultak, gyújtóst, az volt körülkötve bádogszalaggal. A bádogszalagba kampós végű drótot akasztottunk, úgy görgettük magunk előtt. Soha el nem romlott.” (TABI László, *Játék*, in T. L., *Szigorúan bizalmas*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962, 147.)

- № 17 **ecetet adnak, hogyha inni kérek** – Utalás Krisztus passiójának egyik epizódjára: a keresztre feszített Krisztust kínozó ecettel itatják (Máté 27,34; Márk 15,36; Lukács 23,36; János 19,28–30).
- № 18 **alt-Wien porcelán** – A 18. századi bécsi manufaktúrából származó, esetenként a háború előtti finom, művészi porcelán megnevezése.
- № 20 **korongok, mérgek, kémszerek pora** – Utalás különféle vegyszeti kellékekre és anyagokra; kémszer – reagens, olyan vegyi anyag, mely más anyaggal keverve jellemző vegyi hatást mutat, és ezzel az utóbbi anyag felismerésére alkalmas.
- № 24 **Chopin** – Fryderyk Franciszek (Frédéric François) Chopin (1810–1849), lengyel romantikus zeneszerző. 1830-tól Párizsban élt, ahol mint zongoraművész és zongoratanár működött.
- № 25 **Az ostorom, csigám öröklő öcskös** – Utalás korabeli gyermekjátékokra. „A csiga, az egyszerű facsiga bezzeg el nem romlott sohasem. Szög volt a hegyibe verve, kézzel megpörgettük, és ostorral ütöttük; így pörgött akár órákig is, ha szusszal bírtuk.” (TABI László, *Játék*, in T. L., *Szigorúan bizalmas*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962, 147.)
- № 26 **antiqua** – Tipográfiai jelölés, magyarosabb változata: antikva. A nyomdászatban többek közt a normál, tehát nem dőlt (*kurzív*) betűket hívják így. Kosztolányi a korrektúrában a hibásan dőlttel szedett szavak javításakor írja kétszer is a szót utasításként a margóra.
- № 26 **biedermeier** – A 19. század első felében a klasszicizmus és az empire elhalásával kibontakozó (a *Fliegende Blätter* címlapján

megjelent, kedélyes nyárspolgár alakjáról elnevezett) átmeneti stílus, mely főként Közép-Európában terjedt el, elsősorban az iparművészetben és a lakáskultúrában hatott. A festészetben aprólékos kidolgozással, finomkodó festésmóddal intim hangulatokat, a mindennapi életet ábrázolva fejezte ki a kispolgári ízlést. Kedvelt műfaja az arckép és a zsánerkép. Kosztolányi biedermeier iránti vonzódásáról, Somlyó Zoltánra (aki „biedermeier-Kosztolányinak” nevezte barátját) és Kárpáti Auréllra hivatkozva Veres András is megemlékezik *Kosztolányi Ady-komplexuma* című könyvében (Budapest, Balassi, 2012, 56–57).

- № 26 **virzsínia és szalmaszál** – „Nem kétséges: a béke szivarja a feszesre sodort, kajla virzsínia, amely bakakörökben »vergónia« néven volt kedvelt és tekintélyemelő. Élvezetéhez idő és nyugalom, bölcsesség, élettapasztalat, hozzáértés és derűs kedély kellett. Már a kiválasztása is rendkívül körültekintést igénylő művelet volt. Formára, színre, szalmaszállra és szelelésre megfelelőt csak az avatott szem tudott a ládikóban kipécézni és az ujjak gyengéd érintésével csak az igazán hozzáértő tudta eldönteni, hogy az előzetes szemrevételezés helyes volt-e. No és a rágyújtás! A virzsínia visszautasított minden hebehurgyaságot, fiatalos hetykeséget, gyors és kontrármunkát. Csak kiegyensúlyozott emberek tudták a szivar testéből a szalmaszálat sértetlenül kihúzni, csak azok, akik igazán szerették és becsülték a különös formájú szivart, vállalkozhattak arra, hogy az asztal szélére fektetett virzsíniát a meggyújtott szalmaszál lángjánál hevítsék. Szívása külön szakértelmet igényelt. Rajongóinál mindig kéznél volt egy teli gyufásdoboz, de kellett is...” (Császár Géza, *Az elsüllyedt Pécs*, Dunántúl, 1930. december 25.)
- № 27 **egyptomi** – Régies írásmódú szóalak, a szó latin alakjából (Aegyptus) eredeztethető.
- № 29 **szonáta** – Olasz eredetű, hangszeres zenei műfaj, több tételből álló, egy vagy két hangszerre (zongora, vonós, fúvós hangszer) komponált zenemű.

- № 31 **Aequator napja** – Aequator: latin eredetű szó, jelentése 'Egyenlítő'. Utalás a lámpa fényességére.
- № 31 **muszka földön** – orosz földön (Muszka: az oroszok népies elnevezése Moszkva után).
- № 36 **36° Reaumur** – Réaumur: hőmérsékleti skála, mely a Celsius-skálának megfelelő 100 fokot 80 fokra osztja. $36^{\circ}\text{R} = 45^{\circ}\text{C}$
- № 36 **úri, szagos mise** – Kosztolányi sok művében használja e fogalmat, a *Pacsirta* című regényének ötödik fejezetében maga definiálja: „Délelőtt fél tizenkettőkor van a csöndesmise. Erre az előkelő osztály jár, megyei urak, jobb hivatalnokok, gazdag polgárok, kik megkülönböztetik magukat a többi, közrendű halandótól. Velük jönnek feleségeik, eladó lányaik. Fiatalemberek kísérik őket, az udvarlók, kik hátul, a pillérek mögött állapodnak meg a szenteltvíz-tartónál. A lányok anyjuk mellett ülnek, be-bepillantanak imakönyvükbe, fejüket a padra hajtják, és fölsóhajtának, valahányszor csöngetnek. Apró zsebkendőikkel törlik szemüket, mintha sírnának. Éles illatszerek nyilallnak a levegőn, egymással feleselve. Az illatok valóságos hangversenye ez. Ezért »szagos misé«-nek is nevezik. Nemcsak a lélek fölemelkedése, hanem társadalmi esemény is.” (KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta*, Budapest, Athenaeum, 1924, 46–47.)
- № 37 **zsöllye** – Színházban drágább nézőtéri ülőhely. Párnázott, kényelmes karosszék, a zenekari ülés után következő legjobb hely. A latin sella, 'szék' szó átvétele.
- № 38 **Bácska** – Történelmi földrajzi táj a Duna–Tisza közének a Baja–Szeged vonaltól délre eső vidékén. Északi sávja kivételével 1918-tól a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (1929-től Jugoszlávia, 2006 óta Szerbia) része.
- № 38 **rác** – Magyarországon élő szerbek régies neve.
- № 40 **Pharmacopoea** – gyógyszerkönyv
- № 45 **palló/padló** – Vastag deszkaszáלבól készült vékony híd vagy járda, melynek tájnyelvi alakja a *padló*.

- № 46 **pluviále** – Latin eredetű szó, eredeti jelentése 'esőköpeny', a pap misén kívüli egyházi szertartásokhoz használt díszes palástja.
- № 48 **Beethoven** – Ludwig van Beethoven (1770–1827), német zeneszerző, a bécsi klasszika nagy alakja, de zenéje már a romantika jegyeit is magán viseli.
- № 50 **göröggyufa** – Foszforos gyufa. A megnevezés valószínűleg a görög *foszforosz* szóra utal, melynek jelentése 'fényt adó'.
- № 50 **vörös karbolpor** – fertőtlenítőszer
- № 56 **Mendelssohn** – Felix Mendelssohn-Bartholdy (1809–1847), német kora romantikus zeneszerző, zongorista, karmester, az első, modern értelemben vett zenekarvezető.
- № 58 **fortissimo (fortissimója)** – Zenei előadási utasítás, az olasz *forte* szó fokozott alakja, jelentése 'nagyon erősen'.
- № 58 **solo** – Szóló, magánszám, egyedül énekelt vagy hangszeren játszott zenemű vagy annak részlete.
- № 60 **kösöntyűk** – Kösöntyű: karon, nyakban vagy ruhán hordott díszes női ékszer.
- № 60 **násfák** – Násfa: nyakláncon viselt, drágakövel kirakott arany ékszer.
- № 62 **dohányszita** – Dohány szárítására szolgáló eszköz.
- № 62 **Kossuth Lajos is fölfigyelt a képen, Deák Ferenc meg intett vele szembe** – A két neves magyar politikus említése utalás a két nagy politikai áramlat: a függetlenségi/határozati (negyvennyolcas) és a felirati (hatvanhetes) párt küzdelmének kisvárosi összembékülésére.
- № 64 **Menj a New Yorkba** – Utalás a budapesti New York kávéházra.

BEFOGADÁSTÖRTÉNET

A szegény kisgyermek panasza
receptiójának bibliográfiája

A kötetről és egyes versekről

1910

CSÉCSI Imre, *Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panasza* (A Modern Könyvtár kiadása), Egyetemi Lapok, 1910/13, [szeptember 30.], 16.

FODOR Gyula, *A szegény kisgyermek panasza*. Gondolatok Kosztolányi lírai ciklusának olvasásakor, Független Magyarország, 1910/166, [július 13.], 1–2.

[GÖMÖRI Jenő], *Kosztolányi Dezső [Előszó]*, in *A szegény kisgyermek panasza*, Budapest, Sziklai Jenő kiadása, 1910, 3 (Magyar Költők 1. Modern Könyvtár, 3).

GÖMÖRI Jenő, *Kosztolányi Dezső [Előszó, bőv. vált.]*, in *A szegény kisgyermek panasza*, Budapest, Politzer Zsigmond és Fia, 1910, 3–4 (Magyar Költők 1. Modern Könyvtár, 3). = *A szegény kisgyermek panasza*, Budapest, Athenaeum, 1911, 3–4 (Magyar Költők 1. Modern Könyvtár, 3).¹

HANGAY Sándor, *A szegény kisgyermek panasza*, Móka, 1910/1, [október 5.], 16.

¹ A bibliográfiában fontosnak vélt esetekben több kiadást is említünk egy bibliográfiai tételen belül, az egyes tételeket egyenlőségjellel választjuk el.

JUHÁSZ Gyula, *Az olvasó naplójából*, Független Magyarország, 1910/172, [július 20.], 1–2. = JUHÁSZ Gyula *Összes művei*, 5. *Prózai írások 1898–1917*, szerk. PÉTER László, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968, 364–366.

KARINTHY Frigyes, *A szegény kisgyermek panasza*. *Kosztolányi Dezső vers-ciklusa*, Nyugat, 1910/14, [július 16.], 1010–1013. = KARINTHY Frigyes, *Írások írókról*, Békéscsaba, Tevan, 1918, 3–18.

KUTHY Sándor, *Kosztolányi Dezső új verseskönyve*, Független Magyarország, 1910/176, [július 24.], 16.

LÁSZLÓ István, *Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panasza*, Kelet Népe, 1910/13–14, [szeptember 3.], 611–613.

LENGYEL Menyhért, *A szegény kisgyermek panasza*, Nyugat, 1910/14, [július 16.], 1008–1010.

MAJTHÉNYI György, *Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panasza*, Renaissance, 1910/6, [július 25.], 564–566.

o. e. [ORMOS Ede], *Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panasza*, Népszava, 1910/171, [július 20.], 3.

(pl.) [PALÁGYI Lajos?], *A szegény kisgyermek panasza*, Magyar Nemzet, 1910/209, [szeptember 8.], 11.

[SCHÖPFLIN Aladár?], *A szegény kisgyermek panasza*, Vasárnapi Újság, 1910/30, [július 24.], 636.

SIMONKA György, *A szegény kisgyermek panasza*. *Kosztolányi Dezső versei*, A Jövendő, 1910/13, [augusztus 15.], 151–152.

[Szerző nélkül], *A szegény kisgyermek panasza*, *Kosztolányi ciklus méltatása*, Képes Folyóirat, 1910/20, [október], 508–509.

[Szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső új kötete*, Bácsmegyei Napló, 1910/155, [július 10.], 4.

[Szerző nélkül], *Új irodalmi vállalat*, Vasárnapi Újság, 1910/31, [július 31.], 636.

[Szerző nélkül], *Modern Könyvtár*, A Jövendő, 1910/12, [augusztus 1.], 137.

Sz. Gy., [SZINI Gyula], *Kosztolányi új könyve*, A Hét, 1910/31, [július 31.], 503–504.

SZILÁGYI Géza, *Versekről*, Új Idők, 1910/32, [augusztus 7.], 117–119.

VAJDA Ernő, *A szegény kisgyermek panaszai. Kosztolányi Dezső új verseskönyve*, Élet, 1910/29, [július 17.], 89–90.

1911

HARSÁNYI Lajos, *Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panaszai. Versek. 1910*, Nagyasszonyunk, 1910–1911/6, [1911. február közepe], 185.

1914

B. [BALLA Ignác], *A szegény kisgyermek panaszai – Kosztolányi Dezső verseskönyve*, Új Idők, 1914/11, [március 8.], 282–283.

HALASI Andor, *Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panaszai*, A Hét, 1914, 6/1258, [február 8.], 84–87. = H. A., *A jövő felé. Válogatott kritikai írások. 1905–1963*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1964, 34–37.

IGNOTUS, *Jegyzetek*, Világ, 1914/58, [március 5.], 7.

[SCHÖPFLIN Aladár?], *A szegény kis ember [!] panaszai*, Vasárnapi Újság, 1914/4, [január 25.], 75.

[Szerző nélkül], *A szegény kisgyermek panaszai új kiadása*, Világ, 1914/16, [január 18.], 38.

[Szerző nélkül], *A szegény kisgyermek panaszai. Kosztolányi Dezső verseskötetéről*, Az Újság, 1914/58, [március 8.], 55.

1916

BÉKÁSSY Ferenc, *Magyar költészet 1906 óta*, in B. F. *Hátrahagyott írásai*, III, *Tanulmányok és jegyzetek*, Budapest, Lampel, 1916, 71–123 [98–101].

1923

F. Z. [FARKAS Zoltán], *Könyvekről*, Szózat, 1923/123, [június 3.], 9.

LÁSZLÓ István, *Kosztolányi versek hatodik kiadásához*, Új Kultúra, 1923/4, [április], 345–346.

(–óthy.) [FÓTHY János?], *A szegény kisgyermek panaszai*, Az Érdekes Újság, 1923/17, [április 26.], 15.

1926

BARTHA József, *Két nemzedék magyar irodalma*, Budapest, [szerzői kiadás], 1926, 117–118.

1928

DÁNIELNÉ LENGYEL Laura, *Kosztolányi Dezső*, Képes Krónika, 1928/40, [szeptember 30.], 4–5.

JUHÁSZ Géza, *Bevezetés az új magyar irodalomba*, Budapest–Debrecen, 1928, 33–47, [40], (A Debreceni Szemle Könyvei, 2).

KOMLÓS Aladár, *Az új magyar líra*, Budapest, Pantheon Irodalmi Intézet kiadása, 1928, 83–118 [96–104].

1929

FÉJA Géza, *Kosztolányi lírája*, Előörs, 1929/36, [szeptember 7.], 5–6.

NÉMETH László, *Kosztolányi Dezső*, Erdélyi Helikon, 1929/3, [március], 184–190. = NÉMETH László, *Készülődés*, II, Budapest, Magyar Élet, 1941, 311–320.

1932

BÁLINT Jenő, *Írók beszélnek. Kosztolányi Dezső*, A Reggel, 1932/23, [június 6.], 9.

CZABAFY Dezső, *Kosztolányi Dezső élete és költészete*, I–II, Őrtűz, 1932/3, [július 10.], 4–5; 1932/4, [augusztus 10.], 9–10. = Üzenet (Subotica), 1985/2–3, 209–212. [Bevezető tanulmánnyal közli PATÓ Imre, *Az Őrtűz Kosztolányi-képe*, (CZABAFY Dezső, *Kosztolányi Dezső élete és költészete*) című cikkében.]

1933

KARINTHY Frigyes, *Esti Kornél, a költő – Kosztolányi Dezső, az ember. Beszélgetés a Logody utcában*, Színházi Élet, 1933/38, [szeptember 10–16.], 34–36.

1934

HALMI Bódog, *Írói arcképek*, Budapest, [szerzői kiadás], 1934, 87–106 [88–89, 92–93, 96–97].

1935

ALSZEGHY Zsolt, *Szépirodalmi szemle* [benne: *Kosztolányi Dezső: Összegyűjtött költemények*], Katolikus Szemle, 1935/9, [szeptember], 589–590.

CSUKA Zoltán, *Kosztolányi Dezső összegyűjtött költeményei 1907–1935*, Kalangya, 1935/6, [november], 438–440.

HALÁSZ Gábor, *Az ötvenéves költő. Kosztolányi Dezső összegyűjtött költeményei*, Nyugat, 1935/1, [január], 494–499.

JÓZSEF Attila, *Kosztolányi Dezső*, A Toll, 1935/81, [július 15.], 149–152. = *Kosztolányi Dezső legszebb versei*, Budapest, Móra Könyvkiadó, 1993, 147–154. = JÓZSEF Attila *Művei*, II, *Tanulmányok, cikkek, levelek*, összegyűjt., gond., jegyz. SZABOLCSI Miklós, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977, 226–231.

JUHÁSZ Géza, *Kosztolányi Dezső: Összegyűjtött költemények*, Válasz, 1935/5–6, [május–június], 389–391.

KÁLLAY Miklós, *Körutazás Könyvorszámban*, Képes Krónika, 1935/31–32, [augusztus 4.], 25.

KARINTHY Frigyes, *Az ötvenéves költő*, Nyugat, 1935/4, [április], 265–272.

KÁRPÁTI Aurél, *Kosztolányi Dezső összegyűjtött költeményei 1907–1935*, Pesti Napló, 1935/108, [május 12.], 38.

D. KOLLER Erzsébet, *Kosztolányi Dezső összegyűjtött költeményei 1907–1935*, Új Magyarság, 1935/111, [május 16.], 6.

MOLNÁR Lajos, *Kosztolányi Dezső*, Magyar Kultúra, 1935/11, [június 5.], 510–514.

ROZVÁNYI Vilmos, *Kosztolányi útja*, Napkelet, 1935/10, [október 1.], 679–681. [Annotáció: Összegyűjtött költeményekről.]

TURCSÁNYI Elek, *Kosztolányi Dezső versei. Huszonnyolc év termése*, Budapesti Hírlap, 1935/131, [június 9.], 17.

VAJTHÓ László, *Az ötvenéves Kosztolányi*, Protestáns Szemle, 1935/12, [december], 562–564. [Annotáció: Összegyűjtött költeményekről.]

1936

FÜST Milán, *A nevetéséről. Emlékezés Kosztolányi Dezsőre*, Nyugat, 1936/12, [december], 427–430. = F. M., *Emlékezések és tanulmányok*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1956, 18–24.

GYERGYAI Albert, *A stílusa*, Nyugat, 1936/12, [december], 438–443.

IGNOTUS Pál, *Kosztolányi Dezső*, Szép Szó, 1936/9, [november], 97–111 [106–108]. = I. P., *Kosztolányi Dezső*, Budapest, Cserépfalvi Kiadás, Különlenyomat a Szép Szó 9. számából, 1936, [12–13]. = I. P., *Vissza az értelemhez*, Budapest, Hatodik Síp Alapítvány–Új Mandátum Kiadó, 1997, 253–262 [257–260].

Kosztolányi Dezső. Az élő költő. Szemelvények műveiből, életrajza, méltatása, [Budapest], Kosztolányi Dezső Emlékbizottság, 1936, 6, 15, 37.

KOVÁCS László, *Kosztolányi Dezső*, [Erdélyi] Helikon, 1936, 731–736 [732–733]. = K. L., *Az irodalom útján*, Budapest, Révai, 1941, 63–71 [64–66]. = K. L., *Az irodalom útján*, Kolozsvár, Erdélyi Szépművészeti Céh, 1941, 63–71 [64–66].

MÁRAI Sándor, *Kosztolányi Dezső meghalt*, Az Újság, 1936/252, [november 4.], 7. = M. S., *Írók, költők, irodalom*, Budapest, Helikon Kiadó, 2003, 57–61.

J. ÚJVÁRY Lajos, *Kosztolányi Dezső összegyűjtött költeményei*, Magyar Könyvbarátok Diáriuma, 1936, 8.

1937

BICZÓ Ferenc, *Kosztolányi Dezső (A magyar impresszionista vers)*, Kaposvár, Szalai Nyomda, 1937. (Különlenyomat a Kaposvári Egyesületi Leánygimnázium 1936–37. évi Értesítőjéből.)

KOZOCSA Sándor, *A magyar esztéta-lélek. Kosztolányi Dezső*, Esztetikai Szemle, 1937/1, 14–22 [14–17].

SZABÓ Lőrinc, *Kosztolányi Dezső*, Nyugat, 1937/12, [december], 387–391. = Sz. L., *A költészet dicsérete*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967, 289–298 [293, 295].

1938

BARÁTH Ferenc, *Kosztolányi Dezső*, Zalaegerszeg, Pannonia Nyomda, 1938, [25–28].

KONSZA Samu, *Kosztolányi Dezső*, Erdélyi Múzeum, 1938/1–4, 27–42 [30–32].

SZEGZÁRDY-CSENGERY József, *Kosztolányi Dezső*, Szeged, Magyar Irodalomtörténet Intézet, 1938, [40–47] (Értekezések a M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetéből, 18).

1943

FÉJA Géza, *Kosztolányi Dezső*, in F. G., *Nagy vállalkozások kora. A magyar irodalom története 1867-től napjainkig*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 272–280.

1945

DEVECSERI Gábor, *Kosztolányi – Szerelem és halál*, in D. G., *Az élő Kosztolányi*, Budapest, Officina Kiadó, [1945], 81–95 (Officina Könyvtár, 80–81). = D. G., *Lágymányosi istenek. (Emlékezések, tanulmányok)*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967, 250–262.

1946

REMÉNYI, Joseph, *Dezső Kosztolányi, Hungarian Homo Aestheticus (1885–1936)*, *American Slavic and East European Review*, 1946/1/2, 188–203. = J. R., *Dezső Kosztolányi, Homo Aestheticus, 1885–1936*, in J. R., *Hungarian writers and literature. Modern novelists, critics, and poets*, New Brunswick–New Jersey, Rutgers University Press, 1964, 252–265 [254–257].

1948

LENGYEL Balázs, *Kosztolányi Dezső*, in L. B., *A mai magyar líra*, Budapest, Officina Kiadó, 1948, 40–50.

1952

WHITNEY, Arthur H., *Synaesthesia in Twentieth-Century Hungarian Poetry*, *The Slavonic and East European Review*, 1952, 30/75, 444–464 [459–462].

1956

FÜST Milán, *Emlékezés Kosztolányi Dezsőre*, *Dunántúl*, 1956/16, 72–76.

FÜST Milán, *Még egy emlékezés Kosztolányi Dezsőre*, in F. M., *Emlékezések és tanulmányok*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1956, 25–35.

FÜST Milán, *Megint Kosztolányiról, továbbá egy nagyon sovány fiatalemberről*, in F. M., *Emlékezések és tanulmányok*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1956, 36–41.

GYÁRFÁS Imre, *Kosztolányi Dezső halálának 20. évfordulójára*, *Széphalom*, 1956/5–6, 104–112.

GYERGYAI Albert, *Kosztolányi költészete*, *Csillag*, 1956/9, 597–603. = Gy. A., *A Nyugat árnyékában*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968, 191–202.

1958

HÉRA Zoltán, *Részrehajlás, vagy elfogultság? Megjegyzések egy utószóhoz*, *Népszabadság*, 1958. december 25., 19.

1959

HORVÁTH Mária, *Kosztolányi Dezső: Narancsszín felhő*, *Magyar Nyelvőr*, 1959/3, 296–302.

KOMLÓS Aladár, *A modern költészet*, *It*, 1959/2, 183–196.

[RÓNAV György], *Az olvasó naplója*, *Vigilia*, 1959/5, 301–305.

1960

DEME László, *Kosztolányi és a magyar nyelv*, Magyar Nyelvőr, 1960/2, 136–148.

1962

r. gy. [RÓNAY György], *Jegyzetlapok*, Vigilia, 1962/5, 319–320.

SZAUDEK József, *Kosztolányi Dezső költészete*, in KOSZTOLÁNYI Dezső *Összegyűjtött versei*, I–II, gyűjt., sajtó alá rend. VARGHA Balázs, bev. SZAUDEK József, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962, I, 5–45.

1965

ERŐSS László, „Az élet szent és nincsen nála szentebb.” *A humanizmus világképe Kosztolányi művészetében*, Világosság, 1965/4, 246–249.

ERŐSS László, *Vázlatok egy Kosztolányi-képhez*, Kortárs, 1965/7, 1132–1139.

SÖTÉR István, *Kosztolányi Dezső*, Kritika, 1965/4, 26–34. = S. I., *Tisztuló tükrök*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1966, 131–146. = S. I., *Gyűrűk. Tanulmányok a XX. századról*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980, 177–194.

1966

ABODY Béla, *A játékos halála*, Élet és Irodalom, 1966/44, 6. = A. B., *Saulus vagy Paulus?*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1968, 160–162.

KISS Ferenc, *Tűnődés a szabadkai korzón*, Élet és Irodalom, 1966/44, 6.

VATI PAPP Ferenc, „Menj, kisgyermek... [!] a te utad a végtelenbe visz.”, A tanító munkája, 1966/9, 26–28. = V. P. F., *Forrásvidék 2.*, Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1989, 161–169.

1967

KISS Ferenc, *A szerep-líra klasszikus ciklusa*, ItK, 1967/5–6, 550–562.

1968

KISS Ferenc, *Kosztolányi magyarság-élménye*, Kortárs, 1968/2, 293–304.

1969

HALASI Andor, *Évek Kosztolányival*, Látóhatár, 1969/1–2, 179–192.

KARÁTSZON, André, *Dezső Kosztolányi et le paradoxe de l'esthète*, in K., A., *Le symbolisme en Hongrie. L'influence des poétiques françaises sur la poésie hongroise dans le premier quart du XXe siècle*, Paris, Presses Universitaires de France, 1969, 144–216 [169–203; legfőképp a *Les sources françaises des « Plaintes du pauvre petit enfant »* fejezet].

1970

NÉMETH László, *Kosztolányi Dezső*, in N. L., *Két nemzedék. Tanulmányok*, Budapest, Magvető–Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970, 108–116 (Németh László Munkái).

NÉMETH László, *Kosztolányi Dezső (Bevezető szerzői estjén)*, in N. L., *Két nemzedék – Tanulmányok*, Budapest, Magvető–Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970, 118–121 (Németh László Munkái).

RÓNAY György, *Kosztolányi Dezső*, in R. Gy., *A nagy nemzedék*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970, 166–173 [170–171]. [*Kosztolányi, a kritikus* alcím alatt.]

1973

KUNCZ Aladár, *Kosztolányi Dezső*, *Ellenzék*, 1923/98, [április 29.], 9. = K. A., *Tanulmányok, kritikák*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1973, 163–166.

1975

KELEMEN Péter, *A csoda mélységei és határai (Kosztolányi: Mostan színes tintákról álmodom)*, ItK, 1975/2, 200–210.

SZÁSZ Ferenc, *Kosztolányi és Rilke*, *Filológiai Közöny*, 1975/3, 292–308.

1976

RÓNAY László, *Az álom változatai*, Új Írás, 1976/2, 72–81.

1978

NÉMETH G. Béla, *A románcostól a tragikusig. A műfajváltás és szemléletváltás Kosztolányinál*, *Jelenkor*, 1978/11, 1058–1065. = N. G. B., *Küllő és kerék. Tanulmányok*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1981, 206–221.

1979

KISS Ferenc, *A szegény kisgyermek panasza*, in K. F., *Az érett Kosztolányi*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 7–35.

LÁNG Gusztáv, *Esti Kornél éneke*, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Esti Kornél éneke. Versek és műfordítások*, vál., [bev.], függ. LÁNG Gusztáv, Kolozsvár-Napoca, Dacia Könyvkiadó, 1979, 5–28.

Schöpflin Aladár két rádió-előadása, közli GÁL István, *It*, 1979/4, 906–923.

TANDORI Dezső, *Kosztolányi-kettőshangok*, in T. D., *A zsalu sarokvasa. Irodalmi tanulmányok*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1979, 9–30 [10].

1981

Cs. GYÍMESI Éva, *Előszó*, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Válogatott versek*, vál. CSETRINÉ LINGVAY Klára, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1981, 5–19.

KELEMEN Péter, *Szimbolista versszerkezetek Kosztolányi első korszakában*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981 (*Irodalomtörténeti Füzetek*, 103).

TANDORI Dezső, „...aki csak a szomszédba utazott” (*A Kosztolányi-mappából*), *Műhely*, 1981/2, 59–66.

TANDORI Dezső, *A kiolvashatatlan Kosztolányi*, Új Írás, 1981/5, 84–90.

TANDORI Dezső, *Kosztolányi*, in T. D., *Az erősebb lét közelében. Olvasónapló*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1981, 75–103.

1982

PÁLMAI Kálmán, *Gondolatok Kosztolányiról. Kiss Ferenc: Az érett Kosztolányi c. műve ürügyén*, It, 1982/2, 373–385.

1983

Poet and Playwright, III, *The greatest Triumph: A szegény kisgyermek panaszai*, in Dalma HUNYADI BRUNAUER–Stephen BRUNAUER, *Dezső Kosztolányi*, München, Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München, 1983, 39–47 (Seria C: Miscellanea).

SZŐKE György, „Mostan színes tintákról álmodom...” Egy Kosztolányi-vers irodalomlélektani elemzése, It, 1983/1, 97–106.

1985

ÁGH István, *Abszolút költő*, Új Írás, 1985/11, 59–61.

ALSZEGHY Zsolt, *A lírikus Kosztolányi ars poeticái*, Vigilia, 1985/3, 242–247.

BELOHORSZKY Pál, *Az éj-semmi aranykoronája*, Új Írás, 1985/11, 153–156.

CSORDÁS Mihály, *A létezés és nem létezés versei. Az első nagy töprengés ciklusa: A szegény kisgyermek panaszai*, Üzenet (Subotica), 1985/2–3, 195–198.

FRÁTER Zoltán, *A fénykereső. Száz éve született Kosztolányi Dezső*, Kritika, 1985/3, 14.

JUHÁSZ Géza, *A gyermekkor költője, a nyelv és forma virtuóza. (Kosztolányi művei délszláv nyelveken)*, Üzenet (Subotica), 1985/2–3, 171–177.

KISS Endre, *Az eltűnt idő, a semmi és az „amor fati”*, Új Írás, 1985/11, 134–140.

LÉVAI Endre, „A húgomat a bánat eljegyezte...” A pacsirta modelljéről: *Kosztolányi Máriáról*, Üzenet (Subotica), 1985/2–3, 249–251.

MARGÓCSY István, *A szegény kisgyermek panaszai*, in *Számadás – Kosztolányi Dezső születésének 100. évfordulójára*, szerk. FRÁTER Zoltán, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, XX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, 1985, 30–36. = It, 1986/1, 95–102. = *A rejtőző Kosztolányi. Esszék, tanulmányok*, szerk. MÉSZ Lászlóné, Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1987, 49–54.

NEMES NAGY Ágnes, *Ízlésváltozások a Kosztolányi vers körül*, Kritika, 1985/7, 10–11. = N. N. Á., *Látkép, gesztenyefával. Esszék*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1987, 239–250.

RÓNAY László, *A lírikus arcképe. Kosztolányi Dezső Összes versei*, Üzenet (Subotica), 1985/2–3, 257–262.

RÓNAY László, *Kosztolányi időszerűsége*, Borsodi Művelődés, 1985/2, 25–31.

RÓNAY László, „...Magyarul mondom a halálos áment.” *Kosztolányi Dezső, az élet költője*, Élet és Irodalom, 1985/13, 12.

SOMLYÓ György, *Désiré bácsi*, Új Írás, 1985/11, 52–59.

SÓTÉR István, *A rejtőző Kosztolányi*, Új Írás, 1985/11, 3–8.

TANDORI Dezső, *A Kosztolányi-panasz*, Alföld, 1985/3, 46–54.

TANDORI Dezső, *Tártság és zártság Kosztolányi versekezelésében*, It, 1985/1, 1–21.

1986

BORI Imre, *Kosztolányi Dezső*, Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1986, 71–83. [Az *eltűnt idő fanatikusa* alcím alatt.]

GÁSPÁRI László, *A szecesszió és a szimbolizmus Kosztolányi lírájában*, Magyar Nyelv, 1986/3, 275–280 [278–280].

HIMA Gabriella, *Az egzisztencializmus és Kosztolányi*, ItK, 1986/6, 694–704 [695].

KIRÁLY István, *Az esztéta modernség művésze: A szegény kisgyermek panaszai*, in K. I., *Kosztolányi, Vita és vallomás (Tanulmányok)*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986, 22–38.

1987

POSZLER György, *A homo ludens hősiessége. Öt vonás Kosztolányi arcképéhez*, Jelenkor, 1985/5, 454–470. = *A rejtőző Kosztolányi. Esszék, tanulmányok*, szerk. MÉSZ Lászlóné, Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1987, 167–176.

TANDORI Dezső, *A rózsa mégis-miértje*, Új Írás, 1987/2, 103–109.

1988

FERENCZ Győző, *Kettős tanulmány Kosztolányiról (1. Vázlat poétikájáról: az „abszolutvers” felé. 2. A Marcus Aurelius verstani elemzése.)*, Jelenkor, 1988/1, 32–40.

KASSAI, Georges, *Kosztolányi et l’instinct de mort*, in *Regards sur Kosztolányi. Actes du Colloque organisé par le Centre*

Interuniversitaire d’Études Hongroises (Paris, 17–18 décembre 1985), A.D.E.F.O., Paris, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988, 85–95 [89].

THOMKA Beáta, *A küzdő kétség*, in T. B., *Esszéterek, regényterek*, Újvidék, Forum, 1988, 23–31 [magyar nyelven]. = B. T., *Putevi i bitke sumnje*, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Izabrane pesme*, Subotica, Életjel–Subotičke Novine, 1986, 65–70 [szerb nyelven].

THOMKA Beáta, *A bensőségesség tere*, in T. B., *Esszéterek, regényterek*, Újvidék, Forum, 1988, 32–38.

1989

LATOR László, *A Kosztolányi-dallam*, Kortárs, 1989/5, 130–135.

1990

NÉMETH Zsuzsanna, *Szín- és fényhatások A szegény kisgyermek panaszai című Kosztolányi-kötetben*, Magyar Nyelvőr, 1990/3–4, 190–200.

TAMÁS Attila, *Kosztolányi Dezső és az osztrák líra*, Studia Litteraria, 1990, 69–83 [79–80].

TANDORI Dezső, *Kosztolányi Dezső (Az élhető líra III.)*, It, 1990/1, 23–38.

1991

BARABÁS Judit, *A készülődés méltósága*, Újhold-évkönyv, 1991/2, 187–192.

EISEMANN György, *Poesis perennis (Vázlat Kosztolányi lírájáról)*, Vigilia, 1990/12, 925–931. = E. Gy., *Végidő és katarzisz*, Budapest, Orpheusz Kiadó, 1991, 157–170.

1992

NEMES Livia, *Kosztolányi Édes Annájának pszichoanalitikus értelmezése*, Magyar Pszichológiai Szemle, 1992–1993/1–2, 31–41.

TANDORI Dezső, *Szabadiskola*. 4., Jelenkor, 1992/2, 139–150.

1994

KARÁTSZON Endre, *A homo aestheticus a homo moralis ellen. A „franciás” Kosztolányi társaságában*, in K. E., *Baudelaire ajándéka*, Pécs, Jelenkor Kiadó, 1994, 34–62 (Élő Irodalom).

1998

ANDRÁS Sándor, *Kosztolányi Dezső és a művészet öncélúsága*, Kortárs, 1998/9, 59–72.

FRIED István, *Egy különös fordításkötet. (Szemere László kalandja a magyar irodalommal)*, in *Magyar irodalom fordításokban, 1920–1970. II. Hankiss János Tudományos Ülésszak (Debrecen, 1997. október 16–18.)*, szerk. GORILOVICS Tivadar, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1998, 19–31 [24–29].

RÓNAI Zoltán, *Magyar irodalom spanyolul*, in *Magyar irodalom fordításokban, 1920–1970. II. Hankiss János Tudományos Ülésszak (Debrecen, 1997. október 16–18.)*, szerk. GORILOVICS Tivadar, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1998, 184–196 [188].

1999

KARÁTSZON Endre, *Miért „szegény” a kisgyermek? A gyermek és a felnőtt ellentétének egysége Kosztolányi Dezső versciklusában és novelláiban*, Műhely, 1999/5–6, 79–83.

2000

TVERDOTA György, *Ciklusépítkezés a modern költészetben*, ItK, 2000/5–6, 617–637 [620, 623–626, 633–634].

2001

NÉMETH Zsuzsanna, *Az írásjelhasználat kérdései A szegény kisgyermek panaszai című Kosztolányi-kötetben*, in *Recepcia hodnôt v literatúre a jazyku. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie: 4. októbra 2000*, ved. red. František ALABÁN, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Filologická fakulta Katedra ugrofínských jazykov, 2001, 78–84.

2002

BAZSÁNYI Sándor, *Karbunkulus (A [szegény kis] bús férfi panasza Kosztolányi Dezső Most elbeszélem azt a hónapot... kezdetű versében)*, Alföld, 2002/8, 61.

NÉMETH Zsuzsanna, *Nominális mondat szerkezetek „A szegény kisgyermek panaszai” című Kosztolányi-kötetben*, in *Literárne a jazykové interpretácie. Zborník štúdií*, ved. red. František ALABÁN, Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela Filologická Fakulta Katedra Hungaristiky, Univ. Mateja Bela Filologická fak. Katedra hungaristiky, 2002, 79–85.

VERES András, *József Attila Kosztolányi-bírálatáról*, Literatura, 2002/4, 458–469. = V. A., *Világképek dialógusa. József Attila Kosztolányi-bírálatáról*, in *Testet öltött érv. Az értekező József Attila*, szerk. TVERDOTA György, VERES András, Budapest, Balassi Kiadó, 2003, 64–77.

2003

KULCSÁR-SZABÓ Ernő–MOLNÁR Gábor Tamás–SZIRÁK Péter, *Alakzatváltások az irodalmi modernségben*, in *Hang és szöveg. Költészet-történeti kérdések a lírai modernségben*, szerk. BEDNANICS Gábor et al., Budapest, Osiris Kiadó, 2003, 7–25 [18–20].

2004

VERES András, A „*homo aestheticus*”. *Kosztolányi Dezső vázlatos pályaképe*, Literatura, 2004/3–4, 293–307 [293–297].

2005

GYÖRFI Livia, *A tükör által születő szubjektum (Kosztolányi Dezső: A játék című verséről)*, Alföld, 2005/8, 88.

SOULAGES, François, *La fable de l'artiste. Dezső Kosztolányi*, Hungarian Studies, 2005/1, 171–185.

2006

ÉRFALVY Livia, *Az önértelmezés útjai. Kosztolányi Dezső: A játék*, in *Vers – Ritmus – Szubjektum. Műértelmezések a XX. századi magyar líra köréből*, szerk. HORVÁTH Kornélia, SZITÁR Katalin, Budapest, Kijárat Kiadó, 2006, 189–208.

OLASZ Sándor, *Kosztolányi Dezső*, in *Irodalomtanítás a harmadik évezredben*, szerk. FÜZFÁ Balázs, Debrecen, Krónika Nova Kiadó, 2006, 367–380 [371].

2007

HÓZSA Éva, *Obrazine i obrazi straha – svet koji govori u njima/ nama (Danilo Kiš: Rani jadi i Deže Kostolanji: Žalopojke sirotog dečaka)*, Rukovet, 2007, 7–12, 17–19.

HÓZSA Éva, *A félelem álcái és arcai – a bennü(n)k beszélő világ. Danilo Kiš: Korai bánat és Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panasza*. Elhangzott a 2007. évi szabadkai Danilo Kiš-konferencián. http://adattar.vmmi.org/fejezetek/644/05_kepi_letmod_es_fiok-koztesseg.pdf [2013. 02. 17.] = H. É., Csáth-allé (és kitérők), Szabadka, Életjel, 2009, 109–117.

2009

ÉRFALVY Livia, *Nyelviség és textualitás: az én-konstrukció útjai Kosztolányi Dezső írásművészetében*, PhD-disszertáció, Piliscsaba, PPKE, 2009, [47–66, 86–87].

VERES András, *Kosztolányi Nyugatja és a Nyugat Kosztolányija*, in ANGYALOSI Gergely et al., *Nyugat Népe. Tanulmányok a Nyugatról és koráról*, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2009, 88–124.

2010

AMBRUS Judit, *Isten mostan színes tintákról. Szegény kisgyermek panasza*, Műút, 2010/2, 8–9.

ARANY Zsuzsanna, *Utószó*, in KOSZTOLÁNYI Dezső *Válogatott versei*, vál. ARANY Zsuzsanna, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Vállalat, 2009, 167–192.

BALÁZS Imre József, *A világ sötét oldalát (Kosztolányi Dezső: A rosszleányok – mondják – arra laknak)*, Látó, 2010/12, 6–8.

CSÁBI Domonkos, *Újraírás (Szegedy-Maszák Mihály: Kosztolányi Dezső)*, Szépirodalmi Figyelő, 2010/3, 71–76.

DEMÉNY Péter, *Szikrázó antilopok (Kosztolányi Dezső: Menj, kisgyerek)*, Látó, 2010/12, 4–6.

HÓZSA Éva, *Kosztolányi-versek, korabeli német fordítások (Gyökér és átköltés – kalandozás az „előtörténetben”)*. Elhangzott: Emlékezés Kosztolányi Dezső születésének 125. évfordulóján. http://mta.hu/data/cikk/12/18/21/cikk_121821/Kosztolanyi_Hozsa.pdf [2013. 02. 17.] = H. É., *Melyik Kosztolányi(m)? Kapcsolatformálódások*, Szabadka, Életjel, 2011, 99–105 (Életjel Könyvek, 144).

MÁLNÁSI Ferenc, *Mostan színes tintákról álmodom: 125 éve született Kosztolányi Dezső, és 100 éve jelent meg a Szegény kisgyermek panasza*, Édes Anyanyelvünk, 2010/2–3, 3.

NOVÁK Imre, *Színes tintákról álmodott. Kosztolányi Dezsőről*, Új Katedra, 2010/2, 24–25.

OLASZ Sándor, *A rejtőző klasszikus (Szegedy-Maszák Mihály: Kosztolányi Dezső)*, Tiszatáj, 2010/9, 106–112.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A versfüzér folyamatszerűsége*, in Sz.-M. M., *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram, 2010, 18–72 [41–58].

SZÉP Orsolya, „Halálarcok” (*A halál és az én viszonya Kosztolányi Dezső három versében*), Alföld, 2010/10, 74–85. [Ó, a halál, 76–78.]

2011

GYÖREI Zsolt, *A szegény kisgyermek panasza első (három) kiadásának kötetkompozíciója*, Literatura, 2011/1, 69–92.

2012

ÉRFALVY Livia, *Kosztolányi írásművészete. Poétikai monográfia*, Iskolakultúra, Veszprém, 2012, [53–71] (Iskolakultúra Könyvek, 43).

ILLÉS György, *A magyar ifjúsági irodalom kézikönyve*, Budapest, Dekameron Könyvkiadó, [2012], 119.

VERES András, *Kosztolányi Ady-komplexuma. Filológiai regény*, Budapest, Balassi Kiadó, 2012. [31, 47–48, 55–57].

Kézikönyvek, irodalomtörténetek, felsőoktatási jegyzetek²

1930

Panorama de la littérature hongroise contemporaine, J. HANKISS, G. JUHÁSZ, Paris, Éditions Kra, 1930, 182–183. [*La grande génération lyrique* fejezetcím alatt. A kötet rövid bemutatása.]

1934

FARKAS Gyula, *A magyar irodalom története*, Budapest, Káldor Könyvkiadóvállalat, 1934, 316. [*Új európaiság felé* fejezetcím, *Az újítók* alcím alatt.] = Julius von FARKAS, *Die Entwicklung der Ungarischen Literatur*, Berlin, Walter de Gruyter, 1934, 286. [*Die Epoche der europäischen Orientierung* fejezetcím, *Die Neururer* alcím alatt.]

² A bibliográfia a felsőoktatási jegyzetek kiadási sajátosságai miatt e művek tekintetében nem törekszik teljességre. Minden tétel bibliográfiai leírása után szögletes zárójelben közöljük a vonatkozó fejezetcímeket.

SZERB Antal, *Magyar irodalomtörténet*, I–II, Kolozsvár, Erdélyi Szépmíves Céh, 1934, II, 478–483. [A *nyugat lírikusai* alcím alatt; 478–481.]

1937

SCHÖPFLIN Aladár, *A magyar irodalom története a XX. században*, Budapest, Nyugat, 1937, 170–218. [Halotti maszkok alcím alatt; 192–198.]

1938

JUHÁSZ Géza, *A magyar szellem vándorútja*, Debrecen, A Debreceni Ady-Társaság Kiadása, 1938, 132–134. [Az *új líra szerepköre* alcím alatt; 133.]

1941

PINTÉR Jenő, *Magyar irodalomtörténet. Tudományos rendszerezés*, 8., *A magyar irodalom a XX. század első harmadában*, Budapest, 1941, 722–729. [Kosztolányi Dezső, a költő alcím alatt; 727–728.]

1942

VÁRKONYI Nándor, *Az újabb magyar irodalom, 1880–1940*, Budapest, Szukits Kiadás, 1942, 203–207 [203–204].

1943

FÉJA Géza, *Nagy vállalkozások kora. A magyar irodalom története 1867-től napjainkig*, Budapest, Magyar Élet, 1943, 272–280. [Kosztolányi Dezső alcím alatt; 275.]

1948

A magyar irodalom országútján, I–II, szerk. FÜR István, Szeged, Szukits Könyvesbolt Főbizománya, 1948, I, 211–219. [Kosztolányi Dezső alcím alatt; 211–215.]

1962

KLANICZAY Tibor–SZAUDER József–SZABOLCSI Miklós, *Kis magyar irodalomtörténet*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1962, 225–226. [A *modern magyar irodalom kibontakozása (1905–1918)* alcím alatt; 225.]

1963

Magyar irodalmi lexikon, I, A–K, főszerk. BENEDEK Marcell, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963, 678–684. [Kosztolányi Dezső alcím alatt; 679.]

1965

A magyar irodalom története, V, *A magyar irodalom története 1905-től 1919-ig*, szerk. SZABOLCSI Miklós, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965, 306–333. [Kosztolányi Dezső (1885–1936) alcím alatt; 306–310.]

A magyar irodalom története, III, *1905-től napjainkig*, szerk. BÉLÁDI Miklós, BODNÁR György, Budapest, Gondolat Kiadó, 1967, 153. [A *dekadencia vonzásában* alcím alatt; a kötet rövid bemutatása.]

1970

KERESZTURY Dezső, *Örökség. Magyar író-arcképek*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1970, 486–500. [Kosztolányi Dezső alcím alatt; 486–490.]

1977

PÁL György, *Kosztolányi Dezső. Művészi fejlődése 1919-ig*, in *Az irodalom története 1905–1919. Egységes jegyzet. Kézirat*, szerk. MARGÓCSY József, Budapest, Tankönyvkiadó, 1977, 212–217 [214–215] (Tanárképző Főiskolák).

1978

Gyermekirodalom. Kézirat, szerk. BAUER Gabriella, Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1978, 140 (Óvónőképző Intézetek. Irodalom). [A kötet említése és rövid bemutatása.]

1979

Gyermek- és ifjúsági irodalom. Egységes jegyzet. Kézirat, szerk. Cs. NAGY István, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998, 106 (Tanárképző és Tanítóképző Főiskolák). [A magyar gyermekvers 1945-ig fejezetben.]

1983

NEMESKÜRTY István, *Diák, írd magyar éneket. A magyar irodalom története 1945-ig*, I–II, Budapest, Gondolat Kiadó, 1983, II, 711–715. [A szegény kisgyermek panaszai című fejezet.]

1984

Lóránt CZIGÁNY, *The Oxford History of Hungarian Literature. From the earliest time to the present*, Oxford, Clarendon Press, 1984, 312. [The Writers of the Nyugat (I) főcím, *Homo aestheticus: Dezső Kosztolányi* alcím alatt. A kötet rövid bemutatása.]

1990

BOGNÁR Tas, *Kosztolányi Dezső, Mostan színes tintákról álmodom*, in B. T., *Elemzések a magyar gyermekvers köréből. Egységes jegyzet, kézirat*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1990, 17–25. = B. T., *A magyar gyermekvers*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Vállalat, 2001, 61–68.

1992

ERDŐDY Edit–MAGYAR Miklós–TVERDOTA György, *Magyar irodalom a huszadik században. I. Tanulmányok*, szerk. MAGYAR Miklós, Budapest, NHK, 1992, 75–81. [Kosztolányi Dezső alcím alatt; 75.]

1993

NEMESKÜRTY István, *A magyar irodalom története, 1000–1945*, II, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993, 767–771. [Magyarország a század elején. A szegény kisgyermek panaszai című fejezet.]

RÓNAY László, *Erkölc és irodalom. A magyar irodalom rövid története*, Budapest, Vigilia, 1993, 230–235. [Kosztolányi Dezső alcím alatt; 230–231.]

1997

László RÓNAY, *Abriß der ungarischen Literaturgeschichte*, Deutsche Übersetzung von Mariann GELÁNYI, Budapest, Corvina Kiadó, 1997, 199–206. [Dezső Kosztolányi alcím alatt; 199–201.]

2000

Új magyar irodalmi lexikon, főszerk. PÉTER László, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2., jav. kiad., 2000, 1202–1204. [Kosztolányi Dezső alcím alatt; 1202.]

2001

CZINE Mihály, *Magyar irodalom a huszadik században*, Budapest, Kortárs Kiadó, 2001, 33–35. [*A modern polgári irodalom kibontakozása* fejezetcím, *Kosztolányi Dezső* alcím alatt.]

2002

HIMA Gabriella, *Kosztolányi Dezső*, in *21. századi enciklopédia. Magyar irodalom*, szerk. BORBÉLY Sándor, [Budapest], Pannonica Kiadó, 2002, 233–242 [234].

2004

Révai Új Lexikona, XII, Klc–Ky, főszerk. KOLLEGA TARSOLY István, Szekszárd, Babits Kiadó, 2004, 386–389. [*Kosztolányi Dezső* alcím alatt; 386.]

2007

BÓNUS Tibor, *Paródia, technika és az irodalom médiuma. 1912: Karinthy Frigyes: Így írtok ti*, in *A magyar irodalom története. 1800-tól 1919-ig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Budapest, Gondolat Kiadó, 2007, 839–855 [850].

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A kettős Monarchia emléke a magyar irodalomban. 1924: Megjelenik Kosztolányi Dezső Pacsirta című regénye*, in *A magyar irodalom története. 1920-tól napjainkig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Budapest, Gondolat Kiadó, 2007, 96–107 [100–101].

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A regényszerűség meghaladása. 1933: Kosztolányi Dezső: Esti Kornél*, in *A magyar irodalom története. 1920-tól napjainkig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Budapest, Gondolat Kiadó, 2007, 230–244 [232].

2010

GINTLI Tibor, *Kosztolányi Dezső*, in *Magyar irodalom*, főszerk. GINTLI Tibor, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2010, 778–785 [779–780].

GREDEL Lajos, *A modern magyar irodalom története. Magyar líra és epika a 20. században*, Pozsony, Kalligram, 2010, 73–85. [*A Nyugat első nemzedékének lírája* fejezetcím, *Kosztolányi Dezső* alcím alatt; 76].

A szegény kisgyermek panasza az irodalomtanításban³

1968

KANIZSAI-NAGY Antal, *Magyar irodalom. Irodalomtörténet III. a gimnázium IV. osztálya számára*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1968, 114. [*Költői útja* alcím alatt a kötet említése.]

1974

MOLNÁR János, *Magyar irodalom IV. Irodalomtörténet III. a dolgozók gimnáziuma IV. osztálya számára*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1974, 3. kiad., 85. [*Mint aki a sínek közé esett...*; rövid elemzés.]

³ A bibliográfia a segédkönyvek tekintetében e művek kiadási sajátosságai miatt nem törekszik teljességre. A tankönyvek az első megjelenés, vagy az általunk elsőként ismert kiadás sorrendjében szerepelnek, csak egy kiadás évét feltüntetve. Kivételt képeznek ez alól azok a kötetek, amelyeknél a kiadások során az oldalszámok megváltoztak, illetve ahol ugyanolyan tartalmú könyv több oktatási struktúrában is nevesítve használatos volt.

1978

Gyermekirodalom. Kézirat, szerk. BAUER Gabriella, Budapest, Tankönyvkiadó, 1978, 140 (Óvónőképző Intézetek. Irodalom). [A kötet említése és rövid bemutatása.]

1980

MOHÁCSY Károly, *Irodalom a szakközépiskola III. osztálya számára*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1980, 260–261, 366–369. [A *játékosságtól – A kijózanodásig* alcím alatt.]

1982

GODA Imre–M. BODA Edit, *Irodalmi olvasókönyv az általános iskola 7. osztálya számára*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1982, 14–15. [Kip-kop, köveznek, vers és feladatsor (14–15).] = G. I.–M. B. E., *Irodalom 7. Irodalmi olvasókönyv az általános iskola 7. osztálya számára*, Celldömölk, Pauz Kiadó, [1995], 14–15. [Kip-kop, köveznek, vers és feladatsor (14–15).]

SZEGEDY-MASZÁK Mihály et al., *Irodalom a gimnázium III. osztálya számára*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1982, 349–351. [A *szegény kisgyermek panasza* alcím alatt.]

1988

Irodalom. 5. osztály, [ZSOLNAI Anikó–ZSOLNAI Józsefné], Törökbalint, Kísérleti Általános Iskola, 1988, 9–12. [Este, este...; vers és feladatsor (9–10); *Mostan színes tintákról álmodom*; vers és feladatsor (11–12).] = *Irodalom az általános iskola 5. osztálya számára. Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés*, [ZSOLNAI Anikó–ZSOLNAI Józsefné], Budapest, Tankönyvkiadó, 1990, 10–13. [Este, este...; vers és feladatsor (10–11); *Mostan színes tintákról álmodom*; vers és feladatsor (12–13).]

1991

KELEMEN Péter, *Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panasza c. versciklusának feldolgozása*, in Ács Pál et al., *Irodalom. 8. osztály*, Veszprém, OTTV, 1991, 30–106. [Pályakép, a kötet jellemzése, verselemzések, feladatsorok.]

1992

H. TÓTH István, *A stílus. Az általános iskola 8. osztálya számára, Kézirat gyanánt!*, Veszprém, OTTV, 1992, 33 (Nyelvi, Irodalmi és Kommunikációs Nevelés). [Megszemélyesítés cím alatt; Kosztolányi Dezső *Este, este...* kezdetű verséhez kapcsolódó feladatok.] = H. TÓTH István, *A stílus. Az általános iskola 8. osztálya számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993, [2. kiad.], 17. [Megszemélyesítés cím alatt; Kosztolányi Dezső *Este, este...* kezdetű verséhez kapcsolódó feladatok.]

H. TÓTH István, *Munkatankönyv a 7. osztályos irodalmi tanulmányokhoz*, Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Pedagógiai Intézet, 1992, 107–108. [A *nyelv-varázsnak is hódoló* cím alatt; Feladatok a Kip-kop, köveznek kezdetű vershez.]

ZSOLNAI Anikó–ZSOLNAI Józsefné, *Irodalom az általános iskola 7. osztálya számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1992, 53–54. [Kosztolányi Dezső *művei* alcím alatt a kötet rövid bemutatása.]

1993

ROTTMAYER Jenő, *Irodalmi olvasókönyv az általános iskola 8. osztálya számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993, [2., átdolg. kiad.], 160–161. [A *Mostan színes tintákról álmodom* vers elemzése.]

1994

BENE Kálmán–GYÉMÁNT Csilla, *Magyar irodalom. Munkafüzet. 7. osztály*, Szeged, Mozaik Oktatási Stúdió, 1994, 92–93. [A ciklus verseihez kapcsolódó feladatok.]

BENE Kálmán–GYÉMÁNT Csilla–MADÁCSY Piroska, *Irodalom a hatosztályos középiskolák I. osztálya számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994, 204–206. [Versek és feladatok.]

MOHÁCSY Károly, *Irodalom a középiskola III. osztálya számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994, (2. kiad.), 366–369. [A szegény kisgyermek panasza alcím alatt.]

VARGA Domokos, *Irodalmi olvasókönyv az általános iskola 7. osztálya számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994, 36–37. [A szegény kisgyermek panaszaiból alcím alatt; A játék (36); Mély éjeken hány-szor nézlek, te Térkép (36–37); A nagyanyámhoz vittek el aludni (37).]

1995

ALFÖLDY Jenő, *Irodalom a tizennégy éves diákoknak*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995, 33–38. [A szegény kisgyermek panasza. Részletek alcím alatt; És látom Őt, a Kisdedet (33); Ó, a halál (33–34); A rút varangyot véresen megöltük (34); Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska (35).]

ALFÖLDY Jenő, *Versek és elemzések a tizenhárom-tizenéves diákoknak*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995, 79–87. [A ciklus bemutatása, valamint a Mint aki a sínek közé esett... kezdetű vers elemzése.]

RÓNAY László, *Irodalom a középiskolák III. osztálya számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995, 181–183. [A szegény kisgyermek panasza alcím alatt; A ciklus rövid ismertetése.]

SÍPOS Sándor, *Irodalom III.*, Debrecen, Pedellus Kiadó, 1995, 46–48. [A szegény kisgyermek panasza cím alatt, elemzés (46–47); Mint aki a sínek közé esett..., elemzés (47); Mostan színes tintákról álmodom, elemzés (48).] = SÍPOS Sándor, *Irodalom a szakképző iskolák 9–10. osztálya számára*, Debrecen, Pedellus Kiadó, 1999, 302–303. [A szegény kisgyermek panasza cím alatt, elemzés (302); Mint aki a sínek közé esett..., elemzés (302–303); Mostan színes tintákról álmodom, elemzés (303).]

1996

KARÁDI Zsolt, *Kosztolányi Dezső. Általános és középiskolások számára*, Debrecen, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó, 1996, 18–40. [A Fecskelány és a kisgyermek alcím alatt; A kötet keletkezéstörténetének, majd magának a ciklusnak részletes bemutatása, a versek egészének vagy részleteinek elemzésével. A teljes terjedelmükben közölt versek: Mint aki a sínek közé esett... (28); Azon az éjjel (32); Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska (33); A napraforgó, mint az örült (34); Már néha gondolok a szerelemre (34–35); Menj, kisgyerek (39).]

MADOCSAI László, *Irodalom a középiskolák III. osztálya számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 208–209. [A szegény kisgyermek panasza alcímmel.] = MADOCSAI László, *Irodalom a középiskolák 11. évfolyama számára. Átdolgozott kiadás*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004, 249–251. [A szegény kisgyermek panasza alcím alatt; A kötet bemutatása, majd az alábbi versek ismertetése: Mint aki a sínek közé esett...; Azon az éjjel; Az iskolában hatvanan vagyunk; Mostan színes tintákról álmodom.] = MADOCSAI László, *Irodalom a középiskolák 11. évfolyama számára. Átdolgozott kiadás*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007, 249–251. [A szegény kisgyermek panasza alcím alatt; A kötet bemutatása, majd az alábbi versek ismertetése: Mint aki a sínek közé esett...; Azon az éjjel; Az iskolában hatvanan vagyunk; Mostan színes tintákról álmodom.]

SOMI Éva, *Irodalmi feladatgyűjtemény a középiskolák IV. osztálya számára. A XX. század magyar és világirodalma*, Szeged, Mozaik Oktatási Stúdió, 1996, 107. [A *szegény kisgyermek panaszai* alcím alatt.]

1997

A *szöveg vonzásában I. Bejáratok – Irodalom*, szerk. ARATÓ László–PÁLA Károly, Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1997, 14 (Calibra Könyvek). [Feladat: Kosztolányi *Az iskolában hatvanan vagyunk* és Szabó Lőrinc *Elemi* című verseinek elemzése az *Esti Kornél*-novellák kapcsán.]

CSERHALMI Zsuzsa, *Irodalom tankönyv 10–11 éveseknek*, Budapest, Korona Kiadó, 1997, 108–111. [A ciklus bemutatása, elemzések, feladatok.]

KISS Ferenc, *A szerep-líra klasszikus ciklusa (részletek)*, in CSERHALMI Zsuzsa, *Irodalom tanári kézikönyv 10–11 évesek számára készült tankönyvhöz*, Budapest, Korona Kiadó, 1997, 193–197.

1998

FORGÁCS Anna–MAYER József–TURCSÁNYI Márta, *Irodalom III. Szövegek, képek, információk. Világbanki képzési program irodalom-könyve*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998, 290. [A *gyermekkor, a gyermeki lét Kosztolányi alkotásaiban* alcím alatt; A *szegény kisgyermek panaszai* rövid bemutatása.]

VIRÁG Gyuláné–SZABÓ Gézáné, *Irodalom 8. Áttekintés a 20. század első felének irodalmáról az általános iskola 8., a nyolcévfolyamos gimnázium 4. és a hatévfolyamos gimnázium 2. osztálya számára*, Cell-dömölk, Apáczai Kiadó, 1998, 74–77. [A *szegény kisgyermek panaszai (1910)* alcím alatt a kötet rövid ismertetése. Kérdések, feladatok az alábbi versekhez: *Mint aki a sínek közé esett...*; *Kip-kop, köveznek*; *Ó, a halál*; *Mostan színes tintákról álmodom*; *Menj, kisgyerek...*]

1999

Irodalom 16–17 éveseknek, szerk. EISEMANN György, H. NAGY Péter, KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, Budapest, Korona Kiadó, 1999, 221. [A *szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai* alcím alatt; rövid ismertetés.]

2001

CSERHALMI Zsuzsa, *Irodalomkönyv 8*, Budapest, Korona Kiadó, 2001, 66–69. [Kosztolányi *Dezső, A szegény kisgyermek panaszai (részletek)* gyűjtőcím alatt feladatok, kérdések, hosszabb, átfogó elemzés.]

2002

MOHÁCSY Károly, *Irodalom a középiskolák 11. évfolyama számára*, Budapest, Krónika Nova Kiadó, 2002, 231–232. [A *szegény kisgyermek panaszai* alcím alatt.]

2003

ALFÖLDY Jenő, *Irodalom 8. Olvasókönyv a nyolcadik évfolyam számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003, 67–73. [A kötet rövid ismertetése, majd a közölt versek elemzése, feladatok (*És látom őt, a Kisdedet*; *A rút varangyot véresen megöltük*; *Ez a beteg, borús* [!], *bús, lomha Bácska*).]

DIÓSZEGI Endre–FÁBIÁN Márton, *Irodalom, 11. évfolyam*, Budapest, Krónika Nova Kiadó, 2003, 213. [A *szegény kisgyermek panaszai* alcím alatt rövid ismertetés.]

2004

BÁNKI István–VIRÁG Gyuláné, *Irodalom 8. Az általános iskola 8. osztálya és a 14 éves korosztály számára*, Celldömölk, Apáczai Kiadó, 2004, 43–46. [A ciklus rövid bemutatása, valamint az alábbi versek elemzése: *Mint aki a sínek közé esett...*; *Kip-kop*, köveznek; *Mostan színes tintákról álmodom*; *Menj, kisgyermek* [!]]

Irodalmi feladatok, 8. évfolyam, [készült MOHÁCSY Károly–ABAFFY Lászlóné *Irodalmi olvasókönyv 8. évfolyam* című tankönyvéhez], összeáll. WACHA Imréné, Budapest, Krónika Nova Kiadó, 2004, 24–28. [Kosztolányi Dezső műveiből főcím, *A szegény kisgyermek panasza*; *A bús férfi panasza* (Részletek) cím alatt; feladatsorok.]

MOHÁCSY Károly–ABAFFY Lászlóné, *Irodalmi olvasókönyv 8. évfolyam*, Budapest, Krónika Nova Kiadó, 2004, 50–51. [Kosztolányi Dezső, *A szegény kisgyermek panasza* (Részlet) cím alatt; A 49. oldalon szereplő vers (*A rút varangyot véresen megöltük*) rövid elemzése, feladatok.]

PETHŐNÉ NAGY Csilla, *Irodalomkönyv 11*, Budapest, Korona Kiadó, 2004, 411–412, 417–421. [Pályakép, a kötet rövid ismertetése (411–412); *A szegény kisgyermek panasza* (versfüzér) gyűjtőcím alatt feladatok és rövid elemzések: *Mint aki a sínek közé esett...* (418); *Menj, kisgyerek* (418–419); *Mostan színes tintákról álmodom* (419–421).] = P. N. Cs., *Irodalomkönyv a szakközépiskolák 11. évfolyama számára*, Budapest, Korona Kiadó, 2004, 339–340, 344–348. [Pályakép, a kötet rövid ismertetése (339–340); *A szegény kisgyermek panasza* (versfüzér) gyűjtőcím alatt feladatok és rövid elemzések: *Mint aki a sínek közé esett...* (345); *Menj, kisgyerek* (345–346); *Mostan színes tintákról álmodom* (346–348).] = P. N. Cs., *Irodalomkönyv a szakközépiskolák 11. évfolyama számára*, Budapest, Korona Kiadó, 2009, 412, 417–421 [Pályakép, a kötet rövid ismertetése, 412; *A szegény kisgyermek panasza* (versfüzér) gyűjtőcím alatt feladatok és rövid elemzések: *Mint aki a sínek közé esett...* (418); *Menj,*

kisgyerek (418–419); *Mostan színes tintákról álmodom* (419–421).] = P. N. Cs., *Irodalom a szakközépiskolák 11. évfolyama számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2009, 340, 344–348. [Pályakép, a kötet rövid ismertetése (340); *A szegény kisgyermek panasza* (versfüzér) gyűjtőcím alatt feladatok és rövid elemzések: *Mint aki a sínek közé esett...* (345); *Menj, kisgyerek* (345–346); *Mostan színes tintákról álmodom* (346–347).] = P. N. Cs., *Irodalomkönyv. A szakközépiskolák 11. évfolyama számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2010, 291, 296–299. [Pályakép, a kötet rövid ismertetése (291), *A szegény kisgyermek panasza* (versfüzér) gyűjtőcím alatt feladatok és rövid elemzések: *Mint aki a sínek közé esett...* (297); *Menj, kisgyerek* (297–298); *Mostan színes tintákról álmodom* (298–299).]

2005

HÁMOR Jánosné, *Irodalmi olvasókönyv az általános iskola 8. osztálya számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005, 114–121. [Kosztolányi Dezső *élete és költészete* cím alatt.]

HÁMOR Jánosné, *Irodalmi feladatlapok az általános iskola 8. osztálya számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005, 52–53. [Feladatok az alábbi versekkel kapcsolatban: *Kip-kop*, köveznek; *Mostan színes tintákról álmodom*; *Már néha gondolok a szerelemre*.]

2006

Kötelező versek lexikona, szerk. OROSZLÁN Éva, Budapest, DFT-Hungária Könyv- és Társasjáték Kiadó, 2007, 124. [Szegény kisgyermek *panasza* alcím alatt rövid ismertetés és szerkezetelemzés.]

MOHÁCSY Károly, *Irodalom a középiskolák 11. évfolyama számára*, [2., átdolg. kiad.], Budapest, Krónika Nova Kiadó, 2006, 231–232. [A szegény kisgyermek *panasza* alcím alatt.]

2007

PETZ György, *Feladatgyűjtemény Madocsi László Irodalom a középiskolák 11. évfolyama számára című könyvéhez*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007, 114–116. [Feladat: kidolgozat készítése a ciklusról elemzés és Karinthy Kosztolányi-paródiája segítségével.]

2008

A nagy belépő és „továbbírása”, in Mélyfúrás. Kosztolányi, a lírikus és a prózaíró. Szövegértés, szövegalkotás. Tanulói Munkafüzet 4., szerk. FÜKÖH Borbála, PETHŐNÉ NAGY Csilla, Budapest, Educatio Kht., 2008, 5–25. [Mint aki a sínek közé esett... (7); Menj, kisgyerek (8); Múlt este én is jártam ottan (9–10); Mostan színes tintákról álmodom (10); Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép (11); A rút varangyot véresen megöltük (11–12).]

A nagy belépő és „továbbírása”, in Mélyfúrás. Kosztolányi, a lírikus és a prózaíró. Szövegértés, szövegalkotás. Tanári útmutató 4., szerk. FÜKÖH Borbála, PETHŐNÉ NAGY Csilla, Budapest, Educatio Kht., 2008, 9–39. [Mint aki a sínek közé esett... (14); Menj, kisgyerek (14); Múlt este én is jártam ottan (17–18); Mostan színes tintákról álmodom (18); Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép (18–19); A rút varangyot véresen megöltük (19).]

BÁNKI István–RADÓCNÉ BÁLINT Ildikó–VIRÁG Gyuláné, *Irodalom 8*, Celldömölk, Apáczai Kiadó, 2008, 68–71. [A szegény kisgyermek panaszai alcím alatt a kötet bemutatása, feladatok, az idézett versek elemzése: *Mint aki a sínek közé esett...* (68), *Kip-kop, köveznek* (69); *Mostan színes tintákról álmodom* (70).]

MOHÁCSY Károly, *Színes irodalom a középiskolák 11. évfolyama számára*, Budapest, Krónika Nova Kiadó, 2008, 213–215. [A szegény kisgyermek panaszai gyűjtőcím alatt a kötet rövid ismertetése, feladatok és rövid elemzések: *Mint aki a sínek közé esett...* (214); *Mostan színes tintákról álmodom* (215).]

2010

BARUCH Magda, *A vers megközelítése*, Arad, Concord Media Jelen, [2010], 53–55 (Irodalmi Jelen Könyvek). [A rosszleányok – mondják – arra laknak kezdetű vers rövid elemzése.]

2012

PETHŐNÉ NAGY Csilla, *Irodalom 11*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2012, 119–127. [A lírikus indulása alcímmel, A szegény kisgyermek panaszai, Nyitó és záró vers, Mostan színes tintákról álmodom részcímei alatt; Általános ismertetés, feladatok, párhuzamok, elemzések a közölt versek alapján: (*Mint aki a sínek közé esett...*, *Menj, kisgyerek*; *Mostan színes tintákról álmodom*; A rút varangyot véresen megöltük).]

A szegény kisgyermek panaszainak versei a kabarészínpadon

„A régi Múcsarnok Andrassy út 69. sz. alatti épületének alagsori helyisége egy egész sereg kabarének és színháznak adott otthont. [...] 1917-ben ugyancsak Bárdos Artúr vezetése alatt mint Andrassy úti Színház nyitotta meg a kapuit, s egy évad kivételével (1924–25) 1933-ig kizárólag kabaréműsort játszott.”⁴ Itt hangzott el 1920. szeptember 9-én a ciklus egyik versét feldolgozó *Színes tinták* című dal, Molnár Mihály zenéjével, Ürmössy Anikó előadásában. A sikeréről árulkodhat az a tény, hogy október 15-én egy újabb, *A húgomat a bánat eljegyezte* című Molnár Mihály-kompozíció énekelt Ürmössy Anikó, melyet azután 1923. február 15-én megismételt. A ciklus verseiből készült dalok folytatásaként két hónap múlva, 1923. április 20-án, *A kutya* című, ugyancsak Molnár Mihály megzenésítette Kosztolányi-vers került szintén Ürmössy Anikó produk-

⁴ ALPÁR Ágnes, *A fővárosi kabarék műsora 1901–1944*, Budapest, Magyar Színházi Intézet, 1978, 245. A produkciók adatai ugyancsak ebből a forrásközlésből származnak.

ciójában a közönség elé – ebben valószínűleg *A kis kutya* kezdetű verset gyaníthatjuk. A dalok előadóját Molnár Gál Péter 1968-ban így búcsúztatja: „Érdekes hangú színésznő volt. Karinthy *Holnap reggelének* bemutatójában fontos szerepet kapott és egyik vezető művésze volt a két világháború között a Bethlen téri Színpadnak. [...] Nevét elsősorban mint előadóművésznő és szonett szerző. Ady, Kosztolányi és József Attila verseinek, megzenésített dalainak rendkívül kulturált előadóművésze volt.”⁵ A nekrológban említett játszóhelyről szintén érdemes pár szót ejteni.

„A Bethlen-téri Színpadot a Reiner Dezső műépítész által tervezett bérpalotában a ház tulajdonosa, Rákos Tibor rendezte be és nyitotta meg 1929. november 29-én. A város legnépesebb munkásnegyedében létesített színház első igazgatója Fekete József volt, aki még az Apolló, majd az Omnia Kabaréban szerzett gazdag tapasztalatokat. A művészeti vezetéssel Dezsőffy Lászlót, a dramaturgiai teendőkkkel Korcsmáros Nándort (aki 1931-től művészi igazgató lett), a zenei irányítással Hetényi-Heidelberg Albertet bízták meg. A színpad 1932-ig kizárólag kabaréműsort játszott, 1933-ban azonban új vezetőség került a vállalkozás élére, s ez háromfelvonásos színművekre tért át.”⁶ Azért is érdekes, hogy Ürmösy Anikó neve összeforrt ezzel a színpaddal, mert 1931. január 16-án a Bethlen téren is elhangzik *A húgomat a bánat eljegyezte* kezdetű vers. Csakhogy ezúttal nemcsak a zeneszerző más, Molnár Mihály helyett Hetényi-Heidelberg Albert, de az előadó is: Kéky Rózi. Róla viszont néhány Bethlen téri fellépésén kívül nem is igen tud többet a szakirodalom.

⁵ M[OLNÁR]. G[ÁL]. P[ÉTER]., *Meghalt Ürmösy Anikó*, Népszabadság, 1968. március 1., 7.

⁶ ALPÁR Ágnes, *A fővárosi kabarék műsora 1901–1944*, Budapest, Magyar Színházi Intézet, 1978, 531.

Hangfelvételek: versmondások és zenei anyagok⁷

Mint aki a sínek közé esett...

Mint aki a sínek közé esett..., ea. SZACSVAY László, in *Versek a középiskolák III. osztálya számára*, I–III, szerk. GÁLOS Tibor, NÓBEL Iván, MHV, SLPX 19217-19, 1983, II/B/#1. = Kosztolányi Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#1, CD #1.

Kiel iu, falinta sur la rel’... [*Mint aki a sínek közé esett...*], trad. Kálmán KALOCSAY, ea. PAPADIMITRIU Athina, in *Bukedo ella Hungara Poezio. Poemoj el Hungara Antologio*, I–II [Magyar költői antológia eszperantó nyelven, I–II], szerk. BENCZIK Vilmos, MHV Hungaroton, SLPX 13956, 1984, II/A/#4.

Mint aki a sínek közé esett..., ea. MÁTÉ Gábor, in *Lásd, kisfiam... Kosztolányi Dezső költői önarcképe*, kiad. SOLTÉNSZKY Tibor, Hangadó CD Kiadó, HA-CD 30498, 1998, #13.

LÁNG István, *VII. szimfónia (1995–1997.) Kosztolányi Dezső „Mint aki a sínek közé esett” kezdetű verse alapján*, km. HERCZENIK Anna (szoprán), TAKÁCS Tamara (alt), PRUNYI Ilona (zongora), a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara, vez. TIHANYI László, in LÁNG István, *Hungaroton – 80 éves*, MR közös kiadvány, HCD 32357, 2005, #16–#28.

⁷ A bibliográfia nem törekszik teljességre. A hozzáférhető felvételek versenként, azok ciklus szerinti sorrendjében szerepelnek, a verseket magyar gyűjtőcím, majd a felvételen szereplő verskezdet alatt hozzuk. A Hungaroton által kiadott tételek esetében a közölt adatok a Hungaroton archívumában található adatlapokon alapulnak.

És látom Őt, a Kisdedet

És látom Őt, a Kisdedet, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#2, CD #2.

A doktor bácsi

A doktor bácsi, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#3, CD #3.

Ó, a halál

Ó, a halál, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#4, CD #4.

Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok

Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#5, CD #5.

Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok, ea. PAPP Zoltán, in *Lásd, kisfiam... Kosztolányi Dezső költői önarcképe*, Hangadó CD Kiadó, HA-CD 30498, 1998, #4.

Azon az éjjel

Azon az éjjel, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#6, CD #6.

Azon az éjjel, ea. KALÁKA, in *Kaláka–Kosztolányi*, [Budapest], Helikon Kiadó–Gryllus, HE 1002 (Hangzó Helikon), 2005, #12.

Már néha gondolok a szerelemre

Már néha gondolok a szerelemre, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#7, CD #7.

Már néha gondolok a szerelemre, ea. HEGEDŰS D. Géza, in *Lásd, kisfiam... Kosztolányi Dezső költői önarcképe*, Hangadó CD Kiadó, HA-CD 30498, 1998, #8.

Az iskolában hatvanan vagyunk

Az iskolában hatvanan vagyunk, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, HCD 14302, 2000, 2002, #8.

Az iskolában hatvanan vagyunk, ea. PAPP Zoltán, in *Lásd, kisfiam... Kosztolányi Dezső költői önarcképe*, Hangadó CD Kiadó, HA-CD 30498, 1998, #6.

Mostan színes tintákról álmodom

Mostan színes tintákról álmodom (DÁLNOK Lajos zenéjével), ea. KÁNTOR Béla, DÁLNOK Lajos (orgona), in [Cím nélkül], Mesterhang!, Super C146, [1948–1949 tele], A.

Mostan színes tintákról álmodom, ea. RUTTKAI Éva, in *Magyar Költők 21.*, szerk. ILLÉS Lajos, MHV, EP 23627, 1967, A/#a.

Mostan színes tintákról álmodom, ea. RUTTKAI Éva, in *Ruttkai Éva és Latinovits Zoltán újvidéki előadójestje – 1969, I–II*, MHV

Hungaroton, LPX 14080-81, MK 14080-14081, 1969; HCD 14080-81, 1995, LP-MK A/#5, CD #6.

Mostan színes tintákról álmodom (DEÁK Tamás zenéjével), ea. LATINOVITS Zoltán, Randevú Zenekar, (felvétel ideje: 1974. november 28.), in [Cím nélkül], MHV-Qualiton, SEP 26663, 1983, B.

Mostan színes tintákról álmodom, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#8, CD #9.

Mostan színes tintákról álmodom, ea. MÁTÉ Gábor, in *Lásd, kismiam... Kosztolányi Dezső költői önarcképe*, Hangadó CD Kiadó, HA-CD 30498, 1998, #9.

Mostan színes tintákról álmodom, ea. LATINOVITS Zoltán, in LATINOVITS Zoltán, *50 vers. Válogatás az MTV archívumából*, 2 db DVD, Sprinter Kiadói Csoport Kft., 2011, DVD No. 1, #25

Mostan színes tintákról álmodom, ea. MOÓR Marianna, in *Vers mindenkinnek*, 4., DVD, MTVA, 2011, #2.

Este, este...

Este, este..., ea. LATINOVITS Zoltán, in LATINOVITS Zoltán, *50 vers. Válogatás az MTV archívumából*, 2 db DVD, Sprinter Kiadói Csoport Kft., 2011, DVD No. 1, #24.

Én félek

Én félek, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, HCD 14302, 2000, 2002, #10.

Ódon, ónémet, cifra óra

Ódon, ónémet, cifra óra, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, HCD 14302, 2000, 2002, #11.

Ódon, ónémet, cifra óra, ea. Kaláka, in *Az én szívemben boldogok a tárgyak*. Gryllus (Móra–Kaláka zenés könyv), GMC 007, GCD 022, 1993, MC A/#11, CD#11. = *Kaláka–Kosztolányi*, [Budapest], Helikon Kiadó–Gryllus, HE 1002 (Hangzó Helikon), 2005, #2.

Lánc, lánc, eszterlánc

Lánc, lánc, eszterlánc, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, HCD 14302, 2000, 2002, #12.

Lánc, lánc, eszterlánc, ea. Kaláka, in *Kaláka*, Hungaroton-Pepita, SLPX 17501, 1977, #9. = *Kaláka*, Gryllus, GMC 002, GCD 015, 1993, # 11. = *Kaláka–Kosztolányi*, [Budapest], Helikon Kiadó–Gryllus, HE 1002 (Hangzó Helikon), 2005, #20.

Akárcsak egy kormos szénégető

Akárcsak egy kormos szénégető, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#9, CD #13.

Anyuska régi képe

Anyuska régi képe, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#10, CD #14.

Szegény anyám csak egy dalt zongorázik

Szegény anyám (DEÁK Tamás zenéjével), ea. LATINOVITS Zoltán, Deák Együttes, (felvétel ideje: 1976. július 30. [!]), in [Cím nélkül], MHV-Qualiton, SEP 26663, 1983. A.

Szegény anyám csak egy dalt zongorázik, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#11, CD #15.

Szegény anyám csak egy dalt zongorázik, ea. LATINOVITS Zoltán, in *Verset mondok. Összeállítás Latinovits Zoltán versfelvételeiből*, szerk. DOROGI Zsigmond, MHV Hungaroton–MR, LPX 13992, MK 14289, HCD 14289, 1984, LP-MK A/#7, CD #19.

Szegény anyám csak egy dalt zongorázik, ea. HEGEDŰS D. Géza, in *Lásd, kisfiam... Kosztolányi Dezső költői önarcképe*, Hangadó CD Kiadó, HA-CD 30498, 1998, #3.

Én öngyilkos leszek...

Én öngyilkos leszek..., ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#12, CD #16.

Én öngyilkos leszek..., ea. MÁTÉ Gábor, in *Lásd, kisfiam... Kosztolányi Dezső költői önarcképe*, Hangadó CD Kiadó, HA-CD 30498, 1998, #7.

A játék

A játék, ea. HAUMANN Péter, in *A játék az gyönyörű... Versek gyerekeknek*, vál. SZABÓ Éva, MR–MHV Hungaroton, LPX 13906, 1981, A/#2.

A játék, ea. Kaláka, in *Az én szívemben boldogok a tárgyak*. Gryllus (Móra–Kaláka zenés könyv), GMC 007, GCD 022, 1993, MC A/#16, CD#16. = *Hol a nadrágom?* Gryllus, GMC 011, GCD 003, 1995, MK A/#3, CD #3. = *Kaláka–Kosztolányi*, [Budapest], Helikon Kiadó–Gryllus, HE 1002 (Hangzó Helikon), 2005, #5.

A játék, ea. HEGEDŰS D. Géza, in *Lásd, kisfiam... Kosztolányi Dezső költői önarcképe*, Hangadó CD Kiadó, HA-CD 30498, 1998, #1.

A rút varangyot véresen megöltük

A rút varangyot véresen megöltük, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#13, CD #17.

Féltizenkettő

Féltizenkettő, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, HCD 14302, 2000, 2002, #18.

Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska

Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#14, CD #19.

A rosszleányok – mondják – arra laknak

A rosszleányok – mondják – arra laknak, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#15, CD #20.

Jaj, az estét úgy szeretem

Jaj, az estét úgy szeretem, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#16, CD #21.

Ilyenkor a szobánk mint a sziget

Ilyenkor a szobánk mint a sziget, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#17, CD #22.

A sakk

A sakk, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, HCD 14302, 2000, 2002, #23.

A húgomat a bánat eljegyezte

A húgomat a bánat eljegyezte, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#18, CD #24.

Jaj, hová lettek a zongorás estek?

Jaj, hová lettek a zongorás estek, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, HCD 14302, 2000, 2002, #25.

Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép

Mély éjeken..., ea. MÁTÉ Gábor, in *Lásd, kisfiam... Kosztolányi Dezső költői önarcképe*, Hangadó CD Kiadó, HA-CD 30498, 1998, #5.

Künn a sárgára pörkölt nyári kertben

Künn a sárgára pörkölt nyári kertben, ea. HEGEDŰS D. Géza, in *Lásd, kisfiam... Kosztolányi Dezső költői önarcképe*, Hangadó CD Kiadó, HA-CD 30498, 1998, #12.

Menj, kisgyerek

Menj, kisgyerek, ea. SZACSVAY László (felvétel ideje: 1985), in KOSZTOLÁNYI Dezső, *A szegény kisgyermek panaszai – A bús férfi panaszai (Részletek)*, szerk. TÓTH Attila, MHV Hungaroton, SLPX 13999, MK 13999, 1984; HCD 14302, 2000, 2002, LP-MK A/#19, CD #26.

Szemelvénygyűjtemény

Kosztolányi *A szegény kisgyermek panaszairól*

A költő saját művével kapcsolatos megnyilatkozásainak közlésekor a teljesség igényét fontosabbnak tartom, mint az ismétlődések elkerülését – ezért olyan levélrészletek, nyilatkozatok is kerültek ide, amelyek jelen kötet más fejezeteiben (szövegkritika, keletkezéstörténet) is olvashatók. Kimaradtak viszont azon levélrészletek, amelyek még nem a konkrét ciklusról tudósítanak, hanem Kosztolányi gyermekkor iránti érdeklődését tanúsítják, és ekképpen – mint a ciklust inspiráló szövegek – a keletkezéstörténeti tanulmányban kaptak helyet.

Kosztolányi először 1909. augusztus 14-én, Szabadkáról kelt levelében tesz említést az akkor már késznek ítélt ciklusról Csáth Gézának. Az idézett mondat tanúsága szerint Kosztolányi kezdetekről fogva nagyra tartotta *A szegény kisgyermek panaszait*:

Néhány nagy dolgot írtam – többek közt egy összefüggő lírai-epikai elbeszélést – versekben – a gyerekkoromról – s ennek és a többinek igazán örülök.¹

Szeptember elején már a kiadással kapcsolatos terveivel is eldicceszik Babitsnak:

Verseim jelenleg Osváthnál [!] vannak, minthogy a könyvem a Nyugattal szeretném kiadatni.²

A *Nyugat* végül csupán egy bőséges válogatást közöl az anyagból 1910 áprilisában. Kosztolányinak ekkorra már megvan a kiadója. A rangos publikáció, valamint a kötetkiadás lehetősége arra

¹ KDLN, 191.

² KDLN, 193. Réz Pál a levél datálásánál a szeptember 4-ét valószínűsíti.

inspirálja, hogy bővítse a ciklus meglévő anyagát – amint arról Lányi Heddának beszámol. A levélből kitűnik, hogy Kosztolányi *A szegény kisgyermek panaszait* már ekkor, megjelenése előtt is, gyorsan gyarapodó költői életműve kulcsfontosságú opusának tartja.

Édes kis angyalom, Hedda,
bocsásd meg a naiv címzést. De én most egészen naiv vagyok. Naiv és boldog, nagyszerű verseket írok, folytatom *A szegény kisgyermek panaszait*-t, pár nap múlva egészen befejezem, s aztán sajtó alá rendezem, és június közepén megjelenik. Boldogabb, izgatóbb, termékenyebb korszakom még nem volt. A költői erőm teljes pompájában, a zsenim feltétlen hatalmában érzem magamat. Érzem, hogy én vagyok a legnagyobb. Soha szebbet, igazabbat, forróbbat nem írtak magyar nyelven.³

A megjelenés után Kosztolányi Gömöri Jenőtől kér feltehetően tiszteletpéldányokat a könyvből.

A kötetemből mihamarabb kérek öt példányt. Legyen olyan jó és küldesse el a lakásomra. (Német u. 25. I. 7.)
Szívességét előre köszönöm.⁴

1911 januárjában egy Hatvany Lajosnak írt Kosztolányi-levélből az is kiderül, hogy a kötet verseiből elkészültek az első műfordítások.

Igen tisztelt uram,
szíves felszólítására itt küldöm Horvát Henrik fordításait, öt versét a *Szegény kis gyermek panaszai*-ból. A német címmel adós maradtam. Horvát Henrik most keres egy régies, kis-sé précieux és biedermeier címet. Rövidesen eljuttatja Ön-höz. Csak arra kérném, hogy a kefelevonatot annak idején

³ KDLN, 205.

⁴ KDLN, 215.

szíveskedjék eljuttatni hozzá, hogy a korrigálást maga végezhesse.

Horvát Henrik öt fordítása végül is a Rilke hatását mutató *Aus einer Kindheit* gyűjtőcímmel jelent meg a *Neue ungarische Lyrik* című, 1918-as antológiában.

Ugyancsak 1911-ből való az az (ön)életrajz, amelyben Kosztolányi először nevezi legkedvesebb könyvének a kötetet.

Életrajzot kérnek tőlem? Két fontos adatot közlök. Az egyik: 1885 virágvasárnapja. Ekkor születtem. A másik: 1909 szeptembere. Ekkor írtam meg legkedvesebb könyvem, amit ma is a legjobban szeretek: *A szegény kisgyermek panaszai*-t.⁵

Tevan Andorral 1912 februárjában kezd el levelezni Kosztolányi. Márciusban már egyszerre két verseskötetet tervezgetnek: a *Mágiát* és *A szegény kisgyermek panaszainak* díszkiadását.

Kedves jó uram, a kötetem összeállítása sokkal nagyobb munkába kerül, mint gondoltam. Éppen ezért az elküldésről leteszek, és szombaton nyújtom át Önnek személyesen, amikor Budapesten lesz. Addig elkészülök a *Szegény kisgyermek panaszai*-nak összeállításával is. Nagyon finom és tökéletes kötet mind a kettő. Önt csak arra kérem, hogy erre az utóbbira is kössük meg a szerződést, ugyanazokkal a feltételekkel, mint az előbbire, s mindkét szerződést foglaljuk írásba. A pénzt szombatig tudom nélkülözni, de akkor igen jólesnék, minél több, úgyhogy én 300 koronát kérnék, 200-at a *Mágiá*-ért, és 100 korona előleget a *Szegény kisgyermek panaszai*-ra. Ez – azt hiszem – nem ütközik nehézségbe, ugyebár kedves jó és nemes Fischer, azaz Tevan Andor!⁶

⁵ Kosztolányi Dezső önéletrajza, in *Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja*, [Budapest], [Budapesti Újságírók Egyesülete], 1911, 338.

⁶ KDLN, 229.

Egy júliusi levélben ismét kitér *A szegény kisgyermek panaszaira* – ekkor még az 1912-es karácsonyi megjelenésben reménykedik. Itt merül fel először az illusztrációk igénye is.

Úgy gondolom, ez a kötet kora ősszel jön ki, *A szegény kisgyermek* pedig karácsony felé, karácsonyi ajándékkul. Ennek illusztrálására vállalkozott Bálint Rezső, fiatal, *kiváló* piktor, aki a kecskeméti művésztelepen lakik. *Írjon neki oda*, várja a levelét (Kecskemét, művésztelep), mi kell, mi lehet...?⁷

A nagy készülődéshez képest meglepő, hogy Sík Sándornak még a korábbi kiadások valamelyikével szeretne kedveskedni. A levél végére írt lakcímből (I. Fehérvári út 15/a V. 12.) tudható, hogy Kosztolányi 1912–1913-ban írhatta ezt a levelet, tehát *A szegény kisgyermek panaszai* negyedik kiadásának megjelenése előtt.

Kedves jó barátom, mindennap későn kell lefeküdnöm. Könnyelműség volt megígérnem a korai találkát. Mert pont 10-re sikerült felébrednem. Akkor el is indultam, kezemben egy „Szegény kis gyermek...”-kel, amellyel adós vagyok neked, de későn érkeztem hozzád.⁸

1912 augusztusában Kosztolányi felkérést kap, hogy küldjön verset a Palicsi-tó partján felépítendő díszkútra. Választása egyértelmű: Váli Gyula szabadkai építésznek írt feleletében újból hangsúlyozza *A szegény kisgyermek panaszai* iránti elfogult szeretetét.

Budapest 1912. augusztusban
Kedves jó uram, bocsásson meg, hogy ilyen sokáig tétováztam, míg elküldöm az oszlopra való verset. Én eleget gondolkoztam a dolgon. Nézetem szerint ma már banális lenne

⁷ KDLN, 232.

⁸ KDLN, 244.

egy direkt, erre a célra készült fürdő-reklám-émlékversikét odabiggyeszteni és egyképen bal ötlet lenne egy csinos, csatánós epigrammát kikanyarintani. (Oly könnyű ez.) A kérdést azonban megoldottam. Nekem van egy nagyon kedves könyvem, *A szegény kisgyermek panaszai*, amelyben gyerekeletem és szabadkai éveim mesélem el. Itt egy rész a palicsi tóról szól kit kivettem és most elküldöm. Örülnek, ha felkerülne a márványra és büszke lennék az ön és a polgármester úr szeretetére.

Szivesen üdvözli: híve, régi tisztelője: Kosztolányi Dezső⁹

Egy dátum nélküli, de a közelgő nyárra tett utalás okán 1913 tavaszára datálható, Tevan Andornak írt levélben Kosztolányi a jó gazda gondosságával tér ki ismét valamennyi, számára fontos kérdésre: a kötet tartalmára, az illusztrációra (itt már mást ajánl Bálint Rezső helyett), a kötet árára, a majdani propagandára és persze a honoráriumra.

Kedves jó uram,

itt küldöm a *Szegény kis gyermek panaszai*-t, készen. Ez a teljes kötet. Nagyon meg vagyok elégedve az összeállítással, azt hiszem, új feltűnést fog kelteni. Arra kérem, még a nyáron szedesse ki, lassan és gonddal, hogy a kefelevonatot átadhassam az illusztrátornak. *Három-négy remek illusztrációra gondolnék, amelyet valószínűleg Gulácsy Lajos fog írni.* A betűkről – *nagyon nagy, öklömnyi betűkről álmodom* – majd előszóval. A formátum igen nagy. *A kötet ára: öt korona, vagy négy.*

Jó lenne előfizetési felhívásokat nyomtatni. Annak idején kommunikét adok ki. Legyen a dolog ünnepi.

(A kötethez két verses előszót, vallomást írok.)

⁹ A díszkút felállításáról ld. MAGYAR László, *Életek, iratok – iratok, életek. Egy levéltáros írásából*, Újvidék, Forum, 1994, 103–107. Magyar László közli a levélváltást is. Kosztolányi levelének eredetije a Szabadkai Történelmi Levéltárban található, Lovas Borbála átirata ennek fényképmásolatáról készült.

Mellékelem az *Athenaeum* nyilatkozatát.

Ezek után várom a levelét, amelyben találkát ad. És várom a 200 koronát is, amelyre most újra *nagy-nagy szükségem van*.¹⁰

Május 1-jén Kosztolányi viszont ezt írja Tevannak:

A szegény kisgyermek lekopogtatott verseit türelmetlenül várom. Ne tartson fel Dévénynél. Sürgős és fontos.¹¹

A két levél a *Levelek, naplók* kötetben ebben a sorrendben szerepel. Furcsának tűnik ugyanakkor, hogy Kosztolányi előbb az egész nyarat felajánlja Tevannak a kefelevonatot elkészítésére, majd május elsején hirtelen sürgetni kezdi. Úgy gondolom, a két levél fordított sorrendje lenne logikus. Kosztolányi első körben a már kötetbe illesztett verseit egy korábbi kötetkiadásban juttathatta el Tevannak, a most beillesztendőket pedig folyóiratközlésekben vagy kéziratokban. A „lekopogás” feltehetően az összes, különféle forrásokból származó vers egységes feldolgozását jelentette, amelynek elküldését Kosztolányi május elsején siettetette. Amikor ezt az anyagot kézhez kapta, megszerkesztette belőle a leendő kötetet, és ezt a küldeményt kísérte a bizonytalan datálású levél, amely immár „lassan és gonddal” végzett munkára hívja fel a szedő figyelmét.

Illusztráció végül egyáltalán nem készült a kötethez, és a „két verses előszó, vallomás” is elmaradt.

Egy másik, ugyancsak májusi levelében bécsi látogatásának eredményeiről számol be Tevannak. Itt újra felbukkan az elküldött kézirat, ezúttal egy igen kecsegtető német nyelvű kiadás apropóján.

Bécsben megismerkedtem Georg Viertellel, a *Simplizissimus* munkatársával, aki német fordításban olvasta *A szegény kis gyermek panaszai*-t, és arra kért, küldjem el neki német prózai fordításban (nem tud magyarul), mert le szándékozik

¹⁰ KDLN, 246.

¹¹ KDLN, 247.

fordítani. Ha ez sikerül, akkor a könyv okvetlenül az *Insel Verlag*-ban jön. Rainer Maria Rilke, akit most felkeresek Párisban, és aki ismerősöm, előszót ír hozzá.

Arra kérem, édes, jó Tevan mester, küldje el az Önnél lévő kéziratot, hogy teljesen megbízható és becsületes fordítomnak, Stephan I. Kleinnek elküldjem Bécsbe, aki – becsületszavát adta – három nap alatt elkészíti belőle a prózai nyersfordítást, s aztán visszaküldi önnek. A német könyv természetesen az öné után jelenik meg.

Kérem még egyszer erre. Ismer engem. Tudja, hogy szavamat betartom. Polgári becsületemmel [?] állom a szavamat. Három nap múlva visszakapja.

Küldeményét és pontos választát postafordultával várom.¹²

Ez a kiadás ugyancsak meghiúsult, Kosztolányi egyébként Rilkével esedékes találkozóját is elmulasztotta Párizsban.

Szeptemberben Kosztolányi módosít a készülő kötet anyagán. A beillesztendő versek méltatásából kitűnik, hogy kötete iránt érzett nagyrabecsülése mit sem csökkent.

Kedves Tevan uram,
az első levelem után sietve írom ezt. A *Szegény kis gyermek panasza*i két új, gyönyörű verssel bővül.

1. Küldöm ezt, rögtön szedesse ki, és iktassa be *ama vers után*, amely így kezdődik:

„Mi ez, mi ez?

Szűz Mária” stb.

Ez nagyon *emeli* a kötetet.

2. A második vers a *Kisvárosi fotográfia*, amely a *Mágia*-ban jelent meg. Ez is a ciklushoz tartozik, odavaló. Szedesse ki ezt is, és iktassa be *ama kétstrófás vers után*, amely a gyógyszerzárról szól. Ez így végződik:

¹² KDLN, 248.

„S a parasztokra gondolok,
Mert a parasztok gonoszok.”

Címük nincs. Nagy, vörös kezdőbetű.

Tűrelmetlenül várom az új korrektúrát és választát.¹³

Kosztolányi tisztában van a propaganda jelentőségével, és – mint azt egy újabb levele tanúsítja – a reklámanyag szövegének megírását sem kívánja a kiadóra bízni. S persze rögtön szóba hozza a *royalty* kérdését is.

Kedves jó uram,

a prospektust itt küldöm. Kérem, szedesse ki – lehetőleg ezt is stílusosan –, talán vörös iniciáléval, mint a könyvet. És pár nap múlva, ha kész lesz, küldjön belőle néhányat. Akkor megállapodom *A Hét*-tel és a *Nyugat*-tal, és aztán utána is nyomathat.

A prospektust vastag papírra vagy *kartonra* kérem.

A könyv teste igen *tetszik*. A papír jó. A betűk *kitűnőek*. Helyeslem a tervét: vörös iniciálék, mindenütt vörös csillagok, *egy lapon csak egy vers*. A címlapról azonban talán beszéljünk még. Mindenesetre *megdöbbentően finomnak és egyszerűnek kell lennie – rajz nélkül – a betűk által*. Hogy vörös és fekete jó lesz-e? *Még nem* tudom. De a levonatokat minél előbb kérném. [...]

Sejtem, hogy a *K. Gy. P.* nagyon fog kelni. Ezért megállapodunk honoráriumban is. Minden 500 példány után 100 kor. Ugyebár? Ha kész lesz a prospektus, sok nevet adok, amelyekre küldhet prospektust, biztosan rendelni fognak.

Szívesen köszönti, várja az új korrektúrát és postafordultával való választát

Kosztolányi Dezső

¹³ KDLN, 251–252.

A korrektúrát elvégeztem De kérem – miután kikorrigálták, még egyszer nézze át ön, és csak aztán nyomtassa. Kockázatos dolog egy emberre bízni ezt a nehéz feladatot.¹⁴

Októberben újabb korrektúraforduló – ekkor már a *Lánc, lánc, eszterlánc...* kötet anyagát is ígéri Tevannak.

Kedves jó uram,
itt a korrektúra.
Gondosan nézze át, mielőtt nyomni kezdené.
A többit várom.
Új verseskönyvemet *szombaton* adom postára.¹⁵

Többi kötete előtt azonban *A szegény kisgyermek panaszain* akar túlesni, mint azt a *Lánc, lánc, eszterlánc...* anyagának elküldésekor hangsúlyozza is Tevannak:

Kedves jó uram,
az új verseskönyvet sietve küldöm. Kérem, – *hamarosan* hozza ki. Első azonban *A szegény kis gyermek...* Mikor kapok levonatokat?¹⁶

Kosztolányi az ősz folyamán korrektúráról korrektúrára egyre idegesebbnek tűnik. Siettet és kevesell. „Mi van a Sz. k. gy. p.-val?”¹⁷ – kérdi november 5-én. A sürgetésre alighanem megkapja az újabb levonatot, mert egy újabb, pontosan nem datált levélben már így ír:

Kedves jó uram,
sietve küldöm a korrektúrát, nehogy elkéssünk. Kérem, *na-gyon gondosan* javíttassa ki, és azután ismét maga olvassa el.

¹⁴ KDLN, 252–253.

¹⁵ KDLN, 253.

¹⁶ KDLN, 254.

¹⁷ KDLN, 255.

Botrányos dolog lenne, hogyha egy ilyen jeles díszmunkába valahogy sajtóhiba csúszna. Még az ékezetek is fontosak.

A reklámot legyen szíves rám bízni. Egy hét múlva kijövünk. A *Hét* jubileumi számában ír róla. Minden rendben van.

Az új verseskönyvem gyönyörű lesz: csak hétfőn tehetem postára, megvárom, míg a *Nyugat* új számában megjelennek új verseim (amelyekről nincs kéziratom). Így küldöm el önnek, teljesen készen.

Új levonatokat várva vagyok önnek igaz híve

Kosztolányi Dezső¹⁸

Ez a két utóbbi levél ismét fordított sorrendben szerepel a *Levelek, naplók* című kötetben. A *Nyugat*-utalás azonban segít pontosítani a nem datált levél keletkezését is. Kosztolányinak a folyóirat 1913/22. számában jelentek meg a *Bácskai rajz* és a *Reggeli* című versei, melyek azután a *Lánc, lánc, eszterláncban* láttak napvilágot.¹⁹ (A levélhez írt jegyzet hibásan említi a *Szonett azokhoz, akik még húsz évesek* és a *Nem szabad feledni* című verseket, azok a *Nyugat* 1913/10. számában, május 16-án jelentek meg.)²⁰ A levélből kitűnik, hogy Kosztolányi csak néhány nappal a *Nyugat*-megjelenés előtt írja, azaz a november 16-a (abban az évben vasárnapra esett) előtti hét valamelyik napján.

November 29-i levelében Kosztolányi nemcsak siettet Tevant, de új reklámfogások ötletével is előáll.

Igen tisztelt uram!

Tegnap hiába vártam a „Világ”-ban, hogy felszólítson telefonon; pedig sürgősen szerettem volna önnel beszélni. Mondanivalóim a következők: először is, szeretném tudni (pontos dátumot kérek), hogy mikor jelenik meg *A kis gyermek*

¹⁸ KDLN, 254.

¹⁹ A *Bácskai rajz* később a *napraforgó*, mint az *őrült* kezdettel került a ciklusba.

²⁰ Vö. KDLN, 913.

panaszai, azután mikor jelenik meg (pontos dátumot kérek) a *Lánc, lánc, eszterlánc*. Meg akarom kérni, hogy *A kis gyermek panaszai*-ra okvetlen tétessen fehér borítócédulát, amin vörös betűkkel a könyv betűjének stílusában ez álljon:

Most jelent meg!!
Kosztolányi Dezső híres
versciklusának első
teljes kiadása.

Azonkívül, mielőtt megjelenik bármelyik kötetem, *nyomás előtt* még egyszer látni akarom a teljes korrektúrát együtt, nehogy véletlenül a legcsekélyebb hiba is becsúszson a könyvbe. Tudja, hogy versnél fontos a hibátlanság. Gyors válaszát és a levonatokat várom.²¹

Mintha éppen a túlzó gondosságra fizetne rá, következő levelében egy hirtelen felfedezett sajtóhibáról kénytelen beszámolni:

Kedves uram,
minden vigyázatosságom mellett is akad egy sajtóhiba az utolsó küldeményben (*Szegény kisgyermek panaszai*).

Abban a kétstrófás versben, amely így kezdődik: *Egyszer pedig magamba mentem*

az első strófa 11. sora így hangzik:

„Mely egy fa ormain borongott.”

ez *kijavítandó* így:

„Mely a fák ormain borongott.”

A javítást legyen szíves ön elvégezni.

Előbbi levelemre még *máig sem kaptam választ*. Pedig nagyon fontos dolgokat kérdeztem, és ismételten hangsúlyozom, még egyszer szeretném látni a könyvet nyomás előtt. N. B.

Már több előfizetőt gyűjtöttem.²²

December 9-i levelében még egy lendületet próbál adni a megjelenésnek:

Kedves Tevan,
kérem postafordultával az utolsó levonatokat. Ha ki akarunk jönni újévre (ezt ajánlom), akkor egy napot se szabad késlekednünk. A kinyomott íveket is kérem. Mi van a címlappal, a kötéssel? Gyors válaszát kéri
híve

Kosztolányi Dezső²³

Egy újabb, datálatlan levelében jogi problémákról tudósítja Tevant:

Kedves Tevan,
harmadszor írok:
mert Gömöri Jenő telefonált, és azt mondta: nagy *kellemetlenségünk* lehet, ha az ön által is aláírt szerződést nem tartja be, és nem jelzi valahol, hogy a versek először a *Modern Könyvtár*-ban jelentek meg. Én leghelyesebbnek tartanám, ha a végére, az *utolsó* lapra *kiszedetné* ezt:

Kosztolányi Dezső versei

Négy fal között (Pallas kiadás)

A szegény kis gyermek panaszai (Modern Könyvtár, I–II–III. kiadás)

Őszi koncert – Kártya (Modern Könyvtár, I–II. kiadás)

Mágia (Tevan kiadás)

Lánc, lánc, eszterlánc (Tevan Könyvtár)

Tegye meg, kérem, mert másképpen kiszámíthatatlan bajok származhatnak *rám nézve*.

²¹ KDLN, 256.

²² KDLN, 256–257. A kért változtatás nem valósul meg a Tevan-kiadásban, és az 1919-es Athenaeum-kiadásban sem, a hatodik kiadásban viszont „*mely egy fa tetején borongott*” változatra módosul a sor.

²³ KDLN, 258.

A címlap – különösen az arany betűk – korrigálásra szorulnak. Nem lehet a címet elolvasni. *Más színű* fedőlapot, *nagyobb* betűket kérek!

Kérem – harmadszor – válaszoljon postafordultával, és küldjön mintát.²⁴

A felsorolásból úgy tűnhet, mintha a *Lánc, lánc, eszterlánc...* megelőzte volna *A szegény kisgyermek panaszait*, holott – Kosztolányi kívánságának megfelelően – később jelent meg. Ám annyira kis eltéréssel, hogy érdemes volt mindkét könyvben feltüntetni a másik megjelenését, hogy egymást hirdethessék. A *Lánc, lánc, eszterlánc...* végén ugyanígy megtaláljuk – a most induló Amatőr Tevan-kiadás egyoldalas beharangozásában – az alábbi mondatot: „1914. évi január hó elsején Kosztolányi Dezső *A szegény kisgyermek panaszai* c. verses ciklus teljes kiadása jelent meg, finom merített papirosan, félpergament kötésben, 500 számozott példányban.”²⁵

Tevan nem készítette el ugyan a kért lajstromot, de a kötet végére odaírta: „Kosztolányi Dezső »A szegény kisgyermek panaszai« című versciklusa első ízben a Modern Könyvtár'-ban jelent meg.”²⁶

Addig azonban Kosztolányi december 20-án még egyszer ír Tevannak:

Kedves Tevan,
hiába várom a válaszát. Kérem, rögtön értesítsen, mert a könyv címlapját meg kell változtatni, mindenkinek ez a véleménye, a címet nem lehet elolvasni. Inkább újévre jöjjünk.²⁷

1913 karácsonyán keltezett levelében azután rögtön kér is a csak újévben forgalomba kerülő könyvből:

²⁴ KDLN, 258.

²⁵ LLE, 45.

²⁶ SZKP4, 75.

²⁷ KDLN, 259.

Kedves Tevan úr, –
legyen olyan szíves, kérem, és *mihelyt csak teheti*, rögtön küldjön nekem kész példányt *A szegény kisgyermek panaszai*-ból. Nagyon kíváncsi vagyok rá, és készülni akarok az akcióra, hogy jól elhelyezzem a könyvkereskedőknél.²⁸

Amint megkapja, köszönő levelet ír Tevannak – és rögtön újabb példányok postázására is utasítja a kiadót. Közben saját lótás-futásáról is beszámol – kedves könyve népszerűsítéséért (és persze az ötven példányonként esedékes száz koronaért) szinte az aláírási íveikkel toladó könyvügynökök módszereitől sem riad vissza.

Kedves jó uram,
még egyszer gratulálok önnek. Köszönöm a könyvet. Mindenütt igen tetszik.

A 25 *tp*-t sietve kérem. Ebbe bele van számítva az én példányom is. Mindenütt *személyesen* helyeztem el: ennek a legnagyobb a hatása, a kritika csak így foglalkozik vele.

Különben kérem, küldjön utánvételt az utóbbi címekre, akik aláírással megrendelték nálam:

ngs. dr. Gohl Ödön, Bpest, Márvány u. 20.

Ngs. Kortsák Jenő író, Bpest, Baross u. 112. I. 8.

Ngs. Törley Gyula földbirtokos, Szabadka.

Igaz híve

Kosztolányi

Igen. Kérek több *gyűjtőívet* is. Sok előfizető megy.²⁹

Január közepére túl is ad a huszonöt tiszteletpéldányon. Legalábbis erre mutat, hogy amikor a Nemzeti Színház környékén portyázik, újra írni kénytelen Tevannak. Először 13-án:

²⁸ KDLN, 260.

²⁹ KDLN, 262.

Kedves Tevan,
küldjön „Kis gyermek panaszai”-t a következő címre utánvéttel:
Rózsahegyi Kálmánné, Bpest, VIII. Népszínház u. 22. II. em.³⁰

majd 15-én:

Kedves Tevan,
kérem, küldje el a „Szegény kis gyermek panaszai”-t a következő címre:
Rajnai Gábor színművész, Nemzeti Színház. *Utánvéttel*.³¹

A nagy sikert elégedetten nyugtázza egy bizonytalan keltezésű levélben:

Kedves uram,
új könyvem minden kirakatban ott díszleg. A lapok egymás után írnak róla. Ma Wiesner bácsi, a Singer és Wolfner cég igazgatója elragadtatását fejezte ki, és kérte, adjam át Önnek a gratulációját. Íme.³²

Ugyanebben a levélben felveti, nem kellene-e a *Lánc, lánc, eszter-lánc...* megjelenését – a Kosztolányi-dömping elkerülése érdekében – későbbre halasztani.

Február 20-án újabb levél Tevannak: büszkélkedik a sikerrel, és erre hivatkozva újabb példányokat kér, noha a levélből az is kiderül, hogy már többször kapott.

A szegény kis gyermek-ről most egyszerre több helyen írnak. De arra kérem – minthogy ismét elfogytak a t. példányaim, és már megint nincs nálam egy sem –, küldjön *nekem két*

³⁰ KDLN, 262.

³¹ KDLN, 263.

³² KDLN, 263.

példányt. Ezt már senkinek nem adom oda. Ráteszem a szalon asztalára.

A *Koszorú* előfizetési ívét várjuk. Nemkülönben a levelét is. Nemkülönben a két kis gyermeket.³³

Saját prioritásait és a reklám céljait egyformán szolgálja az a mondat, mellyel az 1914-ben induló *Az Érdekes Újság Dekameronja* című sorozatban megjelenő novellája elé írt bemutatkozó szövegében emlegeti a ciklust:

Az életrajzomat megírtam már versekben. Abban a kis könyvemben, amelyet legjobban szeretek és legtöbbször becsülök, *A szegény kisgyermek panaszai*-ban, megírtam összes emlékeimet. Más nem történt velem.³⁴

Hasonlóan, de a célhoz illően árnyaltabban nyilatkozik meg március 2-án, Emil Isac román költőnek írt levelében is, aki szöveget kért tőle.

Igen tisztelt uram,
kedves felszólítására ma postára tettem három könyvem népszerű kiadását. Legjobban szeretem minden verseim közül *A szegény kisgyermek panaszai*-t. Elbeszéléseim közül a *Bolondok*-at. Ennyit mondhatok nagy általánosságban.

Arra kérem, hogy a folyóirat illető számát küldje be nekem. Annyit tudok románul, hogy – szótárral kisilabizálhatom a román írásokat.³⁵

Június 28-án, *A Toll* című folyóiratban jelenik meg az a költeménye, amelyben lírai emléket is állít a versciklusnak. A költemény

³³ KDLN, 264.

³⁴ *Az Érdekes Újság Dekameronja*. Száz magyar író száz legjobb novellája, II, szerk. KABOS Ede, Budapest, Légrády Testvérek, [1914], 207.

³⁵ KDLN, 266. Mint a levélhez írt jegyzetből kiderül, Isac a *Rampa* című folyóirat 1914-es évfolyamában közölt cikket Kosztolányiról. (Vö. KDLN, 915.)

– több folyóirat- és kötetkiadás után – végül a folytatásban, az előző ciklust már címében is megidéző *A bús férfi panaszaiban* talál végleges helyére.

Mert vén Szabadka áldalak,
mit hosszú, bús évek alatt
hittem sorsnak, hazának,

te álom voltál és regény,
poros hársfája „A szegény
kisgyermek panasza”-nak.³⁶

A *Levelek, naplók*ban bizonytalanul (az 1910-es évekre) datált, Galántai Gyulának szóló levélben Kosztolányi ismét kötetet kér. A könyv árából egyértelmű, hogy a kérés csak a negyedik kiadásra vonatkozhat (az első három kiadás még csak negyven fillérbe került, az ötödik már öt koronába) – nem tudjuk, Kosztolányi ezúttal miért nem Tevanhoz fordult.

Kedves Galántai úr,
kérem önt, legyen szíves e sorok átadójának egy *Szegény kis gyermek panasza*-t rendelkezésére bocsátani. Az összeget (négy korona) szíveskedjék számlám terhére írni. Elsején tessék érte küldeni, ide, a *Világ* szerkesztőségébe.³⁷

Október 16-án megint Tevant keresi meg. Nyíltan ugyan nem mondja ki, hogy tiszteletpéldányokat szeretne, de azért érzékelhetően céloz rá.

³⁶ *Ének az otthoni dolgokról és egy régi fájdalomról*, A Toll, 1914/16, [június 28.], 1–3.; *Ének régi otthoni dolgokról és egy régi fájdalomról*, A Hét, 1915/47, [november 21.], 662–663. = Mák1, 20–23. = Mák2, 25–26; *Ha volna egy kevés remény*, in BFP, 8–12. = ÖGYK, 205–208. A szöveget az ÖGYK alapján közöljük.

³⁷ KDLN, 215.

Kedves jó Tevan,
égető szükségem lenne öt darab „Szegény kis gyermek panasza”-ra díszkiadásban. Kérem, nagyon kérem, rögtön tegye postára e lapom vétele után. Legrosszabb esetben a számlám terhére írja.³⁸

Egy hónap múlva azután másik öt példányért ír, még bizalmasabb tónusban, de már nem is remélve tiszteletpéldányt:

Kedves barátom,
újra egy nagyon fontos és nagyon sürgős *baráti* kéréssel járulok ön elé: küldjön a *költségemre* újra 5 darab „Szegény kis gyerek”-et, díszkiadásban. Nekem most végtelen nagy szükségem van rá. Itt, ezen a kis lapon nem is írhatom le, mennyire kell, milyen fontos, hogy postafordultával kezeim között legyenek a könyvek.”³⁹

Kosztolányi könyvterjesztői aktivitása, ha a kötet újdonságának elmúltával természetszerűleg csökken is, el sosem enyészik teljesen, míg csak üzleti kapcsolatban marad Tevannal. 1916. március 16-án két újabb kötetet kér:

Még egyet: a *Világ*-nál megrendeltek két kötet *Szegény kis gyermek*-et. Azonnal küldje címemre! Árát felvettem – megtérítem.⁴⁰

Ez év szeptemberében hasonló levél megy:

³⁸ KDLN, 275.

³⁹ KDLN, 276.

⁴⁰ KDLN, 355.

Kedves barátom,
Harmat Jenő, Győr, Andrásy út 22. megrendelte és kifizette a *Szegény kis gyermek* díszkiadását. Már másodszor sürgötte nálunk. Kérem, küldje el neki, és nyugtázza nekem egy sorban. A könyvosztály várja az 5 *Mágia*-t és *Szegény kis gyermek*-et is.⁴¹

Október 7-én pedig:

Kedves uram,
újra megrendelte a *Világ* egy olvasója a *Szegény kis gyermek*-et. Kérem, küldje postafordultával a kiadóhivatalnak. A díjat én leadom.⁴²

Ez utóbbi rendelését meg kell ismételnie október 24-én:

Kértem a napokban egy új *Szegény kis gyermek*-et... Most *újából* megrendelték. Várom. (Pénz megy.)⁴³

A *Bács megyei Napló* 1916. december 17-i számában Kosztolányi *Szabadkai nyomok* címmel Laczkó Géza *Noémi fia* és Somlyó Zoltán *Nyitott könyv* című könyveiről ír közös recenziót. A méltatásban nem hallgatja el saját szabadkai kötődését sem, amelynek alapvető dokumentumaként tekint *A szegény kisgyermek panasza*ira.

E sorok szerény írója évekkkel ezelőtt „A szegény kisgyermek panasza” című verses-ciklusában a húsz, huszonöt évvel ezelőtti Szabadka képeiről, tájairól, embereiről festett – halovány vízfestékekkel – néhány akvarellt. Az a két könyv, melyről fentebb szóltam, már az újabb Szabadkát rajzolja.⁴⁴

⁴¹ KDLN, 383.

⁴² KDLN, 385.

⁴³ KDLN, 387.

⁴⁴ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Szabadkai nyomok*, in K. D., *Gyémántgöröngyök*, Budapest, Magyar Könyvklub, 2001, 53. Az Urbán László szerkesztésében megje-

1917. július 12-én Kosztolányi ismét saját külhoni karrierje előmozdítására folyamodik Tevanhoz:

Igen tisztelt Uram!
Nagyon kérem, tegye azonnal postára a *Szegény kisgyermek panasza*i teljes kiadását és a *Mágia*-t, következő címre: *Stefan I. Klein, Davos-Platz, Schweiz, Villa Morasini*. Több ízben kértem Önt már erre, de mindig foganat nélkül. Nekem e könyvek elküldése igen fontos, minthogy az illető úr a fordító, aki svájci és német lapokban elhelyezi verseimet és cikkeket közöl a munkáimról. Szívesen megfizetem a könyvek teljes árát, de azonnal menjenek. A számlát várom.⁴⁵

Kosztolányi Emil Isac számára 1918. július 12-én készít rövid listát románra lefordítható verseiből.

Kedves jó uram – megtisztelő kérésével zavarba hoz: három verset kell *kiválasztanom*. Vajon melyiket szeretem a sok közül?

De hát legyen: a *Mágia* című kötetemből a *Kisvárosi fotográfia*-t (a fuvalázó gyógyszerészsegéddel), az *Őszi koncert*-ből (Modern Könyvtár) a *Gyümölcsös ősz*... kezdetűt, és *A szegény kisgyermek panasza*i-ból a *Mostan színes tintákról álmodom* című részt.⁴⁶

Ez az idézet egyfelől azért érdekes, mert Kosztolányi saját kedvenceibe enged bepillantást, másfelől azért, mert annak ellenére a *Mágiát* adja meg a *Kisvárosi fotográfia* forrásaként, hogy a vers már 1914-ben bekerült *A szegény kisgyermek panasza*iba.

lent, korábban kötetben nem publikált írásokat egybegyűjtő könyv forrásjegyzékében a szerkesztő nem adja meg az egykori folyóiratközlés oldalszámát, a Forrásjegyzék 2. azonban pontosabb: BMN, 1916/303, 2.

⁴⁵ KDLN, 403.

⁴⁶ KDLN, 422.

1919. március 1-jén, Rédey Tivadarnak, a Nemzeti Múzeum igazgatójának kérésére kedves, önironikus levélben engedi át *A szegény kisgyermek panasza*inak kéziratát a Nemzeti Múzeum számára – ez a példány (melyet a szövegkritikai és a keletkezéstörténeti fejezetben is részletesen bemutattunk) ma az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található.

Kedves uram, természetesen szívesen engedem át a *Szegény kisgyermek panasza*inak kéziratát a Nemzeti Múzeum számára. Engem is úgy érdekel, mint valami erekle. Egyszer, ha ott járok, az engedelmeivel megtekintem én is.⁴⁷

Az ötödik kiadást tudomásom szerint sehol nem említi Kosztolányi. A hatodik megjelenésének pontos dátumát viszont éppen egy levél segített meghatározni, amelyet Kosztolányi írt Reményi József költőnek 1923. március 16-án. (Igaz, a levélen csak hónap és nap szerepel, évszám nem – ezt pedig éppen *A szegény kisgyermek panasza*ira tett utalás miatt pontosította Réz Pál.)

Holnap jelenik meg a *Szegény kisgyermek panasza* 6. kiadása. Azonnal postára teszem neked az első példányt.⁴⁸

Veljko Petrović szerb költőnek 1927. március 22-én küldi el életrajzát. Ebben minden külön értékelés nélkül, a verseskötetei felsorolásakor említi meg *A szegény kisgyermek panasza*it.⁴⁹

1928-ban, amikor Kardos László meghívására Debrecenbe készül felolvasóestre, saját költői produkciójának a *Meztelenül* kötet verseit tartja fön. Ennek talán az az oka, hogy szabadversei elmondásának még nem alakult ki hagyománya, ezért olvassa fel őket maga, az ismertebb anyagokat könnyebb szívvel engedi át másnak.

⁴⁷ KDLN, 429.

⁴⁸ KDLN, 481.

⁴⁹ Vö. KDLN, 557.

Mi lesz a műsor? Ön szerint a bevezető, ez az énekszám, talán még egy zenedarab, akármilyen, én pedig előbb prózát olvasok *Történetek az utcáról* címmel, aztán újabb szabadverseimet mutatom be. Ennélfogva a szavalóké minden, ami ezen kívül van, *A szegény kisgyermek panasza* s *A bús férfi panasza*.⁵⁰

Az, hogy *A szegény kisgyermek panasza* jelentősége mit sem halványult számára, mutatja a versciklusra vonatkozó leghíresebb – és leghírhedtebb –, sok irodalomtörténész által támadott nyilatkozata. A *Pesti Hírlap* Vasárnapjának 1931. március 8-án feltett kérdésére: *Hogyan születik a vers és a regény?* – Kosztolányi válaszul *A szegény kisgyermek panasza*inak keletkezését meséli el, nyilvánvaló módon jócskán tódítva a valóságon.

Próbálok visszagondolni arra, hogy keletkezett bennem egyik-másik versem. Csak külsőségek, apró-cseprő, érzéki mozzanatok jutnak eszembe. Én sohase terveztem, hogy majd megírom egy vidéki, koránérett, ideges gyermek életét, azt a versfüzérémet, mely – úgy látszik – végleg nevemhez kapcsolódik. Olyan gyermekkorom volt, mint mindenki másnak, hasonló körülmények között, nem mélyebb, nem furcsább. Érezni is csak annyit érezhettem, mint akárci. Élményeim elraktároztam s azok sokáig dermedten szunnyadtak bennem. Egyszer, mikor Budapesten egyetemre jártam, meglátogatott édesapám, nekem kellett őt kikisérnem a hajnali vonathoz. Miután elváltam tőle a pályaudvaron, föltettem, hogy lefekszem és kialszom magamat.

Álmosan bandukoltam az utcákon, melyeket még nemigen láttam ily szokatlanul fakó, hajnali világításban. Csodálatosnak tetszett az egész világ. Ekkor zendültek meg bennem a *Szegény kis gyermek panasza*-nak kezdő sorai: „*Mint aki a sinek közé esett...*” Lehet, hogy azért, mert az imént sineket láttam, de lehet, hogy nem is azért. Alig vártam, hogy hazaérjek,

⁵⁰ KDLN, 565.

fölrohantam a lépcsőn s otthon, az Üllői-úti diákkaszárnya udvari szobájában, egymás után firkáltam le a ciklus költeményeit, négy-ötöt aznap s két hét alatt befejeztem az egészet, úgyhogy évek múlva, a különböző kiadások során egyetlen betűt se változtathattam rajta. Hogy mi támasztotta bennem éppen ekkor és éppen így ezt a gerjedést, céltalan volna firtatni. Azt hiszem, ha azon a hajnalon alszom és nem kelek föl, akkor ez a versfűzérem nem születik meg ilyen formában, de az is lehetséges, hogy egyáltalában nem születik meg soha.⁵¹

1932 júniusában *A Reggel* című folyóiratban Bálint Jenő készít vele riportot. Ebben felidézi indulását, és persze nem feledkezik meg a versciklusról sem.

A „*Szegény kisgyermek panaszai*”-val volt legnagyobb sikerem, innen ismerték meg a nevem.⁵²

Karinthy 1933 szeptemberében a *Színházi Élet* számára az *Esti Kornél* megjelenésének apropóján tréfás interjút készít Kosztolányival. Az interjú egyik játékos ötlete, hogy Karinthy, aki eleve három személyként („én, tudósítónk, s a kettővel azonos sorok írója”) látogat el interjúalányához, alig hagyja szóhoz jutni, állandóan kiigazítja annak látványosan bizonytalan, idealizáló emlékeit, s végül össze is vész vele. A vita éppen a ciklus keletkezésével kapcsolatban robban ki. Kosztolányi romantikus túlzással gimnazista éveiből eredezteti az alapötletet, ezt a riportert „Én” személye egy nyilván pontosabb, bár önmagát szándékosan előtérbe toló változattal helyesbíti.

⁵¹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Hogyan születik a vers és a regény? Válasz és vallomás egy kérdésre*, in K. D., *Ábécé*, sajtó alá rend. ILLYÉS Gyula, Nyugat, [Budapest], [1942], 145–146 (Kosztolányi Dezső Hátrahagyott Művei, V). Vö. *A szegény kisgyermek panaszai keletkezése és bővülése* című fejezet, 1. lj.

⁵² BÁLINT Jenő, *Írók beszélnek. Kosztolányi Dezső, A Reggel*, 1932/23, [június 6.], 9.

Sorok írója: Versek mikor kezdett írni?

Ő: Negyedista koromban. A gimnázium kertjében volt egy lugas, szemben a tiszttással, ahol apám, a fizikus, csillagászműszerei voltak felállítva... (*Elábrándozva.*) Mintha itt állana előttem... Jobbra a teleszkóp, balra a lugas...

Én (*hirtelen*): Pardon. Balra volt a teleszkóp. Az ajtónál. Csak úgy mondom. Legyünk szabatosak, ha emlékképről van szó.

Kosztolányi (*zavartalanul folytatja*): Itt, a lugasban ködlött fel először egy verssorozat körvonala.

Sorok írója (*meghatott emlékezéssel*): A „Szegény kis gyermek panaszai”.

Kosztolányi (*halkan*): Igen...

Én: Pardon. A „Szegény kis gyermek panaszai” sokkal később volt. Az üllői-úti hónaposszobában került először szóba, kilencszázkilencben, este nyolckor, egy arra vonatkozó vita keretében, hogy a Bodóhoz menjünk vacsorázni, vagy a Newyorkba. Akkor említettem, hogy ezeket a gyerekkori emlékeket, amikről délután beszélünk, csak az „Üllői úti fák” költője írhatná meg. Hiszen az első példányt is én kaptam, ezzel az ajánlással: „A szegény kis gyermek bábájának és hullamosójának”.

Ő (*idegesen*): Az a „Négy fal között” volt. És szó sincs róla, hogy a Newyork...

Én (*fölnnyel*): A „Négy fal között” volt előbb. Csak tudom. És nem is a Newyork, hanem a Baross kávéház előtt álltunk, álmosan, reggel nyolckor, mert kilenckor indult a vonat Szabadkára, ahonnan levél érkezett... és a szőke, kis Mariskának, akiről később a híres vers lett, nem szabadott tudni, hogy délután hiába vár a...

Ő (*gyorsan*): No, de kérem, hagyjuk ezt... ez nem tartozik...

Én (*makacsul*): Nem azért mondtam, csak be akartam bizonyítani, hogy én jobban emlékszem.

Ő: Te mindenre jobban emlékszel. Legalább te azt képzeled. Végre is a magam életét talán mégis én...

Én (*legyintve*): Ugyan kérlek...

Tudósítónk (*nyugtalanul*): De, uraim... a közönség figyel...⁵³

1934 őszén Nadányi Zoltán hívja Berettyóújfaluba felolvasóest-re. Kosztolányi előbb felesége részvételét javasolja a programban:

Verseimet – érzésem és megítélésem szerint – legjobban mondja feleségem, K. Harmos Ilona, aki évekig játszott a Vígszínházban és egyebütt.⁵⁴

majd november 21-én a programot is pontosítja:

Kedves barátom,
feleségem kész örömet vesz részt az estélyen. *A szegény kisgyermek panaszaiból* a *Lánc-lánc-eszterlánc*-ot mondja el, a patikussegédet, a húgomat, aztán az *Anya arcát*, a *Szegények* című szabadversemet, s végül Verhaeren *Szelét*, a fordításomban.⁵⁵

1935 áprilisában a *Színházi Élet* közöl vele egy beszélgetést, ahol Pán Imre kérdésére: „Hogyan születtek a legszebb Kosztolányi-versek?” – apró, de érdekes változtatással meséli el *A szegény kisgyermek panaszaiból* megszületésének 1931-ben, a *Pesti Hírlap Vasárnapjában* rögzített változatát. Itt már nem az apa, hanem az anya látogatása váltotta ki belőle az ihletet.

⁵³ KARINTHY Frigyes, *Esti Kornél, a költő – Kosztolányi Dezső, az ember (Beszélgetés a Logody-utcában)*, SzÉ, 1933/38, [szeptember 10–16.], 35–36.

⁵⁴ KDLN, 718.

⁵⁵ KDLN, 718. Az *Anya arca* először a *Mágiában* jelent meg (Mágia1, 74–75; Mágia2, 76–77), majd *A bús férfi panaszaiba* került át *Én nagyon sokakat szerettem...* kezdettel (BFP, 20–21), a *Szegények* a *Meztelenülben* (9–10), Verhaeren-fordítása pedig *A szél* címmel az 1914-es *Modern költőkben* (77–79) látott napvilágot.

A szegény kisgyermek panaszaiból-t akkor kezdtem írni, amikor édesanyám egyszer látogatóba jött hozzám, üllői-úti diák-szobámba. Kikísértem a hajnali vonathoz és talán a látogatás hatása alatt – mert eszembe jutott a vele való kapcsolatam, az elmúlt diákkorom és a vidéki életem, amikor a pályaudvarról visszafelé mentem, egyszerre fölzendült bennem ennek a verssorozatnak első költeménye:

Mint aki a sinek közé esett.

Aztán rövidesen, alig egy hét alatt, az egész sorozatot leírtam és máig sem tudtam rajta változtatni egyetlen sort sem.⁵⁶

Utoljára annak apropóján említi meg kedves ciklusát, hogy 1935 szeptemberében (Réz Pál datálása szerint 24-e előtt) fényképeket küld szerelmének, Radákovich Máriának.

Kedves, kedvesség, elküldöm neked ezeket a fényképeket. Életem különböző korából valók. Egy csámpás, vidéki kisfiú (*Szegény kisgyermek panaszaiból*), egy húszéves, kezdő költő, aki már látja arcodat a fényképezőlencsébe meredve (azért ily áhítatos), s a többi már félig-meddig a jelen.⁵⁷

⁵⁶ PÁN Imre, *A vers és a csók*, [Interjú], SzÉ, 1935/17, 134–135.

⁵⁷ KDLN, 744. A fénykép a PIM Művészeti Tárában található (Ltsz. 9299). Megjelent: *Halkan szítál a tört fény. Kosztolányi Dezső összes fényképe*, szerk. Kovács Ida, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2006, 11 (4. sz. kép). A képről az *Ikonográfiában* a következő megjegyzés olvasható: „A fotó Papp Oszkár festőművéstől, Radákovich Mária fiától került a múzeum birtokába. A kép egyike annak a hét felvételnek, amelyet Kosztolányi (Füst Milán közvetítésével) levélben küldött el 1935 szeptemberében Radákovich Máriának.” (*I. m.*, 67.) A fénykép Kosztolányi Dezsőné *Kosztolányi Dezső* című könyvében (Budapest, Révai, 1938) is szerepel a 76–77. oldal között.

Szemelvények *A szegény kisgyermek panaszainak* recepciójából

Egy szöveggyűjtemény összeállítása szükségszerűen szubjektív. A ciklusra vonatkozó bőséges szakirodalomból válogatva elsősorban természetesen a színvonalas, saját szempontjaikat következetesen alkalmazó írások idézését tekintettem feladatomnak – de mégsem kizárólag azokéit. Egyrészt azért engedtem teret a gyengébb minőségű szövegeknek is, mert a ciklus fogadtatásának korai szakaszát minél teljesebben kívántam bemutatni, márpedig ebben az időszakban a sajtókritika színvonala igencsak ingadozó volt. Másrészt a későbbi politikai vagy esztétikai alapú elfogultságokat tükröző írások árulnak el olykor a legtöbbet egy adott kornak és az adott műnek összeférhetetlenségéről, és jellemzik ilyen fonák módon is pontosan a művet. Harmadrészt pedig a tévedések, felületességek, esetenként butaságok egyszerűen szórakoztatók.

Nem szigorú ez a válogatás abban a tekintetben sem, hogy kizárólag kritikai vagy irodalomtudományi igényrel született szövegeket közöljön. A ciklus vonzerejét látom abban is, hogy bírálók, esztéták, irodalomtörténészek mellett költőket, írókat is megmozgatott – megítélésem szerint egy ilyen típusú, a ciklus hatásán ámuló szöveggyűjteményben néhány primer irodalmi alkotásnak is ott a helye.

Szempont volt viszont, hogy csak a ciklus egészére vonatkozó írások kerüljenek be, ezért az egyes verseket részletesebben elemző tanulmányokat, bár esetenként főlemlítem, nem idézem. Beválogattam viszont néhány olyan szöveget, amelyek egy-egy korszak Kosztolányi-recepcióját illusztrálják, de *A szegény kisgyermek panaszairól* nem esik bennük szó – e szövegek forrásait itt megadom, de a ciklussal foglalkozó szakirodalmat bemutató bibliográfiában nem.

Az első kiadásról minden fellelt recenzióból idézek hosszabban-rövidebben. Ezzel egyfelől az a célom, hogy a kötet megjelenését követő egyöntetű lelkesedést a maga gazdagságában mutassam meg, másfelől a kritikák egyenetlen színvonalát láttatva hívjam fel a figyelmet *A szegény kisgyermek panaszai* népszerűségének egyik gyanítható okára: a ciklus érzelmessége, asszociációs bázisa okán

egyformán nagy hatást gyakorolt az egyszerűbben és a bonyolultabban gondolkodó olvasóra-bírálóra.

A kivonatolt szövegekből lehetőség szerint kihagytam azokat a részleteket, ahol a szerző Kosztolányi-verssorokkal vagy más szakirodalommal illusztrálja mondandóját, kivéve, ahol ezek az illusztrációk elválaszthatatlanok a gondolatmenettől. A kihagyásokat [...] jellel jelöltem.

Gyermekzsivaj hat hangra (1910–1923)

Az első kiadás recepciója (1910)

A kötet Gömöri Jenő előszavával indul. A beharangozó a kötet önreklámozásának egyedi dokumentuma.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Szabadkán, 1885. március 29-én, született. Gimnáziumi és bölcsészeti tanulmányokat végzett. A gimnáziumot szülőhelyén, Szabadkán végezte, azután a budapesti, majd a bécsi tudományegyetem bölcsészeti fakultásán hallgatott filozófiai előadásokat. 1907-ben a „Budapesti Napló” munkatársa lett, egy esztendei munkálkodás után azonban kivált a lap kötelékéből. Jelenleg a „Hét” és az „Élet” belső munkatársa.*

Első műve: a „Négy fal között” című verseskötet, 1907-ben jelent meg. Egy évvel utóbb, 1908-ban kiadta a saját fordításában Maupassant összes verseit, és ugyanez esztendőben megjelent még egy önálló kötete, a „Boszorkányos esték” című novelláskönyv és egy műfordítása, Oscar Wilde: „Páduai herceg”-je, amelyet az ő fordításában adott elő a budapesti Magyar Színház. Ez esztendőben, és azóta is, számos lapban jelentek meg versei és esztétikai cikkei, többek között a „Nyugat”-ban, az „Élet”-ben és a „Hét”-ben. Versei közül Horvát Henrik többet lefordított német nyelvre. Ezek a „Karpathen”-ben, a „Zeit”-ben és másutt jelentek meg. Írt

egy egyfelvonásos mesejátékot: „Lótoszevők” címmel, amely azonban még megjelenésre vár.

A Modern Könyvtár jelen füzetét alkotó vers-ciklus nagyobb része megjelent elszórtan, a különböző szépirodalmi folyóiratokban. E füzetben a vers-ciklus teljes egészében bontakozik ki. Különös irodalomtörténeti jelentősége „A szegény kisgyermek panaszai”-nak, hogy az első hosszabb vers-ciklus jelenik meg vele az új magyar költészetben, amelyben ma az egészen kis versek, a hatstrófák, élik virágkorukat.

A SZERKESZTŐ⁵⁸

Az első kiadásról írt kritikáknak többé-kevésbé közös vonásuk, hogy a ciklus alaphelyzetének: a gyermeki létnek hangulatát, pszichológiai mélységeit, irodalmi összefüggésrendszerét igyekeznek megragadni.

Ennek triviális formája a kritikus nosztalgikus azonosulása a kötetben megszólaló kisgyermekkel. Ezzel találkozunk az első recenzióban, Fodor Gyula írásában, mely a *Független Magyarországnak* jelent meg, július 13-án. Külön figyelmet érdemel a Molnár Ferenc-i párhuzam felvetése.

Csöndes magányos este volt, a szobámban ültem és keserű sirás fojtogatta a torkomat. Íróasztalom fiókjából előszedtem az ereklyéimet, tarka képeslapokat, amiket messze vidékekről küldött az Apám, kis állomásokról, hol éjszaka egy percre megállott a vonat. Ugy éreztem egyszerre csak mellettem termett az Apám kicsi fia és panaszra sosem nyíló szája elmondja sok szomorúságát, amiről nem tudott soha senki sem, és amiről beszélni ma csak azért szabad, mert a régi szomorúságok már mind meghaltak és csak az emléküik él. Könnyes hangon beszélek halkan azzal a hosszú szőkehaju kis fiúval, aki voltam. [...]

⁵⁸ SZKP1, 3. Mint látható, az előszó itt aláírás nélkül szerepel. Az SZKP2-ben kibővítve jelenik meg (az SZKP3-ban azután változatlan formában), és ott már Gömöri Jenő aláírásával.

Beszélgetünk. Mindég komoly, szomorú kis lelkére mikor ráfeküdt fájdalmasan az ősz, megsárgultak a gesztenyefák koronái, sáros, csatakos, őszi, esti ködben, csapzott bajusszal jött haza Apa, mikor vége lett a tündöklő nyárnak, hogy miért gyászolt, elmondja nekem és társak vagyunk a szomorúságban. És a szenvedése ilyenkor meghat, a szívem megtelik szelid szeretettel. Eszembe jut: szegény kis Nemeceknek, mikor kis „n”-nel irták be nevét a pál-utcai fiúk a jegyzőkönyvbe, ez az igaztalanság jobban fájt nekem, mint mikor Siegfried halálát siratták érces erővel zengő harsonák. Kisfiúságom emlékei meg hogyné inditanának, versekbe ha látom írva őket?

Elöttem kis könyv. Utolsó éjszakám társa. A címe: A szegény kisgyermek panaszai. Kosztolányi Dezső írása. Mikor olvastam így szóltam: hát ő is? Sápadt volt ő is, szőke és szomorú? [...] Versekben áll itt írva. Szép, színes szavakban, tündöklő, pompás versekben. De ez nem is fontos. Csak: a sápadt arc, amely rám tekint. Bus, szőke legény. Ismerjük egymást. Pajtások lehettünk volna gyermekkorunkban. Köszöntöm szépen. Egyszerű ő, bensőséggel teljes és áhitatos. Mint egy kis-gyermek. Poéta-lélek. Ezentúl együtt maradunk. Csöndes, magányos estéken, ha eljön hozzám a szőke kis fiu, előveszem a kis könyvet megint. Olvasom néki. És mind a ketten, sirva fakadunk.⁵⁹

A *Nyugat* rendkívüli módon, rögtön két recenziót is közöl a ciklusról. Lengyel Menyhért írása a gyermekpozíció lélektani megközelítésére vállalkozik. Kifogásul mindössze a „durva színek” hiányát rója fel a szerzőnek.

Késő vénségünkig, szomorú halálunkig – végig a gazdag és sivár életén, egy elhagyatott szegény kisgyerek sír mindannyiunkban. Egy árva kis lény, aki többé nem bújhat senkihez

⁵⁹ FODOR Gyula, *A szegény kisgyermek panaszai. Gondolatok Kosztolányi lírai ciklusának olvasásakor*, FMO, 1910/166, [július 13.], 1–2.

úgy, hogy befördje és megvédje – a mindent elborító és meleg szeretet (az anyáé!) –, aki nincs többé biztonságban, mert a saját erejére van utalva s tudja, hogy ez az erő milyen gyenge – aki váltig szeretne visszajutni a szeretet és biztonság ama paradicsomába, melyből kiűzetett, mert szemei egy pillanatban megnyíltak s látni kezdte, hogy ami körülötte van s akik körülötte vannak, azok egészen mások – a világ egészen más, mint ahogy ő elképzelni szeretne volna. Mily elhagyatottság, mily szomorú magára maradás és minő csalódások! Ez voltaképpen az emberi élet legnagyobb tragédiája – heves és mély nyomot hagyó konfliktusok, igazi drámai összeütközések vannak itt, olyan vehemensek s olyan rettentő erejűek, amelyekhez képest a későbbi harcok, az úgynevezett férfikor küzdelmei, az emberi élet mindenféle különös alakulása, sokrétű tapasztalata, szerelmi viharzása: halavány szenvedések – részint mert mindinkább megedzett és kipróbált idegrendszer erején törik meg a hatalmuk, részint, mert olyan élmények ezek a későbbiek, melyek nem először esnek meg az emberen s nemigen hordozzák magukban a legmélyebb konfliktusok mérgét. [...]

Gazdag korszak ez, az első megismerés ideje s kilépés a rövid ideig tartó paradicsomi állapotból, mikor az ösztönök uralmát az emberi törvények s erkölcsi dolgok s az azokhoz való kellemetlen alkalmazkodás váltja fel – szenzációs korszak ez, mely azután nyomot hagy az ember egész életében, szinte eldönti a későbbi sorsát. Az újabb pszichológusok, a bécsi Freud és a magyar Ferenczi Sándor a legnagyobb érdeklődéssel kutatják át ezt a területet, bámulatosan becses dolgokat találtak benne, elrejtett magvát sok olyan konfliktusnak, ami később adja ki a mérgét, magyarázatát lélekállapotoknak, amelyeket eddig nem tudtak megfejtetni. Minden író és minden költő is rendkívül sokat köszönhet a gyermeksége élményeinek és megfigyeléseinek – a legtöbbje ennek köszönheti a jó finom neuraszténiáját is, amelyet gyermekkori konfliktusok váltanak ki belőle, tudatosan elfelejtett, de fel nem oldott s ki nem

analizált nyugtalansági gócok, melyek úgy fekszenek a sötét és homályos múltban, mint a tengerfenéken a hajók roncsai. [...]

Kosztolányi Dezső „A szegény kis gyermek panasza” címen most egy költeményciklust írt erről a korszakról, mely a Modern Könyvtár vállalatban jelent meg. Az író rendkívüli érzékenysége és finomsága, semmi eddigi munkájában nem nyilatkozott meg olyan kitűnően, mint a visszaálmodások e sorozatában, melyekben kissé tompított és halavány színekkel adja a gyermeksége képeit. Szép kis könyv ez, őszinte és amellet formás – régen elsírt könnyek és régi csodálkozások emlékei remegnek benne. Nem bántuk volna, ha itt-ott durvább színeket is felrak – a gyermek erotikus érzéseiről és emlékeiről, vad, állati képzetéről, különös, groteszk megfigyeléseiről. De így, e szelíd és melankolikus képek során is meg tudta mutatni e régi kisgyermek lényét, mindnyájunk édestestvérét, akit noha életünk végéig magunkban hordunk, voltaképpen elveszítettünk és megsirattunk.⁶⁰

Karinthy Frigyes szintén a gyermeki léthelyzetről töpreng. Írása a teljes Kosztolányi-recepciónak is alighanem az egyik legtöbbet idézett, klasszikus opusává vált – méltánytalan volna nem teljes terjedelmében közölni.

I.

A te utad a végtelenbe visz.

Egy fiktív mértani pont: a jelen, dimenziótlan és irreális valóság. Egy pillanat; egyetlen kép a mozgó filmen csak annyi, hogy érzékelhessük a mozdulatlan teret és mozdulatlan Időt. A többi a tenger. A lényeg, a valóság, az Igaz – a Dimenzió és a Végtelen, melynek felületén halkan s észrevétlenül úszik előre e pont. Múlt és jövő: ezek a valóság, a többi csak álom.

⁶⁰ LENGYEL Menyhért, *A szegény kisgyermek panasza*, Nyugat, 1910/14, [július 16.], 1008–1010.

Valótlan és imaginárius a jelen, mert a jelent testünkkel érzékeljük csak, ezzel a tökéletlen s megbízhatatlan műszerrel: – de múlt és jövő a léleké, melyekből származott. Nem tesszik nektek a lélek szó; képzeljétek hát egy bonyolult s még ismeretlen szervet, mely a végtelen s határtalan dimenziók felé szimatol. Termékei: az emlék és a vágy – eleme a múlt, és a jövő, maga a valóság. S a költő, kit e szerv fejlettsége alkalmassá tesz arra, hogy emlékeiben s vágyaiban élhesen: sokkal realisabb s valóságosabb életet él, mint az „élet és a pillanat művésze”, mikor szemeivel, fülével és orrával, egész szegény, nyomorult testével akar közel férkőzni a dolgok lényegéhez.

II.

Ő a pap, az igaz, a szent,
Bámulom, mint egy ismeretlent
Gyónok neki és áldozok
És megsiratom Őt, ki elment.

A szegény kis gyermek tehát poéta, inkarnált lélek, valaki, aki a múltban volt s most nincs többé Metafizikai lény; a kozmikus élet köldökszinórjáról le nem szakadt még s talán ő még emlékszik olyan dolgokra, egy másik lehetőség világából, amire mi már nem emlékszünk. S talán ő még látja ama tenger túlsó partjait, melynek innenső oldaláról hiába meresztjük szemünket a sötét vizek felé. A gyermek titokzatos, a gyermek a homályból jött. Mi, felnőttek, tudjuk honnan származtunk: – meghalt, elment a gyermek és akkor születünk. Emlékszünk rá. De a gyermek első gondolata a kozmikus ködgomolyagokból sűrűsödött ki s magvát még foszlányok veszik körül: idegen bolygók imbolygó foltjai. Íme innen van, hogy a gyermekre nézve titokzatos és jelentőséges minden; – s minden dolognak önmagában való jelentősége van. Mi csak azt értjük meg, ami nekünk szól: a gyermek ismeri az élet-telen tárgyak tolvajnyelvét, amellyel egymás közt susognak.

Este este... Árnyak ingnak
És bezárjuk ajtainkat
Figyelünk a kósza neszre,
Egy vonatfűty, messze-messze
És a csend jő
Alszik a homályos éjbe
Künt a csengő.
A divány elbujik félre
Szundit a karosszék
Álmos a poroskép:

Mindez mélységes s végtelen jelentőségű megnyilatkozása egy mélységes s végtelen jelentőségű Abszolút Létnek: – a csengő és a kép, a karikahajók és a szegény, szegény tükör – és a tó, az eleven poézis – s főleg a drága, végtelen csillagok, melyek tompa és titokzatos nyári éjszakákon zizegnek a szédítő messzeségen át.

Én félek
Az élettől és a sötétől
Mely mindenütt kegyetlenül éles
Ha száll a nap
Az ablakom alatt
Hullámozik az ismeretlen éj
A végtelen s az ismeretlen éj

Mert íme valami lappangó titokzatosság ömlik el mindeken; – valami szörnyű és képtelen tragédia reszket, mely minden pillanatban kipattanhat. Végsőkéig feszült húr minden jelenség és a hideg, szervetlen Lét, komor és fenyegető némasággal mered a mi vonagló, fájó, reszkető életünkre. Hiszen minden percben szerteszakadozhatnak az ég kárpitjai, robogva zuhoghat le ránk a szörnyű boltozat s a halál borzasztó hahotával, nyugodtan állítja meg a szívünk ingáját: csak tréfáltam, nincs rátok szükség.

A szegény kisgyermek tudja ezt. Nem szabad megbízni a makacs és rosszindulatú anyagban, mely nem adta nekünk ingyen ezt az ismeretlen, érthetetlen életet. Hihetetlen fáj-dalmak vagy rettenetes gyönyörök várnak: de valami vár

reánk és valaki figyel bennünket. Szemek leskelődnek reánk a sötétből. Higgyétek el, hogy végtelenül bonyolult s kiszámíthatatlan mindez s vigyázni kell és várakozni.

A szegény kisgyermek, az, akire emlékezünk nemcsak poéta, de filozófus is: a szó legbelsőbb s legelvontabb értelmében. Sőt csakis ő a poéta és csakis ő a filozófus: – mi csak felhasználjuk azt, amit ő örökül hagyott reánk. Önmagunk epigonjai vagyunk – utódai ama Tizenkétévesnek, ki a templomban tanítá a bölcséket az Írás szavaira.

III.

Kiáltani akartam és lerogytam
Mint egy hívő:
Karom kitártam s hirtelen megállott
Állt az idő.

Ez tehát szimbolizmus, a dolgok jelentőségében való hit: – vallás és filozófia a költészetben, transzcendens erők hite és imádása. Fejlődése folyamán Kosztolányi Dezső odáig jutott, hogy versei nem csak versek immáron s el nem intézhetők poézis-esztétikai alapon. Egyetemes világfelfogás, misztikus törvényszerűség foglal egyetlen egészbe színeket és képeket. A színek és képek itt nem önmagukért vannak: e művészet rég túl van céljaiban ama másik, most letűnő művészet korlátain, mely foltokat s ellentéteket színpompa kedvéért rakott egymás mellé, s mely magát impresszionizmusnak nevezte. Olvassuk el bármelyik verset – de olvassuk el például az „Anyuska régi képe...” kezdetűt vagy az „Első őszt”-t, vagy

A tó! a tó! az eleven poézis,
Fölötte az ég – s összefoly a kék víz
Egymásbaolvadt –, tág gyerekszemekkel
Fel-felmeredve nézem néma reggel,
A tó! A tó! A messzeség! hahó!
A messzeségbe elvisz egy hajó,
Ó álom, áldás, szívdobogtató,
Tündéri titkok tükre tiszta tó

Kék habja oly rejtelmesen inog.
Gyakran keresek rajt egy illanó
Tovább libegő, lenge ladikot.

Nem képek és nem színek ezek egymás mellett és egymás fölött. Egy-egy szó megdöbbsenve s váratlanul állít meg néha: csudálkozva keressük az összefüggést s rájövünk, hogy benső, komor és tragikus, végzetszerű jelentőségeket takart minden szín idáig s ezeket oldja meg s fedi föl most e hang.

Azon az éjjel
Az órák össze-vissza vertek
Azon az éjjel
Holdfényben usztak mind a kertek

Meredten s gondolatlanul oda kell figyelnünk a látszólag jelentéktelen s holt tárgyakra: egy óra, egy szék, egy elhaladó kocsi, a kert: – s ím egyszerre megzavarodik s összefolyik a kép – borzongás fog el: – a holtaknak hitt s hideg bútorok libegni kezdenek – valami ismeretlen és nesztelen szél hirtelen keresztülfutott rajtuk és imbolyogva mozognak, mint a jegenyék odakünt az elsötétülő országút felett. Hangot se hallunk – nesztelenül száll fölfelé a tompa darabokból valami ismeretlen: a kísértet. Vagy ki ne ismerné ezt az érzést; ülünk behunyt szemmel hallgatagon – s hátunk megett sunyin s ravaszul, egészen hangtalanul, lopva és nagyon lassan kinyílik az ajtó – s egyszerre, mikor zsibbadt agyunk szunnyadó álomba ájulna már – egyszerre, puff, úgy vágódik be mögöttünk, mintha ágyút sütöttek volna el, vagy mintha vásott és rosszakarató koboldok hátunkon papírzacsót durrantanának, legszebb álmaink közepén. Riadtan s bosszúsan fordulunk arra: – de az ajtó már csukva van ismét s ártatlanul s közömbösen állja tekintetünk.

Mindennek jelentősége van e versekben s a metaforák nem külső hasonlatosságokat jelölnek – hanem a belső lényeg azonosságát. Ha a leánynak, a puha mesés szeműnek, ki átdereng ez édes, mámoros emlékek ködén – ha a leánynak

„kacagása hegedűzene” –: akkor a hegedű fájdalmas, gonosz rikoltozása viszont úgy rémленék valami kísértetlátó, látnoki éjszakán, mintha egy leány kacagna – a két dolog egy, s valami közös forrása van, odaát az érzékfölöttiek dimenzióiban. Nem hasonlatok, analógiák ezek, hanem az azonosságok felismerése. Összeömlés a lényeggel, panteizmus.

Tűnődve néztek rám a szürke bércek. Tűnődve nézek szét a bérceken, és mezőkön át – vagy a bércek és mezők tűnődve néznek engem –: a költő érzi, hogy mindegy ez, s mindkét meghatározás helyes.

IV.

De itt maradok s kopogok, vivódok.
Mint a rabok a börtön udvarán.

Kosztolányi Dezső ma a legérdekesebb, az első magyar szimbolista költő. „A szegény kisgyermek” lényeglátó hajlamait, sejtéseit, álmait nyugati kultúrák felszabadították: – német és francia mesterek kezén mesterré lett formában, kifejezésben s művészete most egy pompás, káprázatos, európai hangszerelésű orkeszter erejével szólaltatja meg a „néma gyermek” testetlen álmait.

V.

Hogy lelke, ez a néma zongora
Valami fájdalomról rezdül által
S míg hahotáz az öröm mámora
Felhangzik húrjain egy tompa gyászdal.

Végre és mindezek fölött és eltekintve már most minden belső metafizikától: Kosztolányi Dezső kis kötete esemény a gyermekkel foglalkozó irodalom történetében – olyan esemény, mint Molnár Ferenc rajzgyűjteménye volt, mely a városi gyerek külső képét formálta össze. Kosztolányi Dezső a vidéki, jómódú középosztály gyermekének lelkét szólaltatja meg a saját lelkén keresztül – ezt a gyöngéd és bús, ámbolygó

lelket, mely tompított szobák, függönyök és porcelánok, apró kis kegyeletek, nénik és rokonok és nagymamák, napos udvarok és Andersen-mesék, az egész „sweet home” levegőjéből tevődött össze – mely végtelenül ismerős és végtelenül megható nekünk. Csodálkozva és mélységes gyönyörrel emlékezünk rég elfelejtett illatokra, fakult színekre – el tudtuk feledni? Hiszen ez volt az igazi, szebb és jobb, mint az, amit most élünk – szebb és vigasztalóbb, mint az, ami előttünk áll még. Igen: – ez volt nemes és hozzánk méltó: – igen, ezt akartuk mi tudatlanul, fájó és durva csaták közt, az élet ostoba kakofóniája közt zúgó füllel és zavart idegekkel: – ezt a csöndet akartuk, mely ünnepélyes megilletődéssel állítja most meg szívünket. Egy percig némaság van: – aztán távolról, áradozva növekszik valami régi-régi emlék – egy szonáta, amit elfeledtünk. Növekszik, árad, hatalmasb s telibb lesz, erőbe kap s úgy zendül fel a végen:

A trombiták kövér aranyló torkán
Egekbezengő beethoveni orkán.

Apró zajokon, zavaros és kicsinyes érzések szennyes vizein keresztül íme a szegény kisgyermek hozza felénk az élet legteljesebb érzését és legmagasabb állapotát: a fenséges és nagyszerű áhítozását.

VI.

A délután pezsgett a poros utcán
Mint az aranybor
S egyszerre este lett
És úgy megváltozott az utca akkor
Savanyu holdfény lett a sugarakból
A tűzborból ecet.

Okos és fegyelmezett költő. Egy bizonyos, ezzel tisztában van: az érzés magában véve semmi: és annyi kerül csak belőle a versbe, amennyi alkalmas volt, hogy művészetté váljon. Figurák, váratlan fordulatok, szeszélyes tornyok és hidak

tünedeznek a vers robogó vonatából – majd hirtelenül, egy földhát mögött szédítő perspektíva villan föl, egy pillanatra, s úgy rémlik, nagyszerű lehetőségek távolába mutatott egy nyitva hagyott szó. Ez egy másfajta közvetlenség, nem az, ahogy nálunk értelmezik ezt a fogalmat. Nem kenyere az egyszerűség: az őszinteséget átengedi azoknak, akiknek nincs más mondanivalójuk, minthogy az igazat megmondják.

VII.

Egy percre megfogom, ami örök:
Lepkéket, álmot, rémest, édeset.

Lepkék és álmok... elvillanó érzések: poézis. Néha tétován és hitetlenkedve kérdezzük magunktól: hát lehet mindezzel komolyan, mélyen, egy életet igénylő apparátussal foglalkozni, belémerülni, nem törődni mással. Míg hidakat s nehéz házakat építenek igazi, kézzel fogható kövekből az izzadó izmok – s összevont, komoly szemöldökök hajolnak mikroszkópok fölé, hogy az érzékelhető élet tudományát keressék.

S egy mély és egyszerű érzés válaszol: lehet. Vagyunk, akik a poézist egy elkövetkező tudomány alkímiájának tekintjük. S hisszük, hogy eljön a kor, mikor eprovették fenekén csapadék alakjában mutatják ki: ez a szürkés folyadék itt a bánat; ez a vörös pépszerű anyag a szenvedély – ez a kékeszöld, lanyha víz a vágy, amit amaz ember agyából elimináltunk.

Ez elkövetkező tudomány sejtelmes, babonás alkímistája a költő; anyagának egyharmada csak a tudás, a másik a hit, a harmadik valami, amit maga se ismer. De a homályos abrakadabrák zűrzavarán keresztül nyugalmasan alakul ki máris egy örök és biztató pozitívum; hogy test és lélekből állunk és nincs okunk félni a haláltól.⁶¹

Kosztolányi még 1908 decemberében kezdett írókat toborozni a *Magyar Szemle* című folyóirathoz, melyben az általa akkor ellen-szenvvel kezelt *Nyugat* ellenlábását látta. Ahogyan azt Fülep Lajosnak írja: „A Nyugat egy kifejezetten anti-szimbolista, józan, racionális alapon álló, metafizika- s gondolatgyűlölő zsidó párt-szövetkezet. Impotens rikoltozás rekedt torokkal. A szifiliszről berekedt torokkal. Hitem szerint ők soha nem csinálják meg az irodalmi forradalmat, mert erre nemcsak az erejük hiányzik, de a hitük is, az állítani tudás bátorsága. Az új lap keresztény jellege pedig semmiképp sem akadályoz bennünket abban, hogy a magunk hite szerint írjunk, hisz a francia és olasz szimbolizmus is – amint Ön igen jól tudja – kereszténykatolikus, sőt jezsuita alapon indult meg. A parnassienek és a dekadensek tagadása után a misztikusok mondták ki állító mondataikat.”⁶² Kosztolányi akkor is hú marad az 1909-től végül *Élet* címmel megjelenő, a Prohászka Ottokár és Szemere György nevével fémjelzett orgánumhoz, amikor a *Nyugat*-tal megjavul a viszonya.

A lap július 17-i számában Vajda Ernő, a Thália Társaság berkeiben indult fiatal drámaíró mérföldkönek ítéli Kosztolányi verses-kötetét a modern magyar líra fejlődésében. Egyfelől a kisgyermek világának szociális – középosztálybeli – hátterét hangsúlyozza, másfelől először ő választja szét a kisgyermeket és a kisgyermekre reflektáló felnőtt költőt, és ehhez kapcsolódva elsőként fogalmaz meg visszaható érvényű bírálatot a *Négy fal között* kapcsolatban.

A magyar líra régóta nem jelentkezett ennél jelentősebb könyvvel. Új hangon szólal meg új versciklusában Kosztolányi, új a hang a magyar lírában és új Kosztolányi Dezsőnél is. A szegény kisgyermek panaszai! Mi, a középosztály gyermekei, álmodozó elragadtatással olvassuk ezeket a verseket, átéljük bennük a saját gyermekkorunkat, vagy inkább azt, ami ma előttünk a saját gyermekkorunk. [...]

⁶¹ KARINTHY Frigyes, *A szegény kisgyermek panaszai. Kosztolányi Dezső versciklusa, Nyugat, 1910/14, [július 16.], 1010–1013.*

⁶² KDNL, 165.

Nekem fájtak a Kosztolányi új versei, azzal az édes fájdalommal, amelyet csak kevés könyv kelt föl a lelkünkben. Vannak sorok, vannak egész versek ebben a ciklusban, amelyek belénk nyomulnak, a mieink, amelyeket elfeledni, a lelkünk-ből kiirtani nem lehet többé. És a hangja, ez a csodálatosan sikerült keverék, amelyen egy szegény kis gyermek szól hozzánk, úgy, ahogyan csak egy gyermek szólhat, de mégis egy poéta beszél, egy mai költő, aki mindent megértő szomorú szeretetével dalolja azt, ami a szegény kisgyermek lelkében fáj. Kosztolányi Dezsőről eddig is tudtuk, hogy egyike azoknak, akik ma a legszebb magyar verseket írják. De most, az új versei fényénél látjuk, hogy az eddigiekben mennyivel kevesebb volt a szív. Lára, a legfinomabb ötvösművű lára volt eddig is a Kosztolányi verselése, de hiányzott belőle az a mélyről törő csellószerű bűgös, ami a költő lelkének legmélyéről jön és a mi lelkünk legmélyére talál. [...]

Kosztolányi Dezső most, ebben a versciklusában találta meg először igazán önmagát: rátalált a saját hangjára, a saját lelkére, megérkezett oda, ahol nincsenek már apró küzködések, hanem ahol elkezdődik az önmagát ismerő költő abszolút művészete. És erős a meggyőződése, hogy „A szegény kisgyermek panaszai” kezdődik igazán az új magyar irodalom történetének az a fényes fejezete, amely föl a Kosztolányi Dezső neve van írva.⁶³

Gyorsan reagál a *Népszava* is, július 20-án. Ormos Ede, költő és novellista, a későbbi Ady-kutató saját nosztalgiájának bevállása mellett a forma művészetét méltatja Kosztolányiban.

Valami csodálatosan finom hangulat ereszkedik le reánk, amikor ezt a versciklust olvassuk. Gyermekkorunknak apró jelenségei élednek föl lelkünkben a valóság és a

gyermekfantázia ködös keveredésében. Egy ideges, minden neszre, fényre, érintésre megrezzenő gyermeklelek érzései és látomásai vannak itt mintegy a múltból visszahíva. A lármás, romlott, robotoló férfikorból menekül vissza a költő elmosódó gyermeklelékeihez s míg szívünkbe csendülnek sorai, magunk is ott vagyunk a magunk gyerekkorának sok-sok apró dolgai, olykor visszatérő, megremegtető, fölhevítő érzései között. Kosztolányi elismert költészetének jelességei közül különösen bravuros verselése érvényesül ebben a kis kötetben. Valóban a nyelvnek, e legszebb hangszernek föltétlen mestere lehet csak arra képes, hogy e látszólag könnyed formában az alapjában komor hangulatokat mintegy belopja szívünkbe.⁶⁴

A régi barát, aki azóta Kosztolányival annyi viszályon és kibékülésen lépett túl, szintén tollat fog. Juhász Gyula írása a *Független Magyarországnak* július 20-án jön, mindössze egy héttel a lapban megjelent Fodor Gyula-recenzió után. Nem önálló címmel emeli ki a *Kisgyermekről* írtakat: *Az olvasó naplójából* gyűjtőcím alatt több friss olvasmányáról közöl impressziókat. Fodor Gyula Molnár-párhuzamát kurtán és határozottan cáfolja. A rövid írás négy nap múlva a *Szeged és Vidékében* is megjelenik.

[...] A fantázia egy gyermek, sőt a gyermek fantáziája, az érzés a költő érzése, a resignált, az elégikus, a rafinált költő lírája. Igazi „szentimentális” költészet ez, a szó Schilleri értelmében. Egy budapesti és lírikus magyar Rousseau, aki a természetet olyan messze-messze érzi már, hogy a gyermekora aranykorként tűnik elé és megörökíti azt minden vágya és szomorúsága, minden színe és zenéje szépségeivel. Soha még rafináltabban nem írtak gyermekről és soha több bensőséggel és rajongással. A Kosztolányi Dezső kis

⁶³ VAJDA Ernő, *A szegény kisgyermek panaszai. Kosztolányi Dezső új verseskötete*, Élet, 1910/29, [július 17.], 89–90.

⁶⁴ o. e. [ORMOS Ede], *Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panaszai*, *Népszava*, 1910/171, [július 20.], 3.

és gazdag verseskönyvéről van szó, a szegény kisgyermek panaszaíró. Milyen más a Molnár Ferenc gyermeklátása és másoké. Milyen sokszerű talány is a gyermeklélek. Vagy csak nekünk olyan, mert mindnyájan más szemmel látjuk már régi magunkat?⁶⁵

A *Független Magyarország*, négy nappal később, egy harmadik recenzióval is előrukkol – Dr. Kuthy Sándor a szerkesztőségi minden napokból kiszakadva, crkvenicai nyaralása közben írta meg cikkét, alighanem ennek tudható be, hogy Juhász Gyula recenziója után ennyire gyorsan jöhet ismét írás a kötetéről (tizenegy nap alatt a harmadik a lapban!). Kuthy már cikkének elején egyértelművé teszi az írás megszületésének körülményeit – mintha csak a *plein air* festészeti eszményét kísérelné meg átvezetni a kritikaírás területére. A cikk folytatásában a költői oeuvre folytonosságát hangsúlyozza, polemizálva azokkal, akik a két Kosztolányi-verseskötet különbségeit élezik ki. Az írás vége felé azután egy nyomdahibának köszönhetően az ekkor még nem létező költőfeleség is felbukkan...

Idekerültem az egyhangu naptól égetett tengerpartra s találkoztam hosszú bolyongás után hozzámjött könyvével Kosztolányi Dezsőnek. Gyöngyház című, kék és véresenpiros kagylók zománcát simogatta még előbb a kezem, a szemem még tele volt éggel, s most, félkönyökre dülve, karcsu és finom sorok pompáját vonultatam előttem. Fénynyel, kékséggel, sirályok fehér szárnyalásával, a sillámló tenger zöldes barázdáival, messze sziklákon kitergetett halászhálókról lepergő víz, gyémántcsillogásával voltam eltelve s mindez megsokszorosodott bennem. Ez a könyv a fel-felcsapó hullám, mely szeliden hinti arcomra hüvösségét, ez a könyv mindaz a végtelen, elszálló, ösmeretlen vágyódás aranyban, verespirosban, kékben, ezüstsziürkében, mely a tenger mellett

⁶⁵ JUHÁSZ Gyula, *Az olvasó naplójából*, in JUHÁSZ Gyula *Összes művei*, V, *Prózai írások 1898–1917*, szerk. PÉTER László, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968, 365–366.

lelkünkre festi szivárványát, az időnek és térnek elfelejtése, mindenséggel egybeolvadás. [...]

Kosztolányi Dezső már első könyvében remek keretű és tiszta kristálytükröt tartott a gyermekemlékek elé: s régi szobák, ó butorok interieurját megtöltötte a gyermekhangulatok finomságával, szomorúságával és boldogságával egyaránt. A „Clementi szonáta” bűbájával ma is legszebb magyar versek közé tartozik s már akkor éreztük annak lehetetlen finom verését, mely ime most, valóban beröppült az ismeretlen vidékre s az érzések, gondolatok kincseit hozta el finomművé, cizellált ékszerládában. [...]

Szenzáció ez a könyv nekünk, de szenzáció kell, hogy legyen Kosztolányi Dezsőnek is. Bármennyire is elismerték és magasra helyezték, mindig hüvösnek és hidegnek tartották, kinek gondossan ötvözött ékszereiben a rubin pirossága csak a drágakő s nem a meleg, ömlő véré, a smaragd zöld lángja nem a szenvedélyé. Nem értették, hogy nehezebb és fájóbb előbb elfátyolozni a szépet s nem azon véresen, melegen, ahogy kitepte, világgá küldeni, nehezebb halkítani a hangot, megszűrkiteni a piros fényt. De most, bármi tartózkodva is, megmutatja a szívét is Kosztolányiné [!]: nekem barátom nem volt, imé, ezt is meg kellett írnom, imé, hiába való kis nemzetek költője, prófétája lenni és mégis, vegyéték, itt a testem és a vérem.⁶⁶

Schöpflin Aladárnak „mint a Vasárnapi Újság irodalmi szerkesztőjének és a Nyugat egyik vezető szellemének fontos szerepe volt a fiatalok érvényesülése körül. [...] Hoitsy Pállal, a Vasárnapi Újságnak Nagy Miklóstra következő szerkesztőjével [...] nem volt könyvnyű [dolga], mert Hoitsy irodalmi és művészeti tekintetben fölötte korlátolt ember volt. Ízlése teljesen a múltban gyökeredzett, és ezért Aladárnak sok küzdelme volt vele. Valami kálvinista puritanizmus volt benne, nagyúri allűrökkel keveredve. Eredetileg politikus volt,

⁶⁶ KUTHY Sándor, *Kosztolányi Dezső új verseskönyve*, FMO, 1910/176, [július 24.], 16.

erős magyar érzésű. Irodalmilag, legalábbis világviszonylatban műveletlen volt, magyar szempontból Gyulaiék felfogásának fáklyavívője. Schöpflint Nagy Miklóstól örökölte, és csínján kellett vele bánnia, mert a Franklin vezérigazgatója, a kiváló matematikus, Könnig Gyula az irodalom megújódásának szükségét teljesen átértelmezve, Schöpflin mögött állott. [...] Schöpflin nélkül a Vasárnapi Újság színvonala elképzelhetetlen lett volna, lesüllyedt volna vidéki lapok szintjére. Aladárnak a lap hátsó részében közölt bírálatai, ismertetései nagyon számottevő szerepet játszottak a magyar kritikában.”⁶⁷ Schöpflin (legalábbis valószínűsíthetően ő) a kéthetente megjelenő *Vasárnapi Újság* július 24-i számában (azaz a könyv megjelenése utáni első számban) közölt kritikát Kosztolányi kötetéről.

Szeretnők, ha az olvasó egy pillanatra megállana emellett a munka mellett, amely a mai lirának legnevezetesebb jelenségei közé tartozik és a szó szoros értelmében jelentékeny nyeresége irodalmunknak. Hogy Kosztolányi finom, érzékeny, művésziileg hangolódó lélek, hogy a maga érzékenységeinek kifejezésére megvannak a maga önmagából kifejlesztett formái, azt eddig is tudtuk, de az ábrázolásnak azt a biztosságát, a szándéknak és a teljesítésnek azt a harmonikus egyezését még nem láttuk nála soha. A gyermekkor nagy drámáját írja meg, a mely teljesebb mértékben belső, a lélek mélyeiben lefolyó, mint az élet bármely más drámája, mert a gyermek, a kit a maga gyöngeségén kívül korlátoz minden, a mi körülötte van s a kinek, bár megvannak benne az önálló élet akarásának összes elemei, jóformán csak gondolatban lehet a saját életét élnie, sokkal zárkózottabb és sokkal inkább befelé élő, mint a felnőtt ember.”⁶⁸

⁶⁷ FARKAS Zoltán, *Emlékeimből*, Új Forrás, 2008/3, 96–97. A szerző a *Vasárnapi Újság* munkatársa, majd a *Napkelet*, utóbb a *Nyugat* képzőművészeti rovatának vezetője volt.

⁶⁸ [SCHÖPFLIN Aladár?], *A szegény kis gyermek panasza*, VÚ, 1910/30, [július 24.], 636.

A Renaissance Könyv- és Lapkiadó Vállalat folyóirata, a Révész Béla és Zsigány Árpád szerkesztette *Renaissance* minden hónap 10-én és 25-én jön ki a nyomdából, az ottani, július 25-én megjelenő kritika tehát szintén azonnal reflektál a könyvre. A szerző, Majthényi György ugyancsak költői ambíciókat dédelget – 1911-ben *Esteli énekek* címmel jelentkezik majd önálló verseskötettel, később a Tevan Kiadó irodalmi lektoraként kerül kapcsolatba Kosztolányival. Kritikájának retorikája meglepő: nem a szokásos módon, a gyerekkor nosztalgiájából elindulva jut el kritikai észrevételekig, hanem fordítva. Előbb ő is a *Négy fal között*höz viszonyítja az új kötetet, azután ennek érzelmi felfűtöttsége vezeti őt saját emlékeinek megidézéséig.

Magas differenciálódottságot, előkelőséget, de hidegséget is hoztak egyszersmind magukkal Kosztolányi eddigi versei. Nem voltak idegenek tőlünk, de nem voltak egészen a mieink sem. És mindamellett, hogy a mostanában írt legjobb versek közé tartoznak, valami távolságot éreztettek velünk, valami egészen emberi gátat, amely az írások és az érzések öszintesége között állt. Könyvekre gondoltunk, kulturákra, amelyeknek most áll a legközepén és egy csodálatos lelki józanságra, amely mindig az akaratnak van alárendelve; egy titokzatos és hideg kézre, amely a szívet eltakarja az agy elől, s lehűt minden onnan feláradó melegséget. Ez a gát most valahogy eltolódott és Kosztolányi találkozott a szívével.

Egy nagyon szép versciklust hozott nekünk ez a találkozás. A szegény kis gyermek panaszait.

A gyermekkor csudafinom érzéseit, az első ébredéseket, harmóniákat, könnyeket, mindent, ami egykor az embert fogja jelenteni, gyönyörű pasztellekben kapjuk itt. Egy színekben és érzésekben gazdag, gyönyörű világ ez, melyet a legszelebb skálára hangoltak át mesteri kézzel. Megilletődve olvassuk, s azzal a meghatottsággal, amely csak nagyon szép dolgok olvasásakor jelentkezik. [...]

A legmesszebb eső multtól is csak egy lépés, egy vonal választ el. Vagy ez sem. A jelen nem egyéb, mint folyamatoknak multtá válása, s minden ember így egy darab összetorlódtott multat képvisel. A mult a tulajdonképpeni életünk. A mult beszél minden szavunkból. S a gyermekkor a multnak kezdete. [...]

Olyankor – akkor! – jól megbújtunk valamelyik kuckóban. Egy szék volt az asztal, egy zsámoly a széünk s valami terítővel letakarva a kuckót: készen volt a szoba, ahol a megérthetetlen és titokzatos gyönyörűségek szárnyacsapásai részegítették tündéri mámorba kicsi lelkünket. Ő, ez a kuckó – most érezzük – a legfontosabb volt az egész életünkben. Mert a benne megálmodott és megsejtett dolgok végzetes komolysággal feküdtek rá életünkre s mert ebből a kis kuckóból mindent magunkkal hoztunk.

Kosztolányi is. És ezek a versek még ott, a gyerekszoba zúgában születtek meg benne. És most, az emlékjárások idején – lázébresztő őszi estéken lehetett – már csak a formát kapták meg. A tökéletes, mesteri, briliáns formát.⁶⁹

A *Hét*, amelynek Kosztolányi már 1906 óta munkatársa, komótosabb. Igaz, a nagy ködlovagok közül való Szini Gyulának finom, szempontokban és gondolatokban egyaránt gazdag írása kárpótolhatta a költőt a várakozásért. Szini Kosztolányi kötetét a kortárs irodalmi paradigmák, a gyermekkorát élő modern irodalom tágabb összefüggéseiben igyekezett vizsgálni, hangsúlyozva a gyermek és a költő egyidejű jelenlétét, a naivitás és a rafináltság egymást kiegészítő aspektusait a műben.

Tapogatózó sejtelmek, bizonytalan bolyongások egy ismeretlen életen át, fájdalmas eszmélések, kísértetiesen megnagyobbodott látások: az egész gyermekkor merő miszticizmus.

Primitív népek látnak mindent olyan tulságosan jelentősen, szimboliztikusan, ahogy a gyermekek. És vajjon pusztán véletlenség-e, hogy ez a mi korunk, amely a szimbolizmusból nőtt ki, olyan mohón keresi föl a primitív művészeteket és művészeket?

Ne felejtjük el, hogy a modern művészet fáradtságból, vagy ahogy akkor mondták: dekadenciából származott. Minden forma halálosan ki volt merítve, minden szépség a végsőig ki volt ürítve. És csak ezért lett jogos mindaz, ami új, ami tehát művészetileg még kiforratlan, formátlan.

Ujra megengedtük a művészeknek, hogy gyermekek legyenek, a saját szemükkel nézzenek meg mindent és ha gügyögve is, elmondják a „nouveau frisson”-t, a lázas, új látomásukat. A művészetben polgárjogot nyert minden, ami új és hitelét veszítette, ami régi. Valóságos gyermekkor szakadt rá a művészetre és még sok időbe fog kerülni, amíg ez a „ver sacrum” tisztázódni, érni fog, amíg megéri és lehull a fergese tekintet nélkül arra, hogy új-e, vagy olyan régi, mint maga az emberiség. [...]

És érdekes, de csaknem természetes, hogy ezek a modern művészek észre sem vették, hogy a lelkük milyen rokon a gyermekével. A gyermek zavartalan, tiszta látása, amelyet nem homályosított el még a művelt hazugság és amely mélyre hatol, mintha nagyítóüveggel, vagy valami hatodik érzékkel volna fölfegyverezve, egyenesen olyan tulajdonságok, amelyeket ma a művésztől föltétlenül megkövetelünk. Nem akadt ennek a kornak Rousseauja, aki az új Emilt magyarázta volna. Nem akadt Krisztusa, aki magához eresztette volna a kisdédet, sőt, még Tolsztoj is eltévedt ezen az uton Mesterétől és a Kreutzer-szonátában egészen a gyermek megtagadásáig jutott el. Nietzsche sem érezte meg tulságosan, hogy a gyermekben vannak meg az übermensch csirái, amiket egy hazug nevelés öl ki belőlük. A gyermek pszichéje csak pszichológusokat és szakembereket foglalkoztatott. A gyermekpszichológia, a szexuális pedagógia, az ifjúkori bűnösök tanulmányozása,

⁶⁹ MAJTHÉNYI György, *Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panasza*, Renaissance, 1910/6, [július 25.], 564–565.

a gyermeki munka ellen való szociális küzdelem élénken mutatják, hogy egyes, égető részletkérdéseken túl a gyermek nem foglalkoztatta tulságosan a szellemeket.

A modern irodalomból vajmi könnyű felsorolni azokat a műveket, amelyek a gyermek lelke felé fordították a figyelmüket. A Hauptmann „Hannele”-je, a Wedekind „Frühlingserwachen”-je, a Robert Saudek drámái, Strindbergnek „Gyermekregé”-je, Wilde Oszkár néhány meséje és már azt hiszem, készen vagyunk. A „Robinson Crusóé”-hoz fogható művet csak egyet alkottak, a Kipling „Dzsungel-könyvét”. És Maeterlinck (!) is csak jobban jutott el az „Oiseau bleu”-jében a gyermeklélek misztériumához.

Erre a kis irodalomtörténeti elkalandozásra a Kosztolányi Dezső legújabb verseskötete csábított, amelyet egy új vállalat most frissiben kiadott, amikor még egy-egy költeményen „A Hét” nyomdafestékének illatát érzem. Kosztolányi „A szegény kis gyermek panaszaiban” megtalálta a hálás témát, amely ugyszólván a levegőben van és amely az ő szimbólikus látását, diszkrét pasztell-szineit, erősen festői érzékét lebilincselte, megihlette. Egy-egy költeményével már korábban megpendítette gyermekkori emlékeinek bánatos, gazdag skáláját és szinte látom, hogy maguktól, könnyedén, természetesen álltak össze és nőttek meg ezek a költemények ciklussá.

A régebbi osztályozó esztétika az ilyen költeményeket, amelyekben lírai és epikai elemek különös módon vegyültek, „helyzetdalok”-nak nevezte. Ennek a szónak ma már dohos, könyvtári szaga van, már egészen a múlté, de Kosztolányi szeret kacérkodni ezzel a multtal és amilyen modern belül, kívül mégis a biedermeieres szabású címet, „A szegény kis gyermek panaszaiban”-t tűzte kötete homlokára.

Kötetének a zamatját, érdekességét ez a kacérkodás csak növeli. Az izzig-vérig modern poétát, az új láztól emésztett lírikust érezteti velünk, amint visszahajlik elhagyott emlékei, megtagadott eszményei, feldult illúziói fölé. A repülőgép

korszakának az emberét, akinek az álma hazájár kedves, megható, meleg nyárspolgári interiőrökbe. Ahol a nagypapa boldogan mosolyogva hallgatta az unokát, aki hadarva szavalta, „hogy győznek mindenütt a magyarok”.

Régebbi költők valami kis elbeszélés fonálára gyűjtötték volna ezeket a megkristályosodott édes emlékeket. Kosztolányi abban egészen modern, hogy erőltetett kompozíció nélkül szeszélyesen veti egymás mellé emlékeit, hangulatait, mindegyiket más-más ritmus szabad lebegésében. Nem épít, csak motívumokkal játszik. Így kevésbé ünnepies, de annál intimebb, kifejezőbb és többoldalu lehet.

A modernsége még több szabadságot, még több változatosságot is megengedett volna neki. Az „alapeszme”, a külső egység követelése még mindig tulságosan erős, semhogy akár modern poéta is egészen le merne vele számolni. De ez a kis megalkuvás nincs ártalmára a kötetnek, amelynek a természetében van a multtal való kacérkodás.

Kosztolányi a legerősebb ott, ahol érzéki képek útján kell fölbresztenie egy hangulat, egy emlék varázsát. Elmosódó, szimbólikus emlékezése hirtelen fölragyog, kiszinesedik, amint tárgyakkal népesíti be fantáziánkat. „Nature morte”-ok elevenednek meg csodálatosan a tolla alatt. Szagokat, ízeket érzünk, színek tüzesednek ki és valóságos életet élnek, interiőrök mozogni, élni kezdenek előttünk valami naturális mámorban, ahogy álmainkban látjuk őket.

Csupa ellentétből épül föl az egész könyv. A modern poéta rafináltságával szemben a gyermek naivitása, amelybe beleélni igyekszik magát. Az álmok álmodója, a differenciált szimbolista, akiben azonban erősen érzéki, fűszeres, naturális képek élnek. A „vers-libriste”, a forradalmár, aki azonban eljátszik ósdi, biedermeier formákkal.

Igy támadott ez az érdekes, színes könyv, amelyben mindenki meg fog találni egy hangulatot, egy érzést, egy gondolatot, amely őt is kísértette és amelyben a szép, intim versek elkényeztetett amatőrje is rá fog akadni a maga ritka gyönyörűségére.

Hogy egyszerre leereszkdő és népszerű, de elegáns és apart: ez Kosztolányi biztos kezét és fölényét mutatja.⁷⁰

Ahhoz képest, hogy Kosztolányi rendszeres szerzője Herczeg Ferenc lapjának, az *Új Idők*nek, ahol június 26-án *Az aranykapunál* címmel jelent meg (kötetbe később nem sorolt) verse, ez a hetilap is viszonylag megkésve foglalkozik *A szegény kisgyermek panaszaival*. Mindössze az augusztus 7-i számban jelenik meg a kor népszerű költőjének, a Kosztolányinál tíz évvel idősebb Szilágyi Géának lelkenedő írása.

Kosztolányi a költői mágia csodálatos ritusával föltámasztotta azt a kisgyermeket, akinek életét ő élte valamikor, és aki minden egyéni arculata mellett valamennyiünknek, nekünk, hajdanvaló kisgyermekeknek is édestestvére. Hogy a kisgyermek gyönyörködve és rémülve miképpen fedezi föl a maga számára ezt a szépségekkel és iszonyatokkal teljes világot, arról magyar lírikus még nem adott szebb beszámolót, mint amilyennel Kosztolányi ajándékozott meg bennünket. A legvirtuózabb forma gyémántserlegében nyújtja felénk bánatossággal enyhén fűszerezett gyöngédség páratlan italát.⁷¹

A Jövendő című, Hódmezővásárhelyt megjelenő irodalmi, művészeti és kritikai szemle két ízben is foglalkozik Kosztolányi kötetével. Augusztus 1-jén a *Modern Könyvtár* frissen megindult sorozatát méltatja egy ismeretlen szerző. A beharangozó Kosztolányira vonatkozó passzusa rövid, de annál euforikusabb:

A gyermekkori impressziók visszaálmodásának ez a sorozata végtelen finomságát és érzékenységét tárja elénk a költőnek, kinek ezek a versek legsikerültebb alkotásai.⁷²

⁷⁰ Sz. Gy., [SZINI Gyula], *Kosztolányi új könyve*, A Hét, 1910/31, [július 31.], 503–504.

⁷¹ SZILÁGYI Géza, *Versekről*, ÚI, 1910/32, [augusztus 7.], 118–119.

⁷² [Szerző nélkül], *Modern Könyvtár*, A Jövendő, 1910/12, [augusztus 1.], 137.

Két héttel később, augusztus 15-én pedig Simonka György részletes recenziója következik. A recensens (maga is költő) a korabeli kritikai hagyomány másodvonalának megfelelően, a kötet tematikáján alapul, intuitív benyomásait közli az olvasóval, a minél több divatos idegen szó bevonásával és az atmoszféra hangsúlyozásával mintegy a költészet alkímiájába vezetve be őt. Erős gesztusa ugyanakkor, hogy Kosztolányit Adyhoz méri.

Valahol ezt a definíciót olvastam: A gyermek: mithoszoktól beragyogott, megfejthetetlen lélekorganizmus. Így van. És hát még a mindig-fázós, beteges, – nagyobbra, nagyra született poéta-bimbó, a ki remegve reagál az élet minden halk és apró sóhajára, aki furcsán és mélyen néz nagy gyerek-szemével és a dolgok körül fényességeket lát, – vagy vastag és félelmes sötétséget, a csönd pedig neki nem csönd, hanem különös, nyugtalanító, ríkató ezerféle nesznek, koppanásnak, suttogásnak a sötét zagyvasága. Beteg hallucinációk; a Kisded lelkét betölti egy hüvös, ezerhangu, ezerszinű miszticizmus, sok sejtésnek homályos, talán mindigfájó disszonanciája. (S ez a disszonancia, ez a csirája jövőbeli alkotásoknak, olaj a növvő-lángu fantázia tüzén, alaptónusa minden jövendő hangnak, formának, színnek.)

A beteges, zaklatott, félő kisgyermek, szegényke, csak hallgat, hallgat, – hüvösgyerekségének ideje megsejtések és kis gondolatok alján pereg. Hanem egyszer megszólal a szomorú emberré nőtt ember lelkében, megszólal a fiucska és halvány szájjal panaszkodik. [...]

Az új magyar lírában Ady Endre mellett talán a legönálóbb, legegyénibb nyelven ír Kosztolányi Dezső. Igen előkelő, de erőttől duzzadó az ő nyelve, költői szókinccse pedig nagy szép, mint általában verselőkérsége.⁷³

⁷³ SIMONKA György, *A szegény kisgyermek panaszaival*. Kosztolányi Dezső versei, A Jövendő, 1910/13, [augusztus 15.], 151–152.

Az 1909-ben indult *Kelet Népe* című folyóirat szeptember 3-i számában László István a ciklusról elmélkedve a versek és az élet viszonyáról közöl meglepő eszmefuttatást – talán Ady *Négy fal között* kritikájának „irodalmi író” kitételére válaszul.

Az élet szépségei, a szép élet vágya, ösztönözte Kosztolányi Dezsőt, hogy megírja a verseket gyermekkoráról. A szép élet vágya, ismétlem; mert ma már érzi mindenki, hogy a művészet nem önmagáért való, hanem egyik része a saját életművészetünknek. Valami nagy harmóniában szeretnénk élni s nem lehet; ám a művészet erőt adhat, hogy hinni tudjunk benne, hinni annyi élő hittel, hogy úgy érezzük, mintha benne és általa élénk. Ezt – talán éppen Kosztolányi Dezsőtől tanultam meg. És mostani versei által ismét teljesülve érzem. A vágy, mellyel gyermeksege felé indult, az érzések, amelyekkel élénk hozta emlékeit, olyan művészi magaslatra emelték e verseket, hogy bátran szemközt állíthatjuk őket az élettel, komolyságukból, bensőségükéből, igazságukból nem vesztenek semmit. Ezek a versek: teljes kielégülések egy művész, vágyó és érző, őszinte ember számára.⁷⁴

A *Magyar Nemzet* (pl.) szignójú recenzense – alkalmasint Palágyi Lajos – a szeptember 8-i számban egy, az eddigi recenziókban nem látott, de Gömöri Jenőnek a kötethez írt előszavában megemlített szempontot vizsgál: a ciklus egységes kompozíciójának kérdését járja körül. Vizsgálata a festészettel való összevetésből indul, ezzel az impresszionista költészet felé terelve az olvasói elvárást, de a bonyodalom dramaturgiai elve felé tart, váratlanul az epika fennhatósága alá utalva minden hosszabb költeményt.

Lirai gyűjtemény s még sem az. Darabjai külön-külön valamely hangulat kifejezői, de az egész – ha nem is kíván epikai

munka lenni – mindenesetre összefüggő nagyobb zsáner-képet nyújt. A költő azt tűzte ki céljául, hogy multjára visszagondolva, képzelete elé idézze mindazokat a helyzeteket, a melyeket egy betegeskedő gyermek átélt, elővarázsolja egy szomorú gyermek fantáziájának látományait, ábrándjait és hangulatait s egyuttal lehető színesen és elevenen egy vidéki uri ház belső életét s apró eseményeit is megfesse. Lirai naplónak is nevezhetnők e könyvet, a melynek mégis a naplótól eltérő sajátos jelleget ad, hogy egy felnőtt éli magát bele egy gyermek lelkébe s így a gyermekkor hangulatok naivitása egyesül benne a tudatos poéta festői művészetével. S el kell ismernünk Kosztolányiról, hogy tudja idézni a mult képeit, s egyáltalán nagy érzéke van az ugynevezett intim interieur-ok festésére. [...]

Az interieur annak a nagy hatásnak eredménye, a melyet [a] modern festőművészet a költészetre gyakorolt. Bármilyen legyen is az interieur szerepe a festészetben – a minek fejtegetése nem tartozik ide – a költészetben csak akkor válik értékke, ha lírai hangulatok, érzelmek kifejezésére szolgál. S örömmel látjuk, hogy Kosztolányi már csaknem egészen megszabadult attól a felfogástól, a mely a környezet festését önczélnek tekinti s érzés nélkül való helyzetek és képek színes reprodukálásában keresi a költői hatásokat. Ezért legbecsessebbek ama darabjai, a melyekben a meghatott kedély érzelmei lüktetnek. Ez érzelmek visznek életet a képekbe, ezek teszik a hideg színeket mozgó, eleven valósággá. Ezek nélkül pusztá, merő szín-technika lenne a költészet, a mit a festészetben sem tudunk élvezni. A lírai melegtől áthatott festői tehetséget ismerjük el Kosztolányi könyvében s mert ez az ő legbecsesebb vonása, azért hisszük, hogy nem fog e ponton megállapodni, hanem festői erejét mindinkább az epika felé fogja fordítani. Már ez a könyv is átmenet. Most már csak az van hátra, hogy az élet különböző helyzeteinek s a helyzetek képeinek hangulatos rajzain kívül azokat a mozgató *erőket* is bemutassa, a melyek cselekvéseket idéznek elő.

⁷⁴ LÁSZLÓ István, *Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panaszai*, *Kelet Népe*, 1910/13–14, [szeptember 3.], 612.

Az élet teljes képét csak úgy mutathatja be leíró és elbeszélő költő, ha kompozíciójában cselekményt is tár elénk, vagyis minden részében összefüggő, lépésenként hatásában emelkedő mesét vagy ugynevezett bonyodalmat alkot. Különösen nagyobb kompozícióban a szerves mese az, a mi végig leköti a figyelmet. Kosztolányinak e könyve után, a mely a legujabb poétai nemzedék körében az első lépés a nagyobb kompozíció felé: várakozással és érdeklődéssel tekintük e finom műérzékű és tehetséges költő további munkái elé.⁷⁵

Csécsey Imrének, a polgári radikális publicistának, a *Világ* későbbi szerkesztőjének, aki ekkor még novellistaként is működik (*Az élet felé* című novelláskötetét majd 1912-ben adja ki az Athenaeum), még „Csécsi Imre”-ként jegyzett kritikája az *Egyetemi Lapok* hasábjain jelenik meg szeptember 30-án. A cikk a kötet lelki indíttatását a gyermek- és férfikor szemléletmódja közti különbségben látja.

1. Rendesen az élet biztos és végzetes fogyása, a boldogság meg nem találása okozza, ha a sokszínű, sokfajdalmú férfikor visszaálmódja a távol időt, a fejlődő belső világ kedvesen naiv és mégis csodálatosan összetett életét. Kosztolányinál azonban ez a multba-nézés nem egyszerűen sajnálkozás, érzélgés és visszasírás, hanem magasokú, öntudatos, művészi megnyilatkozás. Nem a boldogságot igyekszik megtalálni a gyermekkor búbájós világában, hanem finoman sokrétű lelkével gyönyörködik abban a kontrasztban, mely e között a két világ között van, az ő lelkének e két világ között.

2. A gyermek-öntudat alig ismert értékeit kapjuk Kosztolányitól. Legfontosabb lelki életműködése mindig a látás és az észrevezés volt, pontosabban: az érzések lényege az ő számára nem perzselő energiájukban rejlik, hanem színességükben, sokszerűségükben. És ebből a szempontból milyen

kiaknázatlan kincsesbánya még nem egy, vagy kevés, irányban eltolódott érzés-világa!

Micsoda nagy, igazán igaz, mindent átfogó, megérthetetlen szeretet lángol a rejtélyesen egyszerű gyermektekintetben! Ó, mi talán már nem is értjük meg, micsoda csöndes, fájdalmas szomorúság van az őszben, a nyári délutánokban, a kis mécs lobogó világában! Micsoda öntudatlan bizonyosság, beteges, nagyemberi ösztön munkál a gyermek lelkében, mikor mindezt fájdalmasnak, szomorúnak érzi! Milyen naiv és mégis milyen-milyen bölcs megsejtését látjuk itt a nagy dolgoknak! Milyen gyermekesen egyszerű és mégis kedvesen, komoly arccal tárja föl a szegény kis gyermek a világ nagy titkait, a halál, a szerelem, az élet misztériumát!

3. Valami halk szomorúság kapcsolja egybe ezeket a verseket. Kedves, szép szomorúság, olyan fájdalmas, amilyen csak a gyermeki szomorúság lehet. Sirásra kész gyermekarcuk van a verseknek, mindnek és ez a látószög, ahol már a férfi szomorúsága is belefut a gyermekébe, ez állítja be olyan egységesre, olyan egyformánszomorú-kedvesre, aranyosan-búsra a szegény kis gyermek panaszait.

4. A forma éppúgy lényege verseinek, mint a tartalom. Verselése az elengedhetetlen szükségszerűség bélyegét mutatja: ezeket a verseket másképpen nem lehetett volna megírni. Csak a használt forma, sor, szó az, melyet színező ereje szétválaszthatatlan kapcsolatba hoz a tartalommal.⁷⁶

Kosztolányi Dezső 1910 őszén és 1911 tavaszán előbb a *Kisgyermek*-ből, majd a *Kártyából* publikált részleteket a profilra látszólag idegen, *Móka* című *vidám képes hetilap*ba, mely 1909–1912 közt jelent meg, az első világháborúban majd honvédszázadosként szolgáló, később főleg hazafias verseivel ismertté vált költő, Hangay Sándor főszerkesztésében. Az ekkor még élclapot szerkesztő Hangay a

⁷⁵ (pl.) [PALÁGYI Lajos?], *A szegény kisgyermek panaszai*, MN, 1910/209, [szeptember 8.], 11.

⁷⁶ CSÉCSI Imre, *Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panaszai (A Modern Könyvtár kiadása)*, Egyetemi Lapok, 1910/13, [szeptember 30.], 16.

Móka október 5-i számában közöl empatikus, szempontjaiban nem különösebben meglepő recenziót Kosztolányi kötetről. Újdonsága talán abban mutatkozik egyedül, hogy játékba hozza a műfordító Kosztolányit is.

Első kísérlet irodalmunkban ez a könyv a gyermek lelki világának művészi megszólaltatására. Visszamenni a múltba, – abba a csupa sejtelemkorba, amikor tapogatózva, mindent sejtve, de semmit sem tudva jártunk s bámész, kíváncsi szemekkel figyeltük a körülöttünk forgó zűrzavart, – ez Kosztolányi művészete. [...]

Kosztolányit eddig mint műfordítót szerettem legjobban, hol csiszoltságával, nyelvtechnikájával és intelligenciájával méltán kitűnt; mostani költeményének közvetlen melege azonban a költőt is szívemhez hozza. Itt már a szíve is előretört. Igazi, értékes és mélyen érző poéta-szívet ismerünk meg belőle – mit eddig a tudás jégfala fődött.⁷⁷

A második és harmadik kiadás recepciója (1910–1911)

A második kiadásra Gömöri Jenő – immár nevesítve magát – kibővíti előszavát. A bővítés azt mutatja, hogy az első kiadás kritikai visszhangja a szerkesztőt is arra ösztönözte, hogy a költő bemutatásán túl a kötet rövid értelmezésére is vállalkozzék, amely értelmezés egy Adyval való összehasonlításra fut ki. (Az érthetőség kedvéért megismétlem a korábbi előszó befejező mondatát is.)

Különös irodalomtörténeti jelentősége „A szegény kisgyermek panaszai”-nak, hogy az első hosszabb vers-ciklus jelenik meg vele az új magyar költészetben, amelyben ma az egészen kis versek, a hatstrófák, élik virágkorukat.

E megállapítás ma már, „A szegény kisgyermek panaszai” második kiadása megjelenésének idején, kiegészítésre szorúl.

A z ó t a, hogy a verses-ciklus megjelent, a különböző folyóiratok és lapok hasábjain egyre-másra jelentek meg s jelennek meg vers-ciklusnak induló s hosszabb-ideig tartó verses töredékek. S másrésről – ez szinte, mintegy a vers-ciklus „irodalomtörténeté”-hez tartozó – meg kell állapítanom, hogy „A szegény kisgyermek panaszai” megjelenését ugyanolyan s lényegileg ugyanazok a hatásjelenségek kísérték és kísérik irodalmunkban, miként néhány esztendeje, s azóta is, Ady Endre föllépését. A két hatás-jelenség analízisa természetesen elütő eredményekre vezet.

Ady költészete az iskolásságra sokkal hajlamosabb s kedvezőbb motivumokkal teltebb, kedvezőbb egy költészeti – Ady – iskola kifejlődésére, míg a Kosztolányi költészete csirájában s kifejlődésében sokkal több egyéni csirájú s egyénhez kötöttebb motivumot rejt és sokkal több utánozhatatlant, dacára, hogy e motivumok, az egyéniség látszatának megőrzése mellett is, sokkal könnyebben eltanulhatók, mint az Ady költészetének egyéni márkájú motivumai. Ady költészete sokkal egyetemesebb érvényű, míg Kosztolányi költészete sokkal egyénibben megmarkoló. Ezért iskola nem is támadt a vers-ciklus megjelenése nyomán, amiként támadt Ady fellépte után, bármennyire is elismerte a kritika a mi fejlődő költészetünkben betöltött s betöltő jelentőséges hivatását, de külön az egyesekből támadt nyomán igen nagy teret betöltő hangos visszhang. A motivumok mindenkor s bármily költészetnek legegényibb elemei s az egyéniség kérdésének szempontjából a legmozgatóbbak s legelgondoltságosak valamelyik költő lírájában; s Kosztolányi költészetének – s különösképp a legbensőségesebb forrású – motivumai ma már hódító vándorútra keltek és – s e hatás kárttevő sorsában néki úgyszólván minden jelentős magyar költővel s a magyar lírával egyképen osztozkodnia kell – e hódító vándorút nem mondható látón s joggal diadalútnak. Mindettől azonban teljességgel független s legelsőbbrendű fontosságú, hogy e

⁷⁷ HANGAY Sándor, *A szegény kisgyermek panaszai*, *Móka*, 1910/1, [október 5.], 16.

versciklus kifejtett s kifejtendő hatása az új magyar líra történetében kétségtelenül elhatározó s irányító jelentőségű.

GÖMÖRI JENŐ⁷⁸

Az újabb, változatlan kiadás nem indít újabb recenzióhullámot, mindössze két reakcióról tudunk 1911 első feléből (és mindenestül az egész esztendőből). Érdekes módon mindkettő szoros és közvetlen kapcsolatban van szerzője lírikusi affinitásával is.

Harsányi Lajosnak, *Az élet muzsikája* című verseskötetével 1909-ben felbukkant költőnek a *Nagyasszonyunk* című katolikus periodikában jelenik meg méltatása 1911. február közepén.

Ez a kis könyv öles hullámokat vert nem csak a gyermek-, hanem az egész magyar poézis vizein is. Így, ilyen hangon gyermek nem szólalt még meg az irodalomban. Kosztolányi Dezső lelke csordultig lehet boldogsággal, hogy az ő szegény kisgyermekében oly sokan magunkra ismertünk. Tulajdonképpen egy kisgyermek verses krónikája az egész. Egy kis gyermeké, aki naiv, gyönyörű magyar nyelven mondja el gyermekségét. [...]

Szebbnél szebb, édes, bánatos versek, melyekből csakugyan egy szegény kisgyermek bús panasza hangzik ki. Kosztolányi Dezső eddig megjelent műveinek ez a vékony kis füzet a koronája.⁷⁹

Nem is annyira a méltatás szempontjai az érdekesek, amelyek a versek alaphelyzetének tartalmi ismertetésével illusztráltak. Érdekesebb a recensensre gyakorolt inspiráló hatás. Harsányi ugyanis, aki Kosztolányi verstárgyainak felsorolásakor érinti az *Azon az éjjel...* kezdetű verset is („a nagypapáról, aki egy éjjel meghalt”), ugyanabban a számban, de húsz oldallal korábban, Kosztolányi *Színes tinták* cím alatt hozott költeménye mellett egy saját verset is közöl:

⁷⁸ GÖMÖRI Jenő, *Kosztolányi Dezső, [Előszó]*, in SZKP2, 3–4.

⁷⁹ HARSÁNYI Lajos, *Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panaszai. Verseik. 1910, Nagyasszonyunk, 1910–1911/6 [1911. február közepe]*, 185.

Vigasztalás egy gyermeknek

Azon az estén
A hideg hold ezüstöt sírt a nádra.
Azon az estén
Te nem gondoltál a halálra.
Azon az estén
Dermedten álltak a platánok.
Azon az estén
A parkban táncoltak az ősz-leányok.
Azon az estén
A bronzkapun valaki bement titkon.
Azon az estén
Nem volt nálatok senki itthon.
Azon az estén
Elvitt ő tőletek valakit lopva.
Azon az estén
Te fölsikoltottál zokogva.
Azon az estén
Riadt zürzavar szállt a házra.
Azon az estén
Egy vén kuvik hétszer nagyot kiálta.
Azon az estén
Rémüldöztek a Fertőn a nádak.
Azon az estén
Én bús gyász-zsoltárokat irtam.
Azon az estén
(Én édes, drága, idegen fiam!)
Az égbe láttam suhanni – anyádat.⁸⁰

A másik lírai produkció alkalmasint legalább oly ismertté vált, mint Kosztolányi kötete. Karinthy Frigyes *Trombolányi Dezső*-karikatúrája

⁸⁰ HARSÁNYI Lajos, *Vigasztalás egy gyermeknek, Nagyasszonyunk, 1910–1911/6 [1911. február közepe]*, 163.

először, -inty szignóval, a *Fidibusz* március 24-i számában jelent meg, onnan kerül majd be az (ugyancsak a Modern Könyvtár kiadásában megjelenő) *Így írtok ti* kötetbe, 1912-ben. A verskarikatúrák előtti életrajz sok tekintetben még a *Négy fal között* költőjét idézi meg, bár a trombita leitmotivvá emelése már a *Ha néha-néha meghal valaki...* kezdetű *Kisgyermek*-vers zenei allúzióira is utal. A versek viszont már egyértelműen a ciklusra mutatnak. A három vers közül kettő konkrét paródia: a *Mint aki halkan belelépett...* a kezdőversé, *A kis edény...* pedig *A kis mécs...* kezdetűé, a harmadik pedig általában karikírozza a Kosztolányi-kötet érzelmes tónusát.

Trombolányi Dezső

Született Harsonán, mint „A Hét” belső munkatársa, szerdán, lapzártá előtt két nappal. Még idejekorán megírhatta „Trombita-szonáta” című szonett-cikkét. Később az „Innen-Onnan” rovatot vezette: ő volt „A Hét” legelső „Innen-Onnan”-istája. Színházi kritikáit ugyanott végezte. „Négy fal között” című verses kötetével tűnt fel, melyet később „Négy fal, egy plafon és egy padló között” helyesbített kiadásban ismert meg a közönség. Több politikai és közgazdasági szonettet írt: jelenleg a Trombitagyárosok Országos Szövetségének tiszteletbeli igazgatója. Ép és egészséges ember, fiatalabb korában tífuszon ment keresztül és kétszer a Petőfi-társaságba is jelölték, de mindkét alkalommal csakhamar felgyógyult.

„A szegény kis trombitás szimbolista klapac nyöszörgései” című ciklusból

I.

Mint aki halkan belelépett.

És jönnek távol, ferde illatok
Mint kósza lányok és hideg cselédek

Kiknek bus kontyán angyal andalog.
Mint aki halkan belelépett.

Mint aki halkan belelépett
Valamibe... s most tüsszköl s fintorog
Mint trombiták és roppant trombonok
S a holdvilágnál szédelegve ferdül
Nehéz boroktól és aranyló sertül
Ugy lépek vissza mostan életembe
Mint kisfiu, ki csendes, csitri, csempe
S látok barnát, kókuszt, koporsót, képet –

Mint aki halkan belelépett.

VIII.

A kis edény.
Oly furcsa és merev.
Aranyhabos tó, emlék-temető
Emlékek ágya, ágyak ápolója,
Mély, puha párna, pincsi, pince, pólya
Emléket emtet, engem temet ő
Fehér és csendes. Ülök rajt, kis ingbe –
És távoli, mély országokba int be
Mint folyt arany és mint ezer ezüst,
Oly bus, fehér, olyan igénytelen
Becéz, reámnéz és tréfál velem
Mint egy kis fehér legyező,
Csak rátekintek s így szólok: ez ő.
A jó, szelid, a kedves, pici teknő –
De néha megnő –
És néha horpad s néha szétreped
És szerteszökken szörnyű fergeteg
És a homályban bőszen harsonáz

És akkora már, mint a ház
 És orditunk és sirunk: diadal
 És ilyen fiatal
 S mint kürtök öble s vérző trombiták
 És néha vág.
 És néha vég.
 És néha olyan, mint az ég.
 S mint longa, lingua, lunga, lenge lég
 (Még, még).
 És borzadunk az égbe, nyögve, sirva
 És néha néz ránk –
 És néha olyan, mintha verset írna.

XIII.

Én nyafogok
 Az életben, mint kevesek.
 Én nyifegek
 Távol mezőkön bőrző levesek
 Én nyühögök
 Valami van, valami nincs
 Én szepegek
 Valami kósza, kótya kincs
 És szüpegök
 Az éjbe, későn és korán
 Én szipogok
 Az orromon, e roppant trombitán.⁸¹

1913-ban végre, ha nem is közvetlenül *A szegény kisgyermek panasza* alkalmából, de a másik fiataalkori barát is megszólal. Babits Mihály a *Mágiáról* írt recenziójában egy bekezdés erejéig a *Kisgyermek*re is visszaréved, és a vidék utáni nosztalgiaira hangolódik rá.

⁸¹ KARINTHY Frigyes, *Trombolányi Dezső. A szegény kis trombitás szimbolista klappal nyöszörgései című ciklusból*, Fidibusz, 1911/13, [március 24.], 9.

Második könyvében, mely az új magyar líra egyik reprezentatív kötetévé lett, a *Szegény kisgyermek panasza*iban, úgy fedezi fel magát a költő, hogy visszanéz gyermekkorába és felidézi a mai városi élet gazdag, fárasztó, ellenséges színeit, melyek a szegény kis gyermek lelkét kábítják, félénkké, fáradttá, babonássá teszik.⁸²

A negyedik kiadás recepciója (1914)

A Tevan-féle díszkiadásra gyorsan és – sokadik kiadáshoz képest – bőven reagál a kritika. A recenzensek szempontjai közt kevés újdonságot találni, meglepő módon alig hozzák szóba a kötet anyagának gazdagodását. Szinte csak a legkorábbi, ismeretlen szerző jegyezte kritika figyel fel a gyarapodásra a *Világ* 1914. január 18-i számában:

Kosztolányi Dezső mélyen megérzett, finom versciklusa, „A szegény kisgyermek panasza” eddig csak töredékes kiadásokban került az olvasóközönség elé. A békéscsabai *Tevan*-könyvkiadó vállalat most teljes egészében, könyvbarátok számára készülő, igazi és a tartalomhoz méltó bibliophil-kiadásban jelenteti meg *Kosztolányi* Dezső versciklusát, amely eddigi kiadásában is nem muló hatást gyakorolt a magyar olvasó-közönségre. Ezekben a versekben a magyar vidéki élet tükröződik, egy gyermeklelken keresztül. A gyermekkor könyve ez és hogy olyan intenzív szeretettel fogadta az irodalmi kritika és a közönség is, annak főoka abban van, hogy ezer gyökérszállal kapaszkodik a magyar földbe és a modern lélekbe. A pompásan kiállított könyv kétszer akkora terjedelmű, mint a forgalomban lévő füzet, amely eddig három kiadást ért meg.⁸³

⁸² BABITS Mihály, *Az irodalom karácsonya*, Nyugat, 1913/2, [január 16.], 84.

⁸³ [Szerző nélkül], *A szegény kisgyermek panasza új kiadása*, Világ, 1914/16, [január 18.], 38.

Január 25-én a *Vasárnapi Újság*ban (valószínűleg) ismét Schöpfung Aladár dicséri meg a kötetet, de ezúttal főleg a kiadót. A *Hét*ben viszont február 8-án az évek óta Kosztolányi baráti köréhez tartozó Halasi Andor átfogó igényű bírálatot szentel a kötetnek (kettejük barátságáról a *Látóhatár* 1969. január–februári számában jelent meg Halasi írása: *Évek Kosztolányival* címmel). A jónevű színházi és irodalmi kritikust a gyermeki perspektíva felemléítése vezeti el a ciklus impresszionista és szimbolista ismérveinek vizsgálatához, majd a kisvároshoz mint szociológiai háttérhez, hogy azután ő is a Tevan-kiadás ünneplésével zárja nagyívű gondolatmenetét.

Új könnyeket, új színeket, új melódiákat hozott. Névtelen fájdalomában, vizionárius lázaiban egy kimerült kor agonizál a túlvilág: a jövő előtt. Új költő, mert egészen a korának költője, egy dekadens koré, amelyben elhervadt minden állítás, a világ látványossággá vált s a művészet: világnézetté. Vén kor a gyermek arcát lesi. A mi születésünk százada: a gyermek százada. [...]

Kosztolányi Dezső: reprezentatív gyermek. Nemcsak azért, mert a Szegény kisgyermek panasaiban gyermekérzések költészetét adta, hanem azért, mert az egész költészetében az a gyermek ő, akit világnézet nélküli kora keres. Aki előtt borzongatóan furcsa és érthetetlen látványosság a világ. A gyermek tudatlan kíváncsiságával, borzalomszomjával, mohó szűzi szemmel nézi a circus mundit. Játszik vele. Játékát: a művészetét komolyabban becsüli, mint az életet, amelytől csak motívumokat fogad el. Igazait nem egyeztetni össze semmi egyébbel, mint a saját legszemélyesebb benyomásai. Csak kifejezésbeli: művészi igazságot ismer. Tökéletes impresszionista. Kezdeté, mestere, inspirálja annak az impresszionizmusnak, amely a korabeli magyar költészet egyik főirányává vált. Ennek az iskolának ő a feje.

Aki csak elhatározottságból impresszionista, az unánzó és iskolás költők körében az impresszionizmus az üresség költészete. Csak a halálig való gyermeklelek lehetnek egész

poétái ennek a művészi iránynak. Kosztolányi egész megjelenése a gyermek benyomását kelti. Delejesen élénk nagy gyermekfej, nyugtalan buksi homlok, alatta folyton lázra kész céltalan szem, amely öntudatlan, kapzsi önzéssel foglalja le magának az életet, mint valami játékszer (minden játékszer az övé), a szem körül minden órában friss láz, a mozdulatokban gyermeki báj és kegyetlenség.

Ez a gyermek nem érti a világot, mint mások, a született felnőttek, akik bölcsék és nyugodtak. [...]

Borzadó homályban áll körülötte a világ. Reszketve keresi a titkok világosságát, a megváltó szavakat, de nincsenek problémái és nincs társadalmi nyelve, nem ismeri a szűkölködő emberiség rejtvény-kulcsát: a szolidaritást. Csak ő maga van, ereje van, amely az egész világot akarja táplálékul s ez az erő fáj, tárgyaltalan kínokat és szorongásokat okoz. [...]

Ez nem az a gyermek, akinek nyíló szemét lessük, hogy: talán az ő arca fogja új, boldog arcát adni a világnak. S nem az a gyermek, akiben az anyatermészet várja megváltását az embervilágtól. Ez a gyermek a természet gyermeke. Maga is: természet. [...]

A látványok maguk is titkok, hát még ami mögöttük lehet. Ha sötét, szorongató érzéseit meg akarja éreztetni, melódiákat keres hozzá, mert a melódia maga is titok, közelebbi rokona a rejtett erőknél, amelyek oly némán játszanak az emberrel. Kosztolányi melódiái szuggesztívok, majdnem a szavak jelentőségei nélkül hatnak. A „lánc, lánc, eszterlánc”, vagy a fuvaló gyógyszerészegédéről szóló vers szimbólikus zenéje, ha egyszer átbújt a fülünkön, ott csavarog a szívünk idegei körül. Szavai elolvadnak, melódiákká válnak. Még a rímeiben is nagyobb a ritmikus harmónia, mint a betűbeli, ezért tudnak úgy egymásba bújni ezek a buja rímek s egymásból kukucskálnak ki. Kosztolányi a legmelódikusabb poétánk. A melódiák segítségével sikerült neki az, hogy szimbólikusan is teljes erővel tudja megéreztetni magát.

Az a gyermek, aki benne figyeli a nagy világot, nem érti a nagy természetet. Ezért misztikus, mikor a világ titkaiba búvik. S érzi, hogy a világ nem érti őt. És akkor ő megfelelő reális nyelv híján szimbólumok révén közli magát a világgal.

Lám, ezek az iskolás meghatározások: impresszionizmus, miszticizmus, szimbólizmus, milyen természetes életet élnek s milyen gyökerezések, mihelyt egy ilyen gyermeklélekből született poézis kommentálása közben használjuk őket.

A Szegény kisgyermek panaszaiban tárul föl dokumentális vallomások, érett és megindító versek pompája között az a gyermeklélek, amely Kosztolányi egész költészetét megfaji. Itt találkozunk azzal a gyermekkel, aki a boldogságát úgy képzei el, hogy majd színes tintákkal színezi ki az életét. A nyelv mámoros művészete lett ebből a gyermekből, aki tüzes színeivel, sok-sok színnel, új színekkel lázasan festi, tarkázza az élet fekete lapját; színek nyílnak mindenütt, ahova csak pillantása esik. Nyelvünk megszínésítését s zenei lágyágát és dinamikáját kapja tőle örökbe a következő nemzedék. [...]

Az egész poéták közül való ez a korszerű poeta. Költészetét úgy kell néznünk, ahogyan a kora lelkéből kinőtt. E költészetnek nemcsak ruhája, de lelke: a művészi szépség. Föllépésének kissé világpolgári hangja a Szegény kisgyermek panaszaiban, e vallomások könyvében vált szelíddé, mélylyé és magyarrá. Itt nyitott be egyszerre lelke legbensőbb termébe. Ma már úgy nézhetjük ezt a kötetet, mint a mai magyar irodalom egyik jelentős alkotását, amely úgyszólván megjelenése pillanatától kezdve inspirálta a verselő kortársakat. A sötét dörgő ouverture s a szilaj gyöngédségű finálé közé keretezve egy nagy egységben van belekompónálva a szegény kis gyermek minden szenzációja. S ez a kisgyermek egy poros magyar városkában, biedermeier-bútorok között él. Anyja, nagyanyja, rokonai a mindnyájunk rokonai. Magyar, végzetesen magyar ez a borzadozó szegény kisgyermek; bánata, mikor legtisztábban cseng, egészen magyar bánat. S a magyar bánat örökkévaló. Ez a munka maga elég arra,

hogy Kosztolányi ne csak a maga korának maradjon reprezentatív gyermeke.

A Tevan-nyomda most igen szép amatőr-kiállításban adta ki a költemény-ciklust. Nemes biblikomot kapott a nemes bor. A kézmozdulatunk is méltóságosabb, amellyel utána nyúlunk, hogy újra élvezzük a jól ismert kortyokat, amelyekről tudjuk, hogy többet adnak tárgyaltan mámoroknál. A vérünk ké válnak.⁸⁴

Az *Új Idők* is felfigyel a ciklus új kiadására. A költőként tizenhat évesen, 1901-ben indult Balla Ignác lírai hangvételű recenziót közöl, amelyben – konkrét nevek említése nélkül – utal Kosztolányi irodalmi mintáira.

Megtisztult, leszűrődött emlékek rózsaoalájának édes szaga csap ki ezekből a versekből, amelyekben Kosztolányi Dezső a gyermekkor költészetét lehelte oda finoman, pasztellesen. Avval a nagy művészi közvetlenséggel, amely a jelentéktelen epizódokat is az élet fontos eseményeivé tudja avatni, a kisvárosi élet mindennapos képeit rázza össze abban a szín pompás kaleidoszkópban, amelynek színes üvegdarabjait az élet napsugara aranyozza be. A könyv: ilyen művészi kaleidoszkóp. Ragyogó darabjai: a versek, amelyek egy kisfiúról szólnak, aki előtt még titok minden és aki előtt lassan, szinte lépcsőről lépésre, lefoszladoznak már a nagy titkok fátyolai, hogy szenvedve, vergődve, fájdalmasan ismerkedjen meg az élettel. Ideges, szinte ijedt szívdobbanása reszket minden versében, amint megint beelát egy-egy újabb rejtelmébe. Fél tőlük és mégis szinte türelmetlen kíváncsisággal várja, kisgyerek módjára. A képek, amiket lát és az is, ahogyan látja őket, finom stílus-érzéssel formálódhatnak a gyerek-fantáziához és amellett a kész, érett művész látása sohasem kerül diszharmóniába a gyerek látásával. [...]

⁸⁴ HALASI Andor, *Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panasza*, A Hét, 1914, 6/1258, [február 8.], 84–87.

Ami a gyerek életében szenzáció, az a nagyok szemében semmiség. De mihelyt poéta – és művész – tárja föl azt a semmiségnek látszó valamit és szólaltatja meg a gyerek lelkét, egyszerre mindenki meglátja benne a jelentőst. Kosztolányi Dezső gyengéden és óvatos ujjal nyúl ezekhez a témákhoz és bár az egész könyv egyetlen alapgondolatra épült, egyetlen darabja, egyetlen verse sem lesz kigondolt, célzatos és raffinált. [...]

Ezek a családi levegőjű versek pedig még több intimitást lopnak Kosztolányi lírájába. Mert ez a könyv – bár egy kisgyerekről szól minden sora, – csupa líra. Finom, leszűrődött, artisztikus líra, amelyen látszik, hogy Kosztolányi nemcsak ismeri, de szereti is a német, francia, olasz modern poétákat és amelyekben sok a szimbolizmus, de amely mellett szintisza magyar.⁸⁵

Reflexív pillanatok a negyedik és a hatodik kiadás közt
(1915–1923)

Somlyó Zoltán a *Nyitott könyv* című „lírai pamfletben” rajzolja meg Kosztolányinak, az ifjúkori barátjának portréját, megemlítve két első verseskötetét is.

A rímein áfonya-fanyar lé folyt,
s alélt szavakkal járkált vemhesen.
A rothadást szerette és a tébolyt,
mely úgy sikít, mint szél az Alpesen.
Négy fal között a lélekárnyvetítést
űzé, e zöldes fényű mágiát;
a kisgyermek panaszait dalolta,
mint görcsös álmot, részeg mániát.⁸⁶

⁸⁵ B. [BALLA Ignác], *A szegény kisgyermek panaszai – Kosztolányi Dezső verseskönyve*, ÚI, 1914/11, [március 8.], 282–283.

⁸⁶ SOMLYÓ Zoltán, *Nyitott könyv. Lírai pamflet három részben*, Békéscsaba, Tevan, 1916, 58.

Gyóni Gézát más összefüggésben érdemes szóba hozni. A Przemysław elfoglalásakor orosz fogságba esett katona-költő *Levelek a Kálváriáról* című ciklusának első kötetében (1915) található egyik verses levél így hangzik:

6. levél

Azon az éjszakán
Mit álmodtál, szelid szerelmem?
Azon az éjszakán
Nem sírt a szél a kéményekben?

Azon az éjszakán
Sóhajtva hasadtak a szívek.
Azon az éjszakán
Keresztjén sírt a megfeszített.

Azon az éjszakán
Csak jajsztó vitt a szél felétek.
Azon az éjszakán
Vérrel mosódott minden vétek.

Azon az éjszakán
Havas árokban, forró lázban –
Azon az éjszakán
Anyám fiatal arcát láttam.

Azon az éjszakán
Tízéves szőke gyermek voltam;
Azon az éjszakán
Játékpuska volt a markomban.

Azon az éjszakán
Te is tízéves lányka voltál.
Azon az éjszakán
Fülemben volt egy régi zsoldár.

Azon az éjszakán
Mint egy falusi kis templomban,
Azon az éjszakán
Olyan hívó kis gyermek voltam.⁸⁷

Gyóni már az előző, az ostromlott várból kijuttatott kötetének (*Lenygel mezőkön, tábortűz mellett*) a nyugatos irodalmat éles hangon kritizáló verseivel nagy irodalmi botrányt robbantott ki. Karinthy a háborús irodalmat karikírozó kötetének, az *Így láttátok tinek* (1917) Gyóni-paródiájában – többek között – e mostani versére, illetve annak szembetűnő Kosztolányi-áthallására is reflektál:

Azon az éjjel

Azon az éjjel
Az ágyúk össze-vissza vertek,
Azon az éjjel
Lángfényben úsztak mind a kertek.
Azon az éjjel
Dörgött a harc egész világon
Azon az éjjel
Reád gondoltam, szép virágom,
Azon az éjjel
Lángolt Homonna és Verseg,
Azon az éjjel
Olvastam és írtam egy Kosztolányi-verset.⁸⁸

A Cambridge-ben élő Békássy Ferenc – egy nem nevesített angol kritikus felkérésére – először angolul olvasta fel *A magyar költészet 1906 óta* című esszéjét. Hátrahagyott írásai közt ránk maradt

⁸⁷ GYÓNI Géza, *Levelek a Kálváriáról*, 6. levél, in Gy. G., *Levelek a Kálváriáról és más költemények*, Budapest, Athenaeum, 1916, 12–13.

⁸⁸ KARINTHY Frigyes, *...a költő, aki lantját karddal cserélte fel és viszont – Csinom Jenő, Csinom Géza*, in K. F., *Így láttátok ti – A háborús irodalom karrikaturája*, Budapest, Dick Manó kiadása, 1917, 54.

a szöveg magyar nyelvű fordítása, közbeékelte, angol nyelvű versrészletekkel, amelyek – nem mellékesen – a kiválasztott verseknek első angol nyelvű, hol prózai, hol verses fordításai. Szempontjaiban ugyanakkor az esszé – amelynek most a ciklusra vonatkozó részét közlöm – már-már meglehetősen triviális, a ciklusra vonatkozó végkövetkeztetése pedig a *Kisgyermek*-recepciónak egyik legtalányosabb mondata.

Kosztolányi intellektuális költő. Formai nehézségeket nem ismer, mert stílusa az észszerű logikai gondolkodás nyelve, amelyen mindent – mihelyt tudjuk – könnyen ki lehet fejezni. Költeményeit úgy lehet olvasni mint egy thézist: megállapítja aztán körülírja. Többnyire lelkiállapotokról szólnak a versei. Ő is keres érdekes tárgyakat, de határozott céllal. Nem törődik avval, hogy tárgyának keretet adjon, a karakterizálást érzi feladatának. Egyik költeménye, mely láthatóan több érzéssel van írva, mint a többi, különösen hatásos, ez a „Szegény kis gyermek panasza”. A panasz összege az, hogy a gyermek a maga szűk körének foglya, és vágyódik a külvilág után. Bevezetés kezd, a költő beszél:

(As one who has fallen between the rails... and feels his passing life while the hot wheels roar and throb and many crooked images pass and he sees as he never yet has seen. As one who has fallen between the rails... „And I see him, the child... At night the shyly sits down beside me... I wonder at him as at a stranger and I weep for him who is gone.”)

A költemény a gyermek betegségét írja le, elmondja, hogy mit érzett a betegségről, halálról, s első szerelmi álmait. A költemény második részében a gyermek véleményét mondja el környezetéről. Ezt a részt már kevesebb érzéssel és nyugodtabban írta a költő, de mindenesetre megrögzítette benne azt ami örök, megfogta egy pillanatban amit a saját gyermekségére gondolva: „meglátott, mint még soha.”

A befejezés a gyermek vágya:

(How I long to be away, far, far where the rails of the railway wind and the red and green lamps flare and call... the engines, the wires of the pole... there is joy, there perhaps the world.)

A sinek témájához való ily visszatérés talán nem épen szerencsés gondolat. De az egész költemény életerős, sok helye nagyon hatásos. Például mikor a gyermek a halálról beszél:

(All through that night
The clocks strack always out of time
All through that night
The gardens all swam in moonshine
All through that night
Carriages rolled with noisy throbs
All through that night
Our struggling words were choked in sobs
During that night
Bright lamp and candlelight was made
During that night
The shadows made us all afraid
During that night
Our frightened faces were so white
During that night
My poor greyhaired grandfather died.)

Kosztolányi az új költőknél divatos modorosságok egyikét sem használja, mert egyáltalán nem használ semmiféle költői segédeszközt.⁸⁹

Az ötödik kiadásról nem sikerült egyetlen recenziót sem találnunk – talán a Tanácsköztársaság kikiáltása, a politika viharai terelték el a figyelmet az Athenaeum kötetről. A Horthy-rendszerben a

⁸⁹ BÉKÁSSY Ferenc, *Magyar költészet 1906 óta*, in BÉKÁSSY Ferenc *Hátrahagyott írásai*, III, *Tanulmányok és jegyzetek*, Budapest, Lampel, 1916, 98–101.

szélsőjobboldali *Új Nemzedék*hez szerződő Kosztolányi politikai állásfoglalása sok indulatot szül. A Bécsben élő Gábor Andor *Ezt ízenem* című rovatának egyik cikkében az antiszemita publicisztikát író (de névtelenségbe rejtező) Kosztolányit a ciklus meghatározta költőszereppel szembeesíti.

Az Új Nemzedék egyik elmúlt névtelen vezércikkében (Tehetség és fürgeség), melynek jobbveretű mondataiban szomorú szemmel ismerék rá Kosztolányi Dezső kezére, meg van állapítva, hogy a magyarság és a zsidóság odahaza most nagy viadalt vív. [...] A kurzus az értelmi nívót odahaza gyászosan leszállította. Hogy egy ország, amely háborút és területet veszített – olyan súlyosan! – s két forradalom és egy ellenforradalom káoszán ment át, most „viadalt” vív a zsidáival, annak reményében, hogy, ha ebben a viadalban diadalt arat, akkor segített magán: ez magában véve is nagyon szomorú. De hogy e viadalában egykori legjobb fejeit is fölhasználhatja don-kisotti fegyverek gyermekes forgatására: ez tragikus. Ha a Szegény kis gyermek panaszai mint egy beszámíthatatlan felnőtt panaszai zendülnek, rim és értelem nélkül arról, hogy a gonosz zsidók éppen most eszik meg Magyarországot, amikor a zsidót odahaza a legszebben kikészítik arra, hogy szőröstül-bőröstül lenyeljék – akkor ezen voltaképpen csak nevetni lehetne. De ha a multat is meggyalázzák, csak azért, hogy mond hassanak valamit, ami az igazukat bizonyítja: ez megint sírnivaló.⁹⁰

⁹⁰ GÁBOR Andor, *Kié Petőfi?*, in G. A., *Bécsi levelek*, Budapest, Athenaeum, 1945, 181–182. Gábor Andor írásáról és az általa hivatkozott Kosztolányi-cikkről részletesebben ld. LENGYEL András, *A „nagy viadal”. Egy Kosztolányi-cikk tanulmányai*, Tiszatáj, 2006/9, 41–46.

A hatodik kiadás recepciója (1923)

László István, aki 1910-ben a *Kelet Népe*-be élet és művészet szoros kölcsönhatásáról írt, ezúttal az *Új Kultúra* című folyóiratban közölt recenziójában egyfelől az impresszionizmust, másfelől a kispolgári életformát parentálja el – de mindkét területen üdítő és időtálló kivételnek tekinti Kosztolányi kötetét.

A Genius kiadóvállalat hatodik kiadásban hozza „A szegény kisgyermek panaszai” ciklusát: Kosztolányinak művészi nobilitásukban tán legünnepeltebb verseit. Ritka és jelentős alkalom, hiszen e könyvet vándorútjában méltón fogadták nemcsak azok, akik e harmóniákat még valónak-fájónak, ma is teljesületleneknek érzik, de mások is: a kutató, alkotó magyarságunk és emberségünk új lehetőségeit várók, a különösebb zsánerbeli és nivóbeli változások szükségét hirdetőik is talán.

Bizonyos, hogy Kosztolányi eredetiségében impresszionista, – az impresszionizmusról pedig tudjuk, hogy átfogót, világszemléleti, sorsos eredményeket nem revelált, a művészetek egyetemességét, sem egy súlyosan történelmi korszak evolúcióit át nem hatotta. Másrészt persze sokminden emlékeztet, hogy e hatások mennyi érdekeset változtattak s kezdtek és hogy évek során így értékelték Kosztolányit is: ily költőiség, ily művészetadta illúziók megteremtőjeként. Egyéni, költői határozottsága révén gazdagította az impresszionizmus jelenségeit. E – ma tán kispolgáris fantáziájának tetsző – hangulatkultusz titkaiban valami szentül, fájón sejtett „szépség”, elröveléseiben harmóniák rejtett, de megtartó üdve-hite volt állandóan vele. A költői megbizonyosodásnak gyakran találta oly értékeit, mik a magyar fejlődésben magasabbrendűek, feltűnők, irányítók lehettek. Általában oly biztos, szerves inspirációk vezették, hogy élményeit, a hangulatit is, az akkori lira emlékezetességében: jóhiszeműségében bízta sorsára, örökítette. Némely hatását e sikerek, évek óta tökéletesítették, (pár újabb verse itt is jelez ily kiváltságokat)

ám egészében Kosztolányi jellemző alkotásának kell tartanunk e sorozatot így is.

Fantáziájában, – dimenzióiban, finomságaiban ma, bevallottuk, kispolgárinak látják [látjuk?]; kétségtelen ugyan, hogy e psziche függetlenedése annakidején haladásként, teljesülésként hatott irodalmunkban. A költő elhatározásai ebben a szellemben művésziek. Verseiben e szellem megkapó, éltető motivumait szabadítja. Meghittségében sok a – nem fölényesen, teljesen, csak jólesően és szorongatón érzett magyar vonatkozás. E részben is kísért valami nemes igazolása az impresszionizmus költőjének és költészetének.

Az impresszionizmusról [...] bizonyos, hogy – amennyiben kivételek valahol érvényesülhetnek, – úgy a lirában, feltétlenül a lirában kell ezek példáit becsülnünk.⁹¹

Az *Érdekes Újság* (-óthy) szignójú recenzense, gyaníthatóan Fóthy János költő, a ciklus rendkívüli népszerűségének okain töpreng – immár klasszikus műként aposztrofálva azt.

Hat kiadást megérni, nem mindennapi sorsa magyar könyveknek. És ha ez mégis megtörténik, akkor bizonyos, hogy a könyv inkább a szenzációt leső pillanat, mintsem az irodalmi halhatatlanság számára íródott.

Mi hát a titka annak, hogy ezúttal mégis olyan könyv került a *Genius*-vállalat pompás miniatürkiadásában *hatodszor születve ujja* a közönség kezébe, mely sem nem divatos és izgalmas detektivregény, sem nem erős iny- és idegcsiklandó virgonckodásainak foglalata, de amely a legnemesebb értelemben vett irodalom terméke? *Kosztolányi Dezső* könyve, *A szegény kisgyermek panaszai* az, melyről itt szólunk és ezzel kapcsolatban megengedhetjük magunknak azt az előbbi soraink után bizonyára paradoxul hangzó megállapítást, hogy ez a könyv

⁹¹ LÁSZLÓ István, *Kosztolányi versek hatodik kiadásához*, *Új Kultúra*, 1923/4, [április], 345–346.

még a mai „irodalmi” izlés ellenére is éppen azért támadhat mindig új meg új életre, mert az irodalmi halhatatlanság jegyében született. A mai, csak az imént embersorba nőtt ifju nemzedék ugyanis még abban a korában kapta először kezébe *A szegény kisgyermek panasza[i]*-t, mikor számára az e könyvben foglaltak, egyidejűleg még személyes és ugyyszólván fizikai élmények is voltak. Az idősebbek pedig – olvasván – már nem éltek, de újraélték e könyv élményeit Kosztolányi versei nyomán, tehát úgy a serdülő, mint a felnőttek, a saját maga gyermekségét találta meg benne. Innen e könyv *első megjelenésének* szinte páratlan hatása, innen az a népszerűség, mely csak az egészen rendkívüli irodalmi virágoknak jut osztályrészökül. És innen van az, hogy Kosztolányi e könyvének minden újabb megjelenése egyuttal új és új hullámgyűrűkben való terjedését jelenti a műnek. Mert az Ifjuság örök és amíg mindig mások és mások lesznek fiatalok és amíg a fiatalság tünetén egyre nő és növekszik az emlékezők tábora, addig *A szegény kisgyermek panasza* is mulhatatlan hangon hirdetik mindezeknek a tünékeny ifjuságot és az örök emlékezést.⁹²

Időben idetartozik, mégsem számít a kötet recepciójához az a tanulmány, amelyet az erdélyi irodalom egyik vezéralakja, Kuncz Aladár az *Ellenzékben* jelentet meg Kosztolányiról. Az írás a *Pacsirta* beharangozásának készült, ennek apropóján foglalja össze nagy vonalakban Kosztolányi pályáját, megemlékezve *A szegény kisgyermek panasza*iról is.

Első köteténél mélyebb és egyetemesebb hatást ért el Kosztolányi az ezt követő lírikus ciklusával, *A szegény kisgyermek panaszaival*. Sajátos egyéni hangját, különös melódiáit, nyelvének álmodozó zenéjét ebben a kötetben találta meg legteljesebben. A művészetének tudatára ébredt költő itt rótt

le háláját a gyermeknek, aki egykor volt, s aki szenvedések és betegségek árán építette föl azt a különös álmvilágot, amelyből a későbbi költő annyi kincset hozott napfényre. Kosztolányi költészetének fejlődésében ez az időpont nagyon jelentős. Gyermekkora látomásainak megírásával egyszersmind búcsút mond annak a szűkebb körű világnak, amelynek élményeit két első kötetében megírta. A négy fal közül s a gyermekszobából kilép az életbe, a társadalmi rétegek nagy hullámszárai közé, és új szintéziseket keres.⁹³

Farkas Zoltán a *Szózat*ba írt *Kisgyermek*-kritikájának alkalmasint legmeghökkenőbb pillanata, amikor a Molnár Ferenc-i, 1910-ben több helyütt felvetett párhuzamot most – mintegy Gábor Andor gondolatait aláhúзва – erősen negatív ítélettel eleveníti fel.

Ez a kis gyűjtemény ma is színes, ma is él és nem kevésbé foglalkoztat, mint beköszöntőjekor. Amire benne Kosztolányi vállalkozott, nem volt könnyű feladat. Megírni a gyermekkor világának frissen fakadt álmélkodó és mégis mohó érzésvilágát jóval később: a férfikor határán, éppen oly kényes és nehéz dolog, mint színes lepkeszárnyak hamvát fogdosással le nem porozni. Tudjuk, hogy a költőnek a gyermeklélek üdeségét tükröztetni pompásan sikerült. Verseiben meggyőző erővel él a gyermek naivitása, mohósága, játékos kedve, kegyetlensége, színes képzelete, aggodalmassága a mögötte élesen kirajzolt háttér gyanánt a kisváros életmindennapisága. A molnárferenci élmélyítő gyermekhazugságokkal szemben igazi gyermeklélgör árad ki a csengő-bongó verssorok közül – fájó és irigy visszaemlékezéseként mindannyiunknak, akik oly sokat szereztünk férfikorunkkal és mégis siratjuk azt, ami gyermekvoltunkkal együtt régen elveszett.⁹⁴

⁹² (–óthy.) [FÓTHY János?], *A szegény kisgyermek panasza*, Az Érdekes Újság, 1923/17, [április 26.], 15.

⁹³ KUNCZ Aladár, *Kosztolányi Dezső*, in K. A., *Tanulmányok, kritikák*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1973, 165.

⁹⁴ F. Z. [FARKAS Zoltán], *Könyvekről*, *Szózat*, 1923/123, [június 3.], 9.

Gyermekáldás mindhalálíg (1923–1936)

A hatodik kiadástól az *Összegyűjtött költeményekig*
(1924–1935)

A húszas évektől egyre több olyan összegzés bukkan fel, mely a lassacskán klasszikus félműlthá nemesedett modern magyar lírát tekinti át, és ebben a tágabb kontextusban vizsgálja Kosztolányi költészetét is. Értékelésükben – kevés kivétellel – sarkalatos helyet foglal el *A szegény kisgyermek panasza*.

Dr. Bartha József, a konzervatív ízlés védelmében fellépő, szigorú és igen szűk látókörű ítéző ezen kivételek közé tartozik. A saját maga által kiadta *Két nemzedék magyar irodalma* (1875–1925) című, 1926-os munkájában Adyt nevezi meg a megvetéssel emlegetett *nyugatosok* vezéralakjának, a *Nyugat* első nemzedékének név szerint főlemlített lírikusait (Babits, Erdős Renée, Tóth Árpád, Kosztolányi) mind *Ady követőiként* aposztrofálja, és egy-egy bekezdésben intézi el. Kosztolányi költészetéről így vélekedik:

A szimbolizmus nehézkességében és az előadásmód homályosságában Adyt nemcsak elérte, hanem olykor még fölül is multa Kosztolányi Dezső. Teljesen a hangulatok embere, sőt lehet mondani: rabja. Minden verse egy-egy foszlányos hangulat-hullám, amelynek ködbe borult árja képzeletét elborítja és lenyűgözi, úgyhogy alig találhatunk nála csak egyetlen olyan darabot is, amelyből valami kerek, egészséges és befejezett gondolat volna kihalászható. Ami benne mégis megkap, az a vigasztalhatatlan szomorúság őszinte hangja s nyelvének zenéje és könnyedsége; ezek azonban egész költészetének ködös homályosságát egyáltalán föl nem deríthetik.⁹⁵

⁹⁵ BARTHA József, *Két nemzedék magyar irodalma*, Budapest, [szerzői kiadás], 1926, 117–118.

Somlyó Zoltán több ízben írt verset Kosztolányiról és Kosztolányihoz. A Petőfi Irodalmi Múzeum őriz egy 1926. december 19-én kelt gépiratot: Somlyó Zoltán *Drága jó Desirém* kezdetű versét, amelyet Kosztolányi édesapjának halála ihletett. A költemény harmadik-negyedik strófájában Somlyó – az apa-fiú kapcsolat tematizálása miatt – Kosztolányi gyermeki énjére és ennek kapcsán *A szegény kisgyermek panasza*ira utal.

Bús a roppanása terebélyes csernek!
Rémülten siratod te: szegény kisgyermek...
Be vagy egy fényes nagy fájdalomba zárva:
negyvenéves fejjel gyermekmódra árva...

Most újra angyali gyermekidőd éled,
hogy a gyász komoran fényeskedik Néked.
Ne is hagyd lelkedet megtörni öreggél!
A magad fajta sziv gyermeksziv örökké!⁹⁶

Juhász Géza *Bevezetés az új magyar irodalomba* című könyve nemcsak ítéletében, de osztályozásában is árnyaltabb, határozott különbséget tesz Ady és Kosztolányi látásmódja között. Merész, olykor zavaros képekben kibontott gondolatmenete először pendíti meg a szereplőre metaforájaként a maszkot.

A dolgok szemléletében gyönyörködő s ennyivel meg is elégedő költői típust Kosztolányi Dezső képviseli legméltóbban. Impresszionista lírája nem fogyik ki az eredeti hangulatú képekből. Széppé tükrözni a világot: ennél többet alig akar. Szemernyi agitatív hajlam sincs benne, transzcendens problémák sem gyöttrik. Kortársai közül senki nem függetlenebb Ady egyéniségétől, még ha tárgyai egy része és szimbólikus alkotásmódjuk közös is. A város idegtépő robotja, kávéházi „regényessége”, kultúrérdeklődése, vágya a múlt századok, a

⁹⁶ SOMLYÓ Zoltán, [Drága jó Desirém], PIM V. 4140/691.

tiszta gyerekkor, a nyugalmas vidék után: íme Kosztolányi fő motívumai. [...]

Hamar megtalálja legtelibb hangjait. A *szegény kisgyermek panasza* (1910) szimbólikus erővel festik a lélek csüggedt remegését a fölfoghatatlan élet sötét ábrázata előtt. A kisgyerek álarca merő emlékpoeziszből fakadt szereplíra, mely önkéntelenül egységes kompozícióvá kerekedik, sőt némileg világképpé mélyül, noha nem ad többet a friss gyermekszem tarka benyomásainál. Dekadencia ez: legfőlebb egy halk reménytelen sóhajjal surran tova a létkérdések szakadéka fölött. De e ciklusban a fogyatkozás is erénnyé válik: a gyermeki szemlélet fővonása ép a tájékozatlanság.⁹⁷

Komlós Aladár *Az új magyar líra* című, sokat idézett kötetében oly egységnek látja a Kosztolányi-lírát, amelyből nem szükséges a ciklust a többi vers rovására kiemelnie. Sőt inkább az tűnik fel, hogy bár több idézetet hoz Kosztolányi-versekből, pont a *Kisgyermeket* következetesen kerüli szemezgetése során. Ugyanakkor két összefüggésben utal rá: először a jelzők és hangulatok számbavételekor, másodszor a Kosztolányira jellemző pózok, szerepek elemzésekor. Ő a Juhász Géza emlegette maszkot pózként definiálja, és ha finoman is, de bírálja – a konzervatív irodalomtörténészekkel szemben ő már mintha az új, saját útjait kereső generáció távolságtartását jelezné óvatos iróniájával.

S e fölött az egész különös és ijesztő világ fölött – amely azért legigazában nem is olyan ijesztő, mert az ember érzi, hogy a költőnek a színharmonia mégis fontosabb, mint a behatolás a túlvilág titkaiba – mély bánat furulyál. A „láz” és a „szörnyű” szó mellett Kosztolányi a „bús” és főleg a „szegény” szót használja legtöbbször, az utóbbit valóban meglepő összetételekben. Mert nemcsak a panaszkodó kisgyermeket sajnálja a

„szegény” szóval, hanem az egyes testrészeit is külön-külön, a tagjait, a karját, a szemét, és a „szegény, szegény haját”. [...]

Különös világ született így ezekben a versekben. Mert igaz, voltaképpen minden műalkotás egy-egy művészi látomásból, ha úgy tetszik: lázból támad, akár a Kosztolányié. De más költőt az élmény izgat első sorban, amely képekbe öltözik nála, itt a kép, láttuk, fontosabb, mint az élmény maga. Ezért ha Kosztolányi – például – a bánatról beszél, úgy érezzük, hogy a bánatánál fontosabb volt neki a bánatot kísérő látomás öröme. Még ha egyszerű és közvetlen is, [...] akkor is úgy érezzük: mily kitűnően csinálja Kosztolányi a közvetlenséget. Mert nincs az az érzés, amely Kosztolányit naiv szolgájává tudná legyűrni: minden érzés csak arra való, hogy általa Kosztolányi új képet nyerhessen magáról látomásai tükrében. Úgy járt, mint a színész, aki akkor is játszik egy kicsit, amikor a legigazabb szenvedések vezetnek a mozdulatait. Igaz, más költőknek is – többé-kevésbé mindnek – megvannak a pózaik. A póz az az ideál, amelyhez a művész igazodik s amely az olvasóra aztán „felemelőn” hat. A póz termékenyíti meg a költőt, körülbelül olyan szerepet játsván a művészetben, mint az úgynevezett munkahipotézis a tudományba. De ha Kosztolányi a legpontosabb és legerősebb szavait mondja, akkor is tapsolni szeretnénk és felkiáltani: mily nagyszerű! mintha valóban érezné, amit – játszik! Néha mintha, persze igen finom rendezői érzéssel, díszleteket keresne magának. Olykor észre sem veszi, hogy siklik bele a maga hangjából egy szerepbe. Nem kudarcot és sikerületlenséget jelez ez, csak természetes következménye annak, hogy Kosztolányinál a látomás láza az egész élet tartalmává és legfőbb értékévé változott. Nyilván ez az oka, hogy Kosztolányi akkor írta meg legszebb és legnépszerűbb verseit, amikor valóban játszania kellett – egy szegény kisgyermek szerepét. Itt természetes és nem zavaró a játszás, hiszen – kell játszani.⁹⁸

⁹⁷ JUHÁSZ Géza, *Bevezetés az új magyar irodalomba (1900–1928)*, Budapest–Debrecen, Csáthy, 1928, 40.

⁹⁸ KOMLÓS Aladár, *Az új magyar líra*, Budapest, Pantheon Irodalmi Intézet, 1928, 100, 102–103.

Liszt Nándor, a humora fő témájául az antiszemita élcélődést választó irodalmi parodista *Zokon ne essék...* című, *Lisztius-krokikat* felvonultató kötetében – a zsidócsúfolástól kis időre elszakadva – elképzeli, hogyan írnák meg a költőink Petőfi *Megy a juhász számaron...* című versét. Kosztolányi-paródiája *A szegény kisgyermek panaszaiból* indul ki.

Hányféleképpen mehet egy juhász a számaron?

Irodalomtörténeti tanulmány, melyet humoristánk úgy szerkesztett össze, hogy dolgozatot íratott a magyar irodalomtörténet nagyjai-val, kezdve a legrégibb időktől egészen napjainkig. A legjelesebb dolgozatokat itt közöljük szíves elbírálás végett időbeli sorrend szerint.

Feladat. Petőfi Sándor születésének 100 esztendő évfordulója alkalmából készítendő legfeljebb 10 soros költemény a nagy költő „Megy a juhász számaron” című közismert verse alapján. Feltételek: 1. A juhász lábának földig kell érnie. 2. Költemény végén a juhász nagyot üt a számár fejére. [...]

Kosztolányi Dezső: A szegény kis juhász panasza

A kis juhászt a bánat eljegyezte,
Számáron ül s a lelke hófehér
S két hosszú lába míg a földre ér,
Babája lelke fölszállott a mennybe.

Mi sem mutatja jobban bánatát:
Bevágja ő az állat homlokát
S a bús számár csak áll fülét hegyezve,
Mivel szegényt a bánat eljegyezte.⁹⁹

⁹⁹ LISZT Nándor, *Zokon ne essék – Lisztius-krokik*, Miskolc, Magyar Jövő Nyomdaüzem és Lapkiadóvállalat, 1928, 28, 32.

Dánielné Lengyel Laura több ízben is ír Kosztolányiról. A *Képes Krónikában* 1928 őszén megjelent *Kosztolányi Dezső* című írásában a *Meztelenül* megjelenésének apropóján foglalja össze Kosztolányi lírájának számára legfontosabb állomásait, a *Kisgyermek*-ciklus elemzéséhez pedig egy egészen távoli asszociációt választ.

Költői fejlődésének állomásait *A szegény kisgyermek panasza*, *A bús férfi panasza* és a *Meztelenül* című kötetek jelentik. Legnépszerűbb könyvében, *A szegény kisgyermek panaszaiban* még egészen ott él a gyermeki elbámulás a világ dolgai előtt. Kosztolányinál aligha tudná valaki jobban érzékeltetni, hogy milyen összetettek a legegyszerűbb és milyen rejtelmesek a legátlátszóbb dolgok. Kosztolányi pár sorában gyakran örökíti meg azt a gondolatot, melyet a legnagyobb magyar tudósok egyikétől, Eötvös Lóránd bárótól hallottam. A báró ott állt kertjében, a rügyezni kezdő orgonabokrot figyelte, nem vette észre, hogy ott állok a háta mögött, csak akkor rezzent össze, mikor ráköszöntöttem. Kezével a kipattanni készülő rügyekre mutatott és furcsa, zavart mosollyal mordult felém: „No nézze, nézze, hogy ez milyen csodálatos!” Az ő mindent átfogó, végtelen horizontokat átölelő lelke látta meg legvilágosabban, hogy milyen fenséges csoda történik itt, a rügyeket hajtó fában.

Kosztolányi az élet legapróbb jelenségeiben is rámutat a szent csodára. És látásának tükörképe verődött vissza *A szegény kisgyermek panaszaiból*.¹⁰⁰

Németh Lászlónak az *Erdélyi Helikonban* megjelent első Kosztolányi-tanulmánya úgyszintén azt a tendenciát erősíti, amely szerint az újabb lírai kötetek ismételten a nagy elindulásra fókuszálják a figyelmet. Németh 1928-ban Dánielné Lengyel Laurához hasonlóan ugyancsak a *Meztelenül* című kötet ürügyén tart szemlét Kosztolányi eddigi lírai életműve fölött, ennek során időz el hosszasan

¹⁰⁰ DÁNIELNÉ LENGYEL Laura, *Kosztolányi Dezső*, KépKr, 1928/40, [szeptember 30.], 4–5.

a tetőpontnak ítélt *Kisgyermek*-ciklusnál. S ahogyan első megjeleneésekor a *Négy fal közöttre*, úgy most – itt és a későbbiek folyamán mind sűrűbben – *A bús férfi panaszaira* vet árnyékot a ciklus.

Kosztolányi nagyon hamar felismeri képzelete irányát s természetét. A *Négy fal között* emlékező versei rávezetik őt, hogy milyen hatásosan rejtőzködhet el sajátos képzelete a gyermek szemléletmódja mögött. Hisz a gyermek még nem ismeri a „fontos” világát. Őt még nem tépte ki a „nem-fontos” mítoszából az életben-helytállás kötelezettsége. Nem tanulta meg a dolgok szociális jelentőségét s azokon az apró jegyeken át ismerkedik velük, amelyeket a felnőtt ember, aki mindent a társadalmi viszonylatokon át értékel, bátran elhanyagolhat. A gyermeknek a doktor bácsi még zúzmarás bajusz, a háton kopogó ujj, sokféle ízű medicina, titokzatos nagy nyugalom. A színes tinták megannyi színű világ, a vonat után rohanó napraforgó bolond lotyó, aki fejére kapta sárga szoknyáját s úgy szalad. A gyermekben még tudatos az a mitológia, amelyet bennünk a hasznos, a fontos, a nem-szabad a tudattalanba nyomtak, hogy onnét színezzék életünket, értelmetlen indulatokban, makacs előítéletekben burjánozzanak a szociális lény hivalkodó tudatára. Húzódnak az orvostól, akiben nem ismerünk első gyermekkori orvosunkra, s más néven, de tovább kápráztatnak bennünket a csodálatos színes tinták. Apró elfogultságok rabjai vagyunk, bizonyos fajta papíron gyorsabban fogalmazok, s legszebbnek indult versed is csődbe jut, ha a lámpafény nem úgy éri a papírt, ahogy te kívánod.

De Kosztolányi épp ezeket az apró liliput-köteleket keresi, amelyek a nagy Gulliver fejét mégis lekötve tartják. Beszélhet-e szabadabban róluk, mintha a gyermek világraocsúdó szeme mögé rejtőzködik. *A szegény kis gyermek panaszai* Kosztolányi korai, de soha meg nem haladt verseskönyve. Csakugyan a tulajdon gyermekemlékeit fosztotta ki benne, azt a kincstárat, amelyet csak egyszer lehet kiüríteni, ahogy ő maga mondta egyik nosztalgikus cikkecskéjében? Valóban a

gyermekkor érzései újulnak föl ebben a kötetben? A gyermek bizonyára nem így néz szét a világban, de mindannyian emlékszünk rá, hogy abban a korban a „nem-fontos” dolgok is „fontosak” voltak, más volt a jellemző s más a tovább álmodható. Talán honvágyunk is van e paradicsomi állapot után s ez a honvágy az, amivel Kosztolányi megfog, ez a homályos emlék az, amin át az ő mai szemléletét rángerőlteti. Ürügy a kis gyermek s egy fölfedező áll mögötte, aki a felnőtté válás lelki szegénységéről a költőség gazdagságára, a „fontosról” a „nem-fontosra” fellebbez s a felület kiabáló jelentéktelensége mögött az örök mozgató erők halk állandóságát keresi.

Voltaképp nem igazi lírai kötet ez *A szegény kis gyermek panaszai*. Nem a napok fáján kigyantázódott versek, nem lírai életstációk. Ciklus, ha úgy tetszik pszichológiai regény, mégis egy életben megismételhetetlen nagyszerű könyv, amely az író legörökebb könyve lesz. *A Mák*, a *Mágia*, a *Kenyér és bor* versei féllábukkal a jelenben, féllábukkal a múltban, megható, de reménytelen idézetesei egy régi ihletömlésnek. Kosztolányi úgy érzi, hogy az emlékezés költője ő. A múlt az az égbe-szállt föld, amelyben otthonos. Csak a régiről tud énekelni, az újban csetlő-botló idegen. Ha megismételhetné hőskorát! Húszévesen a gyermekről énekelt, nem énekelhetne túl a harmincon a húszévesről? Talán ez az ő poéta-hivatása: egy-két évtizednyire tallóztatni a költőt az ember mögött. A nagy ihletnek ezeket az új idézéseit gyűjti össze *A bús férfi panaszai*ban. Ez a ciklus azonban nem olyan friss, nem olyan lenyűgöző, mint volt a hajdani. Nem beszélhet többé a gyermek felelőtlenségével s az elkoptatott formák sem ingerlik ellenállásukkal. A világlíra fordításában virtuózzá nőtt író játszva hajlogatja ezeket a meghaladt, befelé el nem mélyített formákat. Unja őket, mint a nőt, aki úgymint megtesz mindent, minek kényszeríteni.¹⁰¹

¹⁰¹ NÉMETH László, *Kosztolányi Dezső*, in N. L., *Két nemzedék – Tanulmányok*, Budapest, Magvető–Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970, 112.

József Attila 1929 januárjában született Kosztolányi-paródiája a halálélmény megfogalmazásával kapcsolja össze a kisgyermek figuráját.

A multkor, szerda este ángyikám,
Mikor a sötét ásitott az égen,
Ugy féltem, igen, most másodikán,
Mikor halk szava odajött elébem.

Aludtak már a rétek és a ház,
A szunyograj bús füleimbe zsongott
S tudtam, itt aztán a halál tanyáz,
Mert térgye reszketett, mint kint a lombok.

És meghalt akkor szegény ángyikám
S öregem magam láttam ott heverni
És sírtam, igen, most másodikán,
Mint kisgyerek, kit nagyon szoktak verni.¹⁰²

„A népies-urbánus ellentét legnehezebb időszaka a húszas évek vége s talán a harmincasok eleje volt; s a két akkor legjellegzetesebb szócső az *Előőrs* és *A Toll*.”¹⁰³ – írja Ignóus Pál. Veres András részletesebben is ír a két lap viszonyáról: „*A Toll* – ahogy valamennyi ekkoriban induló lap – szembefordult az »önmaga szobrává vált« *Nyugattal*, fellépett az idejétmúlnak tartott irodalmi értékrend ellen (és e törekvésebe igencsak beleillett Kosztolányi Ady-pamfletje vagy József Attila fél évvel később publikált, hírhedt recenziója Babits Mihálynak *Az Istenek halnak, az Ember él* című verseskötetéről). Magától értetődött, hogy *A Toll* politikai ellenlábásának tudta a fajvédő *Előőrsöt* is, Bajcsy-Zsilinszky Endre nem sokkal előbb,

¹⁰² JÓZSEF Attila, [A multkor, szerda este ...], in JÓZSEF Attila *Összes versei*, I–II, szerk. STOLL Béla, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984, II, 492.

¹⁰³ IGNÓUS Pál, *Elvek, frontok, nemzedékek*, It, 1970/3, 638. Idézi VERES András, *Kosztolányi Ady-komplexuma*, Budapest, Balassi Kiadó, 2012, 131.

1928-ban alapított lapját.”¹⁰⁴ Esetünkben ez azért érdekes, mert a nevezetes Ady-pamfletre Féja Géza 1929 szeptemberében az *Előőrs*-ben ad választ: egyfelől általában támadja Kosztolányi költészetét, másfelől – noha egy-két csípős mondatot annak is szán – éppen a *Kisgyermek*-ciklust emeli ki belőle.

Kosztolányi Dezső az örök fejlődés költője. Tudatosan új korszakokat próbál csinálni, csak sokkal nagyobb benne a fejlődés akarata, mint a fejlődés ténye. Ő az impressziók, az intimitások melegágya, ő a nagy felszín. Nem mérhető Adyhoz, nincsenek telített versei, mint Juhász Gyulának, nem tisztult meg, kristályosodott ki olyan szépen, mint Tóth Árpád, nem voltak benső válságai, mint Babits Mihálynak. Kosztolányi lírája a nyugtalan folyó, amely nem talál tengert, s mindig új ereket bocsájt ki, hogy a végső megnyugvást keressék. De lényegében mégsem termékeny lírikus, némelyik kötete alig ad egy-két kész alkotást[,] kivilágosodó sort. Mindig elcsábítja őt a felszín tarkasága, a lebegés, a játék szerelme. Az Ady-generáció jobbik feléhez tartozik, de minden fejlődési készsége ellenére pályája alig mélyült, s alig emelkedett. [...]

Ő az igazi magyar impresszionista. A nagy pillanatot keresi, a dús villanást, mikor hirtelen felszabadul a mélybekötött sors. Úgy kezdi A szegény kisgyermek panaszait is, hogy jön a nagy pillanat. Persze ritkán jön s ilyenkor mit tehet a szegény költő: felcífrázza a kis pillanatokot. Sok Kosztolányiban az ízléses erőszakoltság s affektáltság.

A szegény kisgyermek panaszai az ő legjelentékenyebb kötete. Nagy felszabadulás volt ez a kötet s épen ama poros, bús Szabadkán fakadt. Ott, ahol közönybe s mozdulatlan-ságba fásul minden, csakis gyermek alkothat világot, ő lát színeket a porban s életet a kopárságban. Az Ady-generáció életnek indított mindent Magyarországon. Ásott hamuban

¹⁰⁴ VERES András, *Kosztolányi Ady-komplexuma*, Budapest, Balassi Kiadó, 2012, 131.

és pernyében, megízlelte azt is, elpanaszolta s elátkozta, de megérezte a lehetőt is, az elfojtott csírák íveit. Egészen új hang volt Kosztolányi hangja. Eddig csak a telt, mélyt (!) hangokat hallgatta líránk, a magyar ünnepélyesség nagyon válogatott. Óriási volt a tudatalattink. S ekkor Ady mert mindent. Adyban a tudat tengerré növekedett. Kosztolányi is mert gyermekké lenni, egy-egy mindnyájunkban elsüllyedt, eddig kifejezhetetlen világot zengett el, mutatott fel. A fiatal Kosztolányi játszott az impressziókkal frissen és komolyan, mint a gyermek. Már sokféle merengést láttunk, örökké voltak megpihent magyarok, kik álmodtak s figyeltek, mint a jegenyefa. De ezt még nem láttuk sohasem. A gyermek merengését, aki az élet egy-egy elhajított betűjéből egész mesét olvas, egész sorsot költ.¹⁰⁵

Kosztolányi neve mindenestül egyre jobban összeforr *A szegény kisgyermek panaszai*val, s ez olyan lándzsatorések során is megmutatkozik, melyeknek az eredeti műhöz semmi közük nincsen. Az egyik ilyen pillanatot érdemes rögzíteni: a *Népszava* 1930. február 5-i számában egy név nélkül publikáló újságíró Kosztolányinak a magyar írók helyzetét felpanaszoló írására reagál. Indulatos cikkében először Kosztolányinak dzsentrí-származásából levezetett szociális korlátoltságát kárhoztatja, később az egész magyar irodalomról mond lesújtó véleményt. Nyilván Kosztolányi panaszkodása indítja arra, hogy vitairata központi motívumául a ciklust tegye meg, már címében is: *A szegény kisgyermek panaszai a szobaleányok és mázolósegédek ellen*.

A költő, aki remekbefaragta a szegény kisgyermek panaszait és a háboru alatt néhány megrázó versben idézte a lelkiismeretet a szörnyűséges embermészárlás ellen, újból megszólalt. A magyar író létének és nemlétének problémáját tárgyalta. [...]

¹⁰⁵ FÉJA Géza, *Kosztolányi lírája*, Előrs, 1929/36, [szeptember 7.], 5.

Mindebben gondosan őrködött azon, hogy látóköre ne terjedjen a magyar dzsentrí és a hivatali rangosztályba fémjelzett intelligens középosztály látókörén. A hangja nem lendült túl az unos-untiglan elcsépeelt verklínyekergésen. Sőt, még csak jelét sem adta annak, hogy rosszul érzi magát a kopott gramofonlemezek között. Ellenkezőleg. Beszéde közben kibuggyant belőle is a gondosan beszívott dezsentri-lelkiség, a ranglétra-logika.

A magyar irodalom helyzetét akarta jellemezni, de csak önnön tudatalattiját és tudatfölköttijét reflektorozta, amikor elszírta: „Ma szobaleányokból és mázolósegédekből lett mozicsillagok és kéjgyilkosok leszorították az irodalmat az ujsághasábokról.” [...]

A dzsentrílelkűség azonban szobaleányt és mázolósegédet hőrög, ha megvetőt akar mondani. Eszébe sem jut, hogy megvetését, például, azokkal az orosz hercegnőkkel éreztesse, akik közül fénykép alapján választhatják ki oktatójukat egy párisi soffőriskola hallgatói s akikről legfőljebb tévedésből nem jelentek meg eddig az irodalmi hasábok rovására oldalas riportok.

Amikor Kosztolányi Dezső írásának ezzel a mondatával teljesen leleplezte önmagát, voltaképpen a *mai magyar irodalom csődjének titkát leplezte le*.

Ez az irodalom úgy tátog maga köré, „mint aki a sinek közé esett”. Gyáván térdreomlott az ellenforradalom előtt és elrugta magától az ország népét, hogy azután az ellenforradalom jutalmul elrugja magától. [...]

*Ha az irodalom szegény kisgyermekai panaszos hangulatukban nem a szobaleányok és a mázolósegédek felé hadonásznak kölnivizes haraggal, hanem vezekelnének a magyar multért és harcot üzennének a magyar jövőért, akkor hiába próbálnák őket eltakarni az olvasók szeme elől a mozicsillagok és a kéjgyilkosok.*¹⁰⁶

¹⁰⁶ [Szerző nélkül], *A szegény kisgyermek panaszai a szobaleányok és mázolósegédek ellen*, *Népszava*, 1930/29, [február 5.], 9.

Gyergyai Albertnek, a jeles kritikusnak, műfordítónak, irodalomtörténésznek a nevével többször találkozunk még e lapokon. Első Kosztolányival foglalkozó írása annak a köszöntőnek írásos változata, melyet a *Nyugat* Irodalmi Szalonjának Kosztolányi-estjén mondott el 1933-ban. Ebben a ciklust Kosztolányi örök kíváncsiságának dokumentumaként hozza szóba.

A harmadik Kosztolányi-vonás az a ki nem apadó kíváncsiság, amelyet minden vonz és érdekel, s amely mint az ámuló gyermek vagy mint a röntgenológus, minden eleven jelenséget kérdéssel vagy sugárral illet. Ez a forró, remegő, szinte gyötrelmes kíváncsiság rokonítja a költő egyik legrégebbi s talán máig is legnépszerűbb s egy mindeddig legújabb s talán nem eléggé méltányolt verskötetét: A szegény kisgyermek panaszai-t és a Meztelenül-t.¹⁰⁷

Halmi Bódognak, aki polgári hivatása mellett (járásbíró, majd minisztériumi sajtóelőadó) jogi szakíróként és irodalomtörténészként is tevékeny, Molnár- és Móricz-monográfiája után 1934-ben jelenik meg *Írói arcképek* című könyve, amelyben Kosztolányiról is portrét rajzol. Megközelítésének egyedisége, úgy tűnik, az erotika irodalomba emelése elleni tiltakozásban nyilvánkozik meg leginkább.

Kosztolányi Dezsőnél elmosódnak a szépségvizuók és ha bekapcsolódik is történéseibe a mámor, a csók, a testek odaadó ölelkezése, ezek a részletek szintelen, és rosszul megkomponált, hideg leírásokban nyilatkoznak meg és szinte eltörpülnek a betegnek, a rutnak, a bestiális ösztönöknek és a borzadályt keltő, gyakran undorító viselkedéseknek meseteri beállítása mellett. Nehezen magyarázható meg ez annál a költőnél, aki a Szegény kis gyermek panaszai és a Bus férfi panaszai című lírai verssorozattal lett népszerűvé. Ez a lírai napló a legfinomabb, legnemesebb és legtisztább emberi

¹⁰⁷ GYERGYAI Albert, *Kosztolányi*, *Nyugat*, 1933/1, [január 1.], 60.

érzések krónikája. A testvér a testvért, a fiu a szülőt, az utód az ősoket, a drága anyaföldet, az emlékekkel megszentelt házakat, utcákat, énekl meg, olyan zengő strófákban, amelyek amellet, hogy a forma boszorkányos virtuozát mutatják, mégsem tévednek a technikával való zsonglőrösködés utvesztőjébe. Ebben a két verseskötetben érzések nemes zenekara csendül meg, amelyeknek őszintesége felett nem tudunk és nem akarunk töprengeni, kicsit negédeskedő, kicsit önmagát stilizáló beállítása felett nem tudunk bosszankodni, mert költészet sugárzik minden sorából. Mennyivel gazdagabb, mélyebb és értékesebb ez a Kosztolányi-konfessió, mint Gerald, Enyém-Tied című ciklusa, amely csak két forró ajak egymáshoz fonódásának és egymástól reszkető menekvésének variációja, míg a Szegény kis gyermek és a Bus férfi panaszai felénk sóhajt, sir, és mosolyog egy minden bánatot, csalódást, lelki ellankadást, hervadást, a maga sajátos dekadens szemléletén keresztül megörökítő és kifejező költő élete, a költőé, aki igaz arcát először a Négy fal között című verseskötetben mutatta meg, amely egy, a nyers, érdes, napsütéses, szabad levegőtől megborzosongó atelierművész nagyszerű kezdése volt.¹⁰⁸

Az Összegyűjtött költemények recepciójából (1935)

Mint láttuk, korábban is előfordult, hogy egy-egy Kosztolányi-kötet megjelenése az egész életmű áttekintésére ihletett kritikusokat. Ez a tendencia természetesen még erősebb, amikor a lírai életmű szerzői szándékot tükröző válogatása ad alkalmat a Kosztolányi lírai pályaképe feletti elmélkedésre.

Csuka Zoltán a *Kalangyában* e kihívásnak felel meg, amikor a gyermeki léthelyzetet éppenséggel az egész Kosztolányi-líra alaphelyzetének fogja fel.

¹⁰⁸ HALMI Bódog, *Írói arcképek*, Budapest, [szerzői kiadás], 1934, 96–97.

Szülőföldje egész életére rányomta a maga bélyegét, a lomha alföldi parasztváros, a palicsi tó őszi titokzatos, mélységes nyugalma, „a tündéri titkok tiszta tükre, tó” ma is csillogva élnek nemcsak akkori verseiben, hanem Kosztolányiban, a mai emberben is. Kosztolányi, az örök gyermek, szeret közvetlenül, a legközvetlenebbül megmutatkozni az embereknek, verseiben érzéseinek legbelsejéig leháncsolja a hangulatot s nem véletlen, hogy a szegény kisgyermeket híres kötete végén így bocsátja el: „meztelenül születél, meztelen mégy...” Amint a lemeztelenített kisgyermeket viszi a „kávéházi márványszalra” az irodalmi bonckés alá, később, meglett férfikorában így mutatja be a férfiúvá serdült gyermeket, a költőt is: „Meztelenül”. [...]

Fiában is saját gyermekkorát látjuk visszaszökni, édesanyjához írott verseiben is a gyermek-kosztolányi szólal meg, sőt a feleségéhez írott versekből is mintha az anya-komplexum [!] titokzatos és mély tüze sugározna felénk. Midőn kislánya betegségét leírja, mintha a szegény kisgyermek doppelgängerje támadna fel, még mélyebbről jövő és még panaszosabb sirással.¹⁰⁹

Juhász Géza, akitől már idéztem, a *Válasz* hasábjain a távolságtartó vallomás paradoxonjából indulva tesz kísérletet a ciklus sikerének megfajtására.

Kosztolányi bezárkózik a család négy fala közé, de nem magát keresi. Kifele néz. Ott áll az ablaknál, figyel a járóke-lőket, a szomszédok életét, az eget, családját tagjait, s magát is, – mint valami harmadik személyt. Nemzedékének ő a legmohóbb megfigyelője, ábrázolója: ha magát nézi is, az idő ablakán át, madártávlatból teszi. Beleélő képessége hiánytalan; azonosulni sohse bír, önmagával sem. Nincs a művész

¹⁰⁹ CSUKA Zoltán, *Kosztolányi Dezső összegyűjtött költeményei 1907–1935*, Kalanya, 1935/6, [november], 438–440.

tragikus örök egyedüllétnek tisztább példája nála, aki lírája nagyrésztében a család szerető szívei közt időzik.

Legátütőbb kötetében, a *Kisgyermek Panaszzaiban* [!] rögtön ezt az ábrázoló ösztönét menti át egy önvallomásos kor igényei számára. Egyszerre gyón és elbeszél; szabadon követi ihlete szeszélyeit és komponál, s minden erőlködés, mester-séges fölnagyítás nélkül szimbólumot teremt. A modernet is, a konzervatívokat is elragadta. Az újakat vonzotta a kisgyermek láza, betegsége, a csöpp lélek húrjain kizengett tragikus élményanyag, a régieket meg a biztos plasztika nyugtatta meg, élvezték a bujkáló humort, a hang kényes választékosságát s a vidéki úri környezetet, amelytől egyenes az út az Új Idők közönségéhez.¹¹⁰

Kállay Miklós a *Képes Krónikában* azért tér ki Kosztolányi gyermekhabitusára, hogy olyan elvárásait fogalmazhassa meg, amelyekre neki – furcsa módon – a *Számadás*-ciklus sem ad választ.

Kosztolányi költészete valahol középúton lebeg a tiszta költészet matematikai pedánsága és a gyermek játékos szeszélye között. Lelke valahogy mindig megőrizte gyermekes, legfeljebb diákos borzasságát a versek rokkó csínosságai közt. Még mindig nyitva áll számára egy kirobbanó, férfiúi fellángolás, mert a „Bús férfi panasza” még igen közeli rokonságban vannak a „Szegény kisgyermek panasza”-val.¹¹¹

Molnár Lajos a *Magyar Kultúrában* közölt, a szociológiai szempontoktól a transzcendens igényig ívelő recenziójában igen sokat emlegeti a *Kisgyermek*-ciklust mint Kosztolányi impresszionizmusának forrásvidékét – hogy végezetre, elutasítva azt az expresszionista fordulatot, amelyet a későbbi szakirodalom sokszor ismételt

¹¹⁰ JUHÁSZ Géza, *Kosztolányi Dezső: Összegyűjtött költemények*, *Válasz*, 1935/5–6, [május–június], 389–390.

¹¹¹ KÁLLAY Miklós, *Körutazás Könyvországban*, *KépKr*, 1935/31–32, [augusztus 4.], 25.

a Kosztolányi-lírával kapcsolatban, az impresszionizmus vakvágányát lássa meg az *Összeűjtött költemények* tanulságaként.

A századforduló volt az a kor, melyben grandiózus forrongások közepette ment végbe a középosztály átváltozása, lényegében átkultúrálódása. Polgárságunk a XIX. század közepén lett nagykorú s utána nemsokára az általános európai kulturális forradalmak áramlatai lelkileg teljesen felkavarták. Ennek az átkultúrálódásnak – nem háttérben – a szívében: ott áll azonban a századvég és forduló „magányos embere”.

Nem véletlen, hogy az embert a természetfelettől elszakító áramlatoknak, egy csupa „magányos embereket” produkáló osztálynak olyan valaki lett a kifejezője, aki a lelki alkata, születése szerint is magányos ember, mint Kosztolányi. Nálunk ő testesítette meg a természetfelettől elszakadt érzékeny, dekadens, új kultúrember lírai érzékelési módját: az impresszionizmust. Az impresszionizmus vele érkezett a magyar lírába. Már az 1907-ben megjelent kötete, a „Négy fal között”, tisztán mutatja Kosztolányit, az impresszionistát, aki a mellett sokban még csak primitív forradalmár. Az igazi, stílustörténetileg és egyénileg is parnasszusra felért Kosztolányi „A szegény kisgyermek panasza”-nak finom, de száz meg száz színben villogó jambuszaiban áll elénk. [...]

Mint eredeti költő viszont, ő maga „A szegény kisgyermek panasza”-ban olyan tökéletességre vitte a saját impresszionizmusát, hogy neve valósággal egyet jelent ezzel a stílussal és iránnyal s a hangulat művészi kifejezését ő maga sem adhatja már tökéletesebben. Formában és nyelvben is tehát csak ilyennek kellett maradnia továbbra is, mint amilyenek itt bemutatkozott. Mert a mindig a lélek felületén csillogó impressziók csak „impressziók” maradnak mindig s valami totalitás vagy egységesség el sem képzelhető fölöttük. Ezt bizonyítja a huszonnyolc éves költői munkásság s még egy jó csomó verset idézhethetnénk ennek igazolására. Ez azonban, minthogy „A szegény kisgyermek panasza” után előttünk

van az impresszionizmus lelki fényképe, bizonyos szempontból fölösleges. Legutóbb megjelent köteteiben – „A bús férfi panasza” 1924, „Meztelenül” 1928 – mégis történik egy lépés s úgy tűnik, mintha arca egy pillanatra belelátott volna az expresszionizmus, a valóság mögötti valóság művészetének fényeibe. Az eredmény azonban csalóka: csak az történt, hogy egyetemesebb s mély humánmérzék területére ért ezzel a lépéssel. [...] De: transzcendens gondolatok nem futnak át a hárfának azokon a húrjain, melyeken (utolsó kötete: Számadás, 1935) semmiről szóló énekek szállnak fel s melyeken idézi ifjúságát, – mert csak a rímek és a ritmus virtuóza játszik. (Ilona című vers). Az impresszionista művészetnek ez a csődje egyben az impresszionista lírikus művész lelki tragédiája is, melynek a végén azonban, amint eddig látszik, nincs és talán nem is áll be katarzis – megtisztulás, megkeresztelődés transzcendens vizekben.¹¹²

Rozványi Vilmos, a *Nyugattól* előbb Kassák avantgárd folyóirataihoz, majd a Tanácsköztársaság bukása után az *Új Nemzedék*hez csatlakozott költő a *Napkeletben* megjelent *Kosztolányi útja* című cikkében ugyan nem tér ki konkrétan a ciklusra, de közvetetten mégis azt választja keretül: gondolatmenetét a *Kisgyermek* egyik versével vezeti be, és ugyancsak a ciklusra utalva zár.

Egy vidéki patika rejtelmes álomhangulatát önti tizen-négy sornyi rím-szoborba Kosztolányi, a „Kisgyermek panasza”-nak egyik versében. És ahogy összeűjtött verseit olvasgatom, – hatalmas kötet, több mint két és félszáz költemény, – ez a hangulat újra meg újra idegeimbe ütközik. Valóban, a szavak patikája ez a könyv, méltó életműve a szavak nagy patikusának, Kosztolányinak. [...]

¹¹² MOLNÁR Lajos, *Kosztolányi Dezső*, Magyar Kultúra, 1935/11, [június 5.], 510–511, 513–514.

Milyen egyszerű ez a számadás!... A nagy szavakat is a panaszló kisgyermek egyszerűségével és önkéntelenségével mondja ki. Utolsó verseiben a halál mélabúja csendül, de mennyire férfiasan, a gondolkodó tiszta elmélyülésével! Panasz itt már alig csendül s ha igen, akkor is másokért való. Szubtilis, apró, egyéni szenvedéseken keresztül Kosztolányi eljutott a legszélesebb kollektív együttérzésig s ez a lényege úgy nőtt meg észrevétlenül, ahogy poézise a legnagyobb magyar lírák közé emelkedett.¹¹³

Tamás Zoltán, az *Ünnep* recenzense kezdeti hódoló sorai után Kosztolányi elefántcsonttornya miatt jelzi fenntartásait, melyek egyaránt vonatkoznak a *Négy fal között* és *A szegény kisgyermek panaszai* kötetekre. Véleménye Ady 1907-es *Négy fal között*-kritikájának szelídebb, bújtatottabb felfrissítése.

Az egész világirodalommal rokonságot tart és fölényes tehetsége megóvja különös eredetiségét. Sokszor az az érzésünk, hogy csak a személyes élmények hiányoznak Kosztolányinál, aki kizárta életéből a brutális hétköznapiakat és a csukott ajtók szűrőjén át kevés jutott el hozzá a világ igazi zajából, dübörgő lüktetéséből. A szordinós hangulatok, melyek áthatoltak a négy falon, egy kifinomult, kényes lélek megnyilatkozásai. Megéneklei a szobáját, butorait, tárgyakat, évszakokat, a gyorsvonat ablakából látott elsuhanó tájakat, egy lankás domboldalt, bémész arcot, mely ránevet egy pillanatra az idegen állomáson, idegen városokat, tornyokat, és ismét és újra visszatér gyermekkori emlékeihez. Senki sem tud olyan szépen, meghatóan, a vízió kísérteties megelevenítésével emlékezni, mint Kosztolányi. Felejtethetlen sorok, amikor utjára bocsátja önmagát: *Menj, kisgyerek, most vége ennek is...* [...]

¹¹³ ROZVÁNYI Vilmos, *Kosztolányi útja*, Napkelet, 1935/10, [október 1.], 679–680.

Kosztolányi helyét nem kell kijelölni a magyar irodalomban. Elért a csucsra és ez a hüvös okosság, meredélyeken járó tökély elismerésre kényszerít mindenkit, lenyűgöz, bár nem tud magával ragadni, olyan lendülettel, mint *Petőfi* vagy *Ady*. Tiszteljük, de nem tudunk, nem merünk eggyé olvadni vele, mert ez már bizalmaskodásnak tűnnek... Meghatározni Kosztolányi költészetét? A huszadik század Horáciusa ő, egy pusztulásra ítélt polgárság költője, aki ebben a kötetben maradandó emléket állított egy ragyogó, gazdag, sokrétű multnak. A magyar Parnasszuson külön páholy illeti meg Kosztolányit. Jobbján és balján senki, nincsenek ellenségei, de nincsenek barátai sem, aki ennyire magának él, az csak kortárs és kartárs tud lenni, de sohasem pájtás. De így van ez rendjén, a vezér nem cseresznyézhet egy tálból a pótszékek és a karzat népével.¹¹⁴

Halász Gábor, a harmincas években indult esztétageneráció Szerb Antal mellett talán legnagyobb hatású képviselője a *Nyugatban* elmélkedik a Kosztolányi-líra titkairól, támadva az irodalmi író kategóriájának hangoztatóit.

A kisvárost, amelyről adomákat írtak és keserű riadókat, ő föl nem magasztalja, le sem leplezi, krúdisan [!] a színét, ízét, hangulatát élvezi. A magyar regény segédjegyzőket választott hőstül és birtokost, hogy a köznapiságba beletört intelligenciát jellemezze, a Kosztolányi-vers patikussegédet, aki testetlen álomalakká stilizálva válik ki a vaskos, kézzelfogható környezetből. De a kép minden céltalanságával éppúgy elgyönyörködteti költőjét, mint a vonatablakból látott alföldi táj, vagy fogadott hazájának, a nagyvárosnak élete; a beilleszkedésnek nincs nála nagyobb mestere. Mert amilyen

¹¹⁴ TAMÁS Zoltán, *Az ötvenéves költő – Kosztolányi Dezső összes versei*, *Ünnep*, 1935/25, [június 12.], 5.

közel került hozzájuk, éppolyan messze is van tőlük; lévén az egész mégis csak irodalom.

Kell-e még mindig mentséget felhozni erre a „vádra”? Nem érezzük-e, hogy a valóság ott kezdődik, ahol a szemlélet, előtte még káosz sincs, csak békés apátia, süket csend, ahol szelet csak az ébredező gondolat kavarhat és a vihar nagysága egyenes arányban áll a szél erejével. A lélek titkai a magasban vannak és nem a mélyben, az ösztönök eredmények és nem kezdetek. Kosztolányi alaptermészetét tekintve, jámbor bonhomme is lehetne, biedermeier nyárspolgár, aminek egyszer maga is látta magát, békaperspektívájával, a kis dolgok megbecsülésével, apró örömekkel és céltalan bánatokkal, kifelé igénytelen önérzetével, ha ugyancsak a természete nem hajtaná, hogy felöltse a kényszerítő maszkot (a póz mindig életszükséglet) és eszközeinek mesterkélttségével hagyassa jóvá mindazt, ami benne romlatlan és egyszerű. Ideges, amíg a nyugalmat énekli, fáradhatatlan bűvészmutatványokat végez szavakkal és színekkel, amikor már első versébe belesűrítette minden művészi megoldását, a szépségre esküszik és a jóságra gondol. Ilyen elhatározottan homo estheticus csak az lehet, aki menthetetlenül homo moralis.

Eszközök és megoldás alig változtak, a művészi eredmények mégis különbözők a kötetek rendjében. Nem hullámhegyek és hullámvölgyek váltják egymást, hanem éles körvonalú első hullámok ismétlődő, elmosódottabb, bágyadtabb új hullámgyűrűkkel. És csodálatos, ami a tökéletes kört felveri, mindig emlék, visszaidézett benyomás, míg a közvetlen, friss élmények ennek az utánrezgésén ringatóznak; a belőlük született versek feltárolóbbak, de kevésbé remekesek és így mégis csak kevesebbet mondók. (Bűvös kör, amelyből nem léphet ki a költő.) A jelent a múlthoz méri a lelke; impresszióinak időre van szüksége, hogy mint gyöngyöt a kagyló belsejében, bevonja őket az utánoszthatatlan csillogás. [...]

Ezért értékesebbek az alkotás szempontjából a szegény gyermek, mint a bús férfi panaszai, ezért jobbak a *Meztelenül*

látszólag elvonatkozott képei, mint az egyébként szívbemarakoló és néhány nagyszerű verset felmutató Számadás. Tehetőségének úgylátszik vannak mintázó és érző periódusai; az elsőben a kész nyersanyaggal dolgozik, a másodikban mohó készséggel szedi magába az utánpótlást, de erejéből ekkor már csak az egyszer megtaláltnak brilliáns ismétlésére telik. Ilyenkor virtuóz, míg máskor egyszerűen művész.¹¹⁵

József Attilának *A Tollban* megjelent, sokat tárgyalt Kosztolányi-bírálatát a gyerekkort először mint az olvasó pozícióját határozza meg.

Ifjúságom elején az élet bántó, morális korlátait feledtető kalandorregényt olvastam végig oly hamarjában, értelmetlennek látszó, apró kötelességeimről elfelejtkezve, mint most Kosztolányi Dezső összegyűjtött költeményeit. Hatása, mely itt rezeg bennem, szintén a kalandorregények olvasása után visszamaradó tétovaságra emlékeztet, mely oly hasonló a gyermek mosdás előtti, az álom különös szabadságához ragaszkodó, de az éberség világába lassan már beilleszkedő állapotához. Ki teszi ezt – Kosztolányi-e, a költő, vagy én, az olvasó? [...]

A Kosztolányi-versekből ítélve mi hallatlanul világosak, szabatosak és szigorúak vagyunk. De valami titkot, valami édes érzékiséget rejtegetünk, valamit, amit a szegény kis gyermeknek nevének sem szabad neveznie. Megengedjük a játékot, de feltételként kikötünk valami komoly borongást; csak akkor öleljük keblünkre a költőt, a gyermeket, ha panaszkodik. „A szegény kis gyermek panaszai”-ban nincs semmi megfogható tárgyi sérelem – olyan enyhe borzongás melege fülleszt át sorait, amelyet a gyermek, ki az anyagi természethez közel áll, érez a legkevésbé s amelyet mégis gyermekinek ítél költő is, olvasó is. Mi oly tökéletesek és

¹¹⁵ HALÁSZ Gábor, *Az ötvenéves költő. Kosztolányi Dezső összegyűjtött költeményei*, Nyugat, 1935/6, [június], 497–498.

oly titokzatosak vagyunk, hogy pusztá létünkkel elvárjuk, – legyen ő is tökéletes és titokzatos. Mi csodálatos módon meghalunk s ezért – csodálatos módon – megkivánjuk, hogy meghaljon ő is. Vagy nem a halál a mi rejtélyünk, hanem a szerelem? Vagy mind a két szó ugyanannak a titoknak tokja? Akárhogy is áll a dolog, az élet, az embereknek, az olvasóknak, a felnőtteknek világa, olyan világos és olyan rejtélyes, mint az álom. Mert Kosztolányi képei álomszerűek, jóllehet világosak és szabatosak [...]”¹¹⁶

Veres András megállapítása szerint József Attila bírálatában „az értelmezés meghatározó szempontjaként jelenik meg a Kosztolányinak tulajdonított *gyermeki nézőpont*”, hiszen:

[...] a Kosztolányi-versek olyan olvasóval számolnak, aki valamiképp „felnőttként” szembesül ezek „gyermeki” látásmódjával. Tehát Kosztolányi első nagy sikere, *A szegény kisgyermek panasza*i című, 1910-ben megjelent verseskötete válik az életművet reprezentáló modellé. Jóllehet ismét egyszerre történik hivatkozás a költőre és az olvasóra, a „gyermeki” látásmód keresettségének hangsúlyozása egyértelművé teszi, hogy valójában a költő irányítja az olvasót. A költő az, aki meggyőzi olvasóját arról, hogy gyermekinek fogadja el azt, amit ő annak nyilvánít, s felnőttként distancírozza magát ettől a gyermeki nézőponttól, világtól. Mintegy *megteremti a maga kíváncsi olvasóját*. Méghozzá igen fondorlatos módon. Hiszen szó szerint (a szöveg felszíni síkján) nem a költő definiálja olvasóját, hanem a mű hőse, a „szegény kisgyermek” definiálja az őt figyelő és szabályozni akaró, „érthetetlen” felnőtteket. [...] Az álomszerűség bizonytalan, elmosódott és ugyanakkor világos állapota pedig visszautal az értekezés

¹¹⁶ JÓZSEF Attila, *Kosztolányi Dezső*, in JÓZSEF Attila *Művei*, II, *Tanulmányok, cikkek, levelek*, összegyűjt., gond., jegyz. SZABOLCSI Miklós, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977, 226–227.

kiinduló beszédhelyzetére: a Kosztolányi-versek jellegzetesnek (és egyúttal *mintaszerűnek*) megélt hatására.¹¹⁷

Karinthy Frigyes ugyancsak a *Nyugat* hasábjain közölte *Az ötvenéves költőt*. Nagylélegzetű írása, mely Kosztolányi költészetére és prózájára is kiterjed, éppen *A szegény kisgyermek panasza*iról egykoron írt bírálatot választja keretül, így gondolatmenetének fókuszában akarva-akaratlanul a *Kisgyermek* költője felett elmúlt évek állnak – nem is reflektálva a kötet címében megadott évszámokra, huszonnyolc helyett huszonöt évről beszél. Egykori önmagával vitatkozva tart tükröt Kosztolányinak, Kosztolányi egykori kritikusanak és az 1910 óta elmúlt huszonöt esztendőnek.

Évforduló. Mégiscsak vannak dátumok, túl a babonán s a végzetet és sorsot tagadó mennyiségtanon innen, valami csillagrendi számítás, egykor tudomány, ma felelőtlen „okkultizmus”. Nem pusztá véletlen, hogy Kosztolányiról szóló első írásomat keresve a Nyugatban, az 1910-es kötetben találok meg, pontosan huszonöt évvel ezelőtt írtam, ami a tizes számrendszerben azt jelenti, hogy Kosztolányi 25 éves volt a beérkezés és indulás esztendejében (a magyar irodalomban ez a kettő összeesik), mikor a „Szegény kis gyermek panasza”-val egyszerre lett népszerű és elismert: az akkori finom és válogatott olvasóközönség dédelgetett költője s az akkori benemjegyzett, de egyedül mértékadó Akadémiának, a forradalmi új magyar irodalomnak felelős és mintegy ki-nevezett vezéralakja, az első négy, vagy öt között.

Hogy láttam negyedszázaddal ezelőtt? Olvasom ezt a huszonötéves írást és tapogatózó tanulmányaim egyikét fedezem fel benne. S irigyen és egyben elnézéssel bámulom benne az ifjúság erejét s bosszant az ifjúság gyöngesége: mennyivel határozottabbak voltak a sötétben való tapogatózásnak e vergődő mozdulatai, mint ma, a biztosan és lanyhán kinyújtott

¹¹⁷ VERES András, *József Attila Kosztolányi-bírálatáról*, *Literatura* 2002/4, 461–462.

kéz, ami odanyúl, ahová szemünk lát – bizony, minden kor-
nak megvan az előnye és a hátránya, isten nem tűr tökéle-
tességet, önmagán kívül. Csupa ködös, homályos fogalom,
amikből „kritikai megállapításom” ünnepélyes, kinyilat-
koztatott tételeit kifaragtam: tételes líra, fából vaskarika.
Kiemelem egyéniségét a költészet folytonosságából, megkü-
lönböttem a látszólag hasonlóktól: „Másféle közvetlenség
ez (írom), mintahogy nálunk értelmezik a szót – ennek a
költőnek nem kenyere a pongyola egyszerűség. Ez a művé-
szet túl van céljain ama most letűnő iskolának, mely színeket
és ellentéteket a színpompa kedvéért rakott egymás mellé.”
Ugyanakkor kiemelve őt a szokványos esztétika skatulaiból,
rögtön bedugom egy magamválasztotta skatulába: spirituális
transzcendens, metafizikus költőnek nevezem. Végre kere-
ken és röviden kijelentem, hogy „Kosztolányi ma az első, a
legnagyobb szimbolista költő”. Egyrészt arra használok fel
verseit, hogy az intuitív artisztikus világszemlélet szupre-
máciáját hirdessem általuk, másrészt bizonyítani próbálom
velük, hogy mi költők vagyunk az igazi exakt tudósok, nem
Jack Loeb és Einstein (amit, legalább a lélektan, egy időre el
is hitt nekünk). „Vagyunk – kiáltom pátosszal – kik a köl-
tészetet egy elkövetkező tudomány alkimiájának tekintjük”.
Mindenesetre „egyetemesen összefogó világképet” érzek ki
a 25 éves költő verseiből, ami nem akadályoz meg benne,
hogy a túlvilági káoszból érkező gyermek epigonjának ne
nevezsem: „önmagunk epigonjai vagyunk, örökösei ama
tizenkétévesnek, ki a templomban tanítja a bölcseket”. Mint
látjuk, magam tele vagyok ellentmondással, de nem tűrök
ellentmondást. Ne felejtjük el: a hegeli filozófia negyedszá-
zaddal közelebb volt hozzánk s ezek a „merész” szembe-
állítások, amik ma némi enyhe zagyvaság képzetét keltik,
akkoriban ugyanazt a szerepet játszották a fiatal költők és
kritikusok fantáziájának s elhivatottságának önérzetében,
mint a mai fiatalok határozott meggyőződése, hogy, a világ
tőlük várja egyrészt politikai és gazdasági, másrészt erkölcsi

és kulturális megváltását. Mégis, zagyvaságokon túl, az ifjú-
ság vak ösztönével sikerült tanulmányomat egy elfogadható
és szép mondat révébe vezetnem, „hogy test és lélek vagyunk
s nincs okunk félni a haláltól”.

„*Önmagunk epigonjai.*” Érdekes, azért ez a szenvedő, vi-
lágfájdalmas, mazochisztikusan kacér frázis, a huszonkét-
éves bölcs felfedezése, tovább rezeg bennem, rákényszerít,
hogy foglalkozzam vele. Hogy a születő gyermek idő és tér
végtelen birodalmának káoszát hozza magával, „magvát fel-
hőrongyok veszik körül kozmikus ködfoltok maradványa”
ma némi túlzás képzetét kelti bennem. Annyi igazság mégis
van benne, hogy ami a fejlődést illeti, úgy látszik a művészet-
ben is, csakúgy, mint a mesterségekben, vagy a tudományok-
ban, ez a fejlődés az egyéni intellektus (tehát nem az egész
irány vagy iskola) érdeklődésének inkább szűkülését, vagy
mondjuk specializálódását jelenti, mint kitágulását. Mintha
lelkünk is szervesen, a Pestalozzi-féle pedagógia irányelveit
követné: előbb egy homályos, de általános áttekintés elemi
iskolája, aztán a más tantárgyakra osztott, de még nem vá-
logató középiskola, végre a különleges képességeinknek és
hajlamainknak megfelelő egyetemi fakultás. Hogy az ötven-
éves Kosztolányi, mint a huszonötéves Kosztolányi „epigon-
ja”, helyesebben specialistája, a maga művészetének egyetemi
tanára lett időközben, azt nemcsak önkéntes és önkéntelen
tanítványai bizonyítják, hanem a szakma valódi mesterének
az a törekvése, hogy a katedrát egyre sűrűbben cserélje fel a
laboratóriummal, műhelyébe vonuljon vissza, ahol minden
tanítói, nevelői, sőt prófétai hivatásnál nagyobb gyönyörű-
ség vár rá: tovább tanulni a Legnagyobb Tanártól, a minden
elméletet, magát az életet és tapasztalatot is százszor meg-
csúfoló, mindig új kérdéssel vizsgáztató legfőbb cenzortól
és nevelőtől, minden mesterségek édesanyjától, akit úgy is
hivunk, mesteremberek, anyánk nevét idézve: anyag. [...]

Mert mégse csak művész. Mert mégis, és hiába, hiába hir-
deti magáról, pogány anyagszerelmében, ez a nagy művész,

az ötvenéves, ereje teljében pompázó Kosztolányi, hogy élete, munkája, hatása semmi mást, semmi többet nem jelent az életek és sorsok és példázatok történetében, mint anyagával harcoló mesterséget, egy kimért ütemet, születés és halál cezurája között. Ahogy végigfutom ezt a néhány alkalmi sort, ellenőrizni, vajjon simogatás és csipkelődés aránya elég-e hozzá, hogy mulattassam vele őt és az olvasót, két furcsaság ötlök szemembe, a hevenyészett rajzon – az egyik, hogy néhol utánzom a hangját, kosztolányis képet használok, mint a rajzoló, ki a gyors munka buzgalmában önkéntelen fintoikkal mímeli a modell arkifejezését, amit papírra akar rögzíteni. A másik...

A másik, hogy magam is rajta vagyok a rajzon, elfogultan és tárgyilagosan, vonzalommal és ellenkezéssel, aláhúzással és áthúzással, tapsolva és vitatkozva, hogy ráerőszakoljam önmagam egy rokonszenves lélekre s megpróbáljam hasonlónak láttatni a magaméhoz. S hogy be kell fejeznem, megint elfog a negyedszázados hangulat: az az első tanulmány, ami-re hivatkoztam, a maga naiv rajongásában. „Test és lélekből vagyunk, nincs okunk félni a haláltól”, ismétli komoran a Fiatalember, akivel egy pillanatra megint találkozom, ezúttal a huszonötéves Kosztolányi társaságában. Ott ülnek a Newyork terrasán. Esti Kornél – mert ő az – most megjelent verskötetét dedikálja valakinek; aki fontos a számára, összehúzott szemmel keres egy szót, szemben ülök vele, egy másik példányt lapozgatok. „Mindjárt...” szól oda szórakozottan. „Csak folytasd – mondom én is, összehúzza a szemem fontoskodva – tudod, sokszor úgy érzem, hogy nekünk is addig kellene gondolkodnunk egy leírt mondaton, mint Newton a binominális tételen, évekig, esetleg egy életen át, – mert van olyan fontos és felelős és örökérvényű és végzetes dolog, a mi dolgunk” „Gimnazista”, enyeleg Esti Kornél, „miért nem fejezted be az egyetemi tanulmányaid?” s már féktelenül nevetünk ezen a játékon, ami abból állt, hogy ha valame-lyikünk valami fontoskodó, vagy banális, vagy émelygős vallomást tett, a másik befejezetlen tanulmányait juttatta

eszébe. Tovább ír, én lapozgatok, egy pillanatra ottfelejttem a szemem az „Üllői-uti fák”-on – aztán hangosan olvasom a fejére tulajdon sorait:

„Nem békülök meg, bármit is beszéltek:

Az ember szent...”

De igazán, milyen igaztalanság... az embert kinevezik, a legnagyobb ranggal tüntetik ki, báróságnál és hercegségnél nagyobb, ezzel a megjelöléssel és jelzővel: fiatal. Megszokjuk a rangot és rangjelzést, s egy napon, minden ok nélkül, elveszik tőlünk.

Művészietlen, ostoba csöcselék.

Én visszaadom most, ünnepélyesen és díjmentesen s örök életre rangodat, drága, huszonötéves, ötvenéves, százéves, ezeréves, nagyszerű Kosztolányi Dezső. Nem vagy te ötvenéves és huszonötéves, nem vagy öreg és fiatal: igaz lélek vagy, művész, annyi idős, mint amennyi az emberi kultúra ezen a világon.¹¹⁸

Kisgyermek-reflexiók Kosztolányi halála kapcsán (1936–1938)

A Kosztolányi halálakor született összegzések gyakran térnek ki *A szegény kisgyermek panaszaira*. Kovács László az 1936 júniusa és 1937 májusa között *Helikon* címmel megjelent *Erdélyi Helikon*-ban a lírikus és epikus Kosztolányi határterületének, és ennyiben legigazibb műfajának érzi a ciklust.

De epika-e hát, messze kivetődő, teljesen a mások lelkébe rejtőző művészet-e a Kosztolányié? Vajjon az a pár regény, az a sok-sok novella volna az, ami a lélek megtalált, igazi kifejezése? Nem. Ez már mégis túl messze van az érzékek, idegek, lélek és szív gazdag és közvetlen játékatól. A lélek sokkal inkább

¹¹⁸ KARINTHY Frigyes, *Az ötvenéves Kosztolányi*, Nyugat, 1935/4, [április], 265–266, 271–272.

gyermek és feminin, hogysem magából teljesen kilépve csak a világot lássa. A lelkiület érzékeny nagyon, de nem szociális. Messze megy magától. Csak a maga elé helyezett tükörből szeret visszanézni önmagára. Ott lebeg két véglet, két forma között, a líra és epika játékos, kanyargós, bújócskás határosvényén. Így alakulnak ki azok a különös, egyéni formák és álarcok, amelyek életművének legsokatmondóbb termékei.

Vajjon mi más a „Szegény kisgyermek panasza”, mint az a félepipai forma, amelynek szép és megható álarca mögött a férfi rejtőzött el panaszaival és lírai emlékeivel. „Mint aki a sínek közé esett és általérzi tűnő életét...” Ez a felejthetetlenül gazdag verssorozat, amelyben hol a vidéki város rajza áll előttünk friss akvarell-színekben, hol a családi élet gyöngéd és meghatott képei sírnak vissza: vajjon líra-e? Líra-e abban a tüzes értelemben, amelyben a gazda mindent félrelökve útjából nyers frissességgel és áradó közvetlenséggel jelenik meg aajtájában? Nem. De nem is epikai mű, amelybe a lélek kilépett magából, hogy a világban elrejtőzködjék. Csupán álarc. Lírai szerep, amelyben a játékos lelke sírhatja és remegheti ki magát. Lírai regény és verses önéletrajz, az a művészi magatartás, az a megjelenési forma, amely Kosztolányi íróművész egyéniségének legjobban megfelel.

Kosztolányi nem ezzel a művével lépett az irodalomba, előtte már verseskönyve és novelláskönyve jelent meg (Négy fal között, Boszorkányos esték), de ez a műve volt az, amely visszhangossá tette a nevét, a modern magyar irodalom vezérkarába emelte, s irodalomtörténeti alakká lett fiatalon. Nem lehet csodálkozni azon, hogy élete végéig írt sok és sokféle műve között ez a mű volt az, amely nevéhez, ha valahol kiejtették, mindjárt hozzákapszolódott. Nemzedéke és a közvetlen nyomába lépő nemzedék kívülről megtanulta és ajkain morzsolgatta a „Szegény kisgyermek panasza”-nak verssorait. A modern magyar líra, amely inkább nagyvárosi és idegesen európai vágyakozott lenni, e versekben magyar vidéki képeket rajzolt meg európai formaművészettel.

Kényesen hibátlant és tárgyában a szív közelébe valót. A „nyugati költészetnek” e verseskönyvön át volt a legsimább az útja a magyar közönséghez. E könyv volt talán az egyetlen a Nyugat nemzedék kimagasló művei közt, amely körül a közvélemény mindjárt megbékélt. Friss, de nem kihívó realizmusa mellett gyöngéd érzelmesség, impresszionizmus és formai játéka mellett minden lélek számára közös, hatásos élmény. A gyermekszoba világbámuló ablakain át a család, a kisváros, az egész csodálatos és érthetetlen élet.¹¹⁹

A pozsonyi *Híradó*-ban november 22-én Páll István szonettben búcsúzik Kosztolányitól. A vers figyelemreméltó törekvése, hogy minél több Kosztolányi-kötet címét vonultassa fel a kötött forma keretei közt – a kiindulópont Pállnál is a *Kisgyermek*-ciklus.

„A szegény kisgyermek” aludni tért.
Kosztolányi Dezső halálára

A Négy fal közül halkan és sóhajton,
A panaszos kis Gyerme, ím, aludni tért
Öccse után, a titkos, néma ajtón,
Itthagya a sok színes Tintát és babért.

Beteg lelkét a hatalmas Rossz orvos
Meggyógyította, mondván: „Már elég!”
S keblére vonva, hol a hideg, csontos
Helyen egyforma Néro s kis cseléd.

S most nézheti a sok bus férfi árván,
Hogyan tűnik a csodás Aranysárkány,
A süket, szürke őszi semmibe...

¹¹⁹ Kovács László, *Kosztolányi Dezső*, in K. L., *Az irodalom útján*, Budapest, Révai, 1941, 64–65.

De a fonál, amely utána enged
Minden magányos és panaszos lelket,
Ott csillog minden itt maradt versibe!¹²⁰

A *Nyugat* Kosztolányi emlékének szenteli 1936. decemberi számát. A már idézett Gyergyai Albert *A stílusa* című írásában az álarc metaforájával hozza játékba *A szegény kisgyermek panaszait*.

Így jön létre első álarca, vértete, formája, „stílusa”: A *szegény kisgyermek* – az álmodó, a csodálkozó, az érzelmes, a játékos, a minden színt, minden benyomást mohón magába ivó kisfiú, aki még egyetlen képeskönyvnek nézi ezt a világot, s aki mindig visszajár, a Hajnali Részegség korában is.¹²¹

Ignotus Pál a *Szép Szóban* Kosztolányi lírai fejlődését bemutatva különálló véleményt fogalmaz meg a ciklusról. Ő ugyanis Kosztolányi kései vertermését becsülte legtöbbször. Véleménye sokáig meghatározta a Kosztolányi-líra értelmezését.

Régi verseit, melyek a művelt, a „nyugatos” közönségben egy csapásra nevet és tekintélyt szereztek neki, kevésbé szeretem. *A szegény kisgyermek panaszai*-ért rajongani tévedés volt. Termékeny, helyes tévedés, igazsággal felérő tévedés. Az író, mint kiderült, megérdemelte a hódolatot.

Nem magában álló eset ez. Általában, úgy látszik, a kortársi kritika és számbavehető közönség véleménye sokkal időállóbbnak bizonyul emberekre, tehetségekre, mint egyes művekre vonatkozóan. Nemrég kezembe került egy régi francia versantológia, a romantika küzdelmes hősköréből. Ugyanazok a Musset-k, Hugo-k, Vigny-k szerepelnek benne, akiket a mai történelmi versantológiák vonultatnak

fel a korból, ott van persze Béranger is, Sainte-Beuve is, a „jók voltak még” csoportjában is jelentéktelen az eltérés – a költemények közt azonban alig találni olyat, amelyet ma is idéznek. És ki olvassa ma *Werther*-t? Bizonyára nem fércmű; de hogy fiatal szerzője a maga korának költőfejedelme lehetett, azt mégis tömeg-eltévelyedésnek tartanók, ha más művek nem avatnák őt a világirodalom költőfejedelmévé. A Heinékről és Wildekről, akiket ma (egykori nagy divatuk ellenhatásaképp) másodrendű tehetségeknek szeretnek nyilvánítani, könnyű volna bebizonyítanunk, hogy elsőrendűek, legislegelsőrendűek, csak valóban nem legismertebb alkotásaik miatt azok. S a magyar irodalom? Figyeljék meg, hogy az értékvizitók, amennyiben becsületesek és nem erőszakolt eredetieskedések, rendszerint műveket fedeznek föl vagy sejtetnek ki, de az elismert nevek rangsorán alig változtatnak. Az Arany *Ösziké*-i, a Vörösmarty *Vén cigány*-a, a Petőfi *Tündérlánc*-sorai voltaképpen csak az utóbbi évtizedek alatt nyerték el méltó rangjukat a köztudatban – ha ugyan már elnyerték – noha szerzőikről igazán nem mondhatni, hogy korukban félreismert lángelmék lettek volna. Még Bajza is megmarad a cikkeiben, Kazinczy a visszaemlékezéseiben és leveleiben. A *Nyugat* írói közül majdnem mértani pontossággal fognak azok megmaradni, akiket a nyugatos esztétika annak idején magasba emelt, de Móricz aligha a *Sárrarany* miatt, melyben akkor a legjobb magyar regényt ünnepelték, Ady aligha *A fekete zongora* miatt, még kevésbé az Uccasarkok Rongyához zengett nyárspolgár-pukkasztó és ugyanakkor nyárspolgár-büvölő, kulisszahasogató dicshimnusz a jóvoltából, amellyel annak idején a modernség legélére ugrott. Tévedtek a kortársak? Nem. A kortársak az igazán is igazabbat mondtak. A zsenge nagyság tagolatlan gügyögését gyakran összetévesztették a kiteljesült nagysággal; de csak annál bámulatosabb, hogy a nagyság jegyét így is felismerték, holott a gügyögés néha nem is szertelen eredetiség volt, hanem mindössze egy-egy árnyalatnyi többlet az akadémiai

¹²⁰ PÁLL István, „A szegény kisgyermek” aludni tért. Kosztolányi Dezső halálára, *Híradó* (Pozsony), 1936/269, [november 22.], 7.

¹²¹ GYERGYAI Albert, *A stílusa*, *Nyugat*, 1936/12, [december], 439.

vagy forradalmi szokványon. Lehet-e hát ezeket a műveket szerzőtől, kortól, légkörtől elvonatkoztatva néznünk? „Az ember semmi, a mű minden” – mondhatjuk flaubert-osan, verlaine-nesen, kosztolányisan. De ha százszor mondjuk, akkor is meg kell győződnünk róla, újra meg újra, hogy igenis van egy pozitívum, melyet jobb kifejezés híján az egyéniség varázsának nevezünk, s amely nélkül a művek szépsége is érthetetlen maradna.

Kosztolányi a maga behízelt-ézelmes, fülbemászó hangjának köszönhetette fiatal korában népszerűségét; s egyénisége varázsának a komoly elismerést. Csak később született meg az a Kosztolányi, aki az elismerést megérdemli: az *Édes Anna* című regény, az *Alfa*, a *Csók* és sereg más kitűnő novella, az *Alakok* kötetében összegyűjtött karcolatok szerzője. A prózaíró Kosztolányi mellett a versíró Kosztolányi mindinkább elhomályosult. Pedig közben folytatta a versírást. S költői pályája utolsó éveiben bekövetkezett a második csodálatos fordulat; az elismert lírikusból és kiváló elbeszélőből megszületett a kiváló lírikus – a nagy, a klasszikusan, irodalomtörténeten nagy költő: a *Halotti beszéd*, a *Hajnali részegség*, az *Ének a semmiről* költője.¹²²

Oláh Gábor, a Kosztolányi által több ízben dicsért debreceni költő viszont az egész lírai űvre-rel elégedetlen. Igaz, véleményét nem a (kortárs) nyilvánosságnak szánta: Kosztolányi halála alkalmából naplójában morfondírozik.

Egy büszkeségem van: nem adtam oda írói tehetségemet a hírlapírás Molochjának. Jót írtam, rosszat írtam, mindegy: csak azt írtam, amihez kedvem volt, ami érdekelt vagy izgatott. Még folyóiratom sem volt, hogy néhány szög alatt megtörje felfogásomat, tehetségemet. Ez ám nem kismiska.

¹²² IGNÓTUS PÁL, *Kosztolányi Dezső*, Szép Szó, 1936/9, [november], 106–108.

Ebben a században alig van valamire való magyar író, aki ezt elmondhatná magáról.

Most, hogy Kosztolányi Dezső meghalt, jutott ez eszembe. Szegény Kosztolányi: mennyi szecskát összevágott a Hétnek, a Budapesti Naplónak, a Pesti Naplónak, a Pesti Hírlapnak, míg a hét egy napján a maga szíve szerint is szólhatott. Nagyön színváltó embernek ismertem már fiatal korában, sokszor fordított köpönyeget a pénzért.

Érdekes: míg élt, mindig kálvinistának tudtam. Most, hogy meghalt, derült ki: katolikus volt.

Melyik munkája éli túl? – Nem lehet tudni. Talán „A szegény kis gyermek panaszai”-nak néhány darabja.

Nagy költő volt?

Nem lehet mondani. Se nagy nem volt, se kicsi. Finom léleknek mondanám, verseiben is a finomság a legtöbbet érő. Középszerű művészek tartottam mindig. Most, a halála fölvert szenzációjában, a Pesti Napló csillagos cikkírója – Szabó László – azt írja róla: „Korunknak énszerintem legelső magyar költője.” De körülbelül ezt írta Tóth Árpádról is, mikor meghalt. Körülbelül ezt írja Babits Mihályról is, majd ha meghal. Most még él Babits. Élek én is. Költőnek mind a ketten vagyunk olyan, mint Kosztolányi. Ahogy elolvastam róla nemrégén írt írói arcképemet, úgy éreztem: ez tartja fenn lelki mivoltát töretlenül. Persze, a munkái mellett. Ilyen igazat, ilyen szépet nem írtak róla életében.¹²³

Márai Sándor *Az Újságban* az egész pályán végighúzódo gyermekmotívum vagy a lineáris fejlődés során elhagyott első siker helyett a lírikus Kosztolányi robbanásszerű indulására helyezi a hangsúlyt.

Verseikkel tűnt fel, *A szegény kis gyermek panaszai*val. Ezekben a versekben shakespeare-i pátosz kiáltozott. „Színesen”

¹²³ OLÁH GÁBOR, *Naplók*, szerk., jegyz., utószó LAKNER Lajos, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója–Déry Múzeum, 2002, 538–539.

látott, oly színesen, mint előtte csak egyetlen költőnk: Vörösmarty. Az élet, amelyre ez a költő pillantását rávetette, igazi színeiben parázslott fel: másképpen volt kék ez a világ, másképp vörös és fekete, mint addig ismertük. Ő írta Vörösmartyról, hogy „nemcsak hangokat hallott, hanem színeket is hallott”. Ez a bonyolult, ez az önkívületes hallás volt az ő művészi érzékelésének titka is. Első verseiben a világ hagyományos látomásszerűen lobban fel; a köznapok, az emberek, a tárgyak, mint egy szellemidéző ülésen, égi derengésben; s mintha soha, senki nem látta volna azelőtt. Minden nagy művész újraalkotja a világot.¹²⁴

Biczó Ferenc, a Kaposvári Egyesületi Leánygimnázium tanára az első, a lírikus Kosztolányit bemutató monográfia szerzője. *Kosztolányi Dezső (A magyar impresszionista vers)* című, bevallottan kedvcsinálónak szánt könyvében a századforduló izmusainak nyüzsgésén ironizál.

Aki nálunk a XX. század elején költői ambícióval verset akart írni, az tollát feltételenül valamelyik izmus tintatartójába mártotta. Sőt a kritikusok se akarták nélkülözni az efajta díszes tintatartókat és kritikáikban sűrűn csorgott az izmusok tintája. Alig hogy Kosztolányi első versei megjelentek, azonnal átestek a keresztségen és az impresszionista nevet kapták. Az irodalmi köztudat azóta is Kosztolányit tartja a legnagyobb magyar impresszionista költőnek.

Az irodalmi köztudat ezuttal helyesen ítélkezett, mert a Kosztolányi versek az impresszionista festészet módjára a folyton tovatűnő életnek pillanatait rögzítik meg. Verseinek nincs hosszadalmas tartalma. Legismertebb és legsebbebb költeményei sok-sok pillanatnak, emléksuhanásnak

¹²⁴ MÁRAI Sándor, *Kosztolányi Dezső meghalt*, Az Újság, 1936/252, [november 4.], 7.

asszociációsorozata. [Ezek után a szerző a *Mint aki a sínek közé esett...* és az *Azon az éjjel...* kezdetű verseket hozza példának.]¹²⁵

Schöpflin Aladár 1937-ben, a *Nyugat* kiadásában megjelent *A magyar irodalom története a XX. században* című nagyívű monográfiájában ettől a kötettől eredezteti a Kosztolányi-líra alaptémájaként megfogalmazott halálfélelmet. Érdekes, hogy Schöpflin ezen a ponton sem érinti a kötet bővítésének kérdését.

A szegény kisgyermek panaszai című kis verseskötet, melyet 24 éves korában írt, egyike volt a legkedveltebb verseskönyveknek, igen nagy példányszámban olvasták és egyes verseit számtalan helyen szavalták. A családban élő kisgyerek vágyódásait, képzelődéseit, fájdalmait és örömeit, öntudatlan szerelmeckéit írta meg a gyermekkorra való visszaemlékezésnek azzal az édes melanchóliájával, amely benne van minden felnőtt emberben. Kedves, intim alakok jelennek meg benne, a kisgyerek szűk környezete, apa, anya, testvérek, a jó doktor bácsi, a játszópajtások, a gyermekszoba sajátos illata száll a sorokból. Ez az intimitás teszi széppé ezeket a könnyű verseket. De érezni bennük a férfit, aki a gyerekből lett s aki mintegy odahajol a kisgyermek ágyacskája fölé s hallgatja szíve dobbanását.

Már ezekben a fiatalkori verseiben is ott van a félelem, amely mindvégig alapérzése volt, végigvonul egész költészetén, olyan benne, mint a méreg, amely átrágja az egész szervezetet. Egyelőre nem konkrét félelem valami meghatározott veszedelemtől, csak az az állati félelemérzés, amely elfogja a gyermeket, ha magára marad a szobában. Később konkrétizálódik az élet bizonytalanságának félelmévé. Az ember szüntelen életveszélyben van, egy szörnyű rém leselkedik rá:

¹²⁵ BICZÓ Ferenc, *Kosztolányi Dezső (A magyar impresszionista vers)*, Kaposvár, Szalai Nyomda, 1937, 10–11 (Különnyomat a Kaposvári Egyesületi Leánygimnázium 1936–37. évi Értesítőjéből).

a halál. Homlokára van írva a megfellebbezhetetlen halálos ítélet, a halál melléfekszik éjjel az ágyba, árnyékként lopakodik mögötte ébren. Meg lehet róla feledkezni pillanatokra, ilyenkor az ember szépeket lát, ráeszmél az élet, a világ szépségeire, örvendő állapítja meg, hogy él és jó élni, de megesik az is, hogy éppen ebben a derült, megnyugvó pillanatban toppan be a halál. Minden ideiglenesség idegesítő – hát még az élet ideiglenessége, ha folyton tudatában él az embernek! Ebből fakad Kosztolányi érzékenysége, amellyel mindent felfog, ami az életből megilleti, nyugtalan képeket s merész fordulatokat sugall neki.¹²⁶

Somlyó Zoltán neve már többször előfordult e lapokon. A régi barát 1937 februárjában a magyar zsidóság egyik legfontosabb kulturális fórumának számító *Múlt és jövő* című lapban hosszú apologetikus cikket jelentet meg Kosztolányi antiszemitizmusáról. Ebben a cikkben az emblematisz kötettel hivatkozik Kosztolányi apolitikus beállítottságára.

Ha az ifjú Kosztolányinak vérében, programjában, szívügyei közt ott lett volna a vallási türelmetlenség, vagy ahogy ma mondják, a faji kérdés, elvihette volna verseit vagy cikkeit az Alkotmányhoz, vagy az Élethez, mint ahogy – el is vitte. Mert, bár irodalmi munkálkodásának legnagyobb része ebben az időben a zsidó költő Kiss József Hét c. lapjának jutott, ugyanakkor számos verse és cikke jelent meg *kimondottan nem zsidó* lapokban, amelyek egyrészt még nem voltak beállítva a felekezeti izgatás hangjára, másrészt épp úgy meglátták a költőben a rendkívüli tehetséget, mint a zsidó Kiss József. Hogy tanult Kiss Józseftől, valószínű. De ki nem tanult tőle közülünk?

¹²⁶ SCHÖPFLIN Aladár, *A magyar irodalom története a XX. században*, Budapest, Nyugat, 1937, 193–194.

Igen, de épp ez az! Kosztolányi vérében, programjában, szívügyei közt nem a zsidókérdés volt ott, hanem a „Szegény kisgyermek panaszai”...¹²⁷

Az emlékezésnek, értékelésnek új lendületet ad Kosztolányi halálának első évfordulója. Szabó Lőrinc a *Nyugat*-ban megjelent, gyakran hivatkozott tanulmányában végigkíséri a lírikus Kosztolányi pályáját. *A szegény kisgyermekről* szólva a pózt, az affektációt tartja a ciklus legfőbb jellemzőjének – és vonzerejének.

Nemsokára tovább alakul és teljesen kiépül ez az első, fiatalos, de mindvégig jellemző Kosztolányi-világ. A felaprózó életlátás, a túlzott lelkeség, az álmhangulat s az ábrándok rémei és csodái közé időnkint betörő valóság gyermekhangra átírva szólal meg. Az összetartó keret az emlékezés és a gyermeklélek érthetetlenül villogó félhomályában indokoltnak és igaznak tűnhet fel a ráfogás, a mesterkéeltség, a túlzás is. „A szegény kis gyermek panaszai” igen nagy költői siker volt az 1910-es Magyarországon. A sok modern szépség, amit Kosztolányi ezzel a nevezetes és folyton bővített ciklusával aratott, elfödte újszerűségével az olvasók előtt a költői helyezkedést, a pózt. A versekből nem egy gyermek beszélt, hanem egy impresszionista-szimbolista-dekadens kultúrával átítatott, ideges felnőtt, aki mintegy kicsinyítő lencse alá ültette magát. Az affektáció mindamellett csak külső, általános hibája maradt a költői alkotásnak és mindenütt érezhetjük, hogyha ezeket az észleleteket és reflexziókat egy emlékező felnőtt mondja el, mindjárt nincs semmi baj, nincs póz, illetve csak annyi van, amennyi Kosztolányi költészetének ebben az időben még szinte építő alkatrésze volt. A részletszépségek

¹²⁷ SOMLYÓ Zoltán, *Kosztolányi és a zsidóság*, in S. Z., *Zsidó mezőkön. A másik élet(mű) a másik térben*, szerk. KÖBÁNYAI János, Budapest–Jeruzsálem, Múlt és Jövő Könyvkiadó, 2009, 431. Az eredeti folyóirat-publikáció (oldalszám nélküli) adatai a cikk után olvashatók. A megjelenés pontos adatai: *Múlt és jövő*, 1937. február, 37–38.

és finomságok, egy igazi költészet diadalmas bizonyágai, túlragyogják a hibákat. A magyar lírai impresszionizmus és költői realizmus ünnepe ez a könyv, tele egy idilli élet szivárványos tündöklésével, zenével, hangulattal, újszerű mágiával, érzéki nyelvvel, érzéki és intellektuális képzelettel. A titanizmus eltűnt vagy csak mint a groteszk dolgok kedvelése maradt vissza, módosulva és mérsékelten.¹²⁸

1938-ban két monográfia is megjelenik Kosztolányi Dezsőről. Baráth Ferenc könyvének a *Kisgyermekre* vonatkozó gondolataiból – az általános, pszichologizáló értékelés mellett – a ciklus verseinek tematikus csoportosítására irányuló igényt érdemes kiemelni.

A magyar líra legszubjektívebb megnyilatkozásai közé tartozik tónus, koncepció, megoldásmód tekintetében. Legnagyobb részt valóban a szegény kisgyermek panaszait, élményeit – lelki élményeit – öleli fel a kötet, de szorosabban véve – s ez kölcsönöz a kötetnek olyan ellenállhatatlan szubjektivitást – egy kisgyermeknek, a gyermek-Kosztolányinak ideges, impressziókban dús, gazdag lelkiélményű gyermek-kora a háttér. [...]

Kétségtelen hatása és népszerűsége nemcsak a megírás formájában van, hanem abban a célkitűzésben is, hogy versekbe önti a legkevésbé megénekelte, de mindnyájunkhoz legközelebb álló emlékeinket, élményeinket. Öntudatlanul, mégis bizonyos pszichológiai megsejtéssel tárta fel a felnőttben élő örök gyermek lelkiségét, másfelől hangot adott a gyermekkor boldog öntudatlanságának. A világgal szemben álló, tétova gyermekértelem az élet benyomásait, friss szenzációit tudomásul veszi, de értékelni és tudatosítani nem tudja. A költő egy szorongó kényszerképzetben álmodja vissza tűnő életét s keresi azt, ami örök. Az általános gyermeki jut kifejezésre azokban a versekben, amelyeknek tárgya a gyermek ideges

¹²⁸ SZABÓ Lőrinc, *Kosztolányi Dezső*, Nyugat, 1937/12, [december], 388–389.

félénksége, a felnőttek társadalmában való társtalansága. A kötet kisgyermek-alakja az öntudatrajutás fázisában lép eléünk s misem természetesebb, mint a kisgyermeknek a fel-lázadása az eléje meredő rengeteg értelmetlenséggel szemben. [...]

Tartalmilag a kötet három részre osztható: az elsőben a gyermek tárgy- és élménybámulata, a másodikban a gyermek-Kosztolányinak vérségi és lokális emlékei adják a versanyagot, a harmadik rész pedig – szorosabb értelemben véve – már nem is a gyermekszemlélet szülöttje, mert ebben a részben már az értelmet és összefüggéseket látó költő veszi át a szót. A költő tudatos életszemléletének ez a jelentkezése megbontja a kötet kedves hangulategységét. Már a gyermek szemléletébe is belevegyül a felnőtt cinizmusa.¹²⁹

Szegzárdy-Csengery József Kosztolányi-könyvének *Impresszionista stílromantika* című fejezetében foglalkozik a ciklussal, elsősorban azokkal a költői eszközökkel, melyek a szerző megállapítása szerint úttörő jelentőségűvé avatják *A szegény kisgyermek panaszait* a magyar költészet történetében.

A Szegény kisgyermek panaszai (1910) már teljesen az impresszionista hangulatlíra területén mozognak. Kosztolányit a valóság nem tárgyi tömörségében, hanem tisztán az asszociatív és hallucinatív hangszínezők hangulati kicsengésében érdekli. Evvel pedig a vers régi hangszerelése megbomlik. A parnassien formanyelv fegyelme föloldódik a mindent át-lengő lírai hangulat hullámlásában. A keményen kidolgozott nyelvplasztikumot lazább és ösztönösebb zenei asszociációk, az éles színezést elmosott és tétova színárnyalatok követik. *A Szegény kisgyermek* panaszaival a szimbolista-impresszionista líra stílustörténeti fordulóján vagyunk. [...]

¹²⁹ BARÁTH Ferenc, *Kosztolányi Dezső*, Zalaegerszeg, Pannonia Nyomda, 1938, 25–26.

A költők a lélek tudatalatti rétegeinek fölfejtésével tágitják a költészet határait s a művészi mondanivaló és forma újabb lehetőségeit kutatják.

A Szegény kisgyermek panaszainak formanyelvét is a föloldás jellemzi. E formai föloldás azonban mindvégig hangulati hangszínezést jelent s csak egy-egy kínosan keresett rímében jut el a minden értelmi kötöttség alól fölszabadult szótársításig. Kosztolányi itt a legegyszerűbb nyelvi eszközökkel dolgozik. A régi vers egységes, dinamikus hangsúlyát megbontja s a hangsúlyt ezentúl nem annyira a szavakra, mint inkább a szavak melléköngéire, asszociatív és hallucinatív hangszínezőire helyezi. Általában azokat a hangulati velejárókat használja ki, melyek minden szó hangalakjának állandó kísérőjegyei. E látszólag egyszerű eljárásban van Kosztolányi formakezelésének varázsa. Evvel azonban a szavaknak új hangárnyalatot s az egész versnek új hangulati színtartalmat kölcsönöz. E hangulati hanghatásban csendül ki a Szegény kisgyermek panaszainak érzelmi akcentusa is. A csodálkozó vidéki kisfiú állandóan egy-egy hangulat víziójában látja a világot. Minden tárgy, az érzéki világ minden formája föloldódik a hangulatban, mely a kifejezés játékos szecesszionizmusát mozgatja. Minden jelenség jelképes értelmű, s a világ megtelik a sejtelmes jelképek meghatározhatatlan hangsúlyával. A valóság jelkép és hangulat. Így alakul ki a kötet alaphangja, a csodálkozás, az ámulat, a valóság legapróbb mozzanatára is rezzenékeny révület, mely nem egyszer a későbbi Kosztolányi verseiben is visszacseng. Az ámuló érzékek színes révületén, fölszínes fölfűtöttségén keresztül a világ színes és tapintható zavar. Minden egybeolvad, valóság és képzelet egybejátszik a hangulat hullámzásában. A képzelet látszólag még a valóság anyagát, a fölvelt érzéki benyomásokat folytatja, de a kép már lassan elmosódik s észrevétlenül megtelik az álom, a révület tétova árnyalataival. Kosztolányi egy-egy vízióban oldja föl a világot. [...]

Az impresszionista költő együtt változik a változással, minden pillanatban újra és újra kibontva a képet. Az impresszionizmus zárt formákban rögzíti a változás meg-megújuló izgalmát. Az érzéki világ formáihoz fordul, hogy színesen kavargó benyomásokra bontsa a belső életérzés termékeny zavarát. [...]

A Szegény kisgyermek panaszai először aknázzák ki irodalmunkban az impresszionista stílusromantika lehetőségeit.¹³⁰

Féja Géza tizennégy év után, 1943-ban, a *Nagy vállalkozások kora* című irodalomtörténetében kitér Kosztolányira is. A Schöpfungin megfogalmazta halálfélelem társadalmi perspektívába illesztésével majd a marxista recepcióban is találkozunk.

„A szegény kisgyermek panaszai” – a polgárnak s városlakónak, a szigorú kötöttségekbe szorult életformának rémületével foglalkozik, ám a rémületet gyermeki szólamra hangolja. A városba, a négy fal közé zárt polgári élet kötöttségeit a gyermek szenvedni s éli át rémült hisztériával, a felnőtt már törvényként tiszteli. Kosztolányiban azonban tovább élt a sajátságos gyermeki izgalom és hisztéria: a gyermekesség és gyermekesség lírájának mindvégig egyik legmélyebb rétege maradt.

Ebben a kötetében már nagy társadalmi félelemmel és bűntudattal viaskodik „szép Biedermeier-feje”. Itt Kelet-Európában a polgár öncélú kis sziget a határtalan népi tengerben, folytonosan remeg tehát sorsáért és létéért, a bizonytalanság érzése kínozza, minden változásban, a mély erők minden mozgulásában személyes ellenségét, létének veszélyét szemléli. Ezt a társadalmi rettenést Kosztolányi fejezte ki legőszintebben.¹³¹

¹³⁰ SZEGZÁRDY-CSENGERY József, *Kosztolányi Dezső*, Szeged, Magyar Irodalomtörténeti Intézet, 1938, 42, 45–47.

¹³¹ FÉJA Géza, *Nagy vállalkozások kora*, Budapest, Magyar Élet Kiadása, 1943, 275.

Kosztolányi, az *enfant terrible* (1945–1984)

A néma gyerek (1945–1955)

Az *Új Nemzedék*ben vállalt részvételének, a *Vérző Magyarország* szerkesztésének, Ady-ellenes írásának és a *homo aestheticus* ünneplésének egyaránt szerepe van abban, hogy Kosztolányi a marxista esztétika hivatalos álláspontjában valóságos botránykővé válik. Szabó Árpád a *Valóság* 1946. novemberi számában terjedelmes vádbeszédet mond fölötte. Nemcsak a sűrű Ady-utalások sejtetik a bosszú gesztusát, de az időzítés is: ha Kosztolányi Ady halálának bő tízéves évfordulójára adta közre cikkét, úgy ez az írás éppen tíz évvel Kosztolányi halála után rángatja le Ady riválisát a piedesztálról. Bár a cikk konkrétan nem foglalkozik a *Kisgyermek*-ciklussal, de közvetetten reagál a korábbi értékelésekre, legkövetkezetesebben Schöpfung irodalomtörténetének passzusaira. Argumentációja pedig évtizedeken át annyira befolyásolja pro és kontra a Kosztolányiról való gondolkodást, hogy hasznosnak tűnik némely részletét idézni.

Kosztolányi, a magyar nyelv használatának ez a csodálatosan nagy mestere, valóban szinte csak az irodalomnak élt. [...] Ami viszont pártatlanságát illeti, éppen elégszer nyilvánkozta megvetését minden „politikával” szemben, úgyhogy ezt is nyugodtan elhihetjük neki. [...] Kosztolányi politikaellenessége elválaszthatatlanul összefügg egy olyan művészetszemlélettel, amely éles különbséget tesz a költészet tartalmi és formai elemei között az utóbbiak javára: nem a tartalom a fontos a versben, [...] hanem a forma, a szavak, a hangok, a betűk. Ez a művészetszemlélet a legtisztább l’art pour l’art. [...]

A világirodalomnak azok a költői, akik gyakorlatukban ezt az elméletet vallották, egytől-egyig mind a haszonélvező, parazita kapitalista-polgári társadalom talaján lettek naggyá. Úgy kellett nekik ennek a rothadó társadalomnak, mint egy

falat kenyér, hiszen bennük találta meg a parazita-kapitalista réteg saját létjogosultságának „igazolását”. [...]

A társadalom, a „politika” problémái elől Kosztolányi elzárkózott. Mi érdekelhette akkor egyáltalán? Nyilván maga az „élet”. Legfőbb mondanivalója pedig Kosztolányinak erről az „életről” az, hogy ez *értelmetlen*. [...]

Dehát miért értelmetlen az élet, és vajjon mindig ilyen volt-e? – Kosztolányi ezekre a kérdésekre nemigen felel verseiben, pedig a választ könnyen megtalálhatta volna ezekre is, ha egy kicsit komolyabban veszi azt, amit Adyról szóló cikkében a „politikai költéssel” kapcsolatban olyan találoán mondott. – A társadalom élete a (kapitalista) munkafelosztás elve szerint rétegekre hasadt – mondotta akkor; ez az oka annak, hogy ma már nem érdemes verset írni „politikáról”, hiszen ma már politikának specialistái vannak. – Arra vajjon miért nem jött rá Kosztolányi, hogy ugyanez a munkafelosztás volt az, amely a legmodernebb életet már egészen apró darabokra tördelte szét, olyan apró darabokra, hogy annak a szemében, aki csak ezeket láthatta, az „egész” kellett, hogy értelmetlenné váljék? Világos, hogy Kosztolányit ebben a felismerésben osztályhelyzete gátolta meg. [...]

A mindinkább fölöslegessé váló parazita polgárság, persze, hogy nem mer az „egészbe” nézni, mert nagyon könnyen rájöhetne arra, hogy megérett a pusztulásra. [...]

Mínt hogy az „egész” Kosztolányi számára elveszítette értelmét, kénytelen a „rész” felé fordulni; így lesz belőle a legnagyobb magyar *miniaturista*. [...]

A polgár életét a kapitalista társadalomban látszólag csak az értelmetlen és céltalan *véletlen* irányítja, tehát állandó bizonytalanságban kell élnie, a kizsákmányolásra épülő osztálytársadalomban a nyomorúság szakadatlanul megújuló élményével együtt az állandó „aggodalom” és „gond” uralkodik az embereken. [...] Kosztolányi, akinek alapérzése volt ez a soha önmaga számára meg nem magyarázott „*polgári*

félelem”, jellemző módon a művészi alkotás állandó kísérő-jének is megtette ezt a félelmet. [...]

Ady igazi forradalmár volt, Kosztolányi pedig fiatal korában anarchista, kispolgári lázadó, később pedig gyötrődő, öncélú, polgári művész.

Kosztolányi, persze nem tudván a félelemérzésnek való-ságos társadalmi okait kideríteni – hiszen a társadalom, a „politika” problémáit ab ovo elutasította magától –, mythologizálta ezt a félelmet is. Így lett abból a félelemből, amely voltaképpen nagyon is konkrét és a társadalmi valóságban gyökerezik, az élet általános bizonytalanságának érzése: *a haláltól való félelem*. Pontosan úgy tette, ahogy Heidegger, aki szerint a *félelem*, a semmi alaptapasztalása, örök időtlen alapja emberlétünknek. És így lesz aztán ez a „semmi”, a halál: „az egyetlen múzsa”, a szerelem, sőt végső fokon azonosul magával az élettel is. [...] Ez a szálnalmas mytholgia, amely nálunk nemcsak mint Kosztolányi művészete, hanem mint egyetemi katedráról hirdetett „tudomány” is majd másfél évtizeden át fertőzte a művelt polgári közvéleményt, azon a banális és – mentségére legyen mondva! – öntudatlan csaláson alapul, hogy a hegeli lét és nemlét egységének és ellentétének állandó harcából ugyanúgy elsikkasztja a dialektikus mozgást, mint Heidegger. [...]

Nem kétséges, hogy Kosztolányi művészete következményeiben, – ha valaki nemcsak felületesen teszi magáévá ezt, hanem bátran levonja ebből a következtetéseket is, amint Heidegger levonta filozófiájának következményeit! –, akkor tiszta fasizmus lesz ez is, mint ahogy „bevezetés a fasizmusba” az egzisztenciális filozófiai is összes mythológiás fattyú hajtásaival együtt.¹³²

¹³² SZABÓ ÁRPÁD, *Polgári költészet – Népi költészet*, Valóság, 1946/11, 9–10, 17–18, 21–22.

Szabó Árpád cikke nagy vihart kavart. Többen szállnak vele vitába, köztük Vas István is az *Új Magyarországnak*, akinek gondolatait már csak azért is érdemes idézni, mert ő lesz Kosztolányi versei első újrakiadásának a szerkesztője. Ő a Petőfi-párhuzamot hangsúlyozza Kosztolányi attitűdjében, alkalmasint ezzel próbálja ellensúlyozni Ady-ellenességét.

November 3-án volt tíz éve, hogy Kosztolányi Dezső meghalt. Ma mégis egyik legfrissebb, legelevenebb hatású írónk. Nemcsak azért, mert halála óta egyre-másra jelentek meg könyvei, talán épp a legkedvesebbek, legjellemzőbbek, s most is alig várjuk posthumus írásainak további sorozatát; [...] hanem azért is, mert még ma is vitákra ingerel, alakja támadások és szenvedélyes védekezések középpontjában áll. [...]

S ha ma sokan Petőfi ellentétéként említik is, romantikája mégis egészen közeli rokona a Petőfiénak. Petőfin kívül nincs nála közvetlenebb költőnk, akinek verseiben a valóság érthetőbben és kevesebb áttétellel ragyogna fel.¹³³

Szabó Zoltán, a *Valóság* főszerkesztője, a kifejező *Kézmozdulat és vélemény* címmel közreadott írásában már-már nyersen feddi meg a Vas Istvánnak indulatosan válaszoló Szabó Árpádot.

E dolgozatok azonban a jelennel és jövővel nem foglalkoznak. Az ifjú rendszer becsvágai és munkás törekvései írókat hidegen hagyják. Ők mással vannak elfoglalva.

Szögecselnek – mint szegény Karinthy mondaná, ha élne. Vesznek több szál szöveget. Vesznek egy finom kis kalapácsot. Aztán kotornak. Az íróasztalfiókból kikotorják azoknak az íróknak a fényképeit, akiké ottmaradt. Még a reakciós időkben. Ezeket elnézik tünődve. Aztán az egyik képet balra teszik, a másik képet jobbra teszik. A balra tett képet

¹³³ VAS ISTVÁN, *Kosztolányi halálának tizedik évfordulójára*, *Új Magyarország*, 1947/2, 2.

íróasztaluk fölé szögezik. A jobbra tett képet egy kisded alkotmányra szögecselik, amely erre készen áll az asztalukon. Ez az alkotmány egy miniatűr akasztófa, kicsi és finomművű. Erre szögecselik a kedvezőtlen elbírálás alá eső író képét. Így fest az *in effigie* ítélkezés. No, nem a népé. E nép még nem tudja nagyjairól, hogy azokat ítélni kell s nem olvasni. Mondom, az ítélet nem a népé. Az ítélet a filozoptereké. Igaz, hogy ők azt hiszik: a nép érdekében filozopterek. Erről azonban a nép nem tud. [...]

Szabó Árpádnak nem írnia kellett volna Kosztolányiról, hanem írni tanulnia Kosztolányitól.

Ha ezt a munkát végezte volna el eredménnyel, még nagyobb örömem telt volna az ő „Polgári költészet – népi költészet” című mélyenszántó dolgozatában. Hálám azonban így is fennáll. Hétfőn ennél a szónál aludtam el: „*opportunizmus*” (50). Kedden ennél: „*l’art pour l’art*” (100). Szerdán ennél: „*Nietzsche és a fasizmus*” (180). Csütörtökön ennél: „*Heidegger*” (220).¹³⁴

Az *Újhold* köréhez tartozó Lengyel Balázs *Mai magyar líra* című 1947-es könyvében Kosztolányi általános jellemzésébe is bele-beleszűri a *Kisgyermek*-ciklusról kialakult reflexióit, de azután külön kiemeli mint a Kosztolányi-líra legjellemzőbb produktumát.

Kosztolányi is elsősorban ábrázolt. Nem lehet eredetibbet mondani: az életet ábrázolta. Költészetének nincsenek olyasféleképpen elhatárolható témái, mint általában a költőknek. Nem írt például olyan közvetlenül szerelemről, Istenről, magyarságról, teljes képet adva az élet egy-egy területén, mint Ady. Szerb Antal fejti ki Magyar irodalomtörténetében, hogy költészetéből „hiányzik a hagyományos lírai tematika: a kormozgató eszmék, vallás, haza és társadalom éppúgy, mint a szerelem, a tavasz és a természet”. Vagy talán inkább úgy igaz:

¹³⁴ SZABÓ Zoltán, *Kézmozdulat és vélemény*, Valóság, 1947/2, 125–126.

mindez megvan benne, de csak érdeklődésének második körébe szorítva. Az elsőben, legfőbb ihletőként, az ételszeretet áll, mely az emlékekben (a múltó világ), és a halál-érzésben (a múltó én tényében) kapott alkotásra-ösztönző sebeket. Mert Kosztolányit a romboló idő tette költővé. A múlt újjáteremtésében és az illanó jelen megrögzítésében: az idő művészi „megfékezésében” ismerte fel a kifejezés legmértőbb feladatát.

Színes, izgatottan eleven „leírásokban” tartotta fogva azt, ami múltó. Érzéketlen volt és pontos, nem fényképet akart teremteni, hanem festményt és legszívesebben rárakta volna az ízeket és illatokat is, hogy aki látja, átélhesse az élet egy-egy darabjának egész „harsány”, „dús” és egyszeri valóját. Szerette az életet és minduntalan „ámúlt” és „csodálkozott” változatos gazdagságán. Élvezettel teremtette újjá egy-egy pillanatot túlsorranó részleteit. [...]

Érzékeit állandóan lázban tartotta a világ. Színek, ízek, formák, illatok, a vaskos és köznapi valóság megszokásunkban észrevétlenné zsugorodott légköre őt olyan vad szuggesztivitással ragadta meg, mintha felfokozott ébersége mindben egy-egy örök rejtély kulcsára találna. Verseiben a keveretlen színek dús tombolása tarkáll, megannyi pipacspiros, mélykék, halványlila és tengerzöld. Nála a köd lila, a béka smaragd, a szeme pedig rubin. Ezért tudja olyan maradéktalanul, annyira zamataival együtt megörökíteni az életet. Hevesen reagált és tagoltan látott. A könnyű, impresszionista dalnak, mely azonnal kivetíti a belső élményt, vagy a finom biedermeier életképnek nincs is líránkban vele vetekedő mestere.

Ám túlnyomórészt mégsem a jelen, hanem a megtörtént, az emlékekben lelki formát kapott s a kifejezésben új életre váró múlt ihlette költészetét. Nem hiába az eltűnt idő fanatikusának vallotta magát Babitshoz írott egyik levelében. A múlt – mint írta – titokzatos erővel vonzotta. Ez a „titokzatos erő” késztette arra a költőt a feladatvállalásra is, hogy ábrázolja emlékeiben eleven gyermekkorát. S hogy a Szegegy kisgyermek panaszai című verseskötetében a magyar

költészetben mindeddig meg nem szólalt életérzés: a gyermek nevében, az ő szerepében mintázza a világot.

Milyen ember a gyermek, milyen örömek, félelmek, hiédelmek telítik lelki rezdüléseit? Mit jelentenek a jelképei? Kétségtelen, hogy ezekre a kérdésekre századunk irodalma próbált először megfelelni. A gyermeklélek több mint két évezredes kulturánkban szinte századunkig nem tudott megszólalni, mint ahogy a nő is elég későn kapott hangot. A lélektannak és az irodalomnak korunkban egyként nagy felfedezése a gyermek. A világirodalomban a modern francia regény feszegette leghevesebben titkát s vele egyidőben, idehaza, a *Zendülők* című regényében Márai Sándor. Kosztolányi, mint aféle magyar feltaláló, előtte járt a korhangulatnak, vagy legalább is élén járt. Verseskönyvében, a *Szegény kisgyermek panaszaiban*, ezt az új területet, a gyermeklelket térképezte a költészet, a kifejezés számára.

[A] halál előtti emlékezés részleteket villantó kép gazdagságával, – ahogy ez a programmers kifejti, – éled meg itt a gyerekkor riadalmakkal, sejtésekkel, tudattalan ösztönökkel tele világa. Vagy helyesebben a gyermekléleknek ebben az ideges-érzékeny állapotában tükröződik a világ. A való világ. Mert az életjelenségek bármilyen érthetetlen, sejtelmes összefüggésben is állanak egymással és a gyerekekkel, a látható ezekben a versekben is tapinthatóan, teljes légkörével, színével együtt eleven.¹³⁵

Azt gondolnánk, *A szegény kisgyermek panasza* mint a polgári szűklátókörűség melegágyának: a polgári otthonnak egyik legjellemzőbb kifejeződése a Kosztolányi-életműben, külön megrovást érdemel az osztályharcos érvrendszerben. Ennek azonban kevés jelét találjuk. A már többször idézett, de azóta más szempontokat érvényesítő Juhász Géza 1949-es egyetemi jegyzetében is csupán Kosztolányi társadalmi passzivitásának jellemző tüneteként hozza szóba.

¹³⁵ LENGYEL Balázs, *A mai magyar líra*, Budapest, Officina, 1948, 42–44.

Kosztolányi, mert tehetség volt, csakugyan helyesen tükrözte, és így akarata ellenére is leleplezte a burzsoá társadalom bűneit. Igaz, hogy csak olyan mértékben, amint 1919-ben ő minősítette ezt a művészi eljárását „egészen erkölcstelennek”: megmutatta az igazságtalanság egy részét, egy-egy szegény és nyomorult életét – de nem vonta le belőle a következtetéseket.

Nem vonta le a *Szegény kisgyermek panaszaiban* /1910/, leghatásosabb lírai kötetében sem, amelyben a vidéki úri fiúcska szorongását énekli, szimbolikus felnagyításban, sejtelmes, tragikus hangon. Nem kérdezte meg, mi teszi még a viszonylag jobb módú gyermek életét is annyira egészségtelenné, örömtelenné.¹³⁶

A bezzeggyerek (1955–1984)

Amikor Vas István 1955-ben végre a háború utáni első Kosztolányi-verseskötet anyagát válogathatja össze, a kötethez írt előszavában éppen a *Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtetek...* és az *Ó, hányszor látlak mégis bennetek...* kezdetű *Kisgyermek*-versekre hivatkozik, hogy Kosztolányi szociális érzékenysége mellett érvelhessen.

Legutolsó és legnagyobb regénye, az 1926-ban megjelent *Édes Anna* furcsa, a regény egészével látszólag össze nem függő, valójában szervesen hozzátartozó fintorral végződik: az úgynevezett „keresztény kurzus” három konjunktúralovagja hazafelé sétál a regény színhelyének környékén s meglátja házának verandáján Kosztolányit, a hírlapírót – akiről addig nem esett szó – és megjegyzéseket tesz rá. „Ez is írt egyszer valamit – szólt a második kortes. – Valami verset. Egy beteg gyermek haláláról. Vagy egy árva gyermekről. Nem tudom. A lányom említette”. Ezzel az önmagának adott fricskával arra célzott Kosztolányi, hogy második kötete, *A szegény*

¹³⁶ JUHÁSZ Géza, *A magyar irodalom története 1905-től napjainkig, 1949–50, II. fél-év. Egyetemi jegyzet, gépirat*, OSZK, 203064, 40. A jegyzetre s benne az idézett szövegrészre Lovas Borbála hívta fel a figyelmemet.

*kisgyermek panasza*i – melyet huszonöt éves korában adott ki, három évvel a *Négy fal között* után – mondanivalójában is, formájában is olyan jellegzetesen egyéni volt már, s olyan sikert ért el a nagyközönségnél, hogy Kosztolányit még az *Édes Anna* idején is főleg mint *A szegény kisgyermek* költőjét ismerték. A kritika és az irodalom ezt a kötetet elsősorban sejtelmes finomságáért, dekadens hangulataiért becsülte. Persze, a leghamarabb ezek az elemei avultak el s váltak negédes érzelgessé, aminthogy később az irodalmi tudat éppen e tulajdonságokért kissé le is becsülte *A szegény kisgyermek panasza*it. Babits például „kínálkozó, tetszetős hangulatokat, érzelmes rajzokat és játékokat” emleget vele kapcsolatban. Az olvasók széles rétegeinek jobb szeme volt: őket nem a hangulati finomságok hódították meg, hanem a dekadencia mögött a meghitt családiasság, az érzékletes képek sorozata, a földi élet áramlása – aminthogy ma már mi is ezt látjuk legnagyobb költői értékének. Ez a valóságos élet a szabadkai polgári családok élete, s „a szegény kisgyermek” voltaképpen az elkényeztetett úrigyerek életét éli. Érzései persze már nem átlagos úrigyerek-érzések, és a huszonöt éves költőtől is meglepő a világosság is, a bátorság is, amellyel szembenéz velük, megfogalmazza őket. S ő, aki a *Négy fal között*ben kissé fellengzős, de szép, erőteljes, fölmagasztaló szonettet írt *A magyar parasztról*, most ilyen érzést mer bevallani a szegény kisgyermekről: „*S a parasztokra gondolk, Mert a parasztok gonoszok*”. Ennek a korai osztályöngzésnek, sőt osztálygyűlöletnek még merészebb, töményebb képeit is rajzolja:

Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek,
kis társaim, az éji hidegen,
játékaim nem adom oda nektek,
mert véretek makrancos-idegen.
Garaboncások, vásott ördögök,
a hajatok lóg, zöld a körmötök,
ordítottok, és ha ajtónkat kitárnám,

az üveges szekrénynek rontanátok,
zengetnétek tütülő harsonátok,
és szánkáznaatok szőnyegünk virágján.

De mellette, utána éppilyen bátran, őszintén és intenzíven jelentkezik a kiegészítő érzés, Kosztolányi költészetének legnagyobb értéke: a szenvedélyes részvét. „*Ó, hányszor látlak mégis bennetek, Kis testvérekim, rongyos gyerekek*” – fordul újra feléjük, akiknek azt kívánja: „*legyen minden cukrászda a tiétek és hódítsátok meg az egész világot*”. S a részvét, a szolidaritás még szebb képet teremt, mint az osztályöngzés:

A pici kőműves mily csatagos,
milyen fakó a pöttön lakatos,
az ács fia, mint Jézus, oly csodás,
pörölyt emel a kicsike kovács,
sír a bognár, az asztalos fia,
egész, egész gyermek-ármádia.

És hogy olyan páratlan lírai erővel merte visszaidézni az úri-fiúcska félelmét a proletártól, az ad hitelt a vers befejezésének:

Harcolva árnnyal és meleg szobával,
nyitott szemmel velük szövetkezem
és ablakon és véren-sorson által
őnékik nyújtom úri, kis kezem.

Ez a kettősség, a félelem és a részvét, az elzárkózás és a szövetkezés kettőssége szabja meg Kosztolányi későbbi magatartását is.¹³⁷

¹³⁷ VAS István, *Kosztolányi költészete (Előszó)*, in KOSZTOLÁNYI Dezső *Válogatott versei*, vál., bev. VAS István, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955, 14–17.

A kötet a *Kisgyermek*-ciklus anyagából csupán szemelvényeket közöl. Gyergyai Albert ezt a *Csillagban* szóvá is teszi, minden tekintetben kevesellve Vas István válogatását.

Ha ezt a válogatást összevetjük a versek teljes gyűjteményével, a legérzékeltetőbb hiányt *A szegény kisgyermek panaszzai*-nak ciklusában találjuk. [...]

A szegény kisgyermek-et Vas István nem becsüli tán le, de mintha nem becsülné eléggé, vagy mintha nem azért dicserné, ami a legértékesebb benne. Ezt főképp azzal árulja el, hogy az egész ciklusból tizennyolc (18) verset elhagy, holott ő mindnyájunknál jobban tudja, hisz azért költő, nemcsak szerkesztő, hogy itt egy többé-kevésbé szerves egységről van szó, amelyet Kosztolányi még később is több új verssel gazdagított, meg aztán egy ilyen ciklus nem csupán egyes remekléseiben szép, hanem az erősebb és a gyengébb versek eleven folytonosságában, s a kihagyott versek között olyan gyöngyszemek is szerepelnek, mint *A kis mécs* vagy *En félek*. Még kevésbé érthetünk egyet (bár higgye el Vas István, szívesen bízzuk magunkat az ő szakavatott kalauzolására) az egész ciklus értékelésében. Mondjunk el róla minden rosszat, amit hamarjában csak mondhatunk – hogy dekadens, hogy érzélgős, hogy sok benne a könnyű póz, a tetszetős „helyezkedés”, a rím- és emlékjátékok, de azután tegyük hozzá, hogy mégis ez az új költészet egyik első nagy ciklusa, hogy maga a keret is milyen ragyogó találat, hogy népszerűségében vetekszik a legtöbb mai költő műveivel, hogy Francis Jammes hasonló sorozatára és Romain Rolland *Jean Christophe*-jának első, talán legszebb kötetére (*A Hajnal*) ez a sorozat ad először teljes magyar visszhangot, hogy a vidéki, századeleji gyermeklélek élményei bámulatos valóságban s változatosságban jutnak itt kifejezésre, hogy – mint Szabó Lőrinc mondja (aki pedig messze került tőle) – „a magyar lírai impresszionizmus és költői realizmus ünnepe” ez a szerény kis könyv, s ne felejtjük: az igazi Kosztolányi első igazi

diadala. Könnyedségében, frissességében, olvadékonyságában, játékoságában, mindabban, ami majd később is a legnagyobb Kosztolányi-verseket is jellemzi, a szíven ütő kezdésben, az ide-oda cikázó és mégis hibátlan folyamatosságban, a találékony rögtönzésben, amely mint gyermek a futó pillét, úgy ragadja meg, olyan hévvel, a rímeket, a képeket, a szóeszmétársításokat, a mindennapi beszélgetés elragadó közvetlenségében, amely életet és halált, játékot és valóságot, fájdalmat és örömet a legtermészetesebb átmenetekben olvaszt egyggyé – senki sem múlja felül Kosztolányit, s mindezt már a *Kisgyermek* legszebb darabjaiban is megtaláljuk. *A patikának üvegajtaján* át, az *Ódon, ónémet cifra órá*-val, a *Színes tinták* képzuhataga közt (hogy csak az ismertebbeket említsük) egész generációk léptek, idestova ötven éve, a költészet birodalmába, s ezeken a verseken érezhették először a „poézis hatalmát”, bűvöletét és édességét, hogy sohase felejtsek őket, hogy megszépítsék velük az életüket, s a népszerűség ezen a fokon és ekkora tartóssággal magában is érték mérőnek számít.¹³⁸

Kosztolányi halálának huszadik évfordulója azután egyre nyíltabb rehabilitációját hozza a Kosztolányi-lírának, és ennek a folyamatnak *A szegény kisgyermek panaszzai* az egyik nyertese. Antal László a *Sárgász* 1956/3–4. számában már-már támadó nyomatékkal foglal állást Kosztolányi mellett, mintegy felszólítva az új politikai hatalmat a költő azonnali újraértékelésére. A szülőföld kapcsán a *Pacsirta* és az *Aranysárgány* emlegetése azt a gyanút is felveti, hogy a *Sárgász* cikkírója a fiktív Sárszeg dicséretét is iparkodik kiolvasni a Kosztolányi-művekből.

Még októberben készültünk hódolni alakja és költészete előtt, halála huszadik évfordulójának közeledtekor, de az akkori

¹³⁸ GYERGYAI Albert, *Kosztolányi költészete*, in Gy. A., *A Nyugat árnyékában*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968, 192–194.

események drámai hirtelenséggel megbolygatták létünk és értékeink megszokott rendjét. Egyik óráról a másikra, a szó szoros értelmében. Az írást akkoriban egyszerre leintette a tett, a költészetet félrelökte a világtörténelem.

De most már, ocsudva és visszatérően az élet szabályozott medrébe, visszaidézhetjük emlékezetünkbe az ő elköltözése napját is: 1936 november 3-át. És tiszteleghetünk nagy művésze és nagyszerű egyénisége előtt is. Annál is inkább, mert az utolsó hét-nyolc esztendő egyre érthetlenebbé el-fajzó irodalom-szemlélete épp eleget ártott nekik is, legalább meghamisítván belőlük sok mindent, amit agyonhallgatni már sehogy sem tudott. [...]

Az igézet fénykörében aztán, mely alakja és munkája körül lebeg, ott ködlik a megszépült szülőföld és az átvarázsolt gyermekkor álmképe is. Hiába árulkodik egyszer, kevészer a „beteg, boros, bús, lomha Bácská”-ra, az „Aranysárkány” meg a „Pacsirta” városát az olvasó mégis inkább nyarak boldog lángolásában és bódító vegetációjával képzele maga elé. Vagy pedig még mindig „a szegény kisgyermek” gyönyörűséges káprázatain és jóleső ijedelmein keresztül, noha az egykori bűbajos könyvújdontság megjelenését is idestova már fél évszázad választja el jelenünktől. Költészete „mágiája” gyermekélete igénytelen tájaival is csodát művel. Még ha le is szólja őket, akkor se húznak már le ezek bennünket a bénító, poros kisszerűségbe, hanem ehelyett egyenesen valami mámoros életörömné válnak maguk is a forrásává. És valahogy így van Kosztolányi az egész élettel is: akárhányszor áll is elő a lét értelmetlenségével, még csak tompítani se tudja vele életkedvünket. Annyi varázserő árad belőle mindenre, még az elhanyagolt magyar tájra is, és ez oly maradandóan és megsokszorozva száll át a Kosztolányi-rajongókra, hogy a költő percnyi rosszkedvének, lehűtő realizmusának már nem lehet hatalma fölöttük.

Hiába a kiadást sürgető lelkesedés, a lírikus Kosztolányi csupán 1962-ben ér el újrafelfedezésének következő fontos állomásához:

végre megjelenhet verseinek összkiadása. A kötetet Vargha Balázs rendezi sajtó alá, Szauder József pedig egy nagyigényű tanulmányt ír a kötet elé. Kosztolányi lírai recepciójának jelentős állomása ez az előszó, amelynek gondolatmenetében *A szegény kisgyermek panasza* minden eddiginél hangsúlyosabb szerepet kap.

A személyes veretet nem nehéz felismerni Kosztolányi líráján. A kölcsönösen egymásraalt egyéni adottságoknak az a lelki egysége, mely nemcsak megőrzi magát az élet, a változás folyamán, hanem újra meg újra meg is teremti magát, küszködve a ráomló világgal s híven önmagához – ez az egység, jellegzetesség nem hiányzik Kosztolányi lírájából. Am ez a személyessége mindvégig erősebben van hozzá lán-colva egy kezdettől fogva döntő polgári életkörhöz, bűvköréhez, hogysem áttörhetné annak korlátait; az önmagához való hűség tehát egyben bezárkózás is saját életkörébe, a hang, a mondanivaló intenzitása csak ezen belül fokozódhat, később is majd csak az elbeszélő teremt távlatot e lebilincselő életkörhöz s újítja meg, magasabb fokon, a lírikus személyességét. [...] Az ő lírája – melynek értékét klasszikus életművének egészen belül ma már kisebbnek látjuk, mint évekkel ezelőtt – határolt életkörben mozog, melyet csak az ihlető emóciónak, gondolatnak egy bizonyos általánossága szabadít ki a szűkösségből: ám az általánosság, ha mélyen emberi is, nem a felismert törvény egyetemessége s az életkör határoltsága elzár a nagy távlatoktól.

Az általános hiányérzetből azonban Szauder is kiemeli a *Kisgyermek*-ciklust.

E reflexív költészet első önálló tematikája s hozzá illő hangneme *A szegény kisgyermek panasza*iban kristályosodott ki, nem könnyen, s épp ezért a további fejlődést is szokatlanul erősen befolyásolta. Nemcsak úgy, hogy e kötetke – a későbbi kiadások során 1923-ig – gyűjtőmedencéjévé lett az

1920-ig terjedő költői fejlődés eredményeinek, s nemcsak annyiban, amennyiben az első póz, szelíden szimbolikus stilizáció mintáját nyújtotta át a későbbieknek, hanem különösen azzal, hogy témában-hangnemben máris oly, önmagában is variációkból hangszerelt alapot adott a költőnek, amelyre később mindig visszatekinthetett, hivatkozhatott vagy amelyből meríthetett is öntudatlanul. A *Szeptemberi áhítat* elképzelhetetlen *A szegény kisgyermek panaszainak* világa nélkül. De nem könnyen kristályosult ki ez az első ciklus, és a költőnek ez a saját maga fölé hajló, szubjektivitását dédelgető gesztusa, mely ekkor még az önálló, saját hang megtalálásának gondjával van tele, különös vonása lesz a későbbi költőnek is.

A szegény kisgyermek panaszai-nak évgyűréi alcímű fejezetben Szauder a kisszámú eddigi próbálkozást felülírva csoportosítja a ciklus verseit, a kronológiai egymásutánhoz markánsan megkülönböztető stílusjegyeket is hozzárendelve. Osztályozásában az első, majd a negyedik kiadás anyaga (mint első, illetve második réteg) után egységes harmadik réteggént tekinti az ötödik-hatodik kiadás összesen hét versből álló bővítéseit.

Szerepbe stilizált költő játszik előttünk a versciklusban, melynek költői hitelét az is bizonyítja, hogy korábbi-későbbi versekkel, nem oda készültekkel is bővíthető volt. Egy olyan „kisgyermek” körültekintésének – nem eseménysorának – ciklusa készült el így, amelynek témáiban, hangnemében, stílusában a naiv képlátás és a felnőtt tréfás-ironikus szemlélete mélabús egyvelegbe olvad össze. [...] Napszakok és évszakok, családtagok és rokonok, írás, iskola, szerelem és halál kínálják a megejtő egyszerűséggel kiválasztott helyzeteket, melyekben a gyermeki képlátás észrevétlenül siklik át a bús felnőtt szemléletébe. A hangulatmenet tehát végig hullámozó, erősen sugallatos, éppen nem logikus. Nemegyszer merő önkény, értelmetlen csattanó zárja le a verset („És az egész

föld beleremegett”), melyben a mellérendelő mondatformák laza füzérét a szín- és hangképzetek finom, festői szövedéke fonja át. A kisgyermek szorongása csak ritkán nő oly félelemmé, melyet valamely alaknak, helyzetnek továbbképzése, valami végső és helyrehozhatatlan eredménye vált ki („*Én félek; Akárcsak egy kormos szénégető; Mi ez, mi ez?*”), inkább a helyzet, az állapot rajzában magában vagy – az első kiadás versei közt még ritka – emlékképekben (amilyen az *Anyuska régi képe*) növeszti nagyra szorongását, a rejtélyes élet érzelmét. Ezek (pl. a *Féltizenkettő, Oly jó ébredni, A húgomat a bánat eljegyezte, Ódon, ónémet cifra óra, Azon az éjjel*), különösen ha nem közvetlenül önmagáról, hanem másról vagy tárgyakról beszél a szerepbe simuló költő, igazabb, szemléletesebb, teljesebb költemények, afféle belső, művészileg is hitelesebb körét alkotják a szerepjátszásnak. Ilyenkor a fikció leválik az élményről, a behelyezkedés maszkját félretolja a részvét – apja, anyja, húga, a doktor bácsi, kedves halottai iránt. Az életrezdületek árnyalataira figyelő s ugyanakkor narkotizáló-dekadens, szépelgő impresszionizmus ezekben változik át, szinte észrevétlen variációként, szimbolikus képekké (a nagyanya s az idő megállása; az óra s a mulandóság), s az életképből, melynek elemei a távollevő, de élő emberek lenyomatát lélegzik (*Künn a sárgára pörkölt nyári kertben*), meg a mondott szimbolikus tárgyi- és jellemképekből fogja a ciklus első kiadását bővítő versréteget is megteremtteni. Ezekben az és kötőszóval kapcsolt mellérendelő s zilált, szélsőes versépítést erősebb szerkesztés cseréli fel, miközben a zeneiség is, a dallamosság is teltebb lesz, s a felsoroló szóhalmozás is tisztább, teljesebb szólamokká alakul át.

A dolgokról, tárgyakról rajzolt kép (pl. *Mi van még itt? Egy kis fürdőhely is...* vagy: *Künn a sárgára pörkölt nyári kertben*), mely legfeljebb őszinte – minden keresett rejtélyességet mellőző – ámulatban csattan ki, meg a sorsuktól szimbolikus rokonfigurák ámulattal-részvétellel teli életképe esztétikailag a legtöbbet mondó *A szegény kisgyermek panaszainak* első

kiadásában, de ezeket a legjobbakat is vissza-visszatérő, variálódó hangulatelemek árasztják el, mossák-itatják át. Ilyen variációs sor a halálé, mely játékos, gyermekivé kimódolt verset hoz létre, ha a gyermek (– a költő) beszél (*Ó a halál; Én félek; Ha néha-néha meghal valaki*), zeneibbet, szimbolikusabbat s bensősegebbet, mikor objektív helyzetben, vagy személy iránti részvétből fakad a költemény (*Azon az éjjel; Ódon, ónémet cifra óra*); egy másik variáció a szerelemé – s ez is ott szép, ahol hűgáról vagy anyjáról van szó, nem a kisgyermekszerepű költő képzelődéseiben vagy lázaiban; egy harmadik hangulatváltozat az ősz s az este képe, melyekből megint csak a tényszerűen-egyszerűen közlő hangnem teremtet szemléletes egységet, nem a képzelgő szerepjátszás. [...]

Nemcsak a siker, hanem a legsajátabb ihlethez való hűség is arra ösztönözte, hogy az 1920-as évekig ezt a kötetet tegye verseinek reprezentatív gyűjteményévé. Az első kiadás némileg szimbolikus, zenei életképköréhez korábban és később is írt verseinek egy második, majd harmadik rétegét rakta hozzá: mint a fatörzs évgyűrűi rakódtak egymás köré, szerves, koncentrikusan zárt fejlődés jeleként.¹³⁹

Sótér István 1965-ös tanulmányában előbb az életmű első felének szimbolikus líráját és második felének realista prózáját tükrözteti szellemes módon, hogy azután a lírikus Kosztolányi szimbolizmusát vizsgálja meg alaposabban.

Ifjúkorát kétszer élte át műveiben: előbb „mágikus” szimbolizmusban oldotta föl, majd kritikus és kételkedő józansággal rekapitulálta. Életművének második szakasza nem egyéb, mint az elsőnek „visszaéneklése”, palinódiája. Erre a palinódiára líra és próza váltakozásai is szerencsés lehetőségeket nyújtottak. A *Pacsirta*, az *Aranysárkány*, a *Szegény*

¹³⁹ SZAUDER József, *Kosztolányi Dezső költészete*, in: *KOSZTOLÁNYI Dezső Össze- gyűjtött versei*, I–II, gyűjt., sajtó alá rend. VARGHA Balázs, bev. SZAUDER József, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962, I, 5–6, 7, 15–17.

kisgyermek panaszainak palinódiái, újbóli szemrevételezései. Ami korábban, a lírában csodának minősült, az a prózában később kritikává alakult át. Vannak, akik nem is joggal, ezt az utat úgy tekintik, mint Kosztolányi fejlődését a szimbolizmustól a realizmusig. Mégis, az irodalmi irányzatok címkéi csak részben jelzik a lényegét: Kosztolányi nem annyira az irodalmi iskolák közül válogatott vagy választott, mint inkább rendet teremtett önmagában, a látványost feláldozta a lényegesért, s a játékosan hígat, a túl könnyen adódót szorosabbra vonta, tömörítette.

A fiatal Kosztolányi szimbolizmus nemcsak hangnemet jelentett, nemcsak zeneiséget vagy jelző- és képhasználatot. A *szegény kisgyermek panaszai* (1910) nem az eszközei vagy a költőimódszere folytán szimbolikus: maga a gyermekkor válik itt szimbólummá, az egész élet szimbólumává, mely mellett feleslegesnek és érdektelennek tetszhetik az egész élet.¹⁴⁰

Erőss László 1965-ben a *Kortársban*, *Vázlatok egy Kosztolányi-képhez* című tanulmányában a ciklusról szólva a kisgyermek figurájának és az emlékezés gesztusának lélektani aspektusait frissíti fel.

Ez a kötet áramló, szívetszorítóan gazdag érzelmvilágból született. A gyermekszerep egyéniséggé-szilárdulása, az egyéniség gyermekké-olvadása hozza létre költészetének ezt a nagy belső felszabadulását.

A kötet első sorától kezdve érezzük, hogy itt a hangulat és a szó a gyermeki világkép új, igazabb élményét közvetíti, olyan művész szól hozzánk, aki emlékezni tud helyettünk is, és elámulunk a művészet és az emlékezés közös hatalmán. Az írásművészet itt már nemcsak leírni tudja az emlékeket, de életre is tudja kelteni. Itt szerepel első hű megragadása a halál-témának, Kosztolányi egyik alapélményének, s a gyermekkor különös, bizonytalan szexuális vibrálása is

¹⁴⁰ SÓTÉR István, *Kosztolányi Dezső*, *Kritika*, 1965/4, 29–30.

jelentkezik: mintha egy pici gyermekpszichológus írna verset. A játék önfelédtt örömét, a délutánok ravatali hangulatát megérző, fehér kesztyűs kezét a rongyos gyermekek felé félve-vágyva nyújtó kisfiú, – e feltámasztott emlékezés valami újfajta, lélektanra alapozott esztétikát igényel.

Kosztolányinak ezután még sok műve született a gyermeki világkép jegyében. „Akarsz-e játszani?” – ez az állandó kérdése mindenkire, és ő maga volt a lelkében játszó „tündéri színház” főszereplő-csodagyereke.

A költő magával viszi egész életében a gyermekvilág élményeit.

Kosztolányi személyiségképének nem csupán a játékos oldala mutatkozik meg *A szegény kisgyermek panaszaiban*. A múlt élményköre is állandóan ható erő maradt. A múlt varázslata és a pillanat hangulati örökkévalósága egész életében művészi alapélmény. Kosztolányi élményvilága azért hat olyan frissnek, mert időtlenül, nem-halványulóan éltek benne az emlékek, míg csak le nem rögzítette őket a nyomdagép. Az időtlen múlt erősebb hatalom az életnél.¹⁴¹

Időközben az elemzések az irodalmi kapcsolatok, mintavételek irányába is egyre határozottabban mozdulnak el – *A szegény kisgyermek panaszaiban* esetében ez főként Rilke és a francia nyelvű (francia és belga) költők hatását jelenti. Ennek az iránynak az áttekintése a keletkezéstörténetet tárgyaló tanulmányban olvasható.

Kiss Ferencnek majd 1979-ben jelenik meg *Az érett Kosztolányi* című monográfiája, a Kosztolányi-szakirodalom egyik legsűrűbben hivatkozott könyve. A szerző a könyv elejére – afféle felvezetésként – *A szegény kisgyermek panaszaiban* címmel illeszt egy hosszabb tanulmányt. Ez az írás eredetileg *A szerep-líra klasszikus ciklusa* címmel jelent meg az *Irodalomtudományi Közlemények* 1967/4–5. számában. Szempontjai közül e helyt a szimbolista Kosztolányi és

a kisgyermekszerep összefüggéseire fókuszálót emelem ki, mely zárlatában a Féja Géza megpendítette nagyvárosi csömör irányába is kilendül.

Mint ismeretes, a felnőtt látásában a korábban szerzett ismereteknek igen nagy a szerepük, ítéleteiben tapasztalata is jelen van, a gyermek ilyenek híján olyannak hiszi a világot, amilyenek a pillanatnyi benyomása mutatja. Amit az impresszionizmus legtöbbször becsült: az elfogulatlan szűzi érzékelés a kisgyerekeknek játszva sikerül. Amiben csak a kivételes felnőttek kivételes alkalmak jóvoltából részesülhetnek, a gyermeknek természetes és állandó aktusa a felfedezés, számára meglepetések sorozata a létezés. A felnőtt ismeri a dolgok természetét, tudja az összefüggéseket, Adyn meg is ütköztek a korabeli olvasók, mikor arról beszélt, hogy *hallja* a napsugarak zúgását s *látja* a mennydörgést. A kisgyermek *tréfásnak* érezheti a lila tintát, *némának* a szürkét, *szomorúnak* a violát, *mérgesnek* a vörös alkonyatot (*Mostan színes tintákról álmodom*). Hiheti, hogy esteledvén a szoba bútoraiban emberi mozdulatokkal, érzésekkel alszanak el: „A dívány elbújik”, az óra „félve üt”, a mécses „álmosan virraszt”. (*Este, este..., A kis mécs.*) A gyermek érzékelése nem differenciált, egész lényével figyel, természetes hát, ha összefüggést érez ott, ahol a gondolkodás elszigetel, s fordítva: esetleg kinagyítja azt, ami a felnőtt értékrendjében jelentéktelen. A szimbolisták sóvár álmát, hogy a különféle dolgokban és jelenségekben feltételezett közös lényeket, a titkot, amely – hitük szerint – emberben és világban ugyanaz, amely a láthatóban és a láthatatlanban, a kicsi és nagy dolgokban egyaránt megsejthető, ami a hit nélkül maradt, nagyvárosi magányos embert a mindenséggel összeköti, ezt a titkot a gyermek a maga ösztönössége jóvoltából önkéntelenül is megsejtheti. S voltaképpen ezért vonzódnak hozzá a század-vég modern költői. [...]

¹⁴¹ ERŐSS László, *Vázlatok egy Kosztolányi-képhez*, Kortárs, 1965/7, 1133.

A szegény kisgyermek panaszainak minden darabján érzik, hogy költőjük elemébe került, s mert fontosnak és rendkívülinek érzi, amit művel, szerepében felszabadultan és teljes szuverenitással mozog. [...]

Fesztelen magabiztosságának az a magyarázata, hogy ebben a gyermekszerepben végre önmagát adhatja: azt a vibráló, idegességgel, baljós sejtelmekkel és boldog bőséggel telített mondandót, amelyet közeli anyag, határozott gondolat révén tárgyiasítani nem tudhatott. Nem tudhatott, mert ez a mondandó lényegét veszítené el a körülhatárolással. A fogalmi megnevezés vagy a szuverén jelkép azt zárhatná ki belőle, ami a legfontosabb: a felfakadt bensőség folyamatos áramlását: a mágiát, melynek révén a felidézett gyermeki világ a költő különös létélményének képévé lényegül. A versről versre haladó folyamat, a kibontakozó tárgyi világ szélessége, világképszerű zártsága ugyanazt fejezi ki; a költő *ráérezett* megnevezhetetlennek vélt titokra: arra, hogy van prizma, amelyen át önmagát és a világot együtt s egyszerre láthatja, élet-sík, ahol horgonyt vethet, ahol be van avatva az emberek s a dolgok különös jelképrendszerébe. [...]

Kosztolányi személyessége – a határozatlan tartalmú, zaklatott, riadt vagy boldog érzelmesség – sokkal közvetlenebb, s a gyermek-szerep jóvoltából teljesen fesztelen, sőt gáttalan. Ebből ered, hogy beéri a csoda, a titok sejtetésével, a létezés sokféle titkának megnevezése helyett csak a titok létét hangsúlyozza, amikor a névtelen sejtelmesség homályos színeit a valóságra rávetíti. Mindenre ugyanazokat a színeket. Igaz, van a ciklusnak néhány szigorúbban tárgyias darabja is – a *Künn, a sárgára pörkölt nyári kertben*, a *Mi van még itt?* s *Az első ősz* kezdetű versek –, ezekben azonban el-elfúl az ihlet, jelölül annak, hogy a jellegét őrizni képes sűrűbb anyagban a személyesség nehezebben talál önmagára. [...]

A szegény kisgyermek panaszainak metafizikai hozadéka tehát nem mondható sem bizonyosnak, sem gazdagnak. Nem avat be a létezés titkaiba, de arányaiból s az ember

lehetőségeiből sokat megsejtet. Mikor úgy látja, hogy „a hangszerek a ködös éjbe nőnek”, amikor az éggel összeolvadó tó s a rajta libegő ladik láttán tündéri titkokat, messzeségeket idéz, a lélek érdekeltségi terének és szomjúságának mértékét jelzi.

Ebben az összefüggésben nyeri el értelmét a nyelv felfokozott zeneisége, melyben a rím, a ritmus s a hangszimbolika szinte arányos szerepet vállal. [...]

Hiszen a kisgyerek gyakran szenved. Modorra híguló önsajnálata néhol kikezdi a névtelen fájdalmak és riadalmak hitelét. Emellett természetéből adódóan sokszor kicsinyíti a dolgokat, táblácskáról beszél, bújócskát játszat a tárgyakkal, apját vacogó ámulattal nézi, mint egy istent, s *mesék* rémeivel népesíti be élete ismeretlen tájait. A mítosz átbillen így a babona és a farsang játékosabb szintjére, ami ki is kezdhetné a ciklus líraiságát. Ettől a játékoság bensőséges színei, hangjai óvják meg, s az ünnepélyesség. Hogy a titok el ne veszítse jelentőségét, ellensúlyképpen esik latba a nyelv imént megfigyelt ünnepélyes bősége és az egész ciklust uraló tartásosság. Az előhang kisgyermeké „Kised”, aki – akár egy kisjézus – „fehérlő ingbe lépdél” és „Arany gyertyácskát tart keze”. S így éli végig a ciklus minden eseményét, ezzel a csodára hangolt ünnepélyességgel. [...]

A leltár nem túl gazdag, igazán nagy verset nem hozott ez a ciklus, de jelentősége nem is az egyes darabokban van, hanem alkat és szerep találkozásában. Ezért is tudta később új rétegekkel gyarapítani az első kiadás anyagát. Tehát a ciklus egészében. A bravúrban, melynek során a gyermeki világ elemi szintjén a felnőtt, kulturált költő kibeszélhette önmagát. [...]

E szerep, illetve e ciklus révén sikerült Kosztolányinak feloldania mindenekelőtt azt az ellentétet, amely szomjas empirizmusa és titokra ajzott képzelete közt feszült. Az utóbbit szabadjára engedhette anélkül, hogy ki kellett volna szakadnia a tapintható realitás színes, meleg közegéből.

Feladhatta a nagy témákat – amelyek úgysem illettek tehetősége természetéhez –, a közéleti mondandókat, de térhez jutathatta humanizmusa hitelesebb, bensőségebb hajlamait. Feladhatta Euphorion fellengzős heroikus pózait, de megőrizhette üde játékoságát és lázas aktivitását. Levethette az intellektualizmus kényelmetlen tógáját, fesztelenül kiélhette érzelmességét, s mégis közelebb jutott egyénisége eddig kibeszélhetetlennek vélt titkaihoz. Felélhette az impresszionizmus és a szimbolizmus minden fontos vívmányát. A korai versek heterogén stílusát, rikító színeit, hangos retorikáját halkabb, árnyaltosabb, egyeneműbb beszédre válthatta, de megőrizhette Euphorion lendületét és mutatványos kedvét, maradhatott dacosan: irodalmi író, aki vele megy a korról, de a maga útján. A kisgyermekben életre hívott lírai hős voltaképpen a századvég s a korai Kosztolányi-versek bohócainak, komédiásainak s örültjeinek a leszármazottja. Normálisabb, természetesebb azoknál, és szabadabb, őszintébb a pállott békeidők kiszikkadt haszonélvezőinél. Lázas, mámoros kedvtelése tüntetés a lelki meddőség, a képzelet-szegénység és a gyáva alkalmazkodás ellen; csoda-éhsége a sivár gépiesség ellen. Egy korban, amikor a normális a közönséggel látszott azonosnak, amikor a józanság álcájában a stréber korlátoltság tenyészett, a kisgyermek számíthatott a szabad elmék rokonszenvére. S egyúttal elkülönülhetett azoktól, akik nyílt és életre-halálra menő háborúban álltak a kor romlott hatalmaival. Így lett a kisgyerek átmenet Euphorion és Esti Kornél között.¹⁴²

A hetvenes évek közepétől a *Kisgyermek*-szakirodalom „specializálódik”, azaz felbukkannak az egy-egy verssel részletesebben foglalkozó tanulmányok. Ilyen Kelemen Péternek *A csoda mélységei és határai* című, a *Mostan színes tintákról álmodom...* kezdetű verssel

¹⁴² Kiss Ferenc, *A szegény kisgyermek panasza*, in K. F., *Az érett Kosztolányi*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 17–20, 31–35.

foglalkozó tanulmánya, amely az *Irodalomtudományi Közlemények* 1975/2. számában jelenik meg. Rónay László pedig *Kosztolányi Dezső* című 1977-es monográfiájában a ciklusról szólva nemcsak annak mintáit tekinti át a szakirodalom addigi eredményeire hivatkozva, hanem egy-egy jellemzőnek ítélt versnél megállva vezet végig a cikluson. A szereplíra fogalmát színházi metaforaként alkalmazva választja el a kisgyermeket a költőtől, így hívja fel a figyelmet az állandó Kosztolányi-témák gyerekkorba vetítésének gesztusára. A felsorolás végén Rónay Kosztolányi vallásos élményét is tágabb perspektívába helyezi.

Persze még a legcsodálatosabb színpadi varázslatok alkalmával is hallani olykor a sűgő hangját. A „szegény kisgyermek” is kiesik néha szerepéből, s ilyenkor nagyon sokat elárul magáról, a költőről, azokról a problémákról, melyek talán leginkább foglalkoztatták, s melyek kényszerítő erővel választották vele ezt a közvetett vallomásra is oly alkalmas formát. Nem a *Magyar szonettek* költőjének tragikus pátoszú hangja zeng-e ki a *Még büszkén vallok, hogy magyar vagyok* kezdetű részből? Abból a kicsit nacionalistára hangszerelt történelmi képből, melyben múltunkat idézi? Nem Kosztolányi legsajátabb és legsúlyosabb vívódásainak megfogalmazása-e ez a két sor: „mert néma gyermek minden kismagyar, / s a Nagyvilág nem érti a szavát”? Nem ennek a nyomasztónak érzett problémának a súlya s a megoldás vágya készítette-e később az érett író, hogy a nyelvművelő mozgalom vezérégyénisége legyen, megérve, megértve a harmincas években a „nyelvében él a nemzet” időszerű paradigmáját? Nem a maga legsajátabb vallomása-e a *Lánc, lánc, eszterlánc* szívet szorító negyvennyolc sora, melyben mintha megsejtené a majdani tragikus véget, azért könyörög, hogy egy ideig boruljon még föléje a felhőtlen idilli égbolt? S *A szegény kisgyermek panasza*inak egyik legsajátabb leleménye az is, ahogy a vidéki élet zártságát, fojtogató voltát emeli ki (előrevetítve ezzel a *Pacsirta* környezetét, de azt az élményvilágot is, melyet majd a

Nyugat úgynevezett harmadik nemzedéke él át újra, s folytat Kosztolányi nyomán). S a költő legszemélyesebb Isten-képe bontakozik ki a *Féltizenkettő* című részből. Ifjúkorában még imákat jegyzett bele naplójába, később azonban rá is nagy hatással volt a szabadelvűség, s jól megérezte annak a barokkos vallásosságnak a korszerűtlenségét, melyet Szabadkán tapasztalt, de amely ekkor szinte az egész magyar katolicizmus magatartását jellemezte (ezt a közömbös kisvárosi és városi vallásos intelligenciát igyekezett a maga eszközeivel felrázni Prohászka Ottokár, majd a hírhedt Bangha Béla).¹⁴³

Németh G. Béla 1978-ban született tanulmánya új, társadalmi összefüggésekkel magyarázott fogalmat vezet be a ciklusról való gondolkodásba: a *románcosságot*.

Bármely regényét vagy elbeszélés-típusát értelmezzük is, mindig nélkülözhetetlen szólnunk előbb első igazán nagy verseskötetéről, *A szegény kisgyermek panaszaival*. Mindenek előtt annak legfőbb műfaji vonásáról, *románcosságról*, a 19. századi érzékeny közpolgár, a városiasodó vidéki kisember, az industrialitásba váltó patriarchális világ e kedvenc hangnemi karakterjegyéről. [...]

[...] a tragikum, a tragikusság egyre égetőbben érlelődött, egyre sürgetőbben követelte jogát a polgári, s általában a deizmus utáni, a Gondviselés-tan utáni s az ember természeti lényegét is mindinkább fölismerő, de azzal megbirkózni nem tudó s azt mint föloldhatatlant abszolutizáló osztály-társadalmakban. A kitérés egyik fő eszközlője előle, író és közönség részéről egyaránt, épp ez a románcosság volt. [...]

Ebben a szinte elejétől végig teljes telítettségű, románcos életképfüzérben egy tragikus atmoszférájú *verses-regény* minden auktoriális lírai eleme, minden szerkezeti anyagot

¹⁴³ RÓNAY László, *Kosztolányi Dezső*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1977, 51–52 (Nagy Magyar Írók).

szolgáltató (epizód) helyzete és figurája együtt van ahhoz, hogy a szűkös, szegény értelmiség „úri” világa vallomásos alanyisággal jelenüljön meg általa. Csak regényhőse nincs, csak cselekménye nincs, csak mozgása, csak mozgásiránya nincs az egésznek. Állóképszerűen, impresszionisztikusan megragadott melankóliája helyett ehhez e világ ellentmondásaiban fogant tragikumát kellett volna érzékelni, ábrázolni, fölfejteti, értelmezni. Az állapot helyett a történet, a mozdulatlan, az időtlen hangulat helyett a mozgó, a sorssá emelő, a választásra készítő időt. De hát éppen ez a készség hiányzott e rezignációba szorult, e rezignációval leszerelt világból. A rezignált, feleletet nem tudó s nem váró kérdéstől („sokszor csodálva kértem: *minek?*”) a felelő állításig kellett eljutni.¹⁴⁴

Tandori Dezső 1979-ben *Kosztolányi-kettőshangok* címmel ír tanulmányt, amelynek felütésében a publicista Kosztolányit méltatja azért a szabadságért, amelyet „a műfaji követelményeknek eleget nem tevő” művekben – sokkal inkább, mint a lírában – megvalósított. Ezek után tér rá az általa lényegtelenebbnek nevezett „kettőshangzatra”, amelynek illusztrálására a kezdőversből a *Mély éjeken* kezdetűig bele-belepillant a ciklusba. A szóhasználat, a költői eszközök gondos mérlegelésében nem nehéz felismernünk Tandori mesterét: a verselemző Kosztolányit.

A kettőshangzat, melyet lényegtelenebbnek jeleztem, a versek alapjelensége. Ott van már *A szegény kisgyermek panaszaiban*, ott van még a *Számadás* kései költeményeiben is. Nem tudhatni, ha Kosztolányi valóban kései verseket írhat, ott is megszabadult volna-e a kettősségtől, mely a kifejezés avuló anyagát és a helyenként versileg ma is „betű szerint” vállalható megfogalmazásban s avuló anyagban egyképp

¹⁴⁴ NÉMETH G. Béla, *A románcostól a tragikusig. A műfajváltás és szemléletalakulás Kosztolányinál*, Jelenkor, 1978/11, 1058–1060.

szóló nagy, fontos „dallamot”, szerény, egyszerű és természetes intenzitást foglalja – sajnos, kikezdzhető – egységbe. (Vizsgálódás szempontja lehetne, vajon melyik nagy huszadik századi költőnkél *nem* ugyanez a helyzet; József Attila művének zömét kivéve.)

A „Mint aki a sínek közé esett” nem szerényebb sikerű-igényű hangütés, mint a „Góg és Magóg fia vagyok én”; sőt, ez utóbbiban egészen nyilvánvaló, mi zavarja a fület. A Kosztolányi-alaphelyzet általában is hétköznapiabb, szerényebb, mint az Ady-féle, egyszerűbb és emberközelibb, mint a korai Babitsé. Nem kívánok költészetten kívüli-inneni fogalmakkal bíbelődni, csak amennyire a téma körülkerítéséhez szükséges. Miért siklik félre a Kosztolányi-kezdés is? Számomra a *Kisgyermek* második sorában mindjárt: „És általérzi tűnő életét.” Talán nem szerencsés az *általérzi* alak, mintha ma már üresebb lenne a *tűnő élet* kifejezés. Méret- vagy időkülönbség-e, hogy számos múlt századi költőnk – nem is olyan számos! –, például Arany, Petőfi, Berzsenyi, kicsit korábban Csokonai és...? – avítságai elevenebbek, mint ezek a már nem is oly tegnapi, inkább tegnapelőtti adys, babitos, kosztolányis, szóértéktelenedéseknek védtelen kitett megfogalmazások? Gondolom – de átélni nem tudom! –, időkülönbség. Mégis baj.

Ahogy a sínes vers után újra megszólal Kosztolányi, ahogy új verset kezd, az a jó; az a regényszerű, nem múlt értelemben képszerű vágás, ahogy, nem-is-oly-ki-tudja-miért, azt mondja: „És látom Öt, a Kisdedet, / aki fehérle ingbe lépdel.” Itt elfogadom, hogy *ingbe*; és jó a *lépdel*. Nem azért, mintha önmagában okvetlenül az volna; megmenti azonban a helyi értéke, a szerkezeti szerep, melyet betölt. Érezhető, hogy így lehet ez: mert ahogy távolodom a két vers közti vágás helyétől, gyengül a matéria. Csökken az intenzitás. És a harmadik versszak egyenesen kibírhatatlan. Mintha Rilket értené félre itt is a költő. És nem emelkedik – saját állagában – a következő néhány vers sem; hanem a metszésvonalaik újra s újra

megborzongatnak. (Mondhatnám szakszerűbben is; kevésbé stílszerűen, itt.) Az „Azon az éjjel” az első teljesebb sikerű vers a sorozatban. Kötőanyaga jó egyhangúság; minden második sorban (nyolcszor) az jön: „Azon az éjjel”; és utána egy hirtelen bevágott kép. „Az órák összevissza vertek”, „Kocsik robogtak a kapunk alatt”. Bár itt megállok. Mert nem merném idézni ezeket a sorokat: „Könnyben vergődtek a füledt szavak”, „Féltünk a borzadó homályba.” Tehát? A monoton ismétlődés három szava a jobb. A hirtelenség a jó. A szerkezet a vers megmentője. A következő nyolcszoros ismétlődés enyhe moduláció: „Azon a reggel.” És így ér véget a vers, több változat nincs. S mert a halálról szól (meghalt a költő nagyapja), telitalálat ez a véglegesség, ez a kis ideig engedett bőség, mely csalóka. Még a versanyagról: jó itt az, hogy „Sűrögték az öreg mosónék”. Nem tudom, rímkenyszer szülte-e a *mosónők* helyett; talán. Jó, ahogy a halottnak „kendővel kötötték fel gyöngye állát”. Ez a *gyöngye* rengeteget elmond; hogyan is látta Kosztolányi az embereket. (Nem gyöngének, nem azt mondja; gyengéden látta őket, s hogy egy halottról van szó, ez a gesztus már nem teljesebb ki – édeskésé.) A többi hat sorból jó még a „rozsdás pénzt tettek kék szemére”. Kitűnő. És ahogy a halott, végül, egy nem különösebb verssorban „olyan volt, mint egy néma angyal”, egészen óriási vágás, hogy a következő vers így kezdődik: „Már néha gondolok a szerelemre.” Ez a tizenhat sor is folyton elbotlik aztán önmagában. Romlandó az anyaga. Nélkülözi még – a szintén romlandó – *Akarsz-e játszani* teljesebbségét; nem lehet szó benne az egészében sikerületlen, részleteiben néhol felülmúlhatatlan *Őszi koncert* motívumairól; a betegség-téma is csak a pálya utolsó harmadában lesz feledhetetlen (ebben a vonatkozásban!); jó ebben a versben a pszichológiai valóság (melyet a gyermeki helyzet nem fokoz le, sőt!): „Egy lány, ki én vagyok. Hozzám hasonló.” Az se baj, hogy ezzel az enyhítéssel (hasonló) méltányoskodik, visszafogja magát.

A tartalmi bizonytalankodás maradandóbb, mint a vélt formai tökély.

Az *Iskola*-vers kicsinyített alakjai mind, jelzői többnyire elviselhetetlenek. Viszont ott áll „a kapunál... egy idegen és merev tulipán”. Sajnos, ezt az erős közlést félbeszakítja egy modoros álköltői kérdés: „az arcom nézi tán?” Rímkenyszer, indokolhatatlan. (Nem akar kiveszni a fajtája ma sem; pedig a fölös emberközpontúsítással – „leereszkedésünkkel” – mintha hülyéknek tekintenénk a dolgokat.) Aztán a vers vége, ahol nincsenek díszek, csak fejek, kezek, fülek, orrok – jó. „Mivégre ez a sok fej, kéz, fül, orr / sokszor csodálva kérdezem: minek?” Ez a gondolat nagyon messze, az ötvenes évek világirodalmának java prózájáig is előremutat. A *Tinta*-vers indítása így legalább jó alanyra oltódik. Itt még a *mostan* alakot is elfogadom. El a *kacsaringós, kedves madarat*. A zárókép a gyermekversbe nem illenék; ám épp az állítólagos környezet emeli meg, teszi általánossá. Előtte az „Oly boldog lennék, Istenem, de boldog” csak két „jó” szót tartalmaz: *lennék; de*; mégis Kosztolányi-alaphangot szólat meg.

Kosztolányinak, hogy versben önmagát adja, lehetőségeit mutassa, nem kell, nem is szabad szikár anyagot használnia. Az volna a másik téves véglet. Érdektelenebbek is bizonyos későbbi versei épp ezért. De a szecessziós mellékhatások elkerüléséhez, sajnos, ritkán adódott szerencséje a kezdeti korszakokban.

Az eddigiekből kiderül: nem azokból a szóalakokból, egyértelműen hibásnak minősíthető kifejezésekből, modorosságokból akarok gyűjteményt készíteni, amelyek („makrancos-idegen”, „garaboncásak”, „kis szösze hajjal” stb.) egy-egy versben is hemzsegnek olykor; keresem az elszalasztottnak ítélt, mégis meglévő, elismerésre váró lehetőségmegvalósítást; a tagadhatatlan, de termékeny, izgalmas, versélményt adó kettősségeket. A szó nem rossz értelmében *manierista* Kosztolányit. (Mivel ilyen vizsgálatokkal

– modorosság és modor, korigény és műfaji igény, élettelenység és romlandóság stb. közelítőbb szemléletével – önmagunk adásai vagyunk, nem merek egyetlen tanulmány mégoly közeli alapján sem ítéletre hajlani. Továbbra is példatárra törekszem; a példák száma összképet adhat a jelenségről.)

Tisztázzunk egyebet is: a Kosztolányi-kettőshang jellegzetes formája nem azt rejt, hogy az avuló kifejezésmód *mégis* milyen rokonszenves „tartalommal” párosul. Pontosabb meghatározás akkor már, ha a kétes eszközök mellett és ellenére jelentkező kétségtelen (e pillanatban és általam, mint átlag költő-olvasó által kétségtelennek érzett, s így tárgyalt) értékek hatnak ránk. És hatnak a versre, visszahatnak, néha megmentik egészet. A kritikus szeretet mégsem hagyhatja figyelmen kívül a verstestek kórosodásait; mintha hegsvetképződés híján dugnánk a földbe egy növényt, gyökereztetendő – a rothadás munkáját segítenénk amúgy. Szerény elemzésem csak afféle kivárásidőt kíván jelenteni, közbeiktatott „csendes lépést” két lényeges pont (a Kosztolányi-vers és az olvasói élmény) közt. Ezért merészelem a viszonylag sok ízlésbeli elemet, szubjektivitást hordozó feltételezéseimet mindvégig állítás látszatával közölni; nemcsak az egyszerűbség okán mellőzöm a „ha” és „feltéve, hogy” bőszségét; ha itt-ott tévednék is, ami valószínű, a késleltetés gesztusával a Kosztolányi-élmény tisztázását szeretném segíteni. Feltéve, hogy az enyémhez hasonló aggályokkal már mások jóval előbb is olvasták ezt a zavarba ejtő lírát.

Az *En félek* kezdetű vers legjobb – szinte egyetlen jó – képe nem költői kép. „Mint holt madár a tenger fenekén”; mert a hasonlattá egészítő rész, hogy tudniillik a kisgyerek *magába* így *sír, szegény*, elrontaná. Nem romlik el együtt az egész, ha bírjuk úgy olvasni, hogy a rosszabbik elem csak zavar, de nem taszít el, fölfigyelünk a maradandó elemre. Kosztolányi igazán tudatos költő, s mégis, itt – s még hányfelé! – mintha nem tudna a saját anyagáról. Így történik, hogy a *csöndes sírás* a könnyek hatalmasabb tengerében *elmerül*, ráadásul

vészesen és feketén (hullámszik a tenger, vagy merül el a sírás); s akkor jön a madár-kép. Valóságos kép, nem költői. S nem kollázsselekmént van a versben, hanem a mű keringésrendszerébe kapcsolva. Kosztolányi a madaras képet csúcspontnak szánja; a maga módján az is: az egyetlen szárazulat – s tartós lábbhely – az algásodó, vizenyősödő közegben.

Az *Ódon, ónémet cifra óra* verskezdet ma is jó; különös, hogy az alliteráció adja érdekességét; megint ugyanúgy, ahogy Kosztolányi akarta. A vers pedig innét egyre esik. Mármint ha azt gondoljuk, hogy Weöres Sándor például jobban megírta „ezeket” a dolgokat, hamar fel kell hagynunk az összehasonlító minősítéssel. Mert az ódon, ónémet cifra óra vers vége olyan erős, hogy – átszabva fazonját – ma is helytálló lehet vele bárki elsőrangú költő. A halálmotívum közhelyszerűsége adna ilyen értéket? Aligha; súlya ennek a véglehetőségnek onnét van, hogy bizonyos „apró arany-angyalok”, melyeknek szomszédságát s rokonságát a versben szinte végig ki nem álljuk, „elsápadnak”. Különben az egész versszak úgy, ahogy van, közhely- és szenvelgés-halom.

Az *Apámmal utazunk a vonaton* négy soron át kitűnő. Lassan romlik el. De addig még ilyesmi is van, egészen mai: „Ébredez, hallucinál az éj.” (Sajnos, már előtte is van egy rossz sor: „A szunnyadó csöndesség lomha, mély.” Erre rímelt a bármelyik évszázadban korszerű idézett sor.)

Az *Anyuska régi képe* úgy végződik, mint egy Ambrose Bierce-történet. A leggiccsesebbnek ható elem emeli hihetetlen magasba, adja a kifejezés valóban csak költészetben megvalósítható, bonyolult, tömör tökéletességét. (Mely elbírná azt is, hogy minden eleme színrossz!) Ez egyik legszebb példánk: a költő az édesanyja képét nézi, idegen neki ez a nő (s milyen idegen tőlünk ez a sor, ahol – a bársonyruhán – „titkos jövődök szenvedése rezg”; nagy gondolat, elkapkodva), de mintha jó értelemben vett, izgalmas sietséget is éreznénk; olyan messzire távolítja a vers az édesanyját, ahonnan *már van* visszatérítés, s akkor egyszerre megszorítások jönnek:

idegen, csak a szeme ismerős, és szemében magára ismer a vers írója, ez a szempár *rettegve réved a bús végtelenbe* (némi szórendcserével), s akkor csap le az utolsó sor: „A lelke már körötte szálldos.” Tudom, csalódottan és értetlenül nézhet rám most az olvasó: ez tetszik nekem? Ó, igen. A sornak két jó szava van: az *a* és a *már*, a *lelke* úgy fele-fele; a szövegkörnyezet elviselhetetlen. De a kép olyan egyszerűen végleges, olyan egyszerűen bonyolult dolgot fejez ki tökéletesen, hogy elsőpri a kifejezés mód gyarlóságát is. Mert miről van szó? Az édesanya képén az édesanya szemében Kosztolányi ott látja önmagát, a saját két szemét, s körülötte már azt a „lelket” is, aki ő lesz halála után. Mindegy, hogy ez a kép szenvelgésnek tűnhet esetleg; legyünk méltánytalanok vele akár, tagadhatatlan, hogy ilyen kis helyen ilyen bonyolult viszonylatokat (anya, fiú, élet, halál, egyik ember, másik ember, azonosulás, reménytelen távolság stb.) összehozni – hatalmas művészet. És ennek a művészetnek az eszközei itt mind kibíráhatatlanok, romlékonyak; s ezek a körülmények mégsem számítanak, a kifejezés ennek ellenére megvalósul. S még milyen eszközöket használ Kosztolányi? Két romolhatatlan, nem szóbeli eszközt: sorközt a *révedő*-sor és a *szálldosó*-sor közt; s a *szálldosó*-sor két szótaggal (egy verslábbal) rövidebb annál, amelyikre rímelt. Fantasztikus dramaturgia.

Maga a színpadi játék azután – ahogy ma nézzük – olykor az író szándéka ellenére alakul, s igen különösen „fejre áll”. Mindjárt a következő versben, ahol a költő anyja zongorázik, játszik egy *szürke dal*-t (*árva dal*-t!), mely végigkísérte életén. („Egy szürke dalban egy szent, szürke élet.”) S amikor a gyenge anyagot a vers vége megemeli: „Kopog-kopog a rossz, vidéki valcer, / És fáj és mély, mint egy Chopin-keringő”, baj történik. Azt érezzük, tulajdonképpen ma a Chopin-keringők nem fájnak, nem mélyek, mint Kosztolányi korában, és maga a vers is ilyen Chopin-keringő, keringő-mint-vidéki-valcer. Nem merném ezt elmondani, ha – épp most! „ellenjátékot” keresve Kosztolányinak – föl nem fedezném a vers néhány

sorát: „Hogy össze nem rogy a szobánk alatta, / hogy össze nem rogy menten, aki hallja.” Igen, a költészet csodája mégis megtörténik, ön maga ellenére, számos áttételen-visszaütésen át. Dante jut az eszembe, ahogy „mint akinek elhal egész valója” (célszerűen idézem), végigzuhan a földön (a szörnyűségek láttán s hallatán). A költészet, persze, nem olyan egyszerű mennyiség, hogy a behelyettesítéseket itt mind elvégezhetnénk; utaltam csak néhány lehetséges műveletre – mert kikerülhetetlenek, s Kosztolányi jár jól, ha nem egy-egy versvégését védenénk.

Még a zongoramotívumhoz tartozik a ciklus kevésbé közismert darabja, amelyben egy szonáta szól. Tarthatatlan kezdés: „Miért zokogsz fel oly fájón, busan” (így, a rím kedvéért u-val!) „csöndes szonáta, álmodó szonáta?” (Érdekes, hogy a monoton elemek mindig a vers javára válnak itt.) Elégge gyenge dolog a harmadik sor is, de teret hoz: „A kert mögül mostan felém suhan / az évek árnya, tűnt idők halála.” (Egészen közhelyszerű negyedik sor; utalásként csupán: Jékely korai korszakát kell olvasnunk, ha jól és töményen akarjuk ezt, körülbelül ezt. Kosztolányit korántsem kívánom hátterbe szorítani a megjegyzésemmel, igazán nem, mert jön a második szakasz pontos, tárgyyszerű kijelentése; még korai Pilinszky-versben is funkciója lenne hasonló hangnak, van is.) „Egyszerre látok.” Ennyi csupán, amit Kosztolányi egy versszak elején, a kesze-kusza kezdetekre rácsap. S elmondja, kit lát. „Látom az anyám.” Stb. A vers további része újra visszagyengül. S ha már napjaink költőit emlegetjük, hadd idézzem a következő vers, *A játék* hangütését. Kivételesen formaképéhez hűen idézem:

A játék.
Az különös.
Gömbölyű és...

A játék – nem cím. Hatalmas hangsúly csak ez a tagolás. Hangsúly, a meghatározáson. Mintha így mondanám:

Hangsúly.
A meghatározáson.

Ez Nemes Nagy Ágnes egyik hangja. És persze Rilke az ő.

A *Térkép*-vers befejezése hibátlan remeklés. Esetünk inkább az alábbi rész: „Hipp-hopp valóra válnak a mesék.” (Banális.) „Megszínesül a lázamtól a karton” (nem sokat ígér, éles rímet várunk), „zászlók feszülnek ki a sárga parton”. Ez jó. A *sárga part* a játék igazi színeit hozza; stilizált partot. A zászlók is nagyon játékosak. Érdekes, hogy az alábbi két híres sor egyik fele, úgy érzem, gyönyörű: „sápadva mondom, hol kékebb a festék: / itt viharoktól vemhesek az esték.” *A sápadva mondom* remek játék (az alaphelyzet, egyébként, végig: a kisgyerek a térképpel játszik, utazik rajta); van azonban valami határ, ameddig elhisszük a szereplőnek a szöveg alakot: a *viharoktól vemhesek* alliterációja teljesen hihetetlen. A felnőtt Kosztolányi beleront a játékba. Ezt menti meg a két záró sor, ahogy tollával a festett vízből hínárt emel ki.

Ám lépünk tovább. A *Kisgyermek* példatára bőséggel gya-pítható; nézzük az *Őszi koncert*-et.¹⁴⁵

A Dacia Könyvkiadó Kolozsvárt 1979-ben jelenteti meg Kosztolányi válogatott verseit és műfordításait, *Esti Kornél éneke* címmel. Az előszóban Láng Gusztáv az emlékezés gesztusát hangsúlyozza a ciklus kapcsán.

Aki a világot nem látja tisztán, önmagát sem látja; az Én, a saját egyéniség is megfejtésre váró (gyakran megfejtethetlen) titokká homályosul a szimbolista költő szemében. A „milyen

¹⁴⁵ TANDORI Dezső, *Kosztolányi-kettőshangok*, in T. D., *A zsalu sarokvasa. Irodalmi tanulmányok*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1979, 8–16.

vagyok?” kérdésére nem lévén megnyugtató válasz, a költő lejjebb lép a megismerés lépcsőfokain, s a „miből lettem?”-re keresi a választ. A ciklus minden verse emlékidézés; jellegzetes indításuk valamilyen emlékeztető fordulat. Néha a megszokott nyelvtani utalás a múltra: „A délutánoktól mindig futottam.” De éppily gyakori verskezddés valamely tárgynak, személynek a megnevezése, amely a hozzá kapcsolódó hajdani benyomások, hangulatok zsilipjét nyitja fel: „A sakk.” „A játék.” „A kis kutya.” „Öreganyó.” „A rokonok.” Máskor időhatározó mutat az élmény múltbeliségére: „Egyszer pedig magamba mentem.” „Egy téli délben.” „Halottak napján.” Néha elég egy határozószó: „Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok.” „Már néha gondolok a szerelemre.” A helyre mutató névmás is idő-célzássá válik: „Ott az a vén, vidéki gyógytár.” „Mi van még itt?” E jellegzetes, a belső, a szubjektív vershelyzetet rögzítő kezdősorok társaságában az önmagukban jelen idejű versindítások is a múlt hangulatával telítődnek; az „apámmal utazunk a vonaton”, a „künn a sárgára pörkölt nyári kertben” jelen ideje valójában az élmény intenzitására vall; az emlék oly eleven, hangulata oly magával sodró, hogy az emlékező tudat valóságként, jelenlétként éli újra át. Nemcsak emlékidézés a ciklus, hanem visszatérés is az emlékekhez, kísérellet kilépni a jelenből.

Mert az idő minden verstéma mögött lappangó igazi ihletője a ciklusnak. [...] Az idő mindent elmosó folyásának kitett lélek menekül az emlékhöz, múlthoz, amely lezárt, befejezett; a múlt mint értelmezhető mozdulatlanság áll szemben a megfoghatatlanul tovahullámzó jelennel és jövővel.

A verssé váló szerep ezért kettős. Kosztolányi hajdani gyermek-énjét lényegíti egy szimbolista magatartás hordozójává; a gyerek találkozásai az étellel, a valósággal első találkozások, látását ezért nem fertőzi a megszokás és a felnőtt gondolkodás megannyi konvenciója. Ezért sejt mindenben valami titokzatost, sosem-voltat; a formák, színek, ízek, illatok az érzékelés szüntelen kábulatában tartják. Az

érzélhető világ ebben a kábulatban álommal, káprázattal, látomással is válik, s a valószerűtlen körvonalak mögül titkos sejtelmek derengenek: a szerelem, a halál, a megnevezhetetlen bánat és szorongás sejtelmek. A tárgyaiban otthonos, majdhogynem idilli környezet így válik a fenyegetettség, a létbizonytalanság jelrendszerévé is. Az időtlenné vált gyermek-én (a versben vállalt szerep) keret, melybe beömlik a jelen élményanyagából lepárolt közérzet; a szerep a forma, amelyben a mindig mozgó, mindig jelen idejű és az idővel együtt változó személyiség állandóságot nyer egy pillanatra, s így kifejezhető lesz.

E forma, e szerep egyben módot ad az impresszionista érzékelésmód teljes kiélésére. A versek nagyobb része leírás, de az egyes részletek nem összképet nyújtanak egy tájról, szobáról, kertről, hanem tárgyak, tulajdonságok, mellérendelő felsorolásába a helyszín hangulatát sűrítik. (A tárgyas elemek szerepe ilyenformán nem korlátozódik az impresszionista szemléletességre, hanem ezek az elemek hangulat-szimbólumok is.) Jellemző erre a képalkotásra a statikusság, a mozdulatlanság is; pillanatot rögzítenek csupán a képek, az örök folyamat atomnyi részét – ám ezt a részt az emlékezés mozdulatlanná bővíti, mintegy a múlt örökkévalóságát példázva.

Az érzékek ajzottságát jelzik a szinesztéziás képek is, mindig a versszöveg ama pontján, ahol a látvány éppen átbillen a látomásba. „Bíbor kürthangok” szólnak itt, a tömjén „muzsikál és orgonál”, az emlékek „illatoznak”, a láz „rózsaszínű”. Az érzéki benyomások torlódásával együtt áradó hangulatot közvetíti a versek fel- és túlfokozott zeneisége is. Rímei az elkerülhetetlenül szükségesnél rendszerint több szótagra terjednek; a sorok bővelkednek alliterációkban. E zenei elem csakugyan „öncélú” – abban az értelemben, hogy a jelentéstől szinte független szerepe van; a vágy, a nosztalgia, az elragadtatás szavakkal megfoghatatlan lelkiállapotát próbálja „eldalolni”. Nem a verszene van alárendelve a fogalmi

jelentésnek, hanem fordítva: a szó válik elsősorban hangzó, zenei tényezővé.¹⁴⁶

Csupán két esztendőt kell várni a következő romániai Kosztolányi-verseskötetre. Cs. Gyimesi Éva 1981-ben a Kriterion Könyvkiadónál megjelent válogatáskötethez írt előszavában halad kötetről kötetre a Kosztolányi-életműben. A *Kisgyermek*-ciklusról Németh László nyomdokain haladva töpreng: nála is a gyermek és a felnőtt művész együttélésének gondolata dominál.

A költői világszemlélet és stílus egysége itt a legszerveesebb, mert az utóbbira jellemző impresszionista jegyek önként adódnak a gyermeki látásmódból, amelyben a friss, színes, plasztikus tárgyszerűség még nem jár együtt a reális összefüggések tudatával, s a megszokottól eltérő képzettársítások finom lelki rezdülésekre villantanak rá, vagy borzongató rejtélyességgel fátyolozzák a felnőtt számára oly megkopott valóság elemeit. A hétköznapi dolgokat fantázia, álom és láz kábulatában oldja meseszerűvé ez a szemlélet, s pillanatnyi hangulatának értékrendező szeszélye szerint láttatja szépnek, idegennek, káprázatosnak vagy félelmetesnek. [...]

De ez az átlényegítés nem változtatja a tárgyakat a mondanivaló, a hangulat pusztá ürügyévé vagy világnélküli absztrakcióvá: megőrzi hamvas egyediségüket. [...]

Nos, izmusoktól függetlenül, a ciklus minden darabja a gyermeki létnek egy-egy sűrített pillanata, de csak a látásmód a gyermeké, a sűrítés a művészre vall, s mindvégig érezni lehet a megkettőzött lírai alany jelenlétét. Nemcsak az invokáció és az epilógus nyílt megszólító gesztus, hanem az egyes darabok zárt, poentírozó szerkezete is e „fölttes én”, az emlékező költő beavatkozásáról tanúskodik. [...]

¹⁴⁶ LÁNG Gusztáv, *Esti Kornél éneke*, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Esti Kornél éneke. Versek és műfordítások*, vál., [bev.], függ. LÁNG Gusztáv, Kolozsvár-Napoca, Dacia Könyvkiadó, 1979, 11–14.

A megjelenítés kiérleltsége, mívéssége legalább annyira jellemző a ciklusra, mint a szemlélet sokszor méltatott frissessége és naiv bája s e kettő egymásba játszása teszi végül is oly különös ízű, egyedülálló költői vállalkozássá.¹⁴⁷

A százesztendő Kosztolányitól a kilencvenesztendő kisgyermekig (1985–2000)

Gyermekzsúr a Kosztolányi-centenáriumon
(1985–1986)

Ha a huszonöt éves Kosztolányi *A szegény kisgyermek panaszai*val érkezett be, úgy a százéves, sok politikai vihart átvészelt Kosztolányi teljes életművével érkezik be másodszor is, és hódítja vissza sokáig elfojtott népszerűségét. Több folyóirat jelentkezik Kosztolányi-számmal, újabb monográfiák látnak napvilágot, konferenciák anyagából szerkesztett kötetek teremtenek szinte áttekinthetetlen bőséget. Az életmű keretében pedig a hajdani legkedvesebb versciklus is új fényt kap.

A Kosztolányi szülővárosában megjelenő *Üzenet* című folyóirat centenáriumi számában Csordás Mihály foglalkozik a ciklussal. A Kosztolányi-levélrészleteket, illetve a pályatársak fontosabb recenzióit is idéző írás előbb a ciklus dekadens hangulatán töpreng, hogy azután a haláltudat hangsúlyozásával zárja gondolatmenetét.

Ami jómagunkat is a kifogást keresők mellé állít pillanatokra: a versbe fogott panaszoknak a panaszossága. Mert Kosztolányinál akkor is a szenvedés nyomasztó hangulatával találkozunk, ha örömteli dolgokról beszél. Melankóliája akkor ragadhatna át az olvasóra is, ha mindig látná a költő szomorúságának az okait. Ám amikor nem látja, vagy a helyükben egészen más töltésű érzéseket vesz észre, megszokallja

¹⁴⁷ Cs. GYÍMESI Éva, *Előszó*, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Válogatott versek*, vál. CSET-RINÉ LINGVAY Klára, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1981, 9–11.

a panaszokat, és hajlamos valóban arra gyanakodni, hogy valami divat hálójába keveredett a poéta. Ahányszor leányt vagy asszonyt idéz meg, azokat mindig bánatosnak, merengőnek, haloványnak hiszi és hiteti velünk. Lehetek persze azok, de inkább a költő lehetett telve keserűséggel, bizonyára nem is csak a szabadkai emlékek, hanem újabb csalódásai miatt. Ezek az újabb csalódások pedig bárhol érhatték volna, a világ bármely táján. [...]

A lét kérdését felvető hang felismerhető minden versben, még ha a versek témájukban nem kötődnek is egymáshoz, sőt azt mondhatjuk: szertelenül csapong a költő, eltávolodva messzire egy-egy felvetett gondolatától és váratlanul visszaérkezve hozzá. Amikor azt hinnénk, kedves gyermekkori pillanatokra emlékezik csupán, azon vesszük észre magunkat, hogy már újra a halál félelmetesen sötét alagútjaiban járunk a hangját követve. [...]

Igen, a halál! Költészetének leggyakoribb motívuma. Igazán átélni az élet örömeit is csak úgy tudja, hogy tekintetét állandóan a nagy fenyegetésen, az elmúláson tartja. A választott kifejezési forma, a szerepjátszás lehetővé teszi számára, hogy gyerekes őszinteséggel és egyszerűséggel kimondja: *Én félek...* [...]

Költő volt, azért látott másoknál élesebb szemmel a létezés legmélyebb kútjainak titkos vizébe; vagy inkább mert látott, lehetett költő. Amit benne látott, megénekelte. Hogy sem mástól nem tanulta tudását az életről, sem mást – érzése szerint – nem taníthatott meg rá, azt is nyíltan kimondja ugyanebben a versében:

Sírok, sírok, mindig csak egyedül,
és senki meg nem értett még soha.¹⁴⁸

¹⁴⁸ CSORDÁS Mihály, *A létezés és nem létezés versei. Az első nagy töprengés ciklusa: A szegény kisgyermek panaszai*, Üzenet (Subotica), 1985/2–3, 196, 197, 198.

Poszler György a *Jelenkor* májusi számában *A homo ludens hősiessége* címmel öt jellegzetes vonásban összegzi Kosztolányi írói habitusát. *A szegény kisgyermek panaszai* a lázadás gesztusát illusztrálják.

És lázadt az életet árnyékoló rém, a halál ellen. Meredten figyelte a hőmérő felszökő higanyszálában; dermedten hallgatta a halálvonat kerekeinek dübörgésében. Tudja, hogy rátekinthet az éjben és várja a sínek között. Kondul a halottak napja harangjában, mormol a halotti beszéd zsolozsmájában. Fél, mert él. A haláltól, de az életért is fél. Ezért bukkan itt fel valami új. A szegény kisgyermek fogalmaz a legvilágosabban: „Mi gyermekek, mi küszködünk vele / s játékpuskánkat fogjuk ellene.” A lázadásból itt játék lesz. Homo rebellis, lázadó ember és homo ludens, játszó ember. A lázadásból játékot csinál, de főképpen a játékból lázadást.¹⁴⁹

Sőtér István az *Új Írás* Kosztolányi-számában napvilágot látott *A rejtőzködő Kosztolányi* című esszéjében viszont a *Kisgyermek* erős atmoszféráját az elbújás szándékával indokolja. Írása azután, a szecessziótól kezdve és egyedi módon Wagneren végezve, ennek az atmoszférának összetevőit vizsgálja. Sőtérnek húsz évvel ezelőtti, már idézett megállapítása („nem a versek szimbolikusak, hanem maga a gyermekkor”) ekképpen új összefüggésben kerülhet ismét elő.

Tulajdonképp rejtőzködés már a *Szegény kisgyermek panaszai* is, mintha a felnőtt a gyermekszobában akarna megbújni a kíváncsi külvilág elől. Különös, intenzív hangulata van ennek a ciklusnak, és olyan sűrű éghajlata, hogy a következő kötetekben mintha egy melegházból kilépve, túlságosan is köznapi utcán találnók magunkat. Meglepő, mennyire kész ez a kezdő költő, s a *Szegény kisgyermek panaszai*ban,

¹⁴⁹ POSZLER György, *A homo ludens hősiessége. Öt vonás Kosztolányi arcképéhez*, *Jelenkor*, 1985/5, 466.

de a későbbi kötetekben is mennyi mindent előlegez későbbi, nagy verseiből.

A magyar szecesszióknak talán legjelentősebb terméke ez a ciklus. A költő tudásnak azonban szecesszió nélküli próbája volt a *Négy fal között* legszebb darabja, egy városi dalköltész kerekded remekműve, az *Üllői úti fák*. Ennyire zárt és egynemű költőiséget elérnie Kosztolányinak később is csak ritkán sikerült. A *Szegény kisgyermek panasza*inak versei stilizált, szecessziós mivoltukban is, a világról sok-sok lényegeset mondanak. Holott nem ismerte Mahler Gusztáv zenéjét, a *Gyermekgyászadalok* mélabúja gyakran hallatszik át a *Szegény kisgyermek* darabjain, a fafúvósok bánatos és édeskés hangulatával. A hasonlóságot még megerősíti a ciklus záró darabja, a *Menj, kisgyerek*. [...] A *Négy fal között* naivnak akart, némileg mesterkélt szimbolizmusa – gondoljunk a *Szekerek a holdfényben*-re vagy *A holtak vonatjára* – a *Kisgyermek* ciklusában spontán és természetszerű szimbolizmussá válik, mivel nem a vers képei szimbolikusak, hanem maga az egész gyermekkor. Szimbólumnál is inkább: álmvilág ez, az olyan versek zeneiségével, mint az *Azon az éjjel*, vagy a *Mostan színes tintákról álmodom*, az *Este, este*, melyben „alszanak a fáradt, barna ajtók”. Egy zenélődoboz szólal meg itt, olyan játékos rímekkel, mint „karamell” – „anya-mell”, s ezek a fajta rímek végigvonulnak Kosztolányi egész költészetén, megrendült és elégikus versein is, s talán nem is játékosnak, hanem az ő szavával „ideges rímeknek” kellene őket neveznünk. A meghittség, melynek legszebb kifejezését a 20-as évek családi lírájában találjuk meg, már itt is megjelenik. A *húgomat a bánat eljegyezte*, *Az első ősz*, vagy az *Egyszer pedig magamba mentem* bizonyos soraiban. Az utóbbinak „mennyei karácsonyában” már áthallatszik valami a majdani *Aranysárkányból*. Az ilyen áthallások ritkák a költészetben, és a Walkür tűzvarázsát juttathatják eszünkbe, melyben már felhangzik a megszületendő Szigfrid kürtmotívuma, *Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska* is tömören

előlegzi az *Aranysárkány* atmoszféráját. Mindez annak bizonyossága, hogy a *Szegény kisgyermek panasza*i gazdag és a maga jelenén túlmutató alkotás.

A rákövetkező kötetek, az *Őszi koncert*, a *Kártya*, a *Mágia*, a *Mák*, a *Kenyér és bor*, de még a *Bús férfi panasza*i is alig érnek az első ciklus nyomába. Sőt, ilyen intenzív hangulatot később már sohasem tud teremteni Kosztolányi. A *Szegény kisgyermek panasza*i csupa bensőség volt, de új bensőségnek kell megszületnie ahhoz, hogy Kosztolányi új ihletre találjon. Ez a bensőség a család, a Logodi utca világa, és a budai kert; lugassal, fákkal.¹⁵⁰

Kiss Endrének ugyancsak az *Új Írásban* megjelent *Az eltűnt idő, a semmi és az „amor fati”* című eszmefuttatásában kultúrtörténeti összefüggésekbe illeszti a két panasz-ciklust, hogy gondolatmenete végén a költő esztétikum iránti igényességében ragadhasa meg morális jelentőségét, s ezzel az untig idézett ellentétet *homo moralis* és *homo aestheticus* között kölcsönhatássá formálja át.

Szeszélyes ívet ír le múlt, jelen és jövő a költő Kosztolányi Dezső pályáján. Alig találja meg modern nyelvét és mondanivalóját, nyomban visszapillant, s a szegény kisgyermek panasza i lírai enciklopédiájában búcsúztatja el nemcsak egykori önmagát, de azt a Magyarországot is, melyet öntudatlan éveiben megismert. Leegyszerűsítve a leegyszerűsítendőket: 1918–19 után ismét múltbaforduló, lírai enciklopédia keletkezik (*A bús férfi panasza*i), amiben ismét búcsúzik: immár nem olyan kort vagy országot énekel, amelyet az élet öntörvényű áramlatai sodortak el mellőle, de olyan múltat, amely hirtelen végképp elérhetetlen messzeségbe kerül. [...]

E két lírai enciklopédia, *A szegény kisgyermek panasza*i és *A bús férfi panasza*i ugyan legbensőbb szükségletből születtek, de a bennük felidézett világok jó részét nem is örökölték

¹⁵⁰ SÖTÉR István, *A rejtőzködő Kosztolányi*, Új Írás, 1985/11, 4–5.

meg más. De ha e két enciklopédia magasrendűen „lírai” is, az esztétikai-artistikus és a hétköznapi, nagyon is emberi tartalmak együttesen jelennek meg. Ez a szimbiózis is minden, csak éppen nem természetes. Az európai századvég intellektuális rituáléiban az artistikum maga volt a lázadás a hétköznapiság ellen, s a két szféra érték- és rangkülönbsége sem volt kétséges: az új művészetek egyik alapvető funkciója éppen olyan egzisztenciális alternatívák érzékeltetése volt, melyek maguk mögött hagyták a hétköznapiságot. Artistikumnak és hétköznapiságnak Kosztolányinál olyan közvetlenség lesz végül az eredménye, amely a szociálisan konkretizált polgári létben is fel tudja mutatni az embert szinte archetipikus tisztaságban. [...]

A lírai közvetlenség nem mindig áll egyforma becsben későbbi korok műítészeinek szemében. Az a mesterségbeli tudás, ami az ilyen „közvetlenség”-hez kell, korántsem hasonlít mindenben az ezoterikus költészet mesterségbeli fogásaihoz, a mélység, mint Hofmannsthal egészen Kosztolányi szellemében mondotta, épp a „felszínen van elrejtve”, ami sokszor a tengerfenék mélyeinél is jobban elrejt valamit.

Akár érzékelhető azonban e mesterségbeli tudás, akár nem, annyi bizonyos, hogy a *Mostan színes tintákról álmodom*, az *Ódon, ónémet cifra óra*; *A rút varangyot véresen megöltük*, *A rosszleányok – mondják – arra laknak* vagy *A húgomat a bánat eljegyezte* nélkül nemcsak aligha ismernénk már a felidézett emberi-történelmi tartalmakat, de lelkileg is szegényebbek lennénk. Egy kultúra olyan művek sorából áll, amelyek létét magától értetődőnek tartják, jöllehet a fontos művek sohasem magától értetődők. Tegyük hozzá *A szegény kisgyermek panasza*it imént felidézett darabjaihoz az *Üllői-úti fákat*, az *Akarsz-e játszani*t, a *Boldog, szomorú dalt*, *Az apát* vagy a *Halotti beszédet*, s máris egész pontossággal lemérhetjük, mi az, amit lelki háztartásunkban Kosztolányi, azaz egy olyan „közvetlen” költészet jelent, amelynek könyved dallamai mögött végletes szakmai szigor és morál áll.

A mű tökéletességének morálja mélyen gyökerezik Kosztolányi eredeti költői személyiségében is. A közép-európai impresszionista gondolkodás esztéticista változatának egyik legteljesebb életművét alkotta meg 1914 előtt.¹⁵¹

Margócsy István 1985-ös, többször megjelentetett tanulmánya, *A szegény kisgyermek panasza*it jelentős pillanata a *Kisgyermek-recepciónak*. A szerző a versek egymásutániségának, a keretnek elemző megközelítésével és a ciklus mint teljesség hangsúlyozásával eddig kevésbé próbált területekre lép, miközben gyermekértelmezése, az *imágó* fogalmának bevezetésével, túllép a pszichologizáló látásmódon. Meglepő apróság ugyanakkor a szerző pontatlansága a versek megszámlálásakor.

A szakirodalom, mely úgyis mint irodalomtörténet, úgyis mint kritika vagy esszé meglehetősen sokat foglalkozott *A szegény kisgyermek panasza*ival, s igen sok mély megfigyelést és megfontolandó tanulságot is tartalmaz, a kötet *egészének* magyarázatával alapjában még adósunk maradt. A magyar irodalomtörténet hagyományos vezérszólamának, az életrajzi-pszichologizáló megközelítésnek hatása alatt a kötet elemzését javarészt Kosztolányi lelkialkatának vizsgálata helyettesítette, a tisztán irodalmi szempontok érvényesítését pedig megnehezítette a szerep líraelméleti kategóriájának bevezetése, és többnyire értékelő (azaz leértékelő) alkalmazása. [...]

[...]

Holott a kötet maga a magyar irodalom egyik legtudatosabban és leglátványosabban megkomponált ciklusa – egészében is szervesen felépített műalkotás. [...] Meglepő, hogy Kosztolányi, miközben majdnem kétszeresére duzzasztotta anyagát (az első kiadás 32 [34] verse után véglegesen 63 [64] vers kapott így helyet), egyáltalán nem változtatta meg a

¹⁵¹ Kiss Endre, *Az eltűnt idő, a semmi és az „amor fati”*, Új Írás, 1985/11, 134–135.

versek sorrendjét; az újabb darabok az eredeti kompozíció alapversei közé illeszkednek be, de nem mozdítják el azokat. A versek biztosan kijelölt határok közé vannak beépítve, s e határok zárt keretet alkotnak. A ciklus kerete teljesen szimmetrikus: két vers indítja, két vers zárja a versfüzért. A keretversek mind a gyermektéma *irodalmi* intonálását, értelmezését adják, nyíltan vállalva a *nem* gyermeki hangütést (s távol tartanak mindenféle pszichologizálást is!). Az első vers, a *Mint aki a sínek közé esett...* általános témamegjelölése egy szót sem szól a gyermekről, s – lélektani szempontból nézve – tipikusan felnőtt, létösszegző gesztust elevenít meg, a második vers pedig (*És látom Őt, a Kisdedet...*) szinte a cím által jelzett proposíció konkretizációjaként, a kötet egészének beszédsszólamától páratlanul elütő módon – egyes szám harmadik személyben beszél a gyermekről, *Őróla*, s ráadásul a vers szövegében is eltávolítja a kisdedet (aki „elment”) a vers lírai alanyától. Ez a keretes intonáció elidegeníti a költőtől mint pszichológiai személyiségtől a ciklus következő verseinek lírai alanyát, s lényegében a líra tárgyává teszi őt – vagyis a gyermeket. A keret lezárása pedig ugyanennek a gesztusnak imponálóan tudatos visszatérését hozza: az utolsó előtti vers kezdete (*„Másként halálos csend és néma untság...”*) már első szavával is a füzér gyermeki attitűdjének visszavételét jelenti (hiszen: ki mondja, s mihez képest azt, hogy „másként”?), az utolsó vers pedig (*„Menj, kisgyerek. Most vége ennek is.”*) nemcsak szavainak jelentésével zárja le a ciklust, hanem a beszédhelyzet hirtelen megváltoztatásával is: a költő ismét egyedi és egyszeri megoldással megszólítja a gyermeket (egyes szám második személyben), s ezzel az ismételt elidegenítéssel nemcsak kilép a ciklus megszokott szituációjából, hanem véglegesen lezártnak is nyilvánítja azt.

Ami most már magát a gyermeket illeti: Kosztolányi egyáltalán nem pszichologizál, alapviszonya nem a lelki beleérzés – s végső soron nem is a gyermekkor sajátos pszichológiai problémáival foglalkozik. [...] Maga a gyermek nem

is rajzolódik ki elénk: nem is tudjuk, pl. hány éves – egyszer kisdedként találkozunk vele, fehér ingecskében, máskor viszont, anélkül, hogy nőtt volna, már a szerelemre gondol, s magyarságélménye van. Alakjának meghatározatlansága alapvetően fontos: ebben lepleződik le igazából, hogy nem egy gyermeki tudat rekonstrukciójáról, hanem egy felnőtt tudatnak sajátos stilizációjáról van szó. [...] Hogy líraelméleti kategóriákkal szóljunk: Kosztolányi nem szerepet alakít, de nem is – úgymond – őszintén emlékezik, hanem a kortárs Babits-hoz hasonlóan tárgyias lírát művel, s műveletét csak az teszi sajátossá, hogy tárgyiasító törekvését nemcsak egyes versekben, hanem a kompozíciós műegészben is érvényesíti. A tárgy (azaz a gyermek) végső soron a gyermekversek lírai hősének állandó önleplezésében mutatja fel önmagát: a szerzői szólam lépten-nyomon felnőtt viszonyrendszerrel rajzol gyermeki témája köré. [...]

A reflektált állapotrajznak két legfontosabb jellemzője a statikusság és a zártság. A kötet egyes verseit, de a kompozíció egészét tekintve is szembeszökő a lineáris szerkesztés kerülése: a verseknek sem „témájában”, sem szerkezetében nincs fejlődés. [...]

A versek zártsága tökéletesen meg van feleltetve mind a líra objektivációs igényeinek, mind az állapotrajz statikusságának. A keret felbonthatatlanul indítja és zárja a gyermekkor fikcióját, s a kereten belül az egyes versek is mind egyedi lezártágukkal tűnnek fel: egymáshoz nem kapcsolódnak, csak az egészhez (ez tehette egyébként lehetővé a ciklus folyamatos bővítését is). Az egyes versek zártságát a szerkesztés feszessége biztosítja: ennek elemei közül kiemelhető lenne az ismétlés-szerkezetek látványos parádéja (pl. *Azon az éjjel...*), a zárt rímszerkezetek precíz játékossága (pl. *A játék; Múlt este én is...*), de legfontosabb alighanem az, ahogy az egyes versek lezárása bekövetkezik. Igen gyakori ugyanis a kiemelt sorral való lezáras, ami esetleg csattanóra emlékeztethet; ám ez valójában éppen nem egy tanulságos

vagy ironikusan ellenpontosított gondolatmenet lineárisan végigvitt következtetése, hanem általában formailag is hangsúlyozott ismétlésre épített összegzés (pl. *Mostan színes tincsként álmodom; A hugomat a bánat eljegyezte; Múlt este én is jártam ottan...* stb.). Mindezekon kívül megemlíthető még a motívumok állandó visszatérésének rendje is, ami ismét zárt körön belül mozog.

[...]

A kompozíció zártságát – említettük – nem érintette a kötet anyagának nagyméretű bővülése. Ám bizonyos belső módosulást rögzítenünk kell: a később betoldott versek sokszor jóval expresszívőbbek, mint az első kiadásbeliek (ez mind az ábrázolt jelenségekre, mind a kifejezés modalitására érvényes; gondoljunk az olyan példákra, mint *A rút varangyot...* vagy *A napraforgó...*). [...]

[...] a kötet legnagyobb vállalkozása a teljesség érzékeltesítésének igénye volt. Kosztolányi a gyermekkort nem mint pszichológiai érdekességet kezeli, hanem azért nyúl hozzá, mert szimbolizmusának teljességre törő világképét benne pillantja meg. A gyermekkor Kosztolányi számára világalapot, nem pedig egyénfejlődési stádium: nem alkata, hanem világnézete számára van rá szüksége. Ezért lehet a gyermek objektíváló lírájának tárgya, ezért a gyermeknek nem szerepét, hanem *imagoját* alkotja meg. A gyermek Kosztolányi számára nem kiindulópont, amelyből felnőtt lesz, hanem végeredmény: a világalapot egyik lehetséges megélési formája és nézőpontja. Ezért *ciklus* a kötet, nem pedig sok vers halmaz; ezért is folytathatatlan: *A bús férfi panasza* éppen ezért nem is kapcsolható majd hozzá.¹⁵²

Bori Imre Kosztolányi-monográfiájának *Az eltűnt idő fanatikusa* című fejezetében tárgyalja a ciklussal összefüggő kérdéseket (a cím

¹⁵² MARGÓCSY István, *A szegény kisgyermek panasza*, in *A rejtőzködő Kosztolányi. Esszék, tanulmányok*, szerk. Mész Lászlóné, Budapest, Tankönyvkiadó, 1987, 49–53.

Kosztolányi egyik Babitsnak írt levele részletére vonatkozik, amit a keletkezéstörténeti fejezetben bővebben idézek). Bori, amellet, hogy alapos mustrát tart az eddigi recepcióból, a különféle vélekedések kaleidoszkópjában ragadva meg a ciklus gazdag értelmezési lehetőségeit, a filozófia és a pszichológia területén is bővíti a kötet kapcsolódási lehetőségeit.

Aki azonban valóban elemében érezte magát a „gyermekkor boldog öntudatlanságának” megidőzésében, az Kosztolányi Dezső volt. Úgy utazott érzelmi-hangulati „báráján” vissza a nem is oly nagyon sok évvel azelőtti gyermekkorába, mint aki Tahitijébe vitorlázik, ahol a maradandóság élménye vár rá, azzal együtt, amit úgy fogalmazott meg, hogy „által-érezni a tűnő életet”. Hiszen még csak huszonöt esztendő, amikor konstatahatja: a „bús idő robog a feje fölött”. Joggal mondhatjuk tehát, hogy Kosztolányi, amikor *A szegény kisgyermek panasza* központi verseit fogalmazta és költői tervét elgondolta, s ez – láttuk – éveken át érlelődött, tulajdonképpen a „teremtő idő” problémájával találkozott, amelyet magyar nyelven Babits Mihály fejez ki a *A szegény kisgyermek panasza* megjelenésének az évében, 1910-ben Bergson *filozófiája* című tanulmányában: „A mi időnk teremt, újat alkot minden pillanatban. Ez azért van, mert minden pillanatunkban benn van – tudtunkkal vagy anélkül – egész múltunk, sőt őseink egész múltja. A múlt nem halt meg, hanem hat reánk; él testünkben, lelkünkben; egész valónk az egész múlt eredője; minden jelen pillanat magában foglalja az egész múltat, és valamit ad hozzá...” Elégségesnek látszik akár ennél az interpretációnál elidőzni, hogy élénk rajzolódjanak Kosztolányi versciklusának erővonalai: a múlt is, ami oly sok van ezekben a versekben, s az is, amit a költő ad hozzá – költői többletként. [...] De tovább is mehetünk, hiszen a magyar filozófiai gondolkodásban is találunk egy irányt, amely a Kosztolányi-versek karakterének irányába mutat. Fülep Lajos Kosztolányival egy időben, de teljesen

függetlenül tőle, az emlékezés problémáját a művészet oldaláról veti fel és közelíti meg termékenyítő módon Az *emlékezés a művészi alkotásban* című tanulmányában, amely magyar nyelven A szellem című, Fülep Lajos szerkesztette folyóiratban jelent meg 1911-ben. Ebben olyan mondatokat találunk, amelyek A *szegény kisgyermek panaszai* titkainak (esztétikai-eszmei) nagykapujához kínálják a kulcsot. „Valami egészen új – objektíve – nincs az emlékezés adta (újraintuált) képben, hanem átformált régi kép az, a »dèjà vu« jellegével, ami egészen új van benne, az az *érzelem*, ami az emlékezés aktusával együttjár, s amely érzelmet az emlékezés adta képpel együtt, egyszerre intuálok. Ez az érzelem kompakt egészet alkot az emlékezés adta képpel: egyetlen lelkiállapotot... Adva van tehát egy tartalmilag régi elem: a múlt intuíciónak emléke, s egy új: a jelenemnek érzelme; s e két elem egyetlen organizmussá nő.” (A kiemelések Fülep Lajoséi. B. I.) Nos, A *szegény kisgyermek panaszai* kapcsán ezt az „egészen újat” keresve közelíthetjük meg lényeges sajátosságait: abban van az *érzelem*, amely mellé odasorakoztathatjuk a *megformálást* is.¹⁵³

Király István nagymonográfiájában külön fejezetet szentel A *szegény kisgyermek panaszainak*. A négy alfejezetre tagolt tanulmány a sajátos kelet-európai elidegenedés élményével magyarázza a ciklus megszületését.

Valószínűleg közrejátszott ennek a magánynak, „boldogtalanságnak” ilyen mértékű átérzésében a nem sokkal előbb, 1909 májusában, júniusában történt másfél hónapos párizsi útja s a hazatérés onnan Budapestre, illetve Szabadkára, a szülővárosába. Egyszerre s szinte egymás mellett látta a világ két végétét: a párizsi városrengeteget s a hazai vidéki mozdulatlanságot, ezt a két külön törvényű, de a személyiséget

egyformán fenyegető erőt. Úrrá lehetett benne a kettős elidegenedés szorító érzése, ez a jellegzetes század végi, század eleji kelet-európai világfájdalom.

Mert predestinált szinte ennek az érzésnek az átélésére, Európának a világ nagyvárosaival vonattal ugyan már egybekötött, de a lényegét nézve fájdalmasan elmaradott része, Kelet-Európa. Nem véletlen, hogy Dosztojevszkijtől kezdve Franz Kafkaig (s a *Nyugat* írói is beilleszthetők ebbe a sorba) innen jöttek az elidegenedésérzés s az ellene való tiltakozás első, jelentős művészi megszólaltatói. Kettős formában, így felfokozottabban érződött itt a személyiség veszélyeztetettsége. A kísértő feudális maradványokban adott volt egyrészt az autoratív-bürokratikus elidegenedés: a személyiség elnyomása, az emberi méltóság megsértése a hatalom – a tekintély által: a kiszolgáltatottság. S az előretörő kapitalizmus már hozta magával az érzés más típusát: a személyiség modern nagyvárosi fenyegetettségét, a tárgyi-dologi elembertelenedést: az elgépiesedést. *Kettős elidegenedettség* szorítójában vergődött így az én. Elkezdődhetett a személyiség jogaiért perló, szellemi felkelés. S alkalmas volt a gyermekképp arra, hogy ennek hordozó motívumává váljék. Beleivódott ebbe a képbe (már csak a különféle vallások megváltó gyermeket idéző mítoszain át is) az édenvágy, a teljesség igénye. Mint kontrasztfigurán érzékeltetődhetett rajta keresztül az ellenvilág: a személyiség ellen forduló más törvényű lét. [...]

Tiltakozást jelentett egyrészt a gyermekmotívum a különféle tekintélyelvű, hatalmi jellegű, elidegenítő erők uralma ellen. A gyermek a társadalomba, annak nyugalmat, rendet biztosító szerephálózatába még nem illeszkedett be. Még beíratlan lap volt, önmegvalósításra váró, nyitott egyéniség. Kívülállt minden establishmenten, ösztönösen bár, de nonkonform sorsként élt. [...] Érzékeltetni tudta így mint versi hős a század eleji személyiségforradalom egyik legfőbb vonását: az autonómiaigényt; az igényt a friss, szabad látásra, az egyéniség fokozottabb érvényesítésére. Meg tudta élni

¹⁵³ BORI Imre, *Kosztolányi Dezső*, Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1986, 72–74.

így ennek ellentétét, a kiszolgáltatottságot, az egyéniséget elnyomó, bürokratikus-autoratív erők okozta elidegenedést.

A „magyar ugaron” önmegvalósítást, zenét, művészetet – virágot kereső Ady-hősök fiatalabb mása, párja, utódja volt az egyik énjével a Kosztolányi-féle „szegény kisgyermek”, a körülötte levő durvaságot, közönségességet – az örök „vidéket” – nehezen viselő érzékeny lélek, már-már szinte művész. [...]

Érzékeltetni bírta másrészt a gyermek mint szerep a kettős elidegenedettség másik összetevőjét: a modern, polgári, nagyvárosi elidegenedettség elleni belső lázongást; a prózaisággal szemben az ünnep akarátát. Egy óriási gyárrá, automatizált, futószalagos, nagy, szürke hétköznappá változtatta a modern nagyvárosi lét – a kapitalizmus racionalitása – az élet egészét. Elvette belőle a csodát, a titkot, a meglepetést, a kreativitást. Elvette a mesét. Névtelen számmá, pusztá alkatrésszé, mechanikus mozdulatok végzőjévé degradálva az ént, elcsökevényesítette a képzelőerőt. S elkezdődött ez ellen az elgépiesedő, egyéniségrabló prózaiság ellen a szellemi-lelki tiltakozás. Megjelentek a különféle antipozitivisták jellegű, kultúrkritikai szellemi áramlatok, így mindenekelőtt az életfilozófia és a művészi modernség. Ha torzított formában, az irracionális kultuszán át is, de tükröződött rajtuk keresztül az Homais-k túlszervezett, túlracionalizált, elidegenítő világa ellen felnövő rossz érzés. S ennek érzékelésére is alkalmas volt a gyermekmotívum.

A gyermek csodának látta még a világot, titok volt az számára, óriás kaland. Fantáziatér. [...]

Szembenézett egymással a ciklus jellegzetes ellentétező szerkezeti sémájának megfelelően a külső s belső világ: a prózaiság és az ünnepi lét. [...]

[...]

A sajátosan kelet-európai kettős – autoratív-hatalmi és modern, nagyvárosi – elidegenedettség elleni személyiség-lázongás hangulatát sűrítette magába a Kosztolányi-féle gyermekkép. De nem véletlen, hogy épp egy gyermekben

testesedett meg ez a tiltakozás. Kifejeződött a motívumon át nemcsak az egyéni látásért, a személyiség közvetlenségéért való perelés, de ugyanakkor ennek a törekvésnek hiábavalósága is: a tehetetlenség. S mint egyetlen kiút feltűnt a művészetben át való életmegoldás: a forma jelentette a transzcendenciát. [...]

Nemcsak tiltakozást: pszichológiai regressziót is jelzett így egyben a ciklust meghatározó gyermekkép. Visszariadást a tettől, a tette kötelezett felnőtt lételettől. Csak szemlélődött, nézett *A szegény kisgyermek panasza*-nak lírai hőse, nem cselekedett, rettenve állt a világ titkai, rejtélyei előtt. A versekben adott, folyvást feltűnő stilizáció, a túlzott naivitás, az ezzel hangsúlyossá tett gyermeklét mélyre véste a tehetetlenségérzést, mint a ciklus egyik lényegi eszmei motívumát. A gyermek jelenítődött meg, aki kívül volt ugyan a felnőttek világán, de mégis menthetetlenül belülmáradt azon. Annál is inkább, mert ez a gyermek hangsúlyozottan, többször megismételten *úri gyerek* volt. Elsősorban nem osztálykategóriaként állt ez a megnevezés, de a védettségére utalt; az üvegházi létre. Jelezte a külső durvaságtól, közönségességtől, a lehúzó, bénító hétköznapiságtól az elszigetelődést. Tükröződhetett hát ezen a biztonságban élő, de mégis veszélyt érző sajátos sorson át egy kitörni nem tudó, befelé forduló, passzív lázadás, a hatalom védte bensőség paradox lázadása: az esztéta modernség. Az a lázadás, mely mint esztétikum volt csupán lehetséges: az álmon és a zenén keresztül, a fantázián át, a forma varázásával. Pusztán művészetként.

Mint a szomszédos Ausztriában, kulcsmotívuma volt ennek az introvertált, fonákjára fordult lelki lázadásnak *A szegény kisgyermek panasza*-ban is: az *álom*, az *álmodás*. Az *álom* szó ismétlődött folyvást. [...]

Az álom sugallta irreális teljessé téve, felfokozott zeneiség jellemezte a versciklus egészét. Kosztolányinál szokatlan számban s szokatlan erővel zengtek fel az alliterációk. A szavak szótári értelmét a kontextus révén (főleg a képek

és a megszemélyesítések segítségével) elmosta a vers. Fel-szabadult nem értelmi, de rejtett, sejtető, zenei hatásuk. [...] [...]

A legkülönbébb érzések, hangulatok vegyültek egybe *A szegény kisgyermek panaszai*-ban. A ciklus mint versszer-kezeti forma, mint kötetsszervező elv nem utolsósorban épp azért kellett, hogy egybefogja ezt a sokrétűséget, hogy meg-jelenítődhesen egy összetett, polifon, költői világkép. [...]

Beleillett *A szegény kisgyermek panaszai*-nak költője [...] az Osztrák–Magyar Monarchia intellektueljei közt uralko-dó szellemi légkörbe. Nem véletlen, hogy ő volt ennek egyik első magyar tudósítója. A magyar irodalom őelőtte nem-igen gondolkodott azon: van-e egy ilyen szellemi fenomén, melyet osztráknak avagy monarchikusnak lehet nevezni. Hagyományosan társadalmi, illetve nemzeti volt ennek az irodalomnak mindig a fő sodra, s a Monarchia innen tekintve (elég utalni az Ady vagy Móricz adta Monarchiaképre) nem jelentett mást, mint megszületendő történelmi rosszat, a feu-dális erők kedvéért létező tévedését a történelemnek. Nem-csak a 48-as pártnak: antimonarchikus volt a beállítottsága a haladó magyar irodalomnak is. Ha a politikai progresszió alkudott is vele, az irodalmi sosem. A társadalomközpontú-val szemben egy személyiségközpontú szemléletnek kellett áttörnie ahhoz, hogy a hangsúly más legyen.

Az első közt vette észre Kosztolányi Dezső (közrejátszha-tott ebben 1904/5-ös bécsi egyetemi tanulóié is), hogy van egy szellemi Monarchia is, egy közös intellektuális-művészi mentalitás. [...]

Szellemformáló erő volt az örökbe kapott történelmi hely. Randevút adott egymásnak a Monarchia valóságában egy-részt nyugat és kelet, nagyvárosi modernség és feudális el-maradottság. [...]

A belső lelki kettősségen, ambivalencián túl hozzá tar-tozott másrészt még – a Kosztolányi-féle jellemzés szerint – ehhez a világhoz egyfajta nagyfokú, befelé forduló, lelki

érzékenység. Megoldhatatlannak tűnő ellentmondások közé vetve politikai programmá, életelvvé lett itt a mozdulatlan-ság. Ferenc József alakja mintegy ezt fejezte ki. Reprezentálta az uralkodás legfőbb parancsát: a *quieta non movere* elvet. Ezt a megmerevített világot maga körül látva, a közélet unalmát, mozdulatlanságát folyvást tapasztalva – a frusztrációérzést önmagában hordva – befelé fordult a szellemi keresés. Pri-vatizáló elzárkózással, a benső világba való elvonulással lett minden nyugtalanság. S felnőtt így egy intenzív belső lelki élet, szenzibilitás. [...]

Végül, de nem utolsó sorban, hozzá tartozott szerinte az itteni világhoz egyfajta sajátos tragédiaérzés, egyfajta *rezi-gnált tragikusság*. [...]

De ebből a széksziszből, relativizmusból felnövő tragi-kumot sem élte végig a következetesen ebbe a mozdulatlan, álló világba bevetett egyén. Kosztolányi találó szavával csak „*majdnem tragikus*” volt itt még a tragédia is. Átpoetizá-lódott, zenévé oldódott. Sejtelmes, irracionális kábulatba hullt szét. [...]

A *reznált tragikum* meghatározása volt ez: a sejtelem-ködbbe burkolt, végtelenvágnak álcázott nihil érzete. Azé a világé, melyet – mint írta – „különös levegő ölel körül”, amelyben „leng, finom és bánatos... a halál”. Ez a jelleg-zetesen monarchikus érzés adta *A szegény kisgyermek pa-naszai*-nak is az uralkodó hangulati színét.

Nem lépett túl az én ebben a szellemi felkelésben a biz-tonság világán, az adott kereteken. De azokon belül ma-radva is megszólaltatta a benső rossz érzést, ha rezignáltan is, de a tragikum érződött. Ezért visszhangozhatott ezekre a versekre egy egész más jellegű szellemi légkör. Távol volt már tőlünk, az én nemzedékemtől – a negyvenes évek első felének, a második világháború éveinek fiataljaitól – a sze-kuritásnak, a hatalom védte bensőségnek az a világa, mely körülvette *A szegény kisgyermek panaszai*-nak hőjét. De ismerős volt a személyiségfenyegetettségnek az az érzése,

amelyik ott élt ezekben a versekben, s főleg ismerős volt a lefogó, bénító tehetetlenség. Visszhangozni tudtak a Coc-teau *Les enfants terribles*-jének világát megelőző *A szegény kisgyermek panaszai*-ra: csupán a befogadói hangsúly változott s nem a befogadói érzékenység. Mindössze az történt, hogy a tragédiát éreztük már közelebb magunkhoz ezekben a költeményekben is, s nem a rezignációt, a dúr akkordokat és nem a mollt. [...]

A szegény kisgyermek panaszai-nak azokat a darabjait szeretjük igazán, melyek mint ez az eltárgyasított s így distanciát őrző tragikus kép is, hozták, sugallták a hiábavalóságot, a céltalanságérzést s jelezték a Kosztolányinál oly igen fontos átmenetet a rezignált tragikusságtól az egzisztenciális tragikussághoz; az átmenetet az esztéta modernségtől a tragikus modernség felé.¹⁵⁴

Ugyancsak 1986-ban jelent meg Cs. Nagy István *Gyermek- és ifjúsági irodalom* című egyetemi jegyzete, amelyben a szerző Kosztolányival kapcsolatban azt mérlegeli, a nevezetes ciklus vajon mennyiben illeszthető be a gyermekirodalomba.

Kosztolányi Dezső Szegény kisgyermek-ciklusa időben korábbi, és igazában nem is tartozik ide: a gyermekhang itt a szereplíra álcája. Néhány darabja azonban gyermekversként is kitűnő: *Este, este...* (ez hathatott József Attila *Altatójára*: „Szundít a karosszék” stb.), *Jaj, az estét úgy szeretem*, *A sakk*, *A kis kutya*, *A játék*. Egyik sem készült gyermekversnek, de téma, nézőpont, beleélés, hangvétel találkozása elég az önállósult, önmagukban is kerek, zárt részletek megértéséhez, természetesen a ciklus-kontextus jelentéstöbblete nélkül. Ilyen értelemben teljes értékű, kitűnő gyermekversek ezek, sőt: az egész magyar klasszikus anyag legmodernebbjei közé

¹⁵⁴ KIRÁLY István, *Az esztéta modernség művésze: A szegény kisgyermek panaszai*, in K. I., *Kosztolányi. Vita és vallomás (Tanulmányok)*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986, 23–27, 29–38.

sorolja őket a lélektani-költői szemléletük, az ámuló-gyermeki látás bravúrrja.¹⁵⁵

Hétköznapiak a gyermekmegőrzőben (1989–2000)

Lator László 1989-ben a ciklusnak azon édeskés hangulatára figyelmeztet, amelyre húsz évvel később majd Térey János is felfigyel.

De mintha máris túlhangsúlyoztam volna a Kosztolányi-vers természetességét. Hiszen oly hibátlanul tiszta rajzú mondatait sokféle anyag színezi. Hiszen olykor nagyon is modoros, meszterkelt, magakelletően stilizált. Felesleges is mondanom, hogy elsősorban a szecessziós ízlésnek olyan elandalodva hódoló kötetére, *A szegény kisgyermek panaszaira* gondolok. Arra a kimódoltan naiv gyermekhangra, amely a gyermeklélek addig kevésbé ismert homályos képzetéről, ijesztő szakadékaikról beszél. Nemegyszer túl is játssza az érzelmeit. Néha olyan rikítóan, hogy már közömbösíti a túlságig édes anyagot.¹⁵⁶

Tandori Dezső 1990-es esszéjében már az *élhetőség* szemszögéből foglalkozik a ciklussal, megpendítve a Lator László által szóba hozott édesség-metaforát is.

Az élhető líra-elemekről szólván, hadd említsük általánosságban most csak annyit: nem idézhetőségek gyűjteményére

¹⁵⁵ Cs. NAGY István, *Gyermek- és ifjúsági irodalom. Egységes jegyzet. Kézirat*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998, 106 (Tanárképző és Tanítóképző Főiskolák). Az itt kifejtett gondolatokat Illés György saját könyvében a szövegegyezés szintjén sűríti: „Kosztolányi Dezső Szegény kisgyermek ciklusa nem tartozik ide. Néhány darabja azonban gyermekversként is kitűnő: *Este, este...*, *Jaj, az estét úgy szeretem*, *A sakk*, *A kis kutya*, *A játék*. Az ámuló-gyermeki látásmód bravúros alkotásai. Az *Este, este...* hatással lehetett József Attila *Altatójára*: »Szundít a karosszék« stb.” (In ILLÉS György, *A magyar ifjúsági irodalom kézikönyve*, Budapest, Dekameron Könyvkiadó, [2012], 119.)

¹⁵⁶ LATOR László, *A Kosztolányi-dallam*, Kortárs, 1989/5, 133.

gondolunk az élhető elemek (a legközelebbi ilyenek) keresgélésakor; hanem hogy „ma” és „itt”, s „nekünk” mi látszik – engedessék ennyi szóváltozat, játék – *életőnek* a költészetből, méghozzá valami azonnalisággal; mi kész rá, hogy *készségünk* legyen, sőt, már ilyenre fejlődött legyen netán; továbbá, hogy készséges mivoltunkban, ha lehet, erősítsük magunkat mind e dolgok terén. S hogy azt lássuk, mi egyéb dolgok kapcsolódnak közvetlenül, „magán a költészetben” túli érdekként, versolvasó és költészetkutató valónkhoz. Kosztolányi azok közé tartozik, akik mint ha legnagyobb bőséggel kínálnák ily anyagukat.

A szegény kisgyermek panaszai, természetesen, kezdetét, a „Mint aki a sínek közé esett...” alapképét kínálja elsőül. Emlékeztetnénk inkább a befejezés köztudat-lehetőségére: „Menj, kisgyerek. Most vége ennek is.” Néhány (gyönyörű) átkötő-sor következik, bennük elengedhetetlen a túlzás a hiteles hatáshoz („de én előttem már semmi van”; s vajon túlzásnak nevezhető-e bármely hiteles költői helyzetben ez a túl-kimondás; eldönthetetlennek érzem „ma”). S akkor, tehetetlenségi nyomatékkal támaszkodva az előző sorra, ez jön: „A semmiség. Még egynéhány merész év, / aztán a férfikor s a sárga vénség”. A „még egynéhány merész év”, s ezzel a tartalom-dallammal: lelkünk színpadának örök végszókészletébe tartozik. Merészelek ezzel a kopott hasonlattal élni, mert itt következik az, hogy: „Menj, édesem, bocsáss meg a dalosnak, / ki mostan a színpadra kényszerít...” Nem említve azt, hogyan tud Kosztolányi alaphangzatúan oly kétségeket – oly szívszorítóan aztán mindenkorig! –, mint a „menj, édesem”, s más hasonlókat, kiemelhetnénk, hogyan szerepel, annyi ikertárs mellett (más költők szereposztásaitól függetlenül, de nem önállóan) a „dalos”, s ez a „bocsáss meg...” is olyan, hogy felülmúlni Szép Ernő tudja csak a *Bocsássatok meg* című vers-litániában. De József Attilánál a „mit érdekelne”, Adynál a „cifra szolga” képzetkörének társa, sőt, egyszerre gúnyorosabb, elevenebb, mégis tudósabb társa

ez a vonatkoztatás: „irigy szemek keresztüze közé menj, / hadd nézzék benned, mi az irodalmi”. Feloldhatatlan ellentét kifejezője ez a... tulajdonképpen „ajdulás”. Ahogy minden anyagunk leghitelesebb, eredendő állapota áldozatul esik a közlés specifikumának. Már csak erre is ellen-esély aztán az öröklétkész állapot: ha bármi elér oda. Az ily helyeket (is) kutatjuk itt, sorra.

Ha idő-közegben élni kényszerülő örökkévalóság-elemeknek szép, de nem önromboló paradox-állapota, hogy tartalmilag ellentmondanak egymásnak, méghozzá olykor homlokegyenest. Fokozódik az ily hatás, ha annyira jellegzetes helyen szerepel az egyik formálódás, mint a „Kisgyerek” zárulása: ahol a piacra vitt igazi való, a „kirabolt” életanyag (mintegy megszemélyesült élő) a szerzőnek is szégyene, maga is pironkodni kénytelen. Mezítlően született, mezítelen megy, hát: „Menj, menj, szegény”. (Megint ilyen alapkifejezés, édességráakódás nélkül ott még!) S a „Bús férfi” végén: vagy majdnem ott: „Ordítsak-e? Hogy áll a buta kő is, / mely látta egykor győztes életem...” Merő ellentét az előbbiekhöz képest. Boldog, aki hallgat, azaz: aki – csak „ami”. Igaz, ezek olyan párhuzamosságok, melyeknek a nem is oly végtelenben már sejlik a találkozása. [...] Egyáltalán figyeljünk fel rá, hogy a nagyobb ívű Kosztolányi-mondatokban, képekben, szakasz- vagy soregységekben, melyek ilyesként váltak örök-tárgyainkká, mennyi összetevő elem lelhető, melynek mindegyike legalább annyira végleges, „tökéletes”, érvényhordozó, mint a teljesebb „egész”, melyet egyebek között szolgál (is). Nyelvünk érintkezés-lehetőségének Kosztolányi így az egyik legemberközibb mestere, érintése – világian – „felszentel” dolgokat. (Közhasználatúvá tesz.)

Nagy szerve ssége mindebben, hogy az, amit mondani akar, ugyanabból a szövevből van, mint az, amivel (ahogy) mondja. Erre egyre inkább rájövünk; az utóbbi évtized is hozott itt változást a felfoghatásnak. Észrevevődik, talán, most már minden eddiginél jobban – mert nem „mindennapi

kenyérnek”, vagy ellenkezőjének kell Kosztolányi a számunkra –, hogy az ő verseinek leglényegesebb szövődése alighanem a lény-köztiség, a megszólítás, s ez nem modor, nem kényszerű eszköz, hanem költészet-lényeg, mindennapi közvetlenség... s mint ilyen, maga a szinte megvalósíthatatlan.¹⁵⁷

Karátson Endre, mintegy felvéve Margócsy István kesztyűjét, 1999-es, a *Műhely* hasábjain megjelent tanulmányában a záróversből kikerekedő pszichológiai értelmezést helyezi a középpontba, a kisgyermek halálára mint a ciklus alaphelyzetére irányítva a figyelmet.

Miért szegény a kisgyermek? Ami a versciklus lírai énjét illeti, ő első látásra azért tűnik fel sajnálatra méltónak, mert túlérzékeny, szorongó, beteges lény, akire időben, térben a halál leselkedik. Ha nagyon szükséges, hozzátehetem, ez a haláltól való védtelenség borít fátylat olyan nagyon is irigylésreméltó kiváltságaira, mint amilyen a titkok mélyebb tudása, vagy a létet átszínező képzelet adottsága. Ez utóbbiak ugyanis megszűnnek a gyerekekkel. Ez a megszűnés itt a gyerekkor végzete. Szimbolista felfogású verskötetről lévén szó, hangsúlyozni kell, hogy a halál, ami a gyereket fenyegeti, háromszoros: elviheti betegség, vár rá, mint mindenkre az emberi sors, ezenkívül jelképesen meghal akkor is, amikor a gyerekkor befejeződik. Ciklusa búcsúztató versében a költő a harmadik változatot hangsúlyozza, amely szerint a holt gyermek és a tovább tengődő felnőtt útja végleg elválik [...]

Menj, és panaszkodj, hogy az vitt piacra,
ki tégedet legjobban szeretett,
és kirabolva tiszta kis koporsód,
most kinyitotta halott szemedet.

¹⁵⁷ TANDORI Dezső, Kosztolányi Dezső. (*Az élhető líra III.*), It, 1990/1, 23–26.

Hullarablás irodalmi értékesítés céljából. Értelemszerűen képződik ez a morbid metafora a megszemélyesített gyerekkor lezárulása, „halála” alkalmából. És voltaképpen itt kerül kimondásra, hogy a kisgyerekekben a kifosztott áldozatot kell sajnálni:

Mondd, árva vagy és most lettél legárvább –
picike koldus a föld kerekén –
Meztelenül születél, meztelen mégysz...
Menj, menj, szegény.

Keveset időzött a kritika a „szegény” jelző „síri” jelentésénél, noha ez jellegzetesen visszhangozza a Monarchia hátborzongató haláltoposzait. Kosztolányinál pedig a gyermekkel kapcsolatos felnőttábrázolás szemléletére tartósan kihat, amennyiben lehetetlenné teszi a nagy lelemény, a gyerekre támaszkodó, a gyerekekkel összenövő, a gyerek képességei által kiteljesedő felnőttfigura magabiztos, rendszeres érvényre juttatását. Emberileg bármilyen megnyerő, irodalmilag bármilyen megragadó a szeszélyesen szabad, játékosan találékony, szépségre, iszonyra és paradoxonokra minden idegszálában fogékony szuperindividuum, zászlót bontani nevében lehetetlen, ha mindazt, ami őt az átlagos halandók fölé emeli, egy visszataszító visszaélés biztosítja. A szegény kisgyermek kriptáját nem lehet jó lelkiismerettel fosztogatni, a szegény kisgyermeket nem volna szabad kizsákmányolás céljából feltámasztani. Az a kisfiú, aki *Az utolsó fölolvadás*ban Esti Kornélt a végzetes szállodaszobába vezeti, talán ezeknek a tiltásoknak a nevében bukkan elő. És ebből a szempontból nem meglepő, hogy Esti talányosan Kierkegaard szavával válaszol az orvosnak, ki azt kérdi, miért szed a barna üvegből valamiféle doppingoló szert:

Azért – felelte Esti –, mert a földön meghalnak a gyermekek.

Esti Kornélból és egyéb gyermek-felnőttekből külön és kivétel lett, nem pedig példakép. Egyik változatát képezik a novellista Kosztolányi életművében annak a sokféle szerepnek, amelyet a gyerekek és a felnőttek egymással kapcsolatban eljátszanak, s amelyet az erőviszonyok hullámlása, az erkölcsi esélyek eldönthetlensége jellemez. A színpad, ahol fellépnek, zömében az életkorok kiszorítás játéka folytán lesz állandó feszültségű küzdőtér, látszatra merőben vitalista szemlélet megtestesítője. Paradox módon akkor lehet észrevenni az egzisztencialista szemlélet közelségét, ha a szimbolista „szegény kisgyermek panaszai” is idehallatszanak.¹⁵⁸

A ma született gyerek
(2000–2013)

Tverdota György 2000-es *Ciklusépítkezés a modern költészetben* című tanulmánya *A szegény kisgyermek panaszai*val kapcsolatban a Margócsy István által felvetett problémához, a ciklus kérdéséhez szól hozzá.

A ciklushoz tartozó költemények címadása nem mindig következetes, anélkül, hogy ez zavarólag hatna. Így *A szegény kisgyermek panaszai*ban a költő a vers kezdősorát olykor elválasztja a vers testétől, ezáltal a kezdő sor címként viselkedik: *Mint aki a sínek közé esett...* Olykor a kezdősor nem válik külön, s így az adott versnek nincs címe: *És látom Őt, a Kisdedet*, sőt, van köztes megoldás is. A kezdő sor nem válik külön, de csupán felsornyi terjedelmű, ezért egyúttal mintegy címhelyzetben is van: *Este, este..., A kis mécs, Én félek.* [...]

Az elmondottakból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a versciklus alapvetően mellérendelő, az összetevők

¹⁵⁸ KARÁTSZON Endre, *Miért „szegény” a kisgyermek? A gyermek és a felnőtt ellentétének egysége Kosztolányi Dezső versciklusában és novelláiban*, Műhely, 1999/5–6, 82–83.

autonómiáját és egyenrangúságát tiszteletben tartó kompozíció típus, amelyben a kohézió ereje általában véve kisebb, kevésbé mélyre hatoló, mint a költemény és az azt alkotó részek közötti koherencia. Ennek a megállapításnak az érvényét a gyakorlat lépten-nyomon igazolja. Kosztolányi *A szegény kisgyermek panaszai* ciklusáról közismert, hogy a kötet első kiadása után, látva a könyv sikerét, számot vetve azzal, hogy a témáról még van további mondandója, a költő az új kiadásban tovább gyarapította a versek számát. [...] A bővülő ciklus fogalma egyfelől azt jelenti, hogy a rövidebb és a hosszabb változat lényegi azonosságát (amelyet a cím változtatlanul hagyása is jelez) nem tesszük kérdésessé, miközben az egész arculatának jelentős eltéréseit konstatáljuk. Másfelől pedig az egyszeri vállalkozás biztosította homogeneitást a bővítés nyomán az anyag belső megosztottsága váltja föl. [...]

A ciklust a variabilitás elve uralja. Darabjai ugyanarról a térről vagy folyamatról más időpontban készítenek felvételt. Ugyanazt a dolgot más aspektusból veszik szemügyre. Ugyanarról a dologról más hangnemben szólnak. Ugyanazt a helyzetet, jelenséget más módon mutatják be. Ugyanannak a nagyobb egységnek egészen más részletét tárják fel, mint amivel az előbbi darabban találkoztunk. A részek a ciklus egészére jellemző téma kifejtésében önállóságra és a ciklus többi darabjaival való egyenrangúságra tesznek szert. Egy-mással mellérendeléses viszonyban vannak. Ez a helyzet a ciklus darabjainak bizonyos fokú mozgásszabadságában is megnyilvánul. A ciklus darabjait az egész értelmének jelentős csorbulása, minőségének észrevehető romlása nélkül átrendezhetjük. A megszakás, a befogadási hagyomány ellenkezését az ilyen átrendezés kiválthatja, de tárgyi akadálya nincs annak, hogy egy másik hagyomány épüljön az átalakított sorrendre. [...]

Ha a kör alakzatára épülő hasonlatunkat erre az összevetésre alkalmazzuk, akkor a ciklus értelmében vett kör egymásra rajzolt ívekből épül föl, amely íveknek van közös szakasza, de van olyan szakasza is, amellyel a körvonal tovább húzódik. A ciklus „bőbeszédű” a vershez képest, az olvasó a befogadás során bizonyos türelmet gyakorol a darabokkal szemben, amelyekben igen sok mozzanat ismerős számára az előbbi darabok olvasása alapján. A szegény kisgyermek meglehetősen hamar jó ismerősünkké válik, s az újabb versek „csak” hozzátesznek valamit eddigi tudásunkhoz. A költemény esetén a kör ívei pontosan az előző ív végpontján kezdődnek és az új ív kezdőpontján befejeződnek.

Redundancia a költeményen belül is előfordul. Az olyan versek, mint Ady *Az ágyam hívogat* című darabja szisztematikusan kiaknázzák az araszoló előrehaladásban rejlő lehetőségeket. Épp ez a példa mutatja azonban, hogy a versbeli ismétlődésnek feltétlenül stílusértéke van, míg a ciklusban az egyes versek részleges egybeesése természetes, s ezért nem figyelemfelhívó erejű. A téma tehát, amely elvontan azonos lehet a ciklus és a költemény esetében, gyökeresen másképpen viselkedik. A ciklus témája genusként lebeg az abból részesedő darabok fölött, míg a költemény részei nem képviselik önállóan azt a témát, amely az egészben testet ölt, hanem megvalósítják. A ciklus egy-egy darabja képviseleti funkcióban állhat a ciklus egésze helyett. *A szegény kisgyermek panasza*i ciklust például szemléltethetjük egy vagy néhány versével. A versből vett idézet ezzel szemben sohasem állhat az egész vers helyett. Az *Ódából* kiragadott részlet alapján az olvasóban nem alakulhat ki hiteles képzet arról, milyen is lehet az a mű, amelyből az idézetet vettük.¹⁵⁹

¹⁵⁹ TVERDOTA György, *Ciklusépítkezés a modern költészetben*, ItK, 2000/5–6, 624, 626, 633–634.

A ciklust is érintő, a lírai életmű egészét véleményező, provokatív utószót írt Térey János a Palatinus 2007-es, általa válogatott Kosztolányi-verseskötete elé. Már az utószó címe: *Nem a cukrász* jelzi a válogató újraolvasási koncepcióját, a rejtettebb, de éppen rejtettségükben talán frissebbnek megmaradt Kosztolányi-versek előtérbe helyezését.

2. Téli sport

Nem a cukrászra vagyok kíváncsi. Még kevésbé a zsonglőrre. Romlékonynak bizonyult a habcsók. A bűvésznél csak a bohócot díjaztam kevésbé azon az ócska porondon, amelyet cirkusznak hívtak, és amelynek csak kényszerű közönsége voltam, nagyon régen. Kosztolányi ezeket a szerepeket is parádésan, többet mondok, méltósággal játszotta el, maradandó érdemeket mégsem ilyen módon szerzett. Létezik ugyanis egy sportember, akiről József Attila beszél, és aki „fontos stratégiai magaslatocon siklik hótalpakon, üzi friss téli sportját; ritkán veszi elő a nagyágyút, de éppen az a Kosztolányi csodálatossága, hogy hólabdákkal is megvédi érzékeny hadászati pontjait az alaktalan és együttesében tartalmatlan anyag támadása ellen.”

Szóval, a síelő. Ő érdekel engem.

3. Por

A szemelgetés első felületes tapasztalata: *öregszik a nyelv*. Vastag porréteg ül azon a költői köznyelven, amelynek Kosztolányi a legékesebb, de ugyanakkor egyik legmodorosabb dialektusát beszélte az 1900-as években, amikor letette írói névjegyét. [...] A régi klavíron a halál és a fiúcska dala szól, kicsit falsul és álságosan. Sokkal később vezérszólam lesz belőle a mindent betetőző szimfóniában. A kamaszra valló affektálás szerény előleg Kosztolányi férfikori halálverseinek sorozatához. Egyelőre csak halált játszik, pontosabban: évődik a kishalállal.

A rostan az első etalon-könyvből, az 1910-es *A szegény kisgyermek panaszaiból* is fönnakad néhány dédelgetett kedvenc. Rendkívül porózusnak mutatja magát a felület a szigorú görcső alatt. Meglepően gyorsan elértéktelenedő szövirágokat és avított futamokat is magába foglal a kötet bravúrosan létrehozott kerete. Réz Pál a Magyar Remekírók sorozatban a teljes ciklust közli (1985), Vas István a Magyar költészet gyöngyszemeiben körülbelül a háromnegyedét (é. n. [1957]). Úgy éreztem, akkor járok el igazságosan, ha elődeimnél sokkal szűkebb teret szabok – a méltatlanul hanyagolt versek javára.

4. Négy etalon

Kerek egészként négy verseskönyv állja meg a helyét a tűzpróbán. Első az emlegetett *Kisgyermek*. Erősségei számomra a csúcspontok, paradox módon, hiszen zárt ciklus ez, és mint ilyen, példaértékűen szép és hiteles, erővonalai egyetlen irányba mutatnak. Sajnálatos ballasztja a korszak egyen-költőiségébe még túlságosan belesüppedő nyelvhasználat. Mint ha Ady zivataros frissessége, a korai Babits márványszerűsége, Füst időtlen panorámája mellett féleredmény lenne ez a könyv – kilencven év távlatából.¹⁶⁰

A posztmodern irodalom újíró tendenciájának a *Kisgyermek*-ciklus versei is hivatkozási alapját jelentik. Több költői és – furcsamód – prózai műben is felbukkannak a ciklus ismert verseire vonatkozó, tudatos utalások. Orbán János Dénes többrészes versében számos motívum idézi meg az eredeti ciklus teljességét.

¹⁶⁰ TÉREY János, *Nem a cukrász. Kosztolányi Dezső verseiről*, in KOSZTOLÁNYI Dezső *Válogatott versei*, szerk. TÉREY János, Budapest, Palatinus, 1999, 207–209. A szövegbe illesztett idézet forrása: JÓZSEF Attila, *Az istenek halnak, az ember él. Tárgyi kritikai tanulmány Babits Mihály verseskötetéről*, Budapest, Az író kiadása, 1930, 12.

A szegény kis panasz gyermekei

Dezsőnek, aki már nem nyafog miköztünk

Közénk esnek néha a sínek,
s a doktor bácsi jeges szemei
egész éjjel bámulnak a térképről.
Az órák összevissza vernek minket.
Nagymamánk magasba' trónol fönn,
a kiskutya bőrén, míg anyuska régi
képe csak egy dalt zongorázik.
A kishúgunk mégis a legszebb
állat, habár az élet nem szoptatta,
és csak a bánat jegyezte el.

*

Apánk sintér. Imádkozik,
és megsimogat minden éjjel,
mielőtt elmegy. Majd az utcán
kutya fejét loccsantja széjjel.

*

Már néha gondol ránk a szerelem,
és sajgó fejünk mellett hegedül,
és szájunkba csókolja a vérbajt,
és fehér lepedőnkre feketül.

[...]

*

A rút vért varangyosan megöltük.
A vonattal apánkon utazunk.
Húgunk a bánatnak se kell már.
Büszkén valljuk, hogy magyarok vagyunk.¹⁶¹

Veres Andrásnak A „*homo aestheticus*” – Kosztolányi Dezső vázlatos pályaképe című 2004-es írása a ciklusra mint korai pályaszakasz két abszolút sikerének egyikére tér ki (a másik a szerző szerint az 1913-as *Modern költők* című műfordítás-gyűjtemény).

Míg első verseskönyve, a *Négy fal között* hasonlóképp küszködik a megismert élethelyzetek ürességével, akár a novellisztikája, addig a második, A *szegény kisgyermek panaszai* szerencsés módon talál rá a gyermekkori nézőpontban arra az optikára, amely méltán látja és láttatja a jelentéktelent is rendkívülinek, hiszen a kisgyermek kellő tapasztalatok és ismeretek híján tökéletesen ki van szolgáltatva környezetének, függő viszonyban tudja magát a legközönségesebb tárgyaktól is. A sötétség félelemmel tölti el, s minden titokzatos körülötte, a „kis mécs”, az „ódon, ónémet, cifra óra”, a különféle fényképek, s főként az emberek, akiknek érzelmi atmoszféráját csillogó pontossággal rögzíti az „elfogulatlan” gyermeki megfigyelés: „Szegény anyám csak egy dalt zongorázik”, „A húgomat a bánat eljegyezte”.

A látszólag pillanatnyi benyomások rögzítése mögött valóban egységes világlátás áll: a pszichoanalitikus felfogást (részben éppen Csáth Géza közvetítésével) magáévá tevő Kosztolányi szemében a tudattalan tartalma a legfontosabb, ez pedig a gyermeki élmények újraélésével válik hozzáférhetővé. A *szegény kisgyermek panaszai* a magyar irodalom legegységesebb világképű és hangnemű verseskötetei közé tartozik. Már itt úgy értelmezi Kosztolányi a gyermekkort,

¹⁶¹ ORBÁN János Dénes, *A szegény kis panasz gyermekei*, in O. J. D., *Anna egy pesti bárban – versek 1993–1999*, Budapest, Magyar Könyvklub, 2002, 18–19. A szöveget a szerző engedélyével közlöm.

mint olyan teljességet, amihez képest a felnőtté válás elszegényedést, beszűkülést hoz. Ám egyik-másik versében leplezetlenül szerepet kap a gyermekkoron túli tapasztalat. A napraforgó szerelmi örületét felvillantó kis remekmű Kosztolányi szűkebb pátriájának, Bácskának egyszerre parlagias és tragikus atmoszféráját képes érzékeltetni. [...]

A kötetet nyitó, *Mint aki a sínek közé esett* kezdetű vers pedig a gyermekkorára emlékező pozícióját jelöli ki. A költői megnyilatkozás rendkívüliségét a halál előtti pillanat megvilágosodásához hasonlítja. Egyúttal távlatot és viszonyítási keretet ad a gyermekkori nézőpontnak, amely alapvetően vitális érdeklődésű. Ebben a versében azt is sikerült elérnie, amit korabeli novellisztikájában nem: egyetlen metaforába sűríteni a létezés eredendően tragikus hangoltságát valló felfogását.¹⁶²

A *műút* című irodalmi folyóirat 2010-ben jelentetett meg egy nagyobb Kosztolányi-blokkot, amelyben több mű az akkor százszentendős *Kisgyermek*-ciklusra utalt. Legmeglepőbb köztük talán egy prózai szöveg, Ambrus Judit *Isten mostan színes tintákról* című írása.

Isten, mint aki szegény, sínek közé esett, ült a pályaudvar szegletén és kéregetett. Délceg hűgyszag felhőzte be, alatta kissé összenedvedzett, mégis anyagához mértén elegáns hálópapundekli, rajta koszfoltos, gyűrött, fojtón bűdös kabát, azon meg egy tipp-topp, aznap lejmolt, rózsaszín-sárga paplan. Isten nem érezte nagyon ócskán magát, nem is volt rá ideje, egy percnyi se, a világot akár a dohányzástól féltő sms-nyi vagy csupán

de úgy fáj e sok lánc egy röpima-árva twitterhossznyi. Koncentrálnia kellett ugyanis a potenciális donorokra, a pályaudvaron sétáló, a vonatokról le-felszálló, tetszetős,

¹⁶² VERES András, A „*homo aestheticus*”. *Kosztolányi Dezső vázlatos pályaképe*, Literatura, 2004/3–4, 296–297.

empatikus, érző szívűre teremtett teremtményeire. Mert, mint ismeretes, a jókedvű adakozót szereti az Isten, s valóban, sokkal kellemesebb volt a Jóistennek azoktól elfogadnia némi pénzadományt, akik nem káromkodva, de nem is szégyenkezve adtak abból, amijük volt, amihez Isten korábban hozzásegítette őket. A Teremtő egyébként apró, kockás noteszében, kis táblázatban a donorációs hajlam szerint osztályozta szeretett teremtményeit, hamar kiismerte őket, volt, aki képmutatásból, volt, aki valós segítőkészségből adott, volt, aki ezzel koptatta valamely unt büntudatát, és volt, aki inkább szörnyethalt volna, mintsem hogy bárkinek, akár Istennek juttasson picókát abból, amit a sajátjának vélt. Volt, aki a fukarságát morális alapokra helyezte, volt, aki csak per hecc volt fősvény. Isten olykor nem a szemtől szembeni kérégetést választotta, inkább feltáblázta magát, nyolc éhező gyermekére, sürgős műtétjére, kifizetetlen gyógyszereire vagy azonnali utazására hivatkozva lejmolt, s ha kérése meghallgatásra talált, mindig tartózkodott az Isten fizesse meg formulától. Persze mindeközben, mondhatni, munkaszünetében Isten átalérezte tűnő, Andersen meséibe illő életét, de hiába gondolt olykor, idézem, miséző madarakra, számtalan titkú szobákra, idézem vége, ha fájdalmasakat kondult a gyomra az ürességtől. Hiába tudta, hogy olykor dal zeng, ha megüti a képet, asztalt, ha most spec. nem az az olykor volt, hanem a tiszta seb és nettó var ideje. S hiába zenélt anno az élet, a cipője, az aszfalt, ha a jelen rokonszenves adományaként vakarózni kellett a tetvektől, melyek – meg kell engednünk persze –, szintén az ő szeretett és akár nagyrabecsült teremtményei is voltak.

Mint a léggömb, idézem, szállani szeretett volna, végigszállani teremtettszép életén, idézem végre. Nem emlékezett, hogy került oda, abba a pályaudvari kies sarokba, talán a vodka tette ezt vele, a sör ambrózia helyett, talán a bűnös élet a makulátlan, a romlatlan helyett. Talán az

égbolt ezüsthínárjaiba gabalyodott túlon túl bele, talán dévaj angyalok citeráztak, diktálva egyre ostobább, nem annyira szerencsés vagy ne-ítéljük-meg-milyen lépéseit. Hol hibázta el?, mit kellett volna másképp, máshogy?, snájdig igenek mikor kellett volna a dekoratív nemek, takaros nemek a sikkés igenek helyett? Istent a kínhoz kötötték kemény kötelek, bizony kicsit sem lájkolta, hogy be van fonva minden oldalon, plusz nem is lelte szegény sehol a csomót, amelyet egy (vagy több) rántással meg kellett volna oldania.

Künn az alkony álmokat hívott, idézte, álmokat, melyek Isten számára teljesen elérhetetlennek tűntek, idézte végre. Hogyan juthatott idáig?, tette föl az isteni, nem mindennapi, inkább mindenórás kérdést, milyen elegáns, könnyű kéz?, méhnél mindig elmésőbb építész emelte lépcsők vezették egyre lejjebb, a majdnem teljes önfeladás mutatós kútmélyiségébe? Isten kicsiny ujjával csendesén dobolt lágyan összeizzadt emlékein, de nem jutott előbbre, a romlás enyhén dohszagú, de mégis oly takaros útjára nem volt képes visszaemlékezni.

Emlékei színes noteszlapjain a gyermekkorra tűnt fel, menj, kisgyerek!, szivárgott el Isten száján a kiáltás, s magamésztésbe oldódott a kegyes emlékezés. Szerencse, hogy sorstársai, akik persze nem voltak restek nap, mint nap átkaikba foglalni szegény Jóistent, szóval lottóötös, hogy a pályaudvar bőséges clochard-jai nem ébredtek fel a sírásírára. Nem örültek volna, hogy kitakarta őket jóvágású álmaik paplanából, nem voltak ugyanis híresen jó megbocsátók. S persze még ennél is nagyobb szerencse, hogy nem tudták, ki kéreget mellettük, nézzetek rám lelkeim, a cipőm levásott!, milyen képességekkel és felelősséggel, szánjatok meg szíveim, rongyos a kabátom!, megáldott és megátkozott lény könyörög, kér, koldul, tarhál, lejmol velük, s talán olykor ellenük.

Most vége ennek is, eredj, drága gyermek, édes kisfiam, sírdogálta szomorúan, a te utad a végtelenbe visz, de én

előttem már a semmi van, szipogta a tőle telhető leghal-kabban Isten, és egyre puhább nyöszörgésekkel hajóztatta bánatát, miközben érezte, elcigaretázott, szutykos tüdeje kiszakad a helyéről. Ha kiszakad, haddszal, sóhajtott a dacos Teremtő, s a köhögése hangorkánjában elhatározta, igenis a gyermekkor képeivel ringatja majd álomba magát. Oda tér vissza, ott fog elidőzni, azon pihenteti majd szép, súlyos gondokkal terhes fejét, az lesz kies, védett üdülő-övezete.

Titokban, az este teljes beállta után, mikor se nemzet-közi gyors, se helyi interpicin nem szelte át az idejét, mert hát mivégre is teremtette azokat az órákat?, miért terített meg anno a napnyugtának? – imádkozott. Nehezen talált rá megszokott imái kopott szavaira, de abban biztos volt, hogy látja Őt, a Kisdedet, aki fehérle ingbe lépdél, idézet?, s úgy érezte, lopva rá tekint, s neki integet szőke fejével. Idézet vége? Arany gyertyácskát tartott keze és igen félve ült le mellé. Isten hallotta kacagni csöndesen és látta al-vó, megkapóan szép fejét a mellén. Isten, mikor egészen biztos volt benne, hogy Istense látja, gyónt is és áldozott is neki, hiszen tudta, Ő a pap, az igaz, a szent, s bámulta is, mint egy ismeretlent.

Nehéz volt persze Istennek ilyenkor úgy tennie, mintha közük nem volna egymáshoz, de tudta, jobb nem felfednie magát. Tudta, hogy minden teremtményének csak annyi, és olyan súlyú igazságot szabad feltárnia, amennyit az képes felfogni, befogadni, ami még bírható számára. A tudás nem annyira otthonos rémületébe pedig legkivált azt a lényt nem akarta hajszozni, akinek a képébe, illúziójába legalább kis időre belekapaszkodhatott. Isten, mint látnivaló, sokkal tapintatosabb létre rendezkedett be itt a Földön, vak tükrök lemezén, mint mikor az Égben döntött, határozott, rendelkezett bíbor lázban mások életéről.

Isten, mikor a Kisded közelségét nem érezte, a pályaud-var esti patkányhomályában vetítette magának gyerekkora

régvolt diaképeit, diázta az egészség- és a – mondják – va-lamiféle bizonyosság jól fészült korszakát. Egy kocka emlé-keztette valakire, titkok hős tudójára, valakire, aki maga is csupa titok volt. Megpróbálta visszaidézni ezt a rejtélyes, az ő gyerek-mivoltához képest nagyon nem kétes egzisz-tenciájú emléklakót. Stemplizett, örömmel, hiszen, igen, eszébe szökkent, hogy olykor bizony támaszkodhatott sze-gény kisgyermekként bizonyos mankókra, de ettől persze rögtön könyvelhetnékje támadt, vajon adott-e festői, biztos vagy legalább reménykeltő mankókat a saját fia életéhez?, és nem mellesleg ellátta-e divatos vagy mégoly divatjamúlt mankókkal – messzire ne menjünk – az őt körülvevők éle-tét? Csakhogy ez pokoltánc, az efféle kérdésekre adandó válaszok, az örökös miérték és miértnemek, úgyhogy in-kább béke, part, rév, élet, ezek a szavak ugrottak be emlé-kei apró, frissmeleg süteményszagú gyerekoszobájába. Majd szétnézett a voltak pirosuló pipacsmezején, s nagy örömmel vette, mikor a múltak Andersen meséiből előttoppant kö-löklökori szerelme.

Isten sarki, már-nehezen-emlékszik-melyik utcai isko-lájába hatvanan jártak, szilaj legénykék, picik és nagyok. S e hatvanak furcsa zavarában a sok között Isten is csak egy volt: Teremtő gyermek, kreatív tanítvány, problémás nebuló. Halmozottan hátrányos helyzetű diák. Finom fes-tékszag áradt a régből, padok, hideg tapintású táblasziva-csok. Ez más volt természetesen, mint Isten otthonában, bús komédia, Isten lélekzet-visszafojtva, félve nézte, meg-illetődve diavetítette, amint hatvan picike, osztálytermi fejek egyszerre intenek, s egyszerre pislant százhusz kis verébszem. Amerre nézett, mint egy rengeteg, kezek, ke-zek, újra csak kezek. Mint kócbabácskák a török bazárba, egy hús terembe csöndesen bezárva, nyugtázta és diázta a nyuggerek, a panelről is lepattantak, a paplanlakók hús, visszaemlékező, fess rezignáltságával Isten a régi képeket.

Isten gyerekkorában természetesen sokszor álmódott színes tintákról. Legszebbnek nyilvánvalóan a sárga tűnt, sok levelet akart volna írni ezzel egy lánynak, az Andersen-mesebelinek vagy olykor, csak úgy a tréfa és a változottság kedvéért másnak. De akart persze még sok másszínű tintát, bronzot, ezüstöt, zöldet, aranyat, és kellett volna még sok száz és ezer, és kellett volna még aztán millió: tréfás-lila, bor-színű, néma-szürke, szemérmes, szerelmes, rikító, és kellett volna szomorú-viola és téglabarna és kék is, de halvány, akár a színes kapuablak árnya augusztusi délkor a kapualján. És akart volna még égő-pirosat, vörösínűt, mint a mérges alkonyat, és akkor írt volna, mindig-mindig írt volna. Kékkel hűgának, anyjának arannyal: arany-imát írt volna az anyjának, arany-tüzet, arany-szót, mint a hajnal. És el nem unta volna, egyre-egyre csak rőtta volna a sorokat, egy vén toronyba, szünes-szüntelen. Oly boldog lett volna, Isten, mennyire boldog. Kiszínezte volna velük az élet...

Isten akkor is a színestintás gyerekkoráról ábrándozott, hagyjatok szaladni még, tündérekben hinni, mikor a mellette tanyázó másik clochard nyilván szintén épp a kölyökkoráról álmodtából felriadva fehér csészéből szelíden cigarettára gyújtott. A világítósmalackás, aznap lejmolt öngyújtóját azonnal sikerült felcsiholni, nem volt rajta gyerekvédő fehér tejet inni gomb. Isten örömmel látta, milyen remekül működik paplanszomszédja aznap szerzeménye, s jót mosolygott a nap viccén, szeretem a láncot én, miszerint itt az idő az egészségre ártalmas dohányzással való szakításra. Ez a pompás direktíva de úgy fáj e sok lánc egy apácoid kinézetű asszony szájából röppent elé, aki viszont nagyvonalúan adott Istennek egy ötszázast, Isten fizetné meg.

Isten épp a gondoskodó, nikotintól óvó hölgy szép szemén legeltette rövidtávú emlékeit, amikor lángok kezdtek ölelni a gyermekora színeit idéző paplant, lángok, de nem Wotan Brünnhildét-védő lángjai, inkább a bánatára

harsogón felelő, a trombiták kövér, aranyló torkán egekbe zengő beethoveni orkánt felidéző tűznyelvek. Tagadhatatlan, az óvó szép szemek, melyekre épp főnixként visszamerengett, erőst emlékeztették az Andersen meséiből előlépő, vágyaiban sárga tintájú levelet kapó lányéra. Másként halálos csend és néma untság. Istent immár a délceg húgyszaggal elegy füstszag és egy kicsiny nietzschei mondat felhőzte be, alatta kissé összenedvedzett, mégis anyagához mértén elegáns hálópapundekli, rajta koszfoltos, gyűrött, fojtón bűdös kabát, azon meg egy tipp-topp, aznap lejmolt, rózsaszín-sárga, angyali paplan. Cikázva lobbant soksok ferde kép, és látott, ahogy nem látott sose még, Isten mégsem érezte olyan nagyon rosszul magát, igaz, nem is volt rá ideje. Egy, a világot akár a dohányzástól féltő sms-nyi se, szánjatok meg, szíveim, egy árva twitternyi se.¹⁶³

A *Kisgyermek*-centenáriumra megsokasodnak az egyes versekkel foglalkozó tanulmányok is. Az *Alföld* októberben hozza Szép Orsolya *Halálarcok* című tanulmányát, amely három vers, köztük az *Ó, a halál* vonatkozásában vizsgálja a „halál és az én viszonyát” Kosztolányinál. A *Látó* című irodalmi folyóirat még áprilisban szerkez egy Kosztolányi-emlékestet, amelynek anyaga azután a decemberi számban jelenik meg. Két megszólaló is foglalkozik *A szegény kisgyermek panaszai* verseivel: Balázs Imre József *A rosszleányok – mondják – arra laknak* kezdetűvel, Demény Péter pedig a *Menj, kisgyerekkel*.

Balázs Imre József tanulmányának elején a ciklus egészének vonatkozásában emeli ki és helyezi mai kontextusba a „világ sötét oldalának” megszólaltatását.

Kosztolányi nem megúszni akarta a világról való beszédet, amikor megpróbálta gyermekszemmel megmutatni azt. Egy

¹⁶³ AMBRUS Judit, *Isten mostan színes tintákról*, műút, 2010022, 10–11. A szöveget a szerző engedélyével közlöm.

kis érzékenyülést és nosztalgiát persze elnézhetnének neki, el is nézzük. De azt nem nagyon lehetne megbocsátani, hogyha egyoldalú lenne, s hogyha megpróbálná kizárni a világ bizonyos szeleteit az összképből csak azért, mert a ciklusban elvileg egy gyermek beszél. A kihívás már Kosztolányinál is ugyanaz, ami később Kertész Imre vagy Dragomán György gyermekszereplőinél: hogy a világ sötét oldalát hogyan lehet megjeleníteni egy friss nyelv és egy tájékozatlan perspektíva felől. A szegény kisgyermek panaszaiban ott a halál (sőt, a vers azt mondja róla: „mi ismerjük csak, pici gyerekek”). Ott a brutalitás, amikor a rút varangyot véresen megölik. Ott van, ahogy láthattuk/hallhattuk, a prostituált. És ott van mindenféle, a félelmek és az örömek, az élet nappali és éjszakai oldala együtt, mint amikor az Esti Kornélban össze-szövetkezik két szerző, kikövetkeztethetőleg egy Kosztolányi és egy Esti vezetéknevű, és írnak egy négykezes könyvet, az Esti Kornélt.

A gyermek a pszichoanalízis elméletének és gyakorlatának erős terjedése idején nem azt jelenti, amit korábban: Kosztolányinál, akárcsak Freudnál, érdekessé válik a körvonalazatlan gyermeki vágyak, a gyermeki szexualitás, a gyermeki halálképzetek vizsgálata.¹⁶⁴

Szegedy-Maszák Mihály 2010-es Kosztolányi-könyvében *A versfüzér folyamatszerűsége* szempontjából tekintette át Kosztolányi lírai pályaképét. A korábbi értelmezésekkel is vitába szálló szerző szerint *A szegény kisgyermek panaszai* cikluskompozíciója a több vers összekapcsolódásának poétikai lehetőségeiben költői zsenéi óta gondolkodó, és ebben zenei mintákat követő Kosztolányi első nagy magára találása.

¹⁶⁴ BALÁZS Imre József, *A világ sötét oldalát (Kosztolányi Dezső: A rosszleányok – mondják – arra laknak)*, Látó, 2010/12, 7.

A szegény kisgyermek panaszai abban a formában, ahogy az utókor ismeri, másfél évtizednél is hosszabb időszak termése. 1910-ben még csak 34, 1923-ban már 64 részből áll e versfüzér. A huszadik század elején megjelent magyar verseskönyvek közül kiemelkedő teljesítménynek tekinthető Kosztolányinak ez a kötete. A Parnasse örökségétől az expresszionizmusig többféle irányzattal összefüggésbe hozható, mégis kivételes egységet tudott megvalósítani, s egyúttal Ady prófétikus írásmódjától és Babits nagyon eltérő beszédmódokat megszólaltató első kötetének némileg már az újklasszicizmust előrevetítő eklektikájától is merőben különböző költészetszemléletet érvényesített. A *Nyugat* című folyóirat jelentőségét bizonyítja, hogy indulásakor három olyan költőnek tudott szellemi háttérrel biztosítani, akiknek lényegesen eltért a költészetfelfogása.

Kosztolányi elválaszthatatlan a füzérszerű szerkesztésmódtól, amelynek *A szegény kisgyermek panaszai* a legkorábbi megvalósulása. Tévedés azt hinni, hogy e kötetben „spontán esetlegességgel követik egymást az egyes darabok” (KISS 1998, 118), sőt az is félrevezető állítás, mely szerint e verseskönyv „gyűjtőmedencéjévé lett az 1920-ig terjedő költői fejlődés eredményeinek” (SZAUDER 1962, 7). Kosztolányi már egészen fiatalon, 1901-ben „költeményfüzér” alcímmel látta el *Sírvirágok* címmel Reviczky emlékére írt versét. Föltehetően Robert Schumann zenéje is hozzájárult ahhoz, hogy foglalkoztatta a füzérszerű elrendezés. Tudtommal minden zeneszerző közül őrá hivatkozott a legtöbbször. [...]

Föltehetően a töredék romantikus példaitól és Schumann ciklikus műveitől kapott ösztönzést ahhoz, hogy különböző időben keletkezett szövegeiből utólagos elrendezéssel hozzon létre olyan egységet, amely megnöveli, sőt átlényegíti az egyes részeket.¹⁶⁵

¹⁶⁵ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram, 2010, 51, 53.

Fecske Csabának 2012 májusában látott napvilágot a *Bárka* folyóiratban a ciklus ürügyén Kosztolányira emlékező verse.

Szegény kisgyermek
In memoriam K. D.

Az élet szép, halálos élvezet,
Az Isten a távolban mennydörög,
egy percre megfogom, ami örök,
lepkéket, álmat, rémest, édeset.

És látom őt, a bájos kisedet,
amint titokban rám tekint.
Nem tudja még, odasz kincse mind,
Szemébe visszanézni nem merek.

Elvegyül benne álom és való.
Kezében harcra készen vár a kard,
s a sarokban a szilaj hintaló.

Jövődöt tudni soha ne akard,
egy kisgyereknek más tudás való –
Elmédbbe már a halál karma mart.¹⁶⁶

Horváth Iván nemsokára megjelenő tanulmányában az Ómagyar Mária-siralom elemzése kapcsán emeli ki Kosztolányi ciklusának verstani újítását:

Az ÓMS versformájának egy másik megdöbbentő jellegzetessége az, hogy heterostrofikus: olyan versszakokból áll, amelyek különböző számban tartalmaznak verssorokat. [...] A magyar líra a 20. századig majdnem kizárólag izostrofikus (vagyis: egyforma versszakokat egymás után rakosgató)

¹⁶⁶ FECSKE Csaba, *Szegény kisgyermek – In memoriam K. D.*, *Bárka*, 2012/5, 4. A szöveget a szerző engedélyével közlöm.

jellegű volt. A 18–19. században előfordult ugyan néhány szonettkezdemény (köztük nemigen emlegetjük az egyetlen sikerültet, Arany *Naturam furca expellását*), de a heterostrofikus líra a fiatal Kosztolányi egyedi, többnyire heterostrofikus versformáiig (*A szegény kisgyermek panasza*, 1910) és az ifjú Babits szonettjeig, majd a nagy Baudelaire-fordításig (1923) lényegében váratni fog magára. Ady *Új versei* (1906), miközben a „magyar Ugar” fölemlegetésével, a „Mit bánom én, ha utcasarkok rongya” versnyitással és mással országos botrányt robbantottak ki, verstani szempontból – a műfordítások kivételével – még izostrofikusak voltak, akár a megelőző évszázadok magyar költészete. Bár Veres András (2012) a rejtett lelki indítékokat ajánlja a mai olvasóközönség figyelmébe, Kosztolányinak a politikai gyökerű Ady-kultusz elleni fellépésekor az általa hangoztatott, tisztán irodalmi szempontból is bőven volt mit sérelmeznie. Egy, mondjuk, 5 egyforma versszakból álló költemény eleve retorikai felépítésű (‘mondanivalómat 5 fő részre osztom’), szemben az egyszeri lírai ihletet képlekenyen követő egyedi versforma folyékonyásával.¹⁶⁷

¹⁶⁷ HORVÁTH Iván, *Ómagyar szövegmélekek mint textológiai tárgyak*, in *‘Valék siralm tudatlan...’. Tanulmányok Árpád-kori szövegmélekeinkről*, szerk. KÓSA Csilla, SZENTGYÖRGYI Rudolf, Budapest, ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, 2014. Sajtó alatt. A szöveg VERES András már többször hivatkozott könyvére utal: *Kosztolányi Ady-komplexuma. Filológiai regény*, Budapest, Balassi Kiadó, 2012.

Névmutató

A

Abaffy Lászlóné 319, 504
Abody Béla 478
Ács Pál 311, 499
Ady Endre 231, 232, 428, 433,
434, 508, 558, 569, 570, 574,
575, 596, 597, 605, 614, 615,
627, 638, 639, 640, 642, 657,
690, 694, 700, 702, 713, 715
Ágh István 482
Aiszkhülosz 384
Álföldy Jenő 313, 317, 500, 503
Alpár Ágnes 507, 508
Alszegehy Zsolt 473, 482
Ambrus Judit 489, 705, 711
Ambrus Tibor 322
Andersen, Hans Christian 463,
706, 709, 711
András Sándor 486
Angyalosi Gergely 421, 458,
489
Antal László 649
Arany János 380, 627, 664
Arany Szuszsanna 270, 452, 489
Arató László 314, 502
Ascher Oszkár 297
Aszódi Éva ld. T. Aszódi Éva
T. Aszódi Éva 296, 298, 299,
301, 302

B

Babits Mihály 406, 408, 413,
422, 518, 580, 581, 596, 604,
605, 629, 643, 646, 664, 683,
685, 702, 713, 715
Bacăru, Livia 351, 352, 353
Baghy, Julio 329, 330
Bajcsy-Zsilinszky Endre 604
Bajza József 627
Bak János 25, 164, 224, 292,
294
Bakos Anikó 9
Balázs Imre József 305, 489,
711, 712
Bálint Jenő 472, 540
Bálint Rezső 438, 439, 521, 522
Balla Ignác 163, 470, 585, 586
Balogh József 312
Balogh Tamás ld. Bíró-Balogh
Tamás
Balzaguette, Léon 331, 334
Bangha Béla 662
Bánki István 318, 319, 506
Barabás Judit 485
Baránszky Jób László 410
Baráth Ferenc 406, 475, 634,
635
Bárdos Artúr 507
Bárdos László 259

Baróti Dezső 437, 438
 Bartha József 471, 596
 Baruch Magda 320, 507
 Bataille, Henry 412, 415, 417, 418
 Bauer Gabriella 308, 309, 494, 498
 Bazsányi Sándor 487
 Bednatics Gábor 488
 Beethoven, Ludwig van 467
 Békássy Ferenc 471, 588, 590
 Béládi Miklós 493
 Belohorszky Pál 482
 Bence István 307
 Benczik Vilmos 328, 329, 509
 Bene Kálmán 312, 500
 Benedek Károly 355
 Benedek Marcell 493
 Beniak, Valentin 226, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364
 Berzsenyi Dániel 664
 Bessenyei György 307
 Beszédes Valéria 431
 Béranger, Pierre-Jean de 627
 Biczó Ferenc 475, 630, 631
 Binét Ágnes 296
 Bíró Lajos 246
 Bíró-Balogh Tamás 9
 Blaskovics Tibor 317
 M. Boda Edit 309, 498
 Bodnár György 493
 Bodó Klára 300
 Bodolay Géza 316
 Boggs, W. Arthur 323, 324, 327
 Bognár Tas 495
 Bókay János, ifj. 39, 224, 292, 294
 Boldizsár Ildikó 317
 Bonnerjea, René 306, 324, 326, 327
 Bónus Tibor 496
 Borbély Sándor 267, 496
 Bori Imre 375, 484, 684, 685, 686
 Bölsche, Wilhelm 245
 Brájjer Lajos 338
 Brenner Dezső 431
 Brisits Frigyes 484
 Brunauer, Stephen 482
 Buda Attila 291
 Büchler Júlia 310
 Byron, George Gordon 449
C
 Capacchi, Guglielmo 264, 347, 348, 349
 Carducci, Giosuè 414
 Carlyle, Thomas 414
 Chopin, Fryderyk Franciszek (Frédéric François) 464
 Cocteau, Jean 692
 Corazzini, Sergio 415, 418, 419
 Cushing, G. F. 297
 Czabafy Dezső 472
 Czigány Lóránt 494
 Czine Mihály 496
Cs
 Csábi Domonkos 490
 Csanádi Imre 298
 Császár Géza 465

Csáth Géza 405, 421, 430, 431, 518, 704
 Csécsi Imre (Csécsy Imre) 468, 572, 573
 Cselényi Péter 317
 Cserhalmi Zsuzsa 314, 502, 503
 Csetriné Lingvay Klára 266, 481, 675
 Csillaghy Andrea 266, 348
 Csokonai Vitéz Mihály 664
 Csordás Mihály 482, 675, 676
 Csuka Zoltán 473, 609, 610
D
 Dálnok Lajos 511
 Daněk, Václav 223, 327, 328
 Dánielné Lengyel Laura 100, 224, 278, 284, 292, 294, 471, 601
 Dante Alighieri 670
 Dapsy Gizella (Nil) 39, 228, 231, 436
 Dávid László 25, 224, 294
 Deák Tamás 512, 514
 Dehmel, Richard 408, 409
 Deme László 478
 Demény Péter 490, 711
 Demeter Tibor 335
 Dér Zoltán 405
 Devecseri Gábor 476
 Dezsőffy László 508
 Diószegi András 307, 308
 Diószegi Endre 503
 Diószegi István 303
 Domokos Mátyás 299
 Domonkos Péter 316
 Dorogi Zsigmond 376, 514
 Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics 687
 Douglas, Lord Alfred 228
 Dragomán György 712
E
 Edl, Tivadar 326
 Egedy Mária 314
 Einstein, Albert 620
 Eisemann György 315, 485, 503
 Elek Artur 30, 46, 163, 226, 291
 Eliot, T. S. 323
 Endrődi Sándor 292
 Eötvös Loránd, báró 601
 Erdődy Edit 495
 Erdős Renée 596
 Érfalvy Livia 488, 489, 491
 Erőss László 478, 655, 656
F
 Fábíán Márton 503
 Falus Elek 247, 451
 Faragó László 308
 Farkas Gyula (Julius von Farkas) 491
 Farkas Zoltán 471, 562, 595
 Faucher, Jean-Paul 331
 Fáy Dezső 456
 Fecske Csaba 714
 Fehér Géza 384
 Féja Géza 472, 476, 492, 605, 606, 637, 657

Fejes Márton 329
 Fekete József 508
 Fenyő Miksa 428
 Ferenc József, császár 691
 Ferencz Győző 268, 305, 484
 Ferenczi Sándor 548
 Fischer, Samuel 437, 520
 Fodor Gyula 468, 546, 547, 559
 Fodor József 297
 Forgács Anna 314, 502
 Főthy János 471, 593, 594
 Franyó Zoltán 436, 437
 Fráter Zoltán 260, 375, 454, 482, 483
 Freud, Sigmund 411, 548, 712
 Fűköh Borbála 319, 506
 Fülep Lajos 557, 685, 686
 Für István 493
 Füst Milán 474, 477, 543
 Fűzfa Balázs 488

G

Gábor Andor 591, 595
 Gál, Evžen 223, 327, 328
 Gál István 481
 Gál Zsuzsa 300
 Galántai Gyula 534
 Gálos Tibor 509
 Gara Arnold 25, 225, 232
 Gara László (Ladislav Gara) 330, 331, 333, 334
 Garai Gábor 298
 Gaspar, Margit 331, 332, 334
 Gáspári László 484
 Gautier Barnáné 312

George, Stefan 228
 Gergely Mihály 329
 Gémesy Tiborné 310
 Géraldy (Gerald), Paul 609
 Gintli Tibor 497
 Giurgiuca, Emil 351, 352, 354
 Goda Imre 309, 498
 Gohl Ödön 531
 Gorilovics Tivadar 355, 486
 Gozzano, Guido 418
 Gömöri Jenő (Gömöri Jenő Tamás) 244, 245, 246, 321, 322, 366, 425, 427, 428, 430, 432, 433, 434, 435, 468, 519, 529, 545, 546, 570, 574, 576
 Gragger Róbert 163, 291, 294
 Gregh, Fernand 412, 415, 417
 Grendel Lajos 497
 Grosz, Joseph 323, 324, 327
 Guillevic, Eugène 330, 331, 332, 333, 334, 335
 Gulácsy Lajos 439, 522
 Gurghianu, Aurel 350, 354

Gy

Gyárfás Imre 477
 Gyémánt Csilla 312, 500
 Gyergyai Albert 459, 460, 474, 477, 608, 626, 648, 649
 Cs. Gyimesi Éva 266, 481, 674, 675
 Gyóni Géza 587, 588
 Győrei Zsolt 9, 490
 Győrfi Livia 488
 Gyulai Pál 562

H

Halasi Andor 470, 479, 582, 585
 Halász Gábor 473, 615, 617
 Halmi Bódog 472, 608, 609
 Hámor Jánosné 316, 318, 505
 Hangay Sándor 468, 573, 574
 Hankiss János (Jean Hankiss) 331, 332, 333, 491
 Hargitai Katalin 319
 Harmat Jenő 536
 Harmos Ilona ld. Kosztolányiné Harmos Ilona
 Harsányi István 296
 Harsányi Lajos 470, 576, 577
 Hatvany Lajos 322, 428, 519
 Hatvany Lajosné 428
 Haumann Péter 514
 Hauptmann, Gerhart 407, 566
 Havas Katalin 304, 306
 Hegedűs D. Géza 511, 514, 515, 517
 Heidegger, Martin 411, 412, 640
 Heltai Jenő 449
 Héra Zoltán 477
 Herczeg Ferenc (Francis) 325, 568
 Herczenik Anna 509
 Hetényi-Heidelberg Albert 508
 Hima Gabriella 411, 412, 484, 496
 Hincz Gyula 298
 Hitel Dénes 456

Hofmannsthal, Hugo von 246, 435, 680
 Hoitsy Pál 561
 Horgas Béla 300, 301
 Horvát Henrik (Heinrich Horvát) 321, 322, 339, 341, 343, 344, 345, 347, 519, 520, 545
 Horváth Iván 9, 714, 715
 Horváth János 296
 Horváth Kornélia 488
 Horváth Mária 477
 Horváth Zsuzsa 310
 Hózsza Éva 489, 490
 Hunyadi Brunauer, Dalma 482

I

Ibsen, Henrik 245
 Ignótus (Veigelsberg Hugó) 470
 Ignótus Pál (Veigelsberg Pál) 474, 604, 626, 628
 Illés György 491, 693
 Illés Lajos 511
 Illyés Gyula 403, 419, 540
 Imaoka Juichiro 335, 336
 Isac, Emil 533, 537

J

Jammes, Francis 413, 414, 415, 417, 424, 648
 Jankovich Ferenc 296, 297
 A. Jászó Anna 314
 Jékely Zoltán 670
 Jensen, Johannes Vilhelm 416
 L. Jeszenszky Ágnes 302

Józan Ildikó 9, 217, 235, 394
 József Attila 473, 508, 604, 617, 618, 664, 692, 693, 694, 701, 702
 Juhász Géza 472, 473, 483, 491, 492, 597, 598, 610, 611, 644, 645
 Juhász Gyula 469, 559, 560, 605

K
 Kabos Ede 7, 448, 533
 Kádárné Fülöp Judit 302
 Kaffka Margit (Fröhlichné Kaffka Margit) 443, 444
 Kafka, Franz 687
 Kállay Miklós 611
 Kalmár Lenke 310
 Kalocsay Kálmán 321, 328, 329, 330, 509
 Kanizsai-Nagy Antal 497
 Kántor Béla 511
 Kapcsándi József 304
 Karádi Zsolt 314, 501
 Karátson Endre (André Karátson) 412, 413, 479, 486, 696, 698
 Kardos László 538
 Karinthy Frigyes 232, 374, 438, 469, 472, 473, 506, 508, 540, 542, 549, 556, 577, 580, 588, 619, 623, 641
 Kárpáti Aurél 465, 473
 Kassai, Georges 269, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 484
 Kassák Lajos 613
 Katona József 384

Katona Tamás 257, 460
 Kazinczy Ferenc 627
 Kéký Rózsi 508
 Kelemen Endréné 309
 Kelemen Péter 311, 480, 481, 499, 660
 Keleti Adolf 66, 224, 291, 293
 Kenyeresné Bolgár Ágnes 459, 460
 Kerényi Ferenc 384
 Keresztury Dezső 493
 Kertész Imre 712
 Kery, Leslie A. 325
 Kierkegaard, Søren Aabye 697
 Kipling, Rudyard 407, 566
 Király István 484, 686, 692
 Kirkconnell, Watson 325, 326
 Kisfaludy Károly 384
 Kisfaludy Sándor 367
 Kiss Endre 483, 679, 681
 Kiss Ferenc 374, 375, 403, 407, 412, 415, 416, 418, 419, 479, 481, 502, 656, 660
 Kiss József 632
 Klaniczay Tibor 298, 493
 Klein, Stefan (Stephan) I. 524, 537
 Koczkás Sándor 307
 Kollega Tarsoly István 496
 D. Koller Erzsébet 473
 Komlós Aladár 296, 472, 477, 598, 599
 Kondor Lajos 460
 Konsza Samu 475
 Korcsmáros Nándor 508

Kormos István 298, 300
 Kortsák Jenő 531
 Kósa Csilla 715
 Kosztolányiné Harnos Ilona 542, 561
 Kovács Ida 543
 Kovács László 474, 623, 625
 Kovács Sándor Iván 303
 Kozma Lajos 245, 429, 434
 Kozocsa Sándor 475
 Kőbányai János 633
 Kőnig Gyula 562
 Kulcsár Szabó Ernő 488
 Kulcsár-Szabó Zoltán 503
 Kuncz Aladár 480, 594, 595
 Kunz, Egon F. 324, 326
 Kuthy Sándor 469, 560, 561

L
 Laczkó Géza 536
 Laforgue, Jules 413, 415, 418
 Lakits Pál 307, 308
 Lám Frigyes (Friedrich Lám) 337, 339
 Lami Pál 312
 Láng Gusztáv 258, 481, 671, 674
 Láng István 509
 Lányi Hedda 406, 418, 425, 519
 Laslo, Pablo 355
 László István 444, 469, 471, 570, 592, 593
 Latinovits Zoltán 376, 511, 512
 Lator László 485, 693
 Leidenfrost Sándor 248, 455

Lengyel Balázs 476, 642, 644
 Lengyel Menyhért 469, 547, 549
 Lévai Endre 483
 Levendel Júlia 300
 Linka Ágnes 302
 Liszt Nándor (Lisztius) 600
 Loeb, Jack 620
 Lot, Fernand 331, 334
 Lovas Borbála 9, 233, 522, 645
 Lőrinczi László 350, 351, 353, 354
 Lövy Salamon 247
 Lyka Károly 25, 225, 232
 Lyy, Toivo 330

M
 Madách Imre 384
 Madácsy Piroska 500
 Madocsai László 318, 501
 Maeterlinck, Maurice 407, 566
 Magyar László 233, 522
 Magyar Miklós 495
 Magyar Tünde 312
 Mahler, Gustav 678
 Majtényi Erik 350, 351, 353, 354
 Majthényi György 469, 563, 564
 Makkai Ádam (Adam Makkai) 324, 325
 Málnási Ferenc 490
 Márai Sándor 629, 630, 644
 Margócsy István 304, 375, 454, 483, 681, 684, 696, 698

- Máté Gábor 462, 509, 512, 514, 517
 Maupassant, Guy de 244, 385, 545
 Mayer József 502
 Merkovíc, Lazar 356, 357, 358
 Mester Zsolt 306
 Mész Lászlóné 483, 484, 684
 Mezei Károly 304
 Miklós Andor 449
 Mohácsy Károly 309, 313, 317, 319, 498, 500, 503, 504, 505, 506
 Molière (Poquelin, Jean-Baptiste) 385
 Molnár Ferenc 554, 560
 Molnár Gábor Tamás 488
 Molnár Gál Péter 508
 Molnár János 308, 497
 Molnár Lajos 473, 611, 613
 Molnár Mihály 507, 508
 Molnos-Müller Lipót (L. Molnos-Muller) 331, 332, 333
 Moór Marianna 512
 Mulzet, Ottilie 324, 326, 327
 Murășanu, Teodor 351, 354
- N**
 Nadányi Zoltán 542
 Cs. Nagy István 310, 494, 692, 693
 Nagy Miklós 561, 562
 H. Nagy Péter 503
 Nemes Livia 486
 Nemes Nagy Ágnes 483, 671
- Nemeskürty István 494, 495
 Németh G. Béla 480, 662, 663
 Németh László 472, 479, 480, 601, 603, 674
 Németh Zsuzsanna 485, 487
 Newton, Isaac 622
 Nietzsche, Friedrich 410, 565, 642
 Nóbél Iván 509
 Novák Imre 490
 Novák László 247
- O**
 Oláh Gábor 628, 629
 Olariu, C. 353
 Olasz Sándor 488, 490
 Oltványi Ambrus 384
 Orbán János Dénes 702, 704
 Ormos Ede 469, 558, 559
 Orosz László 384
 Oroszlán Éva 505
 Osvát Ernő 270, 422, 423, 518
 Osztovits Szabolcs 267
- Ö**
 Örvös Lajos 309
- P**
 Pál György 494
 Pála Károly 314, 502
 Palágyi Lajos 75, 274, 282, 469, 570, 572
 Páll István 625, 626
 Pálmai Kálmán 482
 Păltineanu, Miron 350

- Pán Imre 405, 542, 543
 Pándi Pál 298
 Papadimitriu Athina 509
 Papp Oszkár 543
 Papp Zoltán 510, 511
 Pató Imre 472
 Péczely László 308
 Péter László 469, 495, 560
 Pethőné Nagy Csilla 318, 319, 320, 504, 506, 507
 Petőcz Károly 256, 461
 Petőfi Sándor 600
 Petri Pálné 75, 77, 223, 295
 Petrović, Veljko 538
 Petz György 506
 Pintér Jenő 66, 223, 225, 292, 294, 307, 492
 Pobozy Ágnes 305
 Pogány Béla 331, 334
 Politzer Zsigmond 366, 429, 430, 433
 Popper Péter 305
 Porumbacu, Veronica 350, 351, 353
 Poszler György 484, 677
 Preszler Ágnes (Agnes Preszler) 348
 Prohászka Ottokár 557, 662
 Prunyi Ilona 509
- R**
 Radákovich Mária 543
 Radócné Bálint Ildikó 506
 Rajnai Gábor 532
 Rákos, Petr 223, 327, 328
- Rákos Tibor 508
 Ranschburg Viktor 438
 Rédey Tivadar 230, 422, 538
 Reho, Luigi 348, 349
 Reiner Dezső 508
 Remané, Martin 338
 Reményi József (Joseph Reményi) 324, 325, 451, 476, 538
 Révész Béla 563
 Reviczky Gyula 713
 Réz Pál 9, 224, 258, 259, 265, 297, 374, 384, 385, 417, 418, 419, 420, 422, 425, 456, 460, 518, 538, 543, 702
 Rigó Béla 303
 Rilke, Rainer Maria 322, 323, 385, 386, 407, 408, 409, 410, 411, 413, 415, 520, 524, 656, 664, 671
 Rodenbach, Georges 415, 418
 Rolland, Romain 648
 Róna Judit 9
 Rónai Béla 312
 Rónay György 322, 413, 414, 420, 477, 478, 480
 Rónay László 313, 403, 404, 414, 415, 417, 420, 434, 480, 483, 495, 500, 661, 662
 Rossova, Anna 223, 327, 328
 Rother, Hans-Jörg 346
 Rottmayer Jenő 312, 499
 Rozványi Vilmos 474, 613, 614
 Rózsa Zoltán 418
 Rózsahegyi Kálmánné 532
 Rozsnyai Kálmán 436

Rozsnyai Kálmánné ld. Dapsy
Gizella
Rubin Péter 296
Ruspanti, Roberto 349
Ruttkai Éva 511

S
Sainte-Beuve, Charles
Augustin 627
Saitis, Petre, 350, 351, 352, 353,
354
Sajó Sándor 66, 223, 225, 292,
294
Santarcangeli, Paolo 348
Sárközi Éva 9
Saudek, Robert 407, 566
Schnitzler, Artur 246, 435
Schöpflin Aladár 441, 442, 469,
471, 492, 561, 562, 582, 631,
632, 637, 638
Schumann, Robert 419, 713
Scridon, Gavril 350, 351, 352,
353, 354
Sebes Katalin 258
Seres József 297
Setti, Maria Vittoria 347, 348,
349
Seyfert Ottó 244, 245, 433, 434
Sík Sándor 521
Simonka György 469, 569
Sipos Sándor 311, 501
Sivirsky Antal 335
Škrobinec, Ůrij 364
Solténszky Tibor 509
Sólyom Katalin 302

Somi Éva 502
Somló, Karl 339
Somlyó György 483
Somlyó Zoltán 465, 536, 586,
597, 632, 633
Soulages, François 488
Sőtér István 478, 483, 654, 655,
677, 679
Staud Géza 384
Strindberg, August 407, 566
Sugár Béla 75, 77, 223, 292, 295
Sutter, Ruth 323
Swinburne, Algernon
Charles 229

Sz
Szabó Árpád 638, 640, 641, 642
Szabó Dezső 409
Szabó Ede 322
Szabó Éva 514
Szabó Gézáné 315, 502
Szabó László 629
Cs. Szabó László 297
Szabó Lőrinc 475, 502, 633,
634, 648
Szabó Zoltán 641, 642
R. Szabó Zsuzsa 306
Szabolcsi Lajos 232
Szabolcsi Miklós 473, 493, 618
Szabóné Tóvári Éva 317
Szacsvay László 462, 509, 510,
511, 512, 513, 514, 515, 516,
517
Szántó Tibor 436, 437, 438
Szász Ferenc 410, 411, 412, 480

Szász János 350, 351, 353,
354
Szauder József 257, 347, 406,
448, 460, 478, 493, 651, 652,
654, 713
Szauder Mária 246, 247, 436,
440, 441
Szegedy-Maszák Mihály 309,
315, 317, 322, 323, 434, 490,
496, 498, 712, 713
Székely Magda 300
Szekzárdy-Csengery József 412
Szemere György 557
Szemere László (Ladislau
Szemere) 337, 338, 339, 340,
341, 342, 343, 344, 345, 346,
347
Szentgyörgyi Rudolf 715
Szép Ernő 419, 694
Szép Orsolya 490, 711
Széplaki György 315
Szerb Antal 380, 457, 492, 615,
642
Szij Rezső 247, 248, 455
Sziígyártó László 298
Sziklai Jenő 244, 366, 429, 430
Szilágyi Géza 470, 568
Szilágyi János György 384
Szini Gyula 407, 418, 470, 564,
568
Szirák Péter 488
Szitár Katalin 488
Szőcs István 264
Szőke György 482
Szőnyi Etelka 461

T
Tabi László 464
Takács Tamara 509
Tamás Attila 485
Tamás Zoltán 614, 615
Tandori Dezső 481, 483, 484,
485, 486, 663, 671, 693, 696
Taxner-Tóth Ernő 384
Térey János 267, 458, 693, 701,
702
Tevan Adolf 247, 441
Tevan Andor 366, 372, 373,
436, 437, 438, 439, 440, 445,
447, 449, 456, 520, 522, 523,
524, 526, 527, 529, 530, 531,
532, 534, 535, 537
Thomka Beáta 485
Tihanyi László 509
Tolsztoj, Lev Nyikolajevics
565
Tótfalusi István 268, 300, 324,
325, 326
Tóth Árpád 409, 410, 596, 605,
629
Tóth Attila 462, 509, 510, 511,
512, 513, 514, 515, 516, 517
Tóth István 298
H. Tóth István 499
Tölgyszéki Papp Gyuláné 316
Törley Gyula 531
Turcsányi Elek 474
Turcsányi Márta 502
Tverdota György 269, 330,
331, 334, 375, 487, 495, 698,
700

U	Verhaeren, Emile 412, 413, 414, 415, 416, 417, 542
Ugrin Aranka 346	Verlaine, Paul 412, 415
J. Újváry Lajos 475	Viertel, Georg 523
Urbán László 418, 536	Vilcsek Béla 315
Ü	Vincent Emmanuel 385
Ürmössy Anikó 507, 508	Virág Gyuláné 315, 318, 502, 504, 506
V	Voit Krisztina 449
Vajda András 304	Vörös Imréné 310
Vajda Ernő 470, 557, 558	Vörösmarty Mihály 292, 380, 384, 627, 630
Vajda György Mihály 338	W
Vajthó László 15, 31, 47, 66, 127, 164, 224, 226, 292, 293, 295, 474	Wagner, Richard 677
Valaczka András 315	Wedekind, Benjamin Franklin 407, 566
Váli Gyula 521	Weöres Sándor 668
Varga Domokos 500	Whitney, Arthur H. 476
Vargha Balázs 257, 258, 374, 406, 448, 460, 478, 651, 654	Wilde, Oscar 385, 407, 545, 566
Vargha Kálmán 346	Z
Várkonyi Nándor 492	Zigány Árpád 563
Vas István 261, 262, 263, 265, 301, 459, 641, 645, 647, 648, 702	Zollman, Peter 268, 324, 325
Vati Papp Ferenc 479	Zs
Velebit, Josip 355, 356, 357, 358	Zsolnai Anikó 310, 498, 499
Veres András 9, 375, 421, 433, 434, 458, 465, 487, 488, 489, 491, 496, 604, 605, 618, 619, 704, 705, 715	Zsolnai Józsefné 310, 498, 499

A ciklus verseinek betűrendes mutatója

A délutánoktól mindig futottam 150	A sakk 157
A délután pezsgett a poros utcán 130	Az áprilisi délutánon 142
A doktor bácsi 18	Az első ősz 131
A húgomat a bánat eljegyezte 160	Az iskolában hatvanan vagyunk 34
A játék 95	Azon az éjjel 29
Akárcsak egy kormos szénégető 67	Egyszer pedig magamba mentem 138
A kis baba 106	Egy téli délből 72
A kis kutya 101	Én félek 57
A kis mécs 50	Én öngyilkos leszek... 78
A nagymamához vittek el aludni 167	És látom Őt, a Kisdedit 16
A napraforgó, mint az őrült 118	Este, este... 45
Anyuska régi képe 73	Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska 116
Apámmal utazunk a vonaton 70	Féltizenkettő 109
A patikának üvegajtájában 125	Fényképek 169
A rokonok 80	Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál 171
A rosszleányok – mondják – arra laknak 128	Halottak napján 88
A rút varangyot véresen megöltük 104	Ha néha-néha meghal valaki 135
	Ilyenkor a szobánk, mint a sziget 155
	Jaj, az estét úgy szeretem 153

Jaj, hová lettek a zongorás estek 173	Mi van még itt? 144
Kip-kop köveznek 140	Mostan színes tintákról álmodom 36
Künn a sárgára pörkölt nyári kertben 111	Mult este én is jártam ottan 21
Lánc, lánc, eszterlánc 63	Nagy társaság 165
Már néha gondolkod a szerelemre 32	Ó, a halál 23
Másként halálos csend és néma untság 176	Ódon, ónémet, cifra óra 60
Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok 26	Ó, hányszor látlak mégis bennetek 43
Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép 97	Oly jó ébredni 158
Menj, kisgyerek 179	Ott az a vén, vidéki gyógytár 123
Miért zokogsz fel oly fájón, búsan 92	Öreganyó 85
Mi ez, mi ez? 53	Szegény anyám csak egy dalt zongorázik 76
Mikor az este hirtelen leszáll 48	Szemem gyakorta visszanéz 120
Milyen lehet az élet ott kivül? 148	Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek 40
Mint aki a sínek közé esett... 13	Ugy élünk együtt, két kis idegen 103

TARTALOM

Előszó.....	7
-------------	---

A SZEGÉNY KISGYERMEK PANASZAI

Mint aki a sínek közé esett...	13
És látom Őt, a Kisdedet	16
A doktor bácsi	18
Mult este én is jártam ottan	21
Ó, a halál	23
Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok	26
Azon az éjjel	29
Már néha gondolkod a szerelemre	32
Az iskolában hatvanan vagyunk	34
Mostan színes tintákról álmodom	36
Ti, akik zárt ajtók előtt szepegtek	40
Ó, hányszor látlak mégis bennetek	43
Este, este... ..	45
Mikor az este hirtelen leszáll	48
A kis mécs.....	50
Mi ez, mi ez?	53
Én félek	57
Ódon, ónémet, cifra óra	60
Lánc, lánc, eszterlánc	63
Akárcsak egy kormos szénégető	67
Apámmal utazunk a vonaton	70
Egy téli délbén	72
Anyuska régi képe	73
Szegény anyám csak egy dalt zongorázik	76
Én öngyilkos leszek... ..	78
A rokonok	80
Öreganyó	85
Halottak napján	88
Miért zokogsz fel oly fájón, búsan	92

A játék	95
Mély éjeken hányszor nézlek, te Térkép	97
A kis kutya	101
Ugy élünk együtt, két kis idegen	103
A rút varangyot véresen megöltük	104
A kis baba	106
Féltizenkettő	109
Künn a sárgára pörkölt nyári kertben	111
Ez a beteg, boros, bús, lomha Bácska	116
A napraforgó, mint az örült	118
Szemem gyakorta visszanéz	120
Ott az a vén, vidéki gyógytár	123
A patikának üvegajtájában	125
A rosszleányok – mondják – arra laknak	128
A délután pezsgett a poros utcán	130
Az első ősz	131
Ha néha-néha meghal valaki	135
Egyszer pedig magamba mentem	138
Kip-kop köveznek	140
Az áprilisi délutánon	142
Mi van még itt?	144
Milyen lehet az élet ott kívül?	148
A délutánoktól mindig futottam	150
Jaj, az estét úgy szeretem	153
Ilyenkor a szobánk, mint a sziget	155
A sakk	157
Oly jó ébredni	158
A húgomat a bánat eljegyezte	160
Nagy társaság	165
A nagyanyámhoz vittek el aludni	167
Fényképek	169
Gyakran megyek el most halotti házak kapujánál	171
Jaj, hová lettek a zongorás estek	173
Másként halálos csend és néma untság	176
Menj, kisgyerek	179

MELLÉKLETEK

Melléklet I.	183
Melléklet II.	217

JEGYZETEK

Rövidítések jegyzéke	223
Szövegforrások	227
Kéziratok	227
Francia nyelvű versfordítások gépirata autográf javításokkal	235
Korrekktúrák	236
Nyomtatott szövegváltozatok	243
Kötetkiadások	244
<i>A szegény kisgyermek panaszainak</i> bővülése	250
Kötetek bibliográfiája	255
Folyóiratközlések	270
Antológiák	291
<i>A szegény kisgyermek panaszainak</i> versei antológiákban	293
<i>A szegény kisgyermek panaszainak</i> versei oktatási célú szöveggyűjteményekben, oktatási segédanyagokban	307
<i>A szegény kisgyermek panaszai</i> verseinek fordításai	321
Szövegkritika	365
Az alapszöveg kiválasztása és a jegyzetelés	366
Az alapszöveg	366
Cím vagy kezdősor?	367
A kezdősorok írásmódja	376
<i>A szegény kisgyermek panaszainak</i> verseléséről	380
Félsor vagy sor?	382
A magánhangzók időtartam-jelölése	388
Egyéb helyesírási kérdések	389
Nyelvhasználat	390

A források jelölése	391
A változások jelölése	394
Számozások és jegyzetek	394
A szövegkritikai jegyzetek (Szövegváltozatok és Szövegforrások)	395
Kézírtos szövegváltozatok	399
Korrektúrafordulók	399
Nyomtatott szövegváltozatok	401
<i>A szegény kisgyermek panaszai</i> keletkezése és bővülése	403
Tárgyi magyarázatok	463
Befogadástörténet	
A szegény kisgyermek panaszai recepciójának bibliográfiája	
A kötetről és egyes versekről	468
Kézikönyvek, irodalomtörténetek, felsőoktatási jegyzetek	491
<i>A szegény kisgyermek panaszai</i> az irodalomtanításban	497
<i>A szegény kisgyermek panaszainak</i> versei a kabarészínpadon	507
Hangfelvételek: versmondások és zenei anyagok	509
Szemelvénygyűjtemény	
Kosztolányi <i>A szegény kisgyermek panaszairól</i>	518
Szemelvények <i>A szegény kisgyermek</i> <i>panaszainak</i> recepciójából	544
Gyermekzsivaj hat hangra (1910–1923)	545
Gyermekáldás mindhalálíg (1923–1936)	596
<i>Kisgyermek</i> -reflexiók Kosztolányi halála kapcsán (1936–1938)	623
Kosztolányi, az <i>enfant terrible</i> (1945–1984)	638
A százesztendőös Kosztolányitól a kilencven- esztendőös kisgyermekig (1985–2000)	675
A ma született gyerekek (2000–2013)	698
Névmutató	717
A ciklus verseinek betűrendes mutatója	729

Megjelent a Kalligram Könyv- és Lapkiadó Kft., Pozsony, valamint a Pesti Kalligram Kft., Budapest közös kiadásában, 2014-ben. Első kiadás. Oldalszám 736. Felelős kiadó Szigeti László. Szerkesztő Hradeczky Móni. A borítót Hrapka Tibor tervezte. Nyomdai előkészítés Hollós János. Nyomta az OOK–Press Kft., Veszprém. Felelős vezető Szathmáry Attila.

Vydal Kalligram, spol. s r. o. , Bratislava v spolupráci s Pesti Kalligram Kft., Budapest 2014. Prvé vydanie. Počet strán 736. Vydavateľ László Szigeti. Jazyková redaktorka Móni Hradeczky. Návrh obálky Tibor Hrapka. Grafická úprava a príprava do tlače János Hollós. Vytlačil OOK–Press Kft., Veszprém.